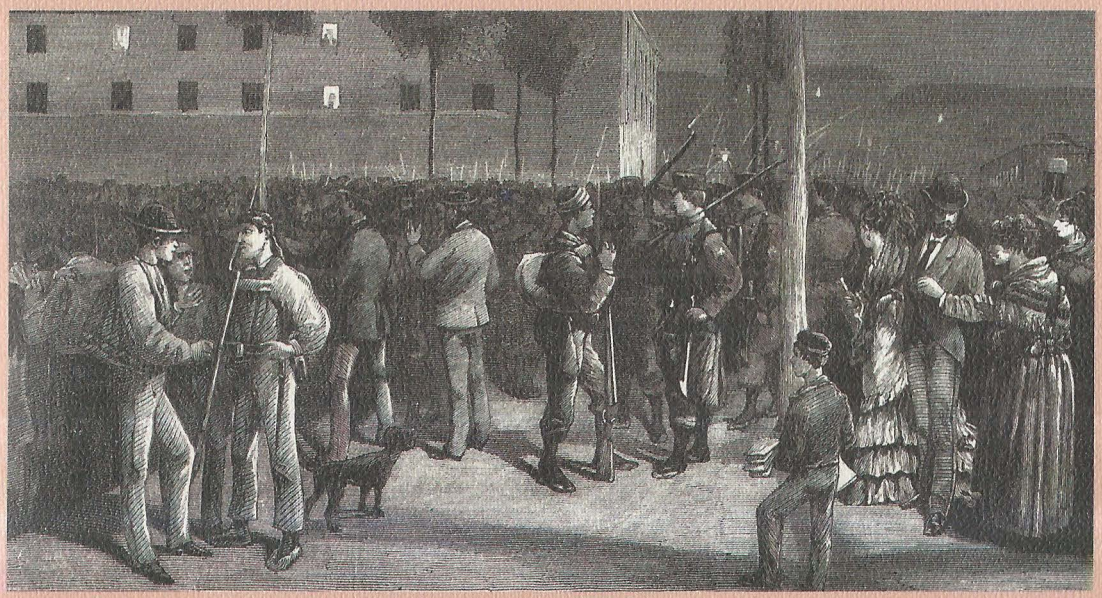
25
Tarih

Pierre Broué & Émile Témime

İspanya'da Devrim ve İç Savaş

Fransızcadan Çeviren: Aydın Emeç

AYRINTI
TARİH

İspanya'da Devrim ve İç Savaş • Pierre Broué & Émile Témime

1141

PIERRE BROUÉ (1926-2005): Fransa'nın Ardèche bölgesinde doğdu. Sendikacı ve Troçkist eğilimli sosyalist militan. Troçki ve Troçkizm üzerinde akademik olarak uzmanlaştı. Paris'te, bilahare Grenoble'de Siyasal İncelemeler Enstitüsü'nde ders verdi. En önemli eserleri arasında *Révolution en Allemagne 1917-1923* (1971); *Trotsky* (1988); *Comnmunistes contre Staline* (2003) sayılabilir.

EMILE TEMIME (1926-2008): Kabiliyeli (Cezayir) Yahudi bir baba ve Bask bir annenin çocuğu olarak Fransa'nın Bayonne bölgesinde doğdu. İspanya iç savaşı ve göç konusunda uzmanlaştı. 1964'ten itibaren Marsilya'da yaşadı. Burada Provence-Aix-Marseille I Üniversitesi ile EHESS'in (Sosyal Bilimler Yüksek İncelemeler Okulu) Marsilya şubesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Diğer eserleri arasında *1936, La Guerre d'Espagne commence* (1986) ve çeşitli yazarlarla ortak olarak kaleme aldığı 4 ciltlik *Migrance. Histoire des Migrations à Marseille* (1989-1991) sayılabilir.

Tarih Dizisi

Savaş Alanı Olarak Tarih
XX. Yüzyılın Zorbalıklarını
Yorumlamak
Enzo Traverso

İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik
Kaynaklardan
Friedrich Engels

Cihan Harbine Doğru Türkiye
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik
Kaynaklardan
Parvus Efendi

Bir Yeniçerinin Hatıraları
Konstantin Mihailoviç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist
Hareketler
George Haupt & Paul Dumont

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve
İslam II
F. W. Hasluck

Arabistan'dan Öteye
Warwick Ball

Bizans Dünyası Cilt 1
Cécile Morrisson

Coğrafya Her Şeyden Önce
Savaş Yapmaya Yarar
Yves Lacoste

Halk İstiyor
Gilbert Achcar

Zapata ve Meksika Devrimi
John Womack

Modern Dünyanın Doğuşu
Sir Christopher Alan Bayly

Tek Dünyaya Doğru
Warwick Ball

Ermeni Halkının Tarihi
Der: Gérard Dédéyan

Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı:
Modernleşme, Merkezileşme
Özge Özkoç

Özel Görevler
İstenmedik Bir Tanığın, Bir Sovyet
İstihbarat Şefinin Anıları
Pavel Sudoplatov

Komün
Tarih ve Anılar
Louise Michel

Yahudi Modernitesinin Sonu
Muhafazakâr Bir Dönüm Noktasının
Tarihi
Enzo Traverso

Müslüman Kardeşler
Muhalefetten İktidara
Alison Pargeter

Romanın Sultanları
Türklerin Dünyaya Yayılışı
Warwick Ball

Rus Devrimi
Bolşevik Zaferinin Kökenleri,
Aşamaları ve Anlamı
Marcel Liebman

Kürtler
Milliyetçilik ve Politika
Falih A. Cabbar & Hoşam Davud

İçindekiler

Giriş 11
Simge, Topluluk ve Siyasî Partiler Tablosu 18

BİRİNCİ KİTAP (Pierre Broué)

Birinci Bölüm: Oligarklar ve Cumhuriyetçiler 23
Geçmişinin Altında Ezilen Bir Ülke 23
Yarı Sömürge Bir Ülke 24
İspanyol Toplumunun Yapısı 25
Toprak Sorunu 26
Kilise 28
İspanyol Ordusu 29
Burjuvazi 31
İspanyol Aristokrasisi ve Tutucu Partiler 32
Halk Hareketi 33
Askerlerin Komplosu 34
Falanj 35
Özerklik Yanlısı Cumhuriyetçiler 36
Cumhuriyetçi Burjuvalar 37
İspanya ve İşçi Hareketi 39

İkinci Bölüm: İşçi Hareketi 41
Anarşistler 41
Bakunin'in Fikirleri 41
CNT-FAI 43
Anarşist Yöneticiler: Durruti 44
Sosyalistler 45
Sosyalist Parti'nin İlk Dönemleri 46
Reformculuktan Devrime Doğru Mu? 47
Largo Caballero ve İşçi İttifakı 47
Indalecio Prieto 49
CNT ve UGT 51
Komünistler 52
Stalinci Komünistler: Pce, Psuc, Jsu 53
Muhalif Komünistler: Poum 54

Üçüncü Bölüm: Devrimin Öndeyişi 56
Seçim Kampanyası: Sağ Sola Karşı 56
Seçim Sonuçları 58
Seçim Sonrası 59
Devrimci Bir Durum 61
Caballero'nun Rolü 62
Prieto'nun Çabaları 63
Falanj'ın Karşı Devrimci Terör Hareketi 65
Askerî Ayaklanma Hazırlığı 66
Hükümetin Tutumu 68

Dördüncü Bölüm: Hükümet Darbesi ve Devrim 71
İnşaat İşçileri Grevi 71
Calvo Sotelo'nun Öldürülmesi 73
Fas'ta Ayaklanma 75
Ayaklanma Karşısında Cumhuriyet Hükümeti 76
Martınez Barrıo Hükümeti 77
"Movımıento": Başarıları ve Başarısızlıkları 78
"Movimiento"Nun Zaferleri: Endülüs 80
"Movimiento"Nun Zaferleri: Zaragoza 82
Beklenmedik Bir Başarı: Oviedo 82
Askerlerin Başarısızlığı: Donanma 84
"Movimiento"Nun Yenilgisi: Barselona 85
"Movimiento"Nun Yenilgisi: Madrid 87
"Movimiento"Nun Yenilgisi: Malaga 89
"Movimiento"Nun Yenilgisi: Bask Ülkesi 89
Valencia'da Garnizon Ayaklanmıyor 90
20 Temmuz Akşamı Durum 91

Beşinci Bölüm: Cumhuriyetçi İspanya'da İkili İktidar 93
Silahlı Grupların İktidarı 95
Katolik Kilisesine Karşı Girişilen Terör Hareketi 97
Komitelerin Gücü 98
Katalonya Antifaşist Milisleri Merkez Komitesi 100
Doğuşu 100
Kuruluşu ve Rolü 101
Valencıa'da İktidar Çatışması 103
Öbür Devrimci Hükümetler 105
Özel Bir Durum: Bask Ülkesi 106
Yeni Bir Devlet Mekanizmasının İlk Adımları 107
Milisler 109
Devletin Gücü 112

Altıncı Bölüm: Devrimci Zaferler 115
Kilise Sorunu 115
Sanayi Kuruluşları 116
Kırsal Yörelerde Kolektifleştirme 120
Kolektifleştirmeler ve İktidar Sorunu 125

Ekonomik Yönetimin Çabaları ... 128
Ekonomi, Politika ve Savaş ... 130

Yedinci Bölüm: Devrimden İç Savaşa ... 132
Askerî Güç Dengesi ... 132
Dengenin Bozulması ... 136
Milliyetçilerin Saldırısı ... 137
Madrid Üzerindeki Tehdit ... 140
Terör ... 142

Sekizinci Bölüm: Devrimci İktidarın Tasfiyesi ... 145
Komiteler ve Sovyetler ... 145
Uluslararası Bağlam ... 147
Cumhuriyetçi Devletin Yeniden Kurulmasından Yana Olanlar ... 149
Soldaki Sosyalistler Yol Kavşağında ... 152
İktidar Karşısında Anarşistler ... 153
Largo Caballero Hükümetinin Kurulması ... 155
Milisler Merkez Komitesi'nin Tasfiyesi ... 157
Aragon'un Da Cumhuriyetçi Düzene Girmesi ... 160
Anarşistlerin Merkezî Hükümete Katılmaları ... 161
Önemli Bir Siyasal Etmen: Rus Yardımı ... 162

Dokuzuncu Bölüm: Caballero Hükümeti ve Devletin Yeniden Kuruluşu ... 164
Hükümet Komitelere Karşı ... 165
Adalet Reformu ... 167
Polis Örgütünün Yeniden Kurulması ... 168
Milislerin Askerîleştirilmesi ... 169
Kazanımların "Yasallaştırılması" ... 173
Anarşistlerin Gerilemesi ... 175
Komünistlerin Güçlenmesi ... 178
Restorasyonun Bilançosu ... 184

Onuncu Bölüm: Madrid: No Pasaran! ... 185
Ele Geçirilmek İstenen Bir Kent ... 185
Madrid Savunması: General Miaja ve Cunta ... 187
Cuntanın Yöntemleri ... 190
Kasım Savaşları ... 193
Hava Saldırılarının Yaydığı Terör ... 195
Dönemeç ... 196
Kuşatma Savaşları ... 198
Guadalajara'nın Menzili ... 202

On Birinci Bölüm: Antifaşist Koalisyonun Dağılması ... 203
Dış Baskılar: Fas Sorunu ... 204
Sovyetler Birliği'yle İlişkiler ... 205
Sağ Muhalefet Kendini Arıyor ... 207

Malaga'nın Düşüşü: Largo Caballero'ya Karşı Genel Koalisyon ... 209
Cnt İle Komünist Parti Arasındaki İhtilaf ... 210
Caballero Komünist Parti'ye Karşı ... 212
Devrimci Muhalefetin Büyümesi ... 213
Patlama Çizgisindeki Bir Durum ... 217
Barselona'da Mayıs Günleri ... 218
Mayıs Günlerinin Anlamı ... 222
Mayıs Günlerinin İlk Sonuçları ... 224
Largo Caballero'nun Düşüşü ... 225

On İkinci Bölüm: Negrin Hükümeti ve Muhalefetin Tasfiyesi ... 227
Juan Negrın ... 228
Poum'ın Silinmesi ... 230
Andrès Nin'in Öldürülmesi ... 232
Aragon Savunma Konseyi'nin Kaldırılması ... 235
Cumhuriyetçi Muhalefetin Tasfiyesi ... 236
Bir Baskı Mekanizmasının Yerleştirilmesi ... 239
SIM ... 241
Güçlü Devlet ... 242

İKİNCİ KİTAP (Émile Temime)

Birinci Bölüm: Avrupa ve Savaş ... 247
Avrupa Dengesi ve İspanya İç Savaşı ... 247
Milliyetçi Hükümetin Tanınması ... 248
Mihverin Kuruluşu ... 250
Fransa'nın Tutumu ... 252
İç Savaşa Karışmama ... 256
Londra Komitesi ... 259
Denetim Planı ... 262

İkinci Bölüm: İtalyan-Alman Müdahalesi ... 265
İtalya'nın İç Savaşa Karışması ... 266
İtalyanların Askerî Harekâta Katılmaları ... 268
İtalyan Borçları ... 272
Alman Müdahalesi ... 273
Hısma ... 276
Almanya ve Franco İspanyası Arasındaki Maden Anlaşmaları ... 278
Komintern'e Karşı Olan Antlaşmaya Katılma ... 281

Üçüncü Bölüm: Rus Yardımı ve Uluslararası Tugaylar ... 282
Stalin Rusya'sı ve İspanya İç Savaşı ... 282
Başlangıçtaki Tarafsızlık ... 283
1936 Sonbaharının Dönemeci ... 284
Rus Yardımı ... 285
Rusya'nın İnsan Yardımı ... 287

İlk Uluslararası Gönüllüler 290
Uluslararası Tugaylar 291
Tugayların Toplanması 292
Albacete Üssü 296
Tugayların Örgütlenmesi 297

Dördüncü Bölüm: Kuzeyin Ele Geçirilmesi 300
Kuzey Cephesi 300
Bılbao Seferi 303
Oyalama: Brunete 308
Brunete Savaşı 310
Santander'e Karşı Hareket 313
Baskların Teslim Oluşu 315
Asturıa Bölgesinin Sonu 316
Belchıte 318

Beşinci Bölüm: Milliyetçi İspanya'nın Siyasal Gelişimi 320
Yeni Rejimin Adamları 321
Geçici Milliyetçi Hükümet 323
General Franco 325
Tek Parti 327
Siyasal Direnişler 331
Kilisenin Yeni Rejime Katılması 335
Yeni Franco'cu Yöneticiler 338

Altıncı Bölüm: Yeni Devletin Örgütlenmesi 341
Düzenin Korunması 341
Temizlik ve Gözetim 343
Ulusal-Sendikalist Devlet 346
Birlik İlkesi 348
Kilise ve Yeni Devlet 350
Kilise ve Eğitim 352
İspanyolluk 354
Milliyetçi Ordu 355

Yedinci Bölüm: Teruel, Savaşın Dönemeci 357
Saldırı Koşulları 357
Teruel Savaşı 358
Milliyetçi Karşı Saldırı 363
Aragon Savaşı 364
Saldırının Genelleşmesi 367
Prıeto'nun Kovulması 369

Sekizinci Bölüm: Cumhuriyetin Tek Başına Bırakılması 374
"Deutschland" Olayı 374
Akdeniz'de Korsanlık 376
Chamberlaın Politikasının Zaferi 379
Fransızların Son Kararsızlıkları 380

Londra Planı 381
Gönüllülerin Geri Çekilmesi 383
Münih ve İspanya: İspanyollar Avrupa Krizi Karşısında 384
Çekoslovakya Krizinde Franco'nun Tarafsızlığı 386

Dokuzuncu Bölüm: Ebro Savaşı ve Katalonya Seferi 390
Saldırı, Siyasal Gereklilik 390
Ebro'nun Geçilişi 391
Yıpratma Savaşı 394
Saldırıdan Önce Katalonya 396
Barselona'nın Düşüşü 397
Sınıra Kaçış 401
Minorca'nın Düşüşü 403
Negrın Hükümeti Barış Sorunu Karşısında 404

Onuncu Bölüm: Casado Cuntası ve Cumhuriyetin Tasfiyesi 405
Negrin Hükümeti Fransa'da 405
Hükümetin İspanya'ya Dönüşü 407
Yeni Bir İç Savaş Mı? 409
Casado Cuntası 410
Onurlu Bir Barış İçin Yapılan Pazarlıkların
Başarısızlığa Uğraması 413

Sonsöz 416
Sürgün 416
Savaştan Sonra İspanya 418

Tarih Çizelgesi 421
Kaynakça 430
Dizin 438

Giriş

1936 yılında on yaşındaydık. Bizler için, İspanya iç savaşı önce bir şok, soluk benizli, çoğunluk partal giysili ve aç, binlerce kadın ve çocuğun görüntüsü oldu: İspanyol mültecileri. Yetişkinlerin konuşmalarından ürkütücü, kaygı dolu sözler geliyordu kulaklarımıza: Hitler, bombardımanlar, Beşinci Kol, savaş... Bu yüzden savaşın kendisi bizim için şaşırtıcı bir olay olmadı: Bu İspanyolların savaşı bizden önce yaşadıklarını anlamamış olsak da, hissetmiştik. Daha sonra, savaşın hiçbir zaman bitmediğine inanan İspanyol dostlar bize umutlarının son bulduğunu söylediler: Diktatörlükler yıkılıyor, ama Franco ayakta kalıyordu.

Üniversite atamalarının rastlantısı Condorcet Lisesi'nde bizi bir araya getirdi. İspanya iç savaşı yıllardan beri ikimizin de ilgisini çekiyor, birimiz bu savaşta İkinci Dünya Savaşı'nın unutulmuş, biçim değiştirmiş başlangıcını, öbürümüz tanınmaz duruma getirilmiş, ihanete uğramış, boğulmuş bir işçi ve köylü devrimi görüyorduk. Sadece çalışma gerekliliği üzerinde fikir birliğimiz vardı ve özellikle bu nedenden ötürü, daha zaman varken, savaştan sağ kalanları –tanıklar ya da bu savaşta rol almış kişiler– dinlemek, Devrimin ve İspanya iç savaşının 1936-1939 yılları arasındaki tarihini yazmak işine koyulduk. Cahilliğe, unutkanlığa, sahtekârlığa karşı, bu savaşa gerçeğe en uygun görünüşünü vermek, onu çok erken gömen efsane havasından kurtarmak istedik. Bugün ulaşılan bu amacın, ister Fransa, İngiltere, Sovyetler Birliği ya da Vatikan'da, isterse hatta İspanya'da bulunan binlerce ve binlerce tanıklık ve henüz el değmemiş arşiv belgeleri gerektiren daha eksiksiz bir Tarihin yazılmasına doğru atılmış ilk adım olduğunun bilincindeyiz.

Kitabımızda, katmayı istediğimizden, katabildiğimizden daha fazla şey bulunması beklenmesin. İspanya konusundaki ilgilerini uyandırmayı umduğumuz okurlar, bizi okumaya başlamakla kendi kendilerine soracakları soruların cevabını başka yerde, İspanya uzmanlarında aramak zorundadırlar. Afrikalı olduğu kadar da Avrupalı apayrı bir dünya olan bu ülkenin ayrıntılı bir anlatımını coğrafya kitaplarında aramaya çağırıyoruz onları. "İspanya" diyor Joan Maragall, "başka bir gezegen gibi uzaktır dünyadan. Yeryüzünde yaşayan halkları da unutulmuş gibidir." Söz konusu kitaplardan, İspanya'nın "dantellerle çevrili abadan bir pal-

to" olduğunu, 560.000 kilometre kare yer kapladığını, nüfusunun aşağı yukarı 30 milyonu bulduğunu, "güçlükle yaşadığını", "üretiminin ancak çok ölçülü yaşayan bir halka yettiğini", "sermaye ve ulaşım olanaklarının yokluğunu çektiğini" öğreneceklerdir[1]. Araştırmalarını tarih kitaplarına yöneltirlerse, Eskilerin Champs-Elysées'yi İspanya'ya yerleştirdiklerini, ilk coğrafyacı Strabon'un Endülüs'ü "Seçkinlerin barınağı" saydığını, Müslüman İspanya'nın, tarım ve zanaat tekniği, bilimsel ve felsefî bilgileriyle ortaçağ uygarlığının en önünde bulunduğunu öğreneceklerdir. Yine bu kitaplardan *Reconquista'nın*, zengin ama soluğu kesilmiş bir Müslüman dünyasıyla barbar ama hayat dolu bir Hıristiyan Batı arasındaki bu ilk güç denemesinin yol açtığı zararların, İspanya'nın Eski ve Yeni Dünyanın hâkimi olmasını engellemediğini öğreneceklerdir: XIV. Louis yüzyılı, bütün kitaplarda, "İspanya'nın üstünlüğü"nden sonra gelmektedir. Ama Altın Yüzyıl İspanya'sının, Gaston Roupnel'in dediği gibi, "güçlülerine ya da kalabalıklarına, Sarayına ya da bir sınırdan ötekine uzanan büyük ve acılı topraklarına bakıldıkça değişen, kıvanç çeşmesi ve sefalet vadisi" olduğunu da akıllarında tutacaklardır.

Dominique Aubier ve Manuel Tuñon de Lara'nın bize "yaklaşıldıkça uzaklaştığı"nı[2] söyledikleri bu İspanya'nın içine daha rahat gireceklerdir belki o zaman. Onlarla birlikte, "ister geveze ve Endülüslü olsun, ister ciddî ve Kastilyalı, bir gallego (Galiçyalı) gibi kurnaz, bir Katalan gibi çıkarcı ya da bir Bask gibi çalışkan, İspanyolun iç iskeletini oluşturan yeraltı birliği"ne doğru giden güç rotaları izleyebileceklerdir. Onları izleyerek, "İspanyol gerçeğine damgasını basan" sözcükleri öğreneceklerdir. "Hayat veren, ama yaşatmayan *tierra*, toprak; "açlık" sözcüğüyle çevirdiğimiz, ama "öfkeyle kızgınlık arasındaki fark kadar bizim açlığımızdan uzak" olan *hambre;* İspanya halklarının tüm tarihinin ilan ettiği gündelik bir ağırbaşlılık özlemini dile getirdiği halde, yetersiz olarak 'iyi ırk' diye çevrilen *castizo."* Belki her şeyden çok anlatım ve açıklama dışı kalan toro'lara, boğalara duyulan tutkunun önemini sezdirdiği, ölümün bir İspanyolun hayatındaki yerini de kavrayabileceklerdir. En bağnaz inançla en büyük kilise düşmanlığının at başı gitmesine yol açan o derin ruhsallığa erişebilmek için, araştırmalarını daha da ileri götürmeleri gerekecektir. Onlara, bir insanı yakmanın –hakkıyla Hıristiyanlığa geçmemiş Moro, vaftiz bile edilmiş olsa Yahudi, gizli Protestan ya da aydınlanmış zihin– "inanç eylemi" diye tanımlandığı, Engizisyon'un, insanları ateşte yakanların toprağını tanıtmak zorunlu olacaktır. Goya'nın ve Dos de Mayo tablosu resimlerinin önünde uzun süre durmaları, idam mangasının tüfekleri ya da Memlûk kılıçları

---

1. Cours Varon, *Géographie de 4e*, (A. Colin).
2. *Espagne*, Petite Planète dizisinden.

karşısında bu eli silahsız insanların maruz kaldıkları şiddet ve ölüm üzerine düşünmeleri gerekecektir. Napolyon'un "Baldırı çıplaklar" diye adlandırdığı bu halkın Napolyon'a karşı ayaklanmasını unutamayacaklar ve Fatihin karşısında "büyükler" boyun eğerken, köylülerin, köy meclislerinde, Büyük Ordu'ya karşı savaş açtıklarını ve *gerilla* sözcüğünü yarattıklarını fark edeceklerdir. Fransızlar tarafından 52 günde, ev ev, kat kat ele geçirilen Zaragoza kuşatması ve 60.000 kurbanı –kendileri de birer savaşçı olduklarından, kadınlar ve çocuklar da dahil– üzerinde kısa bir süre düşüneceklerdir. Mareşal Lannes'ın sözlerini işiteceklerdir: "Ne savaş! Deli de olsalar, bunca yiğit insanı öldürmek zorunluluğu çok acı!" Çünkü bu "deliler" yumrukları ve dişleriyle savaşıyorlardı. Karlosçu savaşlarda XIX. yüzyılın bütün sivil çatışmalarında, Kutsal İttifak adına İspanyol Devrimini –ilk devrimi– ezmeye gelen Fransız "aşırıları"nı bile çileden çıkaran kralcı zulümde, köylü ayaklanmalarında, grevlerde ve bu grevlerin kırılmasında, işkencede ve Federico Garcia Lorca'nın Romancero'sunda ölümsüzleşen Sivil Muhafızların "yiğitlikleri"nde aynı şiddeti bulacaklardır.

Bu İspanya'yı keşfederken, binlerce İspanya'yı da birlikte keşfedeceklerdir. Kastilya lehçesindeki *pueblo* sözcüğünün halk ve köy anlamına geldiğini, köyün küçük bir vatan –Brenan'a göre *patria chica*– kendine özgü ve neredeyse özerk yaşayan bir vatan olduğunu öğreneceklerdir. O zaman, örneğin Rama'nın çalışmalarında, oluşumunu tamamlamamış bir ulus üzerinde Devlet kurmanın güçlüğünü, *señorito*'ların ve *cacique'lerin* hâlâ egemen olduğu bir ülkedeki bu "liberal" girişimin boşluğunu ve yapmacık yanını daha iyi izleyeceklerdir. Çünkü yerel birer despot olan *cacique'ler*, güç iştahını doyurmak, yanlarında çalıştırdıkları, emir verdikleri kişileri nefretleri ve keyfî davranışlarıyla ezmek için kendilerine verilmiş iktidar yetkilerden yararlanan, geleneksel büyük çiftlik kâhyaları değildirler sadece. Bu "caciquismo" bütün toplumsal ve siyasal hayata girmiştir; yönetim, partiler ve belli bir ölçüde sendikalar bundan etkilenmişlerdir. Bu ortaçağ toplumunun kusuru, XX. yüzyıl İspanya'sında bile kendiliğinden salgılandığı bir gerçektir.

Kuşkusuz o zaman, okurlarımız bu devrim ve bu savaşın İspanyollara özgü yanlarını, üstün bir ırktan geldiklerinden emin efendilerin küstahlığını, bütün savaşçıların ölümü hiçe saymalarını ve savaştaki inatçılıklarını, özgüllüklerini ve kentlerine, köylerine, topraklarına -"bireycilik", "disiplinsizlik", "anarşist eğilimler" diye adlandırılacaktır- bu bağlılıklarını, bağnazlıkların gücünü, kini, toplumsal hiyerarşileri perçinleyen nefreti, ama aynı zamanda da onurlu olmanın devamlı ortaya atılmasını, savaş içinde iki tarafın da ister yüceltmek ve "özgürlüğe" kavuşturmak ya da tersine, isterse sistem haline getirilen küçük düşürmeyle ona erişmek ve ezmek amacına yönelik insana –

hombre, hem bir tanım, hem de bir ünlemdir– verdikleri değeri daha iyi anlayacaklardır.

Konumuz çevresindeki ön araştırmalar bize sayısız "İspanya uzmanlığı" rotası telkin ediyordu. Eskiden Almanya'daki kamplara sürülmüş bir İspanyol kız arkadaşımız, bilimsel bir incelemeden sonra, kendi hayatında ve ölenlerin dosyalarında hayal meyal gördüğü şeyi, bu köylü yığınlarının, cephedeki, silah altındaki *pueblo'larının* Fransa'daki cepheden, silahsızlandırılmış vaziyette kamplara, bilahare hep beraber ölüm kamplarına giden uzun yolunu, tasvir etmemizi öneriyordu. Hiç kuşkusuz Devrim ve İspanya iç savaşının tarihini tam İspanyollara özgü bir biçimde yazmak olurdu bu, bizi gizli gerçeğin, o korkunç yıllar sırasında halkın kolektif ruhunun yakınına, "yığınlar"ı oluşturan milyonlarca kişi için dramın ne olduğunu daha yakından anlamaya götürürdü.

Yine de "İspanya uzmanlığı" yolu olmadı seçtiğimiz yol. Bunun ilk nedeni gerçek birer İspanya uzmanı olmayışımızdır. Sonra, bizi bu çalışmaya başlatan kaygılar bir tek İspanya çerçevesini çok aşmaktadır. Her şeyi anlamaya, hele her şeyi, Boabdil'i [XII. Muhammed'i], İbni Sina'yı, Don Kişot'u, Torquemada'yi, hatta Ignace de Loyola'yı açıklamaya hiç yeltenmedik. Belki daha basit, ama özellikle evrensel olgularla yetinmek istedik. İspanya İspanya'dır kuşkusuz, ama aynı zamanda eskiden "geri kalmış" diye adlandırılan ve bugün ikiyüzlülükle "az gelişmiş" diye nitelenen ülkelerden biridir. Çağdaş iktisatçının "az gelişmişlik" özelliklerini anlamak için ülkelere uyguladığı bütün testler 1930 İspanyası gibi, 1960 İspanyasını da en kalabalık ve en yoksul uluslar arasına yerleştirmektedir. Sefaletlerinin, başkalarının zenginliğiyle doğrudan ilişkisi bulunmadığı söylenemeyecek uluslar arasına. İspanyol istatistiklerinin belirsizliğine rağmen, İspanya'nın günde kişi başına ortalama 2.500 kaloriye güçlükle ulaştığı ve bunun altında beslenme yetersizliğinin başladığı açıktır. Çocuk ölümü oranı yüksektir. Ortalama yaşama ihtimali 55 yıldır, Hindistan'dan çoktur bu, kuşkusuz, ama Batı ortalamasının çok gerisindedir. Doğum oranı yüksektir. Okur-yazar olmayanların sayısı hâlâ büyüktür. "Çalışan nüfus" oranı % 37'yi geçmemektedir ve çoğunluk çiftçidir. Kadınların ikinci sınıf yurttaş oldukları gerçeği içlerinden sadece % 9'unun "çalışan nüfus" içinde sayılabilmesiyle belirtilebilir. Çocukların çalışması kuraldır. Orta tabaka sayıca zayıftır. Ortalama ulusal gelir Fransızların gelirinin yarısını bulmaktadır ve toplumsal katlar arasındaki farklar çok daha büyüktür. Madrid'de bugün, profesör Birot'ya göre, 1.800.000 nüfusa karşılık 300.000 hizmetçi bulunmaktadır. Yeryüzünün öteki geri kalmış ülkeleri gibi, İspanya'nın yeraltı zenginlikleri ve sanayi gelişimi, birkaç önemsiz kesim dışında, yabancı kapitalistlerin elindedir. Büyük toprak sahipleri ve iş dünyasından burjuvalar, tümüyle ayrıcalıklarının

savunulmasına dönük dar bir oligarşi oluşturmaktadırlar. Kilise, pek dindar olmayan I. Napolyon'un kendisine verdiği görevden başkasını hâlâ düşünmez gibidir: Bu görev de, "servetler arasındaki eşitsizliği" kabul ettirmek ve "tıka basa doyan bir adamın yanında başka birinin açlıktan ölmesi"ni kabul etmektir. 1960 İspanyasında tarih öğrenimi, tıpkı yüz, otuz ya da yirmi yıl önceki gibi, karşı-reforma yüz sayfa ve Fransız Devrimine bir tek sayfa (!) ayırmaktadır. Kısacası, devrim ve iç savaş, kanlı ve acımasız bir aradan başka şey olmamıştır. Sadece "büyük bir korku" yaratmış ve egemen sınıfın rejimini daha da katılaştırmıştır. 1931 yılına ve cumhuriyetin ilanına dek krallık paravanı ardında süren Primo de Rivera'nın diktatörlüğü, yerini daha mutlak bir diktatörlüğe bırakmıştır. Cumhuriyet deneyi kimse için inandırıcı olmamış, İspanya'yı değiştirmeyi, hatta ciddî bir biçimde örgütlenmeyi beceremeyen güçsüz Devlet, 1936 olaylarının ilk kurbanı olmuştur. Askerlerin zaferi, her türlü kısa sürede dirilme umudunu da elinden alıp götürmüştür. Otoriter devlet içinde ordu yasasını kabul ettirir. Bu temelde istikrarsız toplumlarda, iç savaştan ve belirli bir "düzen"i sağlamaktan başka *işe* yaramayan orduların ne denli ağır çektikleri rahatça söylenebilir.

XX. yüzyılda topraksız ve yoksul, açlığın sınırında yaşayan, yitirilecek hiçbir şeyleri olmadığı ve kazanılacak çok şeyleri bulunduğu için kolayca savaşa atılan köylü yığınlarının varlığı, İspanya'ya özgü bir şey değildir; daha çok kol emekçileri ve vasıfsız işçilerden oluşan, henüz köylülüğe sıkı sıkıya bağlı, kaba, ama özveride bulunabilen, bünyesinde savaşçı atılımını dizginleyecek bir "işçi aristokrasisi"nin pratikte gelişmediği bu işçi sınıfı da İspanya'ya özgü değildir. Yarın korkusuyla burjuvazinin yapmak istemediği devrimin vurucu güçlerinin bu işçi ve köylülerden oluştuğu da bir tek İspanya'da görülmemiştir: Adına "Halk Cephesi" de dense XX. yüzyılın *üçüncü zümresi*, her yanda, kendi hesaplarına savaşan işçi ve yoksul köylülerin "dördüncü zümresi"nin itişi karşısında çok çabuk çatlamaktadır. İspanya, halkın doğrudan demokrasi eğilimini parlak bir biçimde gösterdiği tek ülke de değildir. Aynı iktidar olma iradesi, Fransız Devriminin ikinci yılında Paris'in baldırı çıplaklarında da görülmektedir.[3]

Seçimle göreve gelen işçi şefleri ve tumturaklı unvanlarıyla Cumhuriyet milisleri karşısında "Ebedî İspanya" diye bağıranlara, Paris Komünü'nü ve Fédéré'lerini, seçimle görev başına gelen militan-subaylarını, "Komün'ün Turco'ları"nı, "Flourens İntikamcıları"nı, "Leşker"lerini hatırlatmak gerekir. Çünkü Devrim bir tek İspanya ve Küba'da romantik

3. Bu konuda Albert Soboul'un Daniel Guérin'in *La lutte de classes sous la IIe République: Bourgeois et Bras Nus* adlı öncü çalışmasını teyit eden *Les sans-culotte parisiens en l'an II* adlı akademik tezine bakınız. Guérin fikirlerini *Jeunesse du socialisme libertaire* (1959) adlı denemesinde yeniden geliştirmiştir.

değildir. İlk "konsey'lerin 1905 yılında görüldüğü ülkenin Rusya olduğunu –İspanya'daki gibi orada da, partiler ve sendikalar bu konseylerde eşit oranda temsil ediliyorlardı– ve bu sözcüğün Rusça'da *sovyet* sözcüğüyle karşılandığını hatırlatmaya gerek var mıdır? Daha yakın geçmişte, Macaristan ayaklanması sırasında "Devrimci Komiteler"in, "İşçi Konseyleri"nin ve "Merkezî İşçi Konseyi"nin oynadığı rolü anımsatmak gerekir mi?

Ayrıca, İspanyol devrimi ve iç savaşı sırf İspanya'ya özgü bir iş olmaktan çok uzaktır. Uzaktan ya da yakından, bütün hükümetler bu savaşa katılmışlardır. İç savaşa karışma ya da karışmama, o anın çıkarları, stratejik ve diplomatik kaygılar, ama aynı zamanda da "tarihsel" diye adlandırılan genel çıkarlarla açıklanmıştır. Dün Vietnam ve Kore, bugün Küba ve Kongo olaylarındaki gibi, İspanya sorunu da bu ülke sınırları içinde çözülemezdi. Bu iç savaşlar eninde sonunda bütün büyük devletleri ve bütün ulusları ilgilendirmektedir, çünkü belirli bir coğrafya çerçevesi içinde, dünya savaşları yüzyılında, insanlığı sarsan krizin özel bir veçhesidir olsa olsa.

Aynı zamanda bir tarihçi olan Jean Jaurès, Büyük Devrim sırasında yaşamış olsa Robespierre'in yanına oturacağını itiraf etmektedir. İçtenlik yolunda onu izleyelim. Su katılmadık derecede nesnel bir tarihçi daha doğmamıştır ve böyle olduğunu sanan biri başkalarına olduğu kadar kendine de yalan söylemektedir. Bilimsel araştırmayı ve eleştiriyi çevreleyen bütün tedbirler, ne duygularımızı ne de kişisel reflekslerimizi yok eder. Bunu neden gizlemeli? Konunun seçimi bile derin eğilimlerimizi ortaya koyar. Biz de, konumuzu "yaşadığımızdan" dolayı yan tutma eğilimi gösterdik: Kafaca siperlerin yanındaydık, ama yollarımız kendiliğinden ayrılıyordu. Birimiz ileri cumhuriyetçileri ve ılımlı sosyalistleri tutuyordu, çünkü örgütlenme ve etkinlik, dünyadaki güç dengesi konuları başlıca kaygısıydı. Öbürümüz ayrılıkçı komünistlerden ya da devrimci sendikacılardan yanaydı, çünkü Saint-Just gibi "devrimleri yarım bırakanların kendi mezarlarını kazmaktan başka şey yapmadıkları"nı düşünüyordu. Aramızdaki işbölümü bunun kanıtıdır. Devrimin kendisi Pierre Broué tarafından yazılan birinci kitabın konusudur, oysa Émile Témime kendisini bizzat savaşa, uluslararası yanlarına ve ulusal sendikalist devletin doğuşuna hasretmiştir. Kitabımızın, komşu temalar üzerindeki iki görüşün bir araya gelmesinden oluştuğu sanılmasın yine de. Bu birbirinden ayrı iki bölümü, seçtiğimiz konuya girilebilecek görüş açılarından ikisini –bizce en önemli ikisini– iyice belirtmek amacıyla seçtik. Bu yöntemin başlıca sakıncası, elimizden geldiğince hafifletmeye çalıştığımız kaçınılmaz tekrarlara yol açmasıdır. Yararı da bu iki ayrı noktadan aydınlatmanın olaylara daha dobra bir ışık tutması, kitabı notlar ve geri dönüşlerle fazlaca yüklemeden

karmaşıklığı aydınlatmasıdır. İşbirliğimizin sürdüğü üç yıl boyunca, görüşlerimizi her gün karşılaştırdık, notlarımızı ve fişlerimizi değiş tokuş ettik, belgelerimizi ve yorumlarımızı eleştirdik, "diğerimizi" yeni araştırmalar yapmak ve son dönemde, birbirini izleyen ve zenginleştirici şeyler yazmaya ittik. Kendi kendimizin ilk okuru olarak, bu eleştirel işbirliğinin, her zaman dostça kalsa bile, bu bazen sertleşen eleştirilerin, ortak çalışmamıza kattığımız inanç ve ciddiliğin kanıtı olduğunu söyleme hakkını kendimizde görüyorsak bize kızılmasın. Emrimize verilebilen ve çok büyük bir yer tutan basılı kaynaklarla, olabildiği ölçüde gerekeni yaptığımızı düşünüyoruz. Kaynakları ne olursa olsun, hepsini bir tarihçi gözüyle incelemeye ve her türlü önyargıyı yok etmeye, olabildiği kadar az yargıda bulunarak olguları namusluca ortaya koymaya çalıştık. Böylece herkese, kendince önemi bulunan şu ya da bu yöne parmak basma olanağı bıraktığımızı umuyoruz. Bu nedenle itirazlarınızı, eleştirilerinizi, yeni tanıklıkları, çalışmamız aracılığıyla ve çalışmamızla birlikte gerçeğin öğrenilmesine katkıda bulunabilecek her şeyi bize bildirirseniz mutlu oluruz. Bizim gözümüzde, gerçek, ancak devamlı bir araştırmanın ürünü olabilir.

Geriye –ve bu ödevlerimizin en önemlilerinden biri– katkıları olmasa bu kitabın gün ışığına çıkamayacağı kişilere, Minuit Yayınları müdürü Jérôme Lindon'a, bizi kendisiyle tanıştıran arkadaşlarımız Edgar Morin ve Kostas Axelos'a ve özellikle, İspanyol olsun olmasın, politikacı, yazar, işçi, Avrupa'dan ve Amerika'dan bize cevap veren, anılarını ve arşivlerini karıştıran, soru kâğıtlarımıza saatlerini ayıran, basılmamış belgeleri ya da kaybolmuş tanıkları arayan, teker teker anılamayacak kadar sayıları çok olan ve bu kitabı bizimle birlikte yazan kişilere teşekkür etmek kalıyor. Siyasal görüşlerinin çeşitliliğine rağmen, tek kaygıları gerçeğe yaklaşmakta bize yardım etmek oldu. Bu konuda eşsiz olan kitaplığını ve belgelerini emrimize veren, öğütleriyle bize yardım eden Jordi Arquer'e de özel teşekkürlerimizi belirtiyoruz. Son olarak Jean-Jacques Marie de bizim için Rus dilindeki belgeleri çevirdi.

P.B., E.T.

Simge, Topluluk ve Siyasî Partiler Tablosu

Acción Popular (Halk Hareketi): Tutucu katolik parti.
Alianza Juvenil Antifascista (Antifaşist Gençlik İttifakı): 1937 başında, JSU çoğunluğuyla "cumhuriyetçi" gençlik hareketlerinin birleşmesi.
Asaltos: Cumhuriyetçi Hücum Muhafızları.
AVER (Asociación de Voluntarios para la España Republicana): İspanya Cumhuriyeti için Gönüllüler Birliği.
Camisas Viejas ("eski gömlekler"): Eski Falanjistler.
CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas): İspanyol Özerk Sağcı Konfederasyon.
CNT: Ulusal İş Konfederasyonu (anarko-sendikalist).
Comunión Tradicionalista (Gelenekçi Birlik): Carlos yanlısı kralcı parti.
CTV (Corpo Truppe Volontarie): İtalyan faşist savaşçı birlikleri.
Esquerra: Özerklik yanlısı Katalonya partisi.
Euzkadi: Özerklik yanlısı Bask partisi.
FAI: İspanyol Anarşist Federasyonu.
Falanj (Falange): İspanyol faşist örgütü.
Flechas: Falanj'ın Gençlik Hareketi.
Frente de la Juventud Revolucionaria (Devrimci Gençlik Cephesi, FJR) : 1937 yılında JCI ve JL'nin bir araya gelmesiyle oluşan gençlik hareketi.
GEPCI: UGT'ye bağlı tüccar ve sanayicilerin sendika örgütü.
Hisma: Milliyetçi İspanya'yla ilişkileri yürütmekle görevli Alman ticaret şirketi.
IC: Komünist Enternasyonal (Komintern).
JC: Komünist Gençlik Hareketi.
JCI (Juventud Comunista Ibérica): İberya Komünist Gençlik Hareketi (POUM'a bağlı)
JL (Juventudes Libertarias): Liberter Gençlik Hareketi.
JONS (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista): 1934 yılında Falanj bünyesinde eriyecek olan, Ulusal Sendikalist Saldırı Cuntaları.
JS: Sosyalist Gençlik Hareketi.
JSU: Birleşik Sosyalist Gençlik Hareketi (1936 yılında JS ve JC'nin birleşmesi sonucu doğmuştur).
Lliga de Catalunya: Katalan Burjuva Partisi.

NKVD: Rus gizli polisi (daha önce OGPU).
Partido Único: 1937 Nisanından sonra Franco yanlısı olan tek parti.
PSOE: İspanyol Sosyalist İşçi Partisi.
PSUC: Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi (1936'da kuruldu).
POUM (Partido Obrero de Unificación Marxista) : Marksist Birleşme İşçi Partisi.
Requetés: Kralcı askerî örgüt.
SEU: Milliyetçi öğrenci "sendika"sı (1937'de kuruldu).
SIM: Cumhuriyetçi gizli polis.
Tercio: Yabancılar Lejyonu.
UGT: Genel İşçi Birliği (sosyalist eğilimli sendika konfederasyonu).

Birinci Kitap

Pierre Broué

FRANCE
PYRÉNÉES
OCÉAN ATLANTIQUE
MÉDITERRANÉE
MER
PORTUGAL
GALICE
ASTURIES
LEON
CASTILLE
VIEILLE CASTILLE
NOUVELLE CASTILLE
ESTRÉMADURE
ANDALOUSIE
MANCHE
NAVARRE
ARAGON
CATALOGNE
BALÉARES
MAROC
LA COROGNE
SANA DE LANGREO
OVIEDO
GIJON
SANTANDER
BISCAYE
BILBAO
GUIPUZCOA
St SEBASTIEN
AVITUR
BAS
PAMPELUNE
ANDORRE
PUIGCERDA
FIGUERAS
GERONE
SABADELL
BARCELONE
TARRAGONE
BURGOS
LOGRONO
HUESCA
ZARAGOSSE
LERIDA
SEGRE
BUJARALOZ
BELCHITE
VALLADOLID
Douro
SALAMANQUE
AVILA
SRA
GUADARRAMA
MADRID
BRUNETE
SRA de GREDOS
TALAVERA DE LA REINA
TOLEDE
CUENCA
TERUEL
CASTELLON
VALENCE
Tage
CACERES
MERIDE
BADAJOZ
ALMADEN
ALBACETE
Jucar
ALICANTE
YESTE
Ségura
MURCIE
CARTHAGENE
PENNAROYA
RIO TINTO
SRA MORENA
CORDOUE
HUELVA
SEVILLE
GRENADE
SIERRA NEVADA
ALMERIA
CADIX
MALAGA
ALGESIRAS
GIBRALTAR
Détroit de Gibraltar
TANGER
CEUTA
Ile MINORQUE
Ile MAJORQUE
PALMA
Ile IBIZA
Ile FORMENTERA

Birinci Bölüm
Oligarklar ve Cumhuriyetçiler

XX. yüzyıl başının İspanyası Batı'nın en geri ülkesidir: Tekdüzeleşen bu dünyada geleneklerin oluşturduğu bir adadır ve başındakiler, çağdaş siyasal ve ekonomik akımlar karşısında, "İspanyolluğu" ayakta tutmuş olmakla öğünmektedirler. Oysa geçmişinin içine iyice gömülen bu ülkede olmuştur 1936 yılından başlayarak iki büyük savaş arasındaki son devrim. 1917 yılının Rusya'sı gibi, İspanya da, o sıra kapitalist dünyanın en güçsüz halkasıdır. İspanyol Devrimi, Rus Ekiminden farklı olarak, yayılmaktaki bir yangının ilk kıvılcımı değil, artık bütün Avrupa'da sönmüş bulunan bir ateşin son aleviydi. Rus devrimi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu bildirmişti. İspanyol Devrimi, sonunda, İkinci Büyük Savaşa hazırlanan dev güçlere verimli bir deney alanı sunmaktan başka işe yaramayacaktı. İç savaşa dönüşen devrim, sonunda, İkinci Dünya Savaşı'nın girişi ve genel tekrarı olacaktı.

GEÇMİŞİNİN ALTINDA EZİLEN BİR ÜLKE

Genel ekonomik gelişmesindeki gecikmeye borçluydu Çarlık Rusyası geri kalmışlık özelliğini. İspanya, tersine, garip bir çelişkiyle, yeni çağların başında öbür Avrupa ülkelerine karşı sağladığı üstünlüğün doğrudan sonuçlarına borçluydu kendi geri kalmışlığını.

Dünya ticaretinde gösterdiği atılımla aynı anda, Avrupa üzerindeki üstünlüğünün belirginleştiği sırada, krallığı merkezileşiyor, bölgesel özellikleri siliniyordu: Feodal İspanya gerilerken, bir ulusun ve çağdaş bir devletin ilk belirtileri görülüyordu. Ama bu yayılmanın erken oluşu bile geri tepen bir silah olacaktı. Amerika'nın keşfi ve Yeni Kıta üzerinde uçsuz bucaksız bir imparatorluğun kuruluşu, çöküntü tohumlarını kendi içinde taşıyordu. Kralın kalyonları tarafından getirilen değerli madenler Avrupa'yı canlandırırken, ana yurt felce uğramıştı sanki. XVI. yüzyıl tarihçilerinin büyük bir ustalıkla yazdıkları gibi, hem "zafer çeşmesi" oluyordu, hem de "sefalet vadisi". İspanya, XIX. yüzyılda, yeryüzündeki son sömürgelerini de yitirdi ve yaşlı Avrupa'nın değişimini tamamlamakta olan endüstriyel ve liberal devrim ona ancak şöyle bir dokunup geçti.

Eski rejimin sınıfları yozlaşmaya devam ediyor, ama doğumu beklenen yeni burjuva toplumunun oluşması tamamlanamıyordu. Kapitalist gelişmenin gecikmesi, ekonomik ilişkilerin daralması, ulusun oluşumunu frenliyor, merkezden kopma eğilimlerini ve çeşitli bölgelerdeki ayrılıkçı istekleri güçlendiriyordu. XIX. yüzyılda sınırlı bir sanayi gelişiminden yararlanabilmiş olan Bask ve Katalan girişimciler, Kastilya oligarşisinin boyunduruğuna, sabırsızlıkla, ama bu boyunduruğu sarsacak gücü bulamadan katlanıyorlardı. Proleterleşmiş köylü yığınları öfkelerini bazen zorlu parlamalarla ortaya koyuyorlardı. Makine yüzyılının ortasında gerçek birer "jacquerie"ydi* bunlar. Bin bir bağla köylü dünyasına bağlı olan, aynı savaşçılıkla beslenen bir proletarya örgütleniyordu. Karmaşık bir toplumun bütün gözeneklerinde, henüz çok canlı ve çok ağır olan ve XX. yüzyılın başında sonu gelmeyecekmiş gibi görünen bir geçmişi yıkma tohumları böylece birikiyordu.

YARI SÖMÜRGE BİR ÜLKE

XX. yüzyılın başında, İspanya, öncelikle bir tarım ülkesidir. Emekçi halkının yüzde yetmişinden çoğu tarım kesiminde çalışmaktadır. İspanyol köylüsü ortaçağda yaşayan atasının araçlarıyla iş görmektedir: Ülkenin bütününde, hâlâ, bilinen karasabanın çok ilkeli olan bir tür karasaban kullanılmaktadır çoğunlukla. Hektar başına elde edilen verim Avrupa ülkeleri içinde en düşük olanlardan biridir ve işlenebilecek toprakların yüzde otuzundan fazlası boş durmaktadır.

Var olduğu yerlerde, sanayi, atölye çağından yeni çıkmıştır. Birikim çok ağır gerçekleşmektedir: Bir tek Bask ülkesindeki demir-çelik fabrikaları büyük kapitalist sanayinin çizgilerini taşımaktadır. Katalonya bölgesinde, toplam üretim açısından en büyük önemi olan tekstil sanayisi, hâlâ binlerce minik atölye durumundadır.

İspanya'nın, yabancı ülke sanayilerinin işlenmiş ürünlerine karşı dünya pazarlarına sunabileceği, kendi toprağının ve toprak altının ürünleridir. Ama yine bu İspanya, kaçınılmaz bir biçimde, en verimli ve en önemli kesimlere otuz, kırk yıldan beri yatırım yapan yabancı sermayenin gözüne kestirdiği bir ülkedir: Demiryollarına ve Tramvay şebekesine Belçika sermayesi (yarım milyar frank), madenlere, tekstil sanayine, kimya sanayisine Fransız sermayesi (üç milyar frank), Katalonya ve Levante'deki hidroelektrik santrallarına Kanada sermayesi, Bask ülkesindeki demir-çelik fabrikalarına, gemi tezgâhlarına ve Rio Tinto[1] bakır madenlerine İngiliz sermayesi (beş milyar frank), yeni ortaya

---

* XIV. yüzyılda, Fransa'da, soylulara karşı olan köylü ayaklanması.

1. Devrim öncesinde, Rio Tinto bakır madenleri şirketi, yılda bir milyon İngiliz lirası kâr etmekteydi. Oysa sermayesi dört milyon İngiliz lirasıydı. Atholl düşesi (*Searchlight on*

çıkan, ama ötekilerden aşağı kalmayan ve özellikle telefon şebekesini denetleyen Amerikan sermayesi,[2] 1936'da Levante elektrik şirketlerine giren ve demir-çelik sanayisine sızmaya çalışan Alman sermayesi ülkeye egemendir.

1914-18 savaşı, önünde birtakım yeni pazarlar açarken göreli bir rahatlık da getirmiştir İspanya'ya. Bir anda yiyecek maddeleri ve hatta belirli ölçüde, işlenmiş ürünler satan bir ülke durumunda bulmuştur kendini. Ama barışın geri gelmesi, sanayi güçlerinin rekabetine dayanamadığından onu dünya pazarlarından kovmuştur. Büyük ekonomik kriz 1929'da ülkeye ağır bir darbe indirmiştir; büyük devletlerce dikilen gümrük engelleri tarım ürünlerinin yolunu kesmekte ve ulusal sanayi ürünlerini güçlükle sindirebilecek durumdaki iç piyasanın yıkılmasına yol açmaktadır: Yarı-sömürge yapısı taşıyan İspanya gibi ülkeler, 30 yıllarının krizi ile bu krizin toplumsal sonuçlarını daha da ağır olarak duyacaklardır.[3]

İSPANYOL TOPLUMUNUN YAPISI

Büyük toplumsal farklılıklar en ufak ekonomik sarsıntıların etkisini büyütmekte, ayak uydurma olanakları çok sınırlı bir bünyeyi sertleştirmektedir. Henri Rabasseire'yle[4] birlikte, ülkenin emekçi halkını oluşturan on bir milyon İspanyol içinde, çalışarak kendini ancak geçindirebilen sekiz milyon "yoksul" bulunduğunu söyleyebiliriz: Bunun bir milyonu küçük zanaatkâr, iki ya da üç milyonu tarım işçisi, iki ya da üç milyonu fabrika işçisi ve madenci, iki milyonu da rençber ya da küçük toprak sahibidir. Bu yığınla Rabasseire'in "asalaklar" diye adlandırdığı bir milyon ayrıcalıklı kişi –memurlar, papazlar, askerler, aydınlar, büyük toprak sahipleri ve büyük burjuvalar – arasına, yarısı rahat geçinen köylülerden, yarısı da en gelişmiş merkezlerde –Barselona, Valencia, Bilbao, Santander...– toplanmış küçük burjuvalardan oluşma bir orta tabaka girmektedir.

Bu sekiz milyon "yoksul emekçi", en düşük düzeye indirilmiş bir tüketimle, büyük bölümü besine ayrılmış bir bütçeyle, tekdüze hayat koşullarında geçimini güçlükle sağladığı sürece hiçbir gelişme olasılığı

Spain) şirketi, komutanlara 40 peseta karşılığı İngiliz lirası vererek, darbecilere para yardımında bulunmakla suçladı. Oysa bir İngiliz lirasının karşılığı 80 ile 100 peseta arasında değişiyordu. İspanya'da büyük İngiliz silah firması Vickers-Armstrong'un da bulunduğunu, Zubira ve Urquijo bankalarıyla çok yakın ilişkisi olduğunu belirtelim.

2. *Traction Light & Electric Power*, Katalonya'nın elektrik enerjisi üretiminin onda dokuzunu denetlemekteydi.

3. Tam o sırada, general Primo de Rivera başkanlığındaki diktatörlük hükümetinin petrol tekeli kurmasını cezalandırmak için, Amerikalı milyarder Deterding, pesetayı desteklemekten vazgeçti.

4. *Espagne, creuset politique*, s. 60.

yoktur. Kapitalist düzen çerçevesinde üretim güçlerinin gelişmesi, dışta, dünya piyasasına açılmayı engelleyen gümrük duvarları ya da büyük yabancı ülkelerin rekabetiyle kapalıdır. İçte, sağlam ve refah içindeki bir köylü sınıfının yaratılması bir iç pazarın oluşturulmasına olanak tanıyabilirdi. Ama bu da İspanya'nın bir numaralı sorununun çözümlenmesini gerektiriyordu: Toprak sorunu. Toplumsal zıtlıklar güçlü bir biçimde kırsal yörelerde görülüyor, yüzyıllık nefretler oralarda besleniyordu.

TOPRAK SORUNU

1931 yılında, iki milyon tarım işçisi topraktan yoksundu; buna karşılık elli bin büyük toprak sahibi İspanyol toprağının yarısını elinde tutuyordu. Topraklarının yüzölçümü bir hektarı geçmeyen bir buçuk milyon küçük toprak sahibi yaşamak için büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmak zorundayken, 10.000 toprak sahibinin yüz hektardan fazla toprağı vardı... Bazı bölgelerde büyük toprak sahiplerinin egemenliği mutlaktı: Sevilla yöresinde, bölge topraklarının yüzde 72'sini toprak sahiplerinin yüzde beşi ellerinde tutuyorlardı; Badajoz yöresinde, toprak sahiplerinin yüzde 2,5'i toplam bölge topraklarının yüzde 60'ına sahipti, 79.000 hektar toprağı olan Medinaceli dükünün, 51.000 hektardan fazla toprağın sahibi Peñaranda dükünün adları sık sık anılır....

Ancak toprakların ve köylülerin içinde bulunduğu koşullar, bu kesin rakamların ortaya koyabileceğinden çok daha farklıdır. Toprağı işleme yöntemleri doğal koşullara, özellikle kuraklık derecesine göre değişmektedir. Bu değişik biçimler, köylülerin toprak için verdikleri yüzlerce yıllık savaşların da sonucudur. Geçici işlerde çalışan emekçiyle bağımsız küçük toprak sahibi arasında, kira süreleri değişen bir sürü ortakçı, yarıcı, dosdoğru ortaçağın derebeylik rejiminden kalma paralar ödemek zorundaki küçük toprak sahibi bulunmaktadır. Ayrıca, Gerald Brenan'ın[5] da belirttiği gibi, başlıca iki tarımsal sorunu birbirinden ayırmak mümkündür: Çoğunlukla, işleyenlerin geçimini sağlayamayacak kadar küçük olan Kuzey ve Orta İspanya'daki çiftlikler ve emekçi bolluğunun çok düşük ücretler ödemeyi sağladığı, toprak emekçileriyle işlenen Güneyin büyük çiftlikleri.

Ortaklaşa kullanılan otlaklardan yararlanan Asturia bölgesinin küçük toprak sahibi, Bask, Navarra ya da Maestrazgo bölgesinin ortakçısı, rahat bir hayattan habersiz olsa bile sefaleti pek tanımaz. Ama minicik toprağının üzerinde yaşayan Galiçya köylüsü, *foro*'nun, derebeylik döneminin kalıntısı olan vergilerin yükü altında ezilirken, Léon, eski Kastilya ve Aragon yaylasının köylüsü, çoğunluk tefecilerin elinde çırpınıp durmak-

---

5. *The Spanish Labyrinth*, s. 87-131

tadır. Levante köylüsü bazen *censo* ödeme karşılığında kalıtımsal tasarruf hakkını satın almayı başarmışsa, Granada ve Murcia'nın sulanan ovalarındaki köylü büyük kiralar ödemek zorundadır. Katalonya'nın küçük toprak sahibi göreli bir rahatlık içindedir, ama komşusu "rabassaire"[6] son yıllarda koşullarının gitgide kötülediğini görmektedir.

Yeni Kastilya yaylasında, soyluların topraklarının aşağı yukarı tümü ortakçılık biçiminde işletilmektedir. Ama burada da en büyük dram, kira sürelerinin kısalığı ve kira koşullarının güçlüğüdür. Toprak sahibinin hiçbir yükümlülüğü yoktur, kirayı dilediği gibi yükseltebilir, üstelik adamlarının köylüyü ezmesine de göz yumar çoğu zaman. 1929 yılı vergi kayıtlarına göre, 1.000.000 aile reisinden 850.000'inin günlük geliri bir pesetanın altındadır. La Mancha ve Estremadura bölgelerinde çiftlikler daha büyük, küçük işletmecilerin sayısı daha azdır. Ovalarda, sık rastlanan köylü türü *yuntero*'dur. Bu topraksız ve bir çift katır sahibi köylü, olanak buldukça, toprakları üzerinde yaşamayan büyük toprak sahibinin toprağını işler.

Endülüs büyük çiftliklerin bulunduğu bölgedir. Burada bir büyük toprak sahibinin yıllık geliri aşağı yukarı 18.000 peseta, bir küçük toprak sahibininse 161 pesetadır. Ama köylü çoğunluğunun hiç toprağı yoktur: *Braceros* diye adlandırılan ve iki günün biri işsiz olan bu insanlar, en rezil koşullarda çalışarak kazandıkları düşük bir parayla yaşamak zorundadırlar.[7] Büyük çiftliklerde, *labrador* adı verilen ve her an keyfî cezalarla ya da işe alırken şantaj yaparak köylülerden kopardığı paralarla zenginleşme peşindeki çiftlik kâhyalarının denetimi altında sürer gider bu çalışma. İşlenebilecek toprakların birçoğu boş durur, ya sahibi buralardan avlanmak için yararlanmakta ya da *bracero*'ların ücret artırımı isteklerine engel olmak için böyle davranmaktadır. Çünkü Avrupa'nın belki de en yoksul insanlarının yaşadığı bu ülke, aynı zamanda sınıfsal nefretin, her an başkaldırmaya hazır olan kölenin ülkesidir: Topraksız köylü toprağa açtır...

Kısacası, bir avuç büyük toprak sahibi egemendir İspanya toprağına.[8] Düşmanlarının deyimiyle "oligarklar"ın yüzyıllardan beri ayrıcalıklarının ve servetlerinin başlıca bölümünü köylü yığınının hilafına

---

6. *Rabassaire*: Bitkilerin dörtte üçü kuruduğunda kira anlaşması sona eren özel bir ortakçı tipi (*rabassa morta*: kurumuş kök). 19. yüzyılda göreceli olarak uygun olan bu koşullar, filokseranın yol açtığı zararlar ve daha çok özen gerektirip daha kısa ömürlü olan yeni bitkilerin ekilmesiyle felakete dönüştü. Gambo'nun ve sağın etkisiyle, Anayasa Mahkemesi, 1934 ayaklanmasının ertesinde, Katalonya parlamentosu tarafından *rabassaire*'ler lehine çıkarılan yasayı iptal edecekti.

7. Çalışma güneşin doğuşundan batışına dek sürer. 1936 başında, tarım işçilerinin ücretlerinin büyük bölümü 0.60 ile 3 peseta arasında değişmektedir. Oysa iş hem aralıklıdır, hem de mevsimlik.

8. Rabasseire, topraksız köylü sayısının iki milyon olduğunu söylüyor. Tutucu Mateo Azpeitia, üstelik, küçük toprak sahiplerinin yüzde seksen dördünün, yaşamak için bir ücrete gerek duyduklarını belirtiyor (*La Reforma Agraria en Espana*, Madrid, 1932).

korumayı başarmışlardır. Monarşi onların rejimi olmuştur, çıkarlarına ve isteklerine gerçekten uygun düşen tek rejim. Bu rejimi korumak için, 1923 yılında, general Primo de Rivera'nın diktatörlüğünü getiren askerî darbeye razı olmuşlardır. 1930 yılında, kralın ve oligarkların rızasıyla Primo kovulmuş ve general Berenguer iş başına getirilmiştir. 1931 yılında Cumhuriyet'in ilanı şiddete başvurulmaksızın gerçekleşecektir: Devlet Başkanı olan büyük toprak sahibi Alcala Zamora'nın mikrofonda açıkladığı gibi, "barışçı bir devrim"in "kıvanç duyulacak ayrıcalığı"dır bu. Krallık, ekonomik ve toplumsal rejimde büyük bir değişiklik olmaksızın yerini Cumhuriyet'e bırakacaktır. XIII. Alfonso, İspanya'dan ayrılır, ama tahtından inmeyi kabul etmez. Oligarkların hemen hemen tümü ona bağlı kalır. Yeni siyasal rejim içinde, her zaman üstünlüklerine destek olan sağlam direkleri –kilise ve ordu– korumaktadırlar.

KİLİSE

İspanyol kilisesi de, 80.000 papaz, keşiş ve rahibesiyle, dosdoğru ortaçağın içinden çıkmışa benzeyen bir anakronizmdir. Manevî ve dünyevî gücü çok büyüktür. Ancak zenginliklerini tam olarak saptamak güçtür. Kuşkusuz, sık sık söylendiği gibi, ülkenin en büyük toprak sahibi değildir; ama en büyük toprak sahiplerinden biridir. Cumhuriyet ilanının ertesinde Adalet Bakanlığınca yapılan soruşturma, kilisenin aşağı yukarı 130 milyon peseta değerinde 11.000 çiftlik sahibi olduğunu ortaya koymuştur. Kentlerdeki varlığı da bundan aşağı kalmaz ve iş dünyasının, bankacılık ve sanayinin büyük güçlerinden biri olup, doğrudan ya da göstermelik adamları aracılığıyla, Urquijo Bankası, Rif Bakır Madenleri, Kuzey Demiryolları, Madrid Tramvayları ya da Akdeniz Gemicilik Şirketi gibi büyük şirketleri denetlemektedir.

Krallık döneminde eğitime egemen olan kilise, cumhuriyet süresince de bu egemenliğini büyük ölçüde sürdürmüştür.[9] On iki milyon kişisi okuma-yazma bilmeyen -nüfusun yarısı- bu ülkede, beş milyondan fazla yetişkini eğiten, onlara okuma-yazma öğreten kilise okulları olmuştur. Ama eğitim üzerindeki bu egemenlik aynı ölçüde bir etkinliği getirmemektedir. 1931 yılının Mayıs ayına damgasını vuran Katolik düşmanı gösteriler, kilise ve manastır yangınları, kökü çok derinlerde bulunan bir olayı ortaya koymaktadır: Halk yığınları kilisenin baskısından sıyrılmıştır ve ona karşı çıkmaktadır.[10] Toplumsal eşitsizliğin daha az dikkati

---

9. Cumhuriyetçiler tarafından çıkarılan ve eğitimi papaz topluluklarının elinden alması gereken *Ley de Congregaciones* hiçbir zaman uygulanmadı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen laik yasalardan, 1936 yılında, kala kala Din ve Devlet ayrımı, boşanma ve Cizvit tarikatının yasaklanması kalıyordu geriye.

10. 1936 Mayıs olayları, bu bakımdan anlamlıdır. Papazlarla Katolik kadınların işçi mahallelerindeki çocuklara zehirli şekerlemeler dağıttıkları söylentisi yayılınca, Madrid'in

çektiği –ya Galiçya'daki gibi, herkes yoksul olduğundan ya da genel hayat koşulları, Bask ülkesinde, Navarra'da, Levante'de, Katalonya'da ve belli bir ölçüde Eski Kastilya'da olduğu gibi, katlanılabilir sayıldığından– bölgelerde kilisenin köylü yığınlarıyla bağlarını koruduğunu burada belirtmek, ilginç olacaktır. Öteki bölgelerde, büyük çiftliklerin İspanya'sında, kilise, zenginlerin bir propaganda ve destekleme aracı, adaletsizlik temeline dayanan bir toplumsal düzenin ve mülkiyetin savunucusu, her türlü toplumsal gelişmenin kararlı düşmanı, emekçilerin düşmanı sayılmaktadır. Toledo Başpiskoposu Monsenyör Segura, 600.000 pesetayı bulan yıllık geliriyle, İspanyol Kilisesi'nin yobaz ve gerici yönünü en iyi biçimde canlandırmaktadır. Bu yüksek rütbeli din adamı, bu "XIII. yüzyıldan kalma rahip", "banyonun, dinsizlerin değilse şeytanın bir buluşu olduğunu düşünen ve eski çağların bir keşişi gibi kendine eziyet etmek için kıl gömlek giyen bu kişi"[11] İspanya'nın en büyük din adamı, cumhuriyete kayıtsız şartsız karşı çıkanların şampiyonu, yalnız her türlü "yıkıcılık"ın değil, her türlü liberalizmin kararlı düşmanı olacaktır.

İSPANYOL ORDUSU

İç yapısıyla olduğu kadar toplum içindeki yeriyle de, İspanyol ordusunun Avrupa'da bir benzeri yoktu. Kalan sömürgeleri korumak için yüzyıldan beri girdiği her savaşta yenilen bu ordu, aynı zamanda özerk bir siyasal kuruluş olarak da kendini göstermekteydi. Kısacası, hükümet darbesinden başka iş bilmeyen bir orduydu bu, üst üste gelen yenilgilerin altında ezilen, küçük düşen subaylar, bunun sorumluluğunu birbirini izleyen hükümetlerin sırtına yüklemekteydiler. Faslı lider Abdülkerim [Hattabi]'ye karşı girişilen Rif savaşı 1921'den 1926 yılına dek uzamış, yalnız 1924 yılında 15.000 İspanyol askerinin canına mal olmuş, ancak Lyautey komutasındaki Fransız birliklerinin işe karışmasıyla zafere ulaşılmıştı. Komutanlar, büyük yenilgilere rağmen, sömürgelerin yeniden ele geçirilmesinin başlıca savunucuları olarak ortaya çıkmışlar, yabancılar lejyonunun komutanlarından yarbay Francisco Franco, ilk kez bu rolde görünmüştü politika sahnesinde. Zaferden sonra Fas ordunun kalesiydi: Generaller, orada, gerçek birer prokonsüldüler.

İyi aile çocukları *-señoritos-* için onurlu bir çıkış yolu olan subay sınıfı, ayrıcalıklarına kıskançlıkla bağlıydı, başlıca işi hükümet devirmekti ve geçmişe bağlı olanların gözünde bütün İspanyol erdemlerini

---

her köşesinde kiliselere, papazlara ve aşırı dindarlıklarıyla bilinen kişilere saldırıldı. Doğal olarak, bütün partiler bu söylentilerin suçunu "kışkırtıcılar"ın üzerine attılar. Ama büyük halk yığınlarının bu söylentilere inanması için, Katolik düşmanlığının büyük bir derinlik kazanmış olması gerekiyordu.

11. Ramos Oliveira, *Politics, Economics and Men of Modern Spain*, s. 438.

yaşatmaktaydı. Genel uyuşukluk havası içinde, yönetici sınıfların tek gerçek silahı, son çaresi ve en büyük umuduydu. Ordu komutanlarının rızasıyla cumhuriyet ilan edilmişti. Ama en çok sözü dinlenen şeflerinden birinin, general Sanjurjo'nun, 12 Ağustos 1932 günü başarısızlıkla sonuçlanan hükümet darbesi girişimi, cumhuriyet, oligarşiyi oluşturanların buyruklarına boyun eğmediği sürece bu rızanın her an geri alınabileceğini göstermişti.[12]

Dikkati çeken nokta, topçu birliklerinin elinde eski 75'lik toplar bulunan, piyadeleri 1909 yapısı Lebel tüfekleriyle donatılan, uçakları herhangi bir yabancı ülke hava kuvvetleri karşısında tutunamayacak durumda bulunan bu ordunun, bol makineliye sahip olmasıydı. Çağdaş bir ordu karşısında bir hafta direnemezdi, ama bir ayaklanma girişimini kanla boğacak yetenekteydi. Kötü beslenen, kötü giydirilen, kötü donatılan askerleri aynı zamanda çok da kötü eğitilmekteydi. Çok düşük bir teknik düzeyde olan subaylarının en tecrübelileri, Fas'taki birliklerde görev almış sömürge subaylarıydı. Bununla birlikte, Rif savaşı sırasında general Millan Astray tarafından örgütlenen yabancılar lejyonunun Tercio'suyla kendi elit, gerçek kapıkulu ordusuna sahipti ve Faslı alaylarına askerler en geri ve en savaşçı dağ kabilelerinden seçilmişti. Bu paralı askerler, lejyonerler ve Morolar (Faslı Berberîler), iç savaş ordusunun vurucu birlikleriydi. 1934 Ekiminde, Asturia madencileri sağın iktidara gelme olasılığına karşı ayaklandıklarında on iki günde ayaklanmayı bastıran, bu "İspanyolluğa" yabancı, ama etkili seçkin birlikler olmuştu. Ve ön saflarında, iki yıl önce Sanjurjo'yla birlikte Cumhuriyet'e karşı ayaklandıkları için cezalandırılan subaylardan birkaçı görülecekti.

Bu ordunun en az eksikliğini duyduğu da subaylardı. Krallık yönetimi sırasında, 800'ü general olan 15.000 subay vardı İspanyol ordusunda. Bu da, altı askere bir subay, yüzden biraz fazla askere de bir general düştüğü anlamına geliyordu. Cumhuriyet yönetimi sırasında, cumhuriyetçi subayların sayısı gitgide azalmaktaydı. Azana hükümeti, subay kadrosunu hafifletmek için, erken emekliye ayrılma isteminde bulunacaklara tam maaş verileceğini açıklamıştı: Pek çok solcu subay, havası kendilerine artık dayanılmaz gelen ordudan ayrılmak için bu fırsattan yararlanacaktı. Subayların ezici çoğunluğu, büyük komutanların tümü kesinlikle kralcıydı, oligarşi yanlısıydı, her türlü gelişime karşıydı, devrimin can düşmanıydı.[13]

---

12. Darbe, sendikaların Sevilla'da başlattıkları genel grev karşısında başarısızlığa uğradı. Askerlere karşı çıkmayan polis, cezalandırılmalarını isteyen işçilere ateş açacaktı, Sanjurjo ve öteki subaylar ölüm cezasına çaptırılacaklardı. General, mahkeme önünde, Cizvitlerin ülkeye dönmesini sağlamaktan, tarım reformunun ve Katalonya'nın statüsünün (daha ileride göreceğiz) uygulanmasının engellenmesinden yana olduğunu açıklamıştı.

13. Asturia bölgesindeki Kamu Düzeni yetkilisi albay Doval, "devrimci tohumu anaların

Geçmişin etkisi, genç İspanyol burjuvazisinin kuramsal olarak yeni sayılabilecek güçleri üzerinde bile ağırlığını duyurmaktaydı.

İspanya'nın sanayileşmesi, daha önce de gördüğümüz gibi, XIX. yüzyıl süresince çok yavaş ve coğrafya yönünden sınırlı kesimlerde ilerlemişti. Bu yavaşlık ve yöresellik, bu şekilde yaratılan burjuva sınıfına özgü özellikleri açıklamaktaydı. Biskay Bankası ile Bilbao Bankasının temsil ettikleri gerçek bir finans oligarşisi, bir tek Biskay ve Asturia yöresinde oluşmuştu. Tarihçilerin çoğu, yeniden iş başına getirilen krallığa bağlı tarım oligarşisi tarafından liberal hareketin yenilgiye uğratılmasının ertesinde serpilen bu finans kapitalizminin ortaya çıkışının siyasal koşullarının altını çizmekten geri durmamışlardır. Burjuva liberalizmi, burjuvazinin ülkeye gerektiği gibi yerleşememesinden yakınmaktadır, ama düşmanları tarafından hep bir yabancı ürün olarak suçlanmıştır. XX. yüzyılın ortasına doğru, liberal burjuva, önce bir *afrancesado*[14] olmadığını kanıtlamak zorundadır. Yabancı fikirlerin sözcüsü olmasından ya da yabancı sermayeye paravanlık etmesinden kuşkulanılan İspanyol burjuvası, "yöneticiler" çevresine kabul edilme isteğiyle, ödünleri, yadsımaları, pes etmeleri çoğaltmıştır.

Bilbao ve Asturia milyonerleri büyük toprak sahipleri oligarşisine katılmakta acele etmişler ve İspanya Bankası'nın[15] yönetimini onlarla paylaşmışlardır. Yeni doğan bu genç iş çevreleri oligarşisi, kişisel olduğu kadar ekonomik, bin bir bağla da aristokrasiye bağlıdır. Krallığın en büyük devlet adamlarından Kont Romanones, Guadalajara yöresinin büyük toprak sahiplerindendir, Madrid'in en çok taşınmaz mal sahibi kişisidir. Peñarroya madenlerinin ve birkaç önemli bankanın büyük ortaklarındandır. Bu yüzden burjuvazi, bu, geniş bir mülk sahipleri oligarşisinin bir kesimini oluşturan büyük toprak sahipleri oligarşisinin çıkarlarına dokunduğu ölçüde, İspanyol ekonomisine derin bir dönüşüm geçirmesi için gerekli itkiyi verecek güçten yoksundur.

Devrim öncesinde, bu oligarşi Juan March'ın kişiliğinde en güçlü ifadesini bulmaktadır. Kral XIII. Alfonso döneminde Tütün Tekeli'nin başına getirilen, ilk cumhuriyet hükümeti tarafından vatana ihanet ve sahtekârlıkla suçlanan bu eski kaçakçı, büyük sanayici ve işadamı,

---

karnına dek kurutmaya kararlı" olduğunu açıklayabiliyordu. İşçi kesiminin sorumluluğunu tümüyle orduya yükleyeceği bu 1934 kıyımı, yargısız infazlar ve çok sayıda insana uygulanan işkencelerle dikkati çekecekti.

14. Ancak birkaç burjuvanın Fransız işgalciyle "işbirliği" yapmaya cüret ettiği Napolyon döneminin anısı.

15. Victor Alba'ya göre (*Histoire des Républiques espagnoles*, s. 307), beş yıllık kârının anaparasını karşıladığı İspanya Bankası'nın bütün hisseleri 18,000 kişinin elindedir. Dağıtılan kâr payı yüzde 16'nın altına hiç düşmemiştir. Asturia'daki ayaklanmanın bastırıldığı yıl yüzde 130'a yükselmiştir.

aynı zamanda da büyük çiftliklerin sahibidir ve İngiliz kapitalist çevrelerinin güvenilir adamıdır. Romanones'in, Rio Tinto şirketinden Sir Auckland Geddes'in, Fransız, İtalyan ve Alman kapitalist çıkarlarının temsilcileriyle birlikte yer aldığı İspanyol Sanayisi Merkez Bürosu'nun başkanıdır. Cumhuriyete karşı olan her şeye paraca yardım etmektedir ve iç savaşı hazırlayan olaylar sırasında, içte olduğu kadar da dışta, sonucu etkileyecek bir rol oynayacaktır.

İSPANYOL ARİSTOKRASİSİ VE TUTUCU PARTİLER

İspanyol aristokrasisi, kapitalist genişleme hareketiyle bütünleşmesini bilen İngiliz aristokratından çok farklıdır. Toprağını bir iş gibi geliştirmeyi hiç düşünmemekte, her şeyden önce doğuştan hak sahibi olduğunu sandığı ucuz el emeği üzerindeki efendilik otoritesini korumaya bakmaktadır. Tek varlık nedeni bağlı olduğu sınıfıdır ve kendisinin İspanya'nın tecessümü olduğunu inanarak söylemektedir. Ardında kendisine, birbirinden ayrılmayan ad, servet ve otorite bırakmış ataları durmaktadır. Doğal olarak kralcıdır ve kendi sınıfının yasasından başka yasa tanımamaktadır.

Soyluların çoğunluğu, toplumsal durumun korunması ilkesi olarak XIII. Alfonso'nun ve krallığın yanındadırlar. Cumhuriyet döneminde, Goicoechea ve José Calvo Sotelo'nun yönettiği, Ansaldo'ya göre "ayaklanmanın yasal paravanı" olan "İspanyol Yenilenmesi" [Renovación española] partisi kadroları soylularca sağlanmaktadır. Sotelo, sürgünden döneli beri, kralcı olmaktan çok açıkça tutucu, "korporatist ve otoriter" bir partinin önde gelen kişisidir. Henüz gençtir –1893 doğumludur–, ardında şimdiden parlak bir politika hayatı vardır. 25 yaşında milletvekili seçilmiş, ertesi yıl Valencia valisi olmuş, Primo de Rivera'nın diktatörlüğü sırasında Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir. Balbo aracılığıyla, Roma'daki faşist hükümetle devamlı ilişkileri olmuştur. Oligarşinin bütün etkili çevrelerine, özellikle Başpiskopos Segura'ya bağlıdır, nasyonal sosyalizmin ve faşizmin hayranı olduğunu açıkça belirtir, parlak bir konuşmacı, iktisatçı olarak ün yapmış iyi bir gazetecidir. 1936 yılının Cortes'inde, aşırı sağın şefi ve generaller komplosunun yöneticilerinden biri olacaktır.

Diğer kralcı hareket, "Gelenekçi Birlik" [Comunión Tradicionalista], bağnaz bir ruhban sınıfının etkisindeki Navarra bölgesinin küçük köylüleri arasında tartışmasız bir halkçı temele sahiptir. Napolyon'a karşı verilen savaşlardan sonra doğan "Carlosçu" hareket, yüzyılı aşkın bir süredir, "Tanrı, Vatan, Kral" parolası altında en bağnaz Katolik tutucuları bir araya toplamakta ve sonuncusu yaşlı Alfonso Carlos olan "kral adaylarının" "meşru" otoritesini yeniden sağlamak için bıkıp usan-

madan komplo kurmaktadır. Gerçek şefi Manuel Fal Conde, yıllardan beri, hareketi sistemli olarak cumhuriyete karşı silahlı ayaklanmaya hazırlamaktadır.

31 Mart 1934 günü, İspanyol Yenilenmesi adına Antonio Goicoechea, Carlosçular adına Antonio Lizarza ve tuğgeneral Barrera, Roma'da Mussolini'yle bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmayla, Duce silah ve para yardımıyla cumhuriyeti devirmek için başlattıkları hareketi desteklemeye söz veriyordu. 1934 ve 1936 yılları arasında, Carlosçu askerî örgüte bağlı bir sürü genç (*requetés*) İtalya'da askerî eğitimden geçti. İtalyan yardımıyla Navarra'da silah stokları oluşturuldu.[16]

Carlosçular ve Alfonsocular, tasavvurunu bile "İspanyolluğa" hakaret saydıkları genel oya boyun eğmeyi kabul etmiyorlar, devrimciler gibi liberaller tarafından da yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan İspanya'yı ve Hıristiyanlığı korumak için kendilerine tanrısal bir görev verildiğine inanıyorlardı...

HALK HAREKETİ

İspanyol Kilisesi, kendisini kralcıların izinden sürüklemeye çalışan görevlilerinin hemen peşinden gitmedi. Anlaşıldığı kadarıyla, daha "politik" olan Vatikan'ın öğütleriyle, cumhuriyet döneminde, Cizvitlerin ve güvenilir adamları, *El Debate* gazetesi müdürü Ángel Herrera'nın daha esnek çizgisi üstün geldi. "Kralcılık" kadar "Cumhuriyetçilik" etiketini de istemeyen, parlamenter rejim çerçevesinde kalmayı kabul eden, ama anayasada, devletin laikliği ilkesiyle ilgili bütün maddeleri kaldırma niyetinde olduğunu açıkça belirten, halk yığınlarına dayalı büyük bir Katolik parti kurmak, örgütlemek ve bu partiyi canlandırmak söz konusuydu.[17] Böylece kurulan "Halk Hareketi", din adamlarınca yönetilen Katolik Hareket'in, gerici ve otorite yanlısı bir parti biçiminde seçim arenasına aktarılmasından başka bir şey değildi. Bu partinin başında da, Katolik bir hukukçunun oğlu, Salamanca'daki "Salesianos" kolejinin parlak bir öğrencisi, *Debate* gazetesine yazılar yazan José Maria Gil-Robles'di. Herrera tarafından kilisenin ve zenginlerin partisini yönetmek üzere seçilen Robles, çok zengin bir kontun kızıyla evli olup üstlendiği görevi yürütecek yeteneklerden yoksun değildi: İyi örgütçüydü, yetenekli bir

---

16. Lizarza, *Memorias de la Conspiracion en Navarra* adlı yapıtının ellinci sayfasında, İtalyan parasının Belçika'dan 6.000 tüfek, 150 ağır makineli, 300 hafif makineli, 10.000 el bombası ve 5 milyon mermi alma olanağı sağladığını belirtiyor. İlk askerî birlik olan Tercio de Pamplona daha 10 Ocak 1936 günü hazırdı. (s. 73).

17. Partinin önderi olacak olan Gil Robles şunları yazabilecekti: "Demokrasi bizim için bir amaç değil, ama yeni devletin ele geçirilmesine giden bir yoldur. Sırası geldiğinde, ya *Cortes* boyun eğecektir ya da onu ortadan kaldıracağız!" (*El Debate* gazetesinden aktaran Brenan, s. 280.) Gil Robles, diktatörlüğe tepki olarak "bir toplumsal devrime, komünist cumhuriyete" yol açabilecek olan kralcıların "feci taktiğini" eleştirmektedir.

konuşmacıydı ve eyleme geçme yönünden de yetenekleri vardı. Kendine örnek olarak, etkililiğine hayranlık duyduğu, ama Katolikliğe karşı çıkışını onaylamadığı Hitler'i değil, Avusturya şansölyesi Dollfuss'u ve korporatist devletini seçmişti.

1933 yılında, örgütünü öteki sağcı gruplarla birleştirerek CEDA'yı (İspanyol Özerk Sağcı Konfederasyon) kurmayı başardı: Kralcı gruplarla seçimde işbirliği yapması büyük başarı kazanmasını sağladı. CEDA, 1934'den 1936 yılına dek, ilk cumhuriyet hükümetinin bütün gerçekleştirdiklerini sistemli bir biçimde yıkacak olan, sağcı cumhuriyetçilerle gerçekleştirilmiş koalisyonun ruhu oldu. Cumhuriyetçiler ve sosyalistler tarafından *bieno negro* –iki karanlık yıl– diye adlandırılan bu iki yıl, tarım reformunun hasıraltı edilmesine, ücretlerin sistemli olarak düşürülmesine, bir ara görevden uzaklaştırılan kralcı subayların yeniden kilit noktalara getirilmesine tanık olacaktı. Asturia madencilerinin ayaklanmasını bastırmada acımasız davranan CEDA, ayaklanmanın lideri sosyalist yönetici Gonzalez Peña'nın asılmasına Devlet Başkanı karşı çıkınca koalisyondan ayrılacaktı. Aslında yetersiz olan ve kendi üyelerinden Tarım Bakanı Jimenez Fernandez[18] tarafından önerilen *yunteros* lehindeki reformlara bile karşı çıkacaktı. 1935 yılında, artık tek başına ele geçirmek istediği iktidara adaydı.

ASKERLERİN KOMPLOSU

Aşırılık yanlısı unsurların bel bağladığı askerî komplo 1934'den 1935 yılına dek Savunma Bakanlığı yapan Gil-Robles'in hoşgörüsü altında, gelişmişti. 1934 seçimleri sonunda iş başına gelen hükümetin ilk işlerinden biri, 1932 yılında general Sanjurjo'nun hükümet darbesi girişimine katılan subayların bağışlanması oldu. 1934 yılında, Sanjurjo'nun girişimiyle "İspanyol Askerî Birliği" kuruldu ve kısa sürede büyük komutanların çoğunun katıldığı, hükümeti devirmek için girişilen çalışmaların merkezi oldu. Bu komutanlar arasında, Genelkurmay Başkanı general Franco, bakanlık müsteşarı general Fanjul, ordu genel müfettişi general Rodriguez del Barrio vardı ve hepsi de cumhuriyet ordusunun kilit noktalarına yerleştirilmiş kralcı ve tutucu subaylardı. Onlardan biri olan general Barrera, kralcı Lizarza ve Goicoechea'yla birlikte, Mussolini'yle yapılan anlaşmaya imzasını atmıştı.

Carlosçu liderlerle bağlantıyı sağlayan ve Navarra'da *requetés*'in askerî eğitimini yöneten, "don Pepe" takma adıyla bilinen albay Varela'ydı ve

18. Bir tür İspanyol Hıristiyan-Demokratı olan Jimenez Fernandez, aylar boyunca, kendisine "beyaz Bolşevik" adını takan oligarşinin boy hedefi olmuştu. Tasarılarını desteklemek için, papa XIII. Leo'nun bir genelgesine değindiğinde, kralcı bir milletvekili kendisine şu cevabı verdi: "Elinizde papalık genelgeleriyle topraklarımızı almaya kalkarsanız, biz de sonunda papalıkla bağlarımızı koparırız."

kısa süre sonra general olacaktı. 1935 yazında, Asturia bölgesinde yapılan büyük askerî manevralar sırasında, hareketin resmî tarihçilerinden birine göre, Franco, Fanjul ve Goded "ulusal ayaklanma hazırlıklarının temellerini" attılar. Gil-Robles'in partisi seçim yoluyla iktidarı ele geçirmeyi başaramazsa, ordu komutanları harekete geçmeye hazırdılar.

FALANJ

Almanya ve İtalya örneği, oligarşinin bazı çevrelerini, gelenekçi partilerden daha çağdaş siyasal araçlardan yararlanmayı düşünmeye itti.

1936'dan önce, milyarder Juan March, iç savaş sırasında çok önemli rol oynayacak olan bir harekete paraca destek oldu.[19] 1932 yılında, diktatörün oğlu José Antonio Primo de Rivera, "İspanyol Falanjı"nı kurdu. 1934 yılında "Ulusal Sendikalist Saldırı Cuntaları"yla (JONS) birleşerek "Gelenekçi İspanyol Falanjı" (FET) adını alan hareket, 1936 Şubatındaki seçimlerin ertesine dek küçük ve gerçek etkisi bulunmayan bir grup olarak kaldı.

Falanj'ın 26 maddelik programı tipik bir faşist programdır: Cumhuriyetçileri oligarşi karşısında çekingen davranmakla suçlar, bankalarla demiryollarının millileştirilmesini, köklü bir toprak reformu yapılmasını önerir, ama "sınıf savaşıyla yozlaştıran ve bölücülük yapan" Marksist doktrini eleştirir, karşısına "sınıfların ve mesleklerin bir tek hedefte", Vatan ve Avrupa ülküsünde birleşmelerini çıkarır. Bir tek kilise karşısındaki tutumu Falanj'ı Mussolini'nin *fascio*'sundan ayırır: Bir Falanjcı, Tanrı tanımaz bile olsa, İspanyol Kilisesi'nin kişiliğinde İspanya'nın tarihsel ülküsüne saygı duyar.[20] Mussolini'nin ve Hitler'in başarıları, José Antonio yanlılarına yakın gelecekteki zaferlerinin güvencesi gibi gelir, imparatorluk düşleri onları Fransız Fas'ına, "İspanyolluğun" ve "ortak kader"in başka bir ürünü olan Güney Amerika üzerindeki metbuluklarının yeniden sağlanmasına sürükler.

Falanj'ın kurucusu ve şefi José Antonio, çok sevimli, gençlik gibi büyük bir kozu elinde tutan, tartışılmaz bir incelik ve özveriyle dolu, Endülüslü bir delikanlıdır. Bu yüzden en amansız düşmanlarının çoğu bile, ona karşı duydukları içten gelen bir yakınlıktan kendilerini kurtaramazlar. Yine de hareketi henüz ciddiye alınmamaktadır. Faşizm

---

19. Falanj'ı paraca destekleyenler arasında, Hughes'a göre José Félix de Lequarica'nin adını da görmek ilginçtir. Kendisi daha sonra büyükelçi olarak Vichy'ye gitmiş ve ardından Dışişleri Bakanı olmuştur.

20. Falanjist faşizmin plebyen özelliği, gerçek bir *señorito* olan José Antonio Primo de Rivera'nın tersine, JONS'un (Ulusal Sendikalist Saldırı Cuntaları) kurucusu Ramiro Ledesma Ramos'da çok daha belirgindir. Hitler hayranı ve Katolik dininin düşmanı olan Ramos, JONS'un propagandasını CNT'ye (bkz. daha ileride) yöneltmektedir. Üstelik onun örgütünün bayrağı da CNT'ninki gibi kırmızı ve siyahtır. Falanj üyesi olan Ramos (José Antonio ve Ruiz de Alda'yla birlikte) 1935 sonunda örgütten ayrılacaktır. İç savaşın başında da milisler tarafından kurşuna dizilecektir.

ve nasyonal-sosyalizm gibi Falanjistlik de Marksist örgütlerle daha iyi savaşmak, onların karşısına yılgı ve şiddet silahlarıyla çıkmak için "toplumsal" alanı seçmiştir. 1936 yılına dek bu plebyen görünüşlü harekete karşı çekimser davranan İspanyol oligarşisi, yasal seçimler çerçevesinde sağlanacak Gil-Robles'in zaferine bel bağlamaktadır: Düşmanlarına olduğu kadar müttefiklerine ve kendisine para yardımı yapanlara karşı da oldukça katı olan bir faşist doktrin ve yöntem partisi tarafından kurtarılmanın sakıncalarını kabul etmeye hazır değildir daha. 1936 Şubatında, Falanj'ın topu topu birkaç bin üyesi vardır ve bunların bini Madrid'dedir. Seçimlere tek başına katılacak ve büyük yenilgilere uğrayacaktır. İşçi sınıfı yeniden sokağa dökülme tehdidinde bulunursa yararlanılabilecek, yedek bir güç olarak kalır. Mussolini'yle görüşen José Antonio, her halükârda, komplonun başındaki askerî ve siyasal yöneticilerle yakın işbirliği içindedir.

ÖZERKLİK YANLISI CUMHURİYETÇİLER

Bu tehditlere karşı çıkabilecek güçler zayıftır ve özellikle bölünmüştür. İspanyol ulusunun bütünleşememesinin, özerklik eğilimlerinin inatla sürdürülmesinin, bir Bask ve Katalonya burjuvazisinin varlığına rağmen, gerçek bir İspanyol burjuvazisinin oluşumunu engellemesi cumhuriyetçi ve liberal İspanyolların dramlarından biridir. Bask bölgesinin bankacıları ve Katalonya'nın en büyük işadamları oligarşiyle çıkar birliği içindedirler. Batı ülkelerinde parlamenter rejime sıkı sıkıya bağlı partilerin tabanını oluşturan küçük burjuva öğeler özerklik yanlısı hareketlere kapılmışlardır.

Todo para Euzkadi y Euzkadi para Dios parolasının açıkça ortaya koyduğu gibi, 1906 yılında, ırkçı, siyasal ve dinsel bir temel üzerinde kurulan "Milliyetçi Euzkadi Partisi"[21] 1936 yılında Manuel de Irujo ve Leizaola gibi hukukçular, José Antonio Aguirre y Lecube gibi sanayiciler tarafından yönetilmektedir. Çok tutucu olan Bask köylüleri köy papazlarının etkisindedir. Kapitalistler para yardımlarıyla, UGT'ye ve sınıf savaşı ideolojisini benimsemiş sendikalara karşı, "Bask İşçileri Dayanışması" adlı bir Katolik sarı sendika örgütlemeyi başaran bu anti-sosyalist partiyi gönülden desteklemektedirler. Bu parti onlara, hem kiliseyi, hem de mülk sahibi sınıfları koruyan sağlam bir kale gibi gelmektedir. Her zaman yeteneksiz ve yozlaşmış oligarşik devletin baskısı altındaki Biskay bölgesinin sanayi yönünden gelişmesi, yüzyılın başlarında, tartışılmaz bir biçimde özgün ve böyle olmaktan kıvanç duyan bir halkın yüzlerce yıllık geleneklerinde sağlam biçimde kökleşmiş ulusçu ülkünün çekiciliğini daha da arttırmıştır.

---

21. *Euzkadi*: Bask ülkesi.

Cumhuriyet döneminde, Bask milliyetçileri, doğal olarak sağla, tutucu ve gerici partilerle işbirliği yapmışlardı. Ama 1933 Kasımında, sağcı çoğunluk, Bask ülkesi için öngörülen özerklik statüsünü geri çevirince, parti kendini muhalefete itilmiş, solcu cumhuriyetçiler ve sosyalistlerle zorunlu bir ittifak içinde buldu.

Katalonya'da da buna benzer bir olayla karşılaşıldı. Burada da, Katalanların özerklik tutkusu, sanayi devrimi ve çağdışı toprak oligarşisiyle arasındaki anlaşmazlıkla beslendi. Büyük burjuvazi, kuşkusuz, temkinli davrandı: İspanya pazarı ve de ayrıca kabına sığmayan bir proletarya karşısında merkezî hükümetin desteği gerekliydi onun için. Şefleri Cambo ve *Lliga*'nın başındaki arkadaşları, Katalan olmaktan çok oligarşiden yanaydılar. Ama Katalancılığın ancak işçilerle köylülerin desteğinden yararlanırsa başarıya ulaşabileceğinin açıkça ortaya çıkması yüzünden, küçük burjuvazinin böyle temkinli davranmasına neden yoktu. Bu yüzden 1931 Nisanında Katalonya'daki çeşitli cumhuriyetçi parti ve grupların birleşmesinden doğan *Esquerra catalana* partisi bir kitle partisiydi: "Unió de Rabassaires" adını taşıyan güçlü bir sendika hareketine dayanıyordu. Bu sendikanın temelini atan ve harekete getiren Luis Companys, bir zamanlar Salvador Segui'yle yakın ilişki içindeydi ve uzun süre avukatlığını yaptığı CNT ile de sıkı bağlarını korumaktaydı. Cumhuriyet, Madrid'den önce Barselona'da ilan edilmişti, 1931 yılında ve o yılın 15 Eylülünde Katalonya'nın özerklik statüsü kabul edilmişti. Ama 1934 yılında özerklik statüsü askıya alındı, çünkü kaygılanan özerklik yanlıları, sağa karşı bir ayaklanma başlatmışlar ve başarısızlığa uğramışlardı. Katalonya'nın özerkliğini savunanlar militan işçilerle birlikte cezaevini boyladılar.

CUMHURİYETÇİ BURJUVALAR

Birkaç kent ve Levante'nin iyi sulanan zengin ovaları dışında, İspanya'nın geri kalan bölümünde cumhuriyetçi burjuva partiler için gerçek bir temel yoktu. Alejandro Lerroux'un "Radikal Parti"si, kiliseye ve orduya karşı olan küçük burjuvaziyi temsil etmiş, yeni feodal çağın engellerinden kurtulmuş, yaratıcı bir kapitalist gelişmenin yolunu açan bir İspanya'nın yaratılması dileğini canlandırmıştı. Ama işçi ve köylü hareketlerinden ürken radikaller, çok kısa sürede geri çekildiler ve 1933 yılında, devrim korkusuyla, CEDA'yla işbirliği yapma yolunu seçtiler ve onunla hükümet sorumluluklarını paylaştılar, 1935 yılında patlak veren büyük bir rezalet[22] sonucu Lerroux'un partisi sıfırı tüketti. Yöneticilerinin bir bölümü, işçi çocuğu ve mason ileri gelenlerinden olan Martinez

22. Prieto, Lerroux ve dostlarının yerlerdeki halılara varıncaya dek bakanlıkları toplayıp götürdüklerini söyleyebilecektir.

Barrio'yla birlikte, yalnızca nüanslarda ayrıldıkları Manuel Azana'nın "solcu cumhuriyetçileri"ne katıldılar.

1931 Ekiminden sağın 1933 seçimlerinde zafer kazanmasına dek Başbakanlık yapan, 1936 yılında da Devlet Başkanlığına getirilen Azaña, tarih önünde İspanyol cumhuriyetçilerinin simgesidir. 1880 yılında Alcala de Henarès'de doğan, hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu olan, papazların yönetimindeki augustinusçu Escorial Koleji'nin parlak öğrencilerinden sayılan, buna rağmen, tam tersine, kısa sürede ateşli bir din adamı düşmanı kesilen Azaña'ya, uzun süre edebiyat politikadan daha çekici geldi. Madrid'deki "Ateneo"nun başkanı olan Azaña, krallığın sonlarına doğru cumhuriyetçi muhalefet içinde önemli bir rol oynadı ve kısa sürede, "Cumhuriyetçi Hareket" grubu milletvekillerinin başında, *Cortes*'de ağırlığını koydu. Burjuva Fransa'nın hayranı olan Azaña, seçkinlerin yönettiği, toprak sahibi bir köylü orta sınıfına dayanan, düzenli ve dengeli bir cumhuriyet düşlüyordu. İşçi ve köylü hareketleri onu tutucuların kollarına itmedi. Tam tersine, devrimci hareketi önlemeyi sağlayacak kadar çok emekçiyi cumhuriyetçilere kazandırabilecek bir reform programını öne sürme zorunluluğuna inandırdı.

Kurduğu ilk hükümet, krallıktan bir şey beklemeyen, ama her şeyi Cumhuriyet'ten beklemeye hazır olan kişileri derin bir düş kırıklığına uğrattı. Tarım reformu yasası, yoksul köylülerin güç hayatlarının dramını önemsemeyip, bir tek büyük çiftlikler sorununa el attı. İki yıl içinde, toprağın açlığını duyan milyonlarca köylüden sadece 12.000 kişi toprak sahibi oldu. Büyük toprak sahiplerine, alınan topraklarının karşılığını da ödemek zorundaydılar.

Ordudaki reform, sadece, tam maaşla kadrodan çıkmanın mutluluğu içindeki cumhuriyetçi subayların ayrılması sonucuna ulaştı. Kralcı komutanlar görev başında kaldılar. Azaña hükümetinin toplumsal reformlar alanındaki çabası da, dünyayı sarsan ekonomik krizin İspanyol ekonomisi üzerindeki sonuçlarıyla sıfıra indi. Katolikliğe karşı çıkarılan yasalar, ruhban sınıfının kalelerini sarsmadıktan başka, orta sınıfların büyük bir bölümünü de Azaña'nın karşısına dikti. Özellikle işçi ve köylü hareketlenmesine karşı düzen kralcılara karşı olandan daha sert bir biçimde korundu. Krallığın mirası olan "Sivil Muhafızlar" olduğu gibi kaldı. Bu örgüt, cumhuriyetçilerden seçilen, yine de köylülerle işçilere karşı aynı sertlikte davranan başka bir polis örgütüyle, "*Guardia asalto*" ile desteklendi.

1933 Ocağında, anarşist militanların etkisiyle, Endülüs'deki Casas Viejas köylüleri ayaklandılar ve "özgürlükçü komünizm"i ilan ettiler. Azaña ve Galiçyalı İçişleri Bakanı Casares Quiroga, bu ayaklanmayı izleyen zulüm konusunda ağır bir kişisel sorumluluk taşırlar: Sivil

Muhafızlar yirmi beş *braceros*'u öldürdüler ve evlerini yaktılar. Azaña iktidardan ayrıldığında, işçi ve köylü hareketine karşı verdiği mücadelenin bilançosu ağırdı. Cezaevleri devrimci militanlarla doluydu. Resmî belgelere göre, çoğunluğu anarşist olan 9.000 kişiydi bunlar. Hükümetinin bu yönüdür ki, Martinez Barrio gibi ılımlı olan başka bir cumhuriyetçiye, sona eren rejimin bir "çamur, kan ve gözyaşı" rejimi olduğunu söyletmiştir.

Başbakanlığının sonunda gözden düşen Azaña, sağın baskıları sonucu daha sonra ününün bir bölümünü yeniden kazanacaktı. 1934 Ekimindeki ayaklanmayla hiç ilgisi bulunmadığı halde, hakkında kovuşturma yapılacak ve daha sonra cezaevine konacaktı. Böylece de, muhalefet saflarında, iktidardayken yitirdiği itibarı yeniden kazanacaktı. Düşmanlarının kurbağaya benzettiği, bu "ufak tefek ve tıknaz", sarı yeşil tenli, sabit ve anlamsız gözlü[23] "cumhuriyetçi sol"un lideri, iyi bir parlamento konuşmacısıydı, ama halk yığınlarını etkileyebilen iyi bir 'kürsü hatibi' değildi. Salıverilişinden sonra, Madrid yakınındaki Comillas'da siyasal tutukluların kurtarılması için söz aldığı mitinge kırk bin kişi gelmişti yine de. Çünkü Azaña yeniden cumhuriyetçilerle sosyalistlerin birliğini, emekçileri, oligarşiden kurtarılmış, yepyeni bir yüz ve çağdaş bir görünüm kazanmış İspanya'yı desteklemeye çağıran parlamenter cumhuriyeti simgeliyordu.

İSPANYA VE İŞÇİ HAREKETİ

Cumhuriyetçi burjuvaların saflarındaki kopmalar bu sorun yüzünden oldu. Lerroux, işçilerin devrim yapacakları korkusuyla CEDA'yla işbirliğini seçti. Azaña ve Martinez Barrio, işçi partileriyle birleşmeyi ve İspanya'ya bir devrim ekonomisi uygulama yolunu seçtiler. Anayasanın derin yapısal reformlara olanak sağladığı görüşündeydiler. Her iki cinsten yurttaşların doğrudan ve gizli, genel oyuyla seçilen tek odalı Millet Meclisi (*Cortes*), taşra seçim çevrelerindeki çoğunluk listelerine koltukların % 80'ini veren seçim yasası sayesinde istikrarlı çoğunluklar kurulmasını sağlayabilirdi. Cumhurbaşkanının geniş yetkileri –başbakanı seçme ve görevinden uzaklaştırma, bir yasayı veto etme yetkisi– ve bir Anayasa Mahkemesinin varlığı, onlara, aynı zamanda serüvenlere karşı da bir güvence olarak görünüyordu. Bu çerçeve içinde, 1931 yılında ancak başlatılabilen gerçek bir liberal, laik ve demokratik devletin kuruluşunu, milyonlarca topraksız köylüyü toprağa kavuşturacak bir toprak reformuyla toplumun yeniden canlandırılmasını tamamlayacaklarını umuyorlardı.

---

23. Ramos Oliveira, *a.g.e.*, s. 301.

İşçi hareketinin, sendikaların ve işçi partilerinin desteği olmaksızın böyle bir işi sonuçlandırabileceklerini düşünemezlerdi. Yüzyıl boyunca, bu hareket, etkisi İspanya'nın göbeğinde, köylü dünyasında bile kendini açıkça hissettiren kesin bir güç olmuştu. Kuşkusuz, Euzkadi köylüleri geleneklerine ve ulusçu partiye bağlıydılar. Navarralılar ve Maeztrazgolular Carlosçuluğun temelini oluşturuyorlardı. Katalonya ve Levante'nin küçük köylüleri sağcı ve solcu cumhuriyetçilere oy veriyorlardı. Ama sosyalistlerin etkisi Asturia köylerinde, eski Kastilya'nın tarım işçileri arasında, Granada ve Murcia'nın *huerta*'larında[24] önemliydi. Galiçya'daki *subforado*'larının[25] mücadelelerinin, Endülüs *bracero*'larının ayaklanmalarının, Aragon'daki topraksız köylülerin savaşlarının esin kaynağı ve örgütçüsü anarşistlerdi... İşçi hareketi köylü sınıfını da kazanmaktaydı. Köylü sınıfı hem düşman, hem de göz dikilen hedef oluyordu. En ılımlı sayılabilecek istekleriyle bile, oligarşinin hayatî çıkarlarını doğrudan tehdit etmekteydi.

Korkunç bir patlayıcı güç olduğundan, cumhuriyetçi küçük burjuvazi onunla işbirliği yapmaya ve politikasına destek olmasını sağlamaya çalışıyordu. İspanya'nın kırsal yörelerinde, ülkenin yaşamadığı ve onsuz hiçbir ciddî ekonomik ve toplumsal gelişim olanağı görmediği bu 1789 devrimini tehlikeli düşmanlarına karşı gerçekleştirmek için, işçi sınıfını yanına almayı kaçınılmaz buluyordu. Ama İspanyol işçi hareketinin de, kendine özgü istekleri ve hedefleri vardı. 1935 yılı sonunda, kendisini yok etmeye çalışan oligarşi kadar kendisinden yararlanmaya bakan cumhuriyetçilerin de karşısına dikilmeye hazır gibiydi.

---

24. Sulanan bahçeler.
25. *Foro* ödemek zorunda olan köylüler.

İkinci Bölüm
İşçi Hareketi

İspanyol işçi hareketi de özgün bir fizyonomiye sahipti. Avrupa'nın öteki ülkelerinde, Marx ve Bakunin yanlıları arasında I. Enternasyonal içinde başlayan çekişme, o sıra "otoriterler" diye adlandırılan Marx yanlılarının zaferiyle sonuçlandı. II. Enternasyonal'e bağlı sosyal demokrat partileri ve reformcu sendika konfederasyonlarını bunlar kurdular. İspanya'da ise tersine, "liberterler"in, gizli bir cemiyet olan "Sosyalist Demokrasi İttifakı" bünyesinde toplanan Bakunin'in dostlarının zaferi uzun bir süre için İspanyol işçi hareketine anarşistlerin ve anarko-sendikalizmin devrimci damgasını bastı.

ANARŞİSTLER

Bakunin'in Fikirleri

Bu zaferin şaşılacak bir yanı yoktu: Nice bağların sanayi işçisini topraksız köylüye ve gündelikle çalışan toprak emekçisine bağladığı kısa ve zorlu köylü ayaklanmasının, yasa dışına düşmüş kişilerin eşkıyalığının öfkeli patlamaların ve halk intikamının yüzlerce yıllık biçimi haline geldiği bu tarım ülkesinde, Bakunin'in fikirleri uygun bir ortam buldu.

Bakunin'e göre, ancak ezilenlerin güçlerinin kendiliğinden patlaması kapitalizmi devirebilirdi, örgütlenmiş bir azınlığın enerjik eylemi, ancak, baskıcı güçlere karşı ayaklanan halk yığınlarının girişimlerini düzene sokmak için araya girebilirdi. İleri ülkelerde çekici gelen partilerin siyasal eyleminin karşısına Bakunin ve dostları, İspanya'daki sınıf savaşı geleneğine daha uygun düşen ayaklanmayı, devrimci örneğin canlı yüzünü çıkarıyorlardı. Bu nedenle, halkın kurtuluşu için girişilen çabalarda "sevimli haydutlara", İspanyol köylüsünün hem korktuğu, hem de sevdiği "yoksulların intikamını alan meleklere" önemli bir görev yüklüyorlardı.[1]

---

1. Daha ilerde Durruti'nin tanıtılması için bkz. "Cid-gerillacı-haydut" geleneği diye adlandırabileceğimiz şeyin kökeni orada bulunabilir.

Zulmün yüzlerce yıllık biçimi saydıkları devletin amansız birer düşmanı olan Bakunin yanlıları, "sözde geçici ya da devrimci her türlü siyasal iktidar örgütünü"[2] reddediyor, gelecekteki adil ve kardeşlik ilkesine bağlı toplumun rüşeymini, İspanya'da başkaldıran her kişinin düşünü kurduğu ortaçağ köylü topluluklarına çok yakın olan bu "özgür komün"de buluyorlardı.

Anarko-Sendikalizm

Ünlü pedagog Francisco Ferrer ve özellikle Anselmo Lorenzo gibi anarşist kuramcıların ve Fransız CGT'sinin (Genel İş Konfederasyonu) başındaki devrimci sendikacıların etkisi birleşerek, 1910 yılında, Katalan liberter çekirdeklerden yola çıkarak *Confederacion nacional del Trabajo*'nun (CNT) kuruluşunu sağladı. Hiçbir baskı bu devrimci sendika örgütünün 1917 yılında Katalonya'da patlak veren büyük grev dalgasını yönetmesine engel olamayacaktı.

Moskova'ya delege olarak gönderilen ve komünizmi seçen iki yöneticisi, Andrès Nin ve Joaquin Maurin adlı öğretmenlerin[3] önerdikleri gibi, bir ara Komünist Enternasyonal'e katılma eğilimi gösteren CNT, Kronştadt olaylarından sonra komünizmle arasına mesafe koydu. Kalesi olan Katalonya'da, izleyen yıllarda, vali Martinez Anido'ya karşı kanlı bir mücadele sürdürecekti: Aralarında CNT sekreteri Salvador Sequí'nin[4] de bulunacağı yüzlerce militanı *pistolero*'ların kurşunlarıyla can verecekti.

Baskının en yoğun olduğu, Primo de Rivera'nın diktatörlük yıllarında, 1927 yılında, gizemli olduğu kadar da güçlü ve kısa sürede CNT'ye tümüyle egemen olan FAI, *Federacion anarquista iberica* kuruldu. İberya Yeraltı Komitesi'nin yetkisi altında, mason localarına benzer hısım gruplardan meydana gelen, *Allianza* tarzında bir gizli örgüt olan FAI çok kısa sürede anarko-sendikalist işçi konfederasyonunun ruhu haline gelecekti.

Nedeni de sadece adsız ve eylemci bir grup oluşundan değil, İspanyollara özgü bir ruh hali taşımasından ileri geliyordu. İspanyol anarko-sendikalizmiyle ilişkisi ve yakınlığı bulunan Fransız sendikacısı Robert Louzon şöyle diyor: "FAI'cilik, başka yerlerde olduğu gibi İspanya'da da işçinin doğal olarak içinden çıktığı köylü yığını tarafından, köylü ayaklanması geleneğinin işçi sınıfı mücadelesine dönüştürülmesi, bir bakıma sistematik, 'teorik' hale getirilmesidir."[5]

---

2. 1872, Saint-Imler Kongresi.
3. Victor Serge, Moskova'da onlarla yaptığı ilk görüşmelerden söz ederken şunları yazmaktadır: "Daha ilk bakışta, bu Léridalı öğretmen, Maurin ile bu Barselonalı öğretmen, Nin'in kalitesi anlaşılmaktaydı. Maurin'in görünüşü, Rafaello öncesi ressamların çizdiği genç şövalye tipine uymaktaydı; Nin, altın çerçeveli gözlüklerinin ardında, yaşama sevincinin hafiflettiği yoğun bir ifadeye sahipti." (*Mémoires d'un révolutionnaire*, s. 140).
4. *El Noi de Sucre* (şeker çocuk) diye adlandırılan Salvator Seguí, CNTnin birinci sekteri José Negre gibi, Anselmo Lorenzo tarafından yetiştirilen bir anarşist militandı. CNT'nin başında kendi yerini alacak olan demir-çelik işçisi Pestana gibi, militanlık hayatının başlangıcında *Els Fils de Puta* grubuna bağlıydı.
5. *La Révolution prolétarienne*, 25 Ocak 1936.

FAI İtalyan anarşisti Malatesta'nın öngördüğü, devrimci yöntemi benimsemiştir: "Bir kent ya da köyü ele geçirmek, oradaki devlet temsilcilerini zararsız hale getirmek ve halkı kendini özgürce örgütlemeye çağırmak."

Onun itişiyle cumhuriyet yıllarında kısa süren ayaklanmalar patlak verdi, zorlu yerel ve bölgesel parlamalar, 1932 yılının Ocak ayında Llobregat'ta, 1933 Ocağında Casas Viejas'da, 1933 Aralığında Aragon'da kısa bir liberter komünizm getirdi. CNT'yi cumhuriyetçilerle ya da sosyalistlerle her türlü ittifakın dışında tutan, konfederasyonun propagandasında seçim ve parlamento "yutturmacalarına" karşı anarşistlerin amansız düşmanlıklarını koruyan yine FAI oldu.

CNT-FAI

Bütün sendikacılar FAI'nin nüfuzunu gönülden kabullenmediler. 1931 yılından başlayarak, pek çok yönetici, onun konfederasyona kabul ettirdiği serüvenci ve "darbeci" politikaya başkaldırdı. Tanınmış yöneticiler, eski genel sekreter Ángel Pestaña, *Solidaridad obrera* başyazarı Joan Peiró, Juan López daha sendikacılığa özgü bir eyleme dönülmesini, gündelik taleplerden kopulmamasını, daha uzun vadeli eylem perspektifleri öngörülmesini istiyorlardı. "Treintista" diye adlandırılan bu grup CNT'den çıkarıldı ve Asturia bölgesinde, Levante'de, Katalonya'nın birkaç kentinde etkili olan "Muhalefet Sendikaları"nı (sindicatos de oposición) kurdu. FAI yanlıları onları "reformculuğa" katılmakla suçladılar. Yine de 1934 yılında "Muhalefet Sendikaları", CNT ve FAI'nin uzak durduğu Asturia ve Katalonya ayaklanmalarına katıldı.

İç savaş öncesinde, FAI tümüyle konfederasyona katılmış gibiydi: CNT-FAI harflerinin hep birlikte yazılması, ortak bayraklarının kırmızı ve siyah renklerde olması bunu kanıtlıyordu. Yine de, hangi siyasal kuruluş söz konusu olursa olsun –FAI dahil– sendikaların bağımsızlığını savunan Peiró ve López'in[6] ardından, "Muhalif Sendikalar" yeniden CNT'ye katıldı. 1936 Martında toplanan Zaragoza kongresi, liberter bir komünizmin kurulması olan emelini görkemli bir biçimde yeniden teyit etti. FAI'ci ideoloji gerilemişti: CNT, Şubat ayında, seçimlerin boykot edilmesini önermedi ve yeniden konfederasyona katılan "treintista"lar gelecek haftalarda, görüşlerini birden çok kez kabul ettireceklerdi.

CNT'nin içinde bulunduğu tartışılmaz güçlükler ne olursa olsun, sınıf mücadelesi ilkesine, doğrudan eylem ilkesine olan bağlılığı, aktifinde çok zorlu grevler bulunan militan ve savaşçı bir işçi tabanını korumasını sağlamıştı. Felguera demir-çelik işçilerinin grevi dokuz ay

---

6. Diğer taraftan Pestaña da "Sendikalist Parti"yi (*Partido sindicalista*) kurdu. 1936 Şubatında milletvekili seçilecekti.

sürmüş, 1934 yılında Zaragoza işçileri altı hafta süren bir genel grev gerçekleştirmişlerdi. Özellikle de, anarko-sendikalist gelenek, İspanya'da sendikayı, gündelik savaşta bir koruyucu silah olmaktan çok toplumsal bünyenin canlı bir hücresi yapmıştı. Çoğu kez çalışanların bütün boş zamanlarını alıyor ve de özellikle en üstün devrimci yol, toplumsal dönüşüm aracı, sınıfsal örgütlenme olarak siyasal partilerden son derece daha büyük bir önem kazanıyordu.

Bu çok etkili örgütün yine de açık güçsüzlükleri vardı. Çağdaş ekonominin karmaşıklığı, değişik kesimlerinin karşılıklı bağımlılığı karşısında CNT-FAI'nin siyasal ve ekonomik kuramları büyük bir saflık taşıyor gibiydi. Davaya bağlı militanların ölüme dek giden özverilerinin doğuşunu ve sonra da gelişmesini sağlayacağı o tertemiz "komün"ü anlatan propagandacıların kaleminin ucunda, her şey büyük bir basitliğe indirgeniyordu. Bazıları için Malatesta'dan bu yana bir şey değişmemiş gibiydi. Liberter komünizmi ülke çapında kurmak, Llobregat ya da Figols'da birkaç saatliğine kurmak kadar basitti sanki.

Anarşist Yöneticiler: Durruti

Anarşistlerin saflarında yönetici mertebesinde olanlar kuramcı da değildiler üstelik. Yorulmak bilmez kadın konuşmacı ve propagandacı Federica Montseny, korkusuz gazeteci Diego Abad de Santillan –Arjantinli bir militanın ardında gizlendiği gösterişli bir takma ad[7]– ya da fiziksel yönden yetersiz bir sakat, ama ahlak yönünden sarsılmaz bir kişi olan, sahne gerisinde FAI'nin İberya Komitesi'ni ve CNT'nin Savunma Gruplarını temsil eden Manolo Escorza del Val gibi birbirinden çok farklı şahsiyetlerin rolünü belirlemek çok güçtü. Çünkü hepsi aynı zamanda, İspanyol liberter hareketin çeşitliliğini de temsil ediyorlardı. Ama hiçbiri Buenaventura Durruti'nin ününe erişemeyecekti.

Durruti, 14 Temmuz 1896 günü León'da sekiz çocuklu bir aileye bakan bir demiryolcunun oğlu olarak doğdu. 14 yaşına bastığında bir demiryolu atölyesinde makinistti. 1917 grevine katıldığı için Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı ve orada üç yıl çalıştı. Sonra tekrar İspanya'ya döndü, CNT'ye girdi ve anarşist oldu. O sıra, hareketin kalbi olan Barselona'ya gitti. Orada, *Los Solidarios* grubu içinde, kavgayla geçen ömrünün en yakın arkadaşlarıyla tanıştı. Durruti, Jover, "silik ve ufak tefek[8]" Francisco Ascaso ve dörtlünün siyasal yanı en ağır basanı olan Juan Garcia Oliver, İspanyol anarşizminin efsane kahramanlarını, "Üç Silahşörler"i oluşturdular. Terörist ve kamulaştırıcılar olarak, örgüte

---

7. José Peirats'a göre, Santillan'ın gerçek adı Sinesio Garcia Hernandez'di. León'da doğmuş, genç yaşında Arjantin'e göçmüştü. Arjantin'e göç etmesi kendisiyle ilgili efsanenin bu noktasını açıklayabilir.
8. George Brenan, *a.g.e.*, s. 260.

para sağlamak için İspanya Bankası'nın altınlarını taşıyan bir vagonu ele geçirdiler. Başbakan Dato'ya suikast girişimine katıldılar.[9] Ölümünden sonra Durruti'nin özgeçmişiyle ilgili belgelerin çoğunda belirtilen bu katkı, birinci derecede önemli sayılmayacak gibidir. Kitabımızın birinci baskısından sonra Federica Montseny, Dato'yu öldürme girişiminin aslında, işkence görürken ölen Ramon Archs'ın eseri olduğunu bize belirtmiştir. Bu girişimcilerden biri günümüzde hayattadır. Bir başkası olan Ramon Casanellas, Sovyetler Birliği'ne sığınmak zorunda kalacak, komünizmi seçecek ve bir motosiklet kazasında ölüp gidecektir. Ascaso ve Durruti, Segui'nin öcünü almak için, Zaragoza'da kardinal Soldevila'yı öldürdüler. Arjantin'e sığındılar, orada soygun ve terörist faaliyetlere giriştikleri gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırılınca yeniden kaçmaları gerekti. Bütün Güney Amerika'yı geçip Fransa'ya geldiler ve orada gizlendiler. Kral XIII. Alfonso'yu öldürmeyi tasarlarken yakalandılar. İspanya'ya geri verilmek tehlikesi içinde, bir yıl cezaevinde yattılar... Solcu basının giriştiği kampanya sonucu salıverildiler, Sovyetler Birliği'nin sunduğu siyasal sığınma hakkını geri çevirip gezgin hayatlarını sürdürdüler. Krallığın devrilmesinden sonra İspanya'ya döndüler ve 1932 yılında yeniden tutuklandılar. Afrika'ya sürülmeden önce, Durruti, cezaevinden, başka militanların yargılandığı bir davanın yargıçlarını soydurmanın ve kanıtları yok ettirmenin yolunu buldu. Salıverildikten sonra Barselona'ya döndü ve İç Savaş patlak verdiği sırada burada tekstil sendikası saflarında çalışıyordu.

Kimine göre "boyun eğmez bir yiğit" kimine göre de bir "katil" olan bu çok anlamlı çehresi olan Herkül gibi dev yapılı ve "bütün diğerlerini gölgede bırakan buyurgan bir yüzün sahibi"[10] adam gerçekte kimdi? Dostlarına bakılırsa, "bir çocuk gibi güler, insanlık trajedisi karşısında hüngür hüngür ağlardı". Kuşkusuz bu nedenle nice sevgi ve nefreti kişiliğinde toplamıştı, iç savaşın göbeğinde şöyle haykırıyordu bu İspanyol anarşizminin simgesi: "Yıkıntılardan hiç mi hiç korkumuz yok... Toprak bize kalacak... Yüreklerimizde yeni bir dünya taşıyoruz ve bu dünya şu dakikada bile büyüyor."[11]

SOSYALİSTLER

Tartışılmaz bir özgünlüğü bulunan bu anarşist hareketin hasmı çok daha klasik bir türdeki sosyalist hareketti. İspanyol sosyalizmi, gerçekten de, Avrupa sosyalizminin kollarından biriydi sadece. Kendine özgü

---

9. Koltsov, *Journal d'Espagne*, s. 43.
10. *Buenaventura Durruti*, CNT-FAI broşörü, Barselona 1937.
11. F. Morrow tarafından *Revolution and Counter-Revolution* adlı eserine alınan (s. 189), *Toronto Star* muhabiri Pierre Van Paasen'e yapılmış açıklama.

çizgileri, gecikmiş denebilecek bir gelişmeden ve işçi hareketi içinde uzun süre azınlıkta kalmasından ileri geliyordu.

Sosyalist Parti'nin İlk Dönemleri

1872 yılında Bakunin'in arkadaşları tarafından Enternasyonal'in İspanya şubesinden atılan küçük "otoriterler" grubu, 1879 yılında, bir kahvede, beş arkadaş tarafından kurulan *Partido democratico socialista obrero*'nun çekirdeğini oluşturacaktı. Pablo Iglesias'ın dikkati çeken kişiliğinin egemen olduğu küçük grup, José Mesa ve Paul Lafargue aracılığıyla, Jules Guesde'in ve onun katı Marksist ortodoksluğunun büyük ölçüde etkisinde kaldı. 1881 yılında yasal kişiliğini kazanan genç partinin topu topu bin kadar üyesi vardı ve ilk yayın organını, haftalık *El Socialista*'yı yayımlamak için 1886 yılını beklemesi gerekti. Zira krallık İspanya'sındaki seçim koşulları ve toplumsal reformların toptan yokluğu kendilerini parlamento ve belediyeler düzeyindeki eyleme ve reformlar için mücadeleye adamış sosyalist örgütlerin gelişmesine hiç uygun düşmüyordu. Oysa işçi sınıfı içinde şimdiden çoğunluğu ele geçiren anarşistler, bundan kendi davaları için ek destekler sağlıyorlardı. Ancak azınlıkta olması, harekete yeni katılanlara bıkıp usanmadan açıklamak ve hepsini teker teker ikna etmek zorunluluğu, sosyalist örgüte şaşırtıcı bir dayanışma ve disiplinle birlikte yüksek bir görev bilinci, Pablo Iglesias'ın güzel ve ciddî yüzünün canlandırdığı doktrinin saflığını korumak için büyük bir irade gücü verdi. 1888 yılında iki sosyalist yönetici, Mora ve Garcia Quejido, *Union general de trabajadores*'i (UGT) kurdular. Merkezileşmiş, ılımlı ve açıkça reformlardan yana olan, 3.000'den biraz fazla militanla kurulan genç sendika, üye sayısını iki katına çıkarmak için on iki yıldan fazla bekledi.

Ama yirminci yüzyılın başıyla birlikte, Sosyalist Parti ve UGT başlangıçtaki ilkel mezhep özelliklerini yitirip yavaş yavaş gerçek birer yığın örgütü oldular. Madrid'de, önceleri matbaa işçilerini içeren ilk çekirdek, hızla bütün iş kollarına yayıldı. Bilbao'daki metalürji işçileri grevinin UGT'nin sosyalist yönetimi sayesinde başarıya ulaşması oradaki etkisini kökleştirdi ve bölgede sağlam bir kale kurmasını sağladı. Bu dönemde yayılan *Casas del Pueblo*'nun (Halk Evleri) kurulması, sosyalistleri binlerce militan işçinin eğitmeni durumuna getirdi. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşından önce UGT her yerde yavaş yavaş anarşistleri geçti, bir tek Katalonya dışında. 1917 grevlerinin yönetiminde çok önemli bir rol oynadı. 1918 yılında üye sayısı 200.000'i geçmişti.

III. Enternasyonal'e katılma sorunu sosyalist partiyi çok sarsacaktı. İspanya'daki 1917 olayları, parlamenter yolu bir düş ve bir kandırmaca olarak gören sosyalistlere hak vermiş gibiydi. Rus devrimi, militanları büyülüyordu. İki olağanüstü kongre tarafından alınan iki çelişkili karar

ve Moskova'ya gönderilen iki delegenin görüşlerinde beliren farklılık sonucu toplanan üçüncü bir olağanüstü kongre, 6.025 oya karşı 8.880 oyla III. Enternasyonal'e katılmanın 21 koşulunu reddetme kararını verdi. UGT kurucuları Mora ve Garcia Quejido, Moskova'dan dönen Daniel Anguiano bunun üzerine örgütten koptular ve Andrès Nin, Maurin ve CNT'nin komünizmi seçen öbür unsurlarıyla birlikte İspanyol Komünist Partisi'ni kurmak üzere militanların neredeyse yarısını da birlikte sürüklediler.

Reformculuktan Devrime Doğru mu?

Primo de Rivera'nın diktatörlük yıllarında sosyalistleri yeni bir kriz sarstı. İşçi hareketi içinde destek arayan general, sosyalistlere kendisiyle işbirliği yapmalarını önerdi. Yeni kuşak sosyalist yöneticiler arasında çıkan ilk önemli anlaşmazlığın nedeni oldu bu. UGT sekreteri, mizaç olarak Madridli ve "otoriter" kökenli Largo Caballero, cumhuriyetçi çevrelere daha bağlı olan Bilbao'nun sosyalist yöneticisi liberal Prieto'ya üstün geldi. İşbirliği kararlaştırıldı: Largo Caballero müsteşar oldu ve eşit üyeli hakem kurulları aracılığıyla, ağır baskı altında tutulan CNT'ye karşı UGT'nin etkisini ve tabanını geliştirmeye çalıştı.

Cumhuriyetin ilk iki yılında, Batılı sosyalist partilerin örneğine uygun olarak, İspanyol sosyalistleri de cumhuriyetçilerle birlikte hükümete katıldılar. Largo Caballero, CNT militanlarını izlemekten çekinmeyen Azaña hükümetinde Çalışma Bakanı oldu. Yine de, bu dönemde, sendikaların çok daha büyük olan propaganda ve örgütlenme özgürlüğünden, yeni emekçi tabakalarının siyasal ve sendikal hayata uyanmalarından yararlanan UGT çok güçlendi. 1934 yılında 1.250.000'den fazla üyesi vardı, bunların üç yüz bini de, fabrika, maden ve demiryolu işçileriydi.

1933 seçimlerinde sağın zafer kazanması üzerine, sosyalistler, geleneksel reformcu sosyal-demokrat tavırlarına sırt çevirir gibi oldular: 1934 Ekimindeki başkaldırma açıkça devrimci bir tutuma yönelen bu radikal dönemeci belirler.

Largo Caballero ve İşçi İttifakı

İlginç bir yön değiştirmeyle, sosyalist partinin "sol" eğilimine esin kaynağı olan, gelişiminin sorumlularından biri olan kişi, o güne dek reformculuğun temel direği sayılan UGT sekreteri Largo Caballero'dur.

Çok yoksul bir işçi ailesinin çocuğu olarak, 1869 yılında Madrid'de dünyaya gelen Francisco Largo Caballero, 8 yaşında hayatını kazanmak zorunda kalmıştır. 24 yaşını geçtikten sonra okuma-yazma öğrenmiştir. İnşaat işçisi Caballero, 1890 yılında UGT'ye, 1894 yılında sosyalist partiye katılmış ve kısa sürede her iki örgüt içinde de önemli sorumluluklar

almıştır. 1917 grevinden sonra ölüm cezasına çarptırılan, ardından cezası ömür boyu küreğe çevrilen Caballero, milletvekili seçilmesi üzerine 1918 yılında bağışlanmıştır. III. Enternasyonal'e katılmanın amansız bir düşmanı olan ve komünizme şiddetle karşı çıkan Caballero partisini yeniden kurulan II. Enternasyonal'e katılmaya sürükleyecektir. Primo de Rivera yönetiminde Çalışma Bakanlığında müsteşarlığı, Azaña'nın cumhuriyet hükümetinde Çalışma Bakanlığını kabul edecek, sendikacılarla sosyalistlerin devletle işbirliği yapmalarını savunan başlıca kişi, en açık reformculuğun başını çeken adam olacaktır. Oysa, 1934 Şubatında şu sözleri söylemekten çekinmemektedir: "Bugün halk yığınlarının tek umudu toplumsal bir devrimdir."

Bu sözlerin nedeni, bakanlık deneyinin Caballero'yu büyük bir düş kırıklığına uğratmasıdır. Herkesten önce Azaña'yla çatışmış, bakanlık personeli ve yüksek memurlar emirlerini açıkça baltalamışlar, reform tasarılarını kuşa çevirmişlerdir. Vardığı sonuç reformculuğun işçi hareketini bir çıkmaza sürüklediğidir. "Burjuva demokrasisi çerçevesinde sosyalizmin zerresini bile gerçekleştirme olanağı yoktur", demektedir. Bu nedenle de, artık, başka bir yol aramak dışında çaresi kalmamaktadır.[12]

Bu yeni yön değişikliğinin ilk pratik sonucu, 1934 yılında, Asturia bölgesi dışında, komünistlerle CNT'nin katılmayı reddettikleri "İşçi İttifakı"nın, işçi partileriyle sendikalarının birleşik cephesinin kuruluşu oldu. 1934 Ekiminde CEDA'nın hükümet kurmasına karşı başlatılan ve Komünist Parti'nin son anda katıldığı genel grevde, Asturia bölgesinde devrimci ayaklanmayı İşçi İttifakı yönetecekti. Bir haftayı aşan bir süre boyunca, madenciler, derme çatma silahlarla, çeşitli örgütlere bağlı militanların yönetiminde, orduya ve Morolarla general Lapez Ochoa komutasındaki *Tercio*'nun oluşturduğu birliklere karşı çarpıştılar. Hareket İspanya'nın geri kalan bölgelerinde başarısızlığa uğradı: Katalonya'da bazı Katalan milliyetçilerinin ihaneti, Esquerra'nın kararsızlığı ve özellikle Madrid'de de ciddî bir hazırlığın yokluğunda CNT'nin çekimserliği buna neden oldu. Ayaklanmayı izleyen zulüm dönemi –3.000'den fazla işçi (çoğu olay yerinde olmak üzere) öldürülmüş, 7.000 kişi yaralanmış, 40.000'den çok insan da cezaevine atılmıştı– hareketin esin kaynağı olan devrimci duyguyu ezmeyi başaramadı. Asturia ayaklanması, ister anarşist olsun ister sosyalist, İspanyol emekçilerinin gözünde örnek bir destan, sınıfsal örgütleri –devrimci komiteler– aracılığıyla işçilerin ilk iktidarı ele geçirme, silahlı işçilerden oluşan kendi birliklerini, tek kelimeyle oligarşinin devletine karşı kendi devletlerini kurma deneyi oldu. Ayaklanmanın parolası – UHP (Proleter Kardeşlerin Birliği) – bütün işçi sınıfının parolası haline geldi.

---

12. Bkz. *Discursos a los Trabajadores*, Madrid, 1934 adlı broşür.

Cezaevine atılan bu yaşlı adam, bu 'pratisyen", bu işçi hareketinin yöneticisi Caballero, ilk kez okumaya koyuldu. 67 yaşında marksizmin klasiklerini, Marx ve Engels'i, Troçki'yi, Buharin'i, özellikle Lenin'i keşfetti. Hararetle karşı çıktığı Rus Devrimi, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i onu çoşturdu. Okudukları, kendisini çevreleyen aydınlardan oluşma parlak kurmayların –Araquistain, Alvarez del Vayo, Carlos de Baraibar– etkisi, kendi deneyinden çıkardığı sonuçları daha da güçlendirdi. Caballero'nun gözünde, "II. Enternasyonal'in reformcu ve parlamenter demokratik sosyalizmi gibi Moskova'dan yönetilen III. Enternasyonal'in devrimci sosyalizmi de" ölmüştü. Kendinden öncekilerin en iyi yanlarını, II. Enternasyonal'in benimsediği ulusal partilerin özerklik ilkesini, III. Enternasyonal'in de devrimci taktiğini alacak bir IV. Enternasyonal düşünmeye başladı. CNT'ye yanaşma çabalarını artırdı, aslında pek yeni açığa vurduğu devrimci görüşlerden çok "birlik"ten yana bir tutum benimsemesiyle ilgilenen komünistlerin kendisine yaklaşma çabalarını da olumlu karşıladı.

Oysa Caballero'nun gelişimi, kendisi gibi Cumhuriyet ve reformculuğun düş kırıklığına uğrattığı, özellikle de 1934 Ekim hareketinin başarısızlığa uğramasıyla kendisi gibi Devrim'e kazanılmış geniş işçi ve köylü yığınlarının gelişimiydi. Largo Caballero onların adamı olacaktı. Komünistlerin "İspanya'nın Lenin'i" adını takarak yararlanmaya çalışacakları Caballero'nun prestijine hiçbir işçi yöneticisi erişemeyecekti. Jean-Richard Bloch, bize, onun çok sevimli bir portresini çiziyor: "67 yaşında, gürbüz bir yaşlı... çıplak bir baş... dört köşe, kunt bir yüz; inatçı bir alın; acı çizgilerle yüklü bir ağız; güzel ve ince bir örnek yüz; açık renk... müthiş yorgun gözler."[13]

Vasat bir yazar, oldukça sönük bir konuşmacı olan Caballero, ününü tartışılmaz namusluluğuna ve sade bir hayat süren, işçi kökenli bir yönetici oluşuna borçluydu. Binlerce emekçi onun kişiliğinde kendilerini buluyorlardı: Reformculuğa sırt çevirmekle, onların yaptığını yapmıştı. Onlardan biriydi: "Bize ihanet etmeyecek", diye tekrarlıyordu Caballero'ya bağlı olanlar. *Casa del Pueblo*'nun adamı, kendisini tutkuyla dinleyen Madridli işçilerin gözbebeği, onların sevecen deyimiyle "ihtiyar"dı. Yığınların adamı olan Caballero'nun bu yığınlar üzerindeki otoritesi, önemli anlarda, onu İspanyol politika sahnesinin kilit adamlarından biri yapacaktı.

Indalecio Prieto

1919 yılından beri, Indalecio Prieto, sosyalist parti içinde Caballero'nun rakibiydi. 1936 yılında, otoritesi, halk yığınları içinde

13. J. R. Bloch, *Espagne*, Espagne, s. 79-80.

değilse bile parti örgütü içinde ve siyasal çevrelerde Caballero'nunkiyle kıyaslanabilen tek sosyalist yöneticiydi. Uzun süreden beri birbirlerine karşıydılar, yaradılışları ve kişilikleri çeliştiği gibi birbirinden ayrı iki güç oluşları da çatışmalarına yol açıyordu. Bu iki adam, karşıtlığı siyasal dramın başlıca öğelerinden biri olacak olan İspanya'nın ve İspanyol sosyalizminin iki ayrı yüzüydü.

1883 yılında, Caballero gibi çok yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Prieto da, Bilbao sokaklarında gazete ve çengelli iğne satarak 11 yaşında hayatını kazanmaya başlamıştı. Parlak zekâsı, bankacı ve sanayici Horacio Erchevarrieta'nın dikkatini çekmesini sağladı ve onun güvenilir adamı haline geldi. Kısa sürede büyük *El Liberal* gazetesinin sahibi, bütün solun sözünü dinlediği sosyalist bir yönetici ve bir siyaset adamı oldu.

Büyükelçi Bowers, Cortes'te konuşan Prieto'yu şöyle anlatıyor: "Ufak tefek, sağlam yapılı, ensesinin üzerindeki saçlar dışında çıplak başlı. Konuşmasının canlılığıyla hemen kendini kabul ettiriyor." Büyükelçi, sırasıyla, "güçlü ve değişken sesini", ama aynı zamanda "başarılı konuşmacılığının bütün silahlarını belirtiyor: mizah, alaycılık, taşlama, zekâ, hakaret, mimik."[14]

Koltsov onu, koltuğunda, "solgun bir alaycı bakışla koca bir et yığını.... İspanya'nın en dikkatli bakışı"[15] sözleriyle gösteriyor. Esnek ve parlak zekâsı, hayatta kazandığı başarı –önemli bir işadamıydı– olağanüstü parlamento konuşmacısı yeteneği, usta bir polemikçi oluşu, sabırlı örgütleme çabaları ve bitmez tükenmez çalışması, "Halk Evleri"nin ve işçilerin adamı olan Caballero'ya karşı, onu cumhuriyetçi çevrelerin sosyalisti yapmıştı. Madridli inşaat işçisi Caballero'nun katılığına, uzlaşmazlığına, Kastilyalı bağnazlığına karşı, Prieto, iş çevrelerinin liberalizmini, kendi kendini yetiştirmiş kişinin başarısını, Batılı sosyal demokratların ve İspanyol cumhuriyetçilerinin ruhuna çok daha yakın düşen Bilbao sendikacılarının uzlaşıcı reformculuğunu çıkarıyordu.

Bu nedenle, 1936 yılının güçlüklerine karşı çıkacak olan büyük bölünmelere uğramış bir sosyalist partiydi. Prieto, 1935 yılının sonundan beri, parti yürütme organlarının denetimini elinde tutuyordu: Parti yöneticilerinin ve milletvekillerinin, özellikle de Asturia bölgesi madencilerinin ünlü yöneticileri, Gonzalez Peña ve Belarmino Tomas'ın kendisine güvenleri tamdı. "Parti örgütü"nün adamıydı. Ama karşısındaki Largo Caballero da "halk yığınlarının adamı"ydı. UGT'nin denetimini elinde tutuyor, parti dışında geniş bir çevresi bulunuyor, eski düşmanlıklara rağmen, CNT içinde kendisine karşı olumlu bir hava esiyordu. Parti

14. *Mission en Espagne*, s. 43.
15. Koltsov, *a.g.e.*, s.73.

onların karşıt etkileri altında sallanıyor ve her yeni sorun, aynı örgüt içinde birbirine zıt politikalar izleyen bu düşman kardeşlere yeni bir hesaplaşma fırsatı veriyordu sanki.

CNT ve UGT

Cumhuriyetin son aylarında partilerin ve işçi sendikalarının saflarında görülen siyasal değişiklikler, karşı karşıya bulunan güçlerin doğru bir analizini yapmayı güçleştiriyor. Yine de, siyasal örgütlerden çok sendikaların etkili olduğu su götürmez: İşçinin hayatı, ortak hayatın merkezleri olan *Casas de Pueblo* ve Emek Borsalarının çevresinde geçiyordu.

Oysa bu dönemde, UGT ve CNT arasındaki güç dengesi değişiyor, iki sendika arasındaki görüş ayrılıkları çok daha yeni bir biçimde ortaya çıkıyordu. Kuşkusuz, her biri, o güne kadar kalesi olan yerlere egemendi. Katalonya'nın sanayi işçilerini örgütleyen CNT'ydi ve UGT'nin buradaki varlığı sınırlıydı. Endülüs *bracero*'larını da CNT örgütlüyordu. Ama UGT yine Asturia ve Rio Tinto madencileri, Bilbao'nun metalürji işçileri arasında ve Madrid bölgesinde çok daha güçlüydü. Birinin egemen olduğu kesimlerde, öbür sendika, yine de etkisi küçümsenmeyecek güçlü azınlıklar örgütlemeyi başarmıştı. UGT'nin, Córdoba, Sevilla, Malaga ve bütün Endülüs bölgesi kentlerinde sağlam örgütleri vardı. Badajoz, Caceres, Sevilla yörelerinin gündelikle çalışan emekçilerini de o örgütlüyordu. CNT de Madrid'de kökleşmeyi başarmıştı, en savaşçı iş kollarından biri olan inşaatta çalışan işçilerin çoğunluğu ona bağlıydı. Asturia bölgesinde de, La Felguera ve Gijon'un CNT üyesi metalürji işçileri, Mieres ya da Sama de Langreo madencilerinin etkisiyle ciddî olarak rekabet edebiliyorlardı.

Bask Ülkesine gelince, UGT Bilbao'da üstündü, ama milliyetçi "Solidaridad"la ciddî bir çekişme içindeydi. CNT, bölgeye yabancı kol işçileri arasında kendine üye ve yandaş bulabiliyordu. Valencia'da anarşistler dok işçilerini denetimleri altında tutuyorlardı, ama UGT fabrikalarda güçlüydü. UGT'ye bağlı Toprak İşçileri Federasyonu ülkenin merkez bölgesindeki emekçileri denetliyordu, daha yoksul olan çeper bölgelerin emekçileriyse CNT'ye katılmışlardı. Ancak UGT'nin son yıllardaki köklü yön değişikliği, proletaryanın en ayrıcalıklı ve daha tutucu tabakalarını kendisine çekmesini sağlayan geleneksel bölünmeyi hafifletir gibiydi. CNT'nin kararsızlıkları da, her zaman en kararlı unsurları kendi safına çekebilmesine uygun düşmüyordu.

Yine de, kabaca, daha sağlam örgütlenmiş ve daha iyi yönetilmekte olan UGT kadroları, yerel düzeyde girişilen eylemlerin başarısı ya da başarısızlığına göre değişen zorlu çalkantılarla karşılaşan dev rakibine oranla daha istikrarlı gözükmekteydi. 1935 yılı içinde, iki büyük sendika

örgütünün üye sayısı aşağı yukarı birbirine eşitti –birer milyon kadar– ama cumhuriyetin son aylarında UGT hızlı bir gelişme göstererek çabucak bir buçuk milyona ulaştı. Aynı dönemde CNT yerinde sayar gibiydi.

Yine de, bu sendika örgütlerinin milyonlarca emekçi üzerindeki çekiciliği, geleneksel akımlardan doğan, ama onların dışında ve onlara karşı gelişen yeni ideolojik akımlara ilerleme olanağı sağlıyordu. Resmî Stalinist komünistler ve POUM yanlısı muhalif komünistler de adaylıklarını koyuyorlar ve UGT ile CNT'nin önemli sektörlerinde anarşist ve sosyalist akımlara karşı yönetimi ele geçirmeye çalışıyorlardı.

KOMÜNİSTLER

Önceki sayfalarda, İspanyol Komünist Partisi'nin doğuşunu görmüştük. Birkaç ay süreyle, Rus Devriminin çekiciliği Victor Serge'in eski düşüne can verir gibi olmuştu: Marx'dan ve Bakunin'den beri ayrı olan iki akımın, "otoriter" ve "liberter" akımların, sosyalist ve anarşistin, komünizmde, Lenin ve III. Enternasyonal çevresinde birleşmesiydi bu düş. Kısa dönemde sonuçlar yetersiz kaldı. Birkaç yıl sonra elde edilenlerse, gülünçtü.

İspanya'da komünist hareketi kurmak için üç akım birleşmişti: öncelikle Andrade ve Portela'nın başını çektiği Sosyalist Gençlik Hareketi; Perez Solis, Garcia Quejido, Anguiano, Lamoneda ve Andrès Nin'in sosyalist azınlığı; daha sonra da, Joaquin Maurin, Pedro Bonet ve David Rey'in can verdiği ve CNT militanlarından oluşan "La Batalla" grubu. İki yıl sonra, Garcia Quejido, Lamoneda, Anguiano, Komünist Parti'nden ayrılarak eski partilerine, Sosyalistlere döndüler. Primo de Rivera'nin diktatörlük yıllarında sürdürülen baskılar partiyi çok sarstı, iç çekişmelerle Enternasyonal'in emirlerinin yol açtığı anlaşmazlıklar da iyice güçten düşürdü. Diktatörlük döneminin son yıllarında, José Diaz ve Mije'nin yönettiği CNT'nin Endülüs bölgesi militanları partiye katıldılarsa da, Maurin ve Bonet'in yönettikleri Katalonya ve Balear federasyonuna bağlı 3.000 üye yitirildi. Katalonya ve Balear Komünist Federasyonu, Jordi Arquer ve Joan Farré Gasso'nun yönettiği "Partit Comunista Catalâ"yla birleşerek "İşçi ve Köylü Bloku"nu oluşturdu. Moskova'daki Komünist Enternasyonal'in eski yöneticilerinden Gorkin ve Portela gibi militanlar da onlara katıldı ve genel sekreterliğe Maurin getirildi. Öte yandan "Kızıl Sendikalar Enternasyonali" sekreteri Andrés Nin de "Sol Muhalefet"e katılmıştı ve Stalin'e karşı Troçki'nin siyasal görüşlerini savunuyordu. 1931'de İspanya'ya dönünce, Andrade'yle "Komünist Sol"u kurdu. Partinin ilk genel sekreteri Oscar Perez Solis'e gelince, kendini Falanj saflarına dek götürecek olan bir evrimin içine girmişti. 1923 yılından 1930'a kadar partinin üye sayısı birkaç yüzün

üzerine çıkmayacak ve bir kongre toplayamayacaktı. 1932 kongresinde, Nin'i ve Maurin'i "alt edenler", genel sekreter Bullejos, Trilla ve Adame de, general Sanjurjo'nun hükümet darbesi girişimine karşı "cumhuriyetin savunulması" gibi oportünist bir parola ortaya atmakla suçlanıp partiden atılacaklardı. 1933 seçimlerinde, Komünist Parti bir tek milletvekili çıkarabildi: Malaga'dan doktor Bolivar. O da programından çok "yoksulların doktoru" olarak ün yaptığı için seçilmişti.

Stalinci Komünistler: PCE, PSUC, JSU

Komünist Parti de hiç gelişmedi: İç Savaş'ın hemen öncesinde, üye sayısı 30.000'i aşmıyordu. Yöneticileri pek tanınmamış kişilerdi, kimi genel sekreter José Diaz gibi kısa süre önce –1929'da– partiye katılmıştı. Parti yönetiminin "güçlü adamı" Jesus Hernandez 26 yaşındaydı. 14 yaşında partiye katılmış, 22'sinde siyasal büroya seçilmişti. Ne o, ne de arkadaşları, Antonio Mije, Martinez Carton ve Uribe, işçi hareketi içinde önemli bir rol oynayabildiler. Hiçbir zaman yığın örgütlerinin yöneticileri olmadılar, sadece kendilerini yetiştiren ve yükselmeleri, çeşitli dönemeçleri almaktaki esneklikleriyle ödüllendiren örgüt içinde önemli yerler kaptılar. Komünist Parti yöneticileri içinde, parti dışında gerçek bir prestij sahibi olan tek kişi bir kadındı: *La Pasionaria* diye anılan Dolorès Ibarruri Gomez. *La Pasionaria* yığınları coşturan bir konuşmacı, Asturia ayaklanmasından sonra on beş yıl hapis cezasına çarptırılan eski bir militandı.

Bazı kesimler dışında –madenciler arasında önemli bir azınlık oluşturdukları Asturia bölgesinde, Malaga'da, Cadix'de ve özellikle birtakım sendikaları ele geçirdikleri Sevilla'da– resmî komünistler, İspanyol işçi hareketi içinde pek yalnızdılar ve bütün çabaları bu yalnızlığı kırmaya yöneliyordu.

İspanya'da Cumhuriyetin ilanı, Komünist Enternasyonal'in aşırı bağnaz olduğu "üçüncü dönem"e rastlamıştı: Bütün dünyadaki komünist partiler saldırılarının tümünü "sosyal faşistler" diye adlandırılan sosyalistlere yöneltiyorlar, onlarla her türlü "birleşik cephe" girişimini reddediyorlardı. 1934 yılının 11 Eylülüne dek, İspanyol Komünist Partisi, İşçi İttifakı'nı, "gerici güçlerin toplanma merkezi" ve "karşı devrimin kutsal birliği" diye niteledi durdu. Ancak son anda, birden yön değiştirerek, Ekim ayaklanmasına katıldı. Ama o sıra Komünist Enternasyonal yeni bir dönemeci alıyordu. İşçi İttifakı'nı "aşmak" ve "genişletmek" gerektiğini belirten Komünist Partisi, Dimitrov'un Komünist Enternasyonal'in 7. Kongresinde öne sürdüğü "'Halk Cephesi"nden tümüyle farklı bir formül önerdi: Demokratik reformlar çerçevesinde liberal cumhuriyetçilerle işbirliği. Buna koşut olarak, işçi sınıfının sendikal ve siyasal birliği yönünde canlı bir kampanya geliştirdi. O

güne dek Kızıl Sendikalar Enternasyonali'ne bağlı CGTU içinde toplanmış olan, kontrol ettiği birkaç sendikayı kapattı ve üyelerini teker teker UGT'ye katılmaya çağırdı. Siyasal alanda, birlik teması büyük gelişmeler göstermesini sağladı. Katalonya'da resmî örgütünün kalıntıları, aralarında Juan Comorera'nın Sosyalist Federasyon'unun da bulunduğu öbür Katalonya sosyalist gruplarıyla birleşti. Bu birleşme, 24 Temmuz 1936 günü, "Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi" adıyla somutlaştı.[16] Yine aynı dönemde, Largo Caballero'nun yardımcısı Alvarez del Vayo'nun etkisiyle, Sosyalist Gençlik (JS) ve Komünist Gençlik (JC) hareketleri "Birleşik Sosyalist Gençlik" (JSU) adı altında birleşti. Largo Caballero'nun istemez göründüğü, ama politikasıyla gerçekleşme olanağı sağladığı bu birleşme, Sosyalist Parti'yi ve UGT'yi genç işçi kuşağının kaymak tabakasından, 200.000 genç militandan oluşma bir örgütten yoksun bırakacaktı. Gerçekten de, birkaç ay sonra, Sovyetler Birliği'ne yaptıkları bir yolculuk sonunda, JSU'nun bütün yöneticileri Komünist Parti'ye katıldılar. Genel sekreteri 20 yaşındaki Santiago Carillo, Caballero'cu milletvekili ve sendikacı, eski JC sekreteri ve 1934 yılından sonra Troçki yanlısı Wenceslao Carillo'nun oğlu olup yakın gelecekte Komünist Parti'nin yeni yöneticilerinden biri olacak ve Sosyalist Parti'nin "yetişkinleri"ne "gençler" arasında sağlanan birliği örnek gösterecekti.

Resmî komünistler için büyük bir zaferdi bu. Kendilerine bir kitle tabanı ve Sosyalist Parti içindeki eylemlerine bir kaldıraç sağladığı gibi, can düşmanları olan ve bir ara Sosyalist Gençlik'in akıl hocalığını yapacaklarını sanan muhalif komünistler üzerinde de kesin bir üstünlük sağlıyordu.

Muhalif Komünistler: POUM

Komünizm yanlısı olup da, resmî örgütten ayrılanların kökenleri çeşitliydi. Maurin ve "İşçi ve Köylü Bloku"ndaki dostları Enternasyonal'in zorla kabul ettirmek istediği taktiği uygulamayı ve UGT ve CNT'ye karşı CGTU'nun "kızıl sendikalar"ını kurmayı reddettiler. Ayrıca, özerklik yanlısı Katalanlara yakınlıklarını belirttiler ve bu tutum onları Esquerra'ya yaklaştırdı. Komünist Enternasyonal'in "aşırı sol" çizgisine karşı olan ve bu dönemin "sağ"daki kopmalarından doğan bütün muhalif hareketler gibi, Blok yine de Rusya'ya özgü sorunlarda bir tavır almak istemiyor ve yayın organı *La Batalla* çoğunlukla resmî Stalinist basının görüşlerine yakın görüşler savunuyordu.

Tersine, Sovyet partisinin içindeki görüş ayrılıklarından doğan Troçkist "Sol Muhalefet"in görüşleri üzerinde kurulmuştu İspanyol komü-

---

16. Yılın ilk günlerinde başlayan birleşme görüşmeleri, 25 Haziranda bir anlaşmaya ulaşmıştı.

nizminin öteki öncülerinden Andrès Nin ve Andrade'nin "Komünist Sol"u. Bu değerli yöneticilerin oluşturduğu küçük grup, 1934 yılına kadar, *Comunismo* dergisinin yayınıyla "kuramsal" bir çalışmaya verdi kendini. Ama o tarihte, devrimci bir kanat oluşturmak üzere Sosyalist Parti'ye girmelerini isteyen Troçki'yle bağlarını kopardı[17] ve *Partido obrero de unificacion marxista*'yı (POUM) kurmak için İşçi ve Köylü Bloku'yla birleşmeye karar verdi.

Düşmanları tarafından "Troçkist"likle suçlanan[18], Lev Troçki ve arkadaşları tarafından yadsınıp eleştirilen, tek gerçek gücü Katalonya'da olan yeni parti, 1936 Temmuzunda 3.000 militandan fazlasına sahip değildi. Ama İspanyol Komünist Partisi'nin ve Katalonya sosyalistlerinin zaafları, Nin ve Maurin gibi önderlerin değeri ve prestiji, başında Gorkin, Portela, Andrade, Arquer gibi komünist hareketin otantik önderlerinin bulunması, yeni partiye pek çok umut beslenmesini sağlar gibiydi. Resmî komünistler kadar, yeni partinin militanlarını sistemli bir biçimde sendikalarından atan CNT yöneticileri için de, bir kaygı konusuydu gerçekten.

Çünkü gerçek komünizmin temsilcisi olduğunu belirten ve Lenin'in fikirlerine bağlılığını açıklayan POUM, pek çok kişinin gözünde, devrimci bir dönemde gerçek bir tehlikeydi. İspanyol işçi hareketinin karşısına çıkan bilmeceye –cumhuriyetçilerle işbirliği ya da parlamenter çerçevenin dışında amansız bir mücadele– bir cevap getirdiği iddiasındaydı: Sosyalist devrim ve proletarya diktatörlüğü için siyasal mücadele. İşçi İttifakı'ndan yana olan POUM sınıfsal bir işbirliği politikası olarak tanımladığı ve Stalinist komünistlerce öne sürülen Halk Cephesi politikasını eleştiriyor, İspanyol emekçilerini –şimdiden kendiliğinden devrimci bir çizgiye ulaşmış bulunan– faşizmin zaferine karşı tek seçeneğin devrimin zaferi olduğuna inandırmak istiyordu. CNT-FAI bünyesindeki "içgüdüsel olarak devrimci ama siyasal yönden kafaları karışık yığınlar"ı[19] inandırabileceği ve sürükleyebileceği ölçüde... buna ulaşma olanaklarının gerçekliğine kimse karşı çıkamazdı.[20]

---

17. Sadece küçük bir grup Troçki'ye bağlı kalır ve Sosyalist Gençlik hareketine girerek onun "çizgi"sini uygulamaya çalışır. Aralarında, ilerde adı geçen G. Munis de bulunmaktadır.
18. Koltsov, POUM'u "Troçkist-Buharinist Blok" diye tanımlamaktadır, *a.g.e,*. s.24.
19. Juan Andrade: "İspanyol devriminde Marksistler, devrimciler ve anarşistler", *La Révolution espagnole*, 15 Nisan 1937.
20. Troçki (*Leçons d'Espagne*, s. 40): "CNT tartışılmaz bir biçimde proletaryanın en savaşçı öğelerini bünyesinde toplamaktadır. Seçim uzun yıllar boyunca yapılmıştır. Bu konfederasyonu güçlendirmek ve gerçek bir yığın örgütüne dönüştürmek her ilerici işçinin ve özellikle de komünist işçilerin başlıca ödevidir."

Üçüncü Bölüm
Devrimin Öndeyişi

Cortes'i dağıtarak *bienio negro*'ya son veren, Katolik ve tutucu Cumhurbaşkanı Alcala Zamora oldu. Gerçekten de, 1935 yılında, radikallerle CEDA'nın oluşturduğu koalisyon hükümeti ciddî olarak sarsılmıştı. İki rezalet Radikal Parti yöneticilerine sıçramıştı. Ortanın sağındaki parti öylesine gözden düşmüştü ki, CEDA koalisyonu sürdürmeyi düşünemezdi: Yasama döneminin başından beri partisinin tek başına iktidara gelmesini isteyen Gil-Robles, fırsattan yararlandı, CEDA'cı bakanlar, memur maaşlarında yüzde 10'la yüzde 15 arasında indirimin yapılmasının yanı sıra, arazi üzerinden alınan veraset vergisinin yüzde 1'le 3,5 arasında arttırılmasını öngören bütçeye ret oyu verdiler. Hükümet istifa etti. Gil-Robles, Başbakanlığa adaylığını koydu. Alcala Zamora bu isteği geri çevirdi: Gil-Robles'i sevmiyordu ve parlamenter rejimin açık bir düşmanına iktidarı sunmak istemiyordu. Başlıca görevi yeni seçimleri hazırlamak olan bir hükümet kurması için merkezci bir siyaset adamına, Portela Valladares'e davette bulundu. Ama başarılı olamadı: Millet Meclisi yönetilemez duruma düşmüştü. Sadece birkaç hafta sonra, merkezi güçlendirecek seçimleri ciddî olarak hazırlamaktan vazgeçen Portela Valladares duruma boyun eğdi: Seçimler için 16 Şubat 1936 gününü saptayan Millet Meclisi'nin dağıtılması kararnamesini cumhurbaşkanının imzasına sundu.

SEÇİM KAMPANYASI: SAĞ SOLA KARŞI

Seçimlerin sonucu çok önemliydi. Kuşkusuz, son yılların olayları, 1934 ayaklanması ve ayaklanmanın bastırılması, *bienio negro*'nun gericiliği ve işçi hareketinin uzlaşmaz bir tutum benimsemesi pek çok görüşü sertleştirmiş, amansız biçimde birbirine karşıt seçim ittifaklarının oluşmasına uygun bir hava yaratmıştı. Ama bu konuda da, sonuna dek parlamento oyununu oynamak isteyen herkesin stratejisi üzerinde, getirdiği zorunluluklarla seçim yasası ağır basacaktı. Öngörülen seçim bölgeleri çok büyüktü ve seçim kampanyası için ancak dev örgütlerin elinde bulunabilecek büyük paralar gerektiriyordu. Acımasız çoğunlukçu

seçim sistemi geniş koalisyonlara partileri itiyordu: 1933 yılında seçim için kurulan ortak bir cephede birleşen, sağ, sol partilerden daha az oy almış, ama iki kat fazla milletvekili çıkarmıştı... Bunu unutmayacaktı: Kralcılar 1933 ittifakını yenilemekte CEDA'cılara güçlük çıkarıyorlardı ve bazı seçim bölgelerinde de "İspanya'nın Yenilenmesi" seçmenlerin önüne CEDA'ya karşı olan bir listeyle çıkacaktı. Falanj da seçime kendi bayrağı altında katılacaktı. Yine de, genelinde, sağ seçimlere birleşik, hatta birçok yerde 1933 seçimlerinde kenara itilmiş olan sağcı liberallerle genişletilmiş bir cephe olarak girecekti. Büyük bir propaganda çabası gösteriyordu: Gil-Robles'in portresi ile "Reis"in parolalarının süslediği koca afişler ülke duvarlarını kaplamaktaydı, Robles de olağanüstü azgınlıkta bir seçim kampanyası sürdürüyor, rakiplerine sövüyor ve gözdağı veriyor, zaferinin cumhuriyetin sonu ve otoriter bir rejimin iş başına gelişi demek olacağını açıkça belirtiyordu.

Sağcıların ittifakına solcu bir seçim koalisyonu cevap verecekti. 15 Ocak 1936 günü, solcu cumhuriyetçi partiler (Martinez Barrio'nun Cumhuriyetçi Birliği, Azaña'nın Cumhuriyetçi Sol'u) Sosyalist Parti'yle (dolayısıyla da UGT ile), Ángel Pestaña'nın Sendikalist Parti'siyle, Komünist Parti'yle ve POUM'la, oluşturulan seçim koalisyonunun programını saptayan bir "Halk Cephesi" anlaşmasını imzaladılar. Bu sekiz maddelik anlaşma-program, ortak bir program üzerinde birleşmekten çok, işçi partileri tarafından cumhuriyetçi partilerin kabulü anlamına geliyordu. Toprak reformu ve eğitim planları gibi eski cumhuriyetçi taleplerin yanı sıra, malî kaynakların yeniden düzenlenmesi, küçük sanayinin korunması, kamu hizmetlerinin geliştirilmesi için planlar yapılması amacıyla belediyelerde ve Meclis iç tüzüğünde reformlar yapılmasından yanaydı. Burjuva çerçevesinde kalan ve özellikle toprakların, bankaların kamulaştırılması ve sanayi üzerinde işçi denetiminin sağlanması gibi sosyalist talepleri içermeyen liberal bir programdı bu. "Cumhuriyetçilerin düşündükleri Cumhuriyet" diyordu, "sınıf mefhumuna dayalı toplumsal ve ekonomik niyetlerin hayat verdiği bir cumhuriyet değil, kamu çıkarı ve toplumsal ilerleme gerekçeleriyle harekete geçen bir demokratik özgürlük rejimidir."

Ramos Oliveira'nın yazdığı gibi, "her maddesinin bir kaçamağa benzediği"[1] bu tartışılmaz biçimde ılımlı program, yine de geniş onay görecek ve gerçek bir halk seferberliği sağlayacak bir isteği içeriyordu: 1934 ayaklanmasına katılanlar için genel af, işlerinden atılan bütün emekçilerin tazminat ödenerek yeniden işlerine alınmaları. Caballero'nun yandaşları ile POUM –İşçi İttifakı yanlıları– Halk Cephesi'ne katılımlarını, öncelikle hâlâ hapiste bulunan 30.000 işçinin salıverilmesini ve aynı

1. *A.g.e.*, s. 535.

zamanda devrimci davranışlarının onaylanmasını sağlama kaygısıyla haklı çıkarıyorlardı: Bunda yarını olmayan bir seçim ittifakından başka şey görmüyorlardı. Başka türlü kendilerini harekete geçiremeyecek olan böyle bir programa işçilerin yoğun biçimde oy vermeleri de ancak bu kaygıyla açıklanabilirdi. Anarşistlerin de tutum değişikliğini yine bu kaygı açıklıyordu. CNT ve FAI kuşkusuz hâlâ seçim mücadelelerine karşıydılar, muhalif sendikalar da Halk Cephesi'nin ve seçim kampanyası denilen şeyin dışında kalıyorlardı; yine de, ilk kez, alışıldık sloganları olan *No votad*'ı (oy vermeyiniz), seçimlerin boykot edilmesini ortaya atmaktan kaçınıyorlardı.[2] Gözlemciler 1936 Şubatında, 1934 tutuklularının salıverilmeleri için Halk Cephesi listelerine yağan ve o güne dek anarşistlerin kampanyaları yüzünden genellikle yararlanılamayan oyların bir buçuk milyon kadar olduğunu belirtiyorlar.

SEÇİM SONUÇLARI

Terazinin bir kefesinin ağır basmasını sağlayan da kuşkusuz bu oylar oldu. 16 Şubat günü, Halk Cephesi, sağ koalisyonun 3.783.601, merkezin 681.447 oyuna karşı 4.206.156 oyla seçimi kazandı. Daha sonra yapılan değişikliklerle bu rakamlar sırasıyla 3.996.931, 449.320 ve 4.838.449 olacaktı. 11 milyon kayıtlı seçmenin 9,5 milyonu seçime katılmıştı.

Halk Cephesi oldukça cılız bir çoğunluk elde etmişti, ama çıkardığı milletvekili sayısı ona Cortes'te ezici bir üstünlük sağlıyordu: Sağın 132, merkezin 32 milletvekiline karşı 277 kişiydiler. Çoğunluğu destekleyen seçim yasası bu kez soldan yana işlemişti: 1933 seçimlerinden daha fazla oy alan sağın kazancı Halk Cephesi'ni oluşturan partilerin kazancından azdı, üstelik elindeki milletvekilliklerinin yarıdan fazlasını yitiriyordu. Böylesine başa baş geçen bir yarışmada, baskılar ve seçim hileleri konusunda zorlu itirazların yükselmesi kaçınılmazdı. Taraflardan hiçbiri öbüründen geri kalmadı: Pek çok burjuvanın bazı proleter mahallelerinde oy kullanmaktan kaçındığı kuşkusuzdu, ama birçok köyün de doğrudan polis baskısı ya da büyük toprak sahiplerinin işsiz bırakma tehdidi karşısında sağa oy verdikleri de su götürmez biçimde görüldü. Tarihçinin bu kavgalardan çıkaracağı hiçbir başka ek sonuç yok.

Seçimlerin geçerliliği konusundaki değerlendirme ne olursa olsun, önemli olan Meclis'in görünüşünü toptan değiştirmesi, ülkenin siyasal havasına daha da büyük bir değişiklik getirmesiydi.

Cumhurbaşkanı'nın umutlarının tersine, seçimler merkez ve merkez sağ için acı veren bir yenilgi oldu. Lerroux ve Cambo gibi politikacılar yeniden seçilemediler. Lerroux'nun radikallerinin sandalye sayısı 6'ydı

---

2. Santillan (*a.g.e.*, s. 36-37) bu nokta üzerinde Garcia Oliver ve Durruti'yle görüş birliğine vardığını söylüyor.

ve son Başbakan Portela Valladares'in yönettiği en önemli merkez grubu 14 milletvekili çıkarabilmişti. 13 Çiftçi Partisi milletvekilinin hemen her seferinde destek vereceği CEDA ise 86 milletvekiliyle yine sağlam bir blok oluşturmaktaydı. Goicoechea yenilgiye uğramış, İspanya'nın Yenilenmesi partisi sadece 11 milletvekili çıkarmış ve aşırı sağın sözcüsü Calvo Sotelo olmuştu.

Halk Cephesi listelerine verilen toplam oylardan ne kadarının hangi partiye yöneldiğini anlamak için hiçbir olanak yok. Bu listelerden seçilenlerin sayısı, koalisyon listelerine verilen oy sayısına değil, listeler yapılırken örgütler arasında varılan anlaşmalara bağlıydı. Azaña'nın Cumhuriyetçi Sol'u 84 milletvekili çıkarıyordu, Martinez Barrio'nun Cumhuriyetçi Birliği'nin 37 milletvekili vardı. Companys'in Katalan Esquerra'sı 38 milletvekiline sahipti. Sosyalistler 90, komünistler 16, POUM 1 (genel sekreteri Maurin) ve Sendikalist Parti 1 (ihtiyar Pesteña) milletvekili çıkarmıştı.

SEÇİM SONRASI

Seçim sonrası çeşitli hareketlerle belirlendi: Kazananlarda coşku, ama aynı zamanda da ürküntü, yenilenlerde de bozgun ya da başkaldırma. Çeşitli söylentilerin yayıldığı görülmekteydi: Sağda, "Marksistlerin" ya da anarşistlerin bir silahlı ayaklanmasından söz edilmekte, solda askerî bir hükümet darbesi hazırlıkları öne sürülmekteydi. Bunların hepsi de temelsiz sayılmazdı: Halktaki kaynaşma birincilerin söylediklerini doğrular nitelikteydi; Portela Valladares de, daha sonra, general Franco'nun seçimlerin geçersiz sayılması için kendisine ordunun desteğini sunduğunu açıklayacaktı.

Portela Valladares, hiç beklemeden istifasını sunacak ve kendi yerine Halk Cephesi yöneticilerinden birini göreve çağırmasını Başkana öğütleyecek kadar gergin bulmaktaydı durumu. Azaña hemen yeni hükümeti kurdu. Bu hükümet cumhuriyetçi burjuvalardan oluşuyor, işçi partileri de katılmadan destekliyorlardı hükümeti. Sosyalist Parti'nin hükümete katılmak istememesi –1931 yılında katıldığına göre ilk bakışta şaşırtıcı gelebilirdi bu– partideki iç kriz, Caballero ile Prieto'nun yandaşları arasında sürüp giden mücadeleyle açıklanıyordu. Caballero ve arkadaşları 1935 Aralığında, Sosyalist Parti'nin, Halk Cephesi çerçevesinde burjuva partileriyle işbirliği politikasını benimseyen Prieto'nun peşinden gitmesini engelleyememişlerdi. Ama bunu basit bir seçim anlaşmasının ötesine götürmeyip sınırlayarak, öncelikle her türlü süreli ittifaktan uzak durmasını sağlamışlardı. 16 Şubatın ertesinde, Prieto, yeniden, cumhuriyetçilerle sosyalistleri içeren bir Halk Cephesi hükümetinin kurulmasından yana konuştu. 1931 deneyini bir daha tekrarlamayacağına

ve cumhuriyetçilerle asla bir koalisyon hükümetine katılmayacağına yemin eden Caballero, Halk Cephesi programının bir burjuva programı olduğu, bunu uygulamanın bir tek burjuva cumhuriyetçilerine düştüğü, sosyalistlerin kendi programlarından başkasını uygulamaya haklarının bulunmadığı karşılığını verdi. En fazla, oylarıyla yeni Azaña hükümetini destekleyebilirlerdi. Ve bu noktada, Largo Caballero üstün geldi.

Mayıs ayında yeni Casares Quiroga hükümetine karşı da, Sosyalist Parti aynı tutumu benimseyecekti. Yeni yasama döneminin en önemli olaylarından biri de, Cumhurbaşkanı Alcala Zamora'nın görevinden uzaklaştırılması ve yerine Azaña'nın getirilmesiydi. Başkanın süresi yıl sonunda doluyordu, ama Meclisin kısa sürede dağıtılması tehlikesine ya da Cumhurbaşkanının bir hükümet darbesini desteklemesi olasılığına karşı tedbir almak isteyen Halk Cephesi çoğunluğu, onu, Meclisi hiçbir nedene dayanmaksızın erken dağıtmakla suçlayıp anayasal olarak görevinden uzaklaştırılmasını sağlayacak tek olanağı kullandı. Alcala Zamora'ya kin beslemesi için pek çok nedeni bulunan sağ, oylamaya katılmadı. Başkan görevinden uzaklaştırıldı. Birçok gözlemci, Azaña'nın adaylığının öne sürülmesine karşı çıkmayışına şaşacaktı. Bu işte Prieto'nun oynadığı rol, sosyalistleri köşeye sıkıştırmaya yönelik bir planın gerçekleşmesinin söz konusu olduğunu telkin ediyor: Cumhurbaşkanlığına gelen Azaña'nın hükümetin başındaki yerini, kısa ya da uzun vadede Prieto alacaktı.[3] Azaña seçimi çok rahat kazandı, CEDA oylamaya katılmadığından sadece 6 muhalif oy çıktı. Devletin başında bulunması gerçekten bir çifte güvence sayılabilirdi, gericilere karşı olduğu kadar devrime karşı da. Bir hükümet darbesinin suç ortaklığını yapamayacak kadar ileri gitmişti, bir gün devrimin öncülüğünü yapamayacak kadar da bağlıydı ekonomik ve siyasal liberalizme. Kısacası hâlâ iç savaştan kurtulabileceklerini uman bütün İspanyollara birleşme noktası ve simge olarak gelebilirdi.

Seçimlerin hemen ertesinde verdiği ilk söylevde, "Cumhuriyetin korunması için, cumhuriyetçileri, cumhuriyetçi olmayanları ve vatan sevgisini, disiplini, kurulu otoriteye saygıyı her şeyden önde tutan herkesi" birliğe çağırdı. Ama düzen yanlılarına yapılan bu çağrı, halkın kaynaşmasını yatıştırmaya yönelik açık seçik tedbirlerle birlikte geldi. "Kamu görevlilerinden gelen acımasız davranışların onarılacağına" söz verdi, yeni Meclisin resmen toplanmasını beklemeden *bienio negro* sırasında görevden alınan belediye meclislerinin yeniden iş başına ge-

---

3. Prieto, Carlos Rama'nın sözünü ettiği (*a.g.e.*, s. 238) basına verilmiş bir notunda, Cumhurbaşkanı Azaña'nın hükümeti kurması yolundaki önerisini geri çevirdiğini söyleyecektir. "Partisinin belirli bir kesimi" tarafından kendisine yöneltilen, "bütünlüğünün her şeye rağmen korunması gereken" Halk Cephesi'nin zayıflamasına yol açabilecek düşmanlık bunun başlıca nedenidir.

tirilmesini, bütün ülkede yeni sivil valilerin atanmasını ve de özellikle af yasasını Daimî Milletvekilleri Kuruluna onaylattı. Özerk Katalonya statüsü yeniden yürürlüğe girdi ve Companys, Madrid'den Barselona'ya dönerken bir zafer yolculuğu yaptı... Asturia işçileri cezaevlerinden çıkarken, onlara karşı girişilen baskı hareketinin uygulayıcısı, general Lopez Ochoa tutuklandı. Toprak reformunun hazırlıkları başladı. Bask ülkesinin özerkliğiyle ilgili bir statü incelenmeye koyuldu.

Her oturumu kavgaya dönüşen Mecliste cumhuriyet hükümeti, günden güne, yüzeyde olduğu kadar derinlemesine de yayılan halk talepleri dalgasını tatmin edeceğini ve yatıştıracağını sandığı toplumsal reformları geçirmeye çalışıyordu.

DEVRİMCİ BİR DURUM

Seçimlerin hemen ertesinde, af kararnamesinin imzalanmasını beklemeden, güçlü halk gösterileri cezaevi kapılarını açtı ve 1934 yılından beri tutuklu bulunan işçileri kurtardı. 17 Temmuz günü, CNT'ye bağlı göstericiler tarafından Valencia cezaevinin açıldığı ve 1934 tutuklularının salıverildiği bildiriliyordu, Oviedo'da da yüzlerce tutuklu kurtarılmıştı, bütün İspanya'da özgürlüklerine kavuşanların sayıları binleri buluyordu. Bir sonraki gün, mahkûmların ya da işten atılanların yeniden işlerine alınmaları, *bienio negro* süresince tutuklu kalan işçilere ücretlerinin ödenmesi, ücret zamları, şu ya da bu ustabaşının işten çıkarılması, çalışma koşullarının düzeltilmesi için bütün ülkede grevler başladı. Bu meslekî sorunlarla ilgili grevlere daha siyasal olan grevler, dayanışma grevleri, genel, yerel ya da bölgesel grevler eklendi. Bazı anlaşmazlıklar uzayıp gidiyor ve birlikte yenilerini de sürüklüyordu. Patronlar bu duruma lokavtla karşılık verdiler ve mücadele daha çetinleşti.

Kırsal yörelerde durum gerçekten devrime doğru gidiyordu. Halk Cephesi toprağa susamış köylülere toprak reformundan söz etmişti: Büyükelçi Bower'ın yazdığı gibi, "basit ve eğitim görmemiş insanlar olan köylüler, bunun gerçekleşmesi için seçimleri Halk Cephesi'nin kazanmasının yeterli olduğuna inanmışlardı."[4] Hemen Şubat sonunda, Badajoz ve Caceres yörelerinde, sonraki aylarda da Estremadura'da, Endülüs'te ve Kastilya'da, hatta Navarra'da *asentamiento*'lar çoğaldıkça çoğaldı. Alcala Zamora'nın toprakları Nisanda işgal edildi. Albuquerque dükünün topraklarının başına da aynı şey geldi. Köylüler, büyük toprak sahiplerinin topraklarına yerleşiyor ve buraları kendi hesaplarına ekmeye başlıyorlardı. Köylülerle Sivil Muhafızlar arasında sık sık kanlı olaylar patlak veriyordu. Bunların en önemlisi Alicante yakınındaki Veste'de

4. *Ma Mission en Espagne*, s. 220.

Sivil Muhafızların soylulara ait topraklardaki ağaçları kesmeye başlayan köylülerden altısını tutuklamalarıyla başladı. Öfkelenen Veste köylüleri, yabaları, sopaları, taşları kapıp arkadaşlarını götüren Sivil Muhafızlara saldırdılar. Bu saldırıyı izleyen yaylım ateşi sonucu on sekiz köylü öldü.

Kentler ve kırsal köyler böylece bir şiddet havasının içine düştü: Her yanda, bir papazlar "komplosu" söylentisinin dolaşması ya da sokak gösterileri sonucu, kilise ya da manastırların yakıldığı bildiriliyordu. Kuşkuya yer kalmamıştı: Kurulu düzen ve özel mülkiyet tehlikedeydi.

CABALLERO'NUN ROLÜ

Largo Caballero, gitgide yaklaşan devrimin adamı olarak ortaya çıkmaktaydı. 6 Nisandan beri, genç aydınlardan kurulu çok iyi bir ekip tarafından parlak bir biçimde hazırlanan bir akşam gazetesine, *Claridad*'a sahipti. Kendi vurucu gücü, Sosyalist Gençlik (JS) hareketi vardı. 1 Mayıs günü, *Claridad*'ın "büyük emekçi ordusunun iktidar doruğuna doğru yürüyüşü" diye adlandırdığı işçi yürüyüşü sırasında, üniformalı Sosyalist Gençlik üyeleri, yumrukları havada, bir "İşçi Hükümeti" ve bir "Kızılordu" için çağrıda bulunmuşlardı. Caballero, CNT'ye yaklaşma girişimlerini çoğaltıyor ve CNT kongresi dolayısıyla Zaragoza'da düzenlenen bir mitingde söz alıyordu. *Claridad* yandaşlarının devrimci coşkusunu körüklüyor, sosyalizmin kaçınılmaz ve yakın zaferini haber veriyordu. Her söylevde, her makalede, Largo Caballero üzerine basarak aynı şeyi söylüyordu: "Bizim istediğimiz devrim ancak şiddete başvurularak gerçekleştirilebilir... İspanya'da sosyalizmi gerçekleştirmek için, kapitalist sınıfın üstesinden gelmek ve kendi iktidarımızı kurmak gerekir..." "Proletarya diktatörlüğü"nden yana[5] olduğunu açıklamıştı ve bunu *sovyetler* aracılığıyla –bunlara verilen ad her neyse– değil, Sosyalist Parti tarafından ve onun aracılığıyla uygulamaya kararlı olduğunu belirtmişti. O ve yandaşları iktidara gelmek için, cumhuriyetçilerin İspanya'nın sorunlarını çözme yeteneğinden yoksun olduklarının kanıtını ortaya koymalarını bekliyorlardı. Ama nasıl ele geçireceklerdi bu iktidarı? Pek açık olmayan da buydu. 14 Haziran günü, Oviedo'da, cumhuriyetçileri iktidardan ayrılmaya ve "yerlerini işçi sınıfına bırakmaya" çağırdı. Ama Başkan Azaña'nın bir gün hükümet başkanlığını ona vermesi düşünülecek şey değil gibi geliyordu. Sosyalist Parti aracılığıyla proletarya diktatörlüğünü kurmak istiyordu, ama partinin yürütme kurulları Prieto'nun denetimindeydi.

---

5. Madrid sosyalist grubunun kararı (*Claridad*, Nisan 1936): "Proletarya burjuva demokrasisini savunmakla yetinmemeli, ne yoldan olursa olsun bilahare kendi toplumsal devrimini gerçekleştirmek için siyasal iktidarı ele geçirmeye bakmalıdır. Kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçişte, hükümet biçimi proletarya diktatörlüğü olacaktır.

Yönetimi elinde olmayan bir parti aracılığıyla proletaryanın iktidarı ele geçireceğini nasıl umuyordu Largo Caballero? Pek çok tarihçi ona karşı sert davranır: Gerald Brennan "devrimcilik oynayan bir sosyal demokrat" olduğunu söyler.[6] Salvador de Madariaga, faşizmin doğuşuna olanak tanıyan şeyin yandaşlarının şiddet hareketlerinin uyandırdığı korku olduğunu belirtmektedir. Bir askerî hükümet darbesi tehlikesi yüzünden emekçilerin devrimci eylemlerini hafifletmemeleri gerektiğini sık sık tekrarlayarak, birçoklarının ancak hükümeti emekçileri silahlandırma zorunda bırakacak bir darbenin kendisine iktidar yolunu açacağı art düşüncesini kendisine yakıştırdığını ileri sürmekteydi...

Haziran ayında, askerî darbenin kaçınılmazlığı karşısında, gidip Azaña'dan emekçileri silahlandırmasını isteyecekti gerçekten: İyi niyetinin kanıtıydı kuşkusuz bu, ama belirli bir saflığın da kanıtıydı. Lenin, Rus Lenin'i, herhalde böyle, hiç değilse aynı biçimde yapmazdı "İspanyol Lenin'i"nin girişimini...

PRIETO'NUN ÇABALARI

Largo Caballero'ya karşı en ağır suçlamaları yönelten, sosyalist rakibi Prieto'ydu. Onun gözünde, grevler, gösteriler, karışıklıklar, aşırı talepler orta sınıfları ürküterek faşizmin oyununu kolaylaştıran "çocuksu bir devrimcilik"ten başka bir şey değildi. *Claridad*'ı yöneten aydınların kehanetleri, üniformalı gençlik örgütlerinin gösterileri, "bir işçi hükümeti", bir "kızıl ordu" konusunda verilen ateşli kararlar, devrim söz konusu oldu mu, muhayyileleri, Çeka'nın uyguladığı terör eli bıçaklı Bolşevikler, 1917 Rusya'sının payına düşen kıyımlar ve açlıklar üzerine on sekiz yıllık antikomünist propagandayla beslenen mal sahiplerinin ve kurulu düzen yanlılarının korkularını arttırmaktan başka sonuç vermeyecekti. Prieto'ya göre, bu korku onları umutsuzluğa sürükleyecek ve generallerin kollarına atılacaklardı.

1 Mayıs günü Madrid'de Largo Caballero Devrim liderliği rolü oynarken, Prieto, Cuenca'da yankılar uyandıran bir konuşma yapıyordu. Ona göre, hasmının hazırlamakta olduğu faşizm doğurucusu anarşiye karşı, kendi "yapıcı devrim" adını verdiği şeyi çıkarıyordu. Onun gözünde mantıklı ve yapılabilecek olan ilk iş bir koalisyon hükümeti kurmaktı: Cumhuriyetçilerin yanında bu hükümete katılacak olan sosyalistlerin görevi "emekçi sınıfların iktidarını yıkılmaz kılmak"tı. Kırsal yörelerin sulanması planı ile ancak kapitalist bir çerçeve içinde gerçekleştirilebilecek bir sanayileşmenin eşlik ettiği derinlemesine ve iyi yönetilen bir toprak reformu gerekliydi köylü nüfusunun fazlasını

---

6. *A.g.e.*, s. 305.

eritmeyi sağlamak için. Bu nedenle emekçiler, onu karşılayacak güçten yoksun bir kapitalist ekonomiyi yıkabilecek ücret artışları istememeliydiler. En iyi durumda, oligarşinin kaçınılmaz silahlı tepkisini alt etseler bile, sonunda ancak "sefaleti sosyalleştirmeyi" başarabileceklerdi. Prieto'nun gözünde bu varsayım sonraki kadar akla yakın değildi; daha akla yakın bulduğu varsayım, uzaklaştırmak zorunda oldukları önleyici bir hükümet darbesiydi. Sosyalist lider, yeteneklerinin böyle bir hareket için general Franco'yu biçilmiş kaftan kılacağını belirtiyor[7] ve böyle bir olaya yol açabilecek davranışlardan uzak durmaları için emekçilere yalvarıyordu.

Cuenca söylevi tartışmasız bir hükümet programıydı. Bir cumhuriyetçi burjuva gazetesi olan *El Sol*, onu gerçek bir devlet adamı olarak selamlıyor, Prieto'yu Aristide Briand'la, önceleri sosyalistken daha sonra "gerçekçi" olan Fransız politikacısıyla kıyaslıyordu. Ama kapitalizm çerçevesindeki bu kademeli ve temkinli reformların, devrimci ateşin her gün yeni eylemlere ittiği halk yığınlarında pek azı yankı buldu.[8]

Buna karşılık, Largo Caballero'nun arkadaşları programı açık bir ihanet saydılar ve Prieto'nun Franco'yu yücelttiğini öne sürdüler. Hava iyice sertleşti. Daha Cuenca'da tehdit edilen Prieto ve arkadaşları Gonzales Peña ile Belarmino Tomas, Ecija'da Sosyalist Gençlik örgütü üyelerinin yaylım ateşiyle karşılaştılar ve ölümden kıl payı kurtuldular.

Sosyalist Parti yürütme kurulu, bu koşullarda, 29 Haziranda yapılması kararlaştırılan Ulusal Kongre'yi Ekim ayına erteledi. 1 Temmuz günü, basın, Sosyalist Parti yürütme kurulu seçimlerinin sonucunu açıkladı. Bu seçim, önceden Largo Caballero eğilimi tarafından boykot edilmiş, eleştirilmiş ve suçlanmıştı. Prieto'nun dostları kazandılar, Gonzales Peña başkanlığa seçildi, Jimenez de Asua ikinci başkan ve Ramon Lemoneda da parti sekreteri oldu. Bölünme artık kaçınılmaz görünüyordu.

---

7. "General Franco, gençliğiyle, yetenekleriyle ordu içindeki dostluklarının genişliğiyle, kişisel prestijinin kendisine sağladığı olanaklardan en iyi yararlanabilecek ve cumhuriyetçi rejime karşı olan bir hareketin başına geçebilecek kişidir."

8. Komünist Parti'nin Largo Caballero'dan çok Prieto'ya yakın görüşleri savunduğunu belirtelim. 1 Haziran günü, parti genel sekreteri José Diaz'ın Zaragoza'da verdiği söylev bunu ortaya koymaktadır. Diaz'a göre grev, "proletaryanın, ücret artışı ya da daha iyi hayat koşulları sağlamak için elinde bulundurduğu güçlü silahtır." Ama bir grevi başlatmadan önce "anlaşmazlıkları greve başvurmadan çözümleme yolları üzerinde" iyice düşünülmelidir. "Çünkü", diye ekliyor Diaz, "bugün patronların siyasal sabotaj nedenleriyle grevleri kışkırttığı ve körüklediği, faşistlerin gericiliğin amaçlarına hizmet etmek üzere kışkırtıcı ajan olarak örgütlere sızdığı bir dönemdeyiz." Bu tutumu POUM'un tutumuyla karşılaştırabiliriz: "Demokratik burjuvazi için devrim sona ermiştir. Tersine işçi sınıfı için, devrim yolunun bir aşamasıdır bu sadece.... Tutuculuğun geriye, devrimin ileriye doğru attığı her adım proletaryanın yasaların dışındaki eylem ve girişiminin doğrudan sonucudur." (Andrès Nin'in Temmuz 1936 tarihli *Nueva Era*'da çıkan makalesinden adı geçen eserin 219. sayfasına alınmıştır.)

16 Haziran günü Meclis'te yaptığı bir konuşmada, Gil-Robles, seçimlerden bu yana ülkedeki havayı veren resmî rakamları sıraladı: Sokak kavgalarında 269 kişi ölmüş ve 1.287 kişi yaralanmıştı, 381 bina saldırıya uğramış ve zarar görmüştü, 43 gazete binası saldırıya uğramış ya da yakılıp yıkılmıştı, 146 bombalı girişimde bulunulmuştu. Bu tartışılmaz rakamlar, Robles'in dilediği gibi, bir tek devrimcilerin sırtına yüklenemezdi. Gerçekten de, Şubat ayından beri Falanj'ın etkisiyle sistemli bir karşı devrimci hareket gelişmekteydi. Almanya ve İtalya'da olduğu gibi, Falanj, sokağa indiği zaman en açık biçimde faşist görünüşüne bürünüyordu: Şiddete ve teröre başvurarak işçi hareketini ve devrimci hareketi kırmak, parti merkezlerine ve gazete satıcılarına, mitinglere ve yütüyüşlere saldırmak, bir düşmanı yok etmek ya da örnek olmasını sağlamak için gerekli görüldüğünde cinayet işlemek söz konusuydu, Falanjistler seçimin hemen ertesi günü silahlı mücadeleye geçtiler. Madrid'de makineli tüfekli *escuadrista*'larla dolu arabalar işçi mahallelerinde dehşet saçıyorlardı. Endülüs'te onların kiralık katilleri *pistolero*'lar her gün yeni kurbanlar öldürüyorlardı. Hedefleri çiftti: Hem sınıf düşmanını, "Marksist" ya da anarşist militan veya gazeteciyi ya da onlara yardım eden yargıç veya polisi yok etmek ve hem de düzen dostlarının ülkenin kaderini bir diktatörlüğün ellerine bırakmaktan başka çıkar yol göremeyecekleri bir hava yaratmak. Seçim yenilgisinden doğan düş kırıklığı, pek çok tutucuyu, "yasal" görüşlerden vazgeçip doğrudan eyleme geçmeye sürükler. Falanj'ın gösterdiği gelişme, Şubat ayından başlayarak çok çabuk oldu. Hoşnut olmayan sağcılar dalgası Falanj saflarını kabarttı. O sıra Ramon Serrano Suñer tarafından yönetilen Gil-Robles'in partisine bağlı gençler, *Juventudes Accion Popular* örgütü üyeleri Falanj'a yaklaştılar.

Tarihçi için, işleyenin kırk yılda bir bütün kesinliğiyle ortaya çıktığı bu cinayetlerin sorumluluğunu saptamak olanaksızsa da, en ünlü suikastlerden bazılarının Falanj'ın ve *pistolero*'larının eseri olduğu aşağı yukarı kesin sayılabilir: Largo Caballero'yu ve cumhuriyetçi Ortega y Gasset'i öldürmek için yapılan bombalı saldırılar; Sosyalist Parti başkan yardımcısı Jimenez de Asua'yı ortadan kaldırmayı amaçlayan ve onu korumakla görevli bir polis müfettişinin hayatına mal olan cinayet; 14 Nisan günü, geçit töreni sırasında başkanlık tribününün altında patlayan bomba; Oviedo'da çıkan sosyalist gazetenin binasını havaya uçuran patlama; San Sebastian'da gazeteci Casaus'un öldürülüşü; Santander'de sosyalist Malumbres'in; bir Falanjisti otuz yıl hapse mahkûm eden yargıç Pedregal'in, sokak ortasında karısının kolları arasında vurulan Hücum Muhafızları (*asaltos*) yüzbaşısı Faraudo'nun, 14 Nisanı izleyen günlerdeki sokak savaşlarından beri Falanjistler için boy hedefi haline

gelen teğmen José del Castillo'nun katli bu sayısız siyasal cinayetlerden birkaçıdır.[9]

ASKERÎ AYAKLANMA HAZIRLIĞI

Seçimleri izleyen ve iç savaşa doğru giden günlerde artan önemine rağmen, Falanj, bu sonuca yol açan bir öğe sayılamaz. Oligarşi, gelenekçiler, kralcılar, tutucular kurtuluşu ordudan bekliyorlardı. Cumhuriyetçilerle devrimcilerin çekindikleri şey ordunun eyleme geçmesiydi. Ordu, herkesin gözü önünde, işe karışmaya ve devrimci hareketin işini kesinkes bitirmeye hazırlanmaktaydı. Ordu komutanlarının gözünde, Halk Cephesi'nin kazandığı seçim zaferinin bir devrimci krize yol açtığı ve soldaki ılımlı cumhuriyetçi politikacıların bunun üstesinden gelemeyecekleri açıktı.

Daha 17 Şubat günü, Calvo Sotelo ve onun ardından, gördüğümüz gibi Franco'nun bizzat kendisi, bir güç gösterisinin öncülüğünü yapıp seçim sonuçlarını yok sayması için Cumhurbaşkanına yalvarmışlardı. Portela Valladares'in kabul etmemesi üzerine, 20 Şubat günü, Askerî Birlik şeflerinin girişimiyle, bütün İspanya'da komutanlarla sağcı partilerin yöneticileri arasında toplantılar yapıldı. Varılan sonuç bir harekete girişmenin sırası olmadığıydı. Çünkü halkın coşkunluğu askerlere de bulaşmıştı ve bu durumda askere güvenilemezdi.

Durumu öğrenen hükümet tedbirler aldı. Genelkurmay Başkanı Franco görevinden alındı ve Kanarya adaları garnizon komutanlığına atandı. Kuzey Ordusu genel müfettişi Goded, Balear adalarına verildi. Krallık döneminin eski Emniyet Genel Müdürü olan ve Afrika Ordusu komutanlığından alınan general Mola, Navarra bölgesine atandı. Franco, Mola, general Villegas ve Varela, Madrid'de, kralcı milletvekili Delgado'nun dairesinde, yeni görevlerine başlamadan önce gerekli olan görüş birliğini sağlamak üzere toplandılar.

Bu yeni koşullarda, darbe hazırlığı hiçbir engele rastlamadan sürdü: Albay Galarza, Madrid'le Kanarya adaları arasındaki bağlantıyı sağlıyordu. Ordu genel müfettişi general Rodriguez del Barrio, cunta içinde, general Sanjurjo'nun kişisel temsilcisiydi. 1934 yılında, Goicoechea, Lizarza ve general Barrera'yla imzalanan anlaşmaya uygun olarak, İtalya, harekete donanım, silah ve para yardımı yapıyordu. Juan March Londra'daydı ve uluslararası büyük iş çevrelerinde askerî harekete dost kazanmak işini üstlendi. Sürgündeki general Sanjurjo, kaldığı Estoril'den ayrılıp Mart ve Nisan aylarında Almanya'ya geçti ve orada

---

9. Clara Campoamor, Faraudo ve Castillo'nun sosyalist milisleri eğittikleri için vurulduklarını söylüyor. Falanjist Bravo Martinez, bu kişilerin öldürülmesi onurunu Falanj'ın "ön safları"na mal ediyor.

resmî ilişkiler kurdu. Siyasal hedef hep belirsizdi: 1936 Nisanındaki Cunta'nın ilk yazılı talimatı, hareketin askerî bir diktatörlük kurma amacı güttüğünü belirtiyor ve kazanılması söz konusu olan subaylarla astsubaylara verilecek ödülleri saptıyordu. Ayaklanma planı yeni koşullar uyarınca değiştirilmişti: Franco, Kanarya adalarından Fas'a geçip Afrika Ordusunun komutanlığını üstlenecekti, Mola Navarra bölgesini, Gonzales de Lara Burgos'u, Rodriguez Carrasco Katalonya'yı ayaklandıracaktı. Varela ve Orgaz da Madrid'deki ayaklanmanın başına geçeceklerdi. Her şey hazır gibiydi ve ayaklanma tarihi olarak 20 Nisan günü saptanmıştı. Ama 18 Nisan günü, general Rodriguez del Barrio, hükümetin durumu öğrendiğini Cunta'ya bildirdi: Varela'nın Cadix'e, Orgaz'ın da Kanarya adalarına atanması kararlaştırılmıştı. Planı yeniden yapmak ve duruma uydurmak gerekiyordu, üstelik –önemli bir kozdu bu– cumhuriyetçi bilinen iki general, Queipo de Llano ve Cabanellas kendilerine katılmıştı. Madrid'dekiler çok yakından kollanmaktaydılar. Ayaklanmanın örgütlenme merkezi olarak, Mola'nın mutlak bir hareket özgürlüğüne sahip olduğu ve subayların halkın büyük bölümünden yakınlık gördüğü Navarra seçildi. Madrid generaller için bir kaygı konusu olarak kalıyordu, sonunda buradaki ayaklanmanın yönetimini Fanjul'a ve Villegas'a bıraktılar. Çabucak başarıya ulaşılacağı sanılan Navarra'dan, Burgos'dan ve Valencia'dan yola çıkacak dört kol, ayaklananları desteklemek için hemen Madrid üzerine yürüyecekti. Ama başka güçlükler de söz konusuydu: General Villegas ürktü ve yan çizdi, ayaklanma hazırlıklarını günü gününe izler görünen hükümet işleri karıştırmaya çalışıyordu ve Burgos'ta general Gonzalez de Lara'nın yerine güvenilir bir cumhuriyetçi generali, Batet'i getirdi. Her keresinde işe yeniden başlamak gerekmekteydi.

Yine de hükümeti devirme hazırlıkları gelişiyordu: Franco, Kanarya adalarında I. Jaime gemisinde amiral Salas'la uzun görüşmeler yapmış ve Salas kendisine deniz subaylarının desteğini sağlamıştı; önemli bir rol oynayacak pek çok küçük rütbeli subayın da katılmasıyla darbecilerin şebekesi çok genişlemişti. Gerçekten de, orduda ayaklanmaya karşı olanları, cumhuriyetçi ya da sadece disiplinli ve ne olursa olsun hükümete bağlı kalmakta kararlı subayları saptamak söz konusuydu. Onları kollamak, iş göremez duruma getirmek ve sırası geldiğinde ortadan kaldırmak gerekiyordu. Sağın siyasal yöneticileriyle ilişkiler çok yakındı. Anlaşıldığı kadarıyla, komplonun başlarından biri Calvo Sotelo'ydu. Ama askerler, kendilerine direnen Gil-Robles ve arkadaşlarını da birlikte sürüklemekten umudu kesmiş değillerdi. Carlosçular, silahlı, donanımı tam, düzenli, eğitilmiş, savaşa hazır 7.000 *requeté*'lerinin değerli katkısı ve destekleriyle general Mola'ya arka oluyorlardı. Mola bunların ancak 4.000 kişisini kabul etti, hepsini

de ordu birliklerine dağıtmayı düşünüyordu. Ama Mola'nın kaleme aldığı 5 Haziran tarihli bir nota, Carlosçularla aranın açılmasına yol açtı. Mola, İspanya için, anayasayı ortadan kaldıracak ve kanun gücündeki kararnamelerle ülkeyi yönetecek, ama yönetimi süresince de cumhuriyetten vazgeçmeyecek, beş generalden oluşma bir kurul öngörüyordu. Din ve devlet ayrımının sürdürülmesi gerekliydi. Mola'ya göre, hareketin hedefi "cumhuriyetçi bir diktatörlük" kurmaktı. En azından, iki renkli kralcı bayrağın benimsenmesini ve cumhuriyet simgesinin atılmasını, bütün partilerin hemen kapatılmasını, İspanya'nın meslek kuruluşlarına göre örgütlenmesini isteyen Carlosçuların işine gelmiyordu bu program. Mola onların isteklerini geri çevirdi ve Carlosçular kendisiyle işbirliği yapmayacaklarını generale bildirdiler. 12 Temmuz günü hareketin Navarralılar tarafından başlatılacağı plandan vazgeçildi. *Requeté*'lerin şefi Lizarza, hakemliğini herkesin kabul edeceği Sanjurjo'ya gitti. Şu uzlaşmaya varıldı: *Requeté*'lerin görev alacağı askerî birliklerin bayrağı olmayacaktı. Bu hükümet, ilk işi toplumsal ve dinsel konulu bütün yasaları ortadan kaldırmak ve hedefi, Sanjurjo'nun deyimiyle "pek çok kişinin çağdaş saydıkları için izlediği, ama vatanımız için yüzlerce yıllık olan ölçüleri"[10] benimsemek için liberal ve parlamenter rejimin yıkılması olan, "siyaset dışında" bir askerî hükümet olacaktı. Son güçlük de Haziran ayında ortadan kalktı: Fas Ordusunun giriştiği büyük manevralar sırasında, darbeciler ünlü "Llano Amarillo" andını içtiler.

Birçok yalancı manevradan sonra ayaklanma tarihi yeniden saptanmış gibiydi, çünkü Mola darbecilere 15 Temmuz günü hazır olmaları gerektiğini bildirmişti. Franco, Kanarya adalarından Fas'ı, Goded Balear adalarından Katalonya'yı, Queipo de Llano da Sevilla'yı ayaklandıracaktı: Öteki yerlerde iş başındaki subaylara güvenilmekteydi: Zaragoza kentinde Cabaneltas'a, Valladolid'de Saliquet'e, Madrid'de Fanjul'a, Valencia'da Gonzales Carrasco'ya. 16 Temmuz günü, Mola, ayaklanma için 18, 19 ve 20 Temmuz tarihlerinin seçildiğini José Antonio Primo de Rivera'ya bildirecekti. Bu tarihler ertelenmeyecekti artık.

HÜKÜMETİN TUTUMU

Hükümetin bu son aylar süresindeki tutumu birçok eleştiriye hedef olmuştur. Hükümet, tartışmasız, komutanlar arasında olup bitenlerden haberdardı. Pek az tedbir almış, almış olduğu tedbirler de beceriksizce alınmıştı. General Franco'yu Kanarya adalarına göndermek neye yarardı, bu sürgün onu çok sevildiği Fas ordusuna yaklaştırdığına ve

10. Lizarza, *Memorias de la Conspiracion*, s. 106.

Madrid'deki darbeciler yerinden oynatılmayan ordu genel müfettişine hâlâ güvenebildiklerine göre. Mola'nın Navarra'ya atanması, ayaklanmayı zayıflatmak bir yana, tehlikeli bir komutanı darbenin en canlı merkezlerinden birine yerleştiriyordu. Balear adalarında bulunan Goded de, Barselona ayaklanmasını güçlük çekmeden yönetecekti. Daha da öte, hükümet, hakaret saydığı darbe söylentilerine karşı çıkarak 18 Mart tarihli bir notayla hazırlık içindeki komutanları korumaktaydı. "Anayasal iktidara bağlılıkla hizmet eden ve halk iradesine boyun eğen" subaylara karşı girişilmiş bulunan "haksız saldırılar" karşısında "üzüntüsünü belirtiyor, sosyalist, komünist ve anarşist basının kampanyalarında "orduyu yıpratma amacına yönelik inatçı ve canice" yanları kınıyordu. Darbecilere karşı alınan tedbirlerdeki çekingenlik, hükümetin itiraf ettiği göz yumma isteği, kuşkusuz pek çok kararsız subayın harekete katılmasını sağlamak sonucunu verdi. Azaña'nın yerine geçen Casares Quiroga, generaller komplosuyla ilgili bütün söylenti ve haberlere inanmamakla gösterdiği kör iyimserlik yüzünden tarihe geçmeye hak kazandı. Ayaklanma bal gibi gerçekleştiği halde yine de bu habere inanmamakla körlüğü doruğa ulaştı.[11] Casares Quiroga, ayaklanmayı bastırmak için güvendiği hükümete bağlı subaylar arasında general Queipo de Llano'yu da saymakta diretecekti. Oysa bu komutan aynı anda, Sevilla'da ayaklananlara komuta ediyordu...

Yine de, generaller komplosuna karşı hoşgörülü davranmalarından ötürü cumhuriyetçi yöneticilere böylesine ağır suçlamalar yöneltmekle haksız bir yan da bulunmaktadır. Azaña ve Casares Quiroga, temsil ettikleri siyasal topluluklara ve toplumsal güçlere uygun olarak, iki ateş arasında kaldıklarından kararsızlık geçiriyorlar ve kaçamaklı yollara başvuruyorlardı. Başkan Azaña, 1933 yılında, hileyle iktidarı ele geçirmektense namuslu bir mücadele sonucu yenilmeyi yeğlediğini söyleyebilmişti. Ama 1936 yılının İspanya'sındaki mücadele ne umduğu namuslu mücadeleydi, ne de alışkın olduğu parlamento tartışmalarına benziyordu. Çatışmalarını boşu boşuna engellemeye çalıştığı birbirine düşman toplumsal sınıfların amansız bir savaşıydı. Oysa parlamento çerçevesi garip bir biçimde uygun düşmüyordu bu işe: Seçimlerden birkaç ay sonra, Cortes, kendisini seçen ulusun iradesinden çok uzak bir yerdeydi. Çoğunlukla CEDA'cı olan sağcı milletvekilleri, hiç değilse en azılılarının aşırılara katıldığı, sözcülüklerini de Gil-Robles'in değil Calvo Soteto'nun yaptığı seçmenleri temsil ediyorlardı. Halk Cephesi seçmenlerine gelince, artık çoğunlukla, yöneticilerinin denetleyemediği patlayıcı bir güç oluşturmaktaydılar. Halk Cephesi'nin zaferi onların zaferi olmuştu, onu kendilerine ait olan doğrudan eylem ve devrimci

---

11. Arena'da dövüşten kaçan ünlü boğanın anısına "Civilon" adı verilecektir kendisine.

şiddet yöntemleriyle yoluna sokmak, mükemmelleştirmek, somutlaştırmak, tamamlamak istiyorlardı.

Askerî ve faşist gericik gibi işçi ve köylü devrimi de parlamenter Cumhuriyeti tehdit ediyordu. Bunların arasındaki silahlı mücadele ve iç savaş belirleyecekti Azaña ve Casares Quiroga'ların politikasının sonunu ve iflasını. Bu nedenle, sırasıyla taraflardan birine ve ötekine darbe indirip birinin eline düşmemek için ötekini fazla yıpratmamaya bakarak, iç savaşı önlemeye çalışıyorlardı.

Hükümet parlamentoda olduğu gibi ülke içinde de zigzaglar çiziyor, sırayla Falanjistleri, sonra anarşistleri tutukluyor, birinin, sonra da ötekinin lokallerini kapatıyor, işçileri silahlandırmaktan kaçınamayacağı için generallere ciddî bir darbe indirmekten uzak duruyor, ama generallerin eline düşmemek için de grev hareketine, işçi ve köylü kaynaşmasına ciddî bir darbe indirmemeye dikkat ediyordu. Birbirine düşman güçler arasına sıkışmış, sadece çok tehlikeli bir ikili oyun oynayabilirdi: Primo de Rivera'nın tutuklanması sola verilmiş bir ödündü, ama Falanjist lider dilediği ziyaretçiyi kabul ediyor ve yarı resmî çevreler güvenliğini sağlamanın tek yolunun bu olduğunu söylüyorlardı.[12] Pek çok devrimci militan, hükümetin bir darbe tehlikesinden hoşnutluk duyduğunu ima ediyordu. Çünkü Prieto'nun da dilediği gibi, ancak bir darbe tehlikesi devrimci hareketi "mantıklı" taleplere döndürüp durdurabilirdi.

Hükümete yöneltilen bütün eleştiriler bir ve tek hataya bağlanıyordu: Güçsüzlüğüne. Tek varlık nedeni, kendisini yok edecek bir çatışmayı önlemek için zaman kazanmak, devam etmekti.

12. Bowers, *a.g.e.*, s. 213.

Dördüncü Bölüm
Hükümet Darbesi ve Devrim

Askerî ayaklanmanın patlak vereceği bu Temmuz ayında, her iki yanda da şiddet hükümetin güçsüzlüğüne üstün gelmiş gibiydi. Bir kavganın, karşılıklı açılan yaylım ateşin, bir cinayetin, çatışmaya dönüşen bir gösterinin haber verilmediği gün yok gibiydi... Cortes'te milletvekillerinin üstleri aranıyordu: Meclis binasına ateşli silahlar sokulmaması için çalışılmaktaydı... Köylerde, bakanın deyimiyle, şiddet hüküm sürmekteydi. Kentlerde, terörizm ve misillemeler iki tarafı da baskı altında tutmaktaydı. 11 Temmuz günü, Valencia'da Falanjistler radyo vericisine el koydular ve açıklama yaptılar: "Burası Valencia Radyosu! İspanyol Falanjı silahla bu istasyonu ele geçirmiştir. Yarın İspanya'daki bütün vericiler bizim olacaktır." Sendikaların ve Halk Cephesi'ni oluşturan partilerin dev bir karşı gösterisi CEDA binasına ve *Diario de Valencia* gazetesine karşı girişilen şiddetli saldırılarla sonuçlandı. Yine de, tartışmasız, günlük olayların yaklaşan iç savaşı en açık seçik bildirdiği yer Madrid'di.

İNŞAAT İŞÇİLERİ GREVİ

Şubat ayından beri, Madrid en tutucu kesimlere, asansörcülere ve garsonlara dek sıçrayan sayısız grevle sarsılmıştı. Ama geçmekte olan aylar mücadelelerin yapısını değiştirdi. Pek çok emekçi şu ya da bu isteklerinin yerine getirilmesinden çok çalıştığı iş yerini ele geçirmeyi ister gibiydi. Madrid tramvaylarında çalışan işçiler, kendi hesaplarına işletmek üzere şirketi ele geçirmeye karar verdiler: Hemen önemli para yardımlarıyla desteklendiler. UGT'nin kalesi olan başkentte, CNT, son aylarda çok büyük gelişme göstermişti. Artık, sayıca en güçlü örgüt değilse bile en savaşçı örgüttü. Madrid işçilerinin öncülüğünü genç anarko-sendikalistler, David Antona'lar, Cipriano Mera'lar, Teodoro Mora'lar yapıyordu. Hepsi de, CNT'ye bağlı inşaat işçileri sendikasının yöneticileriydi.

1 Haziran günü Madrid'deki 70.000 inşaat işçisi, yeni bir genel kurulda ortak karar almadan tekrar işe başlamamaya ant içen iki kon-

federasyonun ortak genel kurul toplantısından sonra süresiz bir grev başlattılar. Ama patronlar direndiler. Grev sertleşti. İşçi mahalleleri açtı. Grevciler elde silah, dükkân sahiplerini kendilerine mal vermeye zorluyor, lokantaları ele geçiriyor, para ödemeden yemek yiyorlardı. Dükkân sahipleri, küçük burjuvalar ürkmüşlerdi. Grev gözcüleriyle gündelik çatışmalarına rağmen, polis kalabalık karşısında güçsüzdü. Karşı devrimci şiddet yöntemlerini duvarcı ustalarına karşı uygulamak için Falanjistlerin kolladıkları fırsattı bu. Tek tek işçilere, sonra da işgal edilmiş şantiyelerdeki işçi topluluklarına saldırdılar. Merkez CNT'sinin savunma komitesi, bunun üzerine grevin yönetimini ve işçilerin silahla korunması görevini eline aldı. Hükümet elinden geldiği kadar anlaşmazlığı çözümlemeye çalışıyordu. 4 Temmuz günü, hakemlik yapan Çalışma Bakanı, önemli noktalarda grevcilere hak veren kararını açıkladı.[1] UGT, üyelerine danıştıktan sonra işbaşı yapma emri verdi: Başlıca hedefe ulaşıldığından grev sona erdirilebilirdi, ek istekler pazarlıklarla bir sonuca ulaştırılırdı nasılsa: *Claridad* gazetesinde UGT'ye bağlı Madrid İnşaat İşçileri Sendikası sekreteri Dominguez'in belirttiği gibi, anlaşmazlık "rejim için büyük bir tehlikeye dönüşebilirdi." Ama belki de bu neden itiyordu CNT'yi grevi sürdürmeye. İnşaat işçilerinin grevi artık ücretlerin artırılması ve iş gününün kısaltılması için verilen basit bir mücadele çerçevesini aşıyordu: Patronlar verebilecekleri kadar ödün vermişlerdi, ama CNT Madrid şubesi, en savaşçı işçilerin etkisiyle, aslında burjuvazi ve devlete karşı bir kuvvet gösterisi, gerçek bir ayaklanmacı grev sürdürmek istiyordu. Hemen UGT yönetimini, onu destekleyen sosyalistlerle komünistleri grev kırıcılıkla ve "sarı sendikacılık" yapmakla suçladı: Ortak genel kurulda alınan kararı çiğneyerek tek başlarına işin başlatılmasına karar vermemişler miydi? 9 Temmuz günü, kralcı *ABC* gazetesi, UGT'ye bağlı işçilerin CNT'ye bağlı işçilerin şiddete başvurmalarından çekinerek işbaşı yapmadıklarını bildirdi. Grevcilerle grev yapmayanlar UGT'cilerle CNT'ciler arasında kavgalar çıktı, hepsi de iyi kötü silahlıydı. Aynı gün, şantiyelerin kapısında beş ölü verildi: Üçü UGT'dendi bunların, ikisi de CNT'den. 11 ve 15 Haziran tarihleri arasında, anarko-sendikalistlerle komünist ve sosyalistleri Malaga'da karşı karşıya getiren savaşlar Madrid'de de tekrarlanacak gibiydi.[2] 4 Temmuz günü cezaevinden çıkan en yetenekli şeflerinden

---

1. Ücretler arttırıldı (12 pesetadan aşağı olanlar %5, geri kalanlar %10 oranında) ve haftalık çalışma süresi 40 saat olarak kabul edildi. CNT ayrıca, daha önemli bir artış dışında, 36 saat haftalık çalışma süresi, bir ay ücretli izin, başta romatizma olmak üzere meslekten gelen hastalıkların kabulünü istiyordu.
2. Malaga'da çatışma, grevde bulunan konserve balık fabrikalarındaki CNT militanlarıyla UGT'li balıkçıları karşı karşıya getirmişti. 10 Haziran günü, CNT'liler, UGT sorumlusu komünist Andrès Rodriguez'i öldürdüler. CNT yöneticisi Ortiz Acevedo'yu öldürme girişimi çocuklarından birinin canına mal oldu. 11 Haziran günü, Rodriguez'in cenazesinden önce, sosyalist Ramon Reina vuruldu. Vali her iki konfederasyonun da merkezlerini

birinin, Fernandez Cuesta'nın yönetimini ele aldığı Falanjistler, grevi ezme umuduyla saldırılarını çoğalttılar. CNT, Falanj'ın karargâhı olarak kullanılan bir kahveyi makineliyle tarayarak karşılık verdi: José Antonio'nun özel muhafızlarından üç Falanjist öldürüldü... Hükümet, UGT ve CNT arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak, tek başına kalan ve en tehlikeli gördüğü konfederasyonu yok etmeye kalktı. Polis CNT şubelerini kapattı, başta Antona ve Mera olmak üzere inşaat işçileri sendikası yöneticilerini tutukladı. Merkez CNT'sinin savunma komitesinden Eduardo Val'ın yönettiği grevciler, sokağı ve şantiyelerin girişini ele geçirmek için UGT'ye bağlı işçilerle, Falanjistlerle, polisle çarpışmaları sürdürdüler... Bu özel koşullarda ve gitgide artan bir askerî ayaklanma tehlikesi karşısında bile, Largo Caballero'nun istediği gibi, hükümetin işçilere silah dağıtmayı reddetmesi anlaşılabilir. "Halkı silahlandırmak", yöneticilerin gözünde, öncelikle CNT'ye bağlı Madrid inşaat işçilerini, devrimci öncüyü, gerici generallerden daha çok korktuğu gücü silahlandırmak olacaktı.

CALVO SOTELO'NUN ÖLDÜRÜLMESİ

12 Temmuz günü Hücum Muhafızlarından teğmen José del Castillo'nun öldürülmesinin, iç savaşa giden yolda önemli bir aşama olduğunu daha önce de belirtmiştik. Yüzbaşı Faraudo'dan sonra aynı koşullarda ve anlaşıldığı kadarıyla aynı kişiler tarafından öldürülen ikinci subaydı bu. Arkadaşları büyük bir tepki gösterdiler: Böyle bir hava içinde katiller pratikte cezalandırılmayacakları güvencesi içindeyken *asalto*'lar Falanjist *pistolero*'ların hedefi oluyorlardı. Bu nedenle, Castillo'nun bölüğüne bağlı *asalto*'lar Faraudo'nun öldürülmesinden sonra yapamadıklarını yapmaya karar verdiler: Düzeni korumakta kendilerini kullanan devlet aynı zamanda canlarını koruyamadığına ve kendilerini sokak ortasında öldürenlere darbe indiremediğine göre bizzat intikam alacaklardı. Castillo'nun ölümünden parlak bir intikam çıkarmak için darbeyi başa, komplonun ruhu ve katillerin şefi saydıkları, birkaç gün önce Cortes'te del Castillo'nun Falanjistlere karşı bir saldırının tertipçisi olduğunu söyleyen Calvo Sotelo'ya indirmeyi kararlaştırdılar.

Ertesi sabah gün ışırken bir kamyon, başlarında, Sivil Muhafızlardan Fernando Condes'le birlikte teğmen Moreno'nun yürüdüğü bir *asalto* grubunu Calvo Sotela'nun evinin önünde indirdi. Kralcı lidere kendisini tutuklamaya geldiklerini söylediler. Kaygılanan Calvo Sotela, tutuklama emrini doğrulaması için polise telefon etmek istedi. Ama *asalto*'lar telefon tellerini kesmişlerdi. Calvo Sotela onlarla birlikte gitmekten başka

---

ve şubelerini kapattı. Ancak 15 Haziran günü CNT ve UGT bu davranışları kınadığında çatışmalar kesildi.

çare bulamadı. Birkaç saat sonra delik deşik edilmiş cesedi del Este mezarlığında bulunacak ve kimliği morgda anlaşılacaktı.

José del Castillo'nun ve ardından Calvo Sotela'nın cenazesi savaştan önceki son boy göstermelerdi. Taraflar açık açık birbirlerine meydan okuyorlardı. Antonio Goicoechea, Sotela'nun mezarı başında şu sözleri söylüyordu: "Ölümünün intikamını alacağımıza ant içiyoruz." Gil-Robles, Meclis'te yaptığı az rastlanan konuşmasında şöyle diyordu: "Sotela'nın kanı hükümeti boğacaktır." Carlosçular ve İspanya'nın Yenilenmesi adına, Suarez de Tangis, iç savaşın ilanı anlamına gelen bir belge okudu: "16 Şubat gününden beri anarşinin göbeğinde, otoriteyi ve adaleti şiddetin emrine vermekle sonuçlanan bütün ahlakî değerlerin canavarca yerle bir edildiği bir dünyada yaşıyoruz. İspanya'yı ve uygar bir ulus olarak onun ahlaki değerlerini korumak isteyenler ödev ve özveri yolunun üzerinde önce bizi bulacaklardır."

Önceki ayların havası içinde öylesine küfür ve gözdağı yağdırılmıştı ki, öldürülen liderin arkadaşları için düşmanlarının söylevlerinden cinayet kışkırtmacılığı sayılabilecek ihbarları ve saldırıları bulup çıkarmak güç değildi. Bu fırsatı kaçırmadılar. Sotelo'nun katilleri, Castillo'nun öcünü alanlar biliniyordu: Teğmenin birliğinden on beş kişiydi bunlar. Kendi girişimleriyle, resmî bir emir almadan harekete geçtikleri açıktı. Ama sağın propagandası, cinayetin doğrudan sorumluluğunu devirmeye hazırlandığı cumhuriyet hükümetine yüklemek için gemi azıya aldı. Sotelo'nun ölümü uzun süreden beri hazırlanan bir ayaklanmaya kutsal bir bahane sağladı. Ayrıca, tehlike belirginleştiğinden karşılığı da ortaya çıkmaktaydı. İspanya'nın aşağı yukarı her yerinde, işçiler, 1934 yılından beri gizledikleri silahları çıkarıyor, yeni silah edinmeye bakıyorlardı. Hükümet birkaç generalin yerini değiştirdi, silah altındaki yedeklerin terhisini hızlandırdı, salıverdikleri de dahil bir sürü Falanjisti tutukladı. Prieto, *El Liberal* gazetesinde kesin konuşuyordu: "Gericiler, kanlı olmayan bir hükümet darbesi düşlüyorlarsa yanılıyorlar."

Bu tehlike belirtileriyle ve kaygılarla dolu havada, Başbakanın kılı bile kıpırdamıyordu. 14 Temmuz günü, aralarında olayı anlatan geleceğin Cumhurbaşkanı Aguirre'nin de bulunduğu bir grup Bask milletvekili, darbecilerin elebaşı olarak bilinen Mola'yı tutuklattığı haberinin doğru olup olmadığını sordular kendisine. Başbakan bu söylentiler karşısında öfkelendi, "Mola Cumhuriyete bağlı bir generaldir"[3], cevabını verdi. Queipo de Llano'nun darbe hazırlıkları konusunda kanıtlar elde eden ve generali tutuklama izni isteyen Huelva valisine de kaba bir ret cevabıyla karşılık verdi yine. Aralarında Prieto'nun da bulunduğu birçok tanık, askerlerin Fas'ta ayaklandığını öğrendiğinde onun şu cevabı vermekle

3. Lizarra, *Los Vascos y La Republica Española*, s. 31.

yetindiğini anlatıyorlar: "Ayaklanmışlar mı? Çok iyi, öyleyse ben gidip yatıyorum."

FAS'TA AYAKLANMA

Fas ordusu, her zaman olduğu gibi kendi topraklarındaydı. Daha Şubat ayında, İspanya'daki birlikler kararsızken buradakiler sağlamdı. Fas birlikleri, Morolar Rif dağlılarından seçiliyordu. Bunlar hiçbir propagandanın erişemediği, savaş ve yağmadan başka şey düşünmeyen ve bunu Asturia ayaklanmasının bastırılmasında gösteren yabanıl adamlar, korkulacak savaşçılardı. Lejyon, başka umudu kalmamış *desperado*'lar ve çoğu kez sabıkalılardan, bunun için para aldıklarından ve bu yolu seçtiklerinden savaşmaya hazır, çeşitli ülkelerden gelme gönüllülerden oluşan bir seçkin kiralık askerler ordusuydu. İşçi hareketi de vardı kuşkusuz, kentlerde güçlü sendika örgütleri bulunuyordu. Ama yerli halk üzerinde hiçbir etkileri yoktu, Fas ordusunun seçkin birliklerindeki Faslılarla ya da yabancılarla, özellikle de meslekten subaylarla hiçbir bağlantı kuramamışlardı.

Aşağı yukarı bütün subaylar darbe hareketinin içindeydiler. Sokaklarda "Cafe" diye bağırarak neşeyle birbirlerini selamlıyorlardı: *Camaradas, arriba Falange española* (Arkadaşlar, İspanyol Falanjı geliyor) sözcüklerinin kısaltılmışıydı bu. Büyük güne, her sömürge ordusunun özelliği olan askerlik erdemleriyle yeniden canlandırılacak olan kokuşmuş İspanya'yı ele geçirmeye hazırlanılıyordu. Llano Amarillo manevraları sırasında, gördüğümüz gibi, komutanlar son hazırlığı yapmışlardı. Devletin Fas'ı koruması için Afrika'ya göndermek gafletinde bulunduğu ordunun Cumhuriyete saldırması için her şey hazırdı. Buradaki sivil yöneticiler, komutanlar karşısında öylesine güçsüzdüler ki, yalnızca anavatandakilere açık seçik ipuçları vermemek için gizleniyordu darbe hazırlıkları. Temmuz başında, polis, Tétouan gazinosunda silah stokları, üniformalar ve bildiriler buldu. Olayın arkası gelmedi, oysa darbecilerin başını çekenlerin adları herkesin ağzındaydı.

Hareket Melilla'da, 17 Temmuz günü başladı. Subaylarının başındaki yarbay Segui, Hücum Muhafızlarının kendisine katılmasını sağladı ve garnizon komutanını görevinden aldı. Yabancılar Lejyonu, inşaat işçilerinin toplandığı Halk Evine saldırdı. Birkaç subay ve işçi, sağda solda direnmeye çalıştı. Hepsi öldürüldü. Birkaç saat içinde kenti ele geçiren Segui, öbür garnizonlara telgraf çekerek ayaklanma emrini iletti. İspanya'yla bağlantı kesilmişti. Lejyon şefleri yarbay Yagüe ve Tela ile Moro birliklerinin komutanları –Rif'te albay Bautista Sanchez, Tétouan'da Saenz de Burruaga, Larache'de Mugica– akşam on bire doğru harekete geçtiler, stratejik noktaları ele geçirdiler, ulaşımı denetim altına

aldılar, işçi mahallelerinde insan avına çıktılar, Tétouan'daki havacılar direndiler: Topçuya yenik düşüp "savaş yasasına uygun olarak" kurşuna dizildiler. Halife ve Büyük Veziri, Yüksek Komiserlik binasını ellerine geçiren darbecilerin hareketini onaylamaya zorlandılar. Bu isteği yerine getirdiler. Sendikaların başlattığı grev 18 Temmuz günü genelleşti, ama ordu bu grevi kırmak için yerli gönüllüler sağladı. Grev kısa sürdü, birkaç tutuklama ve idamın ardından sonu geldi... Ayaklanmanın canavar düdüğüyle bildirildiği Ceuta'da, Yagüe kenti iki saat içinde eline geçirdi. Larrache işçilerinin kahramanca direnmesi yirmi dört saati geçmeyecekti. 18 Temmuz günü ordu her türlü direnmeyi kırmıştı. Geçici komutanı general Morato, ayaklanma haberini Madrid'den gelen bir telefondan öğrenmişti. Şimdi gerçek şefini bekliyordu: Franco'yu.

AYAKLANMA KARŞISINDA CUMHURİYET HÜKÜMETİ

Franco, bir İngilizin[4] kullandığı uçakla Las Palmas'dan havalandı. Temkinli davrandığından, harekâtın gidişi konusunda bilgi almak için Fransız Fas'ına uğradıktan sonra 19 Temmuz günü Tétouan'a varacaktı. Ama onun adına, Tétouan'dan bir bildiri yayımlanmıştı: "Ordu İspanya'da düzeni kurmaya karar vermiştir... General Franco hareketin başına getirilmiştir ve bütün İspanyolların cumhuriyete bağlılıklarına güvenmektedir." Hükümete bağlı bir uçak, 17 Temmuzu 18 Temmuza bağlayan gece, Tétouan'daki genel karargâhın üzerine altı bomba attı. Gözdağı veren karşılık geldi: "Uygulayacağımız cezalar bize gösterilecek direnme ölçüsünde olacaktır."

18 Temmuz sabahı, hükümet "ordunun bir bölümünün Fas'ta ayaklandığı"nı kabul etmek zorunda kaldı. Bu bildiride şöyle deniyordu: "Hükümet, hareketin Fas'ın bazı kesimleriyle sınırlı olduğunu ve ülke topraklarında hiç kimsenin, ama hiç kimsenin böylesine saçma bir girişime katılmadığını açıklar." Aynı gün "saçma girişim" bütün ülkeye yayılmaktaydı oysa: Askerler Sevilla ve Malaga'da ayaklanmaktaydılar. Ama hükümet bu haberleri yalanladı, partilere ve sendikalara cevap olarak, saat 15'de ikinci bir bildiri yayımladı:

"Hükümet, aldığı yardım tekliflerine teşekkür eder ve minnetlerini bildirirken, kendisine yardım etmenin en iyi yolunun devletin askerî gücünün olanaklarına güvenmek ve yüksek bir soğukkanlılık örneği vermek için günlük hayatın normal gidişini güvence altına almak olduğunu bildirir... Hükümet tarafından alınan önlemler sayesinde, geniş bir cumhuriyet düşmanı hareketin durdurulduğu söylenebilir. Anavatandan hiçbir yardım görmemiş ve sadece ordunun bir kesiminde birkaç

4. Ünlü mühendis Juan de La Cierva tarafından ayarlanan yüzbaşı Beeb.

yandaş toplamayı başarabilmiştir." Fas'ta ayaklanmayı bastırmak için çalışan güçleri selamladıktan sonra, bildiri şu sonuçla bağlanmaktaydı: "Hükümetin eylemi düzeni sağlamaya yetecektir." Hükümetin radyosu ayaklanmanın Sevilla'da bastırıldığını söylemeye kadar da gidecekti.

Aynı akşam, Prieto'nun da katıldığı bakanlar kurulu Largo Caballero'nun UGT adına işçi örgütlerine silah dağıtılması isteğini yeniden geri çevirdi. Sosyalist ve Komünist partilerin ortak bir bildirisi şu açıklamayı yapıyordu: "İçinde bulunduğumuz an güçtür, umutsuz değildir. Hükümet bu canice girişimi ezmek için yeterli olanaklara sahip bulunduğundan emindir. Hükümetin olanakları yetersiz kalırsa, Cumhuriyet, Halk Cephesi'nin verdiği söze güvenebilir. Yardımının isteneceği an Halk Cephesi savaşa katılmaya hazırdır. Hükümet emir verir, Halk Cephesi emirleri uygular."

Akşam, CNT ve UGT genel grev çağrısında bulundular. 19 Temmuz günü, sabahın dördünde, bütün İspanya'nın savaşmaya hazırlandığı sırada, Casares Quiroga, Cumhurbaşkanı Azaña'ya istifasını sundu.

MARTINEZ BARRIO HÜKÜMETİ

Azana hemen, Meclis başkanı Martinez Barrio'ya çağrıda bulundu. Barrio, özellikle cumhuriyetçilerden oluşan, ama Halk Cephesi dışında kalan Sanchez Roman'ın daha sağda bulunan Ulusal Cumhuriyetçi gruplarıyla da genişletilmiş hükümetini hemen kurdu. Savunma Bakanlığına bir askeri, general Miaja'yı getirdi.

Tarihçiler ve yorumcular, bu bakanlığın, hiç değilse başkaldıran generallerin bir bölümüyle anlaşmaya vararak iç savaşın önlenmesi için son bir çaba olduğunda genellikle fikir birliğine varmışlardır. Ama olayların akışı ve uzlaşma çabalarının içeriği konusunda görüş birliği yoktur aralarında, Salvador de Madariaga, Martinez Barrio'nun ayaklanan generallere de bakanlıklar ayırdığını söyler. Caballero, Martinez Barrio'nun kendisine Mola'yla yaptığı bir telefon konuşmasını anlattığını belirtir. Clara Campoamor'un adını verdiği başka tanıklar da aynı olayı Martinez Barrio'nun ağzından işitmişlerdir. Francocu tarihçi Bertran Güell, Mola'nın Savunma Bakanlığını kesinlikle reddettiğini söylemektedir: "Eğer siz ve ben bir anlaşmaya varırsak, her ikimiz de ülkümüze ve adamlarımıza ihanet etmiş oluruz."[5] Bugün sürgündeki İspanya Cumhurbaşkanı olan Martinez Barrio, bu yazılanlara karşı çıkmakta ve Madariaga'ya yolladığı bir mektupta şöyle demektedir: "Hiçbir zaman ayaklananlarla işbirliği yapma yollarını aramadık. Onların, bu politika değişikliği karşısında tutum değiştireceklerini sanıyorduk."[6]

---

5. Bertran Güell, *a.g.e.*, s.76.
6. S. de Madariaga'nın *España* adlı eserinin 4. baskısının giriş bölümü.

Darbeci generallerle bağlantı kurulmuş olsun ya da olmasın –bu bağlantının kurulmuş olduğu sanılıyor– içlerinden bazılarının tutumu Martinez Barrio'nun görüşlerini ve umutlarını doğrular nitelikteydi. Mola'nın bizzat kendisi, Oviedo'da Aranda, Malaga'da Patxot zaman kazanmaya çalışmakta, Martinez Barrio'nun başarıya ulaşması ya da cumhuriyetçilerin ödünlerinin daha bir açıklığa kavuşması olasılığına karşı köprüleri atmaktan çekinmekteydiler. Ama yeni bir hükümetin kurulduğu haberi Madrid'in içinde bile bomba gibi patladı. Yüz binlerce gösterici hiçbir örgütün kararını beklemeden toplandı; askerlere karşı savaşmak için silah istedi. Caballero'nun silahlı bir sosyalist ayaklanmayla hükümeti tehdit ettiğini yazan Borkenau ve Salvador de Madariaga, bu noktada, hükümetinin, Caballero'nun sosyalistlerinin ve komünistlerin elleriyle boğulduğunu"[7] söyleyen Martinez Bario'yla aynı görüştedirler. Caballero, anılarında, UGT'nin yeni hükümeti desteklemesinin koşulu olarak emekçilerin silahlandırılmasını istediğini belirtmekle yetinmektedir. Ama Casares Quiroga gibi Martinez Barrio da, onların gözünde işçi ayaklanmasının başlangıcı, parlamenter cumhuriyetin sonu anlamını taşıyan koşulu geri çevirir. O da istifa eder.[8]

Başvurulan cumhuriyetçilerden ünlü bir üniversite profesörü ve Azaña'nın dostu olan José Giral kabul eder bir tek son adımı atmayı: Onun hükümeti, ordunun dağıtılmasını ve partilerle sendikaların kurduğu işçi milislerine silah dağıtılmasını bir kararnameyle yürürlüğe sokacaktır. İmzaladığı şey aynı zamanda o tarihte bir oldubittinin kabulünden başka bir şey olmayan "cumhuriyet yasallığı"nın ölüm fermanı gibi görünmektedir. Çünkü şimdi kuvvet çözecektir İspanya'nın geleceği sorununu, generaller ve orduları ile silahlı işçilerin kuvveti. "Yasallık" toplumsal güçlerin çatışması karşısında duman olup uçmuştur.

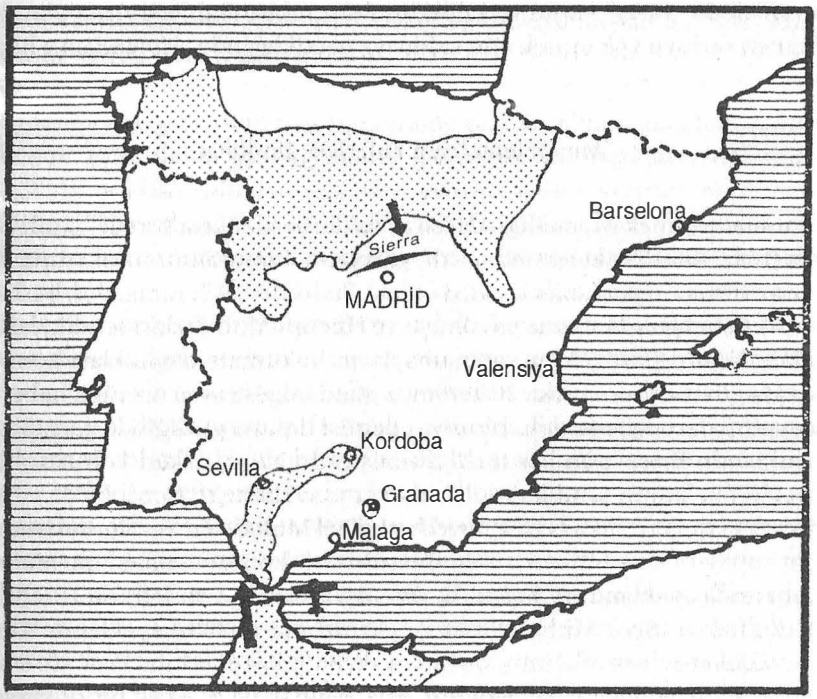
"MOVIMIENTO": BAŞARILARI VE BAŞARISIZLIKLARI

Darbeci subaylar, girişimlerine karşı uzun süreli bir direnme gösterileceğini düşünmemişlerdi. Planları, bazı bölgelerde aşılması gereken özel güçlükleri kuşkusuz hesaba katıyordu, ama birkaç gün süren savaşlar sonunda ortaya çıkan şekliyle İspanya haritası beklenmedik bir görünüş sunmaktaydı. Carlosçuların geleneksel kalesi Navarra, hareketi coşkunlukla karşıladı. Burgos ve Pamplona sokakları Carlosçu yarı askerî örgüte bağlı gönüllülerle kırmızı bereli ve üzerinde haç bulunan yeşil kolluklu *requeté*'lerle doluydu. Duvarlardaki yazıların

---

7. *A.g.e.*
8. *Movimiento*'nun birinci yıldönümü için yaptığı bir radyo konuşmasında, Franco, Martinez Barrio'nun "orduya hak verecek, düzeni kuracak ve birliklerin geri çekilmesini sağlayacak bir hükümet kurmak" istediğini açıklayacaktı. Franco'ya göre, bu hükümet "kendinden önceki hükümetlerin silahlandırdığı katil çetelerin ihanetine uğradı"

belirttiği gibi, "Kral İsa"nın zaferini sağlamak için, sırtlarında dürülmüş yorganlarıyla dağlardan inmişlerdi. Onları gören Delaprée, "önlerinde 'cumhuriyet' ya da 'sendika' sözü edildi mi tiksintiyle yere tükürüyorlardı" diyor. Ardından şunları ekliyor: "Burgos meydanının ortasında, içine düşmanların atılacağı bir ateş yakılsa hiç şaşmazdım."[9] Burada halk yığınları generallerle birlikti; gönüllüler başkente doğru yürüyen Mola'nın ordusunu güçlendirmek için akın akın geliyorlardı. Belki, bir tek, "kırmızı bereliler"le Falanj'ın "mavi gömlekliler"inin birbirlerine karşı gösterdikleri üstü kapalı bile denemeyecek düşmanlık bozuyordu bu haçlı seferi başlangıcının coşkun birliktelik havasını.

Temmuz 1936

Ama başka yerlerde, başarı ve başarısızlık çoğu kez önceden kestirilemeyen sayısız etmene bağlıydı: Taraflardan birine ya da ötekine katılmasıyla çoğu zaman zaferi kazandıran polisin, Sivil Muhafızların ve Hücum Muhafızlarının tutumu, valilerin kararlılık ya da kararsızlığı, askerî komutanların duraksamaları ya da gözü peklikleri, işçi önderleri-

9. Detaprée, ***Mort en Espagne***, s. 22.

nin uyanıklığı ya da saflığı. Gerçekten, darbecilerin hasımlarından daha önce örgütlendikleri her sefer *Movimiento* hızla üstün geliyordu; işçi önderlerinin, subayların sadakat beyanlarıyla kendilerini aldatmalarına izin verdikleri her seferde ise biraz daha gecikmeyle başarıya ulaşıyordu. Bu yönden, ilk çarpışmaların sonuçlarını belirleyenin darbecilerin eylemlerinden çok işçilerin, partilerin ve sendikaların tepkisi ve askerî açıdan örgütlenme yeteneklerinin, tek kelimeyle siyasal perspektifleri olduğunu belirtmek yanlış sayılmaz. Gerçekten de, işçi örgütleri cumhuriyetin yasallığına saygı göstermek kaygısıyla felce uğradıklarında, önderleri subayların verdikleri sözle yetindiklerinde ordu üstün geliyordu... Buna karşılık, işçiler silahlanacak zaman bulduklarında, liderlerinin ya da "yasal" kamu yetkililerinin tutumlarından bağımsız olarak hemen orduyu yok etmek için saldırıya geçtiklerinde, *Movimiento* hep başarısızlığa uğruyordu.

"Movimiento"nun Zaferleri: Endülüs

Valinin, subaylar hükümete bağlı olduklarını bildirdikleri sürece işçilere silah vermek istemediği Algésiras'da darbeciler kısa sürede başarıya ulaştılar. Kanıtlar karşısında, vali, garnizon komutanını tutuklatmaya karar verince tutuklanan kendisi oldu... Cadix'de, 19 Temmuzdan başlayarak genel grev her yana yayılmıştı ve Hücum Muhafızları sendikalara silah dağıtmışlardı. Ama vali, subayların hükümete bağlılıkları konusunda güvence veriyordu. 20 Temmuz günü, Algésiras'ın düştüğü haberi duyulup darbecilerle dolu bir savaş gemisi limana girdiğinde garnizon ayaklandı. Ertesi gün her türlü direniş ezilmişti ve askerî komutanlık grevleri ve bütün sendika toplantılarını yasaklamıştı. Cordoba'da vali, grevdeki işçilere silah vermeyi reddetti. Sivil Muhafızlar ve cumhuriyetçi bir subay olarak bilinen albay Cascajo'nun komutasındaki garnizon aynı anda ayaklandı ve her türlü direnişi bastırdı. Granada'da Hücum Muhafızları, Sivil Muhafızlarla ve garnizonla birlikte ayaklandı: Dış mahallelerde örgütlenmiş bulunan direniş hareketinin kısa sürede üstesinden geldiler. Huelva'da vali Sivil Muhafızları belirli bir noktaya yöneltmişti: Sendikaları tarafından harekete geçirilen Rio Tinto madencileri, ayaklanan Sevilla üzerine yürüyorlardı. Onlarla birlikte giden Sivil Muhafızlar pusu kurup madencileri taradılar. Sonra da madenleri ele geçirdiler.

Ama darbecilerin en büyük zaferi, işçi örgütlerinin kalesi olan Sevilla'nın ele geçirilişi oldu. Hükümetin tutuklamak istemediği general Queipo de Llano, kimseye haber vermeden Endülüs başkentine geldi. Kentte sadece Sivil Muhafız komutanlığı darbecilerle birlikti. Sivil Muhafızların kışlalarında, Falanjistler ve ayaklanmaya gönüllü katılmak isteyen *señorito*'lar silahlandırılıyordu. Böylece oluşturulan vurucu bir-

likler, umulmadık anda Hücum Muhafızlarının kışlasına daldılar. Kışla, askerlerinin son mermisine dek bina içinde ve telefon santralinde direndi. Bu süre içinde, küçük bir müfreze, tek mermi harcamadan Sevilla Radyosu vericisini ele geçirdi. Queipo de Llano radyoda cumhuriyetçi marşı çaldırdı, sonra birden kente egemen olduğunu bildirdi. İşçi örgütleri tepki göstermeyecek, bu arada da blöf sanatının ustası olan general stratejik noktaları tutacak ve komuta ettiği birliklerin sayıca ezici bir çoğunluğa sahip olduğunu göstermek için sokaklardan, devamlı aynı askerî kamyonları geçirecekti. CNT ve UGT, silahlı mücadele için sonunda militanlarını toplamaya başladıklarında çok geç olmuştu: *Asalto*'lar son neferine dek öldürülmüştü ve darbecilerin ilk anda ele geçirdikleri havaalanına takviye gelen Faslı askerler inmeye başlamıştı bile. Faslıların gelişi, kuşkusuz, askerî yönden çok büyük bir kozdu. Çünkü Morolar çekinilecek, iyi eğitilmiş ve disiplinli askerlerdi. Ama bu aynı zamanda zeki generalin başarı hanesine yazılacak bir psikolojik zaferdi de –bir zafer daha. Çünkü onların gaddarlık ünü herkesçe malûmdu ve kente geldikleri haberi her yana dehşet saçtı. İşçi direnişi çok geç başlıyordu ve de üstelik en kötü koşullarda. Sevilla'da bir mücadele değil, bir kırım söz konusu olacaktı. Sevilla Barosu tarafından çıkarılan bir muhtırada, o sıra 9.000'den fazla işçinin öldürüldüğü belirtiliyor.[10] *Paris Soir* gazetesi muhabiri Bertrand de Jouvenel, Moroların bir işçi mahallesine karşı giriştikleri saldırıyı şöyle anlatıyor: "Ürkütücü bir savaş narasıyla, askerler mahallenin sokaklarına üşüştüler. El bombası ve kasaturayla amansız bir temizlik oldu bu. Sonraki gün yıkıntıların arasına süzülebildiğimde birbirine sarılmış, süngülerle ve sustalı çakılarla birbirine mıhlanmış adamlar gördüm." Kentin dışındaki Triana mahallesi yine de bir haftadan fazla direnecekti. Sevilla "temizlenince" askerler öteki kentlere ve köylere karşı saldırıya geçtiler. Her yerde aynı yöntemler gözü pek ve umutsuz bir direnişin üstesinden geliyordu: Moron sekiz gün direnecek, birçok darbeci asker Carmona önünde can verecekti. Ama bölgenin tümünde *Movimiento* zafere ulaştı. İşçilerin ve militanların yığınlar halinde öldürülmesi, bazen, kararsız ve ılımlı olanların da hemen boyun eğmelerini sağlıyordu. Çoğunluk yetkililer ve Sivil Muhafızların komutanları ellerini çabuk tutuyor, Queipo'nun askerleri gelmeden, orduya bağlılıklarını göstermek için işçi liderlerini öldürtüyorlardı. Birkaç gün içinde Endülüs ele geçmişti: Kararlılığı, çağdaş propaganda araçlarından ustaca yararlanması ve terörü yoğun bir biçimde kullanmasıyla, Queipo de Llano, havaalanı ve radyo vericisi sayesinde işçilerin gideremeyecekleri bir üstünlük sağlamayı başarmıştı.

---

10. Peirats'ın, *CNT en la Revolucion española* adlı yapıtının 1. cildinin 182-186 sayfalarına aldığı muhtıra.

Boş bulunan ve ne yapacaklarını şaşıran militanlar, çoğu kez, gözü pek olduğu kadar da gereksiz bir yüreklilikle ona karşı koymuşlardı.

"Movimiento"nun Zaferleri: Zaragoza

Ordunun, başka bir işçi kalesi olan Zaragoza'da kazandığı da aynı türden bir zaferdi. Orada da, garnizon komutanı general San Miguel Cabanellas darbecilerin başıydı. Cabanellas, cumhuriyetçi geçinen bir masondu ve Queipo de Llano gibi son anda darbe hareketine katılmıştı. 17 Temmuz günü, Fas ayaklanmasının haberini alınca, cumhuriyete bağlılığını bildiren bir açıklama yaptı ve "faşist kalkışmalar"a karşı koymak üzere sıkıyönetim ilan etti. CNT'nin genel grev tehdidi karşısında bundan vazgeçti, ama hızla askerleri arasına Falanjistleri ve señorito'ları kattı. Hükümet düzeni bozmamaları için işçi yöneticilerine yalvarıyor, emekçilere silah vermeyi reddediyor, sakin olunmasını öğütlüyordu. 19 Temmuz sabahı, temizlenmiş ve sağcı militanlarla ve takviye edilmiş bir ordu ile Sivil Muhafızlar Aragon'un başkentini işgal ettiler, top ve makineli bataryaları yerleştirdiler. Radyo şöyle diyordu: "Cumhuriyet'e karşı değiliz... İşçiler, isteklerinize saygı gösterilecektir", Cabanellas'ın "faşistlere karşı yürüdüğü" yolunda ustaca körüklenen bir söylenti ortalıkta dolaşmaya devam ediyordu.

Burada da işçi yöneticileri, ancak polis arkadaşlarını tutuklamaya başladığında başlarına gelenin bilincine vardılar. CNT ve UGT genel grev çağrısında bulundular, askerlerin girme yürekliliğini bulamadıkları dış mahallerde silahlı direnişi örgütlemeye çalıştılar. Sivil Muhafızlar, Anarşist Gençlik hareketince düzenlenen bir toplantıya saldırdılar ve ağır kayıp verdirdiler. İşçi yöneticilerinin, işkence görürken bile son vermeyi reddettikleri genel grevin üstesinden gelebilmek için bir haftadan fazla zaman gerekecekti yine de. Zaragoza CNT şubesinin yöneticilerinden Chueca, gevezelikle zaman geçiren, hatta valinin verdiği sözlere bile inanan, "Zaragoza sendikalarında örgütlenmiş otuz bin işçiden daha etkili bir şey"[11] düşünmeyi bilemeyen sendika yöneticilerinin saflığını kabul edecekti. Bu birkaç gün içinde, aşağı yukarı bütün Aragon bölgesi darbecilerin eline düştü.

Beklenmedik Bir Başarı: Oviedo

Sosyalist ve anarko-sendikalist militanların sağlam bir savaşçı geleneğe, silahlı mücadele tecrübesine, eğitimli kadrolara, birkaç da silaha sahip bulunduğu işçi bölgesi Asturia'nın göbeğindeki Oviedo kentinde, Mola'nın planları bir başarı öngörmüyordu. Caballero yanlısı *Avance*

---

11. *Dans la Tourmente*, s. 71.

gazetesinin 18 Temmuz günü öğleden sonra çıkan ve sansürden geçmeyen özel bir baskısı ayaklanmayı haber verdi. Madenciler hemen sendika merkezlerinde toplantılar, doğaçlama birlikler teşkil ettiler, 1934 Ekiminden beri gizledikleri silahları çıkardılar. Onların baskısıyla, partiler ve sendikalar, bazılarının hükümete bağlılığından kuşkulandığı vali Liarte Lausin'in hareketlerini denetleyecek ve ona yardımcı olacak bir Taşra Komitesi kurdular.

Garnizon komutanı albay Aranda, işçi önderleri ile cumhuriyetçi yöneticilere güvence verdi hemen: Cumhuriyete bağlı olduğunu açıklıyor, darbecileri kınıyordu. Aslında, önceki gün, eldeki bütün silahları kışlalara taşıtmış ve taşra Sivil Muhafızlarına gizlice Oviedo üzerine yürüme emri vermişti. Ama kimsenin bundan haberi yoktu ve kendisine güveniliyordu. Daha da ötesi, tehlikede olan Madrid'den takviye talepleri geldiğinde, sosyalist yöneticiler, onun da önerisiyle madencilerden üç kol oluşturup trenle başkente göndermeyi kabul ettiler. Sama de Langreo'da bin altı yüz genç, Mieres'de de yüzlerce delikanlı Oviedo'daki *dinamitero*'lara katıldı. *Asalto* subaylarının komuta ettiği bu 3.000 kişiden ancak dört yüzünde ateşli silah, tüfek ve karabina vardı. León'da general Gomez Caminero onlara 300 tüfek dağıttırdı. Bu takviye kuvveti Madrid için önemliydi, ama Oviedo işçi muhafızlarını yitirmişti.

Sosyalist yöneticilerin iyimserliğine rağmen, kaygı büyüdü. Gerçekten de, Aranda, nöbetçilerin çevresini koruduğu kışlalardan çıkarmıyordu askerleri. Madencilerin elindeki az sayıda silahın Madrid yolunu tuttuğu, oysa kışlalardaki askerin silahlı olduğu biliniyordu. Taşra Komitesi bölündü: Cumhuriyetçiler ve sağcı sosyalistler albaya güvenmeye devam ediyorlardı. Ama CNT yöneticileri silahları kışlalara taşıttığını biliyorlardı. *Avance* genel yayın müdürü Javier Bueno çevresinde toplanan komünistlerle ve solcu sosyalistlerle birlikte, tehlikeli buldukları bir oyunu uzatmak istemiyorlardı. Aranda'dan, hükümete bağlılığının kanıtını göstermesini istiyorlardı: Depolanan silahların işçi milislerine dağıtılması, kışlaların açılması, askerlerle silahlı işçilerin birleştirilmesi. Aranda yan çizdi. Gonzales Peña, aşırılara bir iyi niyet belirtisi göstermesi için ona yalvardı ve silahların dağıtılmasını sağlamak için Prieto adına emir verdi. Aranda, bunu yapmak için Savunma Bakanlığından emir beklediği karşılığını verdi. Bu arada, Sivil Muhafızlar Oviedo üzerine yürüyorlardı. Aranda, bir bahaneyle, Komite'nin toplantı halinde bulunduğu valilik binasındaki salondan çıktı. Hemen birliklerine katıldı, Narranco tepesini ele geçirdi, Valilik binasının tam karşısına iki top yerleştirdi. Askerler stratejik noktalara yerleşirken Komite dağıldı. Albayın kurnazlığı başarıya ulaşmıştı: Silahlı madenciler uzaktaydı ve kendisi tek kurşun atmadan kenti işgal etmişti. Ama dış mahallelere durum bildirilmişti ve buraları barikatlarla kaplanıyordu.

Madenci köylerinde, Sivil Muhafızlar tutuklanıyor, saldırıya uğruyor ya da silahları ellerinden alınıyordu. Gijon'da da garnizon, hükümete bağlılığını açıkladıktan sonra ayaklandı. Ama Halk Evinde, Segundo Blanco'nun etrafında doğaçlama kurulan bir savunma komitesinin yardıma çağırdığı La Felguera maden işçileri tarafından hemen kuşatıldı. Madrid'e doğru yola çıkan iki madenci kolundan biri sonunda arka saflarında ayaklanma olduğu haberini alarak döndü, Trubia silah deposunu aldı, Asturia bölgesi başkentinin kuşatılmasını tamamladı. Oviedo'nun darbeciler tarafından ele geçirilişi Asturia bölgesinin elden çıkmasını da birlikte getirmemişti, ama aşağı yukarı silahsız on binlerce işçiyi eli kolu bağlı bırakmıştı. Aranda'nın ustalığı ve bazı yöneticilerin saflığı, eksiklikleri başka yerlerde fena halde duyulacak olan savaşçıları oraya mıhlıyordu.

Askerlerin Başarısızlığı: Donanma

Generaller, önceden kestirilebilen ya da beklenmedik başarıların yanında başarısızlıklarla da karşılaşacaklardı. Önce bir kaza onları şeflerinin birinden yoksun bırakacaktı. 20 Temmuz günü kendisini almaya giden bir uçakla, Sanjurjo'nun Estoril'den gelmesi gerekiyordu. Havalanırken pervane kırıldı, uçak yandı, Sanjurjo öldü.

Ama İspanya'nın geri kalan bölgelerinde karşılaşılan başarısızlıklar rastlantıya dayanmıyordu. Ayaklanmayı izleyen saatlerde, Faslı askerlerden oluşma birliklerin planda öngörüldüğü gibi yoğun bir biçimde İspanya'ya çıkarılması başarılamamıştı. Çünkü donanma darbecilerle birlik değildi. Oysa Kanarya adalarının açıklarındaki manevralar sırasında donanmanın da darbeye katılması amiraller ve Franco arasında yapılan toplantılarda iyice incelenmiş ve kesin bir biçimde ayrıntılarına dek hazırlanmıştı. Deniz subaylarının neredeyse tümü *Movimiento*'ya kazanılmıştı. Ama planı başarıya ulaştıracak olan deniz erleriydi: Belki siyasal açıdan daha bilinçli ve çoğunlukla da işçi kökenli olduklarından, denizciler, komutanlarının hazırlıklarına karşı örgütlenmeyi karacılardan daha iyi biliyorlardı. Aşağı yukarı bütün savaş gemilerinde, sekiz ya da on astsubaydan, sosyalist ya da anarşist erlerden oluşan gizli çekirdekler oluştu. Karaya ayak bastıkları yerlerde, bunlar, kendi örgütleriyle bağlantı sağlıyorlardı. *Libertad* kruvazöründe bir denizciler merkez konseyi işliyordu. Bu konsey tarafından uyarılan *Cervantes*, *Almirante Cervera*, *España*, *Velasco* savaş gemilerindeki konseyler, 13 Temmuz günü, amirallerin ayaklanmasına karşı alınacak tedbirlere karar vermek üzere, Ferrol'da *Libertad* kruvazörü merkez konseyinin etrafında toplandılar. 14 Temmuzda *I. Jaime* gemisinin denizciler konseyiyle bağlantı kurmayı başardılar. Madrid'de, Deniz Kuvvetleri muhabere merkezinde görevli Balboa adlı bir astsubay, darbenin temel

taşlarından olan merkezin komutanını tutukladı. Onun ve her savaş gemisindeki telsizcilerin aracılığıyla donanmadaki askerler dakikası dakikasına darbenin gelişmesinden haberli olacaklar ve komutanlarına karşılık vermeye hazır bekleyeceklerdi.

19 Temmuz günü Cadix'e bir Fas taburu getiren *Churruca* muhribinin mürettebatı, 20 Temmuz günü ayaklandı. *Almirante Valdes* ve *Sanchez Bercaiztegui* gemilerindekiler onları izlediler ve rotalarını Melilla'dan Cartagena'ya çevirdiler. San Fernando'da, iki küçük savaş gemisiyle bir kruvazörün mürettebatı sonunda kıyı topçusunun ateşiyle dümdüz edilecek, Ferrol'de onarım nedeniyle bulunan *Almirante Cervera* ve cephanesiz *España* gemileri, darbeciler tarafından deniz erlerinden geri alınacaktı. Ama telsizle gemilerinin rotasını Ceuta'ya çevirdiğini haber alan *I. Jaime* mürettebatı denizin ortasında ayaklandı, kanlı bir çarpışmadan sonra kruvazörü ele geçirdi ve Tanca limanında, son birkaç günlük hikâyesi kendilerininkine benzeyen donanmanın geri kalanına katıldı. Her yerde, subayların büyük çoğunluğunu astıktan sonra, kalanları da kendi emirleri altında iş görmeye zorlayan denizci komiteleri komuta ediyordu. Savaş gemileri Fas'la İspanya arasında bağlantı sağlayacak ve takviye taşıyacak yerde bunların taşınmasını engelliyorlardı. Denizcilerin eylemi, generallerin planlarını ciddî bir biçimde allak bullak etmiş ve ayaklanma günlerinin en önemli olaylarından biri olarak ortaya çıkmıştı.[12]

"Movimiento"nun Yenilgisi: Barselona

Askerler en büyük yenilgiye Barselona'da uğradılar. En belirleyici anda Sivil Muhafızlarla Hücum Muhafızlarının bir bölümünden yardım gören Katalan işçiler sağladı bunu. Özerklik yanlısı burjuva cumhuriyetçileri İspanya'nın geri kalanından daha kararlı bir biçimde askerlere karşı tavır alırken, savaş günlerinden zafer kazanmış olarak çıkan işçiler oldu.

Darbeden önceki günlerde, CNT yöneticileri, özerk Katalonya hükümeti (*Generalitat de Catalunya*) ve Esquerra yöneticileriyle neredeyse devamlı bir ilişki halindelerdi: Anarşist yönetici D. A. Santillan, daha sonra, "İçişleri Bakanlığı'nda geçirilen geceleri" anacaktı. Ama istedikleri silahları elde edememişlerdi yine de. CNT'li işçilere hiç değilse bin tüfek verilmesini isteyen Santillan, şöyle yazıyor: "Bin tüfek verilmedi bize; tersine, adamlarımızın ele geçirdikleri silahların bir bölümü de

12. Alman maslahatgüzarı Voelckers'in 23 Eylül 1936 tarihli raporundan: "Donanmanın karşı çıkması Franco'nun tasarılarını ilk kez engelledi. Planın tümünün çökmesi tehlikesini doğuran, elde silah boşu boşuna komut bekleyen büyük kentlerdeki garnizonları gereksiz yere feda eden, özellikle de çok değerli bir zamanın yitirilmesine yol açan ciddî bir örgütlenme başarısızlığı oldu bu."

alındı."[13] 18 Temmuz günü öğleden sonra, militanlar, buldukları her şeye, dükkânlardaki av tüfeklerine, şantiyelerdeki dinamitlere el koymuşlardı. 18 Temmuzu 19 Temmuza bağlayan gece, anarşist dok işçileri limandaki gemilerde buldukları bütün silahları topladılar. Durruti ve Garcia Oliver gibi yöneticiler, dok işçilerinin el koydukları silahlardan bir bölümünün geri verilmesini kabul etmeye kadar gidince, polisle işçiler arasında herhangi bir olay çıkmasını önlemek için, kendi taraftarlarınca linç edilme pahasına, şahsen araya girmekten çekinmediler.

Bu arada, Hücum Muhafızları kışlalarındaki silahlıklardan aldıkları silahları işçi topluluklarına dağıtıyorlardı. İşçiler gece gündüz lokallerinin etrafında devriye geziyorlardı.

Uçakla Mayorka'dan gelen ve gelir gelmez de cumhuriyetçi subaylar tarafından tutuklanan Goded'in yönetmesi gereken darbe planı ayrıntılarına dek uygulanmıştı. Haftalardan beri, Hücum Muhafızlarına genç gönüllüler, *señorito*'lar ve Falanjistler yağıyordu. Kışlalardaki 12.000 kişi, bir işaretle kentin göbeğindeki Katalonya meydanına yönelecekler ve orada toplanacaklardı. 19 Temmuz sabahı gün ışırken, Pedralbes kışlasındaki askerler yürüyüşe geçtiler. Bütün kentte, uykusuz geçen yeni bir geceden sonra, derme çatma silahlarla donatılmış işçiler onları bekliyordu. Askerî hükümet ve *Capitania general*'ın (Genel komutanlık) bulunduğu Atarazanas kışlasındaki birlikler, şimdilik, dışarı çıkmıyorlardı.

Ama büyük bir kalabalık oluşturan Barselona işçileri için, uzun süredir beklenen, istenen ve umulan hesaplaşma anı gelip çatmıştı. Barceloneta'dan, liman mahallelerinden, darbecilerin yolunu kesmek için koşup geldiler. Silahları yetersiz, hatta yer yer elleri boştu, merkezî bir komutanlıkları da yoktu. Bu nedenle ileri atılmaktan başka taktik bilmiyor ve ağır kayıplar veriyorlardı. Ama ölülerle yaralıların yerlerini hemen yeni işçiler alıyor, askerler kalabalığın altında eziliyordu. Darbecilerin en önemli binaları, Colon otelini, telefon santralını, Eldorado'yu elde tuttukları Katalonya meydanında, Katalan Birleşik Sosyalist Gençlik (JSU) hareketi sekreteri Francisco Graells, POUM Gençlik hareketinin sekreteri Germinal Vidal, Barselona anarşist gruplarının sekreteri Enrique Obregon can verdiler. Ama darbeciler, elde tuttukları binalarda kuşatılacaklardı: Cesaret de korku gibi bulaşıcı olduğundan, meslekten subayların hesapları, ölümden korkmayan bir kalabalık, makinelilerin ateşine karşı açıkça saldırıya geçen ve meydanlarla sokaklarda yüzlerce ölü bırakıp saldırdıkları yerleri ele geçiren bir halk yığını karşısında yıkılıp gitti.

Öğleden sonra, Sivil Muhafızlardan albay Escobar –André Malraux'nun *Umut* adlı kitabındaki albay Ximenes– işçilere 4.000 as-

---

13. Santillan, *Por que perdimos la guerra*.

kerin desteğini sağladı. Colon oteli ele geçirildi, kısa süre sonra da Ritz oteli düştü. Tam o sıra, birçok askerî birliğin "halkın davasına" katıldığı, Prat havaalanında cumhuriyetçi bir subay olan yarbay Diaz Sandido komutasındaki hükümete bağlı birliklerin zafer kazandıkları haberi geldi. CNT'ye bağlı işçiler telefon santralini geri aldılar. Çarpışmalar sürüyordu, ama ayaklanma korkunç darbeler yemişti ve askerler sağda solda, gitgide daha sık başkaldırıyorlardı.

20 Temmuz sabahı, nereden çıktığı bilinmeyen toplar –bir saldırı sonucu ele geçirilmiş ya da askerler tarafından teslim edilmişti– *Capitania general* önüne getirildi. Eski bir topçu eri olan dok işçisi Lecha –kendisini subay ilan etmişti– topçu ateşini yönetiyordu. Direniş gereksiz gibiydi: Eski bir subay olan Perez Farras komutasındaki saldırganlar binaya girerken general Goded beyaz teslim bayrağını çektirdi. Kuşatılan subayların çoğu oracıkta öldürüldü, büyük güçlükle öfkeli halkın elinden kurtarılan Goded[14] özerk Katalonya hükümet binasına getirildi ve Başkan'ın isteği üzerine radyoda bir açıklama yapmaya razı oldu: "Talihin bana gülmediğini İspanyol halkına bildiririm. Tutuklandım. Savaşa devam etmek istemeyenler için söylüyorum bunu. Bu andan sonra bana vermiş oldukları sözle bağlı değildirler."[15]

Artık olan olmuştu. Birçok kışlada askerler ayaklandılar. Montjuich kalesinde, subaylarını kurşuna dizdikten sonra işçilere silah dağıtanlar da askerlerdi. Birtakım yerlerde de, subaylar kendilerini vurmayı yeğliyorlardı. En son düşecek olan Atarazanas kışlasıydı. Diaz Sandino'un elindeki birkaç uçakla bombalandı, ama sonunda Francisco Ascaso'nun can verdiği bir saldırıyla ele geçirildi. Savaşçılar cepheye gitmeden önce, bu üç gün boyunca canlarını verenlerin simgesi olan anarşist militanın öldüğü yerde uzun süre geçit resmi yapacaklardı.

"Movimiento"nun Yenilgisi: Madrid

18 Temmuz günü, inşaat işçilerinin greve başlamasından beri tetikte olan CNT polis tarafından kapatılan binalarını zor kullanarak açmaya karar verdi, otomobillere el koymaya ve silah aramaya başladı. CNT'nin Ulusal Komite sekreteri David Antona, 19 Temmuz sabahı kurtarıldı; hemen İçişleri Bakanlığına giderek, cezaevlerinde tutuklu bulunan militanlarını kurtarmak için adamlarını saldırıya geçireceğini bildirdi. İki büyük konfederasyon genel grev ilan etti. UGT merkezinde, Carlos

---

14. Tarihin garip bir cilvesiyle –26 Temmuz 1936 tarihli *La Dépêche de Toulouse* gazetesine bakılacak olursa– bu koşullarda general Goded'in hayatını kurtaran komünist kadın militan Caridad Mercader olmuştur. Oysa bugün, söz konusu kadının gerçekte oğlu Ramon Mercader olan NKVD ajanı Jacson-Mornand aracılığıyla Troçki suikastına karıştığı genel kabul görmektedir.

15. Companys, 1934 yılındaki başarısızlığından sonra, radyoda buna benzer bir açıklama yapmıştı.

de Baraibar, bütün ülkedeki postacılar ve demiryolcuların yardımıyla hemen bir haberleşme şebekesi kurdu. Bu sayede Madrid, dakikası dakikasına, taşradaki gerçek durumu öğrenecekti. Sosyalistler, 1934 yılından beri gizlenen silahları çıkarıp dağıttılar. Sokaklarda barikatlar yükseliyordu. İlk olarak, Torrijos sokağındaki bir manastırdan bilinmeyen kişilerin açtığı yaylım ateşe karşılık verildi. Kışlalarda herhangi bir hareket başlamadan da, ilk işçi milisleri devriye geziyordu.

Gerçekten askerler, değerli zamanlar yitirmişlerdi. 19 Temmuz günü, tümüyle darbecilerin denetimindeki alaylardan hiçbir saldırı gelmeyecekti. Pardo alayı başkaldırmış ve hemen kuzeye doğru yola çıkmıştı, kuşkusuz Mola'yla buluşmaya gidiyordu. Getafe'de topçuların kışlasında darbecilerle "hükümete bağlı askerler" dövüşüyordu. Bütün birliklerde, darbeciler, önce *Movimiento*'ya karşı olan subaylara karşı harekete geçmişlerdi: Prieto'nun yakın dostu yarbay Carratala da bu sırada öldürülmüştü. Darbecilerin kalesi Montana kışlasıydı. Ayaklanmanın askerî komutanı Fanjul ve öbür birliklerden gelip çevresinde toplanan subaylar, *señorito*'lar, Falanjistler oradaydı. Ama –kararsızlık ya da takviyeleri beklemek yüzünden– Fanjul zaman kaybetti: Kendisine bağlı olanlara söylev verdi, sıkıyönetim ilan etti. Akşama doğru, bir çıkış hareketine kalkışmaktan vazgeçip Montana yakınında toplanmış bulunan halkın üzerine ateş açılmasını emretti. Halkın öfkesine yol açan gerçek bir kışkırtma oldu bu. Aynı anda, topçu birliklerinin silahlığında, hükümete bağlı yarbay Gil 5.000 tüfek dağıtıyordu; elinde namlu dibi alınmış 60.000 tüfek daha vardı. Temkinli davranan darbeciler, bunları söktürüp Montana'ya taşıtmışlardı.

Ancak 20 Temmuz günü, kesin sonucu belli edecek olan çarpışmalar başladı. Bütün kavşaklara yerleştirilen hoparlörler, Barselona'da kazanılan zaferleri, Goded'in teslim olduğunu bildiriyordu... Darbeciler kendilerini savunma durumundaydılar. İki 75 mm.lik, daha sonra da bir 155 mm.lik top kışlayı dövmeye başladı. Ayaklanmanın bastırıldığı Cuatro Vientos havaalanındaki uçaklar göründü kısa süre sonra. Saat ona doğru kuşatılanlar beyaz bayrağı çektiler. İleri atılan kalabalık makinelilerin ateşiyle biçildi. İhanet sayılan bu davranışa karşı büyük bir öfke dalgası yükseldi. Gerçekte kışla içindeki mücadeleyi yansıtan aynı senaryo iki kere daha tekrarlanacaktı... Orada bulunan hükümete bağlı subayların, uçaklar ve toplarla Fanjul ve adamlarının ele geçirilebileceğini düşünmelerine rağmen, saldırganlar büyük bir yığın halinde ileri atıldılar ve ağır kayıplar pahasına kışlayı ele geçirdiler. Bir *asalto* müfrezesi tarafından korunan Fanjul ve birkaç subay, zırhlı bir arabaya konup götürüldüler. Ama kuşatılanların neredeyse tümü oracıkta öldürüldü, işçiler de yenilgiye uğrayanların silahlarını paylaştılar.

Ertesi sabah halk zaferini daha da sağlamlaştırdı. Küçük müfrezeler hâlâ kiliselerde, manastırlarda ya da dam tepelerinde ayakta kalan *paco*'ları (nişancılar) kovalayarak Madrid sokaklarını temizlerken, hemen kurulan derme çatma birlikler de başkent çevresinde garnizonunun ayaklandığı Guadalajara'ya saldırıyorlar ve Toledo'nun üzerine yürüyüp general Barrera'yı kurşuna dizip ele geçiriyorlardı. Bu arada, darbeciler eski Alcazar kalesine sığınıyorlar, iki gün önce cezaevinden çıkan duvarcı ustası Cipriano Mera, 800 adam ve iki makineliyle Cuenca'yı geri alıyor, Antona ve Mora da Alcala'ya doğru yürüyordu. Doğaçlama kurulan bu birlikler ve öbürleri, general Mola'nın askerlerine, Aragon'a, Sigüenza yönüne, Valencia ve Malaga'ya doğru ilerliyorlardı. Savaş başlamıştı.

"Movimiento"nun Yenilgisi: Malaga

Madrid'deki darbecilerin kararsızlığı işçilere örgütlenecek zamanı kazandırmıştı. Fas'la ilişkiler açısından önemli bir yer olan Malaga'da, belki daha da büyük bir hata –başlamış bir hareketi durdurmak– ağır bir yenilgiye uğramalarına yol açacaktı. Bu kentteki askerlerin gücü ilk bakışta eziciydi. Bir tek Hücum Muhafızları ayaklanmaya karşıydı. İşçilerde silah yoktu. Harekete 17 Temmuz günü başladı: Yüzbaşı Huelin bir taburun başında askerî hükümetin üzerine yürüdü ve *asalto*'larla çatıştı. Sivil Muhafızlara komuta eden albay, askerlerini ayaklandırmaya çalışırken tutuklandı. Akşamın sekizinde, general Patxot'un emriyle birlikler kışlalarından çıkıp kent merkezini ellerine geçirdiler. Ama ertesi gün general çekilme emri verdi ve birlikler yeniden kışlalarına döndüler. Ülkenin geri kalan bölgelerinde ayaklanmanın durumu hakkında bilgi alamadığı için mi fazla ileri gitmekten ve tek başına kalmaktan korkmuştu? Yoksa Martinez Barrio hükümetinin kuruluşu ve bir anlaşma umudu mu bu davranışına yol açmıştı? Ne olursa olsun, işçi örgütleri sunulan fırsattan yararlandılar. Silahsız işçiler kışlayı çevreleyen evleri ateşe verdiler, ardından da dinamitlediler. Dumandan boğulan, kuşatılan, yangında ölmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunan askerler *asalto*'lara teslim oldular. Yüzbaşı Huelin halk tarafından linç edildi.

"Movimiento"nun Yenilgisi: Bask Ülkesi

Darbecilerin Bask ülkesinde başarısızlığa uğramalarının nedeni yine kararsızlıklarıydı. Bilbao garnizonu harekete geçmemişti. Santander garnizonu kuşatıldı. Guipuzcoa'da ayaklanmaya komuta etmesi gereken general son anda yan çizdi. En önemlisi de, Bask milliyetçileri, 18 Temmuz günü Manuel de Irujo'nun radyodan yaptığı bir çağrıyla ve ertesi gün de partinin resmî bir bildirisiyle ağırlıklarını koydular, yandaşlarını Cumhuriyeti korumaya çağırdılar.

San Sebastian'da, albay Carrasco, kendisini sorguya çekmeye gelen Halk Cephesi komitesine ve milliyetçi Bask milletvekillerine hükümete bağlı olduğunu bildirdi. Ama Loyola kışlası yarbay Vallespin'in emriyle ayaklandı. Carrasco garnizonu yola getireceğine söz verdi, emir subayını oraya yolladı, ama emir subayı geri dönmedi. Bunun üzerine bizzat kışlaya gitmeyi önerdi. Milletvekilleri bunu kabul ettiler. O da dönmedi geriye. O ana kadar hükümete bağlı olduklarını bildiren Sivil Muhafızlar, 21 Temmuz günü, tutukladıkları subaylarla birlikte ayaklandılar ve CNT merkezine saldırdılar. Kent barikatlarla kaplandı. Muhafızlar CNT binası önünde yenilgiye uğradılar ve 23 Temmuz günü işçilerin eline geçecek olan Maria Cristina oteline çekildiler. Zırhlı bir tren tarafından topa tutulan Loyola kışlası, 28 Temmuz günü, subaylarla Bask milletvekilleri arasındaki pazarlıklardan sonra teslim oldu. Ama milletvekilleri verdikleri sözü tutamadılar: *Movimiento*'nun şeflerinin çoğu oracıkta öldürüldü. Tutuklanan albay Carrasco, iki gün sonra kaçırıldı ve yargılanmadan kurşuna dizildi.

Valencia'da Garnizon Ayaklanmıyor

Valencia'nın durumu özeldi: Garnizona bağlı askerler ayaklanmadılar. Ama devrime de katılmadılar.

İlk ayaklanma söylentileri, 18 Temmuz günü öğleden sonra geldi Levante bölgesinin başkentine. Vali sendikalara silah dağıtmayı reddetti, garnizon komutanlarının her türlü kuşkunun üzerinde bulundukları konusunda güvence verdi. 18 Temmuzu 19 Temmuza bağlayan gece, işçi örgütleri ve cumhuriyetçi partiler yandaşlarını harekete geçirdiler. CNT ve UGT, 19 Temmuz günü gece yarısından başlamak üzere genel grev ilan ettiler. Akşam ilk olay patlak verdi: İnşaat işçileri, silah deposu olarak kullanıldığından kuşkulanılan Dominiken rahiplerinin manastırına saldırdılar.

20 Temmuz sabahı, CNT'nin grev komitesi, militanlarına kışlaların çevresini tutma emrini verdi. Halk Cephesi partileri, CNT'nin grev komitesi delegelerini de çağırdıkları bir Devrim Komitesi kurdular. Sosyalist olan bir Sivil Muhafız subay, yüzbaşı Uribarri, kışlalardaki ayaklanmayı önlemek isteyen ve kendisini zorlayanların başına geçti. CNT delegeleri, Halk Cephesi'ni desteklemek için birtakım koşullar öne sürdüler: Kışlaların çevresinde işçi kuvvetlerinin seferber edilmesini, "hükümete bağlı" birliklerle işçilerin kaynaştırılıp bir *asalto*'ya iki işçi temeline dayanan "müdahale grupları" kurulmasını, bu birliklerle kentin bütün stratejik noktalarının (Posta, Telefon, Valencia Radyosu) ele geçirilmesini, garnizona bir ültimatom verilip generaller silah bırakmayı reddederlerse hemen kışlalara karşı saldırıya geçilmesini istediler. Komite CNT'nin önerilerini kabul etti ve bir "Halk Yürütme Komitesi"ne

dönüştü. Ama general Martinez Monji silahları vermeyi kabul etmedi, askerleriyle birlikte hükümete bağlı kaldığı ve bunu Valencia Radyosunca yayınlanan bir bildiriyle halka açıkladığına göre herhangi bir varlık nedeni görmediği genel greve son verilmesini istedi. Ama askerler kışlalarında tutuluyorlardı. Genel izlenim ordunun kararsız olduğu yönündeydi: Darbeciler, ayaklananların Barselona ve Madrid'de yenilgiye uğradıklarını, bundan böyle zaman kazanmakta çıkarları olduğunu biliyorlardı. Kentte, işçilerle Falanjistler arasında çatışmalar, manastır ve kilise yangınları çoğalmaya başlamıştı. Limanda demirli bulunan savaş gemilerindeki deniz erleri subaylarına karşı ayaklanmışlardı ve işçilerle kaynaşmaktaydılar. Tam o sıra Valencia'ya, Giral hükümetinden yetki almış olarak Martinez Barrio ve üç cumhuriyetçi yönetici, Ruiz Funes, Espla ve Echeverria geldiler. Daha iki hafta boyunca, devrimci bir havada, birbirinden ayrı üç kuvvet çatışmaya devam edecekti: Ordu, Martinez Barrio'nun "hükümetten yetki alan Cunta"sı ve Halk Yürütme Komitesi. İspanya'nın büyük bölümünde 18 Temmuzla 21 Temmuz arasında kışlalara karşı girişilen saldırılar, Valencia'da ancak Ağustos başında gerçekleşecekti.

20 Temmuz Akşamı Durum

20 Temmuz akşamı, Valencia dışında durum belli olmuştu. Kuşkusuz, işçilerin taşlarıyla savaştığı La Coruna sokaklarında, barikatlar üzerinde, Zaragoza'nın ve Sevilla'nın dış mahallelerinde, San Sebastian'da kışlaların çevresinde, darbeci müfrezelerin çıkarma yaptığı Algésiras yakınlarında, her iki taraftan tek tek silahlı kişilerin umutsuz bir savaş sürdürdükleri her yerde çarpışmalar devam ediyordu. Ama bunlar, tümüyle, temizlik hareketleriydi. İki taraf da, şimdi, fethini tamamlamakta olduğu topraklara sahipti.

Franco'nun telgrafla Queipo'ya bildirdiği gerçek bir zafer bildirisiydi: "İspanya kurtarıldı: Endülüs, Valencia, Valladolid, Burgos, Aragon, Kanarya ve Balear adaları bizimle." General çok iyimserdi. Gerçekte, darbe başarısızlığa uğramıştı. Darbeciler büyük yenilgilere uğramakla kalmamış, eylemleriyle önlemeye çalıştıkları işçi devrimini başlatmışlardı. Üst üste, en çok sözü geçen ve en yetenekli şeflerinden birkaçını yitirmişlerdi. Calvo Sotelo'yu, Sanjurjo'yu, Goded'i, Alicante cezaevinde milislerin eline düşen José Antonio Primo de Rivera'yı.[16]

---

16. José Antonio Primo de Rivera bir Halk Mahkemesi tarafından yargılandı ve kendini özgürce, büyük bir başarıyla savundu. Ölüm cezasına çarptırıldı ve 18 Kasım 1936 günü infaz edildi. Daha önce, cumhuriyetçi bakanlar kurulu, Kızılhaç tarafından iletilen ve Falanjist liderle Largo Caballero'nun oğlu Paco Largo Calvo'nun değiş tokuş edilmesini isteyen bir öneriyi incelemişti. Largo Caballero, milliyetçilerin önerisinin geri çevrilmesinden yana çıktı.

Yenilgileri özellikle ordunun iç savaşlarda yenilmezliği efsanesini yok ederek onları başlıca kozları olan korkudan yoksun bırakmıştı. Artık karşılarında güçsüz bir Halk Cephesi hükümeti değil, bir devrim vardı. Darbe başarısızlığa uğramıştı. İç savaş başlıyordu.

Beşinci Bölüm
Cumhuriyetçi İspanya'da İkili İktidar

Ayaklanmanın ezildiği yerde yenilgiye uğrayan tek güç o değildi. Başkaldıran ordusu ve silahlı halk yığınları arasında cumhuriyet devleti de parçalanıp gitmişti. İktidar, kelimenin tam anlamıyla un ufak olmuş, askerlerin yenilgiye uğradıkları yerlerde silahlı toplulukların en acil işleri kabaca yürüttükleri sokağa geçmişti: son darbeci grupların ezilmesi, cephe gerisinin temizlenmesi ve günlük hayatın devamının sağlanması. Kuşkusuz, cumhuriyet hükümeti iş başındaydı ve solcu gazete muhabirlerinin hemen "hükümet yanlısı" diye adlandıracakları bu bölgede açıkça otoritesine karşı çıkan bir devrimci otorite yoktu. Ama doktor Giral kabinesinin otoritesi Madrid yakınlarını geçmiyor, orada da eyleminden ve prestijinden çok işçi örgütleri; haber alma ve ulaşım şebekesiyle hükümetin "kendisine bağlı" bölgelerle tek bağlantısını sağlayan UGT sayesinde; sandalyesiz bakan Prieto'nun yerleştiği Deniz Bakanlığı binasında devamlı olarak yürütme kurulunu bulunduran sosyalist parti sayesinde ayakta duruyordu.

Yine de yavaş yavaş, sokakla hükümet arasında, gerçek bir otoritesi bulunan yeni iktidarın organları beliriyor ve her ikisine de bağlı olduklarını söylüyorlardı. Bunlar sayısız yerel Komite ve bölge ve eyalet düzeyinde gerçek hükümetlerdi. Savaşın sürdürülmesi ve toplumsal devrimin ortasında üretimin yeniden başlatılması gibi yakın ve uzak dev görevleri yerine getirmek için alelacele örgütlenen yeni iktidar, devrimci iktidar onların elindeydi.

Olayların çekimine kapılıp sınırı geçen bir yabancı –gazeteci ya da militan– için İspanya alışılmadık, aynı anda hem karmakarışık hem şaşırtıcı, ama hep renkli bir görünüm sunuyordu. Generallerin önlemeye çalıştıkları, ama sonuçta patlak vermesine yol açtıkları devrimi yaşamaktaydı. Başlangıçta bir savunma tepkisiydi bu, giderek bir saldırı gücü, saldırgan bir güç olmuştu. Binlerce yerel girişimle kendiliğinden doğan bu tepki, yüzeysel ya da hasım bir gözlemcinin derin anlamını kavrayamadığı, anarşi ve karışıklıktan başka yanını göremediği bin bir yüze bürünüyordu. Ama bu tepkinin gerçek anlamı, işçilerin kendi

savunmalarını ve giderek kendi kaderlerini kendilerinin ele alması, böylelikle de yepyeni bir iktidarın doğuşuydu.

Barselona bu devrimci durumun simgesiydi. Franz Borkenau gibi eşsiz bir gözlemci için, "sovyet İspanyası'nın" –kelimenin ilksel anlamıyla–, işçi konseyleri ve işçi komiteleri İspanyası'nın kalesiydi. Gerçekten de sadece tümüyle işçilerin yaşadığı bir kent görünümü değil, aynı zamanda işçilerin iktidarı ellerinde tuttukları bir kent görünümü de sunuyordu. Onları, silah omuzda, tabanca belde, iş tulumlarıyla sokaklarda, bina önlerinde, Rambla'larda, her yerde görme olanağı vardı.[1] Sivil Muhafızların iki köşeli şapkalarına hiç rastlanmıyordu, ne burjuvalar ortalıktaydı ne de *señorito*'lar. Söylentiye göre, özerk yönetim şapka giymeyi "tavsiye etmiyordu". Gece kulüpleri, lokantalar, lüks oteller de kapanmıştı: İşçi örgütlerince el konulan bu yerler halk yemekhaneleri olarak kullanılıyordu. Alışılmış dilenciler ortadan kaybolmuş, bunların bakımı sendika yardım örgütlerince üstlenilmişti. Otomobillerin üzerinde işçi örgütlerinin flamaları, işaretleri ya da baş harfleri vardı. Her yanda, binaların, kahvelerin, dükkânların, tramvay ya da kamyonların üzerinde görülen afişler buranın "halk tarafından kamulaştırıldığını" ya da "CNT'ye ait olduğunu" belirtiyordu. Partiler ve sendikalar büyük yeni binalara, otellere ya da sağcı örgütlerin merkezlerine yerleşmişlerdi. Her örgütün kendi gazetesi ve radyo vericisi vardı. Kapatılan katedral dışında bütün kiliseler yakılmıştı. İç savaş devam ediyor ve her gece yeni kurbanlar can veriyordu: "Rambla'lar" diyor J. R. Bloch, "sürekli bir çifte hayat yaşadılar. Çiçeklerle, kuşlarla, gezinenlerle, kahveler, arabalar, tramvaylarla dolu olan gündüz Rambla'ları. Akşam olup çiçek sergileri kaybolunca, kuş satıcıları uzaklaşınca, kahveler kapanınca gece Rambla'ları, sessizliğin ve korkunun egemenliği, duvarlar boyunca birkaç gölgenin süzülüşü."[2]

Birkaç gün sonra, Madrid, Fransa'dan gelen yolcuya farklı bir görünüm sunuyordu. Burada da, sendikalar ve partiler gazel binalara yerleşmişler, kendi milislerini kurmuşlardı, ama sokaklarda gezen silahlı işçi sayısı azdı. Aşağı yukarı hepsi yeni üniformayı, "mono"yu, mavi iş tulumunu giyiyorlardı. Eski üniformalar da ortadan kalkmamıştı; 27 Temmuzdan sonra, polis, sokaklarda her zamanki görevini yapmaya başlamıştı. Bütün kiliseler kapalıydı, ama pek azı ateşe verilmişti. Komitelerin sayısı, kamulaştırma izleri çok daha azdı. Alışılmış dilen-

---

1. Bütün gözlemciler, ister kadın olsun ister erkek, işçilerin silahlarına bağlılıklarıyla etkilendiler. Delaprée (*a.g.e.*, s. 21), kollarında çocuğu, zembili ve silahıyla çarşıdan dönen bir kadını gösteriyor bize. Koltsov (*a.g.e*, s. 17), silahı vestiyere bırakmayı öğütleyen yazılara rağmen, lokantada, sinema ve tiyatro salonlarında kimsenin silahını bırakmadığını söylüyor. 8 Ağustos günü şu yorumu yapıyor: "Emekçiler silahları ele geçirmişlerdi, kolay kolay bırakmayacaklardı."
2. J.-R. Bioch, *a.g.e.*, s. 45.

ciler sokak köşelerinde el açıyorlardı. Şık lokantalar ve gece kulüpleri "eskisi" gibi işliyordu. Buraya çok yakın olan savaş, devrimin akışını durdurmuştu.

Bu iki uç arasında, cumhuriyet İspanya'sı, bir kentten öbürüne, bir bölgeden ötekine yığınla farklılık gösteriyordu. Ayrıntılı bir inceleme bu farklılıkları daha açıkça ortaya çıkaracaktı.

SİLAHLI GRUPLARIN İKTİDARI

Bir nokta bütün cumhuriyet İspanya'sının ortak yanıydı ve bu günlerde her şeyden önce çekmişti yabancı gözlemcilerin dikkatini. O çağdaki büyük yabancı basının "anarşist terör" ya da "kızıl terör" diye adlandırdığı şeydi bu. Zaferin kazanıldığı gün, silahlı işçiler kanlı bir temizleme hareketi başlatmışlardı.

Altı ay süren gündelik gerilim ve şiddet hareketlerinin hazırladığı böyle bir patlama için bütün koşullar bir araya gelmişti üstelik. Umulan ya da çekinilen savaş, biriken nefretleri ve korkuları dışa vuruyor ve zincirlerinden boşaltıyordu. Herkes zaferden ya da ölümden başka bir yolun bulunmadığını ve zafer yolunun öncelikle düşmanların ölümünden geçtiğini bilerek savaşıyordu.

"Cumhuriyetçi" kesimde, kamu düzenini sağlayacak güç, bir polis örgütü kalmamıştı pratikte. Polis memurları darbecilerin saflarına geçmiş ya da savaşçı birliklerin içinde erimişti. 18 ya da 19 Temmuz gününden beri her yanda genel grev vardı ve daha en az bir hafta sürecekti: işçiler sabahtan akşama dek, elde silah, sokaktaydılar. İlk anlarda bir tek militanlar silahlıydı. Ama kışlalar ele geçirildiğinden ve silahlar dağıtıldığından beri silahlanmak isteyen herkesin bir silahı vardı. On binlerce tüfek dağıtılmıştı her yanda, Madrid'de, Barselona'da, San Sebastian'da, Malaga'da... Cezaevi kapıları, siyasal tutukluların, ama çoğu kere "adi suçluların" bile önünde açılmıştı. Ortalıkta jandarma bulunmadı mı, herkes dikkati çekmeden bir silah taşıyabildi mi, günler soygun için biçilmiş kaftandı.

Bu yüzden bütün gözlemcilerin anlattığı "terör", çoğunluk birtakım öğelerini bile bile birbirine karıştırdıkları karmaşık bir olaydı. Her şeyden önce, tartışılmaz biçimde, kendiliğinden doğan bir hareket, cellâtlarının olduğu kadar kurbanlarının da çokluğuyla gerçek bir "kitle terörizmi" vardı. Korkudan doğan bir refleks, tehlike karşısında bir savunma tepkisi, Fransız Devrimi sırasıdaki Eylül kıyımlarının bir benzerine varan bu "terör", devrimci savaşın gereklilikleri kadar kaçınılmaz yanlarının da karşılığıydı.

Ortalıkta saldırıyı önleyecek ve yenilenleri koruyacak yeterince ünlü bir sorumlu militan ya da hükümete bağlı bir polis gücü olmadı

mı, subaylar, muhafızlar, Falanjistler, *señorito*'lar yakalandıkları yerde öldürülüyorlardı.

Ürkütücü söylentiler, ortak korkular başka kıyımları harekete geçirirler: Badajoz'da darbeci askerler tarafından kıyımın sürdürüldüğü haberini alıp tutukluların başkaldırdığına inanınca, Madrid halkı, *Carcel modelo* cezaevine saldırıp ele geçirdi. 27 Temmuz günü kentin bombalanmasından doğan öfkeyle ve Queipo de Llano'nun Sevilla Radyosu'nda verdiği söylevin yarattığı hastalıklı kuşku havası içinde, Malaga halkı, cezaevine girip tutuklu darbecileri öldürdü. Aynı görüş açısından, terör hem bir koruyucu eylem, hem de bir devrimci kaldıraç olmaktaydı. Darbecilerden geri alınan köylere giren ve yollarına devam etmek isteyen milisler, gerilerini sağlam tutmak için, bu koşullarda "faşist" diye adlandırdıkları sınıf düşmanlarının sistemli bir biçimde temizlenmesinden, hemen ve sorgusuz sualsiz öldürülmesinden başka yol bilmemekteydiler. Durruti kolu Fraga'ya girer girmez, bu "faşistlerden" otuz sekizini hemen öldürmüştü: Papazı ve büyük toprak sahibini, noteri ve oğlunu, bütün zengin köylüleri. Böylece, bazı kişilerin gözünde, eski rejimin yönetici sınıflarını oluşturanların ortadan kalkmasıyla gerçek bir devrimin koşulları yaratılmaktadır. Burada da, terör, iç savaştan ve devrimden ayrı tutulmamaktadır.

Daha iyi örgütlenmiş olmakla birlikte, yine de buna benzer tepkiler, ayaklanmayı izleyen haftalarda kentler üzerinde *paseo* tehlikesini olanca ağırlığıyla duyurmuştur. *Paseo* aşağı yukarı hep aynı korkunç senaryoyu izler: Bir parti ya da sendikanın "gözetim" ya da "savunma" komitesi tarafından seçilen kurban, gece, silahlı adamlar tarafından evinde tutuklanır, arabayla kent dışına çıkarılır ve ıssız bir köşede öldürülür. Böylece gerçek siyasal hesaplaşmaların kurbanı olarak, papazlar, küçük ve büyük patronlar, politikacılar, burjuvalar ya da gericiler, belli bir zamanda bir işçi örgütüyle takışan kişiler, yargıçlar, polis memurları, cezaevi gardiyanları, muhbirler, işkenceciler, *pistolero*'lar ya da toplumsal durumlarının önceden kurban olarak belirlediği insanlar can verirler. "Sınıf sınırı" ayrıca her zaman yeterli bir koruma sağlamamaktadır: Bu nedenle Barselona'da militan işçiler, UGT dok işçileri sendikası sekreteri ve CNT tarafından "dokların patronu" diye tanımlanan komünist Desiderio Trillas ve Hispano-Suiza fabrikalarının UGT'ye bağlı sendika sorumlusu öldürülmüşlerdir.

Böyle bir hava, doğal olarak, kişisel intikamlar gibi adi haydutluk olaylarına, yağmaya ve rezil cinayetlere çok uygundur. Bunların çoğalmasından ötürü, partiler ve sendikalar, kendileri tarafından gerçekleştirilen bir sürü *paseo*'dan sonra bu uygulamaya karşı çıkacaklar ve baskıyı "örgütlemeye" başlayacaklardır. Bu cinayetlerden çoğunun sorumluluğunu anarşistlerin sırtına yüklemek gelenek olduğundan,

içlerinden birinin, hem de önemli bir kişinin görüşünü yansıtmak yerinde olur. Juan Peiro, *Llibertat* gazetesinde, "devrimci hareketin ardına sığınarak... bu havanın yarattığı dokunulmazlığı siper alarak" işlenen cinayetleri kınamış ve "devrimci onur adına her gece sürdürülen bu korkunç oyuna, bu ölüler resmi geçidine bir son verilmesi, öldürmek için öldürenlere engel olunması" gerektiğini belirtmiştir.[3] CNT Barselona'da militanlarından birini, o günlerde kişisel intikam almakla suçlanan gıda işçileri sendikası sekreteri Fernandez'i idam ettirerek örnek olmuştur.[4]

KATOLİK KİLİSESİNE KARŞI GİRİŞİLEN TERÖR HAREKETİ

Bu ilk haftaları belirleyen kilise ve manastır yangınlarını ya da yağmalarını, papazların ve din adamlarının tutuklanıp öldürülmelerini değişik bir açıdan değerlendirmek gerekir. Darbecilerden birçoğunun kiliselere kapandıkları Barselona'da, birtakım papazların katedralden işçiler üzerine ateş açtığı Figueras'da, *paco*'ların, nişancıların dinsel kurûluşların suç ortaklarından yararlandıkları her yerde çoğu kez bir cezalandırmanın söz konusu olduğu söylenmiştir ve bu geniş ölçüde doğrudur.

Ama Katolik kilisesine karşı olan hareket çatışma içindeki basit bir tepkiden çok daha derindir. Kuşkusuz, adi hırsızlar tarafından yağmalanan kiliseler olmuştur. Ama çoğu kez, ilk devrimci hareketlere para sağlayan bu hâzinelerdir: Gerona'daki milisler Vich piskoposluk sarayından 16 milyon peseta değerinde mücevher alıp bunları Merkez Komitesine vermişlerdir.

Gerçekte, ölülerin ve iskeletlerin mezardan çıkarılmaları gibi sık sık rastlanan gülünç gösteriler, bu girişimlerin, basit cezalandırma eylemlerinin çok ötesinde, devrimcilerin en büyük düşman saydıkları bir gücü geçmişine dek yok etme isteğiyle davrandıklarını ortaya koymaktadır. Papazları kurşuna dizerek ve kiliseleri ateşe vererek, İspanyol işçi ve köylüleri, sadece birtakım düşmanları ve onların güç simgelerini yok etme peşinde koşmamakta, gözlerinde geriliği ve baskıyı canlandıran her şeyi bir daha geri dönmemek üzere İspanya'dan söküp atmak istemektedirler. Sağlam bir Katolik olan Bask asıllı bakan Manuel de Irujo, şu açıklamayı yaparken böyle bir yorumu doğruluyor: "Kiliseleri yakanlar bu yolla din düşmanı duygular göstermemektedirler; Devlet'e karşı bir gösteri söz konusudur sadece ve deyim yerindeyse, göklere yükselen bu duman insanlığın haksızlığı karşısında Tanrı'ya bir çeşit çağrıda bulunmaktan başka şey değildir."[5]

---

3. Juan Peiro, Brenan, *a.g.e.*, s. 323.
4. Fernandez, eskiden kendisini polise ihbar eden bir kadınla bir adamı öldürmüştü.
5. Lœwenstein'in, *A Catholic in republican Spain* adlı eserinden, s. 98.

KOMİTELERİN GÜCÜ

Fransız sendikacısı Robert Louzon, Ağustos başında Fransa'dan gelen bir yolcuyu bekleyen görüntüyü şöyle anlatıyor:

"Sınırı geçer geçmez, silahlı adamlar tarafından durduruluyorsunuz. Kim bu adamlar? İşçiler. Milisler, yani sırtlarına günlük giysilerini geçirmiş, ama silahlı –tüfekli ya da tabancalı– ve kollarında görevlerinin ya da temsil ettikleri gücün simgesi bulunan işçiler... Sizi sınırdan içeri sokmamaya ya da durumu "Komite"ye götürmeye karar verecek kişiler onlar.

"Komite, yani merkezi komşu köyde bulunan ve bütün iktidarı elinde tutan bir grup adam. Alışılmış belediye hizmetlerini sağlayan, yerel milisi eğiten, silahlandıran, bütün köy halkına kabul ettirilen katkılardan sağladığı kaynaklarla milislere konut ve besin bulan hep Komite. Faşist dükkânları kapatan ve sağlanması zorunlu maddelere el koyan, üzerlerine asılan afişlerde belirtildiği gibi "halkçı kurumların hizmetinde" çalışması için 'kamu malı haline getirilmiş kiliselerin içini yıktıran: yine Komite."[6]

İspanya'nın bütün kentlerinde ve köylerinin çoğunda, benzer komiteler türlü adlar altında iş görmekteydi: Halk Komiteleri, Savaş Komiteleri, Savunma Komiteleri, Yürütme Komiteleri, Devrimci Komiteler ya da Antifaşist Komiteler, İşçi Komiteleri, Kamu Kurtuluşu Komiteleri... Hepsi savaşın en ateşli anında, askerî hükümet darbesine karşı halkın verdiği cevabı yönetmek üzere kurulmuştu. Kuruluş biçimleri sonsuza dek değişmekteydi. Köylerde, fabrikalarda ya da şantiyelerde, hiç değilse ilkel bir biçimde, bunları bir genel kurulda seçme fırsatı bulunmuştu. Bu komitelerde partilerin ve sendikaların temsil edilmelerine hep dikkat edilmişti, devrim öncesi bulunmadıkları yerlerde bile. Çünkü Komite hem emekçilerin tümünü, hem de bütün örgütlerini temsil ediyordu: Pek çok yerde, seçilenler kimin şu ya da bu sendikayı temsil edeceğini, kimin "sosyalist ve kimin cumhuriyetçi" olacağını aralarında kararlaştıracaklardı. Kentlerde, çoğunlukla, en aktif kişiler kendi kendilerini seçmişlerdi. Bazen, her örgütte, Komitede görev alacakları ortaya çıkaran seçmenlerin tümüydü. Ama çoğunlukla, Komite üyeleri, ya kendi örgütlerinin içinde bir seçimle iş başına gelecekler ya da sadece sendikaların ve partilerin yerel yönetim kurullarınca saptanacaklardı. Komitelerin, seçilmelerini izleyen günlerde kuruluşlarını daha geniş bir oylamaya sunup onaylattıkları enderdi: Lérida Devrim Komitesi, kentteki parti ve sendika temsilcilerinden oluşan bir "Kurucu Meclis"e kendini onaylatacak ve bu Meclis'e hesap verecekti yine de. Ama gerçekte, taban, ancak Köy ya da İşletme Komiteleri üzerinde gerçek bir denetime sahip

---

6. *La Revolution prolétarienne*, "Notes sur Barcelone", 10 Ağustos 1936.

olabilecekti. Üst düzeyde, örgütlerin iradesi ağır basıyordu.

Partilerin ve sendikaların Komitelerde temsil edilmesi bir yerden ötekine değişiyordu. Halk Cephesi Komitesi, çoğunlukla, sendika konfederasyonlarının temsilcileriyle genişledi. Bazen –belediyelerin sosyalist olduğu yerlerde– belediye meclisi, CNT yöneticilerini de seçip genişleyerek bir Komite halini almıştı. Katalonya'da ve kısa süre sonra geri alınan Aragon'da, Komitelerin pek çoğu CNT-FAI ya da Liberter Gençlik hareketi temsilcilerinden oluşuyordu sadece. Ancak kentlerdeki Komitelerde, UGT'nin, Esquerra'nın, PSUC ve POUM'un temsilcileri, CNT ve FAI temsilcilerinin yanı başında yer alıyordu. Lérida'da, POUM, sendikalara karşı Özerk Yönetim komiserini tutan cumhuriyetçilerin Komite'den çıkarılmalarını sağladı ve bu Komite sadece işçi örgütleri temsilcilerinden oluştu. Çeşitli grupları temsil edecekler ya eşitlik ilkesine göre ya da siyasal güce oranla seçiliyorlardı. Ama çoğunlukla, iletmelerdeki güç dengesine göreydi bu. Sosyalistler Santander'de, Mieres'de, Sama de Langreo'da üstündüler, ama her madenci kenti ya da kasabası kendi siyasal fizyonomisine sahipti. Bask milliyetçileri sosyalistlerle Bilbao cuntasını paylaşıyorlardı, ama Kuzey'deki bütün öbür cuntalara egemendiler. Anarşistler, Cuenca'da olduğu gibi Gijon'da da üstündüler. Malaga'da UGT aracılığıyla temsil edilen sosyalistler ve komünistler yavaş yavaş CNT'yi geride bırakıyorlardı. Valencia'da, partilerin bir delegesine karşılık sendikaların iki delegesi vardı. Castellón'da, CNT'nin temsilci sayısı on dört, UGT'nin yediydi, sosyalistlerle komünistlerin temsilcisi yoktu, ama cumhuriyetçilerle POUM yedişer delegeye sahiptiler. Katalonya'da, Sabadell ve Lérida[7] dışındaki büyük kentlerde Komiteleri yöneten CNT-FAI'ydi.

Ad, köken, bileşim yönünden ayrılıkları ne olursa olsun, bütün Komitelerin temel bir ortak çizgisi vardı. Hepsi, ayaklanmayı izleyen günlerde, yerel olarak bütün iktidarı ele geçirip yasama gibi yürütme yetkisini de üstlenmişlerdi. Kendi bölgelerinde, sadece düzenin korunması ve fiyatların denetimi gibi öncelikli sorunlar konusunda değil, anın zorunlu kıldığı devrimci sorunlar konusunda da –sanayi işletmelerinin kamulaştırılması ya da sendikalaştırılması, kilise mallarına, "karşı devrimcilerin" ya da büyük toprak sahiplerinin mallarına el konulması, toprakların topraksız köylülere dağıtılması ya da ortak işletilmesi, banka hesaplarına el konulması, konut sorununun belediyeler tarafından üstlenilmesi, yazılı ya da sözlü haber araçlarının, eğitimin, sosyal yardımın düzenlenmesi gibi– özerk olarak karar veriyorlardı. G. Munis'in çarpıcı deyimiyle, yetkisini silahlı işçilerden alan, Sivil Muhafızlar, Hücum Muhafızları

7. Sabadell'de Komite'ye PSUC ve UGT üyesi Jose Moix başkanlık ediyordu. Lérida'da, başkanlık ve kamu düzeni komiserliği görevini birlikte yapan, POUM'dan Jose Rodes'ti.

ve çeşitli memurlar gibi eski devletin uzmanlaşmış kurumlarının ister istemez boyun eğdiği "Hükümet-Komite"ler yerleşmişti her yere. Komitelerin otoritesi konusunda, o sıra en kararlı hasımlarından biri olan İspanyol Komünist Partisi yöneticisi Jesus Hernandez'in tanıklığından daha iyi bir saygı belirtisi bulunamaz: "Komite, bir çeşit bulanık, karanlık, elle tutulmaz ve görevleri belli olmayan, otoritesinin nereye vardığı kestirilemeyen iktidardı. Ama amansız bir diktatörlükle, tartışılmaz bir iktidarla, gerçek bir hükümet gibi iş görüyordu."[8]

Yerel düzeyde doğruydu bu, kökenleri değişik güçlerin çatıştığı ya da bir arada iş gördüğü bölgesel düzeyde ise tümüyle değil.

KATALONYA ANTİFAŞİST MİLİSLERİ MERKEZ KOMİTESİ

Doğuşu

21 Temmuz günü, Barselona çarpışmaları sona erdiğinde, sokağa egemen olan devrimciler Özerk Yönetim (*Generalitat*) sarayına çağrıldılar. Anarşist lider Santillan anlatıyor bunu: "Günlerdir uyumadan, tıraş olmadan, görünüşümüzle hakkımızda oluşan efsaneyi doğrulayarak, elde silah, Katalonya hükümet merkezine gittik. Özerk bölge hükümetinin üyelerinden bazıları sapsarıydılar, titriyorlardı. Ascaso'nun hazır bulunmadığı bu görüşme sırasında, Hükümet sarayı, bizimle gelen savaşçılar tarafından dolduruldu."[9] Başkan Companys, kazandıkları zaferden ötürü onları kutladı: "Sadece siz faşist askerleri yendiğiniz için, tek başınıza kentin ve Katalonya'nın sahiplerisiniz... Zaferi kazandınız ve her şey sizin elinizdedir. Bana gerek duymuyorsanız, başkan olarak beni istemiyorsanız hemen söyleyin, antifaşist savaşın erleri arasına katılırım. Buna karşılık, bu görevden ancak faşizm zafer kazanıp beni öldürürse ayrılacağıma inanırsanız, o zaman belki partili arkadaşlarımla, adım ve prestijimle size hizmet edebilirim."[10]

Kuşkusuz Başkanın başka bir seçeneği yoktu. Birkaç hafta sonra, yardımcısı Miravittles'in yazacağı gibi: "Milisler Merkez Komitesi, hareketten iki ya da üç gün sonra, her çeşit düzenli kamu gücünden yoksun olunduğu ve Barselona'da ordu bulunmadığı sırada kuruldu. Bir başka nedenle, Sivil Muhafızlar ve Hücum Muhafızları da ortadan kalkmıştı. Halkın güçleriyle birleşip öylesine ateşli dövüşmüşlerdi ki, bunlar, artık aynı yığının bir parçası olmuşlardı ve ona iyice karışmışlardı."[11]

Barselona sokaklarında gerçek iktidar silahlı işçilerin ve Komitelerin, kentlerde ve köylerde Hükümet-Komite'lerin elindeydi. Sosyalistler

---

8. *Negro y Rojo*, s. 233.
9. Santillan, *a.g.e.*, s. 168.
10. Garcia Oliver, *Dans la tourmente*, s. 251.
11. *Heraldo de Madrid*, 4 Eylül 1936.

ve komünistler, Comorera'nın ağzından Başkana, sokağı CNT'nin ve POUM'un adamlarıyla paylaşacak "Özerk Yönetim (*Generalitat*) Milisleri" kurulmasını önerdiler.[12] Companys onlara katılmadı: Savaşan güçler arasında denge yoktu. O günlerde, kendi deyimiyle, kişiliği, "adı ve prestiji" Katalonya'da Cumhuriyetten artakalan tek şeydi. Hizmetinin kabul edilmesi ya da geri çevrilmesine bağlıydı devletin kaderi, gelecek aylarda yeniden kurulma olasılığı. CNT yöneticileri işbirliğini sürdürmeyi kabul ettiler. Önceki gün, sert bir tartışma sonunda, Bölge Komitesi şu açıklamayı yapmıştı: *No hay comunismo libertario, primero aplastamos a la faccion.* (Anarşik komünizm yoktur, önce fraksiyonları ezelim.) Companys'in önerisine evet cevabı verdiler. Santillan, onların kararını şu deyimlerle yorumluyor:

"Tek başımıza kalabilir, mutlak irademizi zorla kabul ettirebilir, özerk hükümeti yok sayıp yerine gerçek halk iktidarını getirebilirdik. Ama bize karşı işlediğinde inanmıyorduk diktatörlüğe, başkaları üzerinde diktatörlük kurabileceğimiz zaman da bunu istemiyorduk. Özerk hükümet, başında Companys'le görevinde kalacak, halk güçleri İspanya'nın kurtuluşu için savaşı sürdürmek amacıyla milisler halinde örgütlenecekti. Böylece bütün siyasal kesimleri, liberalleri ve işçileri içine soktuğumuz Katalonya Antifaşist Milisleri Merkez Komitesi doğdu."[13]

Kuruluşu ve Rolü

Başkanın çalışma odasına bitişik salonda örgütlerin delegeleri toplandılar ve hemen Merkez Komitesini kurdular. Komiteye ılımlıların delegeleri, Esquerra'dan üç, "'rabassaire"lerden bir, Katalan Hareketi'nden bir kişi girdi. Resmen kuruluşunun eşiğinde bulunan PSUC'un bir temsilcisi vardı. POUM da bir delege veriyordu. FAI'yi Santillan ve Aurelio Fernandez, CNT'yi Garcia Oliver, Asens ve Durruti temsil ediyordu. Birkaç gün sonra, Durruti'nin yerini Mareos Alcon alacaktı. Sayıca on kat az olan UGT'nin de üç temsilcisi vardı.

Bu oldukça çelişkili bir ilk sonuçtu. Companys'in mutlak zaferini kabul ettiği güçlü CNT, zayıf olan Katalan UGT'siyle eşit sayıda temsilci vermeyi kabul ediyordu. Garcia Oliver'in belirttiği gibi, sırf cömertlik miydi bu?[14] Santillan'ın belirttiği gibi, CNT'nin azınlıkta olduğu bölgelerde kendisine aynı biçimde davranılmasını sağlamak için başvurulmuş siyasal bir davranış mıydı?[15] Her iki öğenin de ağır basmış olması

---

12. Benavides, *Guerra y Revolucion en Cataluna*, s. 190.
13. Santillan, *a.g.e.*, s. 169.
14. *A.g.e.*, s. 255 ile karşılaştırınız. Anarşistlerin, "küçükleri yutma isteğini bir türlü unutamayan büyük balıkları taklit etmek" istemediklerini söylüyor.
15. "Böylece" diye yazıyor, "kardeşçe işbirliği yapma isteğimizi gösteriyoruz, İspanya'nın geri kalan yerlerinde ve azınlıkta olabileceğimiz bölgelerde zafere az ya da çok katkıda bulunmuş kişilere davrandığımız gibi bize de aynı dikkat ve saygıyla davranılsın." s. 255.

mümkündür. Devrim günlerinde POUM ile CNT arasında beliren rekabet çerçevesinde, anarşist yöneticilerin, dört Katalan cumhuriyetçisi, üç UGT'li, bir PSUC'lıyla ciddî bir manevra rahatlığı sağlamaktan hoşnutsuzluk duymadıklarının akla yakın geldiğini de ekleyelim. Merkez Komitesinde, POUM Katalonya'nın öteki önemli merkezlerine oranla çok daha kesin bir biçimde azınlıktaydı. Santillan'ın da üzerinde durduğu gibi, bu temsil edilme biçimi, Merkez Komitesinde CNT-FAI'nin iradesiyle kabul edilmişti.

Bir uzlaşmanın ürünü olan, parti ve sendika yöneticilerinin pazarlıkları sonucu doğan, bir hükümet kararnamesiyle resmilik kazanan Merkez Komitesi, doğuşundaki koşullardan ötürü karışık bir örgüttü. Hükümetin dört temsilcisiyle birlikte devamlı toplanan ve hükümet adına hareket eden Komite, bazı yönlerden ek bir hükümet organı, hükümetin yetkilerini üstlenmiş bir uzlaşma komitesi gibi görülebilir. Gerçekte parti ve sendika yöneticileriyle bağlantı halinde olduğu Barselona dışında, ülkedeki tabanı, "Hükümet-Komite"lerden, aynı zamanda en üst düzeydeki sözcüsü olduğu devrimci yerel iktidarlardan oluşuyordu. Santillan şunları yazarken aynı şeyi açık bir biçimde saptıyor:

"Milisler Komitesi Katalonya'daki tek gerçek iktidar olarak kabul edildi. Özerk hükümet vardı ve bizden saygı görüyordu, ama halk artık sadece zafer ve devrim sonucu oluşan iktidardan başkasına boyun eğmiyordu. Çünkü halkın zaferi ekonomik ve toplumsal devrimdi."[16]

Santillan'ın da burada gösterdiği gibi, Merkez Komitesinin yetkilileri ve otoritesi dışında kalan hiçbir şey yoktu: "Cephe gerisinde devrimci düzenin kurulması, savaş için iyi kötü yönetilen güçlerin örgütlenmesi, subayların yetiştirilmesi, muhabere okullarının kurulması, besin ve giysi sağlanması, ekonomik örgütlenme, yasama ve yargı... Milis Komitesi her şeydi, her şeye bakıyordu; barış dönemindeki sanayinin savaş sanayisine dönüştürülmesiyle, propagandayla, Madrid hükümetiyle ilişki kurulmasıyla, bütün savaş merkezlerine yardımla, Fas'la ilişkilerle, eldeki toprakların ekilmesiyle, sağlıkla, kıyıların ve sınırların denetimiyle, bin bir sorunla uğraşıyordu. Milislere, ailelerine, şehit savaşçıların dul karılarına para ödemek zorundaydık, kısacası, otuz-kırk kadar kişiyle bir hükümetin pahalı bir bürokrasi kurmasını gerektiren işlere bakıyorduk. Milisler Komitesi bir Savaş Bakanlığıydı, bir İçişleri Bakanlığıydı ve bir Dışişleri Bakanlığıydı aynı zamanda ve ekonomik ve kültürel alanlarda da benzer örgütlerin kurulması için esin kaynağı oluyordu."[17]

Hem yasama hem de yürütme yetkilerini elinde bulunduran ve iktidarın siyasal bir organı olan Komite, kısa süre sonra gerçek birer

16. Aynı eser, s. 170 ile karşılaştırınız.
17. Aynı eserle karşılaştırınız.

bakanlık görevi yapacak uzmanlaşmış çalışma ve yürütme komiteleri kurarak örgütlendi. Propaganda işleriyle görevli bir idarî genel sekreterin çevresinde –bu işi, eski bir aşırı solcu militan olan Esquerra'nın genç yöneticilerinden Jaime Miravittles üstlenmişti– Santillan'ın sorumluluğu altındaki Milislerin Örgütlenme Komitesi, Garcia Oliver'in başında bulunduğu askerî harekâtın yürütülmesiyle görevli Savaş Komitesi, UGT'den Duran Rosell ve CNT'den Alcon'un yetkilerine giren Ulaştırma Komitesi, *rabassaire* José Torrents'in yönettiği İaşe Komitesi, anarşist Aurelio Fernandez'in üstlendiği gerçek bir İçişleri Bakanlığı olan Soruşturma Komisyonu, Katalan milliyetçisi Tarradellas'ın başına getirildiği Savaş Sanayisi Komisyonu iş görüyordu. Onların çevresinde de öteki hizmetler yaratıldı: Sekreterliğini POUM'dan sendikacı öğretmen Hervas'ın yaptığı Birleşik Okul Komisyonu ile istatistik, cephane, sansür, radyo ve basın, haritacılık, ihtisas okulları gibi çeşitli teknik servisler.

VALENCIA'DA İKTİDAR ÇATIŞMASI

Aynı dönemde Valencia'da durum bu denli açık olmaktan uzaktı. Garnizon ve grevdeki işçiler birbirlerini kollamaya devam ederlerken, Martinez Barrio'nun yönettiği ve yetkilerini Madrid hükümetinden alan Cunta, kışlaların kuşatılmasına son verilmesini, işbaşı yapılmasını, yasallığa dönülmesini isteyen cumhuriyet hükümetinin otoritesini ayaklananların otoritesine karşı çıkarıyordu. 21 Temmuz gününden beri, garnizon hükümete bağlı olduğundan, grevin sona erdirilmesi gerektiğine Yürütme Komitesindeki delegeleri ikna etmeye çalışıyordu. Ama bu girişim büyük kuşku uyandırdı: Martinez Barrio ve Mola'nın, garnizon komutanı general Monje gibi mason oldukları biliniyordu. Hükümet temsilcisinin, 19 Temmuz günkü birkaç saatlik başkanlığı sırasında orduyla gerçekleştiremediği uzlaşmayı sağlamaya çalışmasından kuşkulanılıyordu. Subaylarla papazların sokağa çıkmadığı ve Yürütme Komitesinin resmî polisin yanı sıra bir işçi polisi yönettiği ayaklanmış Valencia'da tartışmalar hararetliydi. 23 Temmuz günü, hükümetten yetki almış bulunan olan Cunta adına Espla, Halk Yürütme Komitesi'nin kaldırıldığını, her partiyle her sendikanın bir temsilcisinden oluşan bir danışma komitesinin yardımcılığında sivil vali görevini üstlendiğini açıkladı. Komite bölündü: CNT, Sosyalist Parti, UGT ve POUM hükümet ültimatomunun geri çevrilmesini istiyordu. Solcu cumhuriyetçiler ve Komünist Parti, Komite'nin bir disiplin örneği olması ve Valencia'da yetkili Cunta'nın temsil ettiği yasal hükümetin otoritesine boyun eğmesi gerektiğini düşünüyorlardı.

Sonunda, Halk Yürütme Komitesi dağılmama kararı aldı. Komite'nin eylemci kanadı olan CNT-UGT Grev Komitesi, *CNT-UGT* adlı bir gün-

lük gazete çıkarılmasına, iaşeyle ilgili iş kollarında işbaşı yapılmasına, kentin beslenmesini sağlamak için bir sendika komitesi kurulmasına karar verdi. Ama hükümeti temsil eden Cunta iaşe işini belediyeye verdi. Gündelik gösterilerinde darbeci birliklere karşı savaşmak isteyen garnizonla pazarlıkları sürdürdü.

Madrid'de, İçişleri Bakanı CNT sekreteri Antona'ya Valencia garnizonunun hiç değilse tarafsızlığına güvenilebileceğini bildirdi. Ama yollayacağına söz verdiği silahlar gelmiyordu. Bunun üzerine, CNT'nin Madrid örgütü Valencia'ya makineli ve tüfek yolladı. Barselona'dan da, kuruluş halindeki milisleri donatmakta kullanılan silahlar geliyordu. Garnizon hâlâ kışlalardaydı ve kışlalara yaklaşılmasını yasaklıyordu. Yürütme Komitesi saldırıya geçip kışlaları almakla gözdağı veriyor, ama kararı hep erteliyordu. Darbeci ordunun tehlikeli olmaya başladığı Teruel'e kuvvet yollamak söz konusu edildiğinde yeni bir anlaşmazlık patlak verdi. Yürütme Komitesi, üç milise bir Sivil Muhafız oranında bir alaşım önerdi. Müfreze yola çıktı, ama Teruel'e varmadan, Puebla de Valverde'de Sivil Muhafızlar milisleri öldürüp düşman saflarına geçtiler.

Artık olaylar hızla birbirini izleyecekti. Kışlalarda kımıltılar başladı: Grevin ikinci haftası başlarken, Paterna istihkâm alayı astsubay Fabra komutasında subaylarına karşı ayaklandı. Ayaklananlar, her gün silahlarını alıp kışlalardan kaçan askerlerin takviyesiyle güçlenen milislere katıldılar. Yine de CNT-UGT Grev Komitesi, ulaştırma dışındaki bütün iş kollarında 27 Temmuz günü işbaşı yapılması emrini verdi sonunda. İşçilerin tepkisi, Komite'ye, durumu yanlış değerlendirdiğini gösterdi. İşçiler bu emri dinlemediler ve grevi sürdürdüler. CNT ve UGT tabana boyun eğdi... Yürütme Komitesi üç üyeden oluşan bir büroyu –CNT'den Lopez, UGT'den Tejon ve genç bir subay olan teğmen Benedito– kışlalara karşı 1 Ağustos günü girişilecek saldırıyı hazırlamakla görevlendirdi. 31 Temmuz günü, Sevilla Radyosu, garnizonun ayaklandığını ve Valencia'nın darbecilerin eline düştüğünü bildirdi. Gerçekte, üç alay ayaklanmıştı, ama askerler subaylara karşı çıkıyorlar ve milisler saldırıya geçiyorlardı. Garnizon silahtan arındırıldı, şüpheli subaylar tutuklandı ve yargılandı, askerler terhis edildi; milisler silahlara el koydular. Bunun üzerine hükümet de pes etti: Yetkili Cunta'nın görevine son verildi, Halk Yürütme Komitesi'nin otoritesi tanındı, Komite başkanı albay Arin'in valiliğe atanması gerçek durumun kabul edilmesinden başka bir şey değildi.

O günden sonra, otoritesini hızla bütün bölgeye yayan Halk Yürütme Komitesi, her yanda Katalonya'daki Merkez Komitesi'ninkine benzer bir rol oynamaya başladı. Valencia'daki bir miting sırasında, Andrès Nin, bu Komite'nin şahsında "Levante Proleter Devrim Hükümeti"ni selamlıyordu. Komite tam yetkili bir Ekonomik Konsey topladı, birkaç

cepheye gönderilecek milisleri örgütledi. Kendisine bağlı, Kamu Düzeni, Adalet, Tarım, Maliye Komisyonları "bakanlık" adını aldı. Giral tarafından askerî bölgeye komuta etmek üzere gönderilen, Martinez Barrio hükümetinin eski Savunma Bakanı general Miaja, Yürütme Komitesi'nin savunma delegesi Benedito'nun, "sümüklü bir teğmen"in otoritesi karşısındaki güçsüzlüğünü binbaşı Martin Blazquez'e itiraf etti. General varlığıyla yokluğu belli olmayan bir cumhuriyet hükümetini temsil ederken, teğmen yeni "sovyet iktidarının temsilcisiydi."[18]

ÖBÜR DEVRİMCİ HÜKÜMETLER

Başka kuruluşlar İspanya'nın öteki bölgelerinde iktidarı ele geçirdiler. Asturia'da, köylerde ve madenci kasabalarında, iktidar İşçi ve Köylü Komitelerinin elindeydi. Taşra ölçeğinde iki karşıt otorite birbiriyle çekişiyordu: CNT'den Segundo Blanco'nun başkanlığını yaptığı Gijon Savaş Komitesi ve sırasıyla sosyalist Gonzalez Peña'nın, ardından Amador Fernandez'in yönettiği Sama de Lagreo Halk Komitesi, her biri kendi Savunma, Ulaştırma, Beslenme ve Sağlık komisyonlarını kurmuştu. Aznar'ın tanıklığına göre, Sama de Langreo Komitesi, Eylül ayı içinde, altı günde 20.000 kişiyi silahlandıracak güçteydi. Bu ay içinde de, iki Komite, merkezi 'Gijon'da olan, ama bu kez sosyalist Belarmino Tomas'ın başkanlık ettiği bir Savaş Komitesi bünyesinde birleşecekti.

Santander'de, komisyonlarının gerçek bakanlıklar gibi özerk olarak işlediği Savaş Komitesi sosyalistlerin egemenliğindeydi. Ama anarşistler, başkan Juan Ruiz'in otoritesine birkaç kere karşı çıkacaklardı.

Malaga Halkın Kurtuluşu Komitesi, 20 Temmuzdan sonra yavaş yavaş bütün bölgeye kendini kabul ettirmişti. Ayaklanmanın bastırılmasını bir Teyakkuz Komitesi yürütüyordu. İşçi Komiteleri sağlık ve beslenme işini ve Kadın Komiteleri de göçmen sorunlarını üstlenmişti. Bu Komiteye bağlı silahlı devriyeler yavaş yavaş bütün Sivil Muhafızları tasfiye ettiler. Komite, tek başına, cezaevlerinde tutuklu bulunanların öldürülmesini önlemeye yeterli otoriteye sahipti. Delaprée, 19 Ağustos günü şunları yazıyordu: "Burada, işçi ve milis konseyleri bütün iktidarı ellerinde tutuyorlar. Sivil vali, onların elinde bir imza atma makinesinden başka şey değil. Yanlarında bizimkilerin süt çocuğu kalacakları Dağlıların önünde titreyen solgun bir Girondin[19]* bu vali."[20] Eylül ayında, Halkın Kurtuluşu Komitesi, gerçek bir hükümet gibi, Savaş, İçişleri, Adalet ve Müsadere bakanlıklarıyla resmen kuruldu. Başkanı olan sosyalist

18. Martin Blazquez, *Guerre civile totale*, s. 201.
19. * Fransız Devrimi sırasında bir siyasal grup oluşturan *Girondin*'ler, aydın bir burjuvazinin zaferinden yana ve ılımlıydılar. Meclisin üst sıralarında oturdukları için *Dağlılar* diye adlandırılan grup, halkın çıkarlarına daha yakındı [ç.n.].
20. Delaprée, *a.g.e.*, s. 70.

öğretmen Francisco Rodriguez, sivil valiliğe atandı: Yasallık gerçek iktidarın sahibini onaylıyordu.

Özgünlüğü bulunan bölgesel bir devrimci iktidar da Aragon'da kurulacaktı. Orada, gördüğümüz gibi, cumhuriyetçi yöneticiler tümüyle askerî ayaklanmaya katılmışlardı. Aragon'un kırsal yörelerinin büyük bir bölümünün Katalan milisler tarafından geri alınmasını her köyde radikal devrimci tedbirler izlemişti. Yetkililer ve Sivil Muhafızlar kaçar ya da öldürülürken, köy genel meclisi tutuklu "faşistleri" yargılıyor ve silahlı milislere dayanarak kendisini yönetecek olan Köy Komitesini seçiyordu. Bu yolla seçilen Komitelerin tümü değilse bile büyük bölümü anarşist çoğunluğun elindeydi. Onlarla toptan temizlenen cumhuriyetçi yetkililer arasında hiçbir işbirliği söz konusu olamazdı. Ekim başında Bujaraloz'daki Durruti'nin genel karargâhının yakınında kent ve köy komiteleri kongresi toplandı. Tümüyle CNT militanlarından oluşan ve Fraga'ya yerleşecek Joaquin Ascaso'nun başkanlık ettiği bir "Savunma Konseyi" seçti kongre. Anarşist müfrezelerin yöneticilerinin de onayıyla, Savunma Konseyi'nin, Aragon bölgesinde kimseyle paylaşmadığı bir otoritesi vardı: Komitelerin bütününü temsil eden Yüksek Komite, böylece devrimci İspanya'da yerel komiteler federasyonundan türeyen ve yetkisini onlardan alan tek bölgesel örgüttü. Kuruluşu sırasında "kantoncu" ve "bölücü" diye nitelenerek komünistlerin saldırısına uğrayan bu Savunma Konseyi aylar geçmeden hükümet tarafından kabul edilmeyecekti. Ayrıca da, devrimci iktidarın varlığı en uzun süre devam eden örgütü olacaktı.

ÖZEL BİR DURUM: BASK ÜLKESİ

Bask illerinde durum İspanya'nın geri kalanından çok farklıydı. Buralarda tartışılmaz biçimde çoğunluğu sağlayan Bask Ulusal Partisi, 19 Temmuz günü askerî ayaklanmaya karşı çıkacak ve birkaç gün sonra Halk Cephesi'ne katılacaktı.

Yine de amaçları, militanları bütün İspanya'da devrim yapmakta olan işçi parti ve sendikaları ile Bask Ulusal Partisi arasında büyük bir uçurum açıyordu. Bask milliyetçileri kilisenin ve mülkiyetin ateşli savunucularıydı, ilk günlerden başlayarak da Halk Cephesi ve sendikalardaki "müttefiklerinin" büyük çoğunluğuyla doğrudan anlaşmazlığa düşeceklerdi. Bütün Bask illerinde oluşan Savunma Cuntaları, askerî ayaklanmaya karşı savaşan ve aynı zamanda da devrimin karşısına engeller diken kuruluşlardı. 7 Eylül 1936 günü, Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in *La Nacion* gazetesinde, Bask lideri Manuel de Irujo, şunları yazmakla partisinin o dönemde karşılaştığı güçlükleri mükemmelen ortaya koyuyordu: "Sermayeden ve proletarya diktatörlüğünden yana

olan aşırı partiler *requeté*'ler ve milisler kurarak başlangıçta bizden çabuk davranmışlardı." Ayrıca, çoğunluğu elde tuttukları bütün örgütlerde, Bask milliyetçileri "cephe gerisinde disiplini ve kamu düzenini sağlamak için kamu düzeni komiserliği" görevini istiyorlardı."[21] Guipuzcoa cuntası kamu düzeni komiseri, öncelikle *paseo*'lara son verilmesini ve bankaların korunmasını sağlayarak mülkiyetin savunulması için kolları sıvıyordu. Düzenin sağlanması ve mülkiyetin korunması için, milliyetçiler, binbaşı Saseta komutasındaki kendi birliklerini, Bask milislerini kurdular. Milliyetçi militanlar arasından seçilen, rahipler tarafından sıkı bir biçimde yönetilen bu milisler kendi bayraklarını çekiyor ve Bask dili konuşuyorlardı. Birkaç hafta içinde, San Sebastian'da, Loyola kışlasının düşmesiyle işçilerin eline geçen silahların neredeyse tümünü geri almayı başardılar.

Bask ülkesinde cumhuriyetin yıkılması, bir devrimci iktidarın değil, özellikle Bask milliyetçiliğine dayalı, mülkiyetin ve kilisenin savunucusu, Bask özgürlüklerinin düşmanı olan askerlere karşı ülkenin savunulmasını hazırlarken, içteki devrimci harekete karşı mücadeleyi de muzafferane biçimde yürüten yeni bir burjuva devletin kurulmasını sağladı.[22] Eylülün ortalarından itibaren, Bask Ulusal Partisi, kendi denetimi altında bir Bask ülkesi hükümeti kurarak son adımı atmaya karar verdi.[23]

YENİ BİR DEVLET MEKANİZMASININ İLK ADIMLARI

Komitelerin çoğunluğu, ilk günlerde, uzmanlaşmadan ve yetki paylaşımından yoksun olarak iş gördü. Komite ya da hatta köy meclisi hem tartışma organı, hem mahkeme, hem savaş konseyi görevi yapıyordu. Silahlı köylü ve işçiler nöbet tutuyor, devriye geziyor, denetim yapıyor, müsadere ediyor, tutukluyor, kurşuna diziyorlardı. Bu arada, çok kısa bir süre içinde, özellikle kentlerde uzmanlaşmış kurumlar ortaya çıktı.

Bunlar öncelikle polis görevini üstlenmiş birliklerdi: Devrim düşmanlarına olduğu kadar çıkarcılara, kör terörün aktörlerine karşı da devrimci düzenin sağlanması söz konusuydu. Hükümete bağlı kalmış Sivil Muhafız ya da *asalto* birlikleri çok sıkı bir temizlikten geçiriliyordu; yine de bunlara sınırlı bir güven duyulduğundan, büyük merkezlerin

---

21. San Sebastian'da, kışlaların ele geçirilmesinden sonra, CNT'liler sokağa egemendiler. Manuel de Irujo şunları yazıyor: "CNT denetimindeki Loyola'nın ganimetlerini ellerinde tutanların tutsağı sayılabilirdik. (Lizarra'dan naklen, s. 53).

22. "İki cephede birden savaş" deyimi İrujo'nundur (Lizarra, *a.g.e.*, s. 95). Irujo, sadece "ayaklanan askerler"den değil, "evin içine dek girmiş bulunan aşırı uçlara bağlı kişiler"den de söz etmektedir.

23. Manuel de Irujo, Alvarez del Vayo'nun kendisine ilettiği Caballero hükümetinde bakanlık görevi alma önerisini yorumlarken şöyle diyor: "Devrimci bir biçimde özerk Euzkadi hükümetini kurmaya hazırlandığımız bir sırada hükümete katılma yolundaki önerinin beni ne denli şaşırttığını okur düşünebilir." (Lizarra'dan naklen, *a.g.e.*, s. 81).

çoğunda, Komiteler, eski polis güçlerinin denetlenmesini ve yeni kurulan polis güçlerinin de örgütlenmesini özel kurullara veriyorlardı. Barselona'da, Aurelio Fernandez'in yönettiği soruşturma kurulu, ihbarları kabul etmek, soruşturma yapmak, evleri aramak, kuşkulu görülen kişileri tutuklamak yetkisine sahipti. Otoritesini yavaş yavaş partilerin ve sendikaların "özel polisleri"ne kabul ettiriyordu. Türlü adlar altında cephe gerisinde terörün örgütlenmesini sağlayan kuruluşlar, Malaga'da Teyakkuz Komitesi, başka yerlerde Kamu Düzeni Konseyi, Güvenlik Konseyi diye anılıyordu.

Buna koşut olarak, kısa süre sonra "Cephe Gerisi Milisleri" diye adlandırılacak olan milisler polis görevlerinde uzmanlaşmaktaydı.

Barselona'da bu görevi üstlenen, anarşist Asens'in komuta ettiği ünlü "Denetim Devriyeleri"ydi. Yarısı CNT-FAI'den, yarısı da öteki örgütlerden alınan, kuruluşları sırasında Merkez Komitesi tarafından çağdaş haberleşme ve ulaşım olanaklarıyla donatılan bu devriyeler, önce 700, daha sonra 1.100 militan işçiden kuruluydu. Gijon Denetim Devriyesi, Lérida Toplumsal İşçi Tugayı, Castellón Antifaşist Halk Muhafızları birbirinin benzeri kuruluşlardı.

Santillan'ın "topyekûn devrimci iktidar" diye adlandırdığı gücü paylaşmak konusunda anarşistlerin isteksiz davranmalarına rağmen, aynı gelişim adalet alanında da görülecekti. Adalet Sarayları kapalı, yargı organı görevlileri öldürülmüş ya da kaçaktı, ortalıkta "adaleti gerçekleştirenler"den geçilmemekteydi ve Komitelerin işi başlarından aşkındı. Barselona'da, avukat Samblancat'ın yönettiği CNT milisleri Adalet Sarayı'nı yağmalamış, dosyalarla haçları pencerelerden aşağı atmışlardı. İlk işi bölgedeki bütün memurları görevden almak ve ikincisi kendini devrim mahkemesi ilan etmek olan, solcu avukatların çoğunluğu oluşturduğu hukukçulardan kurulu bir Adalet Komitesini iş başına getirdiler. Değişik türdeki devrim mahkemeleri, Ağustos başında Valencia'da, Castellón'da, Lérida'da da ortaya çıktı: Bu mahkemelerin yargıçları, savcıları, başkanı, partiler ve sendikalar tarafından seçilen milislerdi.[24] Kararları çok sertti ve prosedür çok basitti, ama savunmanın haklarına genellikle saygılı davranılıyordu. Beraat ettirmeyi de biliyorlardı ve hiç değilse bu yönden, *paseos* uygulaması karşısında açık seçik bir ilerleme oluşturuyorlardı.

---

24. Lerida Devrim Mahkemesi tümüyle işçilerden kurulmuştur, üyelerinin üçte biri POUM, üçte biri UGT-PSUC, üçte biri de CNT-FAI tarafından seçilmiştir. CNT'den başkan Larrocca ve POUM'dan savcı Pelegrin demiryolu işçileridir.

MİLİSLER

Savaş çerçevesinde yeni bir ordunun kuruluşu yine de ilk yapılması gereken iş olarak ortaya çıktı. Bunun gerekliliği, yeni iktidar kurumlarını doğurdu.

Milisler partilerin ve sendikaların girişimleri sonucu ortaya çıktı. Başlangıçta bu örgütlerin silahlı kanadından başka şey değildiler. Her birinin adı da kökenini hatırlatıyordu, ister bir meslek (*Artes graficas*, *Madera*) ister bir siyasal simge (*Caballero* ya da *Claridad* UGT'yi, *Carlos Marx* PSUC'yi, Lenin ya da Maurin POUM'u, *Mada* ya da *Companys* Esquerra'yı) söz konusu olsun.

24 Temmuz günü, Barselona'da Durruti'nin komuta ettiği, yardımcılığını binbaşı Perez Farras'ın yaptığı ve bünyesindeki tek örgütlenmiş güç havan ve makineliyle donatılmış birkaç gönüllü askerden oluşan 3.000 kişilik ilk kolu Merkez Komitesi kurdu. Sonraki günler, yine Merkez Komitesinin koruyuculuğu altında, ama aslında siyasal ve sendikal örgütlerin etkisinde olan başka birlikler de kuruldu. Merkez Komitesi adına hareket eden Santillan, milislerin bünyesindeki particilik ruhuna ve bunun çoğu kez üzücü sonuçlarına karşı savaşmış, ama silah ve adam konusundaki çekişmeye ve bazen kanlı çatışmalara engel olamamış gibidir. Valencia'da, Yürütme Komitesi girişimin öncüsüdür: Onun sayesinde "Demir Kol", "Desperado", "Çelik Kol", "Hortlaklar Kolu" kurulur, ama bu birlikler bünyesinde siyasal etkiler de kesin bir rol oynamaktadır. "Hortlaklar Kolu" sosyalistler tarafından yönetilecek, "Demir Kol" anarşist birliklerin en kötü ün yapanı olacaktır. Madrid'de, her örgüt kendi birliğine sahiptir, aralarındaki tek bağ da, hepsini elinden geldiğince besleyen, silah ve donanım sağlayan, maaşlarını ödeyen hükümettir. Birliklerin örgütlenmesini her parti ya da sendikanın Ulusal Komiteleri, CNT merkezinin Savunma Komitesi sağlamaktadır. Cumhuriyetçi sol burada "Çelik Alay"ı, Komünist Parti de ünlü Quinto haline gelecek, ama şimdilik ötekilerden güç ayırt edilen bir milis birliğini, "Beşinci Alay"ı kurarak dikkati çekeceklerdir.

Milisler konusunda kesin rakamlar vermek güç. Rabasseire, savaşçı milislerin tümünün 100.000 kişiden oluştuğunu söylüyor: 50.000 kişi CNT'ye, 30.000 kişi UGT'ye, 10.000 kişi Komünist Parti'ye, 5.000 kişi POUM'a bağlı. Bunlara 12.000 *asalto*, birkaç yüz Sivil Muhafız, birkaç bin asker ve sadece 200 subay eklemek gerek. *Boletín CNT-FAI* Eylül başında Katalonya ve Aragon'da, 4.000'i eski Sivil Muhafızlardan, 2.000'i PSUC ve UGT militanlarından, 3.000'i POUM'un, 13.000'i de CNT'nin adamlarından oluşan 22.000 milis bulunduğunu yazıyor. Valencia da, 4.000'i Teruel'e olmak üzere, çeşitli cephelere 9.000 milis göndermiş durumda. Madrid'de silahlı adamlar çabucak cephenin yolunu tutmuşlardı, ama Katalonya'da, Santillan, cephe gerisi milislerinin elinde

kalan tüfek sayısının 60.000 olduğunu yazıyor ve Merkez Komitesinin gücünün savaşçı milisleri takviye etmeye yetmediğini itiraf ediyor: Durruti, PSUC'nin elinde tuttuğu on kadar makineliyi almak için Sabadell üzerine yürümek zorunda kalacak ve CNT-FAI'ye bağlı kişiler de, Aragon cephesinde eksikliği duyulan kırk makineliyle birkaç tankı daha uzun süre ellerinde tutacaklardı.

İlk müfrezelerin komutanları siyasal militanlar ve sendikacılardı. İçlerinde askerî eğitim görmüş olanlar pek azdı. Barselona'da, bunlar, anarşist Durruti, Jover, Ortiz gibi işçiler; Rovira Arquer, Grossi[25] gibi POUM militanları, Trueba ve Del Barrio gibi PSUC militanlarıydı. Birkaç meslekten subay onlara destek oluyordu: binbaşı Perez Farras, Esquerra koluna komuta edecek binbaşı Perez Salas, binbaşı Martinez ve yüzbaşı Escobar, Santillan'ın teknik danışmanları ve Barselona'da Cumhuriyetçi Antifaşist Askerî Birlik yöneticileri.

Hava yüzbaşısı Bayo, Mayorka seferine komuta edecek ve Navarralı bir albay olan Jimenez de La Deraza da topçu birliklerini kuracaktı. Milislerin eğitilmesinde ve yönetilmesinde düşük rütbeli subaylar daha önemli bir rol oynuyorlar: Perez Farras'dan sonra, Durruti kolunun askerî beyni eski çavuş Manzana olacaktı. Tabiî, teknisyen olarak göreve koşan az sayıdaki yabancı antifaşistleri herkes kollarını açarak karşılıyordu. Valencia'da, Sivil Muhafız ve sosyalist yüzbaşı Uribarri ile teğmen Benedetto, kendileriyle birlikte Paterna ayaklanması kahramanı çavuş Fabra'nın örgütlediği ilk birliklere komuta ediyorlardı. León'da, general Gomez Caminero madencilerin başına geçiyor, ama tutsak ediliyordu. Asturia bölgesindeki Gonzalez Peña'nın çevresinde pek az subay vardı ve kollara militan işçiler komuta ediyorlardı: Mieres'den sosyalist madenci Otero, CNT'den maden işçisi Carrocerra gibi. Madrid'de, ilk sosyalist birliklere emekli subaylar komuta ediyorlardı: Bunların en ünlüsü yarbay Mangada'ydı, ama ilk başarısızlıklar üzerine yıldızı çabuk sönecekti. Beşinci alayda ilk günler birkaç subay ve astsubay vardı topu topu,[26] CNT birkaç meslekten subay devşirmişti: ilk iki birliğine komuta eden yarbay Del Rosal, askerî doktor binbaşı Palacios gibi. Ama buralarda da yeni komutanlar kendilerini kabul ettiriyorlardı: meslekleri duvarcılık

---

25. Delaprée, "yiğitler yiğidi" Asturialı madenci ve komutan Grossi'nin çok sevimli bir portresini çizmiştir (*a.g.e.*, s.55).

26. Komünist Parti yöneticisi Enrique Castro Delgado, 5. alayın ilk komutanıdır. Yardımcıları, eski bir astsubay olan militan Barbado, siyasal göçmen olan Portekizli bir subay ve de meslekten subay olan Marquez'dir. (Castro Delgado'nun *Hombres made in Moscou* adlı eserinin 281-293 sayfalarına bkz). Ekim ayında bir taş işçisi olan Lister Castro'nun yerine getirildi: Bundan böyle işçi komutanlar öne çıkacaktı. Bunlardan biri olan dülger Modesto, eski bir Lejyon onbaşısıydı (Fisher, *Men and Politics*, s. 543). Enrique Lister'e gelince, grev kışkırtıcılığı suçundan cezaya çarptırılıp iç savaş öncesinde Sovyetler Birliği'ne sığınmış bir komünist militandı. Moskova metrosunda çalışmış, sonra da askerlik eğitiminden geçmişti (Ludwig Renn, *Der Spaniche Krieg*, s. 192).

olan Mora ve o tarihte topu topu otuz altı günlük askerî eğitim görmüş olan Cipriano Mera gibi. Elinin altında yarbay Asensio Torrado gibi iyi bir subay bulunan Malaga, gösterişli adlara sahip milislerin bulunduğu yerdir: Savaş bildirilerinde, "Pancho Villa" müfrezesi baş köşeyi kapmak için "Makineli Tüfek" müfrezesiyle yarışıyordu.

Milislerin büyük çoğunluğu silah kullanmanın alfabesinden ve en ilkel korunma kurallarından habersizdi. İşçilerin büyük yığınlar halinde askere alınmasından, silah eksikliği kadar subay eksikliği yüzünden de vazgeçiliyordu: Askere alınanları donatmak, eğitmek, başlarına komutan vermek olanağı yoktu. Ayrıca, milislerin, yaratıcılarının ideolojisine göre değişik görünüşleri de vardı. Anarşist kollara, yanlarında "askerî teknisyenler" bulunan "siyasal delegeler" komuta ediyordu. Sosyalist kollarda, UGT'ye, POUM'a, PSUC'ye bağlı birliklere ve beşinci alaya, yanlarında "siyasal komiserler" bulunan subaylar komuta ediyordu. Katalonya'da, Merkez Komitesi, örgütlenmeyi birleştirmeye çalışıyordu. On milis, seçimle görev başına gelen bir "delege"nin komuta ettiği bir "manga"yı oluşturuyordu. On manga da "genel delege"si doğrudan "kol komutanı"na bağlı olan bir "bölük" oluşturuyordu. Madrid CNT milisleri yirmi kişilik mangalardan, bölüklerden ve taburlardan kuruluydu ve tabur delegeleri, Savunma Komitesi temsilcisi ve genel delegeyle birlikte kol komutanlığını meydana getiriyordu. Beşinci alayda, subaylar ve komiserler, ilke olarak komutanlık tarafından atanmaktaydı, ama Lister "seçimle" görev aldığını söyleyecekti. Bütün kollarda, subaylar ve erler günde 10 peseta alıyorlardı. Askerlerden hiçbir saygı belirtisi istenmiyordu, rütbe işaretleri kaldırılmıştı. Ama beşinci alay asker selamını yeniden geçerli kılmaktan kıvanç duyuyor ve POUM'a bağlı kollar gibi kendi birliklerinin de düzenli saflar halinde tören yürüyüşlerine katılmalarını bir onur meselesi yapıyordu. Oysa CNT'ye bağlı milisler, yürüyüşlerini mutlak –ve ustaca– bir kargaşalık içinde yapmaktan kıvanç duyuyorlardı.

Madrid'de, beşinci alay bütün ilk çabasını komutan yetiştirmeye harcamıştı: İlk stajyerler "Kızıl Yardım" sorumluları arasından seçilecekti. Barselona'da, Merkez Komitesi bir "Halkçı Savaş Okulu"[27] kurulması işini Garcia Oliver'e vermişti. Yirmişer bin gönüllüden oluşan yığınlar, Bakunin kışlasında hızlandırılmış bir askerî eğitim görüyorlardı.

Böylece, yavaş yavaş, ne sokak savaşlarındaki etkililiği, ne de coşkusu söz konusu edilemeyecek bir askerî güç oluşturuluyordu. "Silahlı halk" parolasının gerçekleştirilmesiydi bu ve şimdilik hükümet otoritesinin tümüyle dışında kalıyordu.

---

27. Kabul edilme koşulları: Okuma ve yazma bilmek, ilkel aritmetik bilgisine sahip olmak, bir milis birliği tarafından önerilmek. İkinci eğitim döneminden başlayarak cephede iki ay bulunduğunu kanıtlamak. Eğitim iki ay sürüyor, on beş günü kuramsal derslerle geçiyor, ardından bir eğitim, sonra da bir uzmanlaşma dönemi geliyordu. İlk dönemi bitiren subayların üçte ikisi cephede can vermişlerdi.

Hükümet iş başındaydı gerçekten. Başbakan Giral, işçileri silahlandırma fikrine boyun eğdikten sonra, bir zerre otoritesinin bulunduğu her yerde biçimselliği ve yasallığı korumak, devlet mekanizmasının değilse bile –çok yıpranmıştı bu mekanizma– kendi yasallığı ilkesini sürdürmek için mücadele etmişti. Doğu bölgelerinde, Martinez Barrio'nun, Ruiz Funes'in ve Carlo Espla'nın merkezden yetki alan Cuntasıyla son kozlarını oynamışa benziyordu. Bu Cunta kuşkusuz, Madrid'in beslenmesine katkıda bulunmuş, Levante'de Albacete'yi geri alan ve Endülüs üzerine yürüyen milislerin kuruluşuna yardım etmişti, ama Valencia'da olduğu gibi Murcia'da, Alicante'de ve Cartagena'da da devrimci iktidara karşı verdiği siyasal savaşta yenik düşmüştü... Cunta'nın da yetkisiz kalmasından sonra, Giral, Borkenau'nun deyimiyle bir "hareketsizlik anıtı" olmuştu ve hâlâ var olabilmesini, partilerin, sendikaların, milislerin ve komitelerin isteklerine uysallıkla baş eğmesine borçluydu.

Yine de bir hükümet vardı, her şeyden önce karşılarında yasallığı temsil etmek istediği yabancı devletlerin gözünde. Ağustosta, yabancı devletlerin baskılarına boyun eğerek donanmaya Tanca limanından ayrılma emrini veren yine bu hükümetti. Hem de, doktor Giral'ın, Valencialılara, cumhuriyetçi donanmanın hareketini engellediği darbecilere Afrika'dan hiç yardım gelmeyeceğini söylemesinden kırk sekiz saat sonra. Hükümet varlığını radyoda da gösteriyor ve ayaklanan generallerin bir bölümüyle uzlaşma düşünde garip bir biçimde diretiyordu sanki. 29 Temmuz günü, Cumhuriyet adına, Martinez Barrio şu tumturaklı çağrıda bulundu: "Hiç silaha sarılmamaları gerekenler ellerindeki silahları bıraksınlar ve ülkede normal hayata dönüşü sağlasınlar." Ertesi gün, yarı resmi sözcü Prieto, hükümetin her türlü uzlaşma umudunu yitirmediğini söylemekten çekinmiyordu: "Hükümete bağlı kuvvetler" diyordu, "yabancı bir düşmanı püskürtmek için şimdiye kadar gereken çabayı göstermemişlerdir."

Hükümet, Madrid'de, devrimden birkaç gün sonra sokağın denetimini işçi milislerinden geri almayı ve yeniden polise vermeyi başardı: Hükümetin geçiş izni, sendika kartının ve komitelerin geçiş izninin yerini alıyordu. Polis dağılmıştı, ama yeniden kurulmasına çalışılmaktaydı. Güvenlik Örgütü, Manuel Munoz'un yönetiminde, güvenilir sosyalist militanları göreve alıyordu: "Tanyeri Takımı"nı oluşturan Hücum Muhafızları, *asalto*'lardan ve sosyalist militanlardan kurulu "Cumhuriyet Vaşakları" düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktaydılar. Sosyalist matbaa işçisi Garcia Atadell, kısa süre sonra büyük ün kazanacak ve günün modasına uyularak adı "Halkçı Soruşturma Milisleri"ne çevrilecek olan "Cinayetleri Araştırma Tugayı"nın başına geldi. Azaña'nın partisinden olan cumhuriyetçi Sayagües, Savunma

Bakanlığında "özel servisler" kurdu. Bütün bu polis otoriteleri, Ağustos başında, bütün partilerin temsilcilerinden oluşan ve partilerin "Çeka"sı diye adlandırılan Taşra Soruşturma Komitesi'yle birlikte iş görüyordu, ama hükümet eyleminin önemli bir aracıydı yine de.

Askerî yönden durum daha güçtü. Hükümetin emrinde bir ordu yoktu. Madrid'de birkaç bin tüfek bulabildi, milislere verdiği tabancalar karşılığında. Bir sendika ya da parti kartı karşılığında milislere ücretlerinin ödenmesini öngören 31 Temmuz tarihli kararname zayıflığını pekiştiriyordu kuşkusuz, ama silkindiğinin ilk işaretini de oluşturmaktaydı. Milisleri örgütleyen ve beslenmeyi sağlayan partilerle sendikalardı, ama bunu devlet adına ve bir bakıma vekaleten yapıyorlardı. Akıl hastalığı gerekçesiyle hastaneye yatırılan general Castello'nun 7 Ağustosta Savunma Bakanlığı'ndan ayrılmasıyla, Başkanlık Muhafız Alayında ve bakanlıklarda görevli bir avuç cumhuriyetçi subay, yarbay Sarabia, binbaşı Menendez, Hidalgo de Cisneros, Martin Blazquez, Diaz Tendero, yüzbaşı Cordon ve Ciutat, milisler için bir levazım örgütü kurdular, subay topladılar, cephane dağıttılar: Kol komutanlarının gitgide daha sık başvurduğu bir genelkurmay çekirdeği oluşturdular. 4 Ağustos günü "Gönüllü Taburları" kuruldu. 20 Ağustosta, yine Martinez Barrio, Ruiz Funes'le birlikte bu taburlara gönüllü toplanması işiyle görevlendirildi. Böylece devlet kendine bir silahlı güç oluşturmayı ve otoritesini daha gözü pek bir biçimde göstermeyi umuyordu.

Kuşkusuz, bu otorite Madrid'in birkaç kilometre ötesinde sıfıra iniyordu ve bir bakanı başkent yakınlarında tutuklanma tehlikesinden koruyacak hiçbir güç yoktu. Yine de bir devamlılık korunmuştu: Hükümet, başka bir şey yapamayacağı için Devrimci Konsey ve Komiteleri kabul ediyordu, ama hiç değilse kâğıt üzerinde bunları cumhuriyet devleti çerçevesine sokmaya çalışıyordu. Arin'i Valencia valiliğine ya da Rodriguez'i Malaga valiliğine atadığında, ne bu kişilerin ne de kendisinin elindeki otoriteye bir şey katmıyor, ama bir ilkeyi ayakta tutuyordu. Hükümet tarafından görevlendirilen talihsiz general Miaja, Valencia'da Yürütme Komitesi temsilcisi olan teğmen Benedito karşısında çakılmak zorunda kalsa bile, emrinde araba bile bulunmayan *Capitania general*'de askerî vali olarak kalması daha iyi günleri bekleyerek ayakta kalmaya çalışan Cumhuriyetin devam etme isteğinin bir belirtisiydi. Katalonya'da, başkan Companys'in partisi sağlam bir halkçı tabana dayanmasına rağmen, *Generalitat* hükümeti Merkez Komitesine oranla daha az otoriteye sahipti. Ama yine de, odalarının önünde nöbet tutan, milislerin kuruluşlarıyla ilgili "kararnameler" çıkarmaya, "irtibat" komitesi haline getirmek istediği bir Merkez Komitesi kurmaya devam ediyordu ve Komite'nin seçtiği kişiyi Savunma komiserliğine "atayacaktı"... Bütün bu kararnameler devrimci iktidarın organları tarafından

alınmış kararları onaylamaktan başka işe yaramadığına göre, gereksiz işlemler miydi? Cumhuriyetçi yasallık ilkesini koruduklarına göre hayır. Hükümet yönetmiyordu, ama hep vardı.

İlk olarak Katalonya özerk hükümeti, merkezî hükümetin yetkilerini ele geçirmeye kalkacaktı. Esquerra'dan Casanovas, 2 Ağustos günü, üç PSUC temsilcisinin yer aldığı bir kabine kurdu: Ekonomi Bakanı Comorera, İaşe Bakanı Ruiz ve Ulaştırma Bakanı Vidiella'ydı bu üç PSUC'li. Yine de hareket öylesine açık bir biçimde Merkez Komitesi'ne karşıydı ki, CNT ve POUM sert tepki gösterdiler: Gözden düşmekten ve partilerinin işçi sınıfı içinde tek başına kalmasından korkan PSUC'li bakanlar, 8 Ağustos günü istifalarını verdiler.

Aşağı yukarı aynı günlerde, Madrid hükümeti, kendisine bağlı subaylar ve astsubayların komutasına vermeyi umduğu üç sınıfı silah altına alarak bölgesinde kendinden başka herkesin sahip olduğu bir ordu kurma çabasına kalkıştı. Komünist Parti'nin dışındaki işçi örgütleri ve milisler buna sert tepki gösterdiler. Caballero kolu, bu düzenli orduyu yeniden kurma çabasını engellemek için hükümeti Madrid üzerine yürümekle tehdit etti. *Claridad* gazetesi, 20 Ağustos günü, açık seçik olarak şöyle yazıyordu: "Gerçekten savaşan ve belirli bir ölçüde kendi devrimci eylemlerini denetleyen birliklerin yerine başka bir tür ordu geçirmeyi istemek, karşı devrimci bir biçimde düşünmektir." Barselona'da, CNT'nin çağrısı üzerine toplanan 10.000 acemi er bir karar tasarısını onayladı. Bu tasarıda şöyle deniyordu: "Üniformalı askerler değil, özgürlüğün milisleri olmak istiyoruz. Ordu ülke için bir tehlike olduğunu göstermiştir, yalnız halk milisleri kamu özgürlüklerini koruyabilirler: Milislere, evet! Askerlere, asla!"

Acemi erler, kışlalarda, görev emirleriyle seferberlik kâğıtlarını yaktılar. Katalonya'da, *Generalitat* yeni askere alınanların milislere katılmasını kabul etti. Başka yerlerde, partiler ve sendikalar, kışlalarla yeni birliklerde "İşçi ve Köylü Konseyleri" seçilmesi için çağrıda bulunuyorlardı; düzenli bir ordunun tekrar kurulması yolunda yeni bir engel dikilmişti.

İki iktidar arasındaki bu ilk açık anlaşmazlığın sonucu Giral hükümetinin güçsüzlüğünü gün ışığına çıkarıyordu. Juan Lopez'in belirttiği gibi, ayaklanmadan altı hafta sonra "devletin bütün eklemleri kırılmıştı, siyasal organlarından hiçbiri artık işlemiyordu." Ne Giral'in, ne de Companys'in, "kırık parçaları yeniden yapıştıracak, devlet organlarını yeniden işletecek, yeni bir merkezileşmiş devlet kuracak gücü vardı."[28]

---

28. *Catalogne* 36-37, s. 59-60.

Altıncı Bölüm
Devrimci Zaferler

İspanyol devrimi derin bir toplumsal kriz sonucu doğmuştu. İspanyol emekçileri, kendiliğinden eylemleriyle yerini aldıkları cumhuriyetçi bir devletin dişlilerine saldırırken basit bir siyasal devrimden çok ötesini hedef almışlardı. Ayaklanmayı izleyen haftalardaki eylemleri, her alanda bir toplumsal devrim oluşturuyordu. Kendilerine göre, kuşkusuz ilkel ve enikonu kabaca saldırmışlardı İspanya'nın büyük sorunlarına: devletin oligarşik yapısına, orduya, kiliseye, oligarşinin ekonomik temellerine, sanayi kuruluşlarına ve büyük toprak sahiplerinin elindeki topraklara.[1]

KİLİSE SORUNU

Kilise sorunu, "cumhuriyetçi" İspanya'nın Bask ülkesinden başka her yerinde en azından ordu sorunu kadar radikal bir biçimde "çözümlendi" Birkaç ay sonra Manuel de Irujo'nun Caballero'ya gönderdiği bir muhtırada belirtildiği gibi,[2] bütün kiliseler kapatılmıştı, büyük bir bölümü ve özellikle Katalonya'da bulunanlar yakılmıştı. Mihraplar, dinsel resimler ve eşyalar çoğunlukla yok edilmişti; çanlara, ayin kadehlerine şarap ve ekmek konan kaplara, şamdanlara, devrimci yetkililer tarafından el konmuş, askerlikte ya da sanayide kullanılmak üzere hepsi eritilmişti. Eski kiliseler şimdi ahır, garaj, çarşı, barınak olarak kullanılıyordu. Binalar bu amaçla, su borularının döşenmesi, yerlerin çinilerle kaplanması, tezgâh, baskül, ray, kapı, pencere, bölme yapılma-

---

1. 1917 Rus devrimiyle 1936 İspanyol devrimi arasındaki karşılaştırma aynı sonuçlara ulaşıyor. Andres Nin'in ve Troçki'nin arka arkaya gelen şu sözleri karşılaştırılsın: "Ayaklanmanın 19 Temmuz günü başlatılması, Rus devriminden de derin bir proletarya devrimine yol açarak devrim sürecini hızlandırdı" (*a.g.e.*, s. 230). "Proletarya birinci sınıf savaşçı yetenekler gösterdi. Ülke ekonomisindeki özgül ağırlığıyla, siyasal ve kültürel düzeyiyle, daha devrimin ilk günü, 1917 başındaki Rus proletaryasının altında değil, üzerinde yer alıyordu" (*a.g.e.*, s. 71). Devrimin derinliğinin tartışılmaz biçimdeki ilk belirtilerinden biri, Komitelerde olduğu gibi milislerde de her yerde görülen, kadınların kitlesel katılımıydı. Troçki'nin belirttiği gibi, devrim gerçekten "her türlü kuramdan en uzak bulunan ezilmiş yığınların en derin tabakalarının doğrudan eylemi"yse, 1936 İspanya'sında bunun böyle olduğunu kabul etmek gerekir.
2. Lizarra, *a.g.e.*, s. 201-202.

sıyla tepeden tırnağa değiştirilmişti. Bütün manastırlar boşaltılmış ve binalar aynı işlerde kullanılmıştı. Papazlar ve rahibeler yığınlar halinde tutuklanmış, cezaevine atılmış, kurşuna dizilmişti: Lerida'da içlerinden sadece ikisi kurtulmuştu acımasız kıyımdan, Halk Cephesi'ne oy verdikleri ve verdirdikleri bilindiği için. Kaçmayı başaranlar saklanıyorlardı, her an tutuklanma ve kurşuna dizilme tehlikesi içinde. "Sivil hayat"a dönme fırsatını elde edenler pek azdı: Yine de sağda solda evlenen eski bir rahibenin ya da milislere katılan bir rahibin adı anılıyordu.[3] Tapınma yasağı, haç ve dua kitabı gibi dinsel resim ya da eşyaların elde tutulmasına dek yaygınlaştırılmıştı... Cephe gerisindeki devrimci milisler bu eşyaları ellerinde tutanları izliyor, evlerde arama yapıyor, tutuklamalara girişiyorlardı.

Bütün dinsel okullar kapatılmıştı, okul binaları ve öğretim yerel komitelerin ve sendikaların eline geçmişti. Katalonya'da, dinsel okullara ait olan binalar "akılcı çalışma ve insan kardeşliği ilkelerine", "evrensel dayanışma duygusu"na ve "her türlü ayrıcalığı yok etme" iradesine bağlı olarak kurulan "Yeni Birleştirilmiş Okul Komitesi" temsilcilerine verilmişti. Eski ve yeni okullar, birçok yerlerde yeni binalara, büyük toprak sahiplerinin lüks villalarına, manastırlara, Sivil Muhafızların binalarına yerleştirilmişti. Bu deney, sonuçları değerlendirilemeyecek kadar kısa sürecekti. Yine de Barselona'da, 1936 Temmuzuyla Ekimi arasında okula gitmeleri sağlanan çocukların sayısı yüzde on oranında bir artış göstermişti.

SANAYİ KURULUŞLARI

Kilise gücünün ekonomik temelleri devrimin ilk birkaç günü içinde yok edildi. Burjuvazinin ekonomik temelleri konusunda da çoğunlukla aynı şey yapılacaktı. Her ikisi de, zafer kazanmış devrimcilerin gözünde darbeci generallerin müttefikiydiler: "Devrimci fetihler" ideolojik gereksinimler kadar pratik gerekliliklere de cevap verirler.

Ayaklanma öncesindeki haftalarda birçok sanayi kuruluşunun yöneticisi kaçmış, sermayesini yurtdışına kaçırmış ve böylece; ekonomik durgunluğun artmasına katkıda bulunmuştu.[4] Devrimin zafer kazanması, banka ve sanayi kuruluşları yöneticileriyle müdürlerini saran büyük korku, savaşların başlamasıyla pek çok yerde garip bir biçimde bozulan ekonominin işlemesini felce uğratıyordu. Bir de ve özellikle 1936 Temmuzunda gerçekleştirilen devrimin toplumsal hedefleri vardı:

---

3. 4 Eylül tarihli *ABC*'nin bir başlığı buna örnektir: "Alicante'de bir papaz evlendi, başka bir papaz Komünist Parti'ye girdi."
4. Santillan, ayaklanmadan hemen önceki on beş gün içinde Katalonya bankalarından çekilen para toplamının 90 milyon peseta olduğunu söylüyor.

İşçiler fabrikaları, köylüler tarlaları alıyorlardı. Çünkü bunlar, onların gözünde son hedef, devrimci eylemlerinin zafere ulaşmasıydı.[5]

"İnsanın insan tarafından sömürülmesi"ne son vermek amacıyla İspanyol işçileri tarafından benimsenen olağanüstü çeşitlilikteki çözümleri anlatmak için koca bir kitap yazmak gerekir:[6] bunların hepsi tutarsız ve belirli bir oranda düşsel de gelebilir. Ayrıntılı bir inceleme, bu hep iyi sonuç vermeyen, ama her zaman özveri dolu bir esinden kaynaklanan çok çeşitli girişimi daha da derinleştirerek öğrenme isteğinden başka şey uyandırmamaktadır insanda.

En basit durum, işletmeye işçiler tarafından el konulması ya da *incautacion*'dur: Sanayi kuruluşunun patronu kaçmış olsun ya da olmasın Katalonya'da genel kural bu olacaktır. Ama fabrikaya el konmamışsa bile, kısa sürede bir denetim –*intervencion*– gerekliliği kendini gösterecek ve bu denetime işçi delegeleriyle resmî temsilciler birlikte katılacaklardır. Şimdilik "fabrika işçilerindir" parolasının somut olarak gerçekleştirilmesi gibi görünen bu iki yasal durum, sonraki aşamada birbirinden ayrı iki kuruluş biçimi doğuracaktır: kamulaştırılmış ya da sendikaya geçmiş kuruluşlarla millileştirilmiş kuruluşlar. Şimdilik, her birinin alanı işçi örgütlerinin etkilerine göre değişmektedir. UGT'nin etkili olduğu Madrid yöresinde, Borkenau'ya göre, işletmelerin yüzde otuzu hükümet ve sendikaların çifte denetimi altındaki *intervenidas*'tır. Katalonya'da, CNT'nin etkisiyle kuruluşların yüzde yetmişine, Levante'de yüzde ellisine işçiler tarafından el konmuştur. Asturia bölgesinde, sanayi ve ticaretin neredeyse tümü denetim altındadır, buna karşılık Bask ülkesindeki fabrikalar her türlü denetimden (*intervencion*) ve el konma (*incautacion*) tehlikesinden uzaktır. Yine de genelleştirmeden ve sorunu yalnız ana hatlarıyla görmekten kaçınmak gerek: *Le Temps* gazetesinde (3 Ekim 1936) çıkan bir haberde belirtildiği gibi, İşçi Komiteleri, denetim altındaki fabrikalarda el konan fabrikalardan daha güçsüz değildirler, çünkü müdüriyet tarafından verilen her çeki onaylamaları zorunludur. Ağustos başında, bir kararname, karşı devrimcilerin sahip oldukları kuruluşlara işçi genel kurulları tarafından el konmasını ve bu kuruluşların hükümet temsilcileriyle işçiler arasından seçilen komitelerce birlikte yönetilmesini onaylayarak bir oldubittiye yeşil ışık yaktığında, Robert Louzon, "bugün devlet içinde var olan durumun aynısının fabrikalarda da gerçekleştirilmesi eğilimi gelişmektedir: Paravan olan bir hükümet delegesi ve gerçek iktidar olan –sendikaya bağlı ve onun

---

5. Anarşistlerin gözünde, devletin yıkılmasının ardından gelen ve her şeyi çözümleyen son aşamadır bu.
6. İlk anda büyük bir psikolojik uzantısı olan tedbirler arasında, rehin sandıklarına bırakılan ve yaşamsal önemi bulunan bütün eşyaların para ödemeden geri alınmasını sayabiliriz. Delaprée gibi Malraux da, bu yolla Katalan kadınlarına "geri verilen" 3.000 dikiş makinesinin çıkardığı "gürültü"den söz ediyor.

denetimindeki– İşçi Komitesi)[7]", diyor. Çünkü iktidarın çok çeşitli olduğu ve "atomlaştığı" bu dönemde, hükümetin hiçbir yerde komitelerin etkisini dengeleyecek gücü yoktu.

Bu genel çerçeve içinde, yöntemler sonsuza dek değişiyordu. Biz birkaç örnekle yetineceğiz. Kolektifleştirmenin merkezi olan Barselona'da, işçiler, daha ilk günlerde ortak ulaştırma araçlarını (tren, otobüs, metro), kısa süre sonra bir CNT-UGT Komitesi tarafından yönetilecek demiryollarını, gaz ve elektriği, telefonu, basını, her türlü eğlence ve gösteriyi, otel ve lokantaları, ardından büyük sanayi kuruluşlarıyla seyahat şirketlerini ele geçirmişlerdi. Bunların başlarında Ford Motor Iberica, Hispano-Suiza, Petrol Şirketi, Asland Çimentoları, Transatlantik, Maritima geliyordu. Her parti ve sendika bir bina ya da matbaa kapmıştı. Her fikir gazetesi çalışanların her kesiminden –yazı işleri, yönetim, dizgi ve baskı– bir temsilcinin seçimle görev aldığı bir işçi komitesi tarafından yönetiliyordu.

Kamu hizmetleri CNT-UGT karma komitelerince ele alınmıştı. Ayaklanmadan iki gün sonra hepsi yeniden işliyordu: Tramvaylar, metro ve otobüs normal işleyişini sürdürüyor, gaz ve elektrik kesintisiz sağlanıyordu. Daha uzunca bir aradan sonra, trenler de normal seferlerine başlayacaklardı.[8]

Bir montaj fabrikası olan Ford Motor Iberica, devrimden önce 336 devamlı, 142 geçici işçi ve 87 memur çalıştırıyordu. Fabrika müdürü önce 1.500 peseta aylıkla teknisyen olarak çalışmayı kabul etti, sonra kaçtı gitti. Fabrika, on ikisi işçi, altısı memur, on sekiz üyelik ve seçimle iş başına gelen bir komite tarafından yönetiliyordu. Komite üyelerinin yarısı CNT'li, yarısı UGT'liydi. 25 Eylül tarihli *Révolution Prolétarienne*'de bu olayı anlatan Leunois, fabrikadaki çalışma koşullarını ve ücretleri incelemişti. Ne parça başına iş vardı, ne randıman primi, ne de aile yardımı. İş kazası geçirenler, devrim öncesindeki gibi beş gün süreyle değil, yedi gün süreyle tam maaş alıyordu. İş zincirleme yapılıyordu, ama daha yavaş olarak. İşçi Komitesi ücretlere bir tavan saptamıştı: 1.500 peseta aylık müdüre ve müdür yardımcısına ödeniyordu. İşçiler tam iş günü karşılığında 22,4 ile 36 peseta arasında değişen bir gündelik alıyorlardı, memurların aylıkları da 500 ile 1.200 peseta arasında değişiyordu. Hepsinden kesilen yüzde on üç oranındaki para, işsizlere ve cephede milis olarak dövüşen fabrikanın otuz işçisine ayrılıyordu. İşçi Komitesi 1.500 pesetanın altındaki eski ücret kademesini değiştirmemişti: Çünkü "ücretlerin birleştirilmesinden etkilenecek olanlar buna

---

7. *La Révolution prolétarienne*, 25 Ağustos 1936.
8. Rus devrimini bilen İspanyol devrimcilerinin kıvanç duyma nedenlerinden biriydi bu. Andres Nin, kamu hizmetlerinin eskisi gibi işlemeye başlamasının, 1936 Barselona'sında 1917 Moskova'sından çok daha çabuk olduğunu dostlarına söylemeye bayılırdı.

karşı çıkmışlardı, ücretlerin düşürülmesi sonucuna ulaşmak amacıyla devrim yapmayı kabul edilmez sayıyorlardı."

75 milyon pesata sermayeli, bir kamu kuruluşu olan *Fomento de Obras y construcciones*, devrimden önce 800 işçi çalıştırıyordu. Konfederasyon üyelerinin sayısıyla orantılı olarak CNT ve UGT militanlarından oluşan bir geçici İşçi Komitesi yönetiyordu burasını. 300'den fazla işçisi vardı milis kuvvetlerinde. Geri kalanlar 40 saat çalışıyor, üzerine yüzde on beş fark eklenen 48 saatlik ücret alıyorlardı. 23 Ekim tarihli *Le Libertaire*, muhasebe defterlerinin açıldığını ve "yiyiciler"in ortadan kalkmasının ücretleri arttırmayı sağladığını yazıyordu. Ustabaşı diye biri yoktu, şantiyelerde bunların yerlerini seçimle iş başına gelen sorumlular almıştı. En önemlilerinde de, verim üzerinde hiçbir denetim hakkı bulunmayan "emekçi teknisyen"ler görev yapıyordu.

Eşit oranda UGT ve CNT'ye bağlı 1.400 işçinin çalıştığı Valencia'daki Levante gemi tezgâhları altı aylığına seçilen ve bütün kararların alınması için iki teknisyen, teknik müdür ve tezgâhlar şefiyle birlikte toplanan, yedi üyelik bir İşçi Komitesi tarafından yönetiliyordu. Devrim olur olmaz, tezgâhlarda gemi yapımı durdurulup onarıma geçilmişti.

Gijon'da balıkçılık sanayisi, balığı İaşe İşçi Komitelerine veren bir sendika denetim komitesi yönetiminde kamulaştırılmıştı. Ne işçiler ne de balıkçılar aylık alıyorlardı: İaşe Komiteleri bir tüketim karnesinin gösterilmesiyle onlara gerekli besin maddelerini veriyorlardı. Laredo'da bütün teknelere, altısı CNT ve altısı UGT'ye bağlı on iki üyelik bir Ekonomi Komitesi'nin yönetiminde el konmuştu. Avlanan balık bu komiteden geçiyordu. Masraflar ve araç-gerecin yenilenmesi için gerekli yüzde kırk beş ayrıldıktan sonra satış ürünü eşit olarak bütün "deniz emekçileri" arasında paylaştırılıyordu. Laredolu balıkçı haftada 64 peseta kazanıyordu ki bu, armatörlerin ve toptancıların dönemindekinden çok daha fazlaydı.

Barselona'daki sinema salonlarının kamulaştırılması CNT tarafından örnek olarak önerilmiş ve hasımları tarafından gülünç duruma sokulmuştu. Kentin bütün salonları, ikisi genel kurul tarafından ve on beşi çeşitli meslek grupları arasından seçilen on yedi üyelik bir komite yönetiminde, tek kuruluş bünyesinde toplanmıştı. Komiteye seçilenler işlerini bırakmışlardı ve bıraktıkları işte çalışanların aldıkları ücreti alıyorlardı. Ücretler haftalık seyirci sayısına göre değişiyor, hasılat her meslek grubu için ayrı olan bir yüzde oranında paylaştırılıyordu (tuvalette çalışan kadına bir pay, makiniste bir buçuk pay). Haftalık tavan 175 peseta olarak saptanmıştı, sağlanacak kâr sendika kasasına giriyordu. Her emekçi kendi işinin sahibi sayılıyordu: Ceza verilmesi için genel kurulun dörtte üç çoğunluğu aranmaktaydı. On beş günü kışın olmak üzere, yılda bir buçuk ay izin öngörülmüştü. Hastalık ya da

işsizlik halinde emekçi tam maaş alıyor, sakatlanırsa normal aylığının yüzde yetmiş beşinden aşağı düşmeyecek ve masraflarıyla orantılı bir para ödeniyordu kendisine. Sağlanacak kârlar öncelikle bir klinik ve bir okul yapımında harcanacaktı.

Louzon'a göre, Puigcerda'da perakende satış yerleri de kamulaştırılmıştı. 170 üyeli bir kooperatif bünyesinde, üyelerin tümüne aynı ücret ödeniyordu: erkeklere haftada elli, kadınlara haftada otuz beş peseta.[9]

Örnek olarak belirtilen durumlarda benimsenmiş bulunan çözümlerin değişkenliği ücret sorununun güçlüğünü ortaya koyuyor. Çözümlerin iki uç arasında değiştiğini görmek ilginç: Puigcerda'da geçerli olan ve anarşist kökenli tek ücret sistemiyle kurulu düzenin hiç değiştirilmeden sürdürülmesi. Barselonalı tramvaycılar, ücretli kategorilerini on birden dörde indirerek ve tek emeklilik maaşı koyarak bir uzlaşma yolu aradılar. Ama yelpaze bazen çok geniş oluyordu: Valencia'daki España otelinde aşçı, oda hizmetçisi kadından neredeyse dört kat fazla kazanıyordu. Barselona'nın bir fabrikasında uzmanlaşmış dokuma işçisi 90 peseta kazanırken, yardımcısı elli, bir çırak otuz iki peseta alıyordu.

Anarşistlerin eşitlik ilkelerini uygulama çerçevesi içinde bile, kadınlara ödenen ücretlerin devamlı düşük oranda tutulmasına; İspanyol işçilerinin sosyal güvenlik, emeklilik, izin, işsizlik ödeneği gibi konulardaki süregiden kaygılarına da dikkati çekeceğiz.

KIRSAL YÖRELERDE KOLEKTİFLEŞTİRME

Dükkânları kolektifleştiren Puigcerda anarşistleri Cerdanva'daki çiftliklere dokunmadılar. Bu alanda getirilen çözümlerin çeşitliliğinin ilk örneğidir bu.

Gerçekte, devrim sırasında ve daha sonra, kırsal yörelerde tanıklar ve aktörler tarafından hararetle tartışılan geniş bir kolektifleştirme hareketi olmuştu. Kimileri ve özellikle anarşistler için, kolektifleştirme kendi gruplarının propagandası ve kollektivist örneğinin yol açtığı çok güçlü bir gönüllü katılma hareketinden ortaya çıktı. Komünistler ya da Cumhuriyetçiler içinse, toprakların koletifleştirilmesi, çoğunlukla zorla, terörle, milisler ve antifaşist eylem grupları tarafından kabul ettirildi. "Tarafsız" gözlemciler de bu konuda bölünmüş durumdaydılar: Sosyalist Prats, bağımsız emekçi Fenner Brockway, İtalyan cumhuriyetçisi Rosselli, tartışılmaz bir biçimde köylülerin iradesi sonucu ortaya çıktığına inandıkları Aragon kolektif işletmelerine övgü yağdıracaklardı. Bunun tersine, komünist propaganda temalarına pek yakınlık duymadığı bilinen

---

9. 25 Haziran 1937 tarihli *La Révolution Prolétarienne*'de yayımlanan Puigcerda'da kamulaştırmayla ilgili monografisine bkz.

Borkenau, La Mancha bölgesi dışında, toprakların kolektifleştirilmesinin, köylülere zorla kabul ettirildiğini düşünüyordu.

Her iki tezden yana da ciddî kanıtlar bulunduğunu kabul etmek zorunlu. Bir kere, kolektif işletme biçimi yeni değildi. İç savaştan önce rastlanan topraklara el konma olayı, aşağı yukarı hep bir kolektif işletme başlangıcı tarafından izlenmişti. İki köylü sendikası örgütü, CNT ve UGT, kolektifleştirmeden yana olduklarını –zorla değil, köylülerin rızasıyla– açıklamışlardı. Bunun en kararlı düşmanları olan komünistler, Levante'de, hareketle savaşmak için yepyeni bir köylü örgütü yaratmak zorunda kalacaklardı.[10] 1936 yazı sırasında doğan kolektif işletmeler de iç savaş sonuna dek sürdü, bazı durumlarda bunlar dağıtılmalarından sonra yeniden kuruldu.[11]

Öte yandan, kolektif işletmeler için en uygun yer sayılabilecek olan Endülüs, hemen generallerin eline düşmüştü ve ne Levante, ne Katalonya, ne de Aragon bu deneylere özellikle uygun düşen koşullara sahiptiler. Bu deneylerin, çoğunlukla zorlu çatışmalara yol açacağını, çatışmaların 1937 yılı boyunca "kolektivistler" ile "bireyselciler" arasında sık sık tekrarlanacağını biliyoruz.

Bu konuda da gerçeğin çeşitli yüzleri vardı. Çoğunlukla toprakların kolektifleştirilmesini başlatan büyük toprak sahiplerinin öldürülmesi – özellikle Durruti ve müfrezesi tarafından– bu kolektifleştirmenin isteksiz yapılacağı anlamını taşımaz: Bu yolla köylülere toprak sunulduğundan isteğin maddî koşullarını, yanı sıra, şimdiye dek kapalı bulunan bir olasılığı açtığı için de psikolojik koşullarını yaratmaktadır. Terör devrimin kaldıraçlarından biridir ve devrimin istekle ya da zorla yapılıp yapılmadığını tartışmanın bir anlamı yoktur. Bir de, oy çoğunluğuyla yapılmasına karar verilen her kolektifleştirme hareketi hem emekçilerin "iradesiyle" hem de "zorunlu" olarak gerçekleşmiştir. Bir karış toprakları bulunmayanlar, hiç kuşkusuz birkaç tarlası bulunanları "zorlamıştır" Bir de, kolektifleştirme düşmanlarının, devrimin ilk haftalarında, hiç kuşkusuz, savaşın uygunsuz koşullarında ve devamlı el koyma tehlikesi altında sürdürülen birkaç aylık işleyişten sonra ortaya çıkanlardan çok daha az sayıda olduğunu ekleyelim.

Hareket, Katalonya'da *Rabassaire*'lerin düşmanlığıyla karşılaştı. CNT kendi Tarım Birliği'nin 5 Eylül tarihli kararının da açıkça yansıttığı gibi temkinli bir tavır benimsedi: "Yıllarca çalışma ve özveri sonucu elde edilenler de dahil, bütün toprakların hemen kolektifleştirmesini zorunlu tutacağımızı söylersek, son hedefimize rahatça varmamızı önleyecek bir dizi engelle karşılaşacağımızı düşünüyoruz." Barselona'da

10. UGT Levante şubesi ve UGT'ye bağlı Köylü Federasyonu Caballero'cu militanların denetimindeydi. Komünistler, F. Mateu'nun yönettiği bir köylü birliği kurdular.
11. Peirats'ın sözünü ettiği, Hospitalet de Llobregat örneği.

CNT tarafından toplanan köylü konferansı, militanlarını, küçük özel mülkiyete saygılı davranmaya, her şeyden önce kırsal yörelerdeki kolektifleştirme hareketlerinin örnek başarısı konusunda köylüyü ikna etme yolları aramaya çağırdı.

Bu nedenle Katalonya'daki kolektif işletmeler çok büyük farklılıklar gösterdi: Hospitalet de Llobregat'taki kolektif işletme gibi 15.000 kilometre kare üzerinde 1.500 aileyi toplayan, yani bütün nüfusu içeren kolektif işletmeler ya da 1.200 kişiyi bir araya toplayan Amposta'daki kolektif işletme gibi. Bunların ikisi de CNT'ye bağlıydı. Bir de CNT-UGT ya da yalnız CNT kökenli, özel mülkiyetle birlikte yürütülen, sadece büyük toprak sahiplerinden alınan topraklar üzerinde kurulu işletmeler (Vilaboi, 200 kolekivist; Seros, 360 kolektivist); ya da bireylere ait küçük toprakların kolektifleştirilmesiyle kurulan işletmeler ya da her iki temel üzerine de kurulu işletmeler (Lerida'da 400 kolektivist; Orriols'da 22 ortakçı ailesi; Lerida yakınındaki Granadella'da, 2.000 nüfus üzerinden 160 kolektivist; Tarragone yakınındaki Montblanc'da, 16.000 nüfus üzerinden 200 kolektivist) vardı. Her halükârda, küçük mülkiyetin ortasında birer adacık olan bu işletmeler, kuraldan çok istisna sayılmalıdır.

Levante'de en çok rastlanan durum, CNT ve UGT tarafından birlikte kurulan kolektif işletmelerdir; böylece, Alicante yakınındaki Villajoyosa'da sadece 4.000'e yakın insanı geçindiren topraklar değil, 400 işçi çalıştıran dokuma tezgâhları ve 4.000 kişiyi yaşatan balıkçılar da kolektifleştirildi. Sırasıyla 400 ve 600 aileyi geçindiren Valencia yöresindeki Ademuz ve Utiel'de de aynı şey gerçekleştirildi. Castellón yöresindeki Sant Mateu köyü, biri CNT yanlısı, öbürü de UGT yanlısı olan iki kolektif işletmeye sahip olmak gibi bir özgün yan taşıyordu. Valencia yöresindeki Sueca kolektif işletmesi, portakallarını satmak için bir *Cooperativa popular naranjera* (Narenciye Halk Kooperatifi) kurdu. Gelişme eğilimi gösteren aracılardan kurtulmak için bir girişimdi bu.[12] Bir de, sık sık adı geçen, "tarım üreticileri kolektif işletmeleri"nin kurulduğu, *huertas* (meyve bahçeleri) bölgesindeki on bin nüfuslu Segorbe kasabasından söz edelim. Bu kolektif işletmeye katılmak ya da işletmeden ayrılmak özgürdü, herkes katılırken getirdiği payını ayrılırken götürebiliyordu. Ama kolektif işletmeye katılan kişinin hayatı, işletmeyi yöneten ve seçimle iş başına gelen, işi bölüştüren, "aile" temeline dayalı olan ücretleri ödeyen İdare Komisyonu tarafından sıkı sıkı düzenlenmişti (tek adam 5 peseta gündelik; tek kadın 4 peseta gündelik; aile reisi 5 peseta gündelik; karısı 2 peseta gündelik alıyordu, vs.). Segorbe'de nasıl yaşanıyordu? Bu işletmeye yakınlık duyan bir gözlemci, bağımsız emekçi Fenner Brockway şöyle diyor: "Her şeyden çok, Segorbe

12. Peirats'ın eseriyle (cilt I, bölüm XV) karşılaştırınız.

kolektif tarım işletmesine yaptığım ziyaretten mutluluk duyuyorum. Olayı ayrıntılarıyla yazacak değilim, ama köylülerin ruhsal durumu, coşkuları, ortak çabaya katkıda bulunuş biçimleri, bundan duydukları kıvanç, hepsi büyük hayranlık uyandırıyor insanda."

Aragon'daki kolektif işletmeleri ziyareti, İtalyan sosyalisti Rosselli'ye de aynı görüşten yola çıkarak şunları yazdıracaktı: "Yeni toplumsal sistemin apaçık görülen yararları köylüler arasındaki dayanışma ruhunu güçlendirmekte, onları daha büyük bir çaba harcamaya ve daha çok çalışmaya itmektedir."[13]

Gerçekten de, anarşistlerin yönetimindeki kolektifleştirme hareketi toprakların dörtte üçünden fazlasını kapsamaktadır ve bu kolektif işletmelerin aşağı yukarı hepsi CNT'ye bağlıdır. Aşağı yukarı 430.000 köylüyü bir araya getiren 450 kolektif işletme sayılabilmektedir. Kolektivistler bunlar arasında büyük çoğunluğu oluşturmaktadır: Penalba, Alcaniz, Calanda ve Oliete'de nüfusun tümü, Mas de La Matas'da 2.300 kişiden 2.000'i, Aleoriza'da 4.000 kişiden 3.700'ü. Küçük toprak sahipleri, topraklarını elleriyle işlemek, ücretli emekçi çalıştırmamak koşuluyla kuramsal olarak kendi topraklarını ekebilirlerdi. Ailenin tüketiminde yararlanılan hayvanlar özel mülkiyet olarak kalıyordu. Köylü Federasyonu, örnek çiftlikler, fidanlıklar, köy teknik okulları kurmak için büyük çaba harcıyordu. Kolektif mülkiyet tezinin savunucuları, 1936 ve 1937 yılları arasında verimin yüzde otuzla elli arasında arttığını belirtiyorlar, ama kesinkes denetlenmiş istatistiklere dayanmayan bu rakamların doğruluğunu saptamak olanaksız.

Aragon bölgesindeki anarşist kökenli deneyin, kuşkusuz en az anlamlı olmakla birlikte en garip yanı, anarşist ilkelerin ve kuramların sistemli olarak parayla ücretler üzerinde uygulanışıdır. Burada da ücret, tek bir aile ücretidir: Tek üretici için haftada 25 peseta; tek kişisi çalışan bir çift için 35 peseta; çocuk başına 4 peseta. Ama para yok, kolektif işletme mağazalarındaki ürünlere karşılık verilen fişler –*vales*– var. Sistem işliyor da. Deney yine de pek sonuç vermiyor, çünkü kolektif işletmeler, İspanya'nın geri kalan bölgelerinden mal almak için, kuramsal olarak kaldırılan parayı isteseler de istemeseler de kullanmak zorundalar.

Anarşist Souchy, Calanda köyündeki hayatı *Aragon libertaire* gazetesinde şöyle anlatıyor: "Köy meydanında, kilisenin tam karşısında, yepyeni bir granit çeşme var. Kaidesinin üzerine CNT-FAI harfleri kazınmış. Bir zamanlar kilise olan bina şimdi besin maddelerinin satıldığı bir mağaza. Bütün rafları da tamamlanmış değil.

Kasap dükkânı kilisenin bitişiğindeki binalardan birinde, sağlık kurallarına uygun, köyün şimdiye dek görmediği şirinlikte bir yer.

---

13. Morrow'un sözünü ettiği (s. 144) *Giustizia e Liberta*'dan.

Buralardan parayla hiçbir şey satın alınmıyor: Kadınlar fiş karşılığı et alıyorlar, çünkü hepsi kolektif işletmeye bağlı ve bu etle öbür besinleri elde etmelerine yetiyor.

Köyün nüfusu 4.500. Buraya CNT egemen. Yedi yüz aile reisi CNT'ye katılmış. Kolektif mülkiyet 3.500 kişiyi bir araya getiriyor, geri kalanı küçük toprak sahibi bireyselciler... Temiz ve sevimli olan köy zengin. Kasasında 23.000 peseta var. Zeytinyağı (yılda 750.000 kilo), buğday, patates, meyve üretiyor... Eskiden burada birkaç büyük toprak sahibi varmış. 19 Temmuz günü hepsinin malına el konmuş.

Kolektif işletmede çalışanlarla küçük toprak sahipleri yan yana ve barış içinde yaşıyorlar. Köyün iki kahvesi var: Biri küçük toprak sahibi bireyselcilerin, öbürü kolektif işletmede çalışanların... Kumaş ve giysi yoksunluğu da çekilmiyor, çünkü Barselona'daki bir tekstil fabrikasının ürünleriyle zeytinyağı değiş tokuş edilmiş.

İş yoğun ve emekçi sıkıntısı var, çünkü CNT üyesi birçok genç cephede... Burada, bağımsız kalmak isteyen küçük dükkân sahipleri dışında herkesin malı kolektifleştirilmiş. Eczane gibi doktor da kolektif işletmeye bağlı. Doktor para almıyor. Kolektif işletmenin öteki üyeleri gibi yaşıyor.

Köyün en iyi binası olan eski bir manastır, Ferrer yöntemleriyle eğitim yapan okul haline getirilmiş. Eskiden burada sekiz öğretmen varmış. Kolektif işletme on öğretmen daha atamış okula.

Bireyselciler de yararlanmışlar kolektifleştirmeden: Ne kira ödüyorlar, ne elektrik parası. Köyün bir çavlan tarafından beslenen kendi elektrik santrali var.

Kolektif işletmede çalışanlar hayatlarından hoşnut. Eskiden köylüler Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında açlık çekerlermiş. Şimdi durum daha iyi.

Eskiden köyde bir banka şubesi de varmış. Şimdi bu şube kapalı. Kasasındaki yetmiş bin pesetaya el konmuş ve belediye tarafından birtakım ürünlerin alınmasına ayrılmış.

Köylüler onar kişilik gruplar halinde çalışıyorlar. Toprak bölgelere ayrılmış. Başında bir delege bulunan her grup kendi bölgesini işliyor. Gruplar yakınlıklara göre kuruluyor. Kolektif işletme herkese göz kulak olan bir büyük aile."[14]

Bu saf demesek de iyimser görüntüye karşılık, daha sonra *Frente rojo* adlı komünist gazetede çizilen bir başka görüntüye de yer verelim:

"Tarihe karışan Aragon Konseyi döneminde, ne yurttaşlar ne de mülkiyet en ufak bir güvenceye sahipti. Kolektif işletmelere girmek zorunda bırakılmayan köylü yoktu. Direnen, terörün cezasını bedeninde

---

14. Jean Bernier'in Crapouillot özel sayısı *L'anarchie*'nin 44. sayfasındaki "Chez les paysans d'Aragon" adlı yazısından.

ve küçücük toprağında duyuyordu. Binlerce köylü, konseyin bin bir işkence yöntemine katlanmaktansa topraklarından ayrılmayı yeğleyerek göç etti... Topraklara el kondu, yüzüklere, madalyonlara, hatta tencerelere, tohumluklara ve pişmiş yiyeceklere, ailenin içtiği şaraba bile el kondu... Belediye meclislerine tanınmış faşistler ve Falanjist şefler yerleşmişti. Bu haydutluktan gelme, haydutluğu bir meslek ve bir hükümet biçimi yapmış insanlar, ellerindeki sendika kartlarıyla, belediye başkanı ve belediye meclisi üyesi, kamu düzenini sağlayan kişi olarak çalışıyorlardı."[15]

Gerçek, hiç kuşkusuz, Souchy'nin tozpembe anarşist cennetiyle *Frente rojo*'nun anarşist cehenneminin kara tablosundan eşit uzaklıktaki bir yerde bulunmalı.

KOLEKTİFLEŞTİRMELER VE İKTİDAR SORUNU

Kolektifleştirmelerin menzili ve anlamı konusundaki görüş ayrılıkları, gerçekte siyasal görüş ayrılıklarını örtmekteydi. Halk Cephesi yanlıları, cumhuriyetçiler, sosyalistler, komünistler, José Diaz'la birlikte, ilk günler kolektifleştirmelerin, büyük sanayicilerle toprak sahiplerinin fabrikalarını ve tarlalarını bırakıp gitmeleri ve bunları üretime geçirme zorunluluğuyla "haklı çıkarıldığını" belirtiyorlardı.[16] 1936 İspanyasının bir toplumsal devrim yaşamadığını, ama demokratik ve parlamenter bir cumhuriyet olarak kalması gerektiğini düşünen herkes, işçi sınıfı, köylü müttefikleri ve küçük burjuvalar arasındaki cephe birliği için tehlike saydıkları "kolektifleştirmeleri" ve "sendikalaştırmaları" kınıyorlardı. Komünist Parti, "küçük sanayici" ve "küçük esnaf"ı koruma gerekliliği üzerinde duruyordu. "Böyle deneylere atılmak" diyordu José Diaz, "saçmadır ve düşmanla suç ortaklığı yapmak anlamına gelir."[17]

Oysa UGT'nin Levante'deki aktif katılımına rağmen kolektifleştirmelerin ve sendikalaştırmaların sorumluluğunu üstlenen özellikle CNT militanları yığınıydı. Cumhuriyetin ve onun baskı güçlerinin yıkılmasından sonra, bugünden yarına yerel iktidarın sahibi olan bu kişiler, Malatesta'nın çizdiği şema uyarınca, hemen burjuva mülkiyet rejiminin yıkımına girişmişler ve yöneticilerinin temkinli davranışına rağmen –*no hay comunismo libertario*– yeni liberter toplumun inşaasına başlamışlardı.

Oysa bu, hazırlıklı olmadıkları ve sadece basit kavramlarla, şimdiye dek propagandalarında ve kapitalist sistemin eleştirilmesinde yararlandıkları genel ilkelerle donandıkları çok karmaşık bir işti. Beklenmedik

---

15. 14 Ağustos 1937.
16. 5 Mart 1937 günü Merkez Komitesi'ndeki söylevden, *Tres Anos de Lucha*, s. 297.
17. Aynı eser, s. 298.

bir durum karşısında belirgin bir talimattan yoksun olduklarından, sendikalar, militanlar, Andrade'nin haklı olarak "eşitlikçi anarşist fantezisi" diye adlandırdığı bir ölçütten başkasına dayanmaksızın girişimlerde bulunmuşlardı. Oysa yeni bir ekonomi kurmak ve bunu işletmek için, fabrikaları kolektif mülkiyet, sık rastlanan bir deyimle "sosyal mal" haline getirmek yetmiyordu. Kredi sorunu çözümlenmemişti. Yabancı ülkelerden bir şeyler almak için para, döviz, kolektifleştirilmiş şirketlere işletme sermayesi gerekliydi. Altını elinde tutan Madrid hükümeti, Katalonya, kendi Tasarruf Sandıkları'ndaki milyarlarca mevduatı karşılık gösterdiği halde bir kuruş kredi açmıyordu. Kolektifleştirilmiş işletmelerin çoğu devrim sırasında el konan paralar sayesinde yaşıyordu. Hükümet-Komiteler bunları günü gününe, uydurma çarelerle kurtarmaya çalışıyorlardı: "karşı devrimcilerin" banka hesaplarına el koymak, darbecilere ve onlardan yana kişilere, kiliselere, manastırlara ait mücevher ve değerli eşyalara el koyup bunları satmak gibi. Ama sorun durup dinlenmeksizin yine ortaya geliyordu.[18]

Bankalar, kredi ve dış ticaret, hükümet sayesinde, kolektifleştirilmiş kesimin dışında kalıyordu. "Sendikal kapitalizm" diye adlandırılabilecek eğilimlerin geliştiği görüldü. 17 Mayıs 1937 günü, Barselona CNT'sinin bir komisyonu bu eğilimleri açık seçik ortaya koyuyordu:

"Her şeyi, özellikle parasal birikimleri ellerinde tutan kurumları kolektifleştirme yolundaki ölçüsüz kaygı, yığınlar arasında çıkarcı ve küçük burjuva bir eğilim uyandırdı... Her kolektif işletmeyi, sadece ürünlerinden yararlanılan bir kuruluş değil de, ayrı bir özel mülkiyet saymakla, kolektif işletmenin geri kalanının çıkarları soyutlandı... Kolektifleştirilmiş işletmeler sadece zararlarını düşünerek, öbür işletmelerin parasal durumunda bir dengesizlik yarattılar."

İlginç bir incelemede Juan Andrade,[19] CNT'nin geleneksel görüşlerine, diğer taraftan, tıpatıp uygun düşen bir fiilî durumun ağır sonuçlarından birkaçını ortaya çıkardı: "Kendiliğinden, bütünlüğü bulunan hiçbir plana dayanmayan bu tedbirlerin –sendikalaştırma ve kolektifleştirme– uygulanması, emekçileri birbirinden çok farklı maddî durumlara düşürme sonucu verdi."[20]

---

18. Hükümet, UGT sendikası aracılığıyla altını elinde tuttuğu gibi bankaları da denetliyor ve krediyi dilediği gibi dağıtıyordu. Bu iki silah, kolektifleştirilmiş kuruluşları dilediği gibi frenlemesini ve engellemesini sağlıyordu. Burada da, ekonomik sorunların hiç değilse geçici çözümü siyasal alandaydı ve iktidarla ilgiliydi. Durruti, İspanya (Merkez) Bankası'na yürümekten söz ettiğinde ve de Santillan, anarşistlerin "soyguncu" geleneğine bağlı kalarak banka mahzenlerinin dev bir soygunla boşaltılmasını düşlediğinde buna parmak basacaklardır.
19. "L'intervention des syndicats dans la révolution espagnole". *Confrontation Internationale*, Eylül-Ekim, 1949, s. 43-48. Barselona CNT Komisyonu'nun vardığı sonuçları o tekrarlamaktadır. "Sendikal kapitalizm" deyimi *La Batalla*'dan alınmadır.
20. Aynı eser, s. 46.

Devrim öncesinde önemli stoklara ve parasal birikime sahip bir fabrikada, çalışma normal olarak, arttırılan ücretlerle sürüyordu. Kârlar fabrikanın bakımında, işçilerin hayat koşullarının düzeltilmesinde, kuruluşun toplumsal hizmetlerinde kullanılıyordu. Ama ayaklanma anında zararda bulunan ya da stoktan yoksun olan bir fabrika, ne normal işleyebilirdi, ne de ücretlerin ödenmesini sağlayabilirdi. Bazı kuruluşlar sadece parasal birikimlerini yavaş yavaş harcayarak yaşayacaklardı. Yoksul ve zengin kuruluşlar olacaktı: Ücretler, bir sanayi dalından ötekine, hatta bir fabrikadan öbürüne büyük farklılıklar göstermekteydi. Kolektifleştirme, yandaşlarının kapitalist sistemde eleştirdikleri eşitsizliklere ve saçmalıklara gelip dayanıyordu. Her halükârda, ne sosyalizme vardı ne de liberter komünizme.

Toprakların kolektifleştirilmesi de, tutarlı ve tatmin edici bir üretim sistemine ulaşmayacaktı. Kuşkusuz, pek çok sorunu çözümlemekteydi ve yadsınamaz bir biçimde köylünün daha iyi yaşamasını, daha akılcı çalışmasını ve üretimi arttırmasını sağlamaktaydı. Ama bu gelişimin ciddî ve devamlı, bu örneğin coşturucu olması için Batının en sefil köylüleri olan bu insanlara sanayinin verebilmekten uzak bulunduğu bir destek sağlamak gerekirdi. Aragon Konseyi tarafından, el konan mücevherlerin kolektif işletmeler yararına satışı gibi kökten tedbirler, gereksinimlerin çok ufak bir bölümünü karşılayabilmekteydi. Toprakların kolektifleştirilmesinin kısa sürede sefaletin kolektifleştirilmesi durumuna dönüşmemesi için, tarım makineleri, gübre, ziraatçılar gerekliydi. Borkenau'nun belirttiği gibi, İspanyol devrimi, köylülere ait topraklara bireysel olarak mı, yoksa kolektif olarak mı sahip çıkılacağı tartışmasının çıkmazına saplanıp kalmıştır."

O tarihte İspanya'da toprak sorunu, feodal çağlardan kalma yükümlülüklerin (redövansların) kaldırılmasıyla "karşı devrimci" olsun olmasın bütün büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konmasına indirgenmişti. Bu yönden İspanyol Devrimi, Rus Devriminde görülen "Toprak Kararnamesi"nin yoksunluğunu duydu: Durruti kolu tarafından köylerdeki otuz sekiz "faşist" kurşuna dizileli on beş gün olduğu halde, Fraga köylüleri, ne paylaştıkları, ne de kolektif işletmeye karar verdikleri topraklarına el sürmemişlerdi daha. Bekliyorlardı. CNT'ye bağlı milislerin ardından, topraklara yasal olarak el konmadığını söyleyecek olan komünist ya da cumhuriyetçi milisler, hatta –neden olmasın?– toprakların kurşuna dizilen faşistlerin mirasçılarına geri verilmesini isteyecek Sivil Muhafızlar geçebilirdi. Çünkü herkesin, bir Aragon köylüsünün bile, toprak sorununu Durruti'nin gözüyle görmediği açıktı. Ağustos başında, Giral hükümetinin bir kararnamesi, bir toprağı en az altı yıldan beri işleyen ortakçı ve yarıcılara, burayı taksitle ya da ödedikleri kirayı malın bedelinden düşerek satın alma hakkı veriyordu. O tarihte

bu kararnamenin hiçbir etkisi olmasa bile –kimse ne kira, ne de taksit bedeli ödediğine göre– özel mülkiyetin hâlâ var olduğu, bütün tapular köy meydanında tutuşturulan ateşte neşeyle yakılmış olsa bile, bu hakları tanıyacak bir hükümet bulunduğu anlamına geliyordu. Geçen zaman kısa sürede şu açık gerçeği ortaya koydu: Köylü toprakları ele geçirmişti, ama ilk coşkunluk geçtikten sonra, bu toprakları sıkıca elinde tuttuğundan ve de kesinkes ele geçirdiğinden emin değildi. Düşmanlığını, gönülden, ürünlerine el koyan, kendisini birtakım şeyleri yapmaya zorlayan ya da yağmacılık eden milislere yöneltiyor ve yeni "efendilerin" kaderini gerçekten değiştirmeye niyetli olduklarını pek aklı kesmiyordu.

İlk günler kırsal yörelerde çok güçlü olan devrim, gerçek bir önderlik yokluğundan ötürü batağa saplanmışa benzemekteydi.

EKONOMİK YÖNETİMİN ÇABALARI

Ayaklanma, bütün ekonomik ve toplumsal altyapıyı yok etmişti: Sanayi bölgelerinin kendilerine hammadde sağlayanlarla bağlantıları kopmuş, üretici bölgelerin de pazarlarıyla bağlantıları kesilmişti. Hammadde yokluğundan ötürü, Katalonya'daki tekstil fabrikaları kısa süre sonra haftada üç gün çalışacak ve Levante köylüleri muhteşem hasatlarını nasıl elden çıkaracaklarını düşüneceklerdi. Kentler yiyecek yönünden beslenmemekteydi ve açlık tehlikesi baş göstermişti. Grev sona erdiğinde işletmenin yeniden çalışmaya başlaması yavaş olmaktaydı, patronlar ve yöneticiler kaçmış, tutuklanmış ya da öldürülmüştü, işçilerin bir bölümü cephedeydi, birçoğu da cephe gerisi örgütlerinde çalışmaktaydılar. Yapılması gereken iş çok büyüktü: İaşenin sağlanması, üretici güçlerin yeniden paylaştırılması, pazarların yeniden düzenlenmesi zorunluydu. Her şeyden önce de milislerin donatılması ve silahlandırılması gerekmekteydi.

Sendikaların ve Komitelerin otoritesi anlık güçlükleri çözümlemeyi sağlıyordu. Bilbao Cuntası, yiyecek maddelerini garanti göstererek para basmaktaydı. Barselona, el konulan mallarla ve vesikayla, on beş gün parasız yaşamıştı. İşsiz kalan 4.000 taksi şoförünün –çalışma araçlarına el konulması sonucu– geçimini sendikalar üstlenmiş ve onların başka işlerde çalıştırılmalarını sağlamıştı. CNT'nin desteğiyle Merkez Komitesi'nin aldığı bir karar uyarınca ve bu kararın Denetim Devriyeleri'nce uygulanması sonucu, devrim günlerinden sonra bir yığın sokak satıcısı ve işportacı tarafından kaplanan Barselona kaldırımlarının boşaltılması gerçekleşmişti. Birkaç gün sonra, kentlere yiyecek gönderilmesine başlanmıştı. Madrid'de 25 Temmuzdan başlayarak, Belediye meclisi üyeleriyle Hal emekçilerinden oluşan bir Karma Komite, günde 20.000 tayın dağıtmaktaydı. Barselona'da, Merkez Komitesi,

İaşe Komisyonu'nun sorumluluğunu *rabassaire* Torrents'e verecektir: Torrents, 24 Temmuz günü, her türlü bireysel el koyma olayını yasaklayacak, mağazaları açtıracak ve stokları saydıracaktı.

Denetim Devriyelerinin ve Soruşturma Komisyonunun desteği, yönetim ve denetimle ilgili işçi komitelerinin raporları sayesinde, ciddî bilgiler elde edebilecek ve yasakların çiğnenmesini çok ağır cezalandırarak gerçek bir denetim kurabilecekti. Milislerin ve kent halkının beslenmesi fiyatlarda hissedilir bir değişiklik görülmeden sağlanacaktı. İaşe Komitesi ticaret şebekesine de doğrudan el atmakta, Barselona'da düşkün evlerinin, hastanelerin, halk lokantalarının iaşesini üstlenmekteydi. Ağustos ayı boyunca, günde, sayıları 120.000'i bulan insanı, bir tek sendika kartı göstermekle açık halk lokantalarında beslemiş, Eylül ayında bu sayıyı çok daha mantıklı olan 30.000'e indirmeyi başarmıştır. Tabiî, milisler bu sayının dışında kalmaktaydılar. Valencia'da, Malaga'da, Asturia bölgesinde ve kentlerin çoğunda köy komiteleriyle doğrudan bağlantı kuranlar da bunun benzeri, çoğunlukla CNT-UGT ortak komiteleriydi. Yine de hepsinin Barselona İaşe Komitesi'ninki gibi bir gücü yoktu. Çünkü bu komite, hem Levazım hem de Ekonomik Denetim görevi yapmakta, kararları Katalonya'nın liman ve pazarlarında kanun gücü taşımaktaydı.

Ayrıca bütün bunlar gerçek bir coşkuyla, herkesin büyük iyi niyetiyle gerçekleştirilmişti. Kuşkusuz milisler başlangıçta tümüyle köylünün sırtından geçinmekte, kendilerine her zaman iyi gözle bakılmamaktaydı ve bir sürü olay çıkacaktı. Durruti kolu Pina köyünü boşaltmak zorunda kalacaktı: Yine de bu tutumu, boyun eğmeyi bildiğinin ve bir yağmacı sürüsü olmadığının kanıtıydı. Pek çok köylü ürünlerini gönülden, fiyatlarını artırmaksızın satmaktaydı. Çünkü satışlardan sağladığı kârı mal sahibiyle paylaşmayacağından emindi.

Ne söylenirse söylensin, savaş sanayisinde yapılan derme çatma girişimlerde ya da üretimin artırılmasında aynı iyi niyet ve coşkunluk ağır basıyordu. Asturia bölgesinde, işçiler, Trubia silah fabrikasını geri almışlardı: Burada, 25 Temmuzdan başlayarak işbaşı yapılmıştı. Toledo'da da durum aynıydı. Katalonya'da ise durum çok acıydı, çünkü bölgede savaş araç-gereci yapan bir fabrika yoktu ve kimya ya da metalürji fabrikalarını acele savaş sanayisine dönüştürmek gerekiyordu. Bazı makine yapım fabrikaları işlememekteydi, çünkü mühendisler planları yok etmiş ya da birlikte götürmüşlerdi ve kimse bunların yerine yenisini koyacak yetenekte değildi. Oviedo silah fabrikalarının eski müdürü albay Jimenez de la Bareza ve mühendislerinden ikisi, Navarra'dan kaçarak, Esquerra üyesi müteahhit Tarradellas, CNT üyesi metalürji işçisi Vallejo ve kimya işçisi Marti'yle birlikte paçaları sıvadılar. Hispano Suiza fabrikası savaş sanayisinde çalışmaya başladı. Kuşkusuz, iki ayın bitiminde

alınan sonuçlar pek zayıftı, ama önce, mermi, obüs, füze, bomba ve zırh fabrikalarını kurmak gerekmişti. Öte yandan, güçlükler genel bir siyasal ve ekonomik durumdan ileri geliyordu: onsuz olmaz yabancı çelik ürününün satın alınması için, hatta Bask ülkesinde üretilen çelik ve Asturia kömürü için döviz gerekmekteydi. "El konulan" servetler ilk çabalara destek olmuş, ama vade uzatılmıştı sadece.

Bütün bu sorunlar, ancak, ekonominin yönetimiyle ilgili bütünlüğü bulunan bir politika içinde çözümlenebilirdi. İktidardaki devrimci kurumlar bununla uğraşıyorlardı: Malaga'da, Valencia'da, Asturia bölgesinde Ekonomi Konseyleri yaratılmaktaydı. Aragon Savunma Konseyi, çalışmalarının önemli bir bölümünü taşra ekonomisinin yönetimine ayırmıştı. Katalonya'da, 11 Ağustos günü kurulan ve bir hükümet kararnamesiyle "ekonomik hayatı yöneten organ" diye tanımlanan Ekonomi Konseyi, ülkenin sosyalist bir dönüşüm geçirmesi için gerçek bir plan oluşturan bir program yapacaktı.[21]

Konsey içinde işçi hareketinin en büyük ekonomi uzmanları Andrès Nin'in ve Santillan'ın bulunması, pek çok kişinin gözünde, bu Konsey'in Katalonya'nın ekonomik ve toplumsal dönüşümünün beyni, ekonomik merkezîleşme ve planlamanın organı olacağının belirtisiydi. Merkez Komitesi'nin ve işçi milislerinin otoritesi sayesinde Ekonomi Konseyi, haftalar boyunca üzerine düşen düzenleyici ve yönetici rolü gerçekten oynayacaktı. Yine de çok kısa sürede, devrimci iktidarın öbür organları gibi, siyasal nitelikteki döviz ve kredi sorunuyla karşılaşacaktı.

EKONOMİ, POLİTİKA VE SAVAŞ

Devrim, gelişiminin en uç noktasına vardığı Katalonya'da yerinde saymaktaydı. Ekonomik sorunları siyasal sorunlardan bağımsız olarak çözümleme olanağı yoktu. Denetleme kurumları asalakça işler yapar duruma düşmüştü. Yeni komiteler ve konseylerin üzerinde bir bürokrat

---

21. 1. Üretimin tüketim gereklerine göre düzenlenmesi.
2. Dış ticaret tekelinin kurulması.
3. Köylü sendikaları tarafından işletilecek büyük toprakların kamulaştırılması ve köylülerin sendikaya yazılmalarının zorunlu tutulması.
4. Vergi konarak ve kiralar düşürülerek kentlerdeki taşınmaz malların değerinin kısmen azaltılması.
5. Büyük sanayinin, kamu hizmetlerinin ve ortak kullanılan taşıtların kamulaştırılması.
6. Sahipleri tarafından bırakılmış kuruluşlara el konması ve bunların kamulaştırılması.
7. Kooperatif rejiminin ürünlerin dağıtımına da yayılması. Banka işlemlerinin işçiler tarafından denetlenmesi ve giderek bankaların millileştirilmesi.
8. Özel kesimin işletmeye devam ettiği bütün kuruluşlardaki işçi sendikalarının denetimi.
9. İşsizlerin kısa sürede işe yerleştirilmesi.
10. Tek vergiye ulaşmak için kısa sürede çeşitli vergilerin kaldırılması.

kesim gelişmekteydi. Santillan şöyle yazıyor: "Bizimki kapitalizme, mülkiyete karşı bir hareketti. Sefaletin ve haksızlığın ilk nedenini üretim araçlarının, fabrikaların, taşıtların, kapitalist dağıtım şebekesinin mülkiyetinde, görüyorduk. Bir tek kişinin bile hayat şöleni dışında kalmaması için, bütün zenginliklerin topluma mal edilmesini istiyorduk. Bir şeyler yaptık, ama bunu iyi yapamadık. Eski mal sahibinin yerine, denetledikleri fabrikayı, ulaştırma araçlarını kendi malları sayan beş altı kişi geçirdik. Şu farkla ki, bu kişiler, işyeri yönetiminin nasıl düzenleneceğini ve eskisinden iyi bir yönetimin nasıl gerçekleştirileceğini bilmiyorlardı."[22]

Devrimden altı ay sonra, İspanyol ekonomisi korkunç güçlükler içinde çırpınmaktaydı. O sıralar "sendikalaştırmaların" ve "kolektifleştirmelerin" "anarşi"yle, kendinden menkul yeni yöneticilerin "yeteneksizlikle" suçlandığı sık görülecekti. Bütün bu suçlamaların hepsi yanlış değildi. Ama devrimin gerçekleştirdikleri konusunda adil bir değerlendirme yapmak için, savaşın korkunç yükünü küçümsememek gerekirdi. Çünkü İspanyol işçilerinin devrimci fetihleri, ilk aylarda, önemli ve derin bir anlam taşıyan sonuçlar vermişti. Yeni işyeri yönetimi ilkeleri, kâr paylarının kaldırılması, fiyatlarda gerçek bir düşüş sağlamıştı; ama bu düşüş, sonunda, benzer koşullarda kapitalist bir ekonominin de önüne geçemeyeceği, hammadde fiyatlarında görülen baş döndürücü artış yüzünden boşa gitti. Birçok işyerine sokulan, artık işçiler tarafından da istenen makineleşme ve bilimselliğe yönelik çalışma üretimi büyük ölçüde artırdı. Çoğu kez, fabrikanın kendilerine ait olduğu ve artık kendileriyle sınıf kardeşleri için –sonunda– çalıştıkları inancını besleyen işçiler, coşkunluk içinde büyük bir özveriyle davranmayı kabul ettiler. Dağınık kuruluşların bir araya toplanması, ticaret şebekesinin basite indirgenmesi, yaşlı emekçiler, çocuklar, sakatlar, hastalar ve personelin tümü için gerçekleştirilen toplumsal yardım hizmetlerinden oluşma dev bir yapıyla, İspanyol ekonomisinin üzerinden yeni bir soluk geçmişti doğrusu.

İspanyol emekçilerinin devrimci fetihlerinin en büyük zayıflığı, yoktan var etmeye çalışan yaratıcılığından çok yarın kalmışlığıydı. Çünkü devrim, doğar doğmaz kendini korumak zorundaydı. Gerilemeden ve gelişimden, el yordamından ve keşiften oluşma gündelik bir deney içinde kanıtlarını ortaya koymadan ve olgunlaşma fırsatını bulamadan, devrimci fetihler savaş tarafından un ufak edilecekti.

---

22. *After the Revolution*, s. 121.

Yedinci Bölüm

Devrimden İç Savaşa

Birçok milliyetçi tarihçiye göre, 20 Temmuz akşamı general Mola darbecilerin davasını yitirilmiş saymakta ve harekete geçirdiği *requeté*'ler ve Falanjistlere söz geçiremediği için savaşı sürdürmekteydi. Aslında bu kötümserlik haklı nedenlere dayanıyordu: Hükümet darbesi en önemli bölgelerde, sanayi ve ticaret merkezlerinde, Madrid ve çevresinde, Kuzey'in en verimli yörelerinde, Asturia ve Bask ülkesinde, bütün doğu kıyısında ezilmişti. Ayrıca, işçilerden kurulu milislerin, kentlerde kazanılan zaferlerden sonraki günlerde giriştiği karşı saldırı olumlu gelişiyor gibiydi. Katalonya milisleri Aragon bölgesini geri almak için saldırıya geçmekte, Zaragoza ve Huesca surlarını dövmekteydi. Madrid milisleri, Mola komutasındaki askerlerin yürüyüşünü Somosierra ve Guadarrama'da durdurmuşlardı. Madrid kurtarılmıştı. Birkaç gün sonra, hükümete bağlı birliklerin ve milislerden oluşan kolların Albacete'yi geri alması, Valencia ve Madrid arasındaki ulaştırma bağlantısının yeniden sağlanmasına da olanak tanımıştı. Badajoz'un da geri alınması darbecileri ikiye bölmekte, Mola'nın Franco ya da Queipo de Llano'dan hemen yardım almasını önlemekteydi. Gijon'daki son kışlaların da düşüşü, işçilere, kuzeydeki en büyük askerî limana egemen olma fırsatını verecekti. Tanca limanında bulunan donanma boğazı denetim altında tutmakta, Fas ordusundan yarımadaya takviye gönderilmesini engellemekteydi.

ASKERÎ GÜÇ DENGESİ

Oysa stratejik durumları uygunsuz olan darbeciler, silah ve asker yönünden de ancak pek hafif bir üstünlüğe sahiptiler. Donanma –gördüğümüz gibi– onlara karşıydı. Hava kuvvetleri –aslında pek güçsüz ve azdı– halkın safına geçmişti. Bütün Kuzey bölgesi için Mola'nın elinde, baskınla León havaalanında ele geçirilen bir düzine kadar eski uçak vardı topu topu. Kuşkusuz, generallerin komutasındaki asker sayısı daha fazlaydı. Rabasseire bunu, 15.000 subay ve astsubay, Fas'ta 38.000 lejyon askeri ve Moro, 30.000 Sivil Muhafız, aşağı yukarı tümü Mola'nın komutasında bulunan 30.000 *requeté*, aşağı yukarı da 70.000 *regulares*

olarak saptıyor. Ama bu birliklerin tümü işe yarar olmaktan uzaktı. Askere alınan genç *regulare*'ler çoğunlukla işçilerle ülkü birliği içindeydiler ve askere alınmaları kararsızlığa yol açmaktaydı. Cephe gerisinde önemli kuvvetler tutmak zorunluydu.[1] Savaş Galiçya ve Endülüs'te daha haftalar boyunca sürecekti. Faslı birlikler küçük topluluklar halinde yarımadaya geçebilmekteydiler.

Ağustos başında, darbeci generaller, mevcudu sınırlı küçük birlikler süreceklerdi cepheye: Badajoz üzerine 3.000, Estramadura üzerine 10.000, ilk Madrid saldırısında başkent üzerine 20.000 kişi. Bu dönem boyunca, Alman diplomatlar milliyetçi kesimin kaygılarını dile getirmekteydiler: Para sıkıntısı çekiliyordu, silaha gerek duyulmaktaydı. Savaşçı ve disiplinli Morolarla *Tercio* önemli bir kozdu; ama tek başlarına zafer kazandıracak yetenekte olduklarını gösteren bir şey yoktu ortada.

Öbür yanda, işçilerden ve köylülerden oluşan milislerin zayıf yanları ve etkililiklerinin sınırları kısa sürede anlaşılmıştı. Yüreklilikleri, coşkunlukları, hepsinde yerleşmiş bulunan özveri ruhu, kentlerinin ve köylerinin sokaklarında onları yenilmez birlikler haline getirmekteydi. Ama savaşa girince güçlükler başlıyordu. Askerî örgütlenme, çoğunlukla, gerçek bir kargaşaydı. Durruti buna tanıklık ediyor: "Şimdiye dek, başlarında kendi şefleri bulunan, kendi adamlarından oluşmuş –bunların sayısı günden güne akıl almaz boyutlarda değişmektedir– çok sayıda çeşitli birliğimiz var. Hepsi kendi silahlık ve cephaneliğine, kendi taşıtlarına sahiptir, kendi iaşelerini kendileri sağlamaktadırlar, ülke halkına karşı kendi özel politikalarını uygulamaktadırlar ve çoğunlukla kendi özel savaş anlayışları bulunmaktadır."[2] İç savaşın "serüvenci dönemini" anlatan Jean-Richard Bloch da şöyle yazıyor: "İç savaşın ilk sunduğu görüntü, kendine özgü bir biçimde savaşan, kendine özel bir harekât bölgesi seçen, burada yaşayan, iaşesini burada sağlayan, burada bazen bağımsız bir biçimde iş gören dağınık birlikler olmuştur."[3] Bu nedenle, "cephede" her türlü sürprizle karşılaşabiliyordu. Gelip geçerken insan kendini düşman saflarının gerisinde bulabiliyor, kendi saflarının gerisinde pusuya düşebiliyor, köylülerin geçtiklerini bildirdikleri birliklerin kimden yana oldukları bile bilinmiyordu. Aragon cephesinde, on iki subay ve siyasal militandan oluşan, ayrıca otoritesi gerçek olmaktan çok düşsel olan bir Savaş Komitesi'nin kurulması için 26 Ağustosu beklemek gerekecekti.

Birliklerin bütününü içeren bir plan yapma olanağı yoktu. Belirli bir saldırı için partiler bir kol kurmakta ya da bu kolu takviye etmekte,

---

1. Ancak "temizlik" hareketiyle uğraşanlar, siyasal milisler ve özellikle Falanj'a bağlı olanlardır.
2. *Catalogne 36-37*, s. 18-19'dan.
3. J.-R. Bloch, *a.g.e.*, s. 127.

ama harekât sona erince herkes evine dönmekteydi. Milisler sadece nöbet tutmalarını isteyenlere karşı çıkmakla kalmamakta, siper kazmayı da kabul etmemekteydiler. Ayrıca, iki nöbet arasında herkes evine dönmekte, nöbette uyumak istemeyene bir tür titizlik hastası gözüyle bakılmaktaydı. Üssünden uzaklaşan bir kol milislerinin çoğunluğunu yitiriyordu: Herkes akşam evinde yatmak isteğindeydi... Durruti, kendisine her türlü numaranın yapıldığını söyleyecekti: "Hastalanan bebek, doğurmak üzere olan karı, ölüm döşeğindeki ana."[4] Ovalık bölgelerde milisler çabucak etkisiz kalmaktaydılar. Başlangıçtaki zaferleri büyük kayıplar pahasına kazanılmıştı. Milisler kendilerini korumayı bilmedikleri gibi, korunmak da istemiyorlardı: Bir anarşist kol komutanı adamlarının başında yürümeyi onur sorunu yapıyordu. Ascaso böyle ölmüştü, Mora böyle ölecekti. Askerlerin tekniği küçümsenmekteydi, çünkü militanın coşkunluğu ve özverisi, sokak savaşlarında olduğu gibi, her şeyden önemli sayılmaktaydı. Milisler silahlarına bakmayı, çoğunlukla da kullanmayı bilmemekteydiler. Ellerine silah geçti mi bozmakta ya da tecrübesizlik yüzünden kendi kendilerini yaralamaktaydılar. Oysa silah ve cephane azdı. Aragon cephesinde, Madrid cephesinde, geriye alınan birlikler silahlarını yeni gelenlere bırakmaktaydılar. Oviedo'da, askerî komutanlık, bir genel saldırı dışında düşman üzerine ateş edilmesini yasaklamıştı. Kuşkusuz, madencilerin *–dinamiteros–* ustaca kullandıkları, dinamit lokumu gibi yoktan var edilen silahlar çok etkili olacaktı. Ağustos ayında, Oviedo önünde, milisler, alev makineleri kullanarak silahlı gönüllülerin doluştuğu zırhlı –çimentoyla– kamyonlarla milliyetçilerin savunmasını yarmayı başaracaklardı. Bunlar, ilk anda şaşkınlık yaratabilecek derme çatma silahlardı ama terazinin kefesini kesin bir biçimde eğmeye yetmiyordu.

Ayrıca milisler, hayatları gibi cephanelerini sakınmayı da bilmemekteydiler: Mermilerini uçaklara, hatta gemilere atarak çarçur ediyorlardı. Meslekleri askerlik olmayan bu adamlar ne eğitimden geçmişlerdi, ne de başlarında komutan vardı. Bir sürü sonradan olma komutan yeteneksiz çıkacaktı. Pek çok "cumhuriyetçi" subay ihanet etmekte, kendi askerlerine karşı çıkmakta, aktif ya da pasif bir biçimde savaşı baltalamaktaydılar. Topçular, bile bile kendi milislerine ateş etmekteydiler. Hükümete bağlı da olsa, subay, şüpheli kişi olarak kalmıştı: Subay olduğu ve kendisine güvenilmediği için de komutları yerine getirilmiyordu.

Temmuz ve Ağustos ayları boyunca eksikliğini en acı bir biçimde duyuran şey komuta birliğinden yoksunluktu. Stratejik yönden ilk yerinde girişimler ayaklanmanın ertesi günü yapılmıştı. Daha sonra herkes kendi bölgesine kapanmıştı. Bask ülkesinde anarşistlerle milliyetçiler birbirlerini kollamaktaydılar. Mola, ilk haftalarda, onlara rahatlıkla

---

4. Pairats'dan aktarma, cilt I, s. 221.

sırtını çevirebilmişti. Zaragoza'ya karşı inatla topçusuz saldırılarını sürdüren Katalanlar, Madrid'i hedef alan bir düşmanın planlarında en ufak değişiklik yapmamaktaydılar.[5] Herkes, komşu bölgede ne olup bittiğini düşünmeden kendi savaşını sürdürür gibiydi.

Sonunda, karşı karşıya gelmiş bulunan güçler eğreti bir denge içinde birbirlerini nötralize etmişe benziyorlardı. Mola, Sierra karşısında takılıp kalmıştı, Katalanların da Zaragoza önündeki durumları aynıydı. Madenciler Oviedo'yu tutmuşlardı, ama Aranda uzun süreceğe benzeyen bir kuşatmaya kendini hazırlıyordu. Toledo'daki Alcazar kuşatması başlamıştı. 19 Temmuz günü başkaldıran Sivil Muhafızlar, yiyecek, cephane ve rehin aldıkları kişilerle eski kaleye kapanmışlardı. Onları kuşatan milisler, Valencia'daki ve öbür kentlerdeki şüpheli garnizonları kuşattıkları gibi, kalenin kalın duvarlarına rasgele ateş etmekteydiler. Bir top getirilmesi için kuşatmanın otuz dördüncü gününü beklemek gerekecekti. Üstelik bu top hemen Alcazar üzerine ateş açmamış, kaleyi tek bırakmak ve kuşatılanların dışarıyla bütün bağlarını kesmek için çevredeki evleri yıkmakla yetinmişti. Gijon'da iki kışla madenciler tarafından dinamitle havaya uçurulduktan sonra, Ağustosun ikinci haftası sonunda ele geçirilecekti. Toledo'da hiç kimse bu tür olanaklardan yararlanma sorumluluğunu üstlenme yürekliliğini göstermiyordu. Çünkü kuşatılanlara komuta eden albay Moscardo, geri çekilirken geçtiği işçi mahallelerinden topladığı 600 kadın ve çocuğu bırakmamaktaydı. Bu 600 kişi mahzenlerin karanlığında ve leş kokusunda korkunç haftalar yaşayacaklardı. Garip bir savaştı doğrusu bu Alcazar kuşatması. Kaleyi ilk kez 24 Ağustos günü, kuşatmanın başlamasından 34 gün sonra gören Louis Delaprée şöyle yazıyor: "Kentin daracık yollarında, iki dam arasından kalenin dört kulesinden biri görülür görülmez bir duvara yapışmak gerekir... Her yana yığılmış kum torbaları görüşü tıkamaktadır. Başlarında geniş hasır şapkalar bulunan, barikatların ardında gizli milisler, karşıdan kendilerini gözetleyenleri 50, 40, bazen 20 metre uzaklıktan gözetlemektedirler. Zaman zaman, birbirlerine ateş etmekten bıkan iki taraf küfür yağdırmaktadır. Sonunda insan, kuşatan mı yoksa kuşatılan mı olduğunu unutup gitmektedir.[6] "Kızıllar" diyor Henri Clérisse, "isteseler kahraman garnizonu ezerlerdi."[7] Ama gerçek bunu istemedikleriydi. Ancak 3 Ağustos günü bir ağır silah, 420 mm.lik bir top getirilmişti. Kaleyi kuşatanlar sonuna dek, rehinelerin hayatlarını kurtarmak için, kuşatılanlara salıverileceklerini söylemişlerdi. Ama

---

5. Koltsov'a göre, Durruti şu açıklamayı yapmıştı Trueba'ya: "Bütün İspanya'yı alın, ama Zaragoza'ya dokunmayın; Zaragoza harekâtı bana aittir." (*a.g.e.*, s. 45). Bütün gruplar aşağı yukarı bu hava içindeydi.
6. Delaprée, *a.g.e.*, s. 77.
7. Clérisse, *a.g.e.*, s. 189.

kaleyi savunanlar bu önerileri inatla geri çevireceklerdi. Sırasıyla, eski askerî okul öğretmeni binbaşı Rojo, Madrid piskoposluk meclisinden peder Camarassa, Şili maslahatgüzarı, Malraux ve Koltsov'un aşağı yukarı birbirinin aynı olan terimlerle anlattıkları o garip ateşkesler sırasında, onları boşuna ikna etmeye çalışacaklardı. Bu ateşkesler sırasında da, milisler, kaledeki Sivil Muhafızlara bir yandan sövüp sayarken bir yandan da sigara ve jilet dağıtmaktaydılar.

Birkaç kısa hafta süresince, İspanya'daki savaş, Alcazar çevresinde süren çarpışmayı andıracaktı. Taraflardan hiçbiri zaferi kazanacağa benzemiyordu.

DENGENİN BOZULMASI

Ama bu denge yabancı devletlerin araya girmesi sonucunda kısa sürede bozulacaktı. Portekiz, uzun süreden beri gizli oyunların merkeziydi: Daha ilk günlerden başlayarak, ayaklanmanın üslerinden biri bu ülkeydi. Lizbon'daki Aviz oteli, Burgos'la Sevilla arasında telefon bağlantısı görevi yapmaktaydı. Darbeciler İspanya'yla Portekiz arasında özgürce gidip gelmekteydiler ve ilk Alman uçak üssü Portekiz topraklarında, sınırdan iki kilometre ötedeki Cala'da kurulacaktı. Buna karşılık, Salazar hükümeti, bütün "solcu" mültecileri darbecilere teslim ediyordu. İtalya da, ay sonunda darbecilere vereceğini vadettiği ilk uçakları yollamaya başlayacaktı. Ağustos başında, Almanya, Lizbon'a çıkarılan savaş araç ve gereci yollamaya da koyulmuştu. Alman ve İtalyan donanmaları, cumhuriyetçi donanmayla darbeci birlikleri taşıyan gemilerin arasına girmeye çalışarak, Faslı birliklerin yarımadaya geçişini kolaylaştırma çabası içindeydiler. Junker ve Caproni uçakları, Queipo'nun zaferi kazanmasını sağlayan ilk "hava köprüsü"nü[8] kurmuşlardı.

Cumhuriyetçiler bunlarla ölçülecek bir yardım almamaktaydılar. Fransız Havacılık Bakanı tarafından cumhuriyetçilere uçak gönderilmesine karar verilmesi büyük gürültü kopardı: Fransa'daki Halk Cephesi hükümeti, İngilizlerin baskısına ve kendisine karşı basında açılan kampanyaya boyun eğdi. 27 Temmuz günü İspanya'ya silah verilmesini yasakladı, ardından da İngiltere'nin ve Sovyetler Birliği'nin katılacağı "müdahale etmeme" fikrini ortaya attı.[9] Bundan böyle, yalnız darbeciler silah ve cephane yönünden devamlı besleneceklerdi. Çünkü Almanya ve İtalya, İspanya'ya "müdahale edilmesine" karşı olanların kurdukları Komiteye katılmakla birlikte, darbecilere silah ve cephane yollayacaklardı durmadan.[10]

---

8. 2. Kitap, İkinci Bölüm'e bkz.
9. 2. Kitap, İkinci Bölüm'e bkz.
10. Ayrıca İspanyol hükümeti, yurtdışında iç savaşa müdahale etmemeye karşı sempatik

Darbeci generaller, resmî olmasa bile uluslararası durumdan yararlanırken, İspanyol cumhuriyeti artık tek başınaydı. Franco'nun tehditleri, Roma ve Berlin'in "Tanca'nın statüsü"yle ilgili baskıları sonucu, Londra ve Paris hükümetleri Giral'dan, Ağustosun ilk günlerinde Tanca limanının cumhuriyetçi donanma tarafından boşaltılması kararını kopardılar.[11] 4 Ağustos günü, ilk kalabalık Fas birlikleri Tarifa'ya ayak bastı. Artık Fas'la İspanya arasındaki bağlantı hiç kopmayacaktı: Milliyetçiler ne asker sıkıntısı çekeceklerdi ne de silah.

MİLLİYETÇİLERİN SALDIRISI

Artık ilk büyük saldırılarını başlatabilir ve ellerindeki iki bölgeyi birleştirme çabasına girişebilirlerdi. 6 Ağustos günü, Franco komutasındaki Faslı birlikler batı yönünde saldırıya geçtiler. Mola'nın birlikleriyle bağlantı sağlamak için kuzeye doğru döndüklerinde, Portekiz'in suç ortaklığı sol kanatlarını koruyacaktı. Birlikler gerçek bir direnmeyle karşılaşmadan, ana yolları izleyerek, işçi ve köylü komiteleri tarafından yollarının üzerine dikilen eğreti engelleri kuşattıktan sonra ortadan kaldırarak ilerlediler. 11 Ağustos günü, Tella kolu, tümüyle mayınlanmış ama patlamayacak olan Merida'yı ele geçirdi. 1.500 motorize asker ve birkaç hafif topçu bataryasından oluşan Yagüe kolu, 7 Ağustos günü Sierra Morena'yı aştı, 13 Ağustosta Badajoz'a ulaştı ve 14 Ağustos günü kenti aldı. Daha 12 Ağustos günü, Badajoz'daki *asalto*'ların komutanı binbaşı Avila, Portekiz sınırını geçmiş ve kentin "silahlı baldırı çıplakların" elinde olduğunu bildirmişti. 13 Ağustos sabahı, Badajoz belediye başkanı kaçtı bu kez. Katedralin içinde kapalı kalan elli milis iki gün süreyle Faslı askerlere karşı direndi, cephaneleri tükenince de intihar ettiler: Savaşçıların yiğitliği, komutanların ihanetini ve devrimin doğurduğu kaosu dengelemeye yetmiyordu.

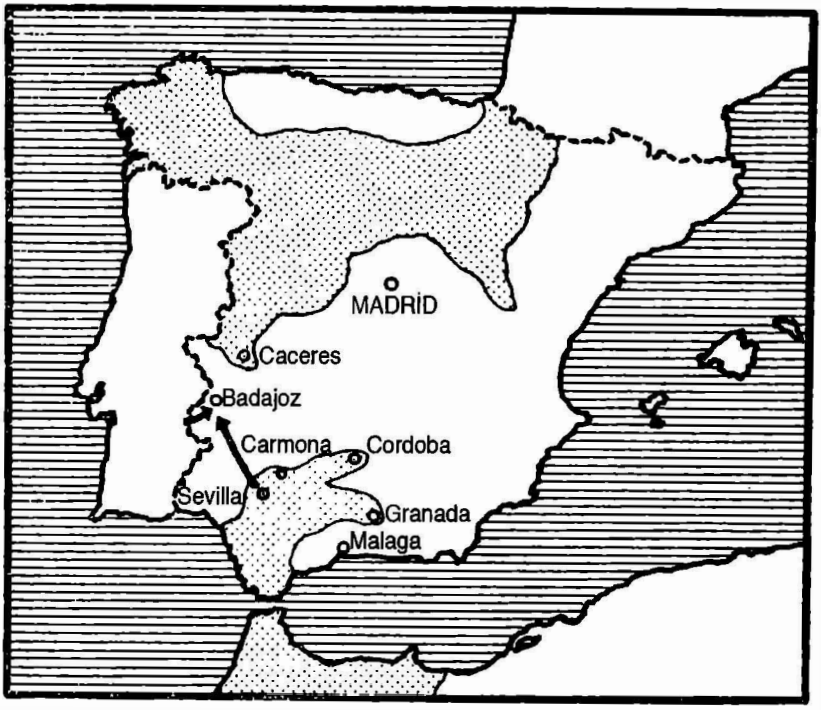
Artık milliyetçiler, çabalarını, oldukça kalabalık birliklere, kırmızı bereli, kutsal madalyalı ve muskalı *requeté*'lere sahip olan, ama cephanesiz kalmaktan çekinen Mola'nın bulunduğu kuzey cephesine yönelteceklerdi. 1 Ağustos günü, Mola'nın özel temsilcisi olan de Portago markisi Berlin'e vardı ve uçak istedi. 8 Ağustos günü, Almanya'nın Paris büyükelçisi 10 milyon mermilik talebini ülkesine ulaştırdı. Araç gereç ve cephane Portekiz üzerinden geldi. Güneyle bağlantının kurulması cephe

---

olan kamuoyunu harekete getirmek için hiçbir şey yapmamıştı. Kendi adına konuşan sosyalist Los Rios, Léon Blum'un istifa etmemesi ve iç savaşa karışılmamasının önderliğini yaparken iktidarda kalması *üzerinde* diretmişti. (2. Kitap, Birinci Bölüm'e bkz.). 9 Ağustos günü, Başbakan Giral şu açıklamayı yapacaktı: "İspanyol hükümeti, sürdürdüğü savaşta, açık ya gizli, doğrudan ya da dolaylı, şu ya da bu yana yardım eden hiçbir yabancı müdahale istememektedir."

11. Beşinci Bölüm'e bkz.

gerisini de sağlama alıyordu. 15 Ağustos günü saldırı iyice belirginleşti. 19 Ağustosta San Sebastian kuşatılmıştı neredeyse, Beorlegui kolu İrun kapılarındaydı. Franco'nun Faslı askerleri, Mola'nın birliklerini takviye etmek için Badajoz'dan akın akın geliyorlardı şimdi.

Badajoz üzerine yürüyüş (Temmuz-Ağustos 1936)

Surlar savaşı başlıyordu.[12] Burada milisler, sırtlarını denize vermiş, kendilerinden çok üstün bir orduya karşı savaşıyorlardı. Alman uçakları da Mola'nın saldırısını destekliyordu. Bu uçakların birden ortaya çıkması, yerin makineliyle taranması, bombardımanlar, ovalık bölgelerdeki milisler arasında bozgun yarattı. Oysa kentlerde, her duvara sıkı sıkı yapışmaya hazırdılar. Ama komutanları için hep aynı durum söz konusu değildi. Badajoz'dakinin eşi olan anlaşmazlıklar savunmacıların saflarında da patlak veriyordu. Sonuna dek kendilerini savunmaya hazır olan CNT'liler, bombardımanlar sürerse rehineleri kurşuna dizmekle gözdağı veriyorlar, sonunda pes edeceklerse düşmana yıkıntılardan başka bir şey

12. Kuşatmalar dönemidir bu gerçekten. Oviedo, Toledo, La Cabeza kuşatmalarına Irun ve ardından San Sebastian kuşatmaları eklenecektir.

bırakmamak için kentlerin tümünü havaya uçurmak istiyorlardı. Halk Cephesinin ılımlı unsurları, özellikle de Bask milliyetçileri, tam tersine, kentleri ve halklarını korumak istiyorlar, rehinelerden öc alınmasına karşı çıkıyorlardı. Bask milisleri, sonuna dek, kilisenin ve mülkiyetin anarşist milislere karşı korunmasına dikkat edeceklerdi. Bir Metalürji İşçileri Komitesi'nin siyasal yönetiminde ve bir eski subay, bir Fransız gönüllüsü olan Jacques Menachem'in askerî yönetiminde İrun önünde, Renteira'daki direniş büyüktü. Yetkililer, Guadalupe kalesine kapatılan ve sonunda salıverilecek olan 180 rehineyi kurtarmaya çalışıyorlardı.[13] Ama partiyi kaybettiler: Savaş Komiseri, İrun'un düşüşünden üç gün önce Fransız sınırını geçti. Komünistlerle CNT'liler bir avuç uluslararası gönüllüyle birlikte son kurşuna dek savaştılar. Faslı birliklere 60 saat dayanan Martial kalesinin yedi savunucusu, mermisiz kalınca, saldırganların üzerine kaya yuvarladılar. Son milisler, 4 Ağustos günü, boş fişeklerini göstererek uluslararası köprüyü geçtiler. Katalanlar tarafından gönderilen bir tren dolusu cephane Fransız yetkililerince durduruldu. 30.000 mermilik sandıklar, Barselona'da, İrun'a gönderilmek üzere hükümetin yollayacağına söz verdiği Douglas uçağı bekliyordu. Kent alevler içindeydi: Milliyetçiler yıkıntılardan başka bir şey ele geçirememişlerdi.

İrun trajedisi cumhuriyetçi saflardaki çelişkileri körüklemiş gibiydi. 8 Eylül günü, San Sebastian kenti, Havas ajansının muhabirine göre, "gerçek sokak savaşlarına" sahne oluyordu. CNT militanları rehinelerin kapatıldığı Kursaal'a saldırmışlardı. Kent valisi olan sosyalist jandarma subayı yarbay Ortega, Mola'yla pazarlık çabalarına girişti: Oğlu, milliyetçilerin elindeki bölgeye gitmek üzere Fransa'ya geçti. Darbecilere eğer milliyetçiler bütün savaşçıların bağışlanacağına önceden söz verirlerse, rehinelerin sağ kalacağını, evlerle anıtların korunacağını ve San Sebastian'ın teslim edileceğini bildirdiği söylentileri dolaşıyordu ortalıkta. Bu pazarlıklar konusunda hiçbir resmî yayın yapılmadı. Ama 11 Eylül günü, milliyetçi uçaklar kentin üzerine bildiriler attılar: "Kentinizde düzenin korunmasını sağlayın. Size, 48 saat süre tanıyorum. Bask milliyetçilerinin sesini dinlemeye hazırım." Rehineler, sıkı korunma tedbirleri arasında Bilbao'ya aktarıldılar. San Sebastian'da durum karışıktı. Milliyetçilerin radyosu Leizaola'nın öldürüldüğünü, Irujo'nun anarşistler tarafından tutuklandığını bildirdi. 11 Eylülde, Maurice Leroy *Paris-Soir* gazetesine telgrafla Irujo'nun "duruma egemen" olduğunu bildiriyor, 13 Eylül günü de "anarşistlerin kente egemen" olduklarını haber veriyordu. Gerçekte, Bask milliyetçileri üstün gelmişti. İç sava-

---

13. Yarbay Ortega, 25 Ağustos gününden başlayarak "insalcıl kaygılarla", aralarında, Fransa'ya sığınacak olan Romanones kontunun da bulunduğu birtakım rehineleri salıverecektir.

şın içindeki bu iç savaşta devrimciler yenilgiye uğramışlardı.[14] Polis ve Bask milisleri "yağmacıları" ve "kundakçıları" sorgusuz sualsiz kurşuna diziyorlardı. 14 Eylül günü, cumhuriyetçiler, Carlosçular tarafından boş bırakılan Bilbao yoluyla San Sebastian'ı tahliye ettiler. Aynı gün, onların gidişinden hemen sonra, Mola komutasındaki birlikler düzenin devamlılığını sağlamak için elli muhafızın kaldığı Guipuzcoa'nın başkentine giriyorlardı.

MADRİD ÜZERİNDEKİ TEHDİT

Almanlarla İtalyanların yoğun yardımının allak bullak ettiği güç dengesi Eylül başında o hale gelmişti ki, gözlemcilerin çoğu kısa sürede Madrid'in düşmesini beklemeye başlamışlardı. Milislerin, karşılarındaki meslekten askerlere, tanklara ve uçaklara kafa tutabilmeleri pek akıl dışı geliyordu. Ama beklenen saldırı ertelendi. Temkinli davranan Franco, Kuzeye göndermek zorunda kaldığı takviye birlikleri yüzünden bunu geciktirmişti. Emin olduğunda darbeyi vurmak için yeterli gücü toplamak ister gibiydi. Ama askerî harekâtın yürütülmesinde duygusal bir öge de işe karışıyordu. Ağustos başından beri, milliyetçi basın ve darbecilere yakınlık duyan yabancı gazeteler, Toledo'daki askerî okul öğrencilerinin başarılarını dile getiriyordu. Gerçekte, Alcazar kalesinin savunucuları arasında topu topu on kadar askerî okul öğrencisi vardı.[15] Ama Sivil Muhafızların yiğitçe savunması bu propagandayla İspanyol gençliğinin "kızıl" egemenliğe karşı direnişini simgeleyen askerî okul öğrencilerinin eseri gibi gösteriliyordu: "Alcazar'daki askerî öğrenciler" efsaneye konu oluyordu.[16] Caballero hükümetinin kurulmasıyla

---

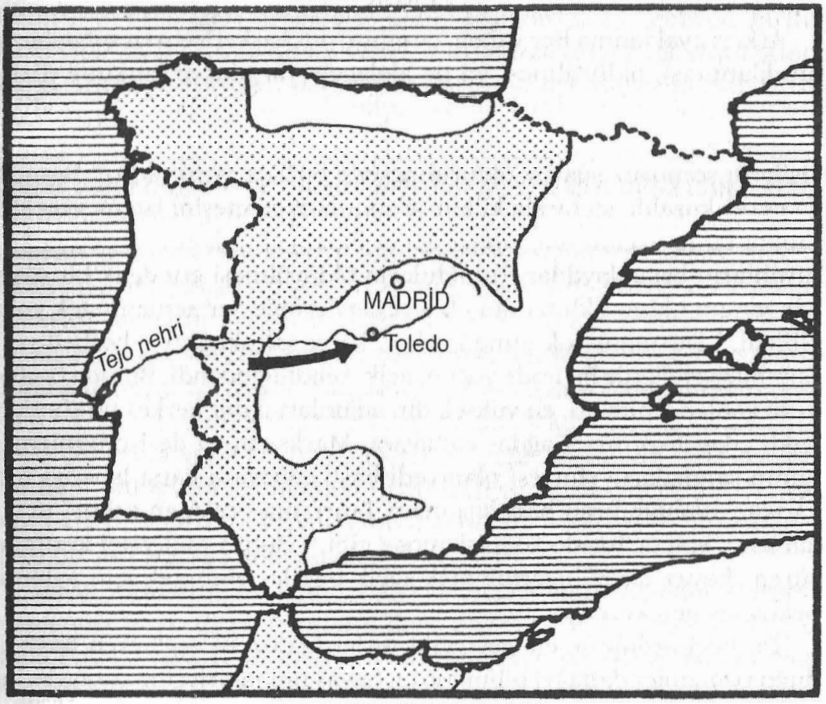
14. CNT yöneticilerinin Bask yetkililerine karşı olan direnişin öncülüğünü yaptıkları sanılmamalıdır. 14 Eylül günkü *Paris-Soir* gazetesinde, Leroy, yanında komünist Larranaga'nın bulunduğu vali Ortega'yı, CNT sorumluları Gesgobu ve Orthiano'yla karşı karşıya getiren dramatik görüşmeyi anlatıyor: Bu görüşmelerden tahliye kararı çıkacaktır. CNT sorumlusu Galo Diez, (*Dans La Tourmente*, s. 30) şunları yazıyor; "San Sebastian 'ıntahliyesinin, bu denli kısa zamanda yapılanların en dingini, en düzenlisi ve en etkilisi olduğunu söyleyebiliriz." Tahliyenin sorumluluğunu kabul etmektir bu. Ancak Bask milliyetçilerini, "kilisenin zenginlikleri"ni ve "fabrikalarda, atelyelerde ve ticaret evlerindeki yararlı şeyleri" darbecilere bırakmakla suçlamaktadır. Bu konuda söyledikleri şöyledir: "Arkadaşlarımız bunları yok etmek istediklerinde, elde silah karşı çıktılar ve bir kardeş kavgasından kaçınmak için boyun eğmek zorunda kaldık."

15. Ciérisse, 14. Madrid *Tercio*'su garnizonunda 650 Sivil Muhafız, 150 *asalto*, on iki kadar subay... ve sekiz askerî okul öğrencisi bulunduğunu belirtiyor.

16. Bu konuda Massis ve Brasillach'ın *Les Cadets de l'Alcazar* adlı kitabına bkz. Yazarlar, örneğin şu dramatik olaya değiniyorlar: 26 Temmuz günü, milisler, albay Moscardo'ya telefon edip teslim olmazsa oğlunu kurşuna dizeceklerini söyleyerek gözdağı veriyorlar. Moscardo bunu kabul etmiyor ve oğlu kurşuna diziliyor. Matthews'un tanıklığına ve bu işle ilgisi bulunan çeşitli olayların karşılaştırılmalı eleştirisine dayanarak. Pedro Isasi, *El Socialista* gazetesinde (26 Eylül 1957) olayın tepeden tırnağa uydurma olduğunu yazıyor ve genç Moscardo'nun Montana saldırısı sırasında öldüğünü söylüyor. Buna karşılık, ailesinin hep özgür olduğunu da ekliyor. Ayrıca Alcazar'ın dışarıyla telefon bağlantısının da 22 Temmuz gününden beri kesik olduğunu belirtiyor. Matthews, *The Yoke and the Arrows* adlı kitabının İngilizce baskısında, genç Moscardo'nun Montana saldırısı sırasında öldü-

kuşatanların baskısı arttı: Bu kez topa tutulan yapı yıkıntı halindeydi. Muhafızlar mahzenlerde dayanıyorlardı. Ama yiyecek azalmaya, su tükenmeye başlamıştı.[17] Franco, Alcazar'ı kurtarmayı denemek için Madrid üzerine yürüme olanağını bir yana attı.[18] Ordusu güneyden, Tajo vadisi boyunca saldırıya geçti. 4 Eylül günü, albay Yagüe'nin öncü Fas birlikleri Talavera de la Reina'ya girdi.

Milisler sağda solda direniyorlardı, ama birçok yerde bozguna uğramışlardı ve Malraux'nun çizdiği başarılı bir tabloda belirttiği gibi korkunç bir perişanlık içinde kaçıyorlardı.

Toledo üzerine yürüyüş (Ağustos-Eylül 1936)

günü belirtirken yanılgıya düşmüş olduğunu kabul ediyor. Hugh Thomas, çeşitli tezleri karşılaştırdıktan ve birçok tanığı sorguya çektikten sonra milliyetçi tezin doğru olduğu sonucuna varıyor (*The Civil War in Spain*, s. 203).

17. Kalenin et stoku, kuşatmayı yaşayanlardan birine göre, (30 Eylül tarihli *Paris-Soir* gazetesinden) 98 at ve 12 katırdan oluşuyordu.

18. Tüm milliyetçi tarihçiler içinde, Franco'nun girişimini tek onaylayan Aznar'dır. Geri kalan hepsi Alcazar üzerinden dolaşmanın Madrid'in ele geçirilmesine engel olduğu görüşündedirler.

Madrid'den Toledo'ya takviye olarak gönderilen iki motosikletli kol pusuya düşürülüp kuşatıldı ve öldürüldü. 27 Eylül günü, general Varela'nin öncü Fas birlikleri Toledo'ya girdiler. Hava kararırken, Morolardan bir kesim Moscardo'nun adamlarıyla bağlantı kurdu. Alcazar kurtarıldı. Bir gün önce kaleyi kuşatan ve şimdi çevredeki evlerde kuşatılanlar teker teker ölüyorlardı. Artık tehlikede olan başkentin kendisiydi. Bütün dünya Madrid'in düşmesini ve korkunç cezalara çarptırılmasını bekliyordu.

TERÖR

Askerî ayaklanma her yanda, cumhuriyetçi askerlerin ve subayların tutuklanması, öldürülmesi ya da alelacele yargılanıp kurşuna dizilmesiyle başlamıştı.[19] Böylece başlatılan "temizlik" hareketi, sendika sorumlusu, işçi partili ya da sadece cumhuriyetçi unsur sayılabilecek kişilerin sorgusuz sualsiz öldürülmesiyle birlikte yürütüldü.[20] Burada da *paseo* kuraldı, şu farkla ki kimse sonunun gelmesini istemeyecekti. Çünkü bunu örgütleyen *requeté*'ler ve Falanjistler kamu düzenini koruyanların başındaydılar. Tutukluların öldürülmesi gündelik bir olay, her zaman tıklım tıklım dolu olan cezaevlerinde yer açmanın tek yolu gibiydi.[21] Düşmanı yok etme iradesi, karşı saftaki kadar besbelliydi. Cumhuriyetçilerde bu irade yoğun, açık, kendiliğindendi. Burada örgütlü ve yönlendirilmişti, en yüksek din adamları dahil herkes tarafından haklı çıkarılıyordu. "Çağdaş canavara, Marksizm ya da Komünizme, bütün sapmaların simgesi olan yedi başlı canavara karşı İspanya'nın yarısını silahlandıran babalarımızın Tanrı'sına beslenen aşktır" açıklamasını yapan Toledo başpiskoposu gibi.[22] Bütün milliyetçi kesimde süren "beyaz terör" üzerine açık seçik bilgiler edinmek için aylarca beklemek gerekecekti.

Darbeci ordunun, ele geçirdiği yerlerde düzeni sağlarken başvurduğu yöntemler daha iyi biliniyordu: Savaş muhabirlerine cezaevlerini göstermek yasaktı tabiî, ama cepheye gitme izni veriliyordu. En ilkel kabilelerden seçilen Moro askerleri gemi azıya almıştı. Kadınların ırzına geçiyorlar, erkekleri hadım ediyorlardı, bu da Brasillach ve Bardèche'in

---

19. Madrid'de yarbay Carratala'nın, Valladolid'de general Molero'nun adını verelim. Daha sonra kurşuna dizilecekler arasında general Batet –Katalonya'daki 1934 ayaklanmasını bastıran kişi– hava generali Nuñez del Prado, daha sonra da Zaragoza'da general Salcedo, general Corridad Pita, general Romerales ve general Campis bulunmaktadır. Bu da bütün ordunun darbecilerle birlik olmadığının kanıtıdır.
20. Bu konuda, Peirats'ın sözünü ettiği Madrid barosu avukatlarının muhtırasına bkz. Clérisse de bunu doğrulamaktadır.
21. *Bahamonde*, Jean de Pierrefeu.
22. Louis-Martin Chauffier, *Rébellion et Catholicisme*'de milliyetçiler tarafından yapılan baskılardan çeşitli örnekler vermiştir: Yakılan tapınaklar, kurşuna dizilen papazlar gibi...

gözünde "neredeyse dinsel sayılabilecek türden bir tören"di. Ama öbür birliklerin de onlardan aşağı kalır yanları yoktu: Kadınlar genelleştirilmiş bir sadizmin en gözde kurbanlarıydı; yalnız kirletilmekle kalmıyor, sistemli bir biçimde küçük düşürülüyor, saçları kırpılıyor, kırmızıya boyanıyor, hintyağıyla içleri boşaltılıyordu. General Queipo de Llano bundan kıvanç duymaktaydı. 23 Temmuz günü Sevilla Radyosundan şu açıklamayı yapıyordu: "Kızılların karıları öğrendiler ki, askerlerimiz gerçek erkeklerdir, hadım edilmiş milisler değil; tekme atmak ve anırmak onları kurtarmaya yetmeyecektir."[23]

Uluslararası basın, çoğunlukla darbecilere yakınlık duyan muhabirlerin verdikleri örneklerle dolup taşıyordu. 23 Temmuz tarihli *Paris-Soir*'da Bertrand de Jouvenel, Escamez koluna bağlı *requeté*'lere karşı Alfera'yı koruyan demiryolcuların öldürülmelerini anlatıyordu.[24] Milliyetçilerin Badajoz'a girişlerini gerçek bir kıyım izliyordu. Havas'ın özel muhabiri, katedralin içinde, hatta mihrabın önünde ölüler bulunduğunu ve "büyük meydanda, dizi dizi öldürülüp katedralin önüne sıralanan hükümet yanlılarının ölülerinin yattığını" bildiriyordu. Milliyetçi subayların tutukluları korumanın olanaksızlığıyla haklı çıkarmaya çalıştıkları bu kıyımı, *New York Times* ve *Le Temps* gazetesi muhabirleri de anlatıyorlardı. Kaçmaya çalışan bir sürü insan Portekiz sınırından geri çevriliyor, kente getiriliyor ve orada öldürülüyordu. *Le Temps* muhabiri, 1.200 kişinin öldürüldüğünden, hâlâ büyük meydanda insanlar kurşuna dizilirken "içinde kasketlerin yüzdüğü kanla kaplı kaldırımlardan" söz ediyor. Bunun "çok sert bir yöntem" olduğunu kabul eden Brasillach şunları ekliyordu: "Her savaşçı kurşuna dizilmekteydi, çünkü genel bir seferberlik olmadığına göre bir militan söz konusuydu."[25]

Terör, yığınların direncinin üstesinden gelmenin yoluydu. Darbeyi yönetenler böyle düşünüyorlardı daha doğrusu. 30 Temmuz günü, general Franco, *News Chronicle*'den bir gazeteciye, gerekirse "İspanya'nın yarısını kurşuna dizdirmeye hazır olduğunu" belirtiyordu. 18 Ağustos günü, Queipo de Llano, "Endülüs'teki ailelerin yüzde sekseni yas içinde, daha da sert yöntemlere başvurmaktan çekinmeyeceğiz" diyordu Albay

---

23. V. Alba tarafından, adı geçen eserinin 331. sayfasında sözü edilmekte.

24. *Journal* ve *Paris-Soir*'da çıkan, Endülüs'ün işgali sırasında yığınlar halinde öldürülenlerle ilgili haberleri karşılaştırınız. Bertrand de Jouvenel ve Leroy'a göre, her köyde, arenalar ölülerin yığın yığın gömüldüğü çukurlara dönüşmüştü. Triana "el bombası ve bıçakla" temizlenmişti. Ardından rehinelerin öldürülmesi geldi. Ölüler günlerce sergileniyordu. Henry Danjou'nun, lejyonerlerin Merida'ya saldırısı ve burayı koruyan militan işçilerin, özellikle de Komite'nin ruhu Anita Lopez'in öldürülmeleriyle ilgili röportajına bkz.

25. Basında çıkan bu yazıların uluslararası kamuoyunda yol açtığı heyecan çok büyük olacaktı. Gelecekte, milliyetçi kesimde sansür çok daha sıkı tutulacak ve zulümle ilgili pek az haber ya da belge sızacaktı. Pathé-Nathan film operatörü Robert Bru, Badajoz'un fotoğraflarını Fransa'ya iletmekle suçlanıp tutuklanacaktı.

Barato da *Toronto Star* muhabirine şu açıklamayı yapıyordu: "İki milyon Marksisti öldürdüğümüzde düzeni sağlamış olacağız."

Milliyetçilerin her saldırısında köylülerin yığınlar halinde kaçması komutanların amaçlarına ulaştığını ve askerlerinin büyük bir korku yarattığını gösteriyordu gerçekten. Delaprée'nin bir haberi, "domuzlarını ve keçilerini itip kakarak götüren; kadınları, çocuklarını sürükleyen" Estremadura köylülerinin bu "büyük göçünü" anlatıyordu.[26] Bu yıkılmış kalabalıkta, yine de, erkekler, "kısa gömlekli, geniş şapkalı, yanık yüzlü köylüler", hemen bir tüfek istiyorlardı. Bir tüfek edindiler mi de ne yemek yerken, ne de uyurken bunu bırakıyorlar ve yeniden savaşa dönüyorlardı. Çünkü terör geri de tepen bir silahtır: Yollarda kaçışan on binlerce kişiydiler, yine de bir o kadar işçi, köylü ve aydın savaşmak için silaha sarılıyorlardı, nasıl olursa olsun ama savaşmak için. Bu umutsuz direniş, geçişi engelleme, yenme isteği karşısında bütün kaygılar ve önceki emeller silinip gitmiş gibiydi. Üstün bir talim görmüş ve üstün bir biçimde donatılmışa benzeyen savaş makinesinin karşısına en az onun kadar etkili bir başka makineyi çıkarmak için her şeye hazır binlerce kişiydiler: "Disiplin", "tek komutanlık" parolaları ilgi görmeye başlıyordu. Ne pahasına olursa olsun savaşmak ve dayanmak gerekliydi. Her şeyden önce, ölmemek için, otorite çokluğundan ve iktidar anlaşmazlığından doğan kargaşalığa son vermek, disiplini sağlamak, bir yüksek komutanlık kurmak, milisleri hayatî görevleri olan savaşa alıştırmak zorunluydu.

26. Delaprée, *a.g.e.*, s. 89.

Sekizinci Bölüm

Devrimci İktidarın Tasfiyesi

Badajoz, İrun, Talavera, Toledo, devrimciler için felaket anlamına gelen bir yaz harekâtının aşamaları, aynı zamanda da bu askerî başarısızlıkların büyük ölçüde sorumluluğunu taşıyan bir ikili iktidarın mahkûmiyetiydi. Savaşmak için tek iktidar gerekiyordu. Komitelerin ve devletin iktidarı arasındaki ikilik, savaşın yönetilmesine karşı bir engeldi. 1936 sonbaharında tek sorun, bu iki iktidardan –cumhuriyetçi ya da devrimci– hangisinin üstün geleceğiydi.

KOMİTELER VE SOVYETLER

Her kademede mücadele örgütleri olarak "konsey" organizmalar, ardından *consejos*, *comites* ya da *juntas* adını verdikleri iktidar organları yaratırken, İspanyol işçileri ve köylüleri, bilmeden kendilerine göre ve kendilerine özgü bir biçimde yüzyılın işçi ve köylü devrimlerinin geleneğini, "İşçi, Köylü ve Asker Konseyleri"ni, 1905 ve 1917 Rus devrimlerinin *Sovyet*'lerini, 1918-1919 Alman devriminin *Räte*'sini yineliyorlardı.[1]

İspanyol işçi sınıfının geleneksel bölünmüşlüğü, 19 Temmuzun ertesinde, devrimci iktidarın ilk örgütlenme biçiminin partiler ve sendikalar arasındaki anlaşmalar sonucu ortaya çıkışını çok iyi açıklıyor. Yine de komiteler, o durumlarıyla, görmüş olduğumuz gibi, ilk günlerde çeşitli örgütlerin temsilcilerinin toplamından çok daha fazla şey ifade ettiklerini ortaya koymuşlardı. Birer irtibat komitesinden öte, binlerce militanın devrimci iradesinin dile getirilmesi olmuşlardı ve de bu siyasal bağlılıklarının dışındaydı. Bunun en iyi kanıtı, ilk haftalar komitelerine karşı çok daha uysal davranan birçok militanın, kendi partilerinden aldıkları talimata karşı çıkmaları ya da kayıtsız kalmalarıydı. Ama böyle bir durum sonsuza dek süremezdi. Komitelerin gerçek sovyetlere dönüşebilmeleri için, şu ya da bu anda örgütlerin –atanan

1. Bu konularda, klasik eserlerin dışında, yeni kitaplara bkz. Rusya üzerine; Oskar Anweiler, *Die Rätebewegung in Russland (1905-1921)*, Leiden, 1958, Almanya üzerine: W. Tormin, *Die Geschichte der Rätebewegung in der deutschen Revolution (1918-1919)*, Dusseldorf, 1954.

ya da seçilen– temsilcilerinden kurulu olmayı bırakıp, tepede yapılan anlaşmaların değil de, çoğunluk yasasının demokratik bir biçimde geçerlilik kazandığı, seçimle iş başına gelen ve seçimle değişebilecek organlar halini almaları gerekirdi. Oysa bu durum İspanya'nın hiçbir yerinde görülemedi. İspanyol işçi ve köylüleri kendiliklerinden seçtiler komitelerini. Ama yine aynı kendiliğindenlikle bu komiteleri partilerin ve sendikaların koruyucu kanadı altına soktular. Oysa devletin yıkılması sonucunda otoriteyi ve gücü ellerine geçiren partilerle sendikalar, bunu yeni bir organa bırakma kararında değillerdi hiç.

Hiçbir parti ve sendika, Hükümet-Komite'ler iktidarının ve de bunların sovyetlere dönüştürülmesinin savunuculuğunu yapmıyordu. Merkez Komitesi'nden söz eden Santillan, şöyle yazıyor: "Görevini daha iyi başarması için onu takviye etmek, desteklemek gerekirdi. Çünkü kurtuluş herkesin gücü demek olan onun gücündeydi." Ve ardından başarısızlığa uğradığını itiraf ediyor: "Durumu bu biçimde yorumladığımızda, kendi dostlarımızla yoldaşlarımız karşısında yalnız kaldık."[2] Rus devrimini yakından bilen Andrès Nin, komitelerin sovyetlere dönüşemeyeceğini, çünkü İspanya'nın sovyetlere gerek duymadığını belirtiyor.[3]

Böylece, komiteler, kendilerini ayaklanan halk yığınlarının doğrudan sözcülüğüne dönüştüremedikleri için yavaş yavaş devrimci kuruluşlar olmaktan çıkacaklardı. Devrimci günlerden ve sokaktaki silahlı emekçiler tarafından gerçekleştirilen doğrudan iktidardan uzaklaşıldıkça, içlerinde işçilerin ve köylülerin eylemlerinin daha az kendini duyurduğu, tam tersine parti ve sendika örgütlerinin etkilerinin önem kazandığı "Uzlaşma Komiteleri" haline geldiler yeniden.

Bu nedenle, 1936 sonbaharında ortaya çıkan biçimiyle, devrim sırasında ve iç savaşa karşı koymak için iktidar sorununun çözümlenmesi, sonunda partilerle sendikalara kalacaktı. Hangi otorite ötekinin yerini almalıydı? İktidar kimde olmalıydı? Memurları, yargıçları, polisi, ordusu, tek kelimeyle yeniden kurulacak devlet mekanizmasıyla Halk Cephesi hükümeti mi? Ya da bölgesel ve yerel komiteleri, Fabrika Konseyleri, savaşçı milisleri, Soruşturma Komisyonları, Denetim Devriyeleri, Devrimci Mahkemeleriyle bir Konseyler ve Komiteler hükümeti mi? Gücünü, Şubat ayında liberal Halk Cephesi programıyla seçilen Meclis'ten alan, özel mülkiyete saygıya dayalı bir hükümet mi? Veya, kendine "otoriter" ya da "liberter" nüanslarıyla sosyalizmi gerçekleştirmek gibi devrimci

---

2. *A.g.e.*, s. 70.

3. Şu açıklamayı yapıyor: "Rusya'da, proletarya içinde demokratik gelenek, örgüt ve mücadele geleneği yoktu. Bizim sendikalarımız, partilerimiz, yayımlarımız, bir işçi demokrasisi sistemimiz var. Sovyetlerin o sıralar taşıdığı büyük önem anlaşılıyor. Proletaryanın kendine özgü organları yoktu. Sovyetler, 1905 ve 1917'de tümüyle siyasal görünüm alan ve kendiliğinden yaratılan bir kurum oldu. Bizim proletaryamızın sendikaları, partileri, kendine özgü örgütleri vardı. Bu nedenle bizim aramızdan sovyetler çıkmadı."

bir görev tayin eden ve gücünü Konseyler ve Komitelerden alan bir hükümet mi?

ULUSLARARASI BAĞLAM

Devrim sorununun ta kendisiydi söz konusu olan. Devrimi sürdürmek gerekli miydi, değil miydi? Durdurmalı mıydı devrimi, yoksa durdurmamalı mıydı? Başlangıçta, bu tür sorunlar üzerindeki önemsiz görüş ayrılıkları, çabucak uzlaşma tanımaz çekişmelere dönüştü. Ne pahasına olursa olsun devrimin sürdürülmesi, savaşın yitirilmesi tehlikesini taşıyordu. Devrimi durdurma iradesi, dosdoğru devrimle savaşılmasını ve böylece iç savaş verilerini tümüyle değiştirme zorunluluğunu birlikte getiriyordu.

Oysa 1917-19 yılları arasında Rus devrimine uygun düşen uluslararası kuvvet dengesi, 1936 yılında İspanyol devrimine uygun düşmekten uzaktı. Sovyetler Birliği dünya devrimci hareketinin önderi olmaktan çıkmıştı. Stalin'in eski Bolşevik liderleri tasfiye etmeye başladığı, bir dizi yargılama ve temizlik hareketiyle uluslararası komünist hareketin başını uçurduğu dönemdi bu. On yıldan fazla bir süreyle işçi devriminin tehdidi altında yaşayan Almanya, şimdi işçi hareketinin, partilerin ve sendikaların Nazizmin demir ökçesi altında ezildiğini görüyordu. Mussolini'nin faşist rejimini İtalya'da tartışan yoktu. Doğu Avrupa'da yakın gelecekte hiçbir devrimci perspektif kalmamıştı. İngiltere çok dengeliydi. 1936 Haziranının büyük grev dalgasının sona erdiği Fransa tek istisnaydı. Ama sosyalist Léon Blum'un Halk Cephesi hükümeti, bu grev dalgasını kesinlikle önlemiş gibiydi. 1936 Haziranında "her şeyin mümkün olduğunu" söyleyen ve İspanyol işçi sınıfının eyleminde Fransa'da da izlenmesi gerekli bir devrimci örnek gören devrimci sosyalist Marceau Pivert'e,[4] Fransız Komünist Partisi genel sekreteri Maurice Thorez, her şeyin mümkün olmadığı ve hedefe varılınca bir grevi sona erdirmeyi de bilmek gerektiği karşılığını vermişti. Ilımlılık önerenlerin görüşlerinde Hitler tehdidi ağır basıyordu. Ne SFIO'nun (Fransız Sosyalist Partisi), ne de Komünist Parti'nin, işçi kanadını oluşturdukları Halk Cephesi'nin "radikal sosyalist" eğilimli programının sınırlarını aşmaya razı gelmeyecekleri açıktı. Yakın bir gelecekte, bu partilerin tabanlarını oluşturan yığınlar tarafından aşılmaları da akla yakın gelmiyordu. Fransa'da CNT-FAI gibi, POUM gibi, İspanyol

---

4. Bu konuda, *Le Populaire*'de çıkan "Révolution en Espagne! Et en France?" (24 Temmuz) ve "Fascisme, guerre.et révolution (14 Ağustos) başlıklı makalelerine bkz. Buna karşılık, SFIO yönetimi, Severac'ın kaleminden, 13 Ağustos günü, İspanya'da bir sınıf savaşı olduğunu yadsımıştı: "Eski rejimin ayrıcalıklarının pek çok yerde yaşaması, çalışma dünyasına, henüz kendi çıkarlarının ve görevinin bilincini tümüyle edinme olanağı tanımamıştır." Bu nokta üzerinde, Fransız Komünist Partisi'yle anlaşma tamdı.

hareketinde önemli rol oynayan siyasal partilerin ya da sendikaların benzerleri yoktu. Fransız işçi hareketi, İspanyol devrimine duyduğu yakınlığı her biçimde gösterecekti. Ama önemli noktalarda pek birbirinden değişik görüntüler sunmayan *Le Populaire*, *L'Humanité*, *Paris-Soir*[5] gibi gazeteler aracılığıyla tanıyordu bu devrimi. CNT'nin ve POUM'un Fransa'daki dostları, Halk Cephesi'nin büyük basın organlarına ya da dev gazetelere, şiddetle birbirlerine giren küçük örgütlerin aralıklı çıkan gazetelerinin ve gizli dergilerinin dağınık propagandasıyla karşı çıkıyordu. İspanyol devrimcileri kendilerini yalnız hissetmekteydiler.

Bu yalnızlığı gözü pek bir devrimci politikayla giderebilme olanaklarına sahip bulundukları konusunda sonsuza dek tartışılabilir kuşkusuz.[6] Troçki'yle birlikte, İspanyol devriminin dünya çapındaki kuvvet dengesini altüst edebilme olanağı yarattığı ve yenilgisinin de İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasına yol açtığı düşünülebilir.[7] Gerçek şu ki, yalnızlık duymaları, pek çoğu devrimin sürdürülmesinden vazgeçen İspanyol devrimcilerinin tutumunu belirleyen öğelerden biri olmuştu... Çünkü iç savaşa karışmama politikasının nedenlerinden biri – hem de en önemli nedenlerinden biri– İngiliz ve Fransız kapitalistlerinin İspanya'daki çıkarları konusunda ve uzun vadede kendi ülkeleri için duydukları kaygılardı.[8] Londra ve Paris, epey temkinli davranarak,

---

5. Jean-Richard Bloch, Merkez Komitesi'nden, onu belli belirsiz bir irtibat örgütü gibi değil de, olduğu gibi göstererek söz eden tek komünist gazeteciydi. 6 Ağustos günü, *L'Humanité*, Giral'ın açıklamalarını öne çıkarmaktaydı: "Komünistler düzen adamlarıdır." 16 Ağustosta, PSUC'nin hükümete girişini –gördüğümüz gibi, Merkez Komitesi'ne yöneltilmiş bir operasyondu bu– yorumlayan Gabriel Perl şunları yazıyordu: "CNT yönetimi, geçerli bir neden olmaksızın bundan gocundu." *L'Humanité* okuru sözü edilen "nedenlerin" bir tekini bile arasa bulamayacaktı.

6. Troçki'nin yazdıklarıyla karşılaştırınız (*a.g.e.*, s. 69): "Şimdiye dek devrimler kendilerine silah sağlayan yabancı himayeler sayesinde zafere ulaşmış değillerdir hiç. Yabancı hamiler genellikle karşı devrimden yana yer tutmuşlardır. Sovyetlere karşı Fransız, İngiliz ve Amerikan müdahalesini hatırlatmak gerekir mi? Devrimler, her şeyden önce, halk yığınlarına toprakları üzerinde bulunan silahları ele geçirme ve düşman ordusunu dağıtma olanağı veren bir toplumsal program yardımıyla zafere ulaşırlar."

7. "Franco'nun diktatörlüğü Avrupa savaşının, kaçınılmaz bir biçimde hızlanması anlamına gelecektir... İspanyol işçileriyle köylülerinin zaferi hiç kuskusuz Mussolini ve Hitler rejimlerini sarsacaktır. (*The Case of Léon Trotsky*'nin 303. sayfasında, Troçki'nin ağzından.)" CNT yöneticilerinin bazı açıklamaları da benzeri bir yankı yapıyordu. Özellikle Durruti şöyle demekteydi: "Devrimimizle İtalya ve Almanya'ya Rusya'nın bütün Kızıl Ordu'sundan çok daha fazla dert oluyoruz. Faşizme karşı nasıl savaşmak gerektiği konusunda Alman ve İtalyan işçi sınıflarına örnek oluyoruz. Bir anarşist devrim için yeryüzündeki hiçbir hükümetten hiçbir yardım beklemiyorum. Belki emperyalizmler arasındaki çıkar çatışmaları savaşımız üzerinde belirli bir etki yapabilir... Ama hiçbir yardım beklemiyoruz. (Morrow, *a.g.e.*, s. 189.)"

8. İngiltere'nin en uyanık ve en bilinçli politikacılarından biri olan Winston Churchill, kaygılarını *Siyasal Günlük*'ünde açıkça belirtiyor: "İtalya ve Almanya'yla dostluk içinde yaşayan bir faşist İspanya'nın hortlaması, bir tür felakettir. Tehlikeli kollarını Portekiz ve Fransa'ya uzatacak olan komünist bir İspanya, pek çok kişinin daha da beter sayacağı başka bir felakettir."... "Şu sıra olup bitenler, iki uçtan İngiltere ve Fransa'daki parlamenter demokrasinin ve kişisel özgürlüğün varlığını tehdit eden kötü güçlerin daha da güçlenmesine yol açmaktadır. (10 Ağustos, s. 51)." "Sovyet Rusya'nın kararlı bir biçimde komünizmden uzaklaştığını" saptayan Churchill, "bunda Batıyla daha çok ilişki kurması"

demokratik ve cumhuriyetçi bir İspanya'yı desteklemeyi düşünebilir, ama devrimci bir İspanya'yı desteklemeyi düşünemezlerdi. İspanya'da anarşistler dahil, herkes bunun bilincindeydi. Neden ya da bahane, görüşün ağırlığı büyüktü: Muhtemel destekleyicileri ürkütmemek gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nin politikası da aynı yönde işleyecekti. İspanya iç savaşı, Moskova'nın gözünde, ne pahasına olursa olsun, Sovyetler Birliği'ni tecrit etme ve onu Batı demokrasilerinden koparma fırsatını vermemeliydi. Stalin'in, anarşistler ve POUM bünyesinde birleşen muhalif komünistler gibi bazı önderlerini Komünist Parti'nin işçi sınıfı üzerindeki tekeline karşı çıkabilecek en büyük düşmanları saydığı bir devrimci hareketi desteklemek için fazla istek duymadığını da eklersek, Sovyetler Birliği'nin, iç savaşa karışılmamasından yana olan ülkelerin kurdukları komiteye daha başlangıçta katılmakta hiçbir güçlük çıkarmamasının nedeni anlaşılır.

Kuşkusuz, uluslararası bağlam her şeyi açıklamaya yeterli değildir. Ama 1936 Temmuzunda darbeci generallerle silahlanan emekçiler arasında yamyassı olan İspanyol küçük burjuvazisinin güçsüz cumhuriyetçi partisinin büyük bir hızla devletini yeniden kurmayı başarmasını bir tek bu açıklar. Çünkü cumhuriyetçi devleti yeniden kuranlara, sosyalistlere, komünistlere ve geniş ölçüde anarşistlere, komitelerin ve kolektifleştirmelerin devrimine karşı İspanya'nın saygılığından, özel mülkiyete ve parlamenter biçimlere saygı gösterilmesinden yana en etkili görüşleri sağlayan, uluslararası bağlam olmuştur.

CUMHURİYETÇİ DEVLETİN YENİDEN KURULMASINDAN YANA OLANLAR

Cumhuriyetçi devlet adamları, kendi savaşları olması gereken bu savaşı yürütecek yetenekten yoksun görünmekteydiler gerçekten. Giral hükümetini oluşturanlar hep aynı kişiler, Casares Quiroga'nın, ardından Martinez Barrio'nun kurduğu hükümetlerde görev alan bakanlardı. Bunların devam etmeye, bir yasallık görünümünü yaşatmaya çalıştıklarını görmüştük. Ama otoritelerini kabul ettirecek güçten yoksundular ve devrimci birliklere söz geçirebilmekten çok uzaktılar.[9]

---

olasılığını görüyordu (s. 58). İspanya'daki Troçkistlerin varlığını da "rezilliğin en âlâsını gerçekleştiren mezhep olan POUM" biçiminde görüyordu (s. 67). Yine 1937 Nisanında, "Troçkistlerle anarşistlerin zaferi"nin (s. 114) ne olacağını iç karartıcı bir biçimde anlatıp, öte yandan Franco'nun zaferinin Fransız ve İngiliz çıkarlarına hiçbir zarar vermeyeceğini, Roma ve Berlin karşısında bağımsızlığını güvence altına alacağını belirtiyordu.

İrujo (Lizarra, *a.g.e.*, s. 58-59) tutucu özelliğini belirttiğimiz Bask ülkesinde savunma cuntalarının kurulmasının, elçilikler ve diplomatların, özellikte Fransız elçisi Herbette'in "ısrarlı istekleri" sonucunda gerçekleştiğini belirtmiştir.

9. Azaña'nın sözleriyle karşılaştırınız: "Devrimci eser... ne buna kefil olmak isteyen, ne de kefil olabilen bir hükümet sırasında başlamıştır." Daha ileride: "Olaylardan tiksinen ve hınları mahkûm eden, ama ne engelleyebilen ve ne de bastırabilen bir hükümet (*La vela-*

Bir tek işçi yöneticileri, hükümete katlandıkları ölçüde, yitip gitmesini önlemekteydiler. Bir tek onlar, prestijleriyle, yasal bir hükümete yeniden otorite sağlayabilirlerdi. Prieto bunu çok iyi anlamıştı. Devrimden önce olduğu gibi devrim sonrasında da, İspanya'nın önünde uzun bir normal kapitalist gelişme dönemi bulunduğundan kesinlikle emindi. "Devrimci aşırılıklar", onun gözünde, ülkenin geleceğini gitgide daha büyük bir tehlikeye atmaktaydı. Prieto'ya göre tek gerçekçi görev, güçlü bir orduya dayalı bir cumhuriyet rejiminin yeniden kurulmasıydı. Generallere ve müttefiklerine karşı Londra ve Paris "demokrasilerinin" yardımını bir tek kendisi sağlayabilirdi. *El Socialista*'da yazdığı gibi: "Bazı demokrasilerin İspanyol devrimiyle ilgili değerlendirmelerinin değişeceğini umuyoruz, çünkü şimdilik bizi hiçbir olumlu çözüme götürmeyen devrimci hızın artırılmasıyla bu yardım olanaklarının tehlikeye düşürülmesi, acı bir olay, gerçek bir trajedi olacaktır." Batı'nın dostluğunu koruma kaygısı, onu, 2 Eylül tarihinde Havas ajansı muhabiriyle yaptığı görüşmede şu açıklamayı yapmaya itmekteydi: "Fransız hükümetinin iç savaşa karışılmamasıyla ilgili önerilerin öncülüğünü yapmasına sevindik."

Gerçek bir sandalyesiz bakan olan Prieto, yine de durumun ciddiliğini ilk fark eden kişiydi. 26 Ağustos günü Kolstov'la yaptığı görüşmede, hükümetin güçsüzlüğünü açık yüreklilikle kabul etmekteydi. Devrim öncesinde olduğu gibi, sosyalistlerin hükümet sorumluluklarına katılmaları gerektiğini düşünmekteydi. Ama yığınlar öyle bir duruma gelmişti ki, hiç çekinmeden, eski düşmanı Largo Caballero'nun yönetiminde bir hükümet kurulmasını önermeye kadar gidecekti. Çünkü halkın gerekli olan güvenini kazanabilecek ada ve prestije sahip tek kişiydi Caballero. "Onunla ilgili görüşümü herkes bilir. Kurnaz geçinmeye çalışan bir budaladır. Tertipli bir bürokrat gibi görünmeye çalışan bir bozguncu, bir karıştırıcıdır. Her şeyi ve herkesi yıkıma götürebilecek bir adamdır. Yine de bugün, yeni bir hükümetin başına getirilebilecek tek kişi ya da hiç değilse tek yararlı addır." Böyle bir hükümete katılmaya, Caballero'nun yönetiminde çalışmaya hazır olduğunu belirtirken, şunları da söylemekteydi: "Ülke için başka çıkış yolu yoktur, ülkeme yararlı olmak istiyorsam benim için de başka çıkış yolu yoktur."[10] Her zaman durumu açıklığıyla gören ve kötümser olan Prieto, birkaç gün sonra Alvarez del Vayo'ya, bir Largo Caballero hükümetinin rejimin "son kozu" olduğunu açıklayacaktı.[11]

---

da en Benicarlo, s. 96)." Tek tip ve sandal giyen Casares Quiroga, cephenin yolunu tuttu. Orada pek çok gazeteci kendisine rastlayacaktı. Sıradan bir milis olarak "günâhlarının bedelini ödemeye çalışıyor" diyor Koltsov bize (*a.g.e.*, s. 59).

10. Koltsov, *a.g.e.*, (s. 74). Prieto'nun daha sonraki tutumuyla da doğrulanan Koltsov'un röportajının yanlışlığından kuşkulanmayı gerektirecek hiçbir neden yoktur.

11. Alvarez del Vayo, *La guerra empezo en España*, s. 216.

İşçi hareketi safında, ılımlılığın ve cumhuriyetçi rejime bağlılığın savunuculuğunu yapan bir tek Prieto ve dostları değildi. İspanyol Komünist Partisi ve ona bağlı olan PSUC –Sosyalist Parti gibi bir iç muhalefetle karşı karşıya bulunmadıklarından, hareketlerinde daha özgürdü bunlar– çoğunlukla, hatta sosyalistlerden önce, daha da açık seçik bir tutum takınmışlardı.[12] 19 Temmuzdan sonra, militanlarının çoğunluğu, Hükümet-Komitelerin eylemlerine katılarak ve bu eylemleri de destekleyerek devrimci akımı izlemişlerdi. Ama bu partilerin yönetimleri, tersine, devleti korumak için yapılan bütün cumhuriyetçi girişimleri desteklemişlerdi. Valencia'da Komünist Parti, Martinez Barrio'nun yetkili cuntasına karşı çıkan Halk Yürütme Komitesi'ni kınamıştı. Barselona'da Companys'i CNT'ye karşı direnişe itmeye çalışan, sonra da Merkez Komitesi'ni tasfiye etmek için Ağustos başında kurulan Casanovas hükümetine katılan PSUC lideri Comorera'ydı. Komünist Parti yönetimi bu politikayı gizlemiyordu üstelik. Ordunun Giral tarafından yeniden kurulması girişimini onaylamış, bu konuda bir muhtıra yayımlamıştı.

Uluslararası komünist basın bu politikayı ilk anda anlamamıştı her zaman. 22 Ağustos tarihli *Daily Worker* "kızıl milis"in zaferiyle "İspanyol sovyet hükümeti"ne doğru yol alındığını belirtiyordu. Ama kısa sürede yön değiştirildi. 3 Ağustos günü, *L'Humanité* gazetesi, İspanyol Komünist Partisi'nin isteğiyle, İspanyol halkının bir proletarya diktatörlüğünün kurulması için çalışmadığını ve tek hedefinin özel mülkiyete saygılı kalınarak cumhuriyetçi düzenin korunması olduğunu yazdı.

8 Ağustos günü, Jesus Hernandez şu açıklamayı yaptı: "Bugün İspanya'da proletarya devriminden söz edemeyiz, çünkü tarihsel koşullar buna olanak tanımamaktadır... İşçi gibi, belki ondan da fazla sıkıntı içinde bulunan küçük sanayiyi korumak istiyoruz." Komünist Parti'nin amaçları genel sekreteri José Diaz tarafından açık bir biçimde saptanmıştı: "Geniş toplumsal içeriği bulunan bir demokratik cumhuriyet uğrunda savaşmaktan başka bir şey istemiyoruz. Bugün için ne proletarya diktatörlüğü, ne sosyalizm, sadece faşizme karşı demokrasinin verdiği savaş söz konusu olabilir."[13]

Bu kesin tutum, yine de durumu etkileyebilmekten uzaktı. O yaz aylarında, ne Komünist Parti ne de PSUC olayların akışı üzerinde gerçekten etkili olabilirlerdi.

---

12. Bir yıldan beri komünist konuşmacılar öylesine bir ılımlılık gösteriyorlardı ki, Şubat ayındaki seçim kampanyası sırasında sosyalistler, onları gülünç düşürmek için şu parolayı ortaya atmışlardı: "İspanya'yı Marksizmden kurtarmak için oyunuzu komünistlere verin."
13. İşçi sınıfı içinde, CNT ve POUM militanlarına oranla açık seçik bir biçimde savunma durumundaydılar. CNT protesto ettiği için Casanovas hükümetinden ayrıldılar. Her fırsatta propaganda amacıyla Sovyetler Birliği'ne başvuran bu partiler için, Moskova'nın iç savaşa karışmama kararını alması önemli bir engeldi.

Largo Caballero ve dostlarının iktidar sorunu konusundaki düşünceleri, Prieto'nun ve Komünist Parti'ninkilerden daha bulanıktı: Nisan ayında, Araquistain'in etkisiyle benimsenen Madrid Sosyalist Grubunun programı, gördüğümüz gibi, İspanya'da sosyalizmin kurulmasının ancak "proletarya diktatörlüğü" aracılığıyla gerçekleşebileceğini belirtiyordu. Ama sosyalistlerin gözünde Ruslara özgü bir örgütlenme biçimi olan sovyetlerin kurulmasına karşıydılar[14] ve Nisan ya da Mayısta olduğu gibi, Temmuz ve Ağustos aylarında da dizginlerini Prieto'nun sıkı sıkı tuttuğu bir Sosyalist Parti aracılığıyla "proletarya diktatörlüğü"nü nasıl gerçekleştirmeyi umduklarını açıklamıyorlardı.

Biçimsel bölünme engellenmişti, ama yine de gerçekti. UGT ve *Claridad* gazetesi aracılığıyla, Largo Caballero, Sosyalist Parti'nin politikasından farklı olan kendi politikasını yürütüyordu. *Claridad* Giral'ın seferberlik kararnamelerini sert bir dille eleştiriyor, bunlara karşı Lenin'in "halkın silahlandırılması" tezlerini çıkarıyor, savaşı devrimden ayırmak isteyenleri kınıyor, *Mundo obrero* gazetesini yerden yere vuruyor, Komünist Parti'yi gericilere sığınak ve korunma sağlamakla suçluyordu. Yine de, bu muhalefet çok ileri gitmedi: 23 Temmuz günü, Largo Caballero, Carlo Reichmann'a, "sırf sosyalistlerden oluşan" bir hükümet kurulmasının ancak darbecilerin yenilgiye uğratılmasından sonra gündeme alınabileceğini açıkladı. Cephedeki milislere yaptığı günlük ziyaretler gibi UGT'deki eyleminde de, hükümetin eleştiriler yapan bir müttefiki gibi görünüyordu. Bütün ülkede kendisini destekleyenlerin Hükümet-Komitelere katıldığı bir sırada, CGT'nin çok güçlü genel sekreteri olarak kalmaktan başka isteği yok gibiydi.

Ama Ağustos ayındaki yenilgiler bu tutumu çok değiştirdi. Etkililik sorunu, iktidar sorunu onun da sorunu olmuş gibiydi. 27 Ağustos günü, görüşlerini Koltsov'a açıklayacaktı. Darbecileri yenme iradesinden bile yoksun olmakla ve "yeteneksiz, aptal, tembel kişilerden" kurulmuş bulunmakla suçladığı Giral hükümetinin hoşgörülü tutumunu belirtmek için yeterli sertlikte söz bulamıyordu: "Bütün halkçı güçler, hükümetin dışında sosyalist ve anarşist sendikaların çevresinde birleşmiştir... Halk milisleri hükümeti dinlememektedir, durum biraz daha böyle giderse, milisler iktidarı ellerine alacaklardır." Bundan böyle bu perspektiften eleştirecektir, bir zamanlar kendisinin de yanaşmamış olduğu şeyi: "İşçi partileri, en kısa zamanda bürokratları, çalışma bakanlığı sistemini, memurları tasfiye etmeli ve yeni devrimci yönetim biçimlerine geçmelidir. Halk yığınları bize ellerini uzatıyor, bizden bir hükümet yönetimi istiyor ve biz, pasif kalarak bu sorumluluktan kaçıyoruz, hiçbir şey yapmıyoruz."[15]

---

14. Üçüncü bölüme bkz.
15. Koltsov, *a.g.e.*, s. 76-77.

Böylece, Largo Caballero'nun Rus gazetecisine söyledikleri arasında, Prieto'nunkine karşı olan başka bir hükümet kavramı beliriyordu: Yasallıkla ve cumhuriyetçi devlet biçimleriyle bağlarını koparan bir "işçi hükümeti" kavramı.

İKTİDAR KARŞISINDA ANARŞİSTLER

Anarşistler tarihte ilk kez böylesine önemli bir rol oynayacak durumdaydılar. Gerçekten de, hiç değilse Katalonya'da her şey onlara bağlıydı. Ama fikirlerinin toplumsal gerçekle karşılaşması çok sert olmuştu. En yüksek zulüm biçimi saydıkları devletin kararlı düşmanı olan anarşistler, 1917 sovyetlerinden doğan Rus devleti tipinde bir "işçi" devletiyle bir "burjuva" devleti arasında da en ufak ayrım yapmak istememişlerdi. Oysa cumhuriyetçi devletin Temmuz ayında yıkılışı, militanlarının kendiliğinden eyleme geçip bir yeni devlet çekirdeği yaratılmasına katkıda bulunarak doldurdukları bir boşluk ortaya çıkarmıştı. Bu çekirdek de Hükümet-Komiteler yönetimiydi. Savaşın gereklilikleri tartışılmaz bir biçimde emrediciydi: Bir hükümet gerekiyordu ve hiçbir anarşist Özgür Komünler Federasyonunu ciddî olarak önermiyordu.

İspanyol anarşist hareketi ilkelerini ilk kez revizyondan geçirmiyordu. 1930'ların kanlı ve gereksiz FAI'ci ayaklanma girişimlerine tepki olarak militanlarının yoğun bir biçimde Şubat seçimlerine katılmaları, geleneklerine ve doktrinine aykırıydı ve safları arasında gelişmekte olan yeni bir reformcu akıma verilmiş önemli bir ödün oluşturuyordu. Bir bölgeden, bir yerden ötekine, FAI gruplarından CNT sendikalarına, anarşistlerin tepkileri kesin sonucun alınacağı günlerde değişiklik gösterdi. Madrid'de, ayaklanmadan önceki haftalarda devrim için verilen savaşın öncülüğünü CNT almıştı, bu arada Katalonya CNT'si darbe tehlikesi karşısında Companys hükümetiyle işbirliğine girişiyordu. Devrimci günlerin ertesinde, anarşist yetkililer sert tartışmalar yaptılar: İktidara geçecekler miydi, geçmeyecekler miydi? CNT bölge komitesinde, Garcia Oliver tarafından savunulan, "anarşist diktatörlük anlamına gelen liberter komünizm"in şimdilik bir kenara itilip, "işbirliğini içeren demokrasi"ye katılınması tezi üstün geldi.[16]

Katalan çözümü –özerk hükümetin yanı sıra milis komiteleri kurulması– zorunlu olarak, anarşistlerin ilkeleriyle o anın gereklilikleri arasında bir uzlaşmaydı. Oysa gördüğümüz gibi, Merkez Komitesi kısa sürede ikinci bir iktidar oldu. Bu Komite'de sözü geçenler, başlıca komisyonlarında görev alanlar, en büyük sorumlulukları üstlenenler anarşistlerdi. Yerel Hükümet-Komitelerde de durum aynıydı. Bu gerçek

---

16. Aktaran Peirats, *a.g.e.*, (cilt I, s. 161.). Ayrıca bkz. Souchy, *Nacht über Spanien*, s. 95-96) ve Bolloten, *The Grand Camouflage*, s. 152 ve sonrası.

CNT yöneticilerinin açıklamalarını yalanlar gibiydi. Barselona'da uzun süre, devrimci de olsa, her türlü devlet biçimine ilke olarak karşı çıkmalarının, Temmuz günlerinden sonra kendilerine bir itici güç sağlayan zafer atılımına dayanamayacağı sanılıyordu. Özerk hükümetin ayakta kalmasına temkinli davrandıkları için hoşgörü gösterdikleri, ama bu hükümetin "sessizce söndürülmesine" çalıştıkları sanılıyordu. Katalonya ve Aragon'daki cumhuriyetçi iktidarı tasfiye etmek için Zaragoza'nın düşmesinden başka bir şey beklemedikleri tekrarlanıyordu.

Madrid'de, iktidarın bölüşülmesi sırasında, CNT kendine önemli bir pay ayırdı: Kendi polisi, kendi "Çeka"sı, cezaevleri, özellikle de gerçek bir bağımsız ordu olan kendi müfrezeleri vardı. Öbür parti ve sendikalarla işbirliği asgariye indirilmişti Ama bu durum da uzayıp gidemezdi: Hükümetin yaşamaya devam etmesi, başkent üzerindeki tehdit, iktidar sorununu ortaya atıyordu. CNT Madrid şubesi CNT ve UGT temsilcilerinden oluşup cumhuriyetçi yöneticileri dışarıda bırakan bir "Ulusal Savunma Cuntası" kurmasını önerdi. Yerel ve bölgesel kademede, "devrimci atılımın cisimleşmesi" olan benzer cuntalar, bağlantıyı, kurulmaması olanaksız görülen *organismo aglutinante*'yi sağlayacaklardı: Gerçekten de, Hükümet-Komiteler piramidinin tepesine, bunlardan esinlenen bir tek iktidar oturtulacaktı. "Demokratik ve burjuva hükümet biçimlerine" düşmanlıklarını sürdürürken anarşistler, anın gerekliliklerinin baskısı sonucu, hükümet adını taşımasa bile gerçek bir "işçi hükümeti" olacak örgütü kurmaya hazır gibiydiler.

Daha doğrusu, POUM'un, CNT'nin gelişimi üzerine değerlendirmesiydi bu. Lenin'in proletarya diktatörlüğü üzerindeki fikirlerinden esinlendiğini söyleyen bu parti için, 1936 İspanya'sında bir demokratik burjuva hükümetine yer yoktu. İhtilâf faşizmle sosyalizm arasında yer almaktaydı. POUM için artık bir Halk Cephesi hükümeti kurmak değil, "faşizme karşı savaşı sonuna dek götürmeye, değişik parti ve sendikaların kişiliğinde iktidarı bir tek emekçi sınıfına vermeye kararlı bir işçi hükümeti" kurmak söz konusuydu. 6 Eylül günü Barselona'da düzenlenen bir mitingde, Anderès Nin şöyle diyordu: "Proletarya diktatörlüğü işçi sınıfının iktidara geçmesi anlamına gelir. Katalonya'da, şimdiden proletarya diktatörlüğünün var olduğunu söyleyebiliriz." Demek ki, onların gözünde, bütün İspanya'da, Merkez Komitesi ve Halk Yürütme Komitesi benzeri bir "işçi hükümeti" kurulması söz konusuydu. Bu hükümet, her şeyden önce "yığınların atılımını" devrimci yasallığa dönüştürmek ve bu atılımı sosyalist devrim doğrultusunda yönetmek zorundaydı.

Bu nedenle POUM, CNT'nin "devrimci içgüdü"sünün, geleneksel politika dışı kalma ve ilke olarak her türlü hükümete karşı olma eğili-

mine üstün gelmesi karşısında sevinç duyuyordu.[17] *Cuntalar* sloganı bu partiye göre, anın, savaşın ve devrimin gerekliliklerine cevap veriyordu: Bu sloganı ortaya atarken, anarşistler, POUM'a göre Marksist iktidar kavramına doğru bir adım atmışlardı. Böylece, Largo Caballero'dan başlayıp CNT'den geçerek Andrès Nin'e dek aynı iktidar kavramı ortaya çıkar gibiydi: Partilerin ve işçi sendikalarının devrimci hükümetinin iktidarı.

LARGO CABALLERO HÜKÜMETİNİN KURULMASI

Oysa 4 Eylül günü, kısa bir bildiri Giral'ın istifasını ve Largo Caballero başkanlığında yeni bir Halk Cephesi hükümetinin kurulduğunu açıkladı. Giral'ın kendisi, Azaña'dan, yerine UGT genel sekreterini seçmesini istemişti. Resmî görüş buydu. Ama bir başka görüş Madrid siyasal ve sendikal çevrelerinde kulaktan kulağa dolaşıyordu.[18]

Kökende, ayaklanmanın başlangıcında yitirilen, daha sonra milisler tarafından geri alınan sosyalistlerin kalesi Badajoz'un düşüşünün yarattığı heyecan vardı. Caballero'nun, Koltsov'a açıkladığı biçimiyle görüşleri CNT'nin görüşleriyle birleşiyordu. CNT-UGT Ulusal Cuntası sloganı –popüler bir slogan– üzerinde, Madrid'de iki konfederasyon militanları arasında bağlantılar kuruldu. Daha sonra, Largo Caballero bu konuda sadece şöyle diyecekti: "Bazı çevrelerde, bakanlıkları ele geçirmek ve bakanları tutuklamaktan söz ediliyordu." Rabasseire'e ve Clara Campoamor'a göre, UGT ve CNT sorumlularının ortak bir toplantısı, "hükümet darbesini" gerçekleştirmek ve sosyalist ve komünistlerin partilerin, FAI'nin ve tabiî CNT ve UGT temsilcilerinin Largo Caballero başkanlığında bir Cunta'yı iktidara geçirmek için geçici bir komite kurmaları sonucuna vardı.

Bu haberi, Campoamor'a göre komite sözcüsü Alvarez del Vayo'dan alan Azaña, yasallığın sonu anlamına gelen bir şeye kefil olmayı reddetti ve istifa etme tehdidini savurdu. 24 Ağustos gününden beri Madrid'de bulunan Sovyetler Birliği büyükelçisi Marcel Rosenberg'in araya girmesi söylentiye göre Azaña'nın istifasına aldırmamak niyetindeki komiteye engel oldu.

---

17. CNT'nin tutum almasında POUM'un etkili olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. POUM'un Madrid temsilcilerinden Enrique Rodriguez, Eylül ayında, *CNT*'de, partisinin iktidar konusundaki görüşlerini savunmaya çağrılacaktı. Oysa bu görüşler CNT Madrid örgütünün görüşleriyle uyuşur gibiydi.

18. Rabasseire (*a.g.e.*, s.98) bunu yansıtmaktadır. Ciara Campoamor da eserinde (s. 143-145) ayrıntılarıyla incelemektedir. Koltsov (s. 85-86) resmî görüşe uygun düşen bir biçimde anlatmakta, ama Caballero ve Prieto'nun daha önceki açıklamalarıyla bir uyum sağlamaya bile çalışmamaktadır. Ona göre, adaylığını koyan Caballero'dur ve Prieto onun Başbakanlığına karşıdır. Bu anlatılanda gerçeğe yakın tek nokta vardır: Largo Caballero'yu ödün vermeye Alvarez del Vayo itmektedir.

Geçici Komite üyeleriyle yaptığı hararetli tartışmalar sırasında Sovyetler Birliği büyükelçisi Başkan'ın istifasına yol açarak İspanyol diplomatlarının bütün silahlarını ellerinden alan, cumhuriyetçi İspanya'nın dostlarının "yasallık" savını çürüten, dünyaya hiçbir cumhuriyetçi ve parlamenter kurgunun gizleyemeyeceği bir "kızıl" hükümet sunarak darbecilerin propagandasına hak verir görünen bir davranışın uluslararası alandaki hesaplanamayacak sonuçlarını ortaya koydu. İki konfederasyon yöneticilerince tasarlanan "işçi hükümeti" yerine, Rosenberg, cumhuriyetçi bakanları da içine alan ve yasallıktan ayrılmadığı için Azaña'nın desteklemekten başka bir şey yapamayacağı, Caballero başkanlığındaki bir Halk Cephesi hükümeti kurulmasını önerdi. Rosenberg'in öne sürdüğü söylenen görüşler güçlüydü: Büyük devletlerin İspanya iç savaşına karışmama konusunda bir antlaşma yapmaları "ihtiyarı" köşeye sıkıştırmıştı: 24 Ağustosa kadar Berlin'in uzlaşmaz tutumunun Paris'in tasarılarını başarısızlığa uğratacağına ve İspanya'ya ablukadan kurtulma fırsatını vereceğine güvendiği anlaşılıyordu. Ama bu tarihten sonra iki çözümden birini seçmek zorundaydı. Ya devrimi sonuna dek götürmek, işçi hükümetini kurmak, iç savaşa karışmama kararıyla Fransa'daki Halk Cephesi ile Sovyetler Birliği hükümetinin işledikleri "ihaneti" ifşa etmek, ülkelerinde hükümetleri aşacak karışıklıklara yol açmak, ama karşılığında, çok geç olmadan, hiçbir dış yardım almama tehlikesini de göze almak gerekiyordu. Ya da bütün "siyasal güçler"i ortak bir savaş programı çevresinde toplamak vardı, bu da cumhuriyetçi biçimleri korumayı ve devrimi durdurmayı içeriyor, karşılığında Paris ve Moskova'dan maddî yardım sağlama yolunu açıyordu. Moskova'nın yardımı da çok kısa bir sürede gerçekleşecekti...

Largo Caballero seçimini yaptı. 1 Eylül günü, *Claridad* gazetesi, "İngiltere tarafından ustaca desteklenen" Fransa'nın "bazılarının sandığından daha etkili olduğunu" yazdı. "Gerçekten de, bir uluslararası savaş ancak faşizmin işine gelir ve bu tehlike şimdilik azalmıştır." Bir işçi hükümetinin başında iktidarı ele geçirmeye hazır olan Caballero, her yandan kendisine yapılan önerileri kabul etti: Yığınların güvenini sağlamış, cumhuriyetçi çerçevede kaldığı için dış yardım alabilecek durumda olan güçlü bir hükümetin –buydu söz konusu olan– başkanı olacaktı. Bunu yaparken, önce savaşı kazanmak amacıyla devrimi sürdürmekten –kendine göre şimdilik– vazgeçiyordu. Kişiliğinin, prestiji ve eyleminin, örgütünün ağırlığının, devrimci savaşın durdurulmasının hiçbir şekilde devrime karşı bir hareketin başlangıcı olamayacağının güvencesi olduğu inancındaydı.

Ama anarşistler yan çizdiler. "Halk yığınları" diye yazıyordu *Solidaridad obrera*, "yapısı burjuvaziye özgü olan kurumlarda bir arada kalmaya devam edersek kendilerini aldatılmış hissedeceklerdir." Antona'ya

göre, CNT, her "hükümet" karşısındaki "başkaldıran" tutumundan vazgeçemezdi. Bu nedenle hükümete katılmayacaktı, ama her bakanlık kademesinde kendisini temsil etmesi için bir komiser görevlendirerek hükümeti destekleyeceğine söz veriyordu. Largo Caballero, CNT'siz Halk Cephesi hükümetini kurdu. Bu, Prieto'nun aylardan beri önerdiği ve Caballero'nun ilk tutumuyla uzlaşabilir saydığı hükümetti. Koltsov'a göre, "hükümet başkanlığı görevinin Caballero'ya verilmesini kabul etmek herkese çok güç geldiği halde",[19] bu çerçeve içindeki bütün istekleri yerine getirildi.

Böylece, Largo Caballero, istemiş olduğu gibi Başbakanlık ve Savunma Bakanlığı görevlerini birlikte elinde tutuyordu. UGT'den iki dostu da kilit bakanlıklara getirilmişti: Galarza İçişlerine, Alvarez del Vayo da Dışişlerine. Prieto, Hava ve Denizcilik Bakanıydı, sosyalist dostları Juan Negrin ve de Gracia da Maliye ve Çalışma Bakanı. Komünistler, önce hükümete katılmak istemedikleri halde, ısrar eden Caballero'ya boyun eğmişlerdi: Uribe Tarım Bakanlığına, Hernandez de Millî Eğitime getirilmişti. Beş cumhuriyetçi hükümeti tamamlıyordu. José Giral yeni hükümette sandalyesiz bakandı, açıklamasına göre de bu, "yeni hükümetin eskisinin genişletilmişi olduğu anlamına geliyordu." Yeni hükümet başkanı da, bu hükümetin "kendi ilkelerini ve özel eğilimlerini savunmaktan vazgeçip bir tek eğilim çevresinde, İspanya'nın faşizme karşı savunulması çevresinde birleşmiş adamlardan oluştuğunu" açıkladı.

UGT'nin hükümete katılmasının, CNT'nin desteğinin, normal olarak Giral'ın sahip olmadığı otoriteyi sağlaması gerekiyordu. Ama programı aynıydı, "cumhuriyetçi yasallık uğruna dövüşen güçlerin birleşmesi", "demokratik cumhuriyetin ayakta tutulması." İktidar ikiliğini ortadan kaldırmaya yönelik olduğu halde bu ikiliği yansıtıyordu: Sosyalist önderliği işçilere verilmiş bir ödündü, programı da yabancı güçler için bir "saygınlık" güvencesi.

Hükümete katılmama kararı, ilk bakışta, CNTyi güçten düşüreceğe benzemiyordu. Çünkü bölgelerdeki devrimci iktidar temsilcileri bunu kabul etmişlerdi. 8 Eylül günü Valencia'da, UGT, Sosyalist Parti ve Komünist Parti tarafından düzenlenen bir mitingde, yeni hükümete ve programına Halk Yürütme Komitesi'nin desteğini ve katılımını sağlayan kişi CNT'nin başta gelen yöneticilerinden Juan Lopez'di.

MİLİSLER MERKEZ KOMİTESİ'NİN TASFİYESİ

26 Eylül günü de Katalonya devrimcileri boyun eğdiler. Companys, Ağustos başında Casanovas'la boşu boşuna denediği operasyonu bu

19. Koltsov, *a.g.e.*, s. 86.

kez başardı: Bünyesinde bütün sendika ve işçi partileri temsilcilerinin yer aldığı bir *Generalitat* hükümetinin kuruluşu. Hükümet başkanlığını cumhuriyetçi Taradellas yapıyordu. Maliye, İçişleri, Kültür bakanlıkları Esquerra'ya, Tarım *Rabassaire*'lere, Çalışma ve Kamu Hizmetleri PSUC'ye verilmişti. Devrimci yöneticiler de önemli bakanlıklara getirilmişlerdi: Ekonomi, İaşe, Sağlık ikinci planda kalan anarşistlere verilmişti, Andrès Nin de Adalet bakanıydı.

Olayı birkaç yıl sonra yorumlayan ılımlı Ossorio y Gallardo şunları yazacaktı: "İşçilerin yönetme hakkını kabul eden ve hatta onlara görevinden ayrılmayı bile öneren Companys, öylesine ustaca manevralarla durumu idare etti ki, yavaş yavaş iktidarın yasal organlarını yeniden kurmayı, görevi danışmanlara aktarmayı, işçi örgütlerini yardımcı, uygulayıcı duruma getirmeyi başardı... Normal durum geri gelmişti."[20] Öte yandan, aynı dönemde Santillan da şunları yazıyordu: "Merkezî hükümetle, birkaç ay süren ve çıkışı bulunmayan mücadele ve olaylardan sonra, Katalonya'nın bağımsızlığının yararları ve zararları üzerinde düşünerek, büyük bir hararetle ve nice umutlarla başlattığımız savaşta zaferi kazanmakla her zamankinden çok ilgili olarak, halk devriminin organı olan Milisler Komitesi iktidarı açık bir biçimde ortada bulunduğu sürece bize yardım edilmeyeceğini tekrarlayıp durarak... boyun eğmek ya da savaş koşullarını ağırlaştırmaktan başka seçeneğimiz bulunmadığından... boyun eğmek zorunda kaldık. Dolayısıyla da Milisler Komitesini ortadan kaldırmaya karar verdik." Santillan'ın vardığı sonuç da şöyle: "Her şey silah ve para yardımı sağlamak, savaşımızı başarıyla yürütmek içindi."[21]

Yeni *Generalitat* Konseyi'nin kurulması, gerçekten de, devrimci iktidar organlarından vazgeçilmesini gerektiriyordu. Merkez Komitesi, albay Diaz Sandino'nun yönettiği Savaş Bakanlığı'na bağlandı. Ekonomi Konseyi, Soruşturma Komisyonu ilgili bakanlıklara bağlandı ya da bu bakanlıklar emrine verildi. Anarşistler, "burjuvaziye özgü kurumlarda bulunmalarını" çeşitli görüşlerle haklı çıkarıyorlardı. Yeni hükümet için, kendi ısrarlarıyla kullanılan "Konsey" deyiminin altını çiziyorlardı. Onların gözünde, CNT temsilcilerinin varlığı devrimci fetihlerin bir güvencesi, yasallaştırılmasıydı.

Solidaridad obrera, 27 Eylül günü şöyle yazıyordu: "Devrimin iyiliği ve işçi sınıfının geleceği için iktidar ikiliğinin sürüp gitmesi olanaksızdı. Büyük emekçi halk çoğunluğunu denetleyen örgütün, basit bir biçimde, yönetme ve yürütmeyle ilgili kararlar düzlemine yükselmesi gerekliydi. "CNT'nin "reformcu" akımına yakınlık duyduğundan pek az şüphe edilen

---

20. *Vida y sacrificio de Lluys Companys*, s. 172.
21. Santillan, *a.g.e.*, s. 115-116.

La Révolution prolétarienne, Antoine Richard imzasıyla olayın analizini şöyle noktalıyordu: "Savaşın içinden doğan ve Devrim için yaratılan yeni kuruluşların eskilerin yerini alması iktidarın ele geçirilmesi yolunda önemli bir adımdır."[22]

POUM hükümete katılma koşulu olarak, "sosyalizm doğrultusunda bir hükümet açıklaması"nı ve "CNT'nin aktif ve doğrudan bir müdahalesi"ni istemişti. Dolayısıyla da şu açıklamayla yeni hükümetin kuruluşunu kabul ediyordu: "İçinde yaşamakta olduğumuz geçici aşama, zorunlu olarak bizi *Generalitat* Konseyi içinde öbür işçi kuruluşlarıyla doğrudan işbirliği yapmaya itti." Üzerinde durduğu öne sürülen programın yetersizliği, cumhuriyetçilerin hükümete önemli oranda katılması, Katalonyanın "açık seçik bir proleter iktidar"a sahip olduğu sonucuna varmasını engellemiyordu. O günkü politikasıyla çelişkili biçimde, yeni bir çağrıda bulunuyordu üstelik: "Uğrunda savaşmaktan vazgeçmediğimiz, işçi, köylü ve asker komitelerinin kurulmasından yeni proleter iktidarının doğrudan temsilcileri çıkacaktır."

Bu iyimserlik kısa sürede olaylar tarafından yalanlanmakta gecikmeyecekti. *Generalitat* Konseyi'nin CNT ve POUM desteğiyle kurulması, gerçekte komiteler iktidarının ölüm kararıydı. 1 Ekim günü, Milisler Merkez Komitesi feshedildi ve bir manifestoyla yeni hükümet programına katıldı. 9 Ekim günü Konsey'in bir kararnamesi, Nin'in ve CNT'li bakanların onayıyla, bütün Katalonya'da "adları ya da unvanları ne olursa olsun, yerel komiteleri ve gerici hareketi yıkmak için ortaya çıkmış olabilecek bütün kuruluşları" feshetti. Başbakan Tarradellas kararnameyi yorumlayarak komitelerin yerini *Generalitat* Konsey'indekiyle aynı oranda kurulmuş olan ve "hükümet görevleri" yapacak belediye meclislerinin aldığını bildirdi. İşçi örgütlerinin tümü bunu kabul etti: POUM'un Fransızca yayımlanan basın organı şunları yazacak kadar ileri gitti: "Bu devrimci komiteler, Halk Yürütme Komiteleri ya da Halk Kurtuluş Komiteleri, işçi örgütlerinin sadece bir bölümünü temsil ediyorlardı ya da yanlış bir oranda temsil etmekteydiler... Devrimci girişimlerinin ortadan kaldırılması üzüntüyle karşılanabilir kuşkusuz, ama çeşitli belediye kuruluşlarını .. yasallaştırma zorunluluğunu da kabul etmek gerekir. Amaç da, yerlerine tek bir kuruluş getirmek ve hepsini yeni *Generalitat* Konseyi'nin otoritesi altına sokmaktır."[23]

17 Eylül günü, Andrès Nin, turnede bulunan Companys'le birlikte Lérida'ya gitti: Azınlıkta olacakları ve o güne kadar dışarıda tutulan cumhuriyetçilerin de katılacağı bir Belediye Meclisine girerek yeni

---

22. *La Révolution prolétarienne*, 10 Ekim 1936.
23. *La Révolution espagnole*, 14 Ekim 1936. Nin'in girişimlerinin kişisel olarak kendisinden gelmediğini, ama POUM yönetiminin "çizgi"sini yansıttığını belirtmek yerinde olur.

iktidar örgütüne boyun eğmeleri gerektiğine Devrim Komitesindeki arkadaşlarını ikna etmek için, çabalarını Companys'inkilerle birleştirdi.

ARAGON'UN DA CUMHURİYETÇİ DÜZENE GİRMESİ

Bu koşullarda, Aragon Savunma Konseyi yöneticilerinin de durumu güçleşti. Komünistlerle sosyalistlerin şiddetli saldırılarına uğradılar, PSUC tarafından "yasadışı kuruluş" olarak nitelendiler, Madrid ve Barselona'daki cumhuriyetçi yöneticiler tarafından tanınmadılar. Bu durumda Konsey, bağımsız devrimci iktidar çizgisinde tutunamazdı. CNT'nin içinde bile, başkanı Joaquin Ascaso, bazı sorumlulardan gelen ağır saldırıların hedefiydi: Ulusal Komite sekreteri Mariano Vazquez, onu "çocukça devrimcilik" ve "donkişotluk"la suçluyordu. Gerilemek zorunda kaldı: Ekimin son günlerinde, CNT, Konsey'in Halk Cephesi partilerinin de katılmasıyla genişletilmesini önerdi. 31 Ekim günü, Ascaso başkanlığındaki bir delegasyon Caballero'yu ziyaret etti. CNT basınındaki açıklamalara göre, halk iktidarlarının yokluğunun ve Katalan milislerinin bölgeyi işgalinin yarattığı karışıklık ortamında Konsey'in doğuşunun olağanüstü koşulları üzerinde durdu. Bundan böyle, sayılarıyla orantılı olarak bütün örgütlerin temsilcilerine açık bulunacak biçimde Konsey'in yeniden düzenlenmesine Halk Cephesi'ne bağlı partilerle sendikaların onayını doğruladı. Caballero da, kendi yönünden, Aragon Konseyi'ne sivil valilik ve bölgesel temsilcilik hakkını tanıdı, durumun olağanüstü yanlarını dikkate alarak düzenin korunması, ekonominin yeniden kurulması, askerî çabanın örgütlenmesi konusunda hükümet yetkileri verdi. İki taraf gelecekte Aragon bölgesi rejiminin halkoyuna başvurularak saptanması konusunda anlaştı. Joaquin Ascaso, Başbakanlıktan ayrılırken, şu açıklamayı yaptı: "Ziyaretimizin amacı hükümet başkanına saygılarımızı sunmak ve halk hükümetine bağlılığımızı bildirmekti. Bu hükümetin çıkaracağı bütün yasaları kabul etmeye hazırız, kendi yönümüzden de gerek duyduğumuz bütün yardımı Başbakandan isteyeceğiz."[24] *Generalitat* Konseyi de, artık, Aragon Konseyi'ne bir saygınlık belgesi verebilirdi: "Başkan Azaña, Başkan Companys ve Başbakan Caballero'yla yapılan görüşmeler" deniyordu bu belgede, "Aragon'da kurulan hükümetin aşırılık yanlısı olduğu izlenimini uyandırabilecek bütün kuşkuları ortadan kaldırmıştır."

Böylece iktidarın bir merkezde toplanması yolundaki ciddî engellerin sonuncusu da ortadan kalmıştı: Bütün öteki bölgesel kuruluşlar güçlük çıkarmadan boyun eğdiler. Önce, Cortes'te özerklik statüsünün oylanmasını beklemeden hükümetlerini kurmaya karar veren Basklar, yeni

---

24. Peirats, *a.g.e.*, cilt I, s. 229.

yasal çerçeve içinde yerlerini almaya razı oldular. 1 Ekim günü Bask ülkesi statüsünün oylanmasından sonra, 7 Ekim günü José Antonio de Aguirre, Euzkadi Başkanlığına seçildi ve Guernica ağacının altında yemin etti. Manuel de Irujo, programı hiçbir şekilde Bask milliyetçilerinin hükümet programıyla çelişmeyen Caballero hükümetine girdi.[25]

ANARŞİSTLERİN MERKEZÎ HÜKÜMETE KATILMALARI

Geriye merkezî hükümet sorununun çözümlenmesi kalıyordu. CNT'ye bağlı gazetelerin talep etmeye devam ettikleri gibi, bir Ulusal Savunma Cuntası mı kurulacaktı? Cumhuriyetçilerle sosyalistler buna kesinlikle karşıydılar. CNT'nin Caballero hükümetine mi girmesi gerekiyordu? UGT, Komünist Partisi ve Sosyalist Parti bunu istiyordu: Gerçekten de, CNT, onlar gibi iktidarın bir bölümünü üstlenmişti ama sorumluluk taşımıyordu. Ama yeni askerî başarısızlıklar, Madrid'in tehlikeye düşmesi olayları hızlandırdı. 20 Ekim günü Valencia'da düzenlenen bir Halk Cephesi mitingi sırasında, CNT'ye bağlı dok işçileri sendikası yöneticisi Domingo Torres, adına "hükümet" dense bile savaşı yönetecek bir kuruluşa anarşistlerin de katılmasından yana olduğunu açıkladı. Çünkü önemli olan her şeyden önce savaşı kazanmaktı. 22 Ekim günü, *Solidaridad obrera*, "Largo Caballero başkanlığındaki hükümetin proletarya güçlerinin desteğinden yoksun olduğunu" –CNT'ye bağlı güçlerdi bunlar– belirtip "sadece kendilerine düşen orandaki haklarını isteyen sendikal güçlerin hükümete katılmasına engel olan" grupları kınayarak pazarlıkları gizleyen örtünün bir ucunu kaldırdı. Caballero'ya göre anarşistler altı bakanlık istiyorlar, oysa kendisi onlara dört bakanlık veriyordu. Program söz konusu değildi. 30 Ekim günü, *Daily Express* gazetesine verdiği bir demeçte, Caballero şöyle diyordu: "Önce savaşı kazanmalıyız, sonra devrimden söz edebiliriz." Aynı ayın 23'ünde, Juan Peiro, CNT-FAI radyosuna verdiği bir demeçte, noktası virgülüne kadar aynı olan anarşistlerin yeni tutumunu belirlemişti: "Bugünden tamamlanmış ekonomik ve toplumsal sistemler kurmaktan söz edenler, kapitalist sistemin uluslararası alanda kolları olduğunu ve zaferi kazanmamızın büyük ölçüde dıştan gelecek dostluğa, yakınlığa, desteğe bağlı bulunduğunu unutan dostlardır..." Bakanlık sayısı üzerindeki tartışma bütün anlamını yitiriyordu. Caballero, 4 Kasım

25. İlk hükümette, Bask milliyetçilerinden başka, cumhuriyetçiler, sosyalistler ve bir komünist –Juan Astigarrabia– bulunmaktaydı. O sıralar Komünist Parti'den Astigarrabia'ya en ufak bir eleştiri yöneltilmemekteydi, oysa Jose Diaz daha sonra (16 Kasım 1937) onu "büyük sanayicilerin, büyük kapitalistlerin, bankaların temsilcileri olan Bask milliyetçilerinin yönettiği hükümetin tutsağı" olmakla suçlayacaktı. Hükümet programı ibadet özgürlüğü, düzene ve mülkiyete saygı üzerinde duruyordu. Toplumsal alanda, "emekçinin, işletmelerin yönetimine katılma yoluyla sermayeden yararlanacağına" söz vermekteydi.

günü hükümetinde değişiklik yaparak dört anarşisti kabinesine aldı: Adalet Bakanlığına getirilen Garcia Oliver, Sağlık Bakanlığına getirilen Federica Montseny, Ticaret Bakanlığına getirilen Juan Lopez ve Sanayi Bakanlığına getirilen Juan Peiro'ydu bunlar. Hükümete katılmayı kuramsal açıdan haklı gösterme görevi, işbirliğine karşı olan Santillan'a düşüyordu (13 Eylül):

"CNT'nin merkezî hükümete katılması ülkemiz tarihinin kaydettiği en önemli olaylardan biridir. CNT, her zaman, ilke ve inanç açısından, devlete karşı ve her türlü hükümet biçiminin de karşısında olmuştur... Ama koşullar... İspanyol hükümetinin ve devletinin bünyesini değiştirmiştir... Hükümet işçi sınıfına karşı bir baskı gücü olmaktan çıkmıştır, devlet de toplumu sınıflara bölen bir kuruluş değildir artık. CNT'nin devlet kuruluşlarına müdahalesiyle her ikisi halkı ezmekten daha da uzaklaşacaktır."

Böylece, iktidar savaşı sınavında, anarşist yöneticiler en reformist sosyal demokratların dilini benimsemekteydiler... Daha sonra dostlarının gözünde kendini temize çıkarmak için, "Üç Silâhşörlerden biri, bilahare Adalet bakanı olan eski kürek mahkûmu" Garcia Oliver, şunları yazacaktı: "Uluslararası burjuvazi gerek duyduğumuz silahları bize vermek istemiyordu... Yönetimi elinde tutanın Devrimci Komiteler değil de yasal hükümet olduğu izlenimini bırakmak zorundaydık. Aksi halde bir şey elde edemeyecektik. O anın acımasız koşullarına boyun eğmek, yeni hükümetle işbirliği yapmak zorunda kaldık." 1936'da bu politikayı ilk doğrulayan Santillan, 1940 yılında, yenilgiden sonra, acı bir eleştirisini yapan ilk kişi olacaktı yine: "Önce, savaşta zafere ulaşmadan devrimi zafere ulaştırmanın olanaksızlığını biliyorduk. Savaşın hedeflerini feda etmeyi de içerdiğini anlamadan, devrimin kendisini feda ettik."[26]

ÖNEMLİ BİR SİYASAL ETMEN: RUS YARDIMI

Ağustos ayı sonunda kurulması tasarlanan işçi hükümetinden Kasım ayında gerçekleştirilen ve anarşistlerin de katıldığı Halk Cephesi hükümetine geçiş çabuk olmuştu. CNT yöneticileri gibi aşırı solcu

---

26. Santillan, *a.g.e.*, s. 116. Birbirinin karşıtı olan iki görüş açısından, iktidarı istemeyen Madrid'deki devrimci sosyalistlerle Barselonalı anarşistlerin tutumlarının uyuştuğunu belirtelim. Troçki'ye göre: "İktidarı ele geçirmek istememek bile bile elinde tutana, sömürücülere bırakmak demektir. Her devrimin temeli yeni bir sınıfı iktidara getirmek ve böylece ona programını gerçekleştirme olanağını sağlamak olmuştur, olacaktır da."... "İktidarı ele geçirmek istememek, her işçi örgütünü kaçınılmaz bir biçimde reformizmin bataklığına iter ve onu burjuvazinin oyuncağı yapar. (*Leçons d'Espagne*, s. 66)." Azaña da, kendi yönünden şunları yazmaktadır: "Askerî ayaklanmaya karşı... hükümete karşı çıkmayan bir proletarya ayaklanması oldu... Bir devrim, komutayı ele geçirmek, hükümete yerleşmek, ülkeyi görüşlerine uygun olarak yönetmek zorundadır. Oysa bunu yapmadılar... Eski düzenin yerini bir başkası, devrimci bir düzen alabilirdi. Böyle olmadı. Güçsüzlükten ve kargaşalıktan başka şey yoktu ortada... (*La velada en Benicario*, s. 96)."

yöneticilerin, dış yardımdan söz ederken, Batı ülkelerinin belirsiz yardımlarından çok daha başka bir yardımı öngörmeleriydi bunun başlıca nedeni. Eylül ayının Caballero hükümetinin kuruluşuyla aynı günlere rastlayan ve "krizde" Rosenberg'in oynadığı söylenen rolü akla yakın kılan Sovyetler Birliği'nin İspanyol cumhuriyetine maddî yardım yapma kararıydı.

Gerçekten de bu desteğin gerçekleşmesiyle ilgili teknik hazırlıklar Eylül başında, Moskova'da yapılmıştı. Rosenberg'le birlikte ilk Rus subayları İspanya'ya gelmişlerdi. İlk uçaklar da Kasımda gelecekti. Largo Caballero hükümeti tarafından kurulan genç "halk ordusu"nu ve milisleri çağdaş silahlarla ve cephaneyle donatmayı sağlayarak Madrid'i kurtaran Rus yardımı olacaktı. Bundan böyle Halk Cephesi partileriyle hükümetinin politikasını, konseyler temeli üzerinde ya da Sovyetler Birliği'nin resmî temsilcileri –Rosenberg ve Barselona'daki Başkonsolos Antonov-Ovseyenko– kadar, resmî olmayan sözcülerinin –Komintern delegeleri ya da Komünist Parti ve ünüyle otoritesini Komünist Parti'nden alan PSUC yöneticileri– de dilekleri doğrultusunda büyük ölçüde şartlayan bu yardımdı. "Antifaşizm" bayrağı altında yeni bir dönem başlıyordu.

Dokuzuncu Bölüm

Caballero Hükümeti ve Devletin Yeniden Kuruluşu

Kendi partisi içinde sert bir dille eleştirilen Largo Caballero'nun, birkaç haftada kurtarıcı, Prieto'nun deyimiyle "son koz" olması[1] ilginçti. Sosyalist Gençlik hareketinin Sosyalist Parti'den kopması kişisel durumuna ağır bir darbe indirmişti ve aslında, cumhuriyetçilerin güçsüzlüğü ve gözden düşmesiyle anarşistlerin iktidarı ele geçirmek istemeyişleri ya da ele geçiremeyişleri onu "büyük kurtarıcı" yapmıştı. Parti yöneticilerinin çoğu tarafından sevilmiyordu, ama eski bir savaşçı olarak yaptığı ün ılımlılarla devrimciler arasında birleştirici rol oynayabilecek tek yönetici durumuna gelmesini, otoritesini partilere, sendikalara, komitelere kabul ettirerek emekçileri düzenli bir hükümete bağlayabilmesini sağlıyordu.

Gerçekten de, Giral ve Prieto'nun kendisinden önce başaramadıklarını becerdi: Bazı devrimci kazanımları yasallaştırıp devlet kurumlarını gençleştirerek, devrimci iktidarın örgütleriyle görevlilerini kendi hükümetine katarak hem bunları kurtarmayı başardı, hem de bütün silahlı grupların cumhuriyetçi devlet tarafından ele geçirilmesini, bir Ordu ve Polis örgütünün kurulmasını, tek kelimeyle Cumhuriyet simgesi altında tek ve güçlü bir iktidarın kurulmasını sağladı. Yine de, devrimci işçilerin çoğunluğunun gözünde kendi iktidarlarıydı bu, "halk iktidarı"ydı. Zaferini onayladığı izlenimi bırakarak "ikinci iktidar"ı tasfiye etmesi en büyük başarısıydı: Katalonya ve Levante'de devrimci iktidarı cisimleştiren Garcia Oliver'le Juan Lopez'in yanında yer almaları, devrimci niyetlerinin güvencesi gibiydi. Bölgesel otoriteleri yok etmiyordu, ama onları bir "federal" temel üzerinde birleştirmek istiyordu sanki. Basklar ve Asturialılar kendi cephelerinin sorumluluğunu taşıyorlardı, CNT de Aragon ve Teruel cephelerinin sorumluluğunu üstlenmişti yine; Madrid Cuntası da yakın gelecekte Merkez cephesinden sorumlu olacaktı. Ama askerî örgütlenmenin sorumluluğu, partiler ve sendikaların tümünün

1. Alvarez del Vayo'ya göre (*La guerra empezo en España*, s. 216).

temsil edildiği bir "Milisler Cuntası"na geçiyordu. Haftada iki kere, Largo Caballero'nun çevresinde, her siyasal ve sendikal eğilimin harekâtın yürütülmesine ortak olduğu Yüksek Savaş Konseyi toplanıyordu.[2]

Çünkü herkesin gözünde, iktidarın tek elde toplanmasını gerektiren askerî başarısızlıklar olmuştu ve Caballero ilk ağızda askerî komutanlığın birleştirilmesi üzerinde duruyordu:

"İlk görevimiz" diye açıklıyordu Koltsov'a, "komuta ve iktidar birliğini sağlamaktır. Katalonya dahil, bütün İspanya'daki savaşçı birliklerin yönetimi şimdi Savunma Bakanının ellerinde toplanmıştır." Oysa askerî komutanlığa verilen bu ağırlık bir siyasal seçimdi. *Daily Express* gazetesine verdiği 30 Ekim tarihli demeçte, Caballero, bu seçimi şu sözlerle belirtiyordu: "İç savaş, tanımı gereği, toplumsal bir özellik taşır ve doğal olarak savaş sırasında ekonomik ve toplumsal sorunlar ortaya çıkabilir... Bunların çözümü tek hedefe, savaşın kazanılmasına bağlı olacaktır."[3]

HÜKÜMET KOMİTELERE KARŞI

Bu programı gerçekleştirmek için, hükümetin önce komitelere el atması zorunluydu. Kuramsal olarak işi kolay görünebilirdi: Komiteler hükümete katılan partilerle sendikaların temsilcilerinden oluşmuştu, bunlar hükümet programını ve çalışmalarını destekliyorlardı. Oysa gerçekte militanlar kendi elleriyle kurdukları bu komitelere çok büyük bir bağlılık gösteriyorlardı ve komitelerin varlığını korumak için kendi yöneticilerinin talimatına karşı bile direneceklerdi. Bu yüzden komitelerin tasfiyesi hiçbir zaman hoyratlıkla olmayacaktı. Partiler ve sendikalar bu konudaki görüşlerini arka arkaya sıralıyorlardı: Devrimci dönemde yararlı olan komitelerin artık aşıldığını militanlara kabul ettirmek söz konusuydu. Örneğin, *Claridad* şunları yazmaktaydı: "Diyebiliriz ki bütün bu kuruluşlar, başlangıçta amaçladıkları görevleri tamamlamışlardır. Bundan böyle, ülkenin bütün siyasal ve sendikal örgütlerinin tüm sorumluluklarını paylaşarak katıldıkları Halk Cephesi hükümetine düşen göreve engel olmaktan başka işe yarayamazlar."

Katalonya'da, PSUC lideri Comorera, komitelerin tasfiyesini antifaşist koalisyonun ilk görevi yapmıştı: "Yasal otorite" diyordu, "komitelerin

---

2. Yüksek Konsey'de Largo Caballero'dan başka, Prieto (Savaş Üretimi), Alvarez del Vayo (Birliklerin Siyasal Yönetimi) Garcia Oliver (Subay Yetiştirilmesi) ve Uribe (İaşe ve Levazım) bulunmaktaydı.

3. Bu konuda antifaşist örgütler arasında dikkati çekecek bir görüş birliği bulunmaktaydı. Companys, "bünyesindeki bütün antifaşist, siyasal ve sendikal güçlerin temsilcilerinden" başka bir şey olmadığına göre, "güçlü bir hükümet, tam yetkili bir hükümet" istemekteydi. Azaña, bir "savaş politikası" gütmek için "bir tek disiplini" gerekli görüyordu: "Cumhuriyetten sorumlu hükümetin disiplini." Komünist Mije şöyle demekteydi: "Bugünün parolası, her şeyi hükümet aracılığıyla ve hükümet için kazanmak, otoritesini ve iktidarını güçlendirmek olmalıdır." Bakanlığa getirilen anarşist Peiro şöyle üstelemekteydi: "Önce savaş, sonra devrim diyoruz. Komuta hükümettedir."

sorumsuz diktatörlüğüne karşı kendini kabul ettirmelidir." Komitelerin ortadan kaldırılması, gördüğümüz gibi, Merkez Komitesi'nin tasfiyesinden sonra, CNT ve POUM'un iyi niyetiyle mümkün oldu. Valencia'da, POUM ve CNT'nin bir bölümü tarafından desteklenen Halk Yürütme Komitesi daha uzun süre direnecekti. Juan Peiro, 27 Kasım günü Apollo tiyatrosunda konuşurken yuhalanacaktı: "Valencia'da hükümet bir emir veriyor ve komitelerin talimatı bu emre engel oluyor. Ülkeyi yöneten ya hükümettir ya da komitelerdir!" Sözünün sık sık kesilmesine rağmen, Peiro şöyle devam edecekti: "Ülkeyi yöneten komiteler değildir. Gerekli olan, komitelerin hükümetin yardımcılığını yapmasıdır."[4]

Caballero çatışmaları önlemeyi bilecekti: Hükümet-Komitelerin yöneticilerini valiliğe ya da belediye başkanlığına atıyor, devrimci kuruluşların yerine, bazen aynı adamlardan kurulu, görünüşte farksız, ama gerçekte tabanın etkisinden daha uzak ve kendisi tarafından çok rahat denetlenebilen düzenli kuruluşlar getiriyordu. Bazı kuruluşların varlığını da yetkilerini ellerinden aldıktan ve yanlarına ikinci bir kuruluş yerleştirdikten sonra koruyordu. Valencia'da, albay Arin'in ve Juan Lopez'in gidişinden sonra, UGT yöneticisi ve popüler sosyalist milletvekili Ricardo Zabalza'nın valiliğe atanmasıyla, Halk Yürütme Komitesi bir dış görünüş olarak kalıyordu sadece. Santander'de, Juan Ruiz, Gijon'da Belarmino Tomas ve Aragon'da Joaquin Ascaso "hükümet delegesi" oldular. Malaga Halkın Kurtuluşu Komitesi'ni dize getirmek için, eski başkanı vali Rodriguez'i Guadalajara'ya atamak ve yerine devrimci örgütlere daha az bağlı olan bir yenisini getirmek yetecekti.

Yerel düzeyde, Hükümet-Komiteler, çeşitli parti ve sendika temsilcilerinden oluşan, belediye reformlarıyla ilgili 31 Aralık tarihli kararnameden sonra iş başına getirilen belediye meclisleriyle –*Ayuntamientos*– değiştirildi. Görünürde ufak olan fark, gerçekte çok büyüktü. Bir yandan, eşit oranda temsil edilme temeline dayalı sistem, birçok örgüt tarafından temsil edilen resmî komünistlere –İspanyol Komünist Partisi ya da PSUC, özellikle Katalonya'da UGT, her yerde Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi– yarar sağlıyordu.[5] Özellikle de girişim artık tabandan gelmemekteydi: Emekçiler arasında çoğunluğu elde tuttukları yerlerde bile, anarşistler, komiteler döneminde kendilerine her türlü baskı yapmayı sağlayan silahlı yığınlardan yoksun kalınca belediye meclislerinde azınlığa düştüler. Belediye Başkanı da sivil vali tarafından seçiliyordu

---

4. Aktaran Peirats, *a.g.e.*, cilt 1, s. 253-254.
5. Oranlar bazen tersine dönmektedir. Castellón'da 35 üyelik Komitenin 14 üyesi CNT'den, 7 üyesi POUM'dan, 7 üyesi UGT'den, 1 üyesi de cumhuriyetçilerdendir. Belediye reformu sonucu, CNT, UGT, POUM, Komünist Parti, Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi (JSU), sosyalistler, cumhuriyetçi partiler eşit oranda temsil edileceklerdi.

üstelik: Hükümet, onun şahsında, komiteler içinde sahip olmadığı doğrudan bir ajana sahip oluyordu böylece. Ayrıca, alınganlıkları yok etme çabası, atamaların dozunun ustaca ayarlanması, pek çok direnişi susturdu.[6] Valencia'nın artık bir Halk Yürütme Komitesi değil de, bir solcu sosyalist valisi ve CNT'li bir belediye başkanı vardı. Pek az UGT'li ve CNT'li militan böyle bir belediye örgütünün, Largo Caballero'nun başkanlık etmediği bir hükümetin elinde kendilerine karşı ne biçim bir silah haline geleceğinin bilincine varmış gibiydi. Demokratik olduğunu belirten bir rejim çerçevesinde, her türlü seçimi ortadan kaldırarak bir belediye reformu yapmanın ne büyük bir paradoks olduğunu sezenler de çok azdı.[7]

ADALET REFORMU

Valencia'da anarşist Garda Oliver yönetiminde, Barselona'da da POUM yöneticilerinden komünist Andrès Nin'in eliyle gerçekleştirilen adalet reformuna da aynı ilkeler yön veriyordu. Temmuzda gerçekleştirilen devrimci zafer bir yasayla onaylanmıştı. Ama yeni kurumlar eski yasallık çerçevesi içinde ve eski burjuva hukukuna göre yerlerini alıyorlardı. Bir genel af, 19 Temmuzdan önce verilen ve bazıları hâlâ birtakım devrimci yöneticilerin sırtında bulunan mahkûmiyet kararlarını

---

6. Pek çok militan için bir idarecilik dönemi başlıyordu ve bunun sağladığı yararlar bazı kişilerin hükümeti desteklemeye yönelmesini açıklayabilir belki. Örneğin 1936 yılında duvarcı olan David Antona 1939 yılında Cindan Libre'nin (*Cindad Real*) sivil valisiydi. Juan Lopez gibi, bakan ya da yüksek memur olduktan sonra fabrikaya dönenlerin sayısı pek azdı.

7. Komitelerin direnme yeteneği, örgütler görüş birliği içinde olduklarından, normal olarak öngörüleni aşmıştı. 8 Şubat günü, Jose Diaz, Valencia'da verdiği uzun bir söylevin yarıdan fazlasını "minyatür hükümetlerin ortadan kaldırılmasının ve Komitelerin yerini Belediye Meclislerinin almasının gerekliliğine ayırmıştı: Kararname çıkalı bir ay oluyordu. 27 Nisan günü *ABC* –daha 1936 Temmuzunda cumhuriyetçiler tarafından toplatılmıştı– bir Komitenin yerini bir Belediye Meclisinin alması için Castellón hükümetinin araya girmek zorunda kaldığını yazmaktaydı.
Özellikle, belge yokluğunda, basitçe bir önemli istisnayı belirtmek gerekli. Asturia'da, örgütlerin rızasıyla komiteler iş başındaydılar. Aynı örgütler başka yerlerde komitelerin kaldırılmasından yana çıkıyorlardı. Bölge Konseyi üyesi, sosyalist milletvekili Amador Fernandez, basına şu açıklamayı yapmaktaydı. (12 Şubat 1937 tarihli *ABC*'den): "İtiraf etmek gerekir ki burada komite fobisi olmamıştır." 8 Şubat günü, Asturia bölgesi CNT ve UGT şubeleri, tersine, CNT ve UGT denetim komitelerinin bütün işletmelere yayılması konusunda bir anlaşma imzalamışlardı. (bu komitelerde işletme içinde çoğunlukta bulunan örgütün bir üyesinin başkanlığında, iki konfederasyondan eşit sayıda üye bulunacaktı) 13 Nisan 1937 günü toplanan Asturia UGT Kongresi – Javier Bueno *Claridad*'da bunun "devrimin 1. kongresi" olduğunu söyleyecekti – bu yönelimi doğrulayacaktı. Yürütme komisyonu seçimlerinde, komiteye karşı olan komünistlerin "birlik listesi" diye adlandırılan liste, önceki yönetimin 87.000 oyuna karşılık 12.000 oy alabilecekti. Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi (JSU) Asturia şubesi (Bkz. On Birinci Bölüm) Komünist Parti'nin etkisine karşı çıkacak ve Anarşist Gençlik hareketiyle bir "Devrimci Cephe" kuracaktı. Asturia bölgesi düşene dek kuşatılmış bir Komün olarak kalacaktı. Franco'nun zafer kazanmasından aylar sonra silahlı partizan gruplarının direnmesi, burada daha temkinli yürütülen devletin yeniden kurulması çalışmalarının kıramadığı devrimci atılımın derinliğini kanıtlamaktaydı. (Bkz. 2. Kitap, Dördüncü Bölüm).

sildi. Kadınlar eşit haklara ve o güne dek yoksun bırakıldığı tüm yasal haklarına kavuşturuldu. Milislerin evlilik dışı ilişkileri yasallaştırıldı, evlilik işlemleri basite indirildi. Adalet harçtan yoksun tutuldu, bedava oldu, bütün işlemler hızlandırıldı. Her sanık, Yüksek Mahkeme dahil, bütün mahkemeler karşısında, ister kendi kendini savunmak ve meslekten olsun ya da olmasın bir avukat tutmak özgürlüğünü elde etti. Garcia Oliver, 23 Temmuz günü Giral tarafından kurulan Halk Mahkemeleri'nin yapısını korudu: Bu mahkemeler, meslekten gelen üç yargıç, bir başkan ve bir savcıyla sendikal ve siyasal örgütler arasından seçilen on dört jüri üyesinden oluşuyordu. Katalonya'daki Halk Mahkemeleri –kurucusu olan Andrès Nin'in deyimiyle "sınıf mahkemeleri– bir başkan ve bir savcıdan oluşmaktaydı. Burada jüri, partilerle sendikaların seçtiği sekiz temsilciden kuruluydu. Her iki durumda da, devrimci günler süresince ağır sarsıntı geçiren yargıç ve savcılar esaslı bir temizlikten geçiriliyor, sonra yeniden göreve getiriliyorlardı: Bu yargıçlar artık "adalet teknisyenleri" olarak yeni adalete hizmet edecekler, biçimsel ve yasal devamlılığı sağlayacaklardı.

Yeni bir adalet mekanizması kurulmuştu böylece, bunun eskisinden pek farkı yoktu, ancak gençleştirilmişti, çağdaşlaştırılmıştı, koalisyona katılan partilerle sendikaların güvencesi altındaki herkese açıktı.

POLİS ÖRGÜTÜNÜN YENİDEN KURULMASI

İkili iktidar aslında baskı organlarının çoğalması sonucuna varmıştı: Cephe Gerisi Milisleri, Denetim Devriyeleri, Soruşturma ve Teyakkuz Kuruluşu Emniyetle, Jandarmayla ve Giral hükümetinin cephede ve cephe gerisindeki dağınık birlikleri bir araya topladığı, yeni adı "Ulusal Cumhuriyet Muhafızları" olan Hücum Muhafızları ve Sivil Muhafızlarla bir arada iş görüyordu. 20 Eylül tarihli bir kararname bütün bu güçleri "Cephe Gerisi Teyakkuz Milisleri" adı altında tek bir güç haline getirdi: Devrimci polis böylece yasallaştırılmıştı ve doğrudan İçişleri Bakanına bağlanmış oluyordu. 15 Aralık günü, siyasal önderlerden oluşan Yüksek Güvenlik Konseyi tertip edildi.[8] 27 Aralıkta da, Ulussal Konsey, teknisyenlerin katılmasıyla genişletildi: Her partiden birer olmak üzere, iki CNT ve iki UGT temsilcisi dışında, arkadaşlarınca seçilen bir şef, bir müfettiş ve bir ajanla, başkan olarak, bakan tarafından seçilen bir genel müdür giriyordu konseye. Her bölgede, aynı örneğe uygun olarak, valinin başkanlık ettiği bölge konseyleri yaratıldı. Bu kuruluşlar Belediye Meclislerinden de çabuk değişeceklerdi: "Federal" yapıları polis çalışmalarının etkili oluşuna engeldi. Yüksek memurlar kısa sürede

---

8. Konsey'de UGT'den İçişleri Bakanı Galarza, Jesus Hernandez, Espla ve Garcia Oliver bulunmaktaydı.

hepsine egemen oldular. Largo Caballero, Emniyet Müdürlüğüne eski dostu Wenceslao Carrillo'yu getirirken bunu anlamış olmalıydı.[9]

Buna koşut olarak, gerçek bir yeni polis örgütünün el altından kuruluşuna tanık olundu. Sınırlarda kaçakçılığın söz konusu olmadığı bir dönemde, Maliye Bakanı Juan Negrin, savaş öncesinde sayıları pek az olan jandarmaları büyük ölçüde takviye etti.[10] *New York Herald Tribune* muhabiri, 28 Nisan 1937 tarihli haberinde "hükümete bağlı bir polis gücünün kurulmakta olduğunu" bildiriyordu: O tarihte 40.000'den fazla jandarma görevlendirilmişti, bunların yarısı da silahlandırılmış ve donatılmıştı.

İlk günlerde, her yeni muhafız ya da polis memuru için bir partinin ya da sendikanın güvencesi isteniyordu: Falanjistler tarafından örgüte adam sızdırılmasını engellemeye yönelik bir güvenlik tedbiriydi bu. Yine de kısa sürede partiler ve sendikalar, yüksek memurlar için hükümetle emrindeki baskı güçleri arasında bir paravan oluşturdular sanki. Jandarmaların ve muhafızların bir parti ya da sendikaya girmelerinin yasaklanmasıyla, polis güçleri ve işçi örgütleri arasındaki kopukluk yönünde önemli bir adım atılmış oldu.[11] Böylece polis, ilke olarak, bir hükümetin gerek duyduğu kör ve uysal araç durumuna getiriliyordu yine.

MİLİSLERİN ASKERİLEŞTİRİLMESİ

Ağustos ve Eylül aylarında uğranılan yenilgiler milislerin korunmasını savunanları çok sarsmıştı. Durruti, Garcia Oliver, Mera gibi anarşistler, birleştirilmiş bir örgüt, tek komutanlık istiyorlardı. Herkes için, bir felaketin önüne geçilmesi amacıyla, savaşlarda ve hizmetlerde demir gibi bir disiplinin kurulması, iaşe, donatım ve ulaştırmanın uyumlu olarak yürütülmesi, ortak bir strateji saptanıp uygulanması gerektiği açıktı. Ama bu noktadan sonra görüş ayrılıkları başlıyordu. Anarşistler bu değişiklikleri milisler çerçevesinde, subayların seçimini, tek ücret ödenmesini, rütbelerin kaldırılmasını koruyarak gerçekleştirmek istiyorlardı. POUM, 1918-20 yılları arasındaki Rusya örneğini öneriyor, subayların komiserler ve asker konseyleri tarafından denetlenmesini istiyor, Troçki'nin *Kızıl Ordu El Kitabı*'nı bastırıp dağıtıyordu. Kimse eskisi gibi bir ordu kurulmasını önermek cesaretini bulamıyordu ve komünistlerin "halk ordusu" parolası, pek çok kişiye, devrimci talepler

---

9. W. Carrillo devrimden önce müdür olan M. Muñoz'un yerini almaktaydı. Negrin de onun yerine komünist Ortega'yı getirecekti.

10. Jandarmalar geleneksel gümrükçülerdi. O dönemde gelişmeleri, *hijos de Negrin* (Negrin'in çocukları) lakabını almalarına yol açacaktı.

11. Hiç değilse bazı partiler yönünden bu tedbire uyulmadığı sanılıyor. Margarita Nelken'in *asalto*'lar nezdinde yaptığı komünist"propaganda"nın yol açtığı olaylar için bkz. On Birinci Bölüm, 15 no.lu dipnot.

ile disiplin gereğini bağdaştıracak nitelikte geliyordu. Hükümet adım adım ilerleyecekti bu yolda, yavaş yavaş orduya dönüştürdüğü milislerin özel haleti ruhiyesine cepheden dokunmaksızın.

İki tertibi silah altına alan 29 Eylül tarihli kararname, "askerîleştirme"nin başlangıcını belirledi: Milisler Cuntası ve kısa süre sonra da Milisler *Comandancia*'sı, örgüte bağlı bütün milisleri denetliyor, paralarını ödüyor, iaşelerini sağlıyor ve silahlandırıyordu. İlk hükümet kararnamesi, çalışmaları eğdümlü hale getirmeye ve merkezileştirmeye başlayan bir genelkurmay oluşturmuştu. Yeni askere alınanlar, silah altında bulunan ve müfrezelerden devşirilen subay ve astsubayların komutasına verilmekteydi. Böylece kurulan birlikler düzenli ordu örneğine göre, tabur, alay, tugay ve tümen olarak örgütleniyordu. Bazı milis birlikleri askerîleştirilmeyi istemediler. CNT milislerinin organı olan *Frente libertario*, 27 Ekim günü "Orduyu Yıkalım" başlıklı sert bir yazı yayımladı. Çelik Kol hükümete başkaldırdı, hükümet de birliğin ödeneğini kıstı. Ama bu direniş umutsuzdu. Giral bir ordu kuramadıysa, bunun nedeni kimsenin kendisine güvenmemesi ve gerekli çağdaş silahlardan yoksun olmasıydı. Oysa Caballero hükümeti, komuta birliği isteyen partilerle sendikaların güvenini kazanmıştı ve Sovyetler Birliği'nin desteği sayesinde silah edinmişti. Silahların dağıtılması bile milislerin askerîleştirilmesinde kullanılacaktı: Bir tek "yeniden örgütlenen" birlikler silah alacaklardı. Komünist Parti ya da hükümet tarafından örgütlenen milislerin kazandıkları başarılar, öteki kolların da askerîleştirilmeye yöneltilmesini sağlayacaktı. CNT'li bakanlar bunu destekliyorlar, CNT ve FAI'nin Ulusal Komiteleri milislerle komutanlarını ikna etmeye çalışmak üzere cepheye temsilci gönderiyorlardı. Birbiri ardından, en katı kollar, silah yardımı görme umuduyla "askerîleştiler". İşçi ve asker konseyleri, "varlık nedenleri" kalmadığını yazan *Solidaridad obrera*'nın da onayıyla kaldırıldılar. İlk dönemde birliklerin adları değiştirildi. Sayılarına göre, "*centurie*"ler bölük ya da tabur, kollar da alay ya da tugay oldu. Her kolun adı yerine bir numara konması sonucu işçi örgütleriyle ilk bağ ortadan kayboldu. Aragon cephesinde, Durruti kolu 26., Carlos Marx 27., Francisco Ascaso 28., Lenin 29., Macia Companys 30. tümen oldu. Sonra yeniden rütbeler kondu: "Manga delegeleri" onbaşı ya da çavuş, "*centurie* delegeleri" yüzbaşı, "kol komutanları" binbaşı oldu. Rütbeler, ceketlerin ve tek tiplerin üzerinde belli belirsiz ortaya çıktı. Askerîleştirmeyle birlikte, milisler, eski Askerî Ceza Kanunu'nun –o sıralar yeni bir metin hazırlanana kadar geçici bir uygulamadan söz ediliyordu– yürürlüğe konmasını da kabul etmek zorundaydılar.

Subay sorunu gene ortadaydı. Daha önce de gördüğümüz gibi, milislerde pek az meslekten subay vardı: Bütün İspanya'da sayılan 200'dü

belki. Başkan Aguirre'ye göre, bütün Kuzeyde 12 subay bulunuyordu. Üstelik güvenilir de değillerdi, Rabassaire'e göre birçoğu yalnızca "coğrafî yönden hükümete bağlı"ydı. General Walch (12 Temmuz 1938 tarihli *Le Temps* gazetesi) içlerinden bazılarının yaptığı "yavaşlatma grevi"nden söz ediyor. André Malraux, milislerin üzerine ateş açtıran topçu örneğini veriyor ve Borkenau baltalama olaylarına değiniyor. Hepsi de, verilen bütün güvencelere rağmen sırf kökenlerinden ötürü silah arkadaşlarının gözünde kuşkuluydular. Hernandez Sarabia, Menendez, Martin Blazquez, *paseo*'dan kıl payı kurtuldular. Riquelme ve Miaja tehlikedeydi, hükümet onları kurtarmak için yerlerini değiştirdi, Santillan'ın emir subayları Escobar ve Martinez öldürüldüler.[12] İlk işlerden biri subay yetiştirmek olacaktı bu yüzden. Garcia Oliver, Merkez Komitesi adına Barselona'da Subay Halk Okulu kurarak yeteneğini göstermişti: Largo Caballero, Harp Halk Okulları kurma işini ona verdi. İki ay sonra, beş okul bir parti, sendika ya da kolun önerisiyle kabul edilen 3.000 subaya temel eğitim vermiş bulunuyordu.[13] Eski Askerî Ceza Kanunu'nun yürürlüğe sokulmasıyla disiplinin ve görev dışında da dışsal saygı işaretlerinin geri getirilmesine rağmen, tek ücret sisteminin ayrıcalıklı bir topluluk haline gelmesini engellediği bir subay sınıfı yaratılıyordu. Milislere egemen olan eşitlik ruhu, ilk haftalarda doğaçlama komutanları olan işçilerle militanların birliğin askerîleştirilmesi sırasında aşağı yukarı hep görevde bırakılmaları sonucu devam ediyordu.

"Halk Ordusu"nun komutanları, bu subayların kökenlerindeki çeşitliliği yansıtmaktadır. Birkaç tanesi, devrim öncesindeki orduda yüksek rütbeli subay ya da generaldi: Miaja ve Pozas generaldi, generalliğe getirilecek olan Rojo binbaşıydı, Eylülde general olan Asensio yarbaydı, Azaña'nın emir subayları Hernandez Sarabia ve Menendez Casa do Perea komutanlarıydı. Birkaçı da, milislere komuta ettiklerinden ya da genelkurmayın kuruluşunda hizmetleri görüldüğünden hızla yükseldiler: Bunlar da Francisco Galan, Cordon, Barcelo, Ciutat, Deniz Kuvvetleri kurmay başkanlığına getirilecek olan gemi teğmeni Prados, Hava Kuvvetleri kurmay başkanı olan binbaşı Hidalgo de Cisneros'du. Ama yanları sıra, ilk haftalardaki savaşlar sırasında öne çıkan işçi kökenli komutanlar da vardı. Taş işçisi Lister ve dülger Modesto[14] ya da eski Lejyon çavuşu Valentin Gonzales, El Campesino, besteci Duran[15] gibi

12. Escobar ve Martinez 21 Kasım günü öldürüldüler. Resmî soruşturma hiçbir sonuca varmadı. Santillan, bu cinayetlerin, yardımcılarını haksız olarak ikili oynamakla suçlayan başka bir "antifaşist kesim"in kışkırtmasıyla gerçekleştirildiğini söylüyor. Martin Blasquez, FAI milislerini, kendisini ve dostlarını öldürmeye kalkışmakla suçluyordu.
13. Garcia Oliver bunların örgütlenmesini Barselona'dakinin örneğine uydurmuştu. Ama çağdaş savaş tekniğinin gösterdiği gelişim böyle eğitilen subayların yetersizliklerini açıklamaktaydı: İki ayda bir takımın yönetimi öğrenilemezdi.
14. Bkz. Beşinci Bölüm, 25 no.lu dipnot.
15. *Umut*'un başlıca kişilerinden komünist Manuel için André Malraux'ya Duran'ın örnek

komünistler, Jover, Vivancos ve Cipriano Mera gibi anarşistler, hatta metalürji işçisi Baldris ya da memur Rovira gibi POUM militanlarıydı bunlar. Yine de, içlerinden hiçbiri şimdilik binbaşı rütbesinden yukarıda değildi. Ama önemli birliklerin komutanlığını ellerinde tutuyorlardı: 1936 Ekiminde Lister bir tugaya komuta ediyordu, 1937'de ise tümen komutanlığına getirilmişti. Modesto, Duran, Mera da kısa süre sonra tümen komutanlığı yapacaklardı. Bu komutanlar gençtiler: Duran 29 yaşındaydı, 5. alaydan çıkan Alberto Sanchez 21 yaşındayken bir tugaya komuta ediyordu.

Yine de, halk ordusunun bayraklarının üzerinde simge olarak kızıl yıldızın benimsenmesiyle birlikte siyasal komiserliklerin kurulması, İspanya dışında bir "komünist devrim" efsanesi yaratılmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştu kuşkusuz. Herkesin kafasında bu sözcük, Rus devriminin anısı ve Kızıl Ordu'nun Troçki tarafından örgütlenmesiyle bağlantılıydı.

Oysa komiserlik kurumu 1917 yılına dayanmıyordu. Fransız devrimi de, siyasal yönden pek güvenilemeyen subaylarla düzenli bir ordu kurmanın gerekliliği karşısında, meslekten gelme subayları denetlemek ve siyasal destekçilerle bunları harekete geçirmek zorunluluğunu duymuştu. Milislerin 'siyasal delege'si, sadece 1918-1920'lerin "komiseri"nin karşılığı değil, 1794 yılının "görevli temsilci"sinin de eşiydi. Caballero hükümetinin örnek aldığı ve benzer koşullarda genelleştirdiği, Gorkin'in formülüne göre, "Carnot tarafından düşünülen ve Troçki tarafından geliştirilen" bir kurumdu.

Komiserlik kurumunu getiren Ekim 1936 tarihli kararname, komisere "hükümetin savaş politikasını orduda temsil etmek ve askerî yönetime karışmadan görevini yapmak" işini veriyordu. Belirsiz ve kötü tanımlanmış bir görevdi bu: Komiser, duruma göre, her şey ya da hiçbir şey olabilirdi. Aslında, çok şey olacaktı, 5 Kasım tarihli yönetmelik onun "komutanlığın ilk ve en iyi yardımcısı, sağ kolu", "nöbetçi, *ojo avizor*" (uyarıcı göz) ve aynı zamanda herkesin "yoldaşı ve modeli" olduğunu belirtiyordu. Askerlerle subayların siyasal eğitmeni, sivil halkla bağlantı kurma görevlisi, çalışma, eğlence ve dinlenme örgütleyicisiydi. "Siyasal komiserin ilk uğraşı insanın ta kendisidir", deniyordu Komünist Parti'nin komiserlerine verdiği yönetmelikte.

Düşmanları tarafından "kızıl papazlar" diye adlandırılan komiserler, Komünist Parti'ye göre "halk ordusunun siniri ve ruhu" olacaktı. Milislerden başlayarak, çoğunlukla yöneticileri ve bazen gerçek komutanları

---

olduğu sanılmaktadır. Manuel'in romanda kendisi için söylediklerinden Duran'ın Simone Téry'ye anlattıkları karşılaştırılabilir (*Espagne, Front de la Liberté*, özellikle s. 147). 5. Alayda, Duran, André Malraux'nun bir fikrine göre kurulmuş olan motosikletli makineli tüfek birliği Demir Bölük'e komuta etmişti (*a.g.e.*, s. 129).

haline geldikleri ordunun kuruluşunda herkesten çok onların katkısı bulunacaktı.[16]

KAZANIMLARIN "YASALLAŞTIRILMASI"

Garcia Oliver, CNT militanlarına bakanlığı konusunda bilgi verirken şu açıklamayı yapacaktı: "Benim bakanlığım sırasında yaptığım, gerçekleştirilmiş olan kazanımların yasal gerçeğe dönüştürülmesi olmuştur." Oysa bu, Largo Caballero hükümetinin politikasının bir yüzüydü: Devrimci kazanımların dengeye kavuşturulması ve yasallaştırılması, ama aynı zamanda da genişletilmelerinin durdurulması.

Kilisenin, ibadetin ve dinsel pratiklerin yasadışı sayılması, hiçbir yasal tedbirle pekiştirilmedi. Bir "fiilî durum" olarak kaldı. Gabriel Péri'ye bakılırsa[17], Jesus Hernandez daha Eylül ayında, hükümetten kiliselerin yeniden açılmasını ve ibadet özgürlüğünün ilan edilmesini istemişti. Komünist Parti programının önemli bir noktası olacaktı bu.[18] 9 Ocak 1937 tarihli Bakanlar Kurulunda Manuel de Irujo tarafından ortaya atılacak öneriler bunlardı: Garcia Oliver'in uzlaşmaz direnişi ve Largo Caballero'nun vetosuyla karşılaştı. Eğitim alanında da yapılması gereken işler çok büyüktü: Devlet, kilise yönetimindeki okulların yerini almaya çalışıyordu. Jesus Hernandez, 25 Kasım tarihli bir kararnameyle, Halk Cephesi'ne katılan sendikalar ve partilerin öne sürdükleri adaylara açık, "basitleştirilmiş bir olgunluk sınavı" koydurdu. Öğretmen milislerden kurulu uzmanlaşmış ekipler aracılığıyla, milislerin içinde ve köylerde okuma-yazma seferberliği tertip etti. *Generalitat* "Yeni Birleştirilmiş Okul"u kabul etti, ama ne pedagojik ilkeleri, ne de sendikaların ve öğretmenlerin çifte denetimi altındaki işleyişi, yapısı değiştirilmeyen devlet eğitim sistemine kadar yayılabildi.

Sanayi Bakanlığında bir CNT temsilcisinin bulunuşu, devrimin hemen ertesinde kendiliğinden başlayan kolektifleştirmenin süreceği umudunu veriyordu. Giral hükümetinin 2 Ağustos tarihli bir kararnamesi, patronları askerî ayaklanmaya katılan işletmelere el konmasını (*incautacion*) öngörüyordu. Oysa sermaye yetersizliği ya da kötü niyet gibi başka nedenlerle terk edilen işletmelerin geleceğini yasal olarak belirleyen hiçbir şey yoktu. Juan Peiro, hükümete girişiyle birlikte gerçekten felaket denebilecek bir durumla karşılaştığını açıklıyor: Sa-

---

16. Alvarez del Vayo, 17 Ekim günü genel komiserliğe atanacaktı. Çevresinde genel komiser yardımcısı olarak, Komünist Parti'den Mije, sosyalist Crescenciano Bilbao, CNT'den Gil Roldan, Sendikalist Parti'den de Pestaña vardı. 9 Aralık günü Mije genel komiserliğe getirildi. Bu süre boyunca Komiserlik genel sekreteri UGT'den Pretel'di.
17. *L'Humanité*, 19 Nisan 1937.
18. Bir Katolik papazı olan peder Lobo, halk saflarına katılmaları için, Madridlilere Komünist Parti radyosundan çağrıda bulunacaktı.

nayinin bir bölümü "denetim" altındaydı, bu denetim gerçekte bir işçi yönetimiydi. Bazı işletmeler kolektifleştirilmişti, bir bölümü de, tek kaygısı, paralarını dışarı kaçırmak olan bir patron tarafından yönetiliyordu. Bütün bu işletmeler felaketin eşiğindeydiler: Bakanlık masalarına 11.000'den fazla kredi talebi yığılmıştı ve bu taleplerden hiçbiri karşılanamayacaktı... Peiro, Caballero'ya bir kolektifleştirme kararnamesi önerdi ama bu önerisi geri çevrildi. Çünkü bu sanayi mülkiyetinin çiğnenmesi anlamına gelecek ve dolayısıyla Batının misillemede bulunma ve "silah ablukası"nın sıkılaştırılması tehlikesine yol açacaktı. Peiro'nun tasarıları, sonunda, savaş için vazgeçilmez olan sanayilere hükümet "müdahalesi"ni sağlayan bir kararnameye indirgenecekti.

Katalonya'da, kolektifleştirmelerin "yasallaştırılmasını" devrimci iktidarın tasfiyesinin koşulu olarak öne süren CNT ve POUM'un baskısıyla *Generalitat* daha ileri gidecekti. 24 Ekim tarihli kararname, 200'den fazla ücretli işçi çalıştıran işletmelerin kolektifleştirilmesini ve ötekilerin işçi komitelerinin denetiminde çalıştırılmasını öngörüyordu. Dış politikaya ilişkin görüşlere duyarlı olan CNT ve POUM temsilcileri, yabancı ortaklara tazminat ödenmesini kabul etmekteydiler. Ama tutarı saptanmadan İspanyol ortaklara tazminat ödenmesi de benimsenmişti. Böylece, cumhuriyetçi yasallığın yeniden kurulması perspektifinde, eski ortakların kolektifleştirilmiş işletmelerden kâr payı almalarının yolu da açık bırakılmıştı. CNT ve POUM dış ticaretin hükümet tekelinde toplanmasını istemişlerdi, bu da onların gözünde kolektifleştirmenin kaçınılmaz sonucuydu ve planlı ekonominin kargaşalığa sürüklenmemesi için başlıca koşuldu. Bu noktada da yenilgiye uğradılar ve dış ticaret serbest olarak kaldı.

Kolektifleştirmelerin gerçek "darboğazı" olan kredi sorunu da, devrimcilerin görüşlerine uygun olarak çözümlenemeyecekti. Daha önce de gördüğümüz gibi, kredi darlığı kolektifleştirilmiş işletmelerin işleyişini tehdit ediyordu. Katalonya *Generalitat* Konseyi, CNT ve POUM'un talep ettikleri Sanayi ve Kredi Bankası'nın kurulmasını reddetti. UGT Madrid şubesine bağlı sendika tarafından bankaların denetlenmesi sermayenin dışarı kaçırılmasını önlüyordu, ama bankalar kredilerini sadece özel işletmelere verebiliyorlar, hatta hükümet tarafından emredilen fon transferleri üzerinden çok büyük komisyonlar alabiliyorlardı. Juan Peiro, kolektifleştirilmiş fabrikaların çalışmalarını destekleyecek bir Sanayi Bankası kurulmasını önerdi. Ama Maliye Bakanı Negrin, Sanayi Bakanının kolektifleştirilmiş sanayinin en önemli ihtiyaçlarının karşılanması için mutlak gerekli gördüğü 30 milyon pesetalık kredi gibi buna da karşı çıktı.[19] Böylece kolektifleştirme hareketi, hükümet

19. Juan Peiro'ya göre, Bakanlar Kurulunda uzun bir tartışmadan sonra kendisine sunu-

bankalar aracılığıyla fabrikalara egemen olduğundan, önce sınırlı kaldı, sonra da durdu. Yavaş yavaş, hükümet, *incautadas* durumundakiler gibi *intervenidas* durumundaki fabrikalar üzerinde de, denetçilerinin ve müdürlerinin seçimi aracılığıyla otoritesini pekiştirdi. Etkililik kaygısı ya da siyasal düşünceler, sık sık, başka görevler altında, onu eski mal sahiplerini ya da yöneticileri geri döndürmeye itti.

Kırsal yörelerde de buna benzer bir politika ağır basıyordu. Hükümetin aldığı tedbirler, toprak devrimiyle cumhuriyetçi savunma arasında açılabilecek uçurumu doldurmuyordu. Uribe'nin 7 Ekim 1937 tarihli kararnamesi, kırsal yörelerdeki gerçek durumun çok gerisinde kalmaktaydı. Kira ve borç gibi sorunlara bir şey getirmiyor, bu sorunlar hiçbir yasal yanı olmayan biçimde ortadan kaldırılıyordu. Ayaklanma hareketine bağlı kişilerin topraklarına "devlet tarafından ve tazminat ödenmeksizin" el konmasını öngörüyor, işletmenin kolektif ya da bireysel yürütülmesini köylülerin seçimine bırakıyordu. Böylece de el koyma eylemlerinin ancak bir bölümünü yasallaştırıyordu: Toprağına el konan mal sahiplerinin adları da Resmî Gazete'de yayımlanacaktı. Çok önemli sorunlar bu yüzden askıda bırakılmıştı. Ayaklanmayla hiç ilgisi bulunmayan toprak sahiplerinin arazisine el konmuştu. Darbecilerle birlik sayılanların topraklarına da el konuyordu, ama bir mahkeme onları aklayabilirdi. Bazı mirasçılar da, haklarını öne sürüp el konan topraklarını geri alabiliyorlardı. Binlerce köylü, 1936 yazı sırasında ele geçirdikleri toprakları geri vermek zorunda kalıp kalmayacaklarını düşüneceklerdi bundan böyle.

ANARŞİSTLERİN GERİLEMESİ

Largo Caballero hükümeti tarafından devletin yeniden kurulması, ancak en popüler CNT-FAI liderlerinin katkısı ve bu konfederasyonların yönetici organlarının desteğiyle gerçekleşebilmişti. Ama militanların gözünde açıklamalar pek sudan olduğu için dönemeç de o denli güçtü. Devrimci iktidarın tasfiyesine, yürekleri kan ağlayarak boyun eğen Santillan gibi yöneticiler olduğunu daha önce görmüştük. Ama bazıları da kısa sürede çok ileri gidecekler ve o güne dek anarşistlerin ilkesi sayılacak şeyleri çiğneyeceklerdi.[20] CNT yöneticileri Durruti'nin "zaferden başka her şeyden vazgeçmeye" hazır olduğunu tekrarlamaktaydılar ve pek çoğu için bu "her şey" devrimci kazanımlar anlamına geliyordu.[21]

---

lan kredi 2,4 milyon peseta tutarındaydı. Bunun üzerinden Sanayi Bakanlığı ayrıca % 6 faiz ödemek zorundaydı.

20. *Solidaridad obrera* Fransızlardan "Almanlara" karşı kendilerini desteklemelerini istiyordu. Federica Montseny savaşın "yabancı işgalcilere" karşı verildiğini söylüyor.

21. Ölümünden sonra, Durruti, bütün eğilimler tarafından kullanıldı. Çok sık tekrarlanan bu cümlesine karşılık, Pierre Van Paasen'e yaptığı açıklamasını verelim: "Devrimi bura-

Anarşist bakanlar gerçek birer bakan olmuşlardı[22] ve Propaganda Bakanlığı "*El excelentissimo señor ministro de Justicio, camarada Garcia Oliver*"den (Ekselans Adalet Bakanı yoldaş Garcia Oliver) söz ediyordu. Anarşist subaylar ve polisler, artık anarşistten çok subay ve polis gibi konuşuyor, davranıyorlardı: Emniyet komiseri Eroles tek polis örgütünün kurulmasıyla en büyük isteğinin gerçekleştiğini söylüyor, artık "yoldaşları" unutan Mera "yüzbaşılarla çavuşlar"dan başkasını görmek istemediğini belirtiyordu.

Birçok sorumlu bu durumdan büyük tedirginlik duymaya başlamıştı: Yargıcın, subayın, bakanın sınıf düşmanını simgelediği çok eski sayılmayacak günleri anımsamaktaydılar. İşbirliği taktiğine karşı çıkmıyorlar, ama bunun uygulanmasında gösterilen gayretkeşliği eleştiriyorlardı. Böylece, sorumluluklarının kendisinden alındığını gören Santillan, karamsar ve umudu kırık, kendi örgütü karşısında güçsüz vaziyette bir köşeye çekiliyordu sonunda. Militanlarda, genellikle, daha az vicdan azabı ve kaygı görülmekteydi. Her zamankinden çok, yerel ya da bölgesel örgütler, hatta bireyler, konfederasyon politikasını hiç hesaba katmadan girişimlerde bulunuyorlardı. Muhaliflerin büyük çoğunluğu, "sekterler", tartışmakla ve tez geliştirmekle zaman geçiriyorlardı. Eyleme geçiyorlardı ve görüş ayrılıkları, asker kaçaklığından başlayıp adam öldürmeden geçerek silahlı gösteriye dek uzanıyordu. 1 Ekim günü, Valencia'da kurulan ve anarşistlerin komutasında olan Demir Kol, kendi "devrimci düzen" kavramını Valencia'ya zorla kabul ettirmek için Teruel cephesini bıraktı. Muhafızlara saldırıp silahlarını aldı, mahkemeye dalıp bütün arşivlerini yok etti, gece kulüplerini ve kabareleri bastı, müşterilerin mücevherleriyle cüzdanlarını cebe indirdi. Hakkından gelmek için bir meydan savaşı gerekti: Ölüler arasında, sosyalist yönetici Jose Pardo Aracil'e de rastlanıyordu. 30 Ekim günü, yine Valencia'da, Demir Kol'un şeflerinden Ariza Gonzalez'in cenaze töreni –belki misilleme olarak öldürülmüştü– silahlı çatışmaya dönüştü. Sonunda Tetouan meydanında makineli tüfekli komünist birliklerce kuşatılan göstericiler ağır kayıplar verdiler ve geride elli ölü bıraktılar. Sağda solda, her geçen gün, aşağı yukarı birbirine benzeyen biçimde bu tür olaylar patlak veriyordu: Çoğunlukla inançsız ve genellikle belirli bir hedefi bulunmayan anarşistlerin kör bir şiddet hareketine polisler ve komünist birlikler sert karşılık veriyorlar, üstünlüklerini sürdürüyorlar, sonunda anarşist mevzileri yerle bir ediyorlardı. Borkenau'nun 1936

---

da, İspanya'da ve şimdi istiyoruz, belki gelecek Avrupa savaşından sonra değil." (F. Morrow'un yer verdiği konuşmasından).

22. Garcia Oliver, askerî öğrencilere şöyle diyor: "Askerleriniz... yoldaşlarınız olmaktan çıkıyorlar ve ordumuzun askerî mekanizmasının çarkı içinde yerlerini almak zorundalar."

Ağustosunda gerçek bir "anarşist kalesi" olarak gördüğü Cuenca'nın durumu böyleydi. Şubat 1937'de Borkenau, Cuenca'yı bir "UGT kalesi" olarak buldu.

Anarşistlerin şaşkınlığının belirgin bir örneği de, Madrid saldırısının ilk saatlerinde hükümetin Valencia'ya aktarılması karşısında gösterilen tepkilerin çeşitliliğiyle ortaya konabilir. Önce bu karara karşı çıkan anarşist bakanlar sonunda kabul etmişler ve Caballero'yu izlemişlerdi. *Solidaridaid obrera* "hükümetin moral otoritesinin, yer değiştirilmesiyle yeniden kurulacağını, hatta pekiştirileceğini" belirtmekten çekinmiyordu. Oysa aynı anda, Madrid CNT-FAI şubesi "bakanlardan arınmış Madrid"i selamlamakta, Valencia şubesi de "ödlek ve kaçak" hükümet üyelerini suçlamaktaydı. Tarrancon'da, Sigüenza cephesinden gelen yüz kadar anarşist milis resmî konvoyu durdurdu, aralarında Sovyet büyükelçisi Rosenberg'in de bulunduğu bakanlarla elçileri tartakladı ve tehdit etti. CNT'nin Madrid sorumlusu Eduardo Val'in bütün ikna gücü gerekecekti bir yerlerine bir şey olmadan salıverilmeleri için.[23]

Bu olaylar anarşist hareketi gözden düşürmekte, saflarındaki "denetlenemeyen kişiler"in rolünü ifşa eden hasımlarının hareketlerine itibar kazandırıyordu. Özellikle de, yalnız tecrit edilmelerine katkıda bulunmakta, kendilerine karşı olan güçlerin bilinçli olarak gelişip gün ışığına çıkmasını sağlamaktaydı.

Kentlerdeki küçük burjuvazi ilk aylar süresince sinmişti. Ama anarşistler insanları korkutmuşlarsa bile üstün gelememiş, iktidarı ele geçirememiş, özellikle de düşmanı ezememişlerdi. Devrimi sonuna dek götüremeyince de, şimdi onun başkaldırmasına katlanmak zorundaydılar: Bitmeyen devrim düzenleyicilerine karşı çıkıyordu.

Kırsal yörelerde de durum aynıydı. Köylü ilk haftalarda kolektifleştirmeleri gönülden benimsemişti, ama şimdi istikrarsız durumundan ötürü kaygılıydı. Milislerin birçok şeye el koymaları sırtlarına ağır yük yüklemekte ve kolektifleştirmeler onlara vaat edilen cennet gibi görünmemekteydi artık. Kolektifleştirmelerin düşmanlarına yeniden güven gelmişti, düzen, yasallık ve mülkiyet konusundaki resmî açıklamalar da onları yüreklendirmekteydi. Yeni polise güvenebileceklerini biliyorlardı: 1937 Ocağında, Tarragone bölgesinde 600 nüfuslu bir köy olan Fatarella'da, küçük toprak sahipleri topraklarını kolektifleştirmek isteyen anarşistlere karşı silahı kapıp ayaklanacak ve olay sonunda birçok kişi ölecek, birçoğu da yaralanacaktı. Aşağı yukarı her yanda, kırsal yöreler devrime karşı tepki göstermekteydi.

---

23. Yazarlardan çoğunun belirttiğinin aksine, Tarrancon CNT'si milislerinin Demir Kol'a bağlı olmadıkları, Madridli unsurların söz konusu olduğu anlaşılıyor (Guzman'ın, *Madrid rojo y negro*'da, şefleri Villanueva hakkında söyledikleriyle karşılaştırınız).

Çünkü devrimci yükselişin doruğundayken, zaferin sağladığı birlik içinde zayıf Giral hükümetinin üstesinden gelemeyen anarşistler, şimdi, dağınık biçimde, yönsüz ve politikasız vaziyette, herkes tarafından kabul edilen, kendi yöneticilerince desteklenen güçlü bir hükümete, özellikle de, her yanda, kadrolara ve disipline, maddî olanaklara ve bir politikaya sahip olan Komünist Parti'yle PSUC örgütlerinin gitgide artan gücüne toslamaktaydılar. Her alanda anarşistlerin çöküşünün başlıca öğesi ve aynı zamanda bu durumdan en çok yararlanan söz konusu bu iki örgüt olacaktı.

KOMÜNİSTLERİN GÜÇLENMESİ

Daha önce gördüğümüz gibi, 1936 Eylülünden başlayarak, Komünist Parti ve PSUC siyasal hayatın çok önemli bir öğesi haline gelmekteydi. İç savaş başında 30.000 olan militanların sayısı yüz binleri bulmuştu ve 1937 Haziranında milyona ulaşacaktı.

Ama Moskova hükümetinin işe karışmasından beri, Komünist Parti ve PSUC yöneticileri bu önemli oyunu tek başlarına oynamaktaydılar. Temmuz sonundan başlayarak, Komünist Enternasyonal delegeleri parti yönetimini ve örgütlenmesini ele almışlardı. Madrid'de Medina takma adıyla tanınan Arjantinli Codovila, Bulgar Stepanov ve özellikle Moskova'nın İspanya'daki beyni, Alfredo adıyla tanınan, Ercoli diye de bilinen İtalyan Togliatti'ydi bunlar.[24] Barselona'da, Pedro adıyla tanınan Macar Geroe'ydü. Deneyleri çok değerli olacak ve çoğunlukla Rus gizli servislerinin ajanlığını yapan teknisyenler ve danışmanlarla çevriliydi hepsi. İspanyol Komünist Partisi'nin bütün askerî politikası, bu nedenle, dış ülkelerdeki en önemli NKVD ajanlarından İtalyan Vittorio Vidali'nin elindeydi. İspanya'da Carlos Contreras, özellikle de Binbaşı Carlos diye tanınan, Simon Tery'ye göre "pembe yüzlü ve sarı perçemli, palyaço suratlı ufak tefek bir adamdı" bu. Hepsinin elinin altında da, ciddî bir eylem ve propaganda aracının kurulmasını sağlayacak önemli paralar vardı.

Bütün dünyada gerici basın, komünistlerden esinlenen ve Moskova'nın altınıyla beslenen bir "Bolşevik devrimi"nin yarattığı yıkıntıları yazmaya çalışırken, Komünist Parti daha ilk anlarda cumhuriyetçi düzenin korunmasından, mülkiyetin ve yasallığın savunulmasından yana açık seçik bir tavır takınmıştı. Yöneticilerinin bütün söylevleri aynı temayı

---

24. Jesus Hernandez, Togliatti'nin ayaklanmanın ilk günlerinde ve dolayısıyla 1936 yazı sırasında İspanya'da bulunduğunu, devamlı olarak da İspanyol Komünist Partisi'nin Siyasal Büro'sunda çalıştığını söylüyor. Togliatti'nin resmî biyografi yazarları, Ferrara'lar, İspanya'ya 1937 Temmuzunda geldiğini (s. 280), "elinden geldiğince az görünmek zorunda olduğunu" (s. 288) söylüyorlar ve "çalışmasının tümüyle İspanya, Komünist Parti ve İspanyol halk hareketi sorunlarına hasredildiğini" teyit ediyorlar.

tekrarlamaktaydı: İspanya'da bir proletarya devrimi değil, yarı feodal İspanya'ya ve yabancı faşistlere karşı verilen bir ulusal ve halkçı savaş, aynı zamanda da bütün dünyada "demokratlarla" Almanya ve İtalya'yı karşı karşıya getiren savaşın bir bölümü söz konusudur. Komünist Parti, işçi sınıfıyla "öteki halk tabakaları" arasındaki "cephe birliği"ni bozabilecek her şeyi bütün gücüyle kınıyordu. Cumhuriyetçi yöneticilerle iyi ilişkileri sürdürmeye özellikle dikkat etmekte ve bıkıp usanmadan "köylüye, küçük sanayiciye ve küçük esnafa saygı" parolalarını tekrarlamaktaydı, "Yeni bir tip demokratik ve parlamenter cumhuriyet için savaşıyoruz" demekteydi José Diaz. Bu tür bir rejim "yarı feodal İspanya'nın maddî köklerinin yok edilmesini", "büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konulmasını", "kilisenin ekonomik ve siyasal gücünün yok edilmesini", "militarizmin tasfiyesini", "büyük finansal oligarşilerin belkemiğinin kırılmasını" gerekli saymaktaydı. Oysa Komünist Parti'ye göre, bu sonuçlara erişilmişti. Tek önemli görev de savaşmaktı dolayısıyla: "Önce Franco'yu yenmek", komünistlerin temel parolaları olmuştu. Bunu sağlamak için "ulusal ve halkçı blok"u sağlamlaştırmak, Halk Cephesi hükümetinin otoritesini güçlendirmek gerekliydi: Komünistler, Companys hükümetini Merkez Komitesi'ne, Martinez Barrio Cuntasını Halk Yürütme Komitesi'ne, yasal otoriteleri "sorumsuz komitelere" karşı destekliyordu. İlk günden beri düzenli bir ordu kurulması gerekliliğini savunmaktaydı komünistler, Giral'i destekleyecekler, bu yolu Largo Caballero'dan daha önce tutacaklardı, José Diaz, sık sık "kolektifleştirme ve sosyalizasyon deneylerine girişmek saçmadır ve düşmanın suç ortağı olmakla eş anlamlıdır" diye açıklamalar yapıyorlardı. Dolayısıyla da, Komünist Parti, devrimi sürdürmekten söz eden herkese karşı amansız bir kampanya sürdürmekteydi. "Savaşı kazanamazsak devrimi yapamayız" diye açıklamada bulunuyordu José Diaz. "Gerekli olan önce savaşı kazanmaktır." Bu yüzden, cumhuriyetçi saflarda bütün darbelerini sola, devrimcilere yöneltmekteydi. "Halkın düşmanları faşistler, Troçkistler ve denetlenemeyen kişilerdir" demekteydi aynı söylevde. Komünist Parti'nin propagandacıları, Moskova duruşmalarına dayanarak, bıkıp usanmadan Troçki düşmanı temaları tekrarlamaktaydılar: "Troçkizm bir siyasal parti değildir, karşı devrimcilerden oluşma bir çetedir. Faşizm, Troçkizm ve denetlenemeyenler, yalnız İspanya'da değil, bütün uygar ülkelerde siyasal hayattan temizlenmesi gereken üç halk düşmanıdırlar." Franz Borkenau, "Stalinist" komünist örgütleri, Franco'ya karşı verilen savaşın örgütlenmesinden öteye, sırasız olduğu gerekçesiyle, İspanya'da devrimin ta kendisine karşı yöneltilmiş açık bir savaşa doğru sürükleyen siyasal çizginin sonuçlarını ortaya koymuştur: "Komünistler sadece sosyalizasyon dalgasına karşı çıkmakla kalmadılar, aşağı yukarı bütün sosyalizasyon biçimlerine de

karşı durdular. Sadece köylülerin topraklarının kolektifleştirilmesine karşı çıkmadılar, büyük toprak sahiplerinin topraklarının dağıtılması yolundaki her türlü kararlı politikaya da başarıyla engel oldular. Sadece ve haklı olarak paranın yerel olarak ve çocuksu fikirlerle kaldırılmasına değil, devletin piyasaları denetlemesine de karşı çıktılar... Bir polis örgütü kurmaya çalışmakla kalmadılar, halk yığınlarının büyük nefret beslediği eski rejimin polislerini isteyerek, bilerek yeğlediler. Komitelerin iktidarını yıkmakla yetinmediler, kendiliğinden, denetlenemez her türlü yığın hareketine düşmanlık gösterdiler. Tek kelimeyle kaotik coşkunluğu disiplinli bir coşkunluğa dönüştürmek için değil, halk yığınlarının eylemleri yerine disiplinli bir asker ve yönetici kadro getirmek, halk yığınlarından tümüyle kurtulmak amacıyla hareket ediyorlardı.[25]

Bu tutucu politika Komünist Parti'nin ve PSUC'nin gelişmesini sağladı ve gördükleri ilgiyi arttırdı. Katalonya'da, zorunlu olarak sendikaya katılmakla ilgili kararname, PSUC denetimindeki zayıf UGT'nin üye sayısını kabarttı. Küçük esnaf, zanaatkâr ve küçük sanayicinin korunması bahanesiyle küçük ve orta burjuvazinin devrimci kazanımlara karşı savaş aracı haline gelen GEPCI (*Federacion des Gremios y Entidades de Pequenos Comerciantes y Industriales*) sendikası, onun koruyucu kanadı altında kurulacaktı. UGT'nin, tam tersine, yoksul köylülerden oluşan sağlam bir tabana dayandığı Levante'de, Komünist Parti, Mateu aracılığıyla, büyük toprak sahipleri dahil, bütün kolektifleştirme düşmanlarının destekleyeceği bir Bağımsız Köylü Federasyonu kuracaktı.

Daha genel bir deyimle, cumhuriyetçi İspanya'daki bütün düzen ve mülkiyet yanlıları, "düzen ve mülkiyet savunucuları" olan Komünist Parti'yle PSUC'ye yöneleceklerdi. Yargıç ve savcılar, yüksek memurlar, subaylar, polisler, diledikleri siyasal aracı, gerektiğinde de korunma ve güvenliği onda buluyorlardı.[26] Bununla birlikte de, Komünist Parti proletaryadan oluşan parti niteliğini yitirdi: 1938 yılında, Madrid'de, partinin rakamlarına göre 63.426 militandan 10.160 kişisi sendikalıydı. Bu da zayıf bir işçi yüzdesi ortaya koyuyordu.[27] Komünist Parti'nin propagandası partiye giren "önemli kişiler" üzerinde duruyordu zaten.

---

25. Borkenau, *a.g.e.*, s. 292.

26. Doğal olarak, kendilerine bir gizleyici örtü sağlamak isteyen birtakım sağcıların, örneğin CNT'ye aktıkları da görüldü böylece. Ama bir tek Komünist Parti, korumayla birlikte, düzen için verilecek bir savaş perspektifi sunmaktaydı.

27. Borkenau, Komünist Parti'nin her şeyden önce "asker ve memur yönetici kadronun partisi" olduğunu söylüyor. Ardından küçük burjuvalarla hali vakti yerinde olan köylüler, sonra küçük memurlar, en son olarak da sanayi işçileri geliyor. Dolléans, eski CEDA'cıların Komünist Parti'ye katıldığı Valencia örneğini verirken, "cumhuriyetçi blokun en tutucu öğeleri arasından" kendine yandaş topladığını söylüyor. Savaştan önce sadece bazıları cumhuriyetçi olan meslekten subayların çoğu, sağcı değillerse eğer, Komünist Parti'ye katıldılar. Miaja ve Pozas'ın, gençlerden Hidalgo de Cisneros, Galan, Ciutat, Cordon, Barcelo'nun adlarını verelim...

Ama bunlardan bazıları "işçi davası"na içten bağlılıkları konusunda her türlü güvenceyi vermekten uzak kişilerdi.[28]

Yine de, Komünist Parti'nin gelişmesini sadece ılımlı politikasıyla ve cumhuriyete bağlı oluşuyla açıklamak yanlıştır. Gerçekten de Komünist Parti ilk ayların kargaşalığı içinde, dikkate değer bir örgütleme gücü, çok etkili bir araç olarak koymuştu kendini ortaya. Gerçekleştirdiği bazı şeyler, antifaşist birlik çağrıları, her şeyden önce Franco'ya karşı savaşmak isteyenlerde, cumhuriyetçilerde, sosyalistlerde, sendikacılarda, örgütlenmemiş kişilerde büyük yankı uyandırmaktaydı. Hernandezler, Pasionaralar, Comoreralar bile, partileri iyi savaşabildiğini gösterdiği, yapıcı ve örnek olmayı bildiği için, komitelere ve "denetlenemeyen kişiler"e karşı saldırılarında disiplin çağrısında bulunduklarında ve yasallığa saygı duyulmasını istediklerinde ciddiye alınabiliyorlardı.

Madrid savunmasının hikâyesi de, Komünist Parti'nin bazı koşullarda sadece Ekim Devrimi ya da Kızıl Ordu gibi devrimci geleneklere çağrıda bulunmakla kalmayıp devrimciliğe özgü yöntemler uygulayabildiğini, tek kelimeyle geniş halk yığınları tarafından gerçek bir devrimci parti olarak görülebildiğini ortaya koydu. Pek çok İspanyol ya da "yabancı" militan, başkent savunması sırasında, antifaşist simgesini geçici gördükleri devrimci bir destan yaşadılar. Alman ve İtalyan kiralık askerlere karşı uluslararası proleter devriminin savaşçıları olarak görüyorlardı kendilerini. İçlerinden pek çoğu, geçici bir taktik geri çekilme söz konusu olduğu ve antifaşist savaşın sonunda dünya komünist devriminin bulunduğu inancıyla savaştılar.

Bu açıdan, Komünist Parti'nin gelişmesinde en etkili araçlardan biri 5. Alay oldu. 19 Temmuz günü, Madrid'deki komünist militanlar Cuatro Caminos'da bir manastırı ele geçirdiler ve ay sonunda sayıları 8.000 kişiyi bulacak bir birlik kurdular. "Alay" sözcüğüyle "5" sayısı anlamlıydı: Komünist Parti bu birliğe 5. Alay adını veriyordu, çünkü

---

28. 1 Ocak 1937 günü, Başkan Alcala Zamora'nın birkaç gün önce sürgünden dönen oğullarından José Alcala Castillo Komünist Parti'ye katıldı. 6 Ocak günü, Komünist Parti'nin radyodan yaptığı ve Balbontin'in de katıldığı özel bir yayın "karşı safta çarpışan ve yığınlar halinde İspanyol halkının saflarına geçmeleri istenen büyük burjuvazinin çocukları"na sesleniyordu. José Alcala Castillo, 1 Mayıs Bayramı için Sovyetler Birliği'ne gönderilen bir "emekçiler" delegasyonuna seçilmişti. 6 Ocak günü İzvestiya'da çıkan ve "büyük yoldaş Stalin"e teşekkür eden bir yazısı İspanyol basınında da yer alacaktı.
Komünist Parti'nin yeni militan tabakasını çok iyi temsil eden bir başka kişi de Constancia de la Mora'ydı. İspanyol oligarşisinin en büyük ailelerinden birinin kızı, tutucu devlet adamı Antonio de la Mora'nın torunu olan ve dedesine duyduğu hayranlığı gizlemeyen Constancia, Malagalı bir señorito'yla yaptığı kötü evlilik sonucu ailesi ve çevresiyle anlaşmazlığa düştü (ayrıca Koestler ve Chalmers Mitchell'in de sözünü ettiği Bolin'di kocası) Kocasından ayrılan ve Hidalgo de Cisneros'la evlenen Constancia de la Mora, Madrid sansürünü yönetmiş ve partisinin buyruklarına uygun olarak hükümet kararlarını bile sansür etmekten çekinmemişti. Özgeçmişi olan *Fière Espagne* adlı kitabı ilginç bir tanıklıktır: Bu zeki, çalışkan ve yürekli kadın, hâlâ kendi sınıfının dilini konuşmakta ve dedesinin sosyalistlere gösterdiği düşmanlığın bir eşini "aşırı devrimcilere" karşı göstermektedir.

ayaklanmadan önce Madrid'de dört alay vardı. Alayın kurulmasıyla görevlendirilen, yardımcılığını binbaşı Carlos'un yaptığı, siyasî bürodan Enrique Castro Delgado'ydu. Her taburda, çoğunluğunu komünist militanların oluşturduğu "Çelik Bölükler" kurdular, yedek ya da meslekten subaylarla astsubaylara sistematik çağrılarda bulundular. Rus yardımı sayesinde, 5. Alay şaşırtıcı bir hızla gelişti. Donatıldı, eğitildi, başına subaylar getirildi. Bir disiplin örneği olduğu için hükümet de bu alayı destekliyordu: Düzenli birliklerde uygulanan her şeyi, askerî selamı, apoleti, rütbeyi yeniden yürürlüğe koymuştu.

Başka kollarda görevlendirilen meslekten subaylar, normal buldukları hizmet koşullarını sağladığı için bu birliğe katılmak istiyorlardı. 5. Alayın bir orkestrası, bir korosu, *Milicia popular* adlı bir günlük gazetesi vardı. Kısa sürede bir de efsanesi oluştu. Eylül sonunda 30.000 kişiyi bir araya getiriyordu. 100.000'i aşan askeriyle 5. Kolorduyu oluşturacak ve sonunda Merkez ordusunun büyük yükünü çekecekti.

İlk kez 5. Alayda "komiser" sözcüğü duyuldu: Gerçekten de, Komünist Parti yöneticilerinin gözünde, birliğin gelişmesi parti mekanizmasının elinden kaçmamalıydı. Komiser, bu düzenli birliklerde, bir partinin siyasal disiplinini, teknisyenler üzerindeki denetimini, askerlerin moral takviyelerini sağlıyordu. Komünist Parti, komiserlik deneyinden etkisini orduya yaymakta yararlanacaktı. Komiserlerin aktif bir partiye sağladığı olanakları gerçekten anlamış tek örgüttü. Genel komiser Alvarez del Vayo'nun koruyuculuğu sayesinde, kuruluşunun daha ilk yılında komiserlik kurumunu tekellerine alabilmeyi başaracaklardı.[29] Onun sayesinde parolalarını ve başlıca propaganda temalarını askerler arasında yayabiliyorlardı: Demokrasi, yurtseverlik, disiplindi bunlar, Kızıl Ordu'daki siyasal komiserler devrimin ve sosyalizmin propagandacılarıyken, bu iki sözcük İspanyol komiserlerinin sözlüklerinden silinecekti. Bunu da isteyen, başlıca varlık nedenlerinden biri orduda devrimin hemen gerçekleştirilmesini savaş kadar önemli bir görev sayanlarla mücadele etmek olan Komünist Parti'ydi.

Rusların silah sağlamasından beri dokunulmazlık kazanan, devlet otoritesinin yeniden kurulmasını öneren antifaşist programın savunucuları, Ordu'nun örgütleyicileri, Stalinist komünistler, aynı zamanda

---

29. La Pasionaria, 19 Mart 1937 tarihli *Mundo Obrero*'da, komiserlerin uğradığı kayıpları verirken, belki istemeksizin komünist egemenliğini açıklamaktadır: Öldürülen 32 komiserden 21 kişisi Komünist Parti'ye, 7 kişisi Birleşik Sosyalist Gençlik hareketine (JSU) bağlıydı. 55 yaralıdan 35'i Komünist Partili, 1 tanesi de JSU'luydu. La Pasionaria gibi, komünistlerin ötekilerden daha yiğit oldukları ve dolayısıyla daha çok tehlikeye atıldıkları kabul edilse bile, etkilerinin çok ağır bastığı açıktı. Caballero açık seçik bir biçimde, Alvarez del Vayo'yu komünistlerin sızmasını kolaylaştırmakla suçlamaktadır. Prieto, Madrid cephesindeki komiserlerin şefi ve Komünist Parti siyasal büro üyesi Anton'u suçlamaktadır. Komünistlerin, öteki partilerden önce komiserlerin rolünün önemini anladıkları ve komünist adayların öbürlerinden çok daha fazla olduğu tartışılmaz.

koalisyon hükümetinin de en dinamik öğeleri oluyorlardı. Azaña, Companys, Prieto, hatta Largo Caballero onlara aynı güveni gösteriyorlar, daha sonra kendilerine gösterdiği güveni Del Vayo'nun kafasına kakacakları desteği gösteriyorlardı onlara. Durumları, sadece kamuoyunda değil, devlet mekanizması içinde de günden güne güçleniyordu. Halk ordusunun askerî ve siyasal kadrolarında tuttukları yeri az önce gördük. Sansür ve şifre servislerini denetleyenler de komünistlerdi. Partinin adamları (Madrid'de Burillo, Barselona'da Rodriguez Salas) yeni polisin kilit noktalarını ellerinde tutmaktaydılar. Uyumları ve disiplinleri bir sorun koyuyordu artık ortaya: Şimdiden, devlet içinde devlet olmaya başlamamışlar mıydı?

Birkaç ciddî olay, mevkilerini sık sık tekrarladıkları cephe birliği ve genel çıkarlar kaygısının her zaman haklı çıkarmadığı amaçlarla kullanmaya kararlı olduklarını ve –bu daha da ağırdı– bu yola Rus hükümetinin isteğiyle girdiklerini gösteriyordu. Madrid'de Savunma Cuntası kurulduğunda, bütün partilerin bu cuntada temsil edilmesi kararına rağmen, Komünist Parti "Troçkist" ve "Sovyetler Birliği'nin düşmanı" diye nitelediği POUM'un varlığını veto etti.[30] *La Batalla* bu durumu protesto etti ve anlaşmazlığı gün ışığına çıkardı: "Stalin'i gerçekten ilgilendiren" deniyordu 15 Kasım tarihli bu gazetede, "İspanyol proletaryasının ve uluslararası proletaryanın kaderi değil, bazı devletlerle başka bazı devletlere karşı yapılmış antlaşmalar politikası uyarınca Sovyet hükümetinin savunulmasıdır." 28 Kasım günü basına verilen bir notta, Sovyetler Birliği'nin Barselona'daki başkonsolosu Antonov-Ovseyenko, cumhuriyetçi İspanya'nın iç politikasına karışmaktan çekinmemekte ve *La Batalla* gazetesinin şahsında "uluslararası faşizme satılmış basın"ı kınamaktaydı. Bu olay Katalonya'da bir hükümet buhranına yol açacak, sonunda POUM'un *Generalitat* Konseyi'nden atılması sonucuna varacaktı. Bu olayın hemen ilk Moskova duruşmalarından sonra, 17 Aralık tarihli *Pravda*'da yorumlanması açık bir tehdit oluşturuyordu: "Katalonya'da Troçkistlerin ve anarko-sendikalistlerin tasfiyesi başlamış bulunmaktadır; Sovyetler Birliği'ndeki gibi aynı enerjiyle sürdürülecektir."

---

30. Madrid POUM sorumlusu Enrique Rodriguez'e bu kararı sosyalist Albar bildirdi ve şöyle dedi: "Büyükelçi Rosenberg sizin burada bulunmanızı veto etti. Haksız bir şey bu, doğal olarak, ama bizi anlayın: Sovyetler Birliği güçlü; POUM'un desteğinden yoksun kalmakla Sovyetler Birliği'nin yardımından yoksun kalmak arasında seçim yaptık. Boyun eğmeyi ve POUM'u dışarıda bırakmayı yeğledik." Bunun üzerine, Andrade ve Gorkin, Madrid'e gittiler, ama onlar da başarısızlığa uğradılar. POUM Cunta'da temsil edilmeyecekti.

Tabloda, ayrıca, daha pek çok kaygı uyandırıcı gölge vardı. İktidar ikiliği kaybolmuştu, ama pek çok durumda yerini, organlarının birbirlerini engelledikleri ya da rahatsız ettikleri çok yanlı bir yönetime bırakmıştı. Vali Arraiz'in ve Komite'nin hayalet iktidarlarının yan yana yaşadığı Malaga bir istisna değildi ve bu kentte de tek gerçek otorite işçilerle köylülerden oluşma birliklerini anlamak ve yönetmek yeteneğinden yoksun askerlerin elindeydi. Yüzlerce köy polis örgütünün ortaya çıkardığı sakıncalar polisin yeniden düzenlenmesiyle ortadan kaybolmuştu, ama Borkenau gibi biz de kabul etmek zorundayız ki onlarla birlikte "köyün iç savaşa karşı gösterdiği büyük ilgi"de yitip gitmişti. İtalyan liberteri Bertoni, Huesca cephesinden şunları yazıyordu: "Her türlü yeni inançtan, her türlü toplumsal dönüşüm fikrinden, her türlü devrimci azametten sıyırılan İspanya savaşı... korkunç bir hayat memat meselesi olarak kalmaktadır, ama yeni bir rejimin ve yeni bir insanlığın ortaya konduğu savaş değildir artık."[31]

Oysa Madrid savaşı tam o sıralar sürüp gidiyordu: İki düzenli ordunun çarpıştığı, uçakların, topların ve zırhlı araçların çatıştığı çağdaş bir savaş, savaşçıların moralinin teknik yönden olanaksızı gerçekleştirdiği, silahlı halkın Avrupa'nın en büyük iki askerî gücüne kafa tuttuğu bir devrimci savaştı bu aynı zamanda. Cumhuriyetçilerin bu savaştaki tek büyük zaferleri sayılan Madrid ve Guadalajara çarpışmaları tam bu dönemeçte yer alıyordu: Örgütlenme ve disiplin coşkunlukla inancı yok etmemişti, coşkunluk ve inanç disipline ve örgütlenmeye dayanmaktaydı, yol açabileceği özveriler ne olursa olsun, hiçbir savaşın onsuz zafere ulaşamadığı silaha da.

31. Berneri'nin, *Guerre des Classes en Espagne* adlı eserinden (s. 40).

Onuncu Bölüm
Madrid: No Pasaran!

28 Eylül 1936 günü hastaneyi ellerinde tutan CNT'ye bağlı milislerin öldürülmesiyle Toledo'daki son direnmeler de sönmekteydi. Yeni bir sayfa açılıyordu, başkent için verilen savaş. Milliyetçi komutanların gözünde son savaş olması gerekiyordu: Madrid'in düşüşü cumhuriyetçilerin yıkılışının da işareti olacaktı. İçlerinden hiçbiri milislerden gelecek ciddî bir direnmeyi bir an için bile düşünmüyordu. Yabancı gözlemcilerin çoğu da bu görüşü paylaşmaktaydılar: Diplomatik çevreler, Roma ve Berlin'in gözünde İspanya'nın yasal durumunu değiştirecek ve Franco hükümetinin tanınmasına olanak sağlayacak olan başkentin düşüşüne hazırlanıyorlardı.

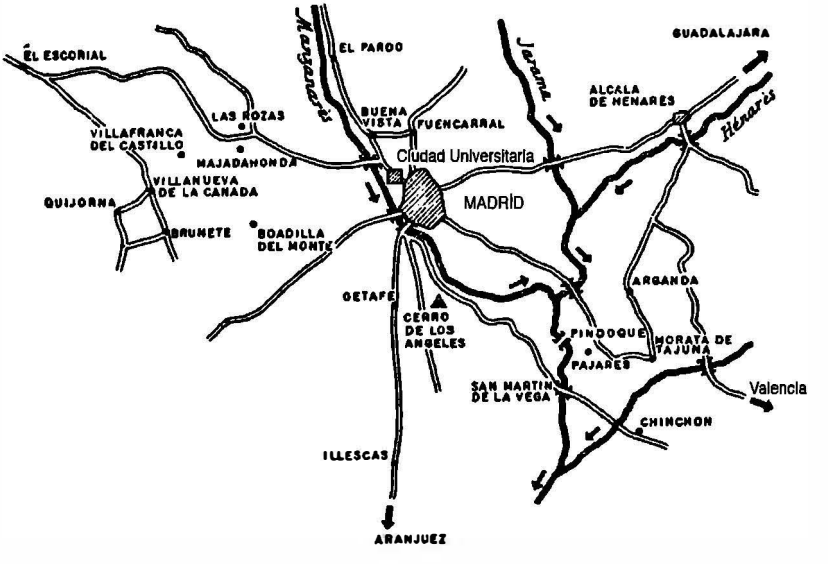
Darbeci generaller, 12 Ekimde kutlanan Irk Bayramı gününde Madrid'e girebileceklerini düşünmekteydiler.[1] Başkente saldıran orduya general Varela komuta ediyordu: Savaşçı, disiplinli, özgüvenli, hiçbir direnmeyle karşılaşmayacaklarından emin, Morolardan ve lejonerlerden oluşma, 20.000 meslekten asker. Saldırı başlangıçta öngörülen plan uyarınca yürütüldü: Tajo vadisi boyunca ilerleyen kol, 10 Ekim günü Sierra'dan gelen Davila kolordusuyla birleşti. Uribarri ve Bayo'nun komuta ettikleri Levante milislerinin saldırılarından başka hiçbir direnmeyle karşılaşmamıştı, bu gerilla hareketi de cepheden saldırılarında hiç karşılık görmeyen çağdaş bir ordunun ilerlemesini önleyecek yeterlilikte değildi. Üç günde saldırganlar 27 kilometre ilerlediler; ayın 15'inde alınan Chapineria, 18'inde düşen Navalcarnero ve 21'inde ele geçen Illescas arasında Madrid'i kuşatacak kıskaç belirleniyordu.

ELE GEÇİRİLMEK İSTENEN BİR KENT

Daha Eylül sonunda Voelckers'in Berlin'e verdiği rapor çok iyimserdi. Madrid bir kuşatmaya dayanamazdı. Hiçbir yiyecek stoku, uçaksavar savunması, hiçbir savunma hattı, siperi bile yoktu. Kenti savunan milisler kötü silahlandırılmıştı, tecrübesizdiler ve özellikle başlarındaki

1. Irk Bayramı, Kristof Kolomb tarafından Amerika'nın keşfinin anılmasıdır.

subaylar yetersizdi. Kuşkusuz, Rus yardımının somut belirtisi olan ilk çağdaş silahlar gelmişti: Bu silahların milislerde uyandırdığı şaşkınlık bile tecrübesizliklerini kanıtlamakta ve durumu gerçekten tersine çevirmeye katkıda bulunabilecekleri varsayımını konu dışı bırakmakta gibiydi. 28'inde radyoda yaptığı bir açıklamada Largo Caballero şöyle diyordu: "Elimizin altında müthiş mekanize silahlar var. Tanklara ve güçlü hava kuvvetlerine sahibiz." Ve aynı gün, uçakların desteğindeki dört Rus tankı, bir yarma hareketini başardı. Ama piyade tankları izleyememişti ve cumhuriyetçi ordunun ilk karşı saldırısı bir başarısızlıkla sonuçlandı. Madrid askerî yöneticileri durumun ciddiyetinin bilincindeydiler zaten ve anlaşıldığı kadarıyla başkentin kaçınılmaz düşüşüne boyun eğiyorlardı. Merkez ordusuna komuta eden general Asensio, kötümserliğini açıkça ortaya koydu: 24 Ekim günü onun yerini alan general Pozas da, savunma yapılabileceğine inanmıyordu. Her ikisi de, zaman varken başkentten ayrılmasını hükümete öğütlediler.

Kasım başında, birlikleri yeniden düzenledikten sonra, sonuncusu olacakmış gibi görünen saldırının yönetimini general Mola ele aldı: Tartışmalardan sonra, darbecilerin genelkurmayı, hiç değilse Varela'nın çekindiği işçi mahallelerindeki sokak savaşlarından uzak durarak Casa del Campo ve Ciudad Universitaria üzerinden Madrid'e girme kararını verdi. Madrid'in Ruslardan yardım aldığını öğrenen darbeci generaller, savunmacılar kendilerini toplama fırsatını bulamadan darbeyi indir-

meyi kararlaştırmışlardı. 4 Kasım günü Getafe havaalanı ellerine geçti, 6 Kasım günü Yagüe komutasındaki birlikler, Carabanchel'i ve güçlü bir mevzi olan Cerro de Los Angeles'i aldı. Mola, kendi ordusunun araçlarıyla başkente girmesi gereken Madrid'in yeni belediye meclisini genel karargâhına çağırdı. Burgos Radyosu, 4 Kasım gününden beri "Madrid'in Son Saatleri" adlı yeni bir programa başlamıştı. 7 Kasımda Franco, ertesi günü Madrid'deki ayinde hazır bulunacağını açıkladı, 8 Kasımda Manzanares üzerindeki Segovia ve Toledo köprülerine erişildi.

Madrid'in düşüşü bir saat sorunuydu artık: Bakanlar Kurulunda, Largo Caballero, çekimser kalan komünistlerle anarşistlere hükümetin Valencia'ya hareketini zorla kabul ettirdi. Kararın oybirliğiyle alındığı açıklansa da pek çok savaşçı bu tedbiri bir kaçış olarak gördü.[2] Tarrancon'daki acıklı güldürü[3] sadece anarşistlerin bilinen disiplinsizlikleriyle açıklanamazdı: CNT milislerinin tutumu, işçilerin her yerden daha çok hükümete güvendikleri ve disiplinini benimsedikleri Madrid'de çok yaygın olan bir ruh haline uygun düşmekteydi. 9 Kasım günü hükümetin kaçtığını, başkentin ne pahasına olursa olsun savunulması için bir genel seferberliğe girişmeyi bile denemeden uzmanlarının yenilgiyi "kabullendiklerini" gördüler. Eylülün ilk günlerinde 20.000 gönüllü içinde 2.000'den azı kullanılmıştır tahkimat çalışmalarında. Sosyalist, komünist, anarşist militanların gözünde savaş daha yitirilmemişti. Bakanları kurşuna dizme eğilimi ölünceye kadar dövüşme isteğiyle at başı gidiyordu. CNT Madrid şubesinin *"Viva Madrid sin gobierno* (Yaşasın hükümetsiz Madrid) çığlığı, tartışılmaz biçimde, çok yaygın bir duyguya cevap vermekteydi.

MADRİD SAVUNMASI: GENERAL MIAJA VE CUNTA

Largo Caballero hükümeti, giderken, başkentin savunmasını general Miaja'ya bırakmıştı. Yazarlar ve tanıklar, o güne dek hep geri planda kalan, ama sonra Madrid kahramanı olan bir generalin atanma nedenleri üzerinde bol bol tartışmışlardır. Meslekten subay olan, Simone Téry'nin anlattığına göre, "bu altmış yaşlarında tombulca, ama alışılmamış bir canlılığa sahip" adam, José Miaja hiçbir zaman hararetli bir cumhuriyetçilik koymamıştı ortaya: Savaştan önce, İspanyol Askerî Birliği'nde bile görev almıştı üstelik. Martinez Barrio'nun çok kısa süreli olan uzlaşma hükümetinde Savunma Bakanlığı yapmış –bu seçimin kendisi bile anlamlıydı– aynı görevi Giral hükümetinde kabul etmemiş, ama bu

2. Caballero, gerekçe olarak, baskına uğrama riskini, hükümetin darbecilerin eline düşmesi tehlikesini, kuşatılan başkentte olanaksız hale gelen ülkenin bütününün yönetilmesine yönelinmesi gerekliliğini öne sürüyor.
3. Önceki bölüme bkz.

hükümetin hizmetine girmişti. Albacete'nin geri alınmasını sağlayan harekâtı o yönetmişti. Valencia'da teğmen José Benedito'nun hakaretleriyle karşılaştığını daha önce gördük. Oradan, Endülüs cephesine komuta etmekle görevlendirilmiş, komutasındaki kişilerden bazıları tarafından "sabotajla" suçlanmış ve Largo Caballero 24 Ekim günü onu Madrid'e atamıştı.[4] Bu atamanın gerçek etkenleri ne olursa olsun, bazılarının söylediği gibi o tarihte Miaja'nın hiçbir özel bağ kurmadığı Komünist Parti tarafından "kabul ettirilmesi" ya da "önerilmesi" söz konusu değildi.

Ona komutanlık görevini veren kararname,[5] 6 Kasım tarihli Bakanlar Kurulunda kurulması kararlaştırılan "başkent savunmasını düzenlemek ve denetlemekle görevli savunma cuntası"nda hükümeti temsil etmekle de yükümlü tutmaktaydı. Bir hükümet kararnamesi sonucu doğan, bir hükümet delegesinin başkanlığında toplanan, hükümeti destekleyen bütün parti ve sendika temsilcilerinden oluşan Madrid Savunma Cuntası, aslında ne basit bir danışma kuruluydu, ne de hükümete ek bir yan kuruluştu. Hükümetin gidişinin inisiyatifi savaşmak isteyenlerin eline bıraktığı bir sırada başkentin başına geçen Cunta, dili ve yöntemleriyle gerçek bir devrimci hükümet olacaktı.

Her şeyden önce bileşimiyle devrimciydi. Anlaşıldığı kadarıyla, general Miaja, önce bütün partilerin temsil edildiği Komiserlik'deki adamlara çağrıda bulunmayı düşünmüştü: Ama "önemli kişilerin" çoğu hükümetle birlikte Madrid'den ayrılmıştı. Bu yüzden de adı duyulmamış kişilere çağrıda bulunacaktı. Meslekten, yaradılışı ve kafa yapısıyla asker olan, düzene, disipline, etkililiğe bağlı bulunan Miaja, doğal olarak, Mije'nin derhal komutasına vereceği ve Komünist Parti sekreteri Checa'nın birlikle arasında irtibat görevi yapacağı 5. Alaya dayanacaktı. 7 Kasım akşamı Cunta kurulmuştu: Üyeleri öylesine gençti ki –neredeyse hepsinin yaşı otuzdan küçüktü– onlara "Miaja'nın çocukları" adı verilecekti. Kendininkine eklenen UGT ve JSU temsilciliği aracılığıyla, üstlendiği görevlerin öneminden ötürü, Komünist Parti Cuntayı denetimi altında tutuyordu.[6]

---

4. 24 Ekim tarihli atamalar şunlardı: General Asensio Savunma Bakan yardımcısı, Pozas Merkez ordusu komutanı oluyor, general Miaja da Madrid ordusu komutanlığına getiriliyordu. *Mis recuerdos*'da, Largo Caballero, başlıca kaygısının Miaja'ya onurlandırıcı görevler vererek onu *paseo* tehlikesinden uzak tutmak olduğunu söylüyor. Yine de, Madrid savunmasını güven duymadığı bir generale bırakması garipti.

5. Miaja'nın özgeçmişini yazan Lopez Fernandez, Koltsov ve onlardan sonra Colodny, general Asensio'nun bir hatasının az kalsın felakete yol açacağını söylüyorlar: Asensio Miaja ve Pozas'a gönderdiği çok gizli emirleri içeren ve son anda açılması gereken zarfları birbirine karıştırmıştı. Onlara bakılırsa, Miaja, zarfları zamanından önce açmış ve böylece hatayı tam zamanında anlayıp zararlı sonuçlarının önüne geçebilmişti.

6. Cunta sekreteri Frade, resmen sosyalist olarak bilinmekle birlikte, Barea ve Koltsov tarafından komünist olarak gösteriliyor. 9 Kasım tarihli Cunta'da üç komünist militan vardı: Parti örgütünden Mije, JSU'dan Carillo ve UGT'den Yagüe. Onlarla birlikte komü-

Madrid'in savunması Komünist Parti'nin işi, Komünist Enternasyonal'in işi, Sovyet Rusya'nın işi oldu. Prestijleri ve otoriteleri söz konusuydu bu savaşta. Bütün iç savaş boyunca, komünistler, savaşa hiç böylesine hararetli katılmamışlardı. Ruslar, 1936 Kasımında Madrid uğruna harcadıkları çabayı bir daha hiç göstermeyeceklerdi.

Rusların sağladığı ya da onlar aracılığıyla satın alınan silah ve donanım, Ekim içinde, sonra da Kasım ve Aralıkta Madrid'e yöneldi gerçekten. Madrid'i savunanların tüfekleri, el bombaları, makinelileri, tankları, uçakları, topları, cephaneleri olacaktı. Yavaş yavaş, savaş sırasında ortaya çıkan bir çağdaş ordu, başkent önünde saldırılara karşı koymaktaydı. Bütün çağdaş tekniklerle içli dışlı, hükümete bağlı az sayıdaki subayların çok üzerinde yetenekleri olan komutanları vardı. Rosenberg, 5. Alayın geliştirilmesine yardımcı olan bir grup subayı beraberinde getirmişti. Daha önemli olan ikinci bir Rus subay grubu, 20 Ekim dolaylarında gelecekti: Bu subaylar ancak takma adlarıyla tanınıyorlardı, ama oynadıkları rolün önemi tartışılmazdı ve anlaşıldığı kadarıyla Miaja ve Rojo'nun rolünden daha büyüktü. Genelkurmayı yöneten ve savunmanın gerçek örgütleyicisi olan Gorlev'di. Zırhlı birliklere komuta eden "Pavlov"du. André Malraux'nun yiğit filosundan[7] çok daha güçlü ve etkili olan hava kuvvetlerine "Douglas" komuta ediyordu. Askerî yetenekleri yadsınamayacak olan ve aynı zamanda gerçek bir siyasal yönetici olduğunu gösteren Mihail Koltsov da, *Pravda* özel muhabirliği gibi resmî bir görev sayesinde Stalin'le ve Voroşilov'la doğrudan bağlantı kurabiliyordu. Moskova'da yetiştirilen yabancı komünistler de önemli bir askerî rol oynamaktaydılar: Daha önce sözünü ettiğimiz Carlos Contreras'ın yanı sıra, Madrid'deki ordu komiserliğinin başında bulunan Miguel Martinez'e ayrı bir yer ayırmak gerekiyor.[8]

---

nist militanlar bütün kilit noktalara yerleştirilmişlerdi. 5. Alayın bütün kurmayları Mije'yi çevrelemekteydi. Carlos Contreras kurmay başkanıydı, Castro Delgado harekât sorumlusu, Jose Cazorla örgütleme sorumlusu, Daniel Ortega Gizli Servis sorumlusu, doktor Pianelles de Sağlık hizmetleri sorumlusuydu. Carillo'yla birlikte, JSU yürütme kurulu "İçişleri"nin kilit noktalarına yerleşti: Cabello radyoyu, Claudin basını, Serrano Poncela güvenliği, Federico Meichor da ulusal muhafız birlikleriyle *asalto*'ları denetliyordu. Komiserliği yönetenler de, komünist Miguey Martinez (8 no.lu dipnota bkz) ve Francisco Anton'du (Hernandez, Castro ve Campesino'ya göre La Pasionaria'nın sevgilisi)... 4 Aralık günü Cunta yeniden düzenlendiğinde, genel komiserliğe atanan Mije'nin yerini yine bir komünist olan Dieguez aldı, Cazorla, Carillo'nun yardımcılığına getirildi. Carillo kendini tümüyle JSU örgütüne verdiğinde 1 Ocak günü onun yerini alacaktı. Yaralandıktan sonra da Yagüe'nin yerine, JSU'dan bir başka komünist, Lues Nieto geçecekti. Cunta'nın öteki üyeleri, cumhuriyetçi Carreno ve Enrique Jimenez, daha sonra Gonzalez Marin, CNT'den Amor Nuño, Anarşist Gençlik hareketinden Enrique Garcia, Sendikalist Parti'den J. L. Caminero ve 4 Aralık günü Frade'nin yerini alan sosyalist Maximo de Dios'tu.

7. Hava Kuvvetleri konusunda olduğu gibi İspanya'da bulunan Rus subaylarının gerçek kimlikleri konusunda da 2. Kitap Üçüncü Bölüme bkz.

8. Miguel Martinez'in gerçek kimliği uzun süre bir sır olarak kaldı. Colodny (*a.g.e.*, s. 33), kaynak olarak Koltsov'u göstererek Miguel Martinez'in gerçekte bir Rus subayı olduğunu söylüyor. Oysa Koltsov (*a.g.e.*, s. 18) Miguel Martinez'in Meksikalı bir komünist olduğunu

Yine bu belirleyici saldırı sırasında, cephede ilk uluslararası tugaylar da görünmüştü: Colodny'ye göre, coşkun "*Vivan los Rusos*" çığlıkları arasında ve büyük bir düzen içinde Gran Via'dan geçen 11. tugaya bağlı 3.500 kişinin ardından, başkent çevresindeki Kasım ve Aralık savaşlarına katılan 11. ve 12. tugaya bağlı toplam 8.500 kişiydi bunlar. Onlarla birlikte, ünü Miaja'nınkini gölgede bırakan general Kléber, Lukacz, Hans gibi komutanlar da gelmişti. Bunlar şok birlikleriydi ve 8 Kasım gecesi, Casa del Campo'da, beş İspanyola bir Uluslararası Tugay askeri oranında ateş hattı üzerine serpiştirilecekler, silahların ve barınakların kullanılmasında pratik örnekler vereceklerdi. Özellikle de, bu yabancı gönüllüler, çoğunlukla çok ağır bir militan hayatı geçirmiş, grevleri, sokak savaşlarını, yeraltı çalışmalarını, cezaevini ve genellikle işkenceyi, küreği, sürgünün sefaletini tatmış adamlardı. Colodny, Thälmann ve Edgar André taburlarındaki Almanlar için "yıkılmaz kişiler" deyimini kullanıyor.[9] Devrimci inançları, sahip bulundukları özveri ruhu, çelik disiplinleriyle, parlak başarıları kadar güçlü etkileri ve İspanyol yoldaşlarına örnek oluşlarıyla da yeri doldurulmaz ve eşsiz bir savaşçı birlik oluşturuyorlardı.

CUNTANIN YÖNTEMLERİ

Avrupa'nın bütün ülkelerinin devrimcilerinin ve Rus danışmanların İspanya'ya gelişiyle, Madrid, 1917 Ekim örneğinin propagandasından esinlenen bir devrimci destan havası yaşamaya başladı. "Madrid'i Petrograd gibi savunmak gerek" yazılıydı Komünist Parti'nin dev afişlerinde. Rosenberg'le birlikte gelen ve bütün Madrid sinemalarında gösterilen *Kronştadt Denizcileri*, Çapayev ya da *Potyomkin Zırhlısı* filmlerini görmeye koşan Madridliler, bu filmler aracılığıyla, yeniden yaşadıklarını

---

belirtiyordu. "Altı devrim" yaptığını ve "Meksikalı olduğunu" söyleyen Malraux'nun Enrique'si mi acaba söz konusu kişi? Castro Delgado da (*a.g.e.*, s. 33) Miguel'den "Madrid'de komiserlik yapan bir Bulgar olarak söz ediyor. Bulmacanın anahtarını ise Ilya Ehrenburg veriyor (*La Nuit tombe*, s. 185 ve 189): "Miguel Martinez" *Pravda*'nın ve Stalin'in özel ulağının takma adlarından biriydi, yani Mihail Koltsov'un ta kendisi. Gölgede kalması ancak böyle açıklanır, hem de basının Vidali (Carlos Contreras) gibi yabancı komünistleri ön plana geçirdiği bir dönemde.

9. Siyasal komiser ve Alman gönüllülerinin lideri Hans Beimler, bu tür kişileri mükemmel simgelemektedir: 1895 yılında doğan bu sosyalist militan, savaş sırasında deniz kuvvetlerinde silah altındayken, daha sonra Alman Komünist Partisi'nin çekirdeğini oluşturacak olan Spartakus grubuna girdi. 1918 devrimine katıldı, Cuxhaven Denizciler Konseyi üyesi oldu. Ardından 1919 Bavyera devrimine de katıldı ve "Devrimci Denizciler"in Kızıl Muhafızları arasında hizmet etti. 1921 yılında başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanmaya katılması, iki yıl hapis cezasına çarptırılmasına neden oldu. 1930 yılında Reichstag'a milletvekili seçildi, tutuklandı, Dachau'ya atıldı ve birkaç hafta sonra oradan kaçtı, Moskova'ya sığınıp Hitler yönetiminde kurulan kampları ilk kez, *Au Camp des Assasins de Dachau* (Moskova, 1933) adlı eseriyle açıkladı. 1936 Temmuzunun son günlerinde Barselona'ya geldi ve Thälmann birliğini kurdu. Oynadığı rol ve hangi koşullarda öldüğü konusuna, 2. Kitap Üçüncü Bölüm'de döneceğiz. Bu konuda, Antonia Stern'in ne yazık ki hâlâ yayımlanmamış bulunan eserine dikkati çekeriz: *Das Leben eines revolutionäre Kämpfers unserer Zeit; Hans Beimler, Dachau-Madrid.*

sandıkları Rus devrimi geleneğiyle doğrudan bağlantı kuruyorlardı. Karalara bürünen ve işçi devriminin simgesi gibi görünen La Pasionaria, tanıkları çok etkileyecek olan Madrid kadınlarının gösterilerini düzenliyordu. İspanyollara özgü bir biçimde, kısa ve yiğitçe sözleri haykırıyorlardı bu kadınlar: "Diz çöküp yaşamaktansa ayakta ölmek yeğdir." "Bir ödlek karısı olmaktansa bir yiğidin dul karısı olalım." Madrid'i savunmak için savunucularını güçlendirmek gerekiyordu. Cunta bunu biliyordu: Hükümetin "yasallığı", "düzen ve mülkiyete saygı gösterilmesi" konusunda söylevler verildiği yoktu şimdi. Gerçekleştirmekte oldukları "proleter devrimi"ni yüceltmek için Madrid "emekçileri"ne hitap etmekten çekinmiyordu Cunta[10].

Madrid savunması için, Cunta, Irun'da, San Sebastian'da, başka yerlerde CNT ve POUM militanlarının geçerli kıldıkları devrimci yöntemleri uyguluyordu: halkın silahlanması, komitelere büyük yetki verilmesi, halk yığınlarının harekete geçirilmesi, ilkel bir devrimci adaletin uygulanması gibi. 9 Kasım günü, sendikalar tarafından ateş hattına gitmek ve öldürülen ya da yaralanan savaşçıların silahlarını toplamak üzere cepheye silahsız işçi yığınlarının sürüldüğü görüldü. Halk Evleri ve anarşistlerin kurduğu Okuma Odaları seferberlik merkezleri olmuştu: Tehlikedeki dış mahallelerin sokaklarında barikatlar yükseliyordu: "Kadınlar ve çocuklar" diye yazıyor Colodny, "canlı bir zincir oluşturuyor ve askerî yönden önemsiz, ama psikolojik açıdan yıkılmaz olan, Varela'nın saldırısını bekleyen simgesel duvarlar ören duvarcılara Madrid'in taşlarını uzatıyorlardı." Savunmayla ilgili acil görevleri, hava teyakkuzunu, kuşkulu kişilerin izlenmesini ele alan mahalle, sokak, apartman komiteleri kurulmaktaydı. Komünist Parti Madrid şubesinde kimsenin "yasa dışı kuruluşlar" diye nitelemeyi düşünmediği bu komitelerin kurulmasını 5. Alayın kendisi istiyordu halktan.[11] Kendiliğinden ve Cunta'nın çağrısıyla uzmanlaşmış

---

10. 13 Kasım günü, 5. Alay komutanı JSU örgütlenme komiseri ve Komünist Partisi merkez komite üyesi Triton Medrano, radyodan bir çağrıda bulundu: "Özgürlüğü ve geleceği fethetmek, dayanışması zafere olan inancımızı büyük bir güçte sağlamlaştıran Sovyetler Birliği halklarının eşsiz örneğini izlemek, İspanya'yı ilerici bir ülke, halkının rahatını sağlamakla birlikte onu dünyada barış ve gelişme kalesi bir ülke durumuna getirmek söz konusudur. Halk ordusunun ve milislerin savaşçıları! Silahlı gençlik! Gelecek bizim ellerimizdedir. Canlarını verenlere lâyık olalım! Bütün dünyanın ezilenlerini zaferimizle harekete geçirelim!" (Quinto radyosundan naklen 14 Kasım tarihli *ABC* gazetesinde iktibas edilmiştir).
Bu metin, bizce, şu iki noktayı çok iyi canlandırmaktadır:
Sovyetler Birliği'nin devrimci prestijinin ve Ekim devrimi efsanesinin kullanılması;
Devrimci duygulara çağrıda bulunmanın işçi enerjisi için en iyi uyarıcı olduğu bir çağda, devrimci "proletarya enternasyonalizmi" duygusundan yararlanılması. Komünist Parti'nin çok kısa süre kullandığı, tehlikeli bir silahtı bu.

11. "Ev Komisyonları"nın seçimle görevlendirilen "komşu komiteleri"yle birlikte genelleştirilmesi gerçekten "İkinci Madrid devrimi"ni, "Madrid Komünü'nün otantik bir temelini oluşturuyordu. Cunta ve onunla birlikte, Komünist Parti, bir yandan bu örgüt türünü –tüm proletarya güçlerini harekete getirebilecek tek örgüt türüydü bu– desteklerken, diğer yandan onu denetlemeye de çalışıyordu. Sadece Cunta'da temsil edilen "parti ya da

komiteler de kuruldu: İaşe Komiteleri, Ulaştırma Komiteleri, Cephane Komiteleri, Yemek pişirmek ve çamaşır yıkamak için Kadın Komiteleri. Cumhuriyetçi polis dışındaki kişiler tarafından girişilen tutuklamaların ve aramaların da "yasa dışı" ya da "izinsiz" oldukları gerekçesiyle kınanması söz konusu değildi. *Asalto*'lar ve Sivil Muhafızlar ilkel bir biçimde tasfiye edildi, yüzden fazla Sivil Muhafız birkaç gün içinde tutuklandı. Son aylarda kurulan polis örgütlerinin çoğu Valencia'ya nakledildi. Garcia Atadell ve yardımcıları ülke dışına kaçtılar.[12] Pedro Checa'nın komuta ettiği 5. Alaya bağlı "güvenlik muhafızları", Val'in yardımcılarından anarşist Salgado tarafından yönetilen Savunma Bakanlığı'na bağlı "özel servisler", aramaları, tutuklamaları, kurşuna dizmeleri artırdı. Koltsov'a göre, 6 Kasım günü *Carcel modelo*'dan tutuklu darbecilerin en önemlilerini bıraktıran Miguel Martinez oldu. O gün, salıverilen 600 tutuklu, Arganda yolu üzerinde vurulup öldürüldü. Galindez'e göre, 400 tutuklu daha iki gün sonra aynı biçimde can verecekti. Yargısız infaz uygulaması, Kasım ve Aralık aylarında da Santiago Carillo ve yardımcısı Cazoria'nın sorumluluğu altında sürecekti. Yabancıları gözetme kaygısı, burada, Cunta yetkililerini, elçiliklerin içine kadar girip sığınanları ve Franco'nun ajanlarını öldürmekten alıkoymayacaktı.[13] Bu yöntemlerle ilgili değerlendirme ne olursa olsun, amaçlarına ulaştıklarından kuşku yoktu: "Beşinci kol"[14] darbeci komutanların kendisinden bekledikleri rolü oynayamayacaktı.

---

sendikalara" üye en az üç kişinin yer aldığı komşu komitelerini kabul ediyor (12 Kasım tarihli genelge) ve onları Halk Cephesi'nin sektör komitelerinin yetkisine veriyordu. Cunta, Komite ve Komisyonların kendiliğinden Federasyon haline gelme yolundaki her türlü girişimlerine karşı çıkıyor ve onlardan önce davranmak için, hep kâğıt üzerinde kalacak olan bir "Ev Komisyonları Merkez Komitesi" kurulmasını öngörüyordu. "Komşu Komiteleri" üyelerinin, Komitelerin Cunta'da temsil edilmeleri yolundaki sayısız isteklerine de karşı çıkıyordu (12 Kasım tarihli bildiri). Gerekçesi, siyasal hükümetin de rızasıyla Savunma Cuntası'na siyasal örgütler ve sendikalar tarafından atama yapılmış olmasıydı. Böylece Cunta, gücünü aldığı bu devrimci komiteler hareketini başlattığı sırada, onlar tarafından aşılmamayı, denetimlerini elinde tutmayı da düşünüyor, bu amaçla kendilerinden değil de, hükümetten gelen bir devlet otoritesini tepelerinde tutuyordu. Bu tedbirler sayesinde, ikinci Madrid devrimi bir Komün olmayacaktı.

12. Garcia Atadell ve iki yardımcısı, polis eylemleri sırasında çalınan mücevherlerle Fransız sınırını geçtiler. Güney Amerika'ya doğru yola çıktılar, ama Santa Cruz de la Palma limanına uğramak talihsizliğiyle karşı karşıya kaldılar. Milliyetçi yetkililer tarafından tutuklandılar, Sevilla'ya götürüldüler, ölüm cezasına çarptırılıp kurşuna dizildiler.

13. Cunta ve hükümet böylece Belçika Büyükelçiliği ataşesi olan ve Galindez'in bile Franco hesabına çalıştığını düşündüğü baron de Borchgraeve'nin Salgado'nun servisleri tarafından kurşuna dizilmesini "örtecekti" Miguel Martinez'le Madrid güvenlik sorumlusu, genç komünist Serrano Poncela komutasındaki güçlerin 1.100 İspanyol "faşisti"nin sığındığı Finlandiya büyükelçiliğine karşı giriştikleri saldırıyı Koltsov çok canlı bir dille anlatmıştır. Savunma Bakanlığı'na bağlı "özel servisler" hesabına anarşist Verardini'nin kurduğu bir tuzak olan sahte "Siyam Büyükelçiliği" olayını da belirtelim. Castro Delgado, *Hombres made in Moscou* adlı eserinde, Komünist Parti'nin Madrid şubesine bağlı özel gruplar olan ITA'lardan ve başlarındaki Tomas'dan birkaç kere söz etmektedir.

14. Darbecilerin ilk planı, dört kolun Madrid üzerine yöneltilmesini ve başkentteki Franco yanlılarının da beşinci bir kol olarak bunları desteklemesini öngörüyordu. Deyimin kökeni buradan gelmektedir. İlk kez, Mola, gazetecilerle yaptığı bir konuşmada bu deyimi ortaya attı. O günden bu yana ne denli benimsendiği biliniyor.

Sonucu belirleyecek savaşlar, Miaja'nın ordusu için talihli bir biçimde başladı. 9 Kasım günü, darbecilere ait bir tankta öldürülen bir subayın üzerinde milisler bazı kâğıtlar buldular. İncelendikten sonra, bunların "15 sayılı harekât emri"nin bir kopyası, başka deyimle Varela'nın 7 Kasımda öngördüğü kesin saldırı planı olduğu anlaşıldı. Yarbay Rojo zaferle sonuçlanacak bir kumar oynadı. 7 Kasım tarihli plan uygulamasının geciktirildiğini ve ellerindeki emrin milliyetçi ordu tarafından başlatılan harekâtla ilgili olduğunu varsaydı. Yirmi dört saat içinde, cumhuriyetçi komutanlar, Vallescas üzerinden bekledikleri, oysa Casa del Campo ve Ciudad Universitaria'ya karşı girişilen büyük saldırıya direnmek üzere hazırlıklarının yerini değiştirdiler... 8 Kasım günü, iki Fas taburu cumhuriyetçi safları yardı, *Carcel modelo* üzerine yürüdü.

Kanlı savaşlardan sonra hatlar yeniden kuruldu. Akşam, 11. uluslararası tugay mevzilendi: *Dombrowski* taburu Villaverde'ye, *Edgar André* Ciudad Universitaria'ya, *Paris Komünü* Casa del Campo'ya yerleşti. General Kleber, en hayatî kesim olan Casa del Campo, Ciudad Universitaria kesiminin komutasını üzerine aldı. Varela'nın ilerlemesi durduruldu. Akşam, anarşistler, sosyalistler, komünistler, Rus devriminin yıldönümünü kutlamak için bir miting düzenlediler. Halk, La Pasionaria tarafından üne kavuşturulan parolayı tekrarlıyordu: "*No pasaran*!" Gece, takviyeler Madrid üzerine yürüyüşe geçti. Ama 9 Kasım sabahı, bir tek Sierra'dan gelen Campesino taburu başkente ulaştı. Varela'nın birlikleri Toledo ve Prenses köprülerine karşı saldırılarını arttırdılar. Rus uçakları bir İtalyan zırhlı kolunu yok etti. Korkunç kayıplar veren *Edgar André* taburu hâlâ Ciudad Universitaria'da direniyordu, ama kuzeyden Casa del Campo'da ilerleyen Faslıların tehdidi altındaydı. Bir kumar oynayan Kleber, ön saflara serpiştirilmiş olan 11. tugayın bütün askerlerini çekti ve süngü taktırıp Casa del Campo'ya, Varela'nın Morolarına karşı umutsuz bir karşı saldırıya girişti. Bütün gece süren kanlı bir savaştan sonra, Morolar geri çekildiler. Uluslararası tugay Casa del Campo'yu temizlemiş, ama mevcudunun üçte birini de yitirmişti. Bunun üzerine çarpışmaların merkezi, savunması *Campesino*'ya bağlı gerillalar tarafından düzenlenen ve Faslıların ev ev saldırdıkları Aşağı Carabanchel mahallesine kaydı. Miaja ve Rojo, Katalonya ve Valencia'dan gelen kolların takviye ettiği kırk bin kadar askeri 16 kilometrelik kesintisiz bir cepheye yaymak, bir ilk tahkimat ve siper şebekesi kurmak için bu aradan yararlandılar. 12 Kasım günü, cumhuriyetçilerin genelkurmayı Cerro de los Angeles'e karşı saldırı düzenledi. Bu karşı saldırı başarısızlıkla sonuçlandı, ama kuşatmanın biraz gevşemesine katkısı oldu.

14 Kasım günü, Durruti koluna bağlı 3.500 kişi Aragon cephesinden geldi. Madrid halkı onları büyük gösterilerle karşıladı. Durruti en tehli-

keli kesimin kendi birliğine verilmesini istedi. Ciuadad Universitaria'nın karşısındaki Casa del Campo'ya yerleştirildi. Genelkurmay, danışman olarak yanına bir subay, Rus "Santi"yi kattı. Madrid savaşı içinden geldikleri çarpışmalara benzemediği için önce şaşıran Katalanlar, daha sonra büyük bir yüreklilikle savaşacaklardı. Ama kendilerini birkaç kere gerilemekle suçlayan komutanların dilediği gibi değil.

Gerçekten de, 15 Kasım günü Durruti'nin sektöründen başladı büyük saldırı: Manzanares kıyısındaki cumhuriyetçi mevzileri döven topların ve havanların desteğinde, Yagüe kolu saldırı üzerine saldırı yapıyor, bu arada da Kondor Lejyonuna bağlı Alman bombardıman uçakları Ciudad Universitaria ve Batı parkını yerle bir ediyordu. Akşama doğru, Asensio kolu cumhuriyetçi safları yarmayı başardı, Ciudad Universitaria'ya ayak bastı, ama 11. uluslararası tugay hemen karşı koydu. Ev ev, kat kat dövüşüyordu savaşçılar. Louis Laprée bu olayı söyle anlatıyor: "Millet iki adım mesafeden birbirini kurşunluyor, komşular bir sahanlıktan ötekine birbirlerini boğazlıyorlardı... Bazı evlerde, saldırganlar alt katı tutarken cumhuriyetçiler birinci katta mevzileniyorlardı... Zaman öldürmek için şöminenin bacasından birbirlerine küfürler yağdırıyorlardı."[15]

Hastanede, milisler, alt katta bulunan Faslılara el bombası dolu servis asansörünü yolluyorlardı. Asturialı *dinamitero*'lar her yandaydı, korkunç lokumlarını savuruyor, yıkıyor, havaya uçuruyorlardı. 17 Kasımdan 20 Kasıma dek, saldırganlar büyük kayıplar pahasına biraz daha ilerlediler. 21 Kasım günü, Durruti, Ciudad Universitaria'da, sanıldığı kadarıyla bu cehennem ateşi altında kendilerine katı bir disiplin uygulamasına ve ölümcül tehlikelere atmasına kızan adamlarından biri tarafından öldürüldü.[16] Cenaze töreni büyük "antifaşist" birlik gösterilerine yol açacaktı. Ama tam onun öldüğü günde, Kleber ve Hans komutasındaki 11. uluslararası tugay, Ciudad Universitaria'da başarılı bir karşı saldırı yapacak ve cephe bu kesimde bir daha yerinden oynamayacaktı. Ertesi gün, jandarmalar tarafından desteklenen 12. tugay da, hipodromun kuzeyinden karşı saldırıya geçti ve ev ev geri aldı yitirilen yerleri. Kasım ayında hedeflerine ulaşınca da cephe gerisine çekildi: Mevcudunun yarısını yitirmişti.

Ama mucize de gerçekleşmişti. Madrid düşmemişti. Bağnazlarla propagandacıların söylediklerine inanılabilir. Madrid'in "faşizmin mezarı" olacağı söylenebilirdi.

---

15. Delaprée, *a.g.e.*, s. 171.

16. CNT tarafından açılan soruşturma hiçbir sonuca ulaşmadı. Durruti'nin arkadaşları ölümünün bu biçimde yorumlanmasını kabul etmediler. (Federica Montseny'nin makalesine bkz. *CNT*, 15 Temmuz 1961), ama Hugh Thomas (*a.g.e.*, s. 328) da bunu en akla yakın ölüm biçimi olarak yorumladı. Ancak şunu da belirtelim ki, Durruti'yi öldüren kurşun karşıdan atılmıştı.

HAVA SALDIRILARININ YAYDIĞI TERÖR

Madrid'in beklenmeyen direnişi karşısında, milliyetçi komutanlar sabırsızlanmaya başladılar. Ne pahasına olursa olsun, zaferi söke söke kazanmak istiyorlardı. Hiçbir zaman sivil halkı bombalamayacağını açıkladıktan sonra, Franco, Hava Kuvvetleri komutanının deyimiyle "hava saldırıları yoluyla halkın moralini bozmayı deneme" kararını verdi sonunda.[17] Çarpışmalar ve yiyecek sıkıntısı nedeniyle iyice sarsılan Madrid halkının moralinin –en ufak bir besin maddesi için uzun kuyruklar oluşmaktaydı– bombalar altında yıkılacağına inanıyordu. 23, 24 ve 30 Ekim günleri ilk hava saldırıları yapıldı. Ama ancak 4 Kasım günü ilk gerçek bombardıman oldu. 8 ve 9 Kasım gecelerinden sonra ölü sayısı 350'yi bulmuştu. 10, 11 ve 12 Kasım günleri evler yanmaya başladı. 15 Kasımda, Cuatro Caminos hastanesi bombalandı. 16 Kasımdan sonra "sivil halkın düzenli öldürülmesi" olayı başladı.[18] O geceki hava saldırısında, Colodny'ye göre, 5.000'den fazla insan öldü. Saldırının sonu geldiğinde sanki bütün kent yanıyordu. "Yirmi dört saatten beri" diye yazıyor Delaprée 17 Kasım günü, "kanlar içinde yürüyor ve uçuşan alevler arasında soluk alıyoruz."[19] Bütün Kasım ayı boyunca bu bombardımanların arkası kesilmedi. Madrid devamlı yanıyor gibiydi. Damları sıyırarak uçan milliyetçi uçaklar, itfaiyecileri tarayarak öldürücü eserlerini tamamlamaktaydılar. "Beşinci kol" ajanları, kargaşalıktan ve bozgundan yararlanarak milisleri makineliyle tarıyor, el bombası atıyor, eylemlerinin uçakların saldırısına bağlanacağını sanıyorlardı. Yıkıntılar içindeki Madrid'de, ortasında kocaman çukurların açıldığı caddelerde, 300.000 kişi barınak arayarak koşup durmaktaydı. Barış zamanında kentte oturan bir milyon kişiye 500.000 göçmen eklenmişti. Yüzlerce binanın yıkılması, acılar içindeki, şaşkın, umutsuz, tıka basa doluşmuş halkı, çocuklarını arayan anaları, gülünç eşyalarıyla kaldırımları kaplayan ihtiyarları sokağa atmıştı. Bütün kentte, 100.000'den fazla insanı barındıracak, asgarî güvenlik sağlayabilen sığınak, mahzen ya da bodrum yoktu. Oysa Madrid'de bunun on beş katı insan yaşıyordu. Franco'nun Salamanca mahallesini bombardıman etmeyeceği söylentileri dolaşmaktaydı. 20.000'den fazla insan alamadığı ve kaldırımları koğuşa döndüğü halde tıka basa doluyordu burası da. *Paris-Soir* muhabiri Louis Delaprée, bu eşi görülmedik dönemde ve bu görüntü karşısında XX. yüzyıl insanlarının tiksintisini belirten soğukkanlı tanıktır:

---

17. Kindelan, *Mis Cuadernos de Guerra*, s. 33.
18. Delaprée, *a.g.e.*, s. 187.
19. Aynı eser, s. 155.

Ölümün işi başından aşkın,
Bir kapıcıdan başka şey olmadığımı söyledim;
Yine de düşündüklerimi belirtmeme izin verilsin,
İsa dedi ki: "Bağışlayın onları, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar."
Madrid'de suçsuz insanların öldürülmesinden sonra, sanırım şöyle demeniz gerekir:
"Bağışlamayın onları, çünkü ne yaptıklarını biliyorlar."[20]

Madridlilerin sinirlerini bozan gündelik kıyım morallerini sıfıra indirmeyi başaramadı. Bask asıllı Katolik Galindez, halk yığınlarını küçümsemeleri sonucu rezil bir cinayete yönelen milliyetçi strateji uzmanlarının değerlendirme yanlışı üzerine korkunç bir yargıyla noktalıyor yazdıklarını: "Düşman içeri girmedi. Sadece hâlâ kayıtsız olanların nefretini uyandırmayı başardı, sadece "çeka"ların katliamlarını aşmayı ve kendi işledikleriyle kıyaslandığında onlarınkinin çok hafif kalmasını sağladı."[21]

DÖNEMEÇ

Eylül sonunun "kahramanca kargaşasından" sonra, Delaprée, Ekim ayında "yatışmış, neredeyse sessiz, büyük bir kararlılıkla gerilmiş" bir kent bulmuştu. Korkunç Kasım ayı, Madrid'i iki hava saldırısı arasında bir hayalet kent yapmıştı: Güneş batar batmaz kapkara kesilen, bütün ışıklarını söndürmüş arabaların göçük sokaklarında dolaştığı, gölgelerle kaplı gri bir yığın. Yaylım ateşe ya da yakından gelen top seslerine karışan kornalar sanki bu kentteki tek hayat belirtileriydi. Sinirleri sonuna dek gerilmiş, her an gökyüzüne korkulu bakışlar yönelten, ilk düdükte sığınaklara doluşan, ölülerini gözyaşı dökmeden gömen, her an mahalle ya da ev komitesinin çağrısıyla nöbet tutmaya, casus kovalamaya, metroyla gidilen cephenin yolunu tutmaya hazır bir halkın devamlı yoldaşı ölümdü. Yine de, yavaş yavaş, uzun süreceğe benzeyen bir kuşatmanın loşluğunda kahramanlık destanının parıltıları sönmekteydi. Daha önce adı geçen Amerikalı yazar, Aralık ayından sonra, bu dönemeci dikkati çekecek bir başarıyla yorumlamıştır: "Kızılordu generallerinin yönetiminde, Madrid'deki savaş, devrimci komitelerin savaşından genelkurmay teknisyenlerinin yönettiği savaşa dönüşmekte, ilk haftaların coşkunluğundan, kent soğuğun, açlığın, havalardan gelen ölümün alışılmış görüntüsünün ve acının güçleştirdiği, kuşatmanın kasvetli tekdüzeliğine geçiyor. Yiğitlik anı efsaneye ve tarihe geçmişti: Tahkimatlara yapışmış düşmanla, bütün güçleri geçici olarak tek direniş iradesinde birleştiren ölüm tehlikesi kaybolmuş gibiydi."[22]

---

20. Aynı eser, s. 195.
21. Galindez, *Los Vascos en Madrid sitiado*, s. 76.
22. Colondny, *a.g.e.*, s. 93.

Kasım ayı, işçi partileri arasında bir ateşkes dönemi olmuştu. Parti ve sendika temsilcileri, çekinmeksizin mahalle ve ev komitelerinde işbirliği yapıyorlardı. Anarşistler, komünistlerin Durruti koluna gösterdikleri coşkuyla tugayların komünist savaşçılarını selamlıyorlardı. Bütün milisler ortak savaşta eşit olarak kullanılmış, POUM kolu da herkes gibi, kendisine verilen kesimi savunmak için silah ve cephane almıştı. Ay sonundan başlayarak, bu iyi ilişkiler bozuldu. Cunta, kararnameyle, bu çok hayatî dönemde halk komitelerine ve çeşitli örgütlerin komitelerine bırakılan bütün yetkileri geri aldı. Komünist Parti'nin hücre, bölüm, mahalle sekreterleri, devrimci girişimlerinden vazgeçmek ve meydanı bir tek Cunta yönetimine bırakmak zorunda olan komitelerin kaldırılmasına çalışıyorlardı. CNT'ye bağlı birliklerle Komünist Parti militanları arasında yeniden zorlu çatışmalar oldu. 12 Aralık günü[23] Cunta, bütün milis kuvvetlerini Miaja'nın ve Cunta'daki komünist sorumluların komutası altında toplayan bir askerîleştirme kararı aldı. 24 Aralık günü, kuşatma başlangıcından beri iş gören bütün cephe gerisi milislerinin kolluk, gözetim ve denetim görevleri geri alındı. Başkentte tüfek ve makineli taşınması yasaklandı. Kolluk görevi yeniden Emniyet'in özel kuruluşlarına ve saldırı birliklerine bırakıldı. Bunlar Genelkurmayın ve Emniyet Müdürlüğünün emrinde olacaklardı. 26 Aralık günü, Cuntanın iaşe konusundaki danışmanı komiser Pablo Yagüe, arabasındaki kişilerin kimliklerine bakmak istediklerini söyleyen CNT milisleri tarafından ağır yaralandı. Bu olay, komünist, sosyalist ve cumhuriyetçi basında öfkeli bildirilere yol açtı. Cevap vermek isteyen *CNT* gazetesi sansür edildi: Ama tutuklanan sanıklar halk mahkemesi tarafından aklandı. CNT basını, komünistleri, misilleme olarak üç arkadaşlarını Madrid'in bir dış mahallesinde öldürmekle suçladı.

Ama Madrid'de nispeten zayıf olan POUM cuntanın asıl hedefi olmuşa benziyordu. Askerîleştirmeyle, POUM milislerine para, silah ve cephane verilmez oldu; Baldris ve adamlarının konfederasyon milislerine katılmaktan başka çareleri kalmamıştı. Partinin basınına karşı girişilen saldırı da büyüdü, önce haftalık *POUM* gazetesi, sonra da günlük *El Combatiente rojo* gazetesi kapatıldı. Cunta POUM'un gençlik hareketinin haftalık gazetesi *La Antorcha*'nın çıkmasına izin vermedi, oysa hareketin sekreteri olan 21 yaşındaki Jesus Bianco, tam o sıra, bölüğünün başında çarpışırken ölmüştü. POUM lokalleri, verici radyosu, merkezi, Kızıl Yardım örgütü kapatıldı, parti ve partiye bağlı gençlik kuruluşu pratik olarak yasaklandı. İlk tehlike geçince hesaplaşmalar yeniden başlamıştı: *Pravda*'nın uyarısı gerçekleşiyor gibiydi. Bir dönemeç geçilmişti.

---

23. Yine 12 Aralık günü, Cunta'nın kararıyla, tramvayların bedava işletilmesi sona erdi. Kısa süre sonra kiralar yeniden konacaktı. Devrimci savunma yöntemlerinden vazgeçilmesinin o gün başladığı kabul edilebilir.

Askerî durumda da bir dönemeç söz konusuydu. Kuşkusuz, darbeci komutanlar başarısızlıklarının büyüklüğünü anlamışa benzemiyorlardı: Voelckers, 24 Kasım günü askerî çevrelerin Madrid'in alınmasının güçlüğünü küçümsediklerini yazıyordu. Yine de bu önemli kesime – cumhuriyetçilerin şu sıra gerçekten direnebilecekleri tek kesime– bütün çabalarını yöneltmeyi sürdürüyordu Franco. Bunun açıklaması, kuşkusuz, Madrid savunmasının bütün dünya için cumhuriyetçi direnişin simgesi oluşunda yatıyordu. Oynanan kumar çok büyüktü: Franco'nun deyimiyle, Madrid'in direnişini kırmak aynı zamanda bütün İspanya'ya pes ettirmek demekti.

Ancak, o güne dek uygulanan yöntemler ve Madrid cephesine sürülen asker sayısı yetersiz görünmekteydi. Kasım başarısızlığı, Madrid direnişini cepheden saldırarak kırmanın olanaksızlığını kanıtlıyordu. Milliyetçilerin donatım ve strateji üstünlüğü, sokak savaşlarında, savaşçı işçilerin üstün morali ve gözü pekliği karşısında bütün etkililiğini yitiriyordu. Dolayısıyla yeni hedef, savaşı milliyetçi ordunun üstünlüğüne kavuşacağı uygun bir alana, düz ovalara, zırhlı araçların yayılmasına ve geniş stratejik harekâta olanak sağlayacak genişlikteki bir cepheye kaydırmaktı.

KUŞATMA SAVAŞLARI

Bundan böyle, bir saldırıyla Madrid'i almak değil, kanatlardan saldırmak, kuşatmak ve böylece kentin düşmesini sağlamak söz konusuydu. Tasarlanan harekâtı gerçekleştirmek için İtalyan ve Alman hükümetlerinin silah yardımı yeterliydi. Darbecilerin ordusu, şimdi Madrid cephesinde mükemmelen donatılmış 60.000'den fazla askere sahipti.

İlk saldırı kuzeybatı kesiminde gerçekleşti ve 29 Kasım günü Pozuelo'da başlatıldı. Hedefi kuzeydeki çıkıntıyı ele geçirmek, başkentin suyunu ve elektriğini keserek Madrid savunmacılarının Sierra'yla bağlantılarını koparmaktı. İlk gün, Francisco Galan'ın 13. tugayının tuttuğu cumhuriyetçi saflar yarıldı, ama Rus tanklarının savaşa girmesi ve uçakların Stuka'lara karşı koyması eski duruma dönülmesini sağladı. Bunun üzerine milliyetçi ordu soluk almak için durdu, Orgaz başkomutanlığa geçti ve yedeklerini yığdı. 12. tugay Pozuelo'da yiğitçe direnmişti Faslıların saldırılarına, ama Rojo komutasında Garabitas tepelerine yöneltilen karşı saldırı ustaca gizlenmiş ağır topçunun ateşi altında başarısızlığa uğramıştı. 16 Aralık günü, ulaşımı aksatan bir soğuk dalgasından sonra milliyetçi saldırı tekrar başlayacaktı: 17.000 kişi albay Barcelo'nun birliklerine saldırdı, Barcelo bu saldırı karşısında geriledi ve Boadilla del Monte'yi boşaltmak zorunda kaldı. Burada da, Rus tankları ve 11. uluslararası tugaya bağlı Dombrowski taburu

saldırıyı durdurdu. Uluslararası birliğin ağır kayıplar verdiği dört gün dört gece süren kanlı savaşlardan sonra, Orgaz, birlikleri için pahalıya mal olmaya başlayan saldırıyı durdurdu.

Ocak ayının çarpışmaları da aynı kesimin batısında, korkunç iklim koşullarında geçecekti. Bu iklim koşulları Colodny'ye "siste savaş" dedirtmişti. 3 Ocak günü takviye edilmiş birliklerle başlatılan saldırı Alman generalleri tarafından hazırlanmıştı: Villanueva del Pardillo, Las Rozas, Majadahonda yönünde gelişti. Burada da saldırı önceleri büyük başarılar kazandı. Villanueva del Pardillo düştü. Uluslararası birlikler en önemli kesimlere yerleştirilmişti, *Paris Komünü* Pozuelo kesiminde saldırganların sağ yanınına karşısındaydı, *Edgar André* ve *Thälmann* Las Rozas'ın doğusundaydı... 5 Ocak günü, Orgaz ordusunun büyük bölümü batı cephesini Manzanares'den yardı ve bu başarıdan yararlanıp, art arda gelen dalgalarla doğu yönünde bütün gücüyle ilerledi: uçaklar, tanklar, hafif topçu, piyade ve ardından ikinci bir tank kademesi. Cumhuriyetçilerin genelkurmayı, Lister komutasındaki taze birlikleri El Pardo'da topladı, 13. ve 14. uluslararası tugayları getirtti. Kırk sekiz saat süreyle, cumhuriyetçiler adım adım gerilediler. 10 Ocak günü, 13. ve 14. tugaylar Majadahonda ve Las Rozas'a doğru saldırıya geçti. Miguel Martinez ve Pavlov bu kesimi ele almışlardı, üç gün süreyle saldırılarla karşı saldırılar birbirini izleyecekti. Sonunda Orgaz pes etti: 20 kilometre ilerlemiş ve 15.000 kayıp vermişti. Miaja'nın da bir o kadar askeri ve savaşa giren uluslararası birliklerin belki üçte biri yitirilmişti. Saldırı bir kez daha, askerlerin bitkin düşmesi ve yedeklerin yetersizliği yüzünden durmuştu.

Şubat ayını dolduran Jarama savaşı oldu. Harekâtın ilk amacı ırmağa ulaşmak ve karşıya geçmek, sonraki amacı da Madrid'in güneydoğusunda geniş bir cephe açmak ve Valencia'yla bağlantıyı koparmaktı. Büyük yağmurlar saldırıyı geciktirdi ve ancak 6 Şubat günü harekete geçilebildi. Maranosa kalesinin alınması, milliyetçilere Valencia demiryolunu toplarının ateşi altında tutma fırsatını verdi. Cumhuriyetçilerin savunması sarsılıyor gibiydi. Gökyüzünden boşanan seller milliyetçilerin ilerlemesini yavaşlattı, ama yine de 10 Şubat günü, sonunda Maranosa'nın topçusu ve Fas süvarilerinin saldırıları arasında neredeyse tümüyle can veren *André Marty* taburunun umutsuz direnişine rağmen, Jarama'yı aşabilmeyi başardı. 11 Şubat günü, milliyetçi birlikler Arganda del Rey önünde Valencia yoluna ulaştılar. Uluslararası birlikler İspanyol takviyeleri beklerken korkunç kayıp verdiler. Ama 14 Şubat, darbeciler için "Jarama'nın acı günü" olacaktı: 11. ve 13. tugaylar, 15. tugayın artakalanları, yeni gelen 15. tugay, Lister tümeni, Pavlov komutasındaki bir tank taburu karşı saldırıya geçti. 15 Şubat günü, birlikler Miaja ve Rojo tarafından yeniden düzenlenmiş, Lister, Güenes ve Jubert uluslararası

tugaylarını içeren Walter ve Gal tümenleriyle 3. Kolordu kurulmuştu. 17 Şubatta saldırıya geçtiler, ama Kondor Lejyonunun yoğun müdahalesi karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. 27 Şubatta general Gal, topsuz, tanksız, uçaksız, Pingarro'a karşı çılgınca bir saldırı başlattı ve *Lincoln* taburundaki Amerikalılarla Sanz'ın 7. tugayında çarpışan anarşistleri makinelilerin yaylım ateşi altında biçtirdi. Cephe gömülüyordu. İki yanda da siper kazılmaktaydı.[24]

Madrid-Valencia yolu kurtarılmıştı ama iki tarafın gücü de tükenmişti: Savaş her halde 15.000'den fazla kişinin ölümüne yol açmıştı. Madrid'in savunucuları çok kötü bir olasılığı atlatmış, ama düşmanın Jarama üzerindeki köprübaşını sökememişlerdi. Güney ve güneydoğu cephesi de tehlikeli bir biçimde yayılmıştı: Franco, son bir çabanın kendisine, o güne dek sakin kalmış tek nokta olan kuzey kesiminden Madrid kuşatmasını tamamlama fırsatı vereceğini düşünebilirdi. Bunun için de, Malaga'yı alan ve Mussoli'nin parlak bir başarı beklediği İtalyan askerlerine güvenebilirdi.

Şubat sonunda gelen İtalyan askerleri, o güne dek sadece ikinci derecede bir rol oynamışlardı. Anlaşıldığı kadarıyla, önemli bir savaşa katılmaları için Mussolini, Franco üzerinde baskı yapmıştı. Şubat sonunda, Sigüenza kesiminde, milliyetçiler, Madrid ve Guadalajara yönünde saldırıya geçmek için 50.000 asker topladılar. General Roatta'nın komuta ettiği Guadalajara üzerindeki sol kanat, her biri 5.200 kişilik dört İtalyan tümeninden, iki İtalyan-Alman piyade tugayından, dört motorize makineli bölüğünden, 250 tanktan, 180 toptan ve korkunç bir donatımdan oluşuyordu. 3 Martta general Mancini'nin günlük emri, "Batıdaki bütün Bolşevik tasarılarının sonu ve İspanyol halkı için yeni bir güç ve adalet döneminin başlangıcı" anlamına gelecek bir zafer için lejyonerlere Büyük Faşist Konsey'in güvenini iletti.[25]

8 Mart sabahı, üç saat süren topçu hazırlığının ardından, general Coppi'nin tankları saldırıya geçti. 9 Martta, Guadalajara'nın 40 kilometre ötesindeki Almadronez'i aldılar. Durum çok tehlikeliydi. Albay Rojo savunmayı düzene koydu, Guadalajara önünde Lister'in ve Meira'nın tümenlerini, Kahle'nin 11. uluslararası tugayını, Lukacz'ın 12. tugayını, *Garibaldi* taburunu, *Campesino* taburunun gerillalarını topladı. Savaş iki hat üzerinde, Madrid-Torija-Zaragoza ve Torija-Brihuega yolu boyunca yapıldı. 9 Mart akşamı, general Coppi Brihuega'yı aldı. 10 Martla 13 Mart arasında ilerlemeyi sürdürdü ve bütün İtalyan tümenleri savaşa sokuldu. *Garibaldi* taburu, general Coppi'nin askerlerine karşı Brihuega üzerine yürüdü. Komiserlikte, uluslararası İtalyan birliklerinin siyasal

---

24. Castro Delgado, Burillo'nun tanıklığına dayanarak, komünist "kahramanlar" Lister ve Modesto'yu yeteneksizlikle suçlamaktadır.
25. Colondny'den, s.130.

şefleri olan Gallo, Nenni, Nicoletti, binbaşı Vidali, CTV (*Corpo Truppe Voluntarie*) birliklerindeki yurttaşlarına yönelik bir propaganda planı hazırlamışlardı. Uçaklardan atılan bildiriler, cephedeki hoparlörler Mancini'nin askerlerinin moralini etkiliyordu: "Kardeşler, neden işçileri öldürmek için yabancı bir toprağa geldiniz? Mussolini size toprak vereceğini söyledi, ama burada bir mezardan başka şey bulamayacaksınız. Size zafer vadetti, ama ölümden başka şey bulamayacaksınız."[26] Faşist propagandayla yetiştirilen, milliyetçi parolalarla körüklenen, küstah fatihler olarak gelen bu adamlara, *Garibaldi* taburundaki devrimciler "proleter kardeşliğinden", "uluslararası dayanışma"dan söz ediyorlardı. Kaçmalarını, uluslararası saflara katılmalarını, İtalyan ve İspanyol emekçilerinin düşmanı olan komutanlarına karşı savaşmalarını istiyorlardı onlardan. Kötü hava, harekâtı yavaşlattı. Kar yağmaya başladı. İtalyan askerlerinin morali bozuluyordu: Tutsaklar ve kaçaklar İtalyan lejyonlarındaki arkadaşlarıyla konuşuyor, nasıl karşılandıklarını anlatıyor, arkadaşlarını kendilerine katılmaya çağırıyorlardı. *Garibaldi* taburunun devriyeleri ormanlarda sürünüyor ve el bombası yerine, yurttaşlarına taşa sarılmış bildiriler atıyorlardı. General Mancini kaygılandı ve ön saflardaki askerleri geriye çekti. Tam o sırada Lister saldırıya geçti ve Trijueque'yi aldı: Lejyonerlerin artçıları yığınlar halinde teslim oldular, Lukacz'ın komutasındaki *Garibaldi* taburu Ibarra kalesini kuşattı. Hoparlörlerde İtalyan komünistlerinin marşı *Bandiera Rossa* çalınır, kardeşlik ve teslim olma çağrıları yükselirken, dört tank ve *dinamitero*'lar saldırıya geçti. Kale teslim oldu ve Brihuega yolunun açılmasını sağladı. Mancini 14 Marttan 16 Marta kadar Pavlov'un tanklarının ve cumhuriyetçi piyadelerin saldırısını durdurabildi. Askerlerinin morali onu kaygılandırıyordu, gündelik bir emirde, subaylardan, düşmanlarının *Fascio* tarafından İtalya yollarında ezilenlerle aynı kişiler olduklarını askerlere hatırlatmalarını istedi. Paris Komünü'nün yıldönümü olan 18 Martta, albay Hidalgo de Cisneros'un yönettiği 80 uçağın yoğun bombardımanının ardından, 5. Kolordu saldırıya geçti. Mancini, Faslılardan takviye verilmesini istedi. Tam o sırada Lister ve Mera iki yandan saldırıya geçti: Mera, 12. uluslararası tugayla batıdan, Lister, Kahle'nin komuta ettiği *Edgar André* ve *Thälmann* taburlarının peşinde doğudan aynı anda İtalyan saflarını yardılar. *Campesino* taburu Brihuega'ya girdi. Bunun üzerine, "kara gömlekliler" bozguna uğrayıp silahlarını, cephanelerini ve donanımlarını bırakarak Sigüenza'ya doğru kaçmaya başladılar. Cumhuriyetçiler, yetersiz olan yedeklerinin elverdiği ölçüde kovaladılar onları. Binlerce kişi tutsak edildi, *Garibaldi* taburunun İtalyanları onları kuşattılar ve yurttaşlarıyla konuştular, siyasal komi-

---

26. *Guadalajara*, hükümetçe yayımlanan broşür, s. 18.

serler söylevler verdiler. Faşist rejim tarafından yetiştirilen bu binlerce genç, 18 Mart günü büyüklük düşlerinin yıkıldığını, çok kötü şeyler bekledikleri ve kendileriyle yetersiz tayınlarını paylaşan bu "kızıllar" karşısında içlerinin yeni duygularla dolduğunu şaşkınlıkla görüyorlardı. "Karşılaştığımız saldırıya cevap olarak değil, bütün dünyaya kardeşlik duygularımızı göstermek amacıyla sizinle konuşacağız şimdi" dediler tutsaklara *Garibaldi* taburunun gönüllüleri.[27]

GUADALAJARA'NIN MENZİLİ

Amerikalı gazeteci Herbert Matthews şunları yazıyor: "Bence, Avrupa savaşından bu yana, dünyada, İtalyanların Guadalajara cephesindeki yenilgisinden önemli bir şey olmadı. Bailen Napolyon emperyalizmi için ne anlama geliyorsa, Brihuega da faşizm için o anlama geliyor. Hem de iç savaşın sonucu ne olursa olsun."[28]

Çağdaş bir orduya karşı savaşan, üstün bir donanıma ve eğitime sahip ordu saflarında devrimci bozgun yöntemlerini uygulayan bir halk ordusunun kazandığı Guadalajara zaferi, aylardan beri "Madrid faşistlerin mezarı olacaktır" diyenlerin en çılgınca kehanetlerini doğruluyordu. Proleterlerin faşist ordulara karşı ilk zaferiydi bu. Uluslararası savaşçıların ve İspanyol savaşçılarının gözünde, "kara gömleklilerin kaçışı, İtalyan lejyonlarının dağılması, bütün faşist rejimleri bekleyen sonu bildiriyordu. Mussolini'nin ve Hitler'in ülkelerinde zafer kazanmalarından beri, uluslararası proletaryanın ilk intikamı, ilk zaferiydi bu.

Stratejik bir zaferdi, ama aynı zamanda sınıf düşmanının birliklerinin tutsak edilmesiyle tamamlanan siyasal bir zaferdi de,. Koltsov'un haberlerinde andığı, uluslararası "antifaşizm"in zaferi gibi geliyordu herkese bu. Oysa halk ordusunun son zaferiydi. Kısaca devrimden sonra, devrimci savaş da, kendisine bütün canlılığını veren devrime karşı kendi başına bir amaç gibi dikilmiş olan savaş tarafından yutulacaktı.

---

27. Longo, *La Brigate Internazionali in Spagna*, s. 306. Jesus Bernandez'in bir söylevi söz konusudur, ama Longo buna değinmemektedir.
28. *Two wars and more to come*, s. 264.

On Birinci Bölüm
Antifaşist Koalisyonun Dağılması

İyi niyetle, savaş gereklerinin –bir tek savaş gereklerinin– cumhuriyetçi İspanya'nın siyasal gelişimine egemen olduğunu düşünenler için, yönetimi sırasında Madrid savunması ve Guadalajara zaferi gibi askerî başarılar kazanılan Largo Caballero hükümetinin bunlardan çok kısa bir süre sonra düşebilmiş olmasını açıklamak kolay değildir. "Savaş, politikanın başka yollardan sürdürülmesidir" diyen Clausewitz'in sık sık anılan ilkesi uyarınca, sırf politikaya özgü sorunlar eninde sonunda ötekilerden önce gelecektir çünkü. 1936 Eylülüyle 1937 Nisanı arasında askerî durumun düzelmesi, daha sonra, siyasal ortamın geçirdiği değişimlere, bu ortamın gerçekleşme koşullarına ve sonuçlarına oranla ikinci plana düşecektir.

Largo Caballero, hükümetin başına geçerken bir tek kendi varlığının her türlü sağa kaymaya karşı güvence olacağını ve ne olursa olsun İspanya'nın bir "emekçiler cumhuriyeti" kalacağına inanmıştı.[1] Ama bunu yaparken, artık devrimci olmayan bir çerçeveye kapatmıştı kendini. Ülkenin tek başına kalmasını önlemek için kızdırmama yolunu seçtiği İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin politikası kendi iç politikasının başlıca öğeleri olmuştu, bu öğeler savaş politikası kavramına bile komuta ediyordu.

Devletin yeniden kurulması, Temmuz günlerinin ertesinde kesinlikle ezilmişe benzeyen güçlerin yeniden doğuşuna olanak tanımıştı: Mallarına el konan hisse senedi sahipleri ya da büyük toprak sahiplerinin, eski ve yeni memurların, yeni "Halk Devleti" içinde otoritesi sendikaların otoritesini aşarak gelişme eğilimi gösteren siyasal partilerin temsilcilerinin. Bu konuda Carlos Rama şunları yazıyor: "Bu üç güç – devlet memurları, büyük toprak sahipleri, politikacılar– birleşerek devletin yeniden kuruluşunda, yasal mekanizmanın yeniden iş başına getirile-

---

1. Largo Caballero'nun Meclis'te yaptığı 1 Ekim 1936 tarihli açıklama. 3 Ekim 1936 tarihli *Le Temps* gazetesi, bu açıklamada, "Devletin derin bir sosyalist ve proletarya yanlısı devrim yönünde yeniden kurulması" biçiminde yorumlamıştı.

rek siyasal, adlî ve toplumsal prestijine kavuşturuluşunda sorunlarının çözümünü buluyorlardı."[2]

Devletin yeniden kurulması –Largo Caballero'nun gözünde savaşı kazanmanın bir yoluydu bu– verileri ve güç dengesini altüst etti: Geniş halk tabakalarının, küçük burjuvazinin, bürokrasinin gözünde kendi başına bir amaç oldu. Largo Caballero'nun işçiler üzerindeki otoritesi devrimle bir uzlaşma görünüşü altında bunu gerçekleştirebildi. Ama yeniden kurulan devlet gitgide devrimle bağlarını koparma ve onunla savaşma eğilimi gösteriyordu: Devlet aracılığıyla kendilerini ifade eden siyasal güçler Batılı devletlerin ve Sovyetler Birliğinin baskısı altında hareket edenlerle birleşiyorlardı. Devrimin durdurulmasından devrime karşı savaşa geçmek isteniyordu ve bu yolda Largo Caballero artık bir engeldi.

DIŞ BASKILAR: FAS SORUNU

Largo Caballero hükümetinin Fas karşısındaki tutumu kadar hiçbir örnek savaşın "antifaşist" politikası üzerindeki sonuçlarını daha iyi ortaya koyamaz. Devrimden önce, Madrid sosyalist grubunun programında belirtildiği gibi, "ihtiyar"ın görüşleri, yanlış anlamaya yer bırakmayacak biçimde "bağımsızlık hakkı dahil, siyasal özerklik hakkı"nın tanınmasından yanaydı. Faslıların Franco ordusu saflarında iç savaşa katılmaları bu sorunu daha da önemli kılıyordu. Gerçekten de, cumhuriyetçi hükümet tarafından Fas'ın bağımsızlığının ilan edilmesinin darbecilerin ordusunda savaşan yerli askerlerin morali üzerinde hesap edilemeyecek kadar büyük sonuçlar doğuracağını anlamak kolaydı: Bütün cumhuriyetçi siyasal gruplar, Fas milliyetçileri ve Franco'nun kendisi bunun bilincine varmıştı.[3]

Ancak 1936-37 yıllarında, İspanyol cumhuriyetçilerinin Fas milliyetçileriyle bir ittifak yapması sorunu İspanya çerçevesini çok aşıyordu. İspanyol Halk Cephesi'nin yardım beklediği Fransa ve İngiltere sömürgeci devletlerdi: İspanyol Fas'ında bir devrimci kargaşalık Fransa'nın Fas'taki ve Mağrip'teki durumu açısından doğrudan bir tehlike yaratacak,[4] Mısırlılar ve Filistin Araplarıyla başı dertte olan İngiltere'yi kaygılandıracaktı.

---

2. Carlos A. Rama, *La Crisis española en el siglo veinte*, s. 270.
3. Santillan, Merkez Komitesi'nin Fas milliyetçileriyle sürdürdüğü pazarlıkları ima ediyor. *La Batalla*, Fas'ın bağımsızlığı ve cumhuriyetçilerin Abdülkerim'le işbirliği yapmaları için kampanya sürdürmekteydi. Koltsov, hükümetin Fas'a karşı pasif davranmasına şaşmaktaydı. Franco'ya gelince, şu açıklamayı yapıyordu: "Biz, İspanyol milliyetçileri, öteki ulusların milliyetçiliğini çok iyi anlıyor ve buna saygı duyuyoruz."
4. Fransız Halk Cephesi hükümetinin milliyetçi devrimci Kuzey Afrika Yıldızı hareketinin (daha sonra aynı hareket PPA ve ardından MTLD adlarıyla yeniden kurulacaktı) kapatıldığını açıkladığı sırada, bu partinin militanları –Bastiani gibi– uluslararası tugayların saflarında çarpışmaktaydılar.

Bazı devrimci unsurlar "İslam dünyasında ayaklanma başlatmayı" önerdiler.[5] Largo Caballero hükümeti buna ters düşen bir politikayı seçti: Para ve silah istemek üzere Valencia'ya gelen Fas milliyetçileri elleri boş döndüler,[6] İngiliz ve Fransız çıkarları açısından tehlike olabilecek hiçbir şey yapılmamalıydı. Franco, cephe gerisini sağlama almak için, İspanyol Halk Cephesinin "müttefiki" Léon Blum hükümetinin Fransa'da yasakladığı gazetelerin İspanyol Fas'ında çıkarılmasına, toplantıların orada yapılmasına izin vererek rahat rahat işini görüyordu. Largo Caballero hükümeti daha da ileri giderek, Londra ve Paris'e Fas'ta toprak vermeyi önerdi.[7] Batılı büyük devletleri hoşnut etmek isteği bu noktada onu, bile bile, sadece sömürge halklarının kendi kaderlerini tayin etme ilkesinden değil, Franco'yu gücünün ta yüreğinden vurma fırsatından da vazgeçmeye itiyordu. Devrimin durdurulması, burada savaşın sürdürülmesine de doğrudan bir etki yapıyordu. Dışişleri Bakanı Alvarez del Vayo'nun ardına sığındığı Algesiras antlaşmasından bu yana uluslararası antlaşmalara saygılı kalma kaygısı halk ordusunu, İspanyol devrimiyle Kuzey Afrika milliyetçiliğinin işbirliği sonucu sağlanacak İtalyan müdahalesine karşı çok iyi kullanmayı becerdiği düşman ordusunun içine bozgunculuk sokmak gibi devrimci bir araçtan yoksun bırakıyordu.

SOVYETLER BİRLİĞİ'YLE İLİŞKİLER

Cumhuriyetin tecrit oluşu, Sovyetler Birliği'nin maddî desteği, Rus diplomatlarının İspanya'daki çalışmalarına bir özellik sağladı. Rosenberg ve Antonov-Ovseyenko geleneksel olarak elçilere ve konsoloslara özgü rolden hemen sıyrıldılar. İspanyol politikacıları ve askerî şefleriyle ilişkileri oluyor, onlarla her gün tartışıyor, basına müdahale ediyor, hükümetlerinin politikasını savunmak ve İspanyol hükümetini desteklemek için mitinglerde söz alıyorlardı.[8] Sovyetler Birliği hükümeti İspanya'yla ittifakını yepyeni bir biçimde tasarlıyor, her türlü biçimsel kaygıdan yoksun görüyordu.

---

5. Berneri'nin 24 Ekim 1936 tarihli *Guerra di Classe*'deki makalesine de bkz.
6. G. Munis (*a.g.e.*, s. 329), Troçkist bir Fransızın başkanlığında İspanya'da bulunan bir delegasyondan da söz etmektedir. (Eski dostlarından bazılarının belirttiği gibi, David Rousset miydi acaba bu Fransız?)
7. Morrow'un 9 Şubat tarihli bir notayla yapıldığını söylediği bu öneriden –hiç yalanlanmadı– ilk kez, Foreign Office'in geri çevirdiğini belirterek, 18 Mart tarihli *The Times* gazetesi söz etmişti. "İspanyol hükümeti" diyordu muhafazakâr gazete, "İspanyol Fas'ındaki durumun değiştirilmesini incelemeye hazırdı... bir toprak anlaşması..." Bu noktadan söz etmeyen Largo Caballero, *Mis Recuerdos*'da, Başbakanlıktan atıldığı sırada Fas milliyetçileriyle pazarlık halinde bulunduğunu söylüyor. Bu konuda *Bolloten*'in eserine bkz (s. 135-138).
8. Rosenberg, 1 ve 9 Kasım günleri, Madrid'in Monumental sinemasında konuştu. Antonov, bir açık hava mitinginde, Companys'i 400.000 kişiye alkışlattı.

1936 Aralığında Rosenberg tarafından Largo Caballero'ya verilen, Stalin, Voroşilov ve Molotov'un bir mektubunu ilk kez Luis Araquistain açıkladı.[9] Rus yöneticileri, İspanyol hükümet başkanına "yoldaş askerî danışmanlar"ın çalışmalarından hoşnut olup olmadığını soruyorlar, danışmanlık görevinin dışına çıkıp çıkmadıklarını merak ediyorlar, "yoldaş Rosenberg" hakkında "açıkça ve dolambaçlı yollara sapmadan" görüşünü bildirmesini rica ediyorlardı. Belgenin ilginç yanı, özellikle Rus hükümetinin İspanyol hükümetine verdiği "dostça öğütler"de yatıyordu. Rus hükümetine göre, köylüleri hesaba katmak ve "toprak sorunuyla vergilere ilişkin birkaç kararname" çıkararak onları kendine bağlamak, mallarına el konmasına karşı koruyup" elden geldiğince, ticaret özgürlüğü sağlayarak" küçük ve orta burjuvazinin desteğini ya da hiç değilse hoşgörülü tarafsızlığını kazanmak, "İspanya düşmanlarının ülkeyi komünist bir cumhuriyet saymamaları için –ki bu İspanya'nın karşı karşıya bulunduğu en büyük tehlikeydi–" Azaña'nın dostlarını hükümete çekmek, bir de "İspanya'ya yerleşmiş ve darbecileri desteklemeyen ülkelerin yurttaşları olan yabancıların mülkiyet haklarının ve çıkarlarının çiğnenmesine göz yumulmayacağını" hükümetin ağzından tumturaklı bir dille açıklamak gerekliydi.

Largo Caballero, 12 Ocak günü, bu mektuba kısaca cevap verdi. Rus notasında, "belki İspanya'da Rusya'dakinden daha etkili bir eylem yolu olan parlamenter eylem" cümlesine parmak basarak sertçe, "parlamento kurumunun basit cumhuriyetçiler arasında bile coşkun savunucuları bulunmadığını" belirtti. Öte yandan, Rus danışmanların "görevlerini gerçek bir coşku ve olağanüstü bir yüreklilikle yaptıklarını" açıkladı. Rosenberg'e gelince, "onu herkes seviyordu"du. Largo Caballero, Rus yöneticilerinin öğütlerine teşekkür ediyor, önerdikleri politikanın aslında kendi politikası olduğunu belirtiyordu. Şurası da bir gerçek ki, o tarihte, Moskova ve Valencia arasında genel politika konusunda önemli bir görüş ayrılığı yoktu. Yine de Largo Caballero'nun cevabının tonu belirli bir hoşnutsuzluğu yansıtmaktaydı: Stalin'in "öğütleri" belki doğruydu, ama bu öğütlerin verilmesi Stalin'in haber alma yönünden belirli bir yetersizliğine, aynı zamanda da İspanyol yöneticisinin alınmasına yol açan bir yukarıdan bakışa işaret ediyordu.

Giderek büyüyecek olan bir anlaşmazlığın kökleri kuşkusuz burada yatıyordu. Birkaç ay sonra "İspanya'nın Lenin'i" komünistler tarafından bir "bürokrat", bir "patron", "birliğin baltalayıcısı" olarak suçlanacaktı. Bu kuşku temeli üzerinde gerçek anlaşmazlıklar belirecekti çünkü.

İlişkilerin bozulmasının ilk nedenlerinden biri, Sovyetler Birliği'nin İspanya'da sosyalistlerle komünistlerin birleşmesi yolundaki önerisine

---

9. Önce *Cincinnati Times-Star*'da çıkan bu metin, daha sonra her yerde yayımlandı.

Largo Caballero'nun direnmiş olması gibi görünüyor. Araquistain'e göre, bu kez İspanya'nın Moskova Büyükelçisi Pascua tarafından getirilen Stalin'in yeni bir mektubundaki böyle bir öneriye, Largo Caballero çok sert bir red cevabı vermişti. Oysa UGT'nin yaşlı lideri, her zaman birliğin savunucusu olmuştu. Ama Birleşik Sosyalist Gençlik hareketinin gelişmesi, eski Sosyalist Gençlik hareketi yöneticilerinin Komünist Parti'ye katılmaları Caballero'nun gözünde bu politikayı destekleyici şeyler değildi. Özellikle de, yöneticilerini, gördüğümüz gibi komünist partilerin ve Birleşik Sosyalist Gençlik hareketinin başındakilerin oluşturduğu Madrid Cuntası'nın tutumundan hiç de hoşnut görünmüyordu: *Mis Recuerdos* adlı eserinin birçok sayfasını, Cunta'nın ve Miaja'nın "açık muhalefet"i diye adlandırdığı olaya, hükümeti bir "ast" kuruluş durumuna getirme isteğine ayırdı. Komünist Parti'nin Madrid'de çok güçlü oluşu, 5. Alayın siyasal komiserlerinin ve Rus danışmanlarının aracılığıyla başkent ordusu üzerinde sağladığı üçlü denetim onda büyük kaygılar uyandırmaktaydı. O güne dek kendisine çok bağlı olan yardımcısı Alvarez del Vayo'nun Rusların emrine girdiği izlenimini ediniyor ve bunu sert bir dille yüzüne vuruyordu. Caballero'nun gözünde, Rus danışmanlar ve komünistler otoritesine engeldiler. Rosenberg'in İspanya'nın "iç işlerine karışmasından" yakındı sonunda ve kendi deyimine göre "pek diplomatik sayılmayacak sözlerle" onu kovdu. 21 Şubat 1937'de Rosenberg Moskova'ya çağrıldı[10] ve yerine Léon Gaikiss atandı. O güne dek gizli kalan kriz gün ışığına çıktı. Cumhuriyetçi İspanya'daki grupların tümünü ilgilendiren siyasal gelişmelerle ve sayısız alaylarla beslendi bu kriz.

SAĞ MUHALEFET KENDİNİ ARIYOR

1936 yılında devltin yeniden kurulması için vazgeçilmez olan Largo Caballero, 1937 yılında, bir toplumsal devrim istemeyen ve "Halk Devleti" üzerindeki her türlü devrimci izi yok etmeye çalışanların gözünde bir engeldi artık. Largo Caballero'yla Ruslar arasındaki bağların kopması onlara bir fırsat verdi. Fransız hükümetinin çekimserliği ve iç savaşa karışmama kararını sürdürmesi bir bahane sağladı.

Sosyalist Parti içinde ittifakların tersine döndüğü görüldü. Largo Caballero'nun dostlarının komünistlerden uzaklaştığı sırada, Prieto'nun dostları komünistlere yaklaştı. Gonzalez Peña ve Lamoneda'nın başında bulunduğu parti yönetimi "birlik" yanlısı olup çıktı, Şubat ayında, iki işçi partisini Halk Cephesi içinde tek bir blok haline getirecek olan

---

10. Garcia Pradas'a göre, Largo Caballero, hasta olan Rosenberg'in "hava değişimi"ne gerek duyduğunu Moskova'ya bildirmişti.

İrtibat Komitelerinin her kademede genelleştirilmesi anlaşmasını imzaladı. Prieto, o dönemde daha da ileri gitti ve Komünist Parti'yle hemen birleşilmesinden yana olduğunu açıkladı.[11] Çünkü Largo Caballero'yu Komünist Parti'den uzaklaştıran nedenler Prieto'yu komünistlere yaklaştırabilirdi ancak. Komünistler ve sağcı sosyalistler, gerçekten de, devletin yeniden kurulmasında, düzenli bir ordunun örgütlenmesinde, kolektifleştirmelere karşı çıkılmasında, orta sınıfların korunmasında, sendikaların müdahalesinin önlenmesinde ve devrimin durdurulmasında fikir birliği içindeydiler. Her ikisi de anlaşmazlığı sınıflar savaşı alanında değil, uluslararası kademede demokrasiyle faşizm arasındaki bir çatışma olarak görüyorlardı. Birleşik Sosyalist Gençlik hareketinin Largo Caballero açısından kaygı verici olan gelişmesi Prieto açısından rahatlatıcıydı. 1937 Ocağında Valencia'da yapılan Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi kongresinde, Santiago Carillo "ulusal birlik" savunucusu olarak ortaya çıktı. İlk ağızda her türlü sosyalist hedeften vazgeçilmesini öğütledi. Üç düşman olan, Franco, "Troçkistler" ve "denetlenemeyen kişiler"e karşı önerdiği koalisyon, ılımlıların Cumhuriyet içindeki "aşırılar"la savaşılması talebine uygun düşüyordu.

Cumhuriyetçiler de bu gelişmeye sevindiler: "Bolşevik devrim" geçmişte kalan bir umacıdan başka şey değildi artık, komünistler "saygıdeğer" örgüt olmaya hak kazanmışlardı. Madrid'de, Cumhuriyetçi Gençlik hareketi Birleşik Sosyalist Gençlik hareketiyle devamlı bir "ittifak" kurdu. Cumhuriyetçiler, durumun normale dönmesiyle büyük devletlerin aracılık etmesini bekliyorlardı. Carlos Espla ve diğer yöneticiler bir Fransa yolculuğuna hazırlanıyorlardı. Azaîa Basteiro'yu Londra'ya yollayacaktı.[12] Martinez Barrio'nun barış planı yeniden ele alınmış ve gençleştirilmişti: Uzlaştırıcı bir barış için Londra'nın desteğini sağlayabilecek olan general Miaja başkanlığında bir askerî Cunta'dan söz ediliyordu.[13] Bunların hiçbiri henüz ne pek tutarlı, ne de pek düzenliydi. Antifaşist koalisyon dört yandan çatırdıyordu, ama

---

11. Alvarez del Vayo (*The Last Optimist*, s. 288) yürütme kurulunun bu toplantısını anlatıyor. Organik birliği yersiz buluyordu ve eylem birliğinden yanaydı kendisi de. Pietro Nenni (*La Guerre d'Espagne*, s. 67), 3 Mart 1937 günü, birleşmenin gerekliliğini destekleyen Prieto'yla yaptığı bir görüşmeyi anıyor.
12. Espla'nın yolculuk tasarıları konusunda 23 Mart tarihli *Le Temps* gazetesine bkz. Azaña, bir ateşkes anlaşması yapılmasını, ardından yabancı birliklerin geri çekilmesini ve 'demokratik bir çözüm" için büyük devletlerin bir araya gelmesini sağlamak üzere İngiltere'nin aracılığını istemek amacıyla Besteiro'yu İngiltere kralının taç giyme törenine yolladığını Fisher'e açıklamıştı (*a.g.e.*, s. 420). Largo Caballero hükümetinin bir notası, ateşkes ve ardından referandum öngören İngiliz-Fransız tasarısını 15 Aralık günü geri çevirmişti. Şubat ayında, Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Cordell Hull (26 Şubat tarihli *Washington Post* gazetesine yaptığı açıklama) yeni öneriler yaptı.
13. Özellikle CNT Ulusal Komitesi, 26 tarihli bir notayla, komutanlar arasında "onurlu bir barış" yapılmasını sağlamak üzere bir Miaja hükümetinin iş başına getirilmesi yolundaki girişimlerle ilgili olarak *Daily Express* gazetesinde verilen bilgilerden kaygı duyduğunu belirtmişti.

güçlerin yeni bir biçimde hizalanması için daha pek çok olayın patlak vermesi gerekecekti.

MALAGA'NIN DÜŞÜŞÜ: LARGO CABALLERO'YA KARŞI GENEL KOALİSYON

İlk açık savaş, henüz cepheden saldırılamayacak kadar popüler olan Largo Caballero'ya karşı yöneltilmedi. Madrid savaşından beri, hükümetin düşmanları, saldırılarını onun güvenilir adamı general José Asensio üzerinde yoğunlaştırıyorlardı. "Uzun boylu ve güçlü, genç görünüşlü, zeki, iyi asker, demagog... biraz da entrikacı, gözü pek, serüvenci, ihtiraslı"[14] olan, "milislerin tek tip"ini sırtına geçirip önce Malaga'da, sonra da Somosierra'da savaşan bu cumhuriyetçi subay, Largo Caballero'yla 1936 Eylülünde Sierra cephesinde tanıştı. Onun Savunma Bakan Yardımcısı oldu, 1936 Eylülünden beri bu görevdeydi, halk ordusunun örgütlenmesinde ve askerî harekâtın yönetilmesinde çok önemli bir rol oynamış, kendisine karşı CNT'nin de ortak olduğu sistemli sinsi, ama etkili bir kampanya sürdüren Komünist Parti'yle birkaç kez çatışmıştı.[15]

8 Şubat günü Malaga'nın dramatik bir biçimde düşüşü, ona karşı açıkça saldırıya girişilmesine fırsat verecekti. 1936 yazından beri kuşatılmış bulunan bu Endülüs kenti hiç takviye almamış, özellikle de istediği silah ve donanım kendisine verilmemişti. Komünistler ve anarşistler kentin içinde silahlı çatışmaya girmişlerdi. Kenti alacak olan İtalyan birliklerinin çıkarması sırasında, Cartagena'da demirli bulunan cumhuriyetçi donanma yerinden kımıldamamıştı. Tehlike belirginleştiğinde, Valencia hiçbir tedbir almadı. O sırada, Madrid cephesinde açık vermeden Malaga'yı kurtarmanın olanağı yok muydu? En akla gelen varsayım bu. Ne olursa olsun, terk edilmiş, bölünmüş, acımasızca bombalanan, birliklerine söz geçiremeyen subaylar tarafından inançsızca savunulan Malaga'da moral kalmamıştı: Bozguna uğrayan milisler, göçmenlerin doldurduğu yollarda, çoğunluk komutanlarının peşinden kaçıyorlardı.[16] Kentin düşmesi, son anda Sivil Muhafız ve *asalto* birliklerinin milliyetçilere katılması, galiplerin kente girmesiyle

---

14. Gorkin, *Canibales Politicos*, s. 215-17. Gorkin, Asensio'yu cezaevinde tanıdı.
15. Gorkin'e göre (*a.g.e.*, s. 218), Asensio, komünistlerin kendisine karşı beslediklerı kini iki olayla açıklıyordu: 5. Alayın hesaplarını onaylamak istememişti ve Hücum Muhafızları arasında girıştiği Komünist Parti yanlısı propagandadan ötürü Margarita Nelken'i kurşuna dizdirme tehdidinde bulunmuştu.
16. Genel-karargâhtan kaçmak ve birliklerini başıboş bırakmakla suçlanan Malaga askerî komutanı yarbay Villalba, Savaş Kurulu'nun karşısına çıkarıldı. Ama Meclis, onun yanında kalan komünist milletvekili ve komiser Bolivar'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını kabul etmedi. Bu tür olaylarda, neyin ihanet, güçsüzlük ya da yeteneksizlik olduğunu ve neyin haklı bir baskı ve siyasal intikam sayılabileceğini kestirmek güçtür.

ortalığa çöken korkunç baskı, büyük bir etki yaptı. 14 Şubat günü, Valencia'da, ortak bir CNT-UGT kafilesi yüz binlerce göstericiyi bir araya getirdi. Bunlar genel seferberlik, subay sınıfının temizlenmesi, tek komuta sisteminin gerçekleştirilmesi isteğindeydiler. Largo Caballero ortaya atılan parolaları benimsedi, genel seferberlik ilan etti. Bu arada, komünist basın Asensio'yu yenilginin sorumlusu olarak gösteriyordu. Cumhuriyetçiler, sağcı sosyalistler, CNT kampanyaya katıldılar: Bütün antifaşist koalisyon partileri Savunma Bakan Yardımcısının istifasını istiyorlardı. Ona güvenini hiç yitirmemiş bulunan Largo Caballero Asensio'yu yanında tutmak için sonuna dek mücadele etti ve yenilgiye uğradığını görünce "hırsından ağladı": 21 Şubat günü Asensio istifa etti.[17] Başbakanın kişisel bir yenilgisiydi bu.

Largo Caballero, yardımcısının yerine, kendisine bağlı olan başka birini, Carlos de Baraibar'ı getirdi.[18] Sol cumhuriyet yanlısı *Politica* gazetesi bu atamayı eleştirdiğinden, hükümet başkanı gazeteye şahsen cevap verdi. Sonra uzun bir makaleyle, ad vermeden politika çevrelerinde cirit atan yabancı ajanlarla casuslara saldırdı, cumhuriyetçilerin Batılı bir devlet aracılığıyla kabul ettirilecek olan Franco'yla uzlaşmayı düşlediklerini hissettirdi. Carlos Espla yolculuktan vazgeçti.

Largo Caballero'nun karşı saldırısı muhaliflerini sindirdi, ama yakınındaki son kişileri de uzaklaştırdı. Cumhuriyetçiler, sağcı sosyalistler ve komünistler onun yerine geçecek bir başbakan aramaya koyuldular. Prieto'dan, Martinez Barrio'dan, Negrin'den söz edildi. 23 Mart tarihli *Le Temps* şöyle yazıyordu: "Şimdiki Maliye Bakanı Negrin başkanlığındaki bir hükümet (bu kombinasyonun baş kişisi Prieto arka planda kaldığından) belki de aracılık önerilerini kabul edebilir ve cumhuriyetçi İspanya'ya, umutsuz bir savaşa yeğlenecek bir çıkış yolu bulabilir."

CNT İLE KOMÜNİST PARTİ ARASINDAKİ İHTİLAF

Malaga'nın düşüşünün bir sonucu da, Komünist Parti'yle CNT arasındaki düşmanlığın yeniden canlanması oldu. "İhanet"i meydana çıkarmak ve Asensio'yu yenilginin baş sorumlusu yapmak konusunda anlaşan anarşistlerle komünistler, birbirlerini ihanete alet olmakla suçluyorlardı. Komünistlere göre, Malagalı anarşistler "devrimcilik oynamışlar" disiplinsizlik ve sorumsuzluk unsuru olan komiteleri çoğaltmışlardı.

---

17. Negrin hükümeti sırasında, Gijon'un düşüşünden sonra vatana ihanetle suçlanan Asensio aklandı ve kendisine yeni görevler verildi. Kendisiyle birlikte suçlanan kurmay başkanı Martinez Cabrera da aklandı ama sonunda... Franco tarafından kurşuna dizildi.
18. Temmuz devriminden sonra ağır hastalanan Carlos de Baralbar, aylar boyu her türlü çalışmadan uzak tutulmuştu. Anlattığına göre (*La traicion del stalinismo*, s. 70-71), komünistler Savunma Bakanlığı için kendisini desteklemeyi önermişlerdi; Largo Caballero'ya yöneltilen bu harekete katılmak istemeyişi, o günden sonra komünistlerin kendisine düşman olmalarına yol açmıştı.

Anarşistlere göre de, Komünist Parti'nin dönekliği antifaşist cepheye bölücülük tohumları saçmış ve hain subayların öne çıkmasını kolaylaştırmıştı. Tanınmış bir militan ve CNT'nin kol komutanı Francisco Maroto'nun Almeira valisinin emriyle tutuklanması barut fıçısını ateşledi. Aynı zamanda da, sosyalistler, geniş yankılar yapan bir bildiriyle anarşist "çeka"ların eylemlerini açığa vurdular ve ülke merkezinde öldürülen sosyalist militanların uzun bir listesini yayımladılar. CNT basını, Kastilya'da birçok militanının komünistler tarafından öldürüldüğünü açıklayarak karşılık verdi. Hükümet ortalığı yatıştırmaya çalıştı, bu saldırılara yer veren CNT ve FAI gazetelerini kapattı, ama Maroto'yu geçici olarak salıverdi...[19]

Oysa "çeka" olayı yeni başlıyordu. *CNT* gazetesi, cezaevleri delegesi Melchior Rodriguez'in, Madrid Cuntası kamu düzeni danışmanı Jose Cazorla'ya karşı açık seçik suçlamalarını yayımladı. Gazeteye göre, Komünist Parti'nin Madrid'de özel cezaevleri vardı ve komünist polisler tarafından tutuklama emri bulunmaksızın götürülen CNT militanları buralarda sorguya çekiliyor, kendilerine işkence ediliyor ve bazen öldürülüyorlardı. Devlet cezaevlerinde bulunan ve halk mahkemeleri tarafından aklanan, ama hemen ardından Cazorla'nın emriyle kaçırılan eski tutuklulara da aynı şey yapılmaktaydı.

Emniyet tarafından açılan soruşturma Cazorla'nın çevresinde, yasal olarak hakkında kovuşturma yapılan tutukluların salıverilmesi karşılığında büyük paralar alan bir çetenin varlığını ortaya çıkardı. 14 Nisan tarihli *CNT* gazetesinin manşeti şöyleydi: "Cazorla faşizmin hizmetinde olan bir kışkırtıcıdır." Gazete Cazorla'nın görevden alınmasını istiyordu. Her yandan sıkıştırılan Cunta da bir soruşturma açtığını bildirdi. Razalet çok büyüktü: Largo Caballero bu fırsattan yararlanıp Cunta'yı başından attı, 23 Nisan tarihinde dağıttı. Artık Madrid'in bir Belediye Meclisi olacaktı.[20]

---

19. Negrin döneminde ihanetle suçlanan, ölüm cezasına çarptırılan, sonra da bağışlanan Maroto da sonunda Franco tarafından kurşuna dizdirilecekti.

20. Belediye Meclisi, 18 Nisan tarihli, 21 Nisan günkü *Gaceta*'da yayımlanarak yürürlüğe giren bir kararnameyle öngörülmüştü. 24 Nisan günü bir basın toplantısı sırasında Miaja Cunta'nın dağıtıldığını bildirdi. Komünist Parti de bunu resmen onaylayacaktı. Cazorla olayında, bir tek Komünist Parti'yle JSU genç kamu düzeni komiserini savundular. Cumhuriyetçi ve çoğunlukla Komünist Parti yanlısı olan *ABC* gazetesinde, 23 Şubat günü "Madrid'de Kamu Düzeni" başlığıyla yayımlanan ve sansür edilen başyazı, Cazorla'ya yasalara saygılı davranmasını öğütlüyordu. 24 Nisan günü, dağıtılan Cunta, bu olayla ilgili soruşturmaya son verdiğini açıkladı. 26 Nisanda, Cazorla, basına yolladığı bir bildiriyle durumu protesto etti, suçlayıcı suskunluğa karşı çıktı ve öteki Cunta üyeleri kaderiyle ilgilenmezse kendi kendini savunacağı tehdidini savurdu. Birkaç gün sonra *ABC* gazetesindeki bir notunda, antifaşist örgütler bünyesinde gizlenen "beşinci kol"la savaşmanın güçlükleri üzerinde durmakla yetindi. Olay sonuçsuz kalıyordu.

CABALLERO KOMÜNİST PARTİ'YE KARŞI

Cunta'nın dağıtılması yeniden kurulan devletin bir zaferi ve Largo Caballero'nun intikamıydı. Yeniden öncelik başbakana geçmişti. Aynı gün Madrid'de çıkan *El Socialista* ve *Castilla Libre* gazeteleri "Murcia rezaleti"ni açıkladılar: Komünist Parti'nin elindeki özel cezaevlerinde tutuklu sosyalist militanlar vardı ve kendilerine işkence ediliyordu. Hükümet el altından yürütülen bu işin suç ortağı olan valiyi görevden aldı, adları karışan dört komünist polisi de tutuklayıp mahkemeye verdirdi. Sonra Komünist Parti'nin başka bir kalesi olan Orduya saldırdı. Largo Caballero siyasal komiserlerin yetkilerini kısıtladı ve bunları seçme yetkisini kendine ayırdı. Birçok komiser görevlerinden ayrılmak zorunda kaldılar. Komünist Parti'ye karşı gerçek bir savaş ilanıydı bu ve komünistler de durumu böyle kabul ediyorlardı. Bunun üzerine Largo Caballero'ya karşı bir kampanya açtılar, basın bu kampanyayı hep yozlaştırarak verdi. Caballero'yu bütün askerî başarısızlıkların sorumlusu olarak gösteriyordu komünistler. Onların gözünde "patron" gibi, bir "büyük reis" gibi davranıyor, yeteneksiz olduğu halde, her şeyi denetlemek istiyordu; "caniliğe varan gururu içinde" Rus uzmanların öğütlerini küçümsüyor, yalnız başına "tek komutan"lık yapmak istiyor ve "küçük Napolyon" olmaya özeniyordu. "Hain" Asensio'nun koruyucusuydu, Orduda temizlik yapmaya razı olmamıştı, halk ordusunun gerek duyduğu Miaja'yı genelkurmay başkanlığına getirmek istememişti.[21]

Bu kulis kavgalarında üstünlük Largo Caballero'da değildi. Guadalajara'dan sonra, Asensio tarafından hazırlanan bir saldırı planı önerdi. Merida-Badajoz hattı boyunca Franco'nun elindeki bölgeyi ikiye bölecek bir biçimde Estremadura ve Endülüs yönünde girişilecek bir saldırı söz konusuydu. Milliyetçi kuvvetlerinin bu bölgedeki zayıflığı, cumhuriyetçi saldırının karşılaşacağı gerilla kuvvetlerinin dostluğu, hatta desteği, ilk sonucu Kuzey cephesini rahatlatmak olan bu tasarıyı desteklemek üzere öne sürülen görüşlerdi. Ama Madrid cephesini zayıflatmak istemeyen Miaja'nın ve bu cephedeki milislerle böyle bir harekât olanağı görmeyen Rus danışmanların muhalefetiyle karşılaştı.

Başbakan ve Savunma Bakanı olduğu halde, Largo Caballero saldırı tasarısını, uygulamayı başaramadı: Ruslar kendisine on uçak veriyorlardı, Miaja da Madrid cephesinde bulunan gerekli birliklerin oraya aktarılmasına karşı çıkıyordu. Largo Caballero'nun, yeniden kurulan devlet üzerinde artık yeterli otoritesi kalmadığı açıktı.[22]

---

21. Largo Caballero'nun düşüşünden sonra, Hemandez'in, 29 Mayıs tarihli söylevindeki suçlamalarını özetliyoruz burada.

22. 1936 yılında birbirlerinden çok uzak olan, ama Komünist Parti'ye besledikleri ortak düşmanlığın savaştan sonra birbirine yakınlaştırdığı Casado, Hernandez, Araquistain gtbi kişiler, Estramadura saldırısının bu noktasıyla ilgili olarak Caballero'nun suçlamala-

Oysa tam o sırada, yiğitlik ve yurtseverlik propagandasının unutturmaya yetmediği yeni ekonomik ve toplumsal güçlüklere karşı koymak zorundaydı hükümet. Fabrikalar ya hiç çalışmıyordu ya da çok ağır işlemekteydi. Yeterince hammadde sağlanamıyordu. İaşe konusunda durum felaketti. 1936 Temmuzuyla 1937 Martı arasında hayat iki kat pahalılanmış, oysa ücretler ancak yüzde 15 oranında yükselmişti. Yiyecek karnelerinin hak kazandırdığı asgarî besin her zaman sağlanabilmekten uzaktı. Fırınların önünde bitip tükenmeyen kuyruklar uzuyordu. Buna karşılık, karaborsa gelişmekteydi. Her yanda, Barselona'da bile lokantalar ve gece kulüpleri yeniden çalışıyordu, ama fiyatlara erişilecek gibi değildi. Komitelerin yerini alan sayısız büro birer ahlaksızlık yuvasıydı. POUM ve CNT-FAI basını hayat pahallığını ortaya koyan, ayrıcalıkların ve eşitsizliğin sona ermesini isteyen mektuplarla doluydu. 14 Nisan günü, Barselona'da kadınlar besin fiyatlarını protesto için gösteri yaptılar. Sendika örgütleri gibi partiler de, askerî zafere katkıda bulunmaları için emekçilerden gitgide daha çok özveride bulunmalarını istemekten geri durmuyorlardı: Bu istekler karamsarlık ve öfkeyle karşılanıyordu.

1937 yılının ilk aylarında, böylece, sonbaharda işbirliğini kabul eden örgütlerin içinde bile devrimci bir muhalefetin gelişmesine uygun koşullar yaratılmıştı.

Herkesten önce bu yola girmiş görünen, antifaşist koalisyondan ilk atılan POUM oldu. Kuşkusuz, saflarında işbirliği politikasının pek çok savunucusu vardı. *La Batalla* POUM'un *Generalitat* hükümetine yeniden alınması için haftalardır bir kampanya sürdürüyor, başlangıç noktasını POUM'un hükümetten atılmasında gördüğü "karşı devrimci yöneliş"i kınıyordu. Oysa bu çizgiye karşı direnişler büyük olmuştu. Leridalı POUM'luların "boyun eğmelerinin" sağlanması için Companys'in yanı sıra Nin'in desteği de gerekmişti. Gençlik hareketinin gazetesi partinin hükümete katılmış olmasından üzüntü duyduğunu açıkça belirtiyordu. Daha sonraki olaylar "hükümete katılmama" tezi yanlılarını güçlendirir gibiydi: 13 Nisan 1937 günkü *La Batalla* gazetesinde, Juan Andrade, hükümete katılmanın "olumsuz, hatta zararlı" olduğunu yazıyordu. Nin'in POUM kongresi için hazırladığı tez tasarısı bu çok önemli nokta üzerinde bir şey söylemiyordu. Aynı kararsızlık, aynı çelişkiler, siyasal çizgi ve ilk ağızda ortaya atılacak parolalar konusunda da görünmekteydi. Merkez Komitesi, Aralık ayında, işçi, köylü ve asker komiteleri temeli üzerinde bir Kurucu Meclis seçilmesini istedi. Nin, 1 Nisan günü,

---

rını doğruluyorlar. Ama bu olayı hükümetin düşüşünün başlıca nedeni gibi gösteren Hernandez'e inanmak güç. Largo Caballero, Miaja'ya boyun eğdirmek için komünist bakanların kendisini desteklediklerini ve saldırının 16 Mayıs günü hazır olduğunu belirtiyor. Söyledikleri doğru olsa bile, dışarıya hiçbir şey sızmamıştı.

bunu şöyle çevirdi: "İşçi sendikalarının, köylü örgütlerinin ve savaşçı örgütlerinin kongresi." 4 Nisan günü, Andrade, taban tarafından seçilen komiteleri sendikaların karşısına çıkardı ve *La Batalla*'da yayımlanan bir dizi yazıda sovyetin İspanyollara özgü biçimi olan komiteler ve konseyler parolasını tekrarladı. Ayrıca, Komünist Parti ve PSUC'dan POUM'a yöneltilen saldırılar, çeşitli yerel otoriteler tarafından yapılan baskı, sansür uygulaması başka çare bırakmıyordu. Parti kesinlikle koalisyon dışına atılmıştı. Gitgide açık ve seçik biçimde, Kutsal Birlik'e dönüşen bir antifaşist koalisyonun sonuçlarını, devrimin durdurulup geriletilmesini, "Komünist Parti ve PSUC'nin karşı devrimci davranışlarını açığa vurarak, devrimci bir muhalefet çizgisine doğru yöneliyordu. Devamlı olarak, her şeyden önce CNT yönetiminden ve militanlarından kopmamak isteğindeki POUM, ılımlı bloka karşı işçi hareketiyle devrimin kazanımlarınmı savunmak üzere bir ortak devrimci cephe kurmaları için konfederasyonu ikna etmeye çalışıyordu.

Partinin gençlik örgütü olan *Juventud comunista iberica* bu kararsızlıklardan ve belirsizliklerden uzaktı. JCI, sistemli bir kampanyayla[23] Parlamentonun dağıtılmasından, fabrika komiteleri, köylü ve savaşçı birlikleri temeli üzerinde bir Kurucu Meclis seçilmesinden yana olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Nin'in aksine, devrimcilerin bu tür "sovyet tipi" komiteler örgütlemeye çalışmaları gerektiğini savunuyordu. Savaşta ve devrimde zafere ulaşılması için bir devrimci gençlik cephesi örgütlenmesini de öneriyordu.

CNT'de de, POUM'dan bağımsız olarak bir devrimci muhalefet gelişmekteydi. Barselona'da, milislerin askerîleştirilmesine karşı olan bir grup militan "Durruti'nin Dostları" adı altında birleşmişti. *El Amigo del Pueblo* adlı bir gazete çıkarıyordu bu grup. 1937 Martında dağıtılan bir bildiride, kendilerine göre bir bilanço çıkarmaktaydılar: "Sekiz aylık bir savaş ve devrim dönemi geçti. Derin bir acıyla devrimin rotasında ortaya çıkan kopuklukları görmekteyiz... Bir antifaşist komite, mahalle komiteleri, denetim devriyeleri kurulmuştu, şimdi bunlardan geriye bir şey kalmadı." 1937 ilkbaharında, CNT ve FAI'nin birçok yerel örgütü, bütün yayın organlarında, hatta CNT'nin Barselona'da çıkardığı akşam gazetesi *La Noche*'de, "Durruti'nin Dostları" grubunun yöneticisi Balius imzasıyla aynı temaları yeniden ele aldılar.[24]

Bu muhalefetin en büyük zayıflığı İspanya'nın ön plandaki hiçbir yöneticisini yanına çekmemesiydi. Santillan susuyordu. Devrimci eği-

---

23. Özellikle W. Solano ve Luis Roc'un *Juventud comunista*'daki makalelerine bkz.
24. Devrimci muhalefete kazanılan gazeteler arasında, Bajo Liobregat'ın *Ideas*'ını belirtmek gerekir. Carlos Rama, bu gazetenin temsil ettiği saf anarşist akımla Marksist görüşlerden etkilendiği belli olan "Durruti'nin Dostları" grubunu birbirinden ayırıyor. Balius, ayrıca İşçi ve Köylü Bloku saflarında bulunmuştu. Öte yandan Moulin ve Franz Heller gibi yabancı Troçkistler de onun grubuyla işbirliği yapıyorlardı.

limin esin kaynağı ve kuramcısı görünüşündeki kişi bir yabancı olan İtalyan Berneri'ydi.[25] İtalyanca çıkan haftalık gazetesi *Guerra di Clase*'de daha 5 Kasım 1936'dan başlayarak, "önce Franco'yu yenmek gerekir" yanlılarıyla tartışmaya girmişti: "Savaşı kazanmak gereklidir; ama sorunu sırf zaferin askerî koşullarıyla sınırlayarak değil, ama zaferin siyasal ve toplumsal koşullarıyla bağlayarak ancak savaş kazanılabilir." Yaşlı bir göçmen, ufku ve kültürü İspanyol dostlarından daha geniş bir adam olan Berneri, Moskova duruşmalarını kınamış ve Stalin'in genel politikasıyla "İspanyol demokrasisinin ve liberalizminin yabancılar lejyonu"[26] diye adlandırdığı Komünist Parti'nin tutumu arasında bir bağlantı kurmuştu. "Siyasal saflıklarını" yüzlerine vurduğu CNT-FAI'deki dostlarından yine de gözlerini açmalarını istiyordu: "Noske'nin[27] gölgesi belirginleşiyor... Kralcı-Katolik-gelenekçi faşizm karşı devrimin kesimlerinden sadece biri.. Tek yol şudur: Ya devrimci savaş sayesinde Franco karşısında zafer ya da yenilgi."

Bu lidersiz muhalefetin gitgide çoğalan yandaşları vardı oysa. Katalan Liberter Gençlik (JL) hareketi, Eylül ayında, JSU ile bir eylem birliği antlaşması imzalamıştı. Ama yayın organları *Ruta*'da devrimci bir tutum benimsemekteydiler. 1 Nisan tarihli bir manifesto Caballero hükümetine karşı gerçek bir suçlama getiriyordu.[28] Genç Katalan anarşistleri, komünistlerle cumhuriyetçilerin koalisyonunu, Sovyetler Birliği'nin "devrimi boğma" amacıyla Fransa ve İngiltere'yle birleşmesinin İspanya'ya yansıması olarak kınıyorlardı.

JCI'nin ortaya attığı parolaların onların safında olumlu bir yankı bulması anlaşılabilirdi. 14 Şubat günü, 50.000'den fazla genç, Katalonya'da bir "Devrimci Gençlik Cephesi" kurulması için Barselona'da yapılan mitinge katıldılar. Sırasıyla, Liberter Gençlik hareketinin sekreteri Fidel Mire, JCI genel sekreteri Solano, Katalonya Cephesi sekreteri, genç liberter Alfredo Martinez bu mitingde konuştular. Hareket hızla başka

---

25. 1897 yılında doğan, savaş sırasında anarşizmi seçen Sosyalist Gençlik hareketi militanları arasına katılan Camillo Berneri, Floransa Üniversitesi'nde felsefe profesörüydü. Musssolini'nin başa geçmesinden sonra İtalya'dan ayrıldı. 1936 Temmuzunda CNT birliklerine gönüllü olarak katıldı. Uluslararası anarşist hareket içinde büyük bir prestiji vardı. İspanyol anarşist hareketi üzerindeki otoritesi de büyüktü.

26. *Guerre de classes en Espagne*, s. 17.

27. Noske: 1919 Alman devriminin üstesinden gelen ve subayları Rosa Luxemburg'la Karl Liebknecht'i öldüren genelkurmayın müttefiki Alman sosyalisti.

28. "Merkezî hükümet bizi tüm devrimci kazanımlardan vazgeçmek zorunda bırakmak için Katalonya ekonomisini boykot ediyor. Halktan özveride bulunması isteniyor. İşçiler ve milisler aylıklarının önemli bölümünü veriyorlar, ama hükümet yeni burjuva ve parlamenter Cumhuriyetin güvencesi olan altınını saklıyor. Kapitalistlerin mücevherleriyle servetlerine saygı gösteriliyor... büyük ücretler bazen üç katına çıkarılarak sürdürülüyor... Bu arada da halk yoksunluk çekiyor, tüccarların utanç verici ve cinayet sayılabilecek dalaverelerine göz yumuluyor... Kesinlikle devrimci olduğu için Aragon cephesine silah gönderilmiyor, orada çarpışan birliklere çamur sıçratılmak isteniyor... Halk çocukları cepheye sürülüyor, ama karşı devrimci amaçlarla üniformalı birlikler cephe gerisinde tutuluyor."

bölgelere yayıldı: Madrid'de,[29] Levante'de, Liberter Gençlik hareketi ve JCI ortak kampanyalar ve mitingler düzenlediler.

İşçi gençliği iki kampa ayrıldı. Bir yanda JSU'nun çağrısıyla "antifaşist gençlik birliği" kuruldu. Santiago Carillo bunun "özgürlük... demokrasi için ve faşizme karşı, yabancı işgaline karşı ülkenin bağımsızlığı uğruna savaşan genç cumhuriyetçilerle, genç anarşistlerin ve genç Katoliklerin birliği" olmasını istiyordu. Ama bu birlik JSU'yla cumhuriyetçi partilerin gençlik hareketlerinin işbirliği olarak kaldı. Öte yanda, devrimci gençlik cephesinde JCI ve JL'ye bağlı devrimciler toplanmıştı. Oysa gençler devrimci hareketin ve silahlı savaşın ön saflarında yer almışlardı, parti ve sendikalarda değilse bile orduda önemli bir yer işgal ediyorlardı. Katalonya dışında, militan "genç muhafızlar"ın büyük bölümünü Komünist Parti'nin arkasında toplayan JSU'ydu. Militanların birçoğu özellikle, eski Sosyalist Gençlik hareketinden gelenler, ılımlılık yanlısı gördükleri "Birliğe" katılmayı reddettiler ve devrimci hedeflerini açıkladılar. Valencia Konferansının hemen ertesi günü, JSU'da, "yeni çizgi"ye, "eritme ve kafaları karıştırma politikası"na, "Marksist ilkelerin kenara bırakılması"na karşı protestolar yükseldi.[30] 30 Mart günü, Asturia federasyonu sekreteri Rafaël Fernandez, JSU Ulusal Komitesi'nden istifa etti. Federasyonu Carillo çizgisini kabul etmedi, örgüt içindeki demokrasi eksikliğini eleştirdi. Asturia Liberter Gençlik hareketiyle bir Devrimci Gençlik Cephesi kurulması için antlaşma imzaladı.[31] Birkaç gün sonra, Ulusal Komite'den istifa eden ve federasyonu tarafından desteklenen, güçlü Levante federasyonu sekreteri José Gregori oldu. Santiago Carillo, *Ahora* gazetesinde muhalifleri, Troçkistlerden, Franco ve Hitler'den esinlenmekle suçladı. Yine de hareket sürüp gitti. Katalonya'da bile yerel gruplar Devrimci Cephe'ye katıldılar... Böylece Birleşik Sosyalist Gençlik hareketinde başlayan kriz, Komünist Parti'nin gençliğin önemli bir bölümü üzerinde sağladığı etkiyi tehlikeye düşürmeye başladı.

---

29. 2 Mart günü yapılan Madrid Liberter Gençlik Kongresi'nde, JCI sekreteri ve POUM üyesi Enrique Rodriguez'in konuşması alkışlarla karşılandı. Başkentteki devrimci muhalefetin yöneticisi durumunda olan Garcia Pradas, Komünist Parti'ye ve JSU'ya bütün gücüyle saldırdı. Devrimci gençliğin bir "toplumsal devrim" için toplanması gerektiğini, bu gençliğin "demokratik ve parlamenter cumhuriyet parolasını asla kabul etmeyeceğini" açıkladı.

30. Santiago Carillo, 15 Ocak 1937 günü Valencia'da şu açıklamayı yapmıştı. "Toplumsal bir devrim için savaşmıyoruz, örgütümüz ne sosyalist, ne de Marksisttir, JSU Marksist bir gençlik hareketi değildir."

31. Muhtemelen Asturia JSU federasyonunun karşı çıkması üzerine, JSU yürütme kurulundan bir delegasyonun Kuzey'e gitmesine karar verildi. JSU yöneticilerinden ikisi, Rodriguez Cuesta ve Trifon Medrano, 18 Şubat günü Bilbao kentinin bir salonunda düzenledikleri toplantı sırasında bomba patlaması sonucu öldüler.

Böylece 1937 ilkbaharında, bir devrimci yükselişin koşulları yeniden bir araya gelmiş oldu. Devrimci muhalefet temaları, hiç değilse Katalonya'da, CNT'ye bağlı ve "kazanımlar"ının söz konusu edildiğini gören, işçiler arasında büyüyen bir yankı buldu. UGT, ordu, devlet idaresi içinde, Largo Caballero yanlıları komünistlere tepki gösterdiler. Ekonomik güçlükler, "çeka" rezaletleri ajitasyona uygun bir ortam hazırladı.

Hükümet koalisyonunun ılımlı kanadı kaygılanmaya başladı. Devrimin durdurulması için dışardan gelen baskıya, son aylarda, başlangıçtaki terörün darbelerinden kendini kurtarıp toparlanan ve devrimci kalıntıların kesinlikle tasfiye edilmesini isteyen küçük burjuvazinin baskılarının da eklendiğini görüyordu. Levante'de ve Katalonya'da, köylüler bazen şiddetle karşı çıkıyorlardı kolektifleştirme yanlılarına ve kendilerini buna zorlamış olan sendikalara ya da işçi milislerine yöneltiyorlardı öfkelerini. Katalonya'da UGT'ye bağlı GEPCI, küçük kent burjuvazisinin karşı devrimci düşmanlığını canlandıran yığın örgütüydü. Daha sağlam olan Bask hükümetiyse, saldırıya geçmişti. Kolluk kuvvetleri, Temmuz olayları sırasında Bilbao'da toplatılan *CNT del Norte* gazetesinin basımevini ele geçirmişti. Buraya yerleşen de komünist *Euzkadi roja* gazetesi oldu. CNT militanları, elde silah kendilerini savundular ve Aguirre hükümeti konfederasyonun bölge yöneticilerini tutuklattı. Birkaç gün sonra, 24 Martta, Bask hükümeti, Paskalya onuruna bütün Euzkadi'de şenlikler düzenlendiğini, kutsal cuma günü eğlence yerlerinin kapatıldığını açıkladı... Devrimciler öfkelendiler ve yeniden bir araya gelmeyi düşündüler. Cumhuriyetçiler, Prieto'ya bağlı sosyalistler, komünistler, devrimcilerin yeniden bir araya gelmesinin ortaya çıkarabileceği tehlikenin bilincine vardılar, öncelikle POUM, CNT ve FAI'nin işini bitirip Cumhuriyet'i kesin bir dengeye oturtmayı düşündüler.

Largo Caballero yalnızlığını anladı. Çevresinde gitgide daha sık bir "sendika hükümeti"nden[32] söz ediliyor, CNT-UGT birliği yüceltiliyor, 1936 Eylülündeki tasarılara dönülüyordu. 1 Mayıs günü Valencia'da, ortak bir CNT-UGT mitinginde, Carlos de Baraibar, üstü örtülü olmakla birlikte Komünist Parti'ye ve Sovyetler Birliği'ne çattı ve tek başlarına bütün İspanya demek olan CNT-UGT birliğini göklere çıkardı. Ama devrimin hemen ertesinde mümkün olan artık mümkün değildi. Ne CNT, ne de UGT içindeki birlik kusursuzdu: Yönetici çevreleri bölünmüştü, iki konfederasyona bağlı yığınlar her gün daha açık bir biçimde iki kamptan birine katılıyorlardı. Largo Caballero ortada kalmaktaydı. Devlet adına hakem olmak istiyor, devletin denetimini kendisiyle paylaşmak

32. Komünist Parti yöneticileri, önerilmesine karşı savaş verdikleri bu hükümetten en çok söz eden kişilerdi. "Sendikal hükümet" fikri, Eylül ayında Caballero'nun dostlarının vazgeçtiği eski "işçi hükümeti" parolasının daha bir hafifletilmiş biçimi gibiydi.

isteyen sağındakilerle savaşıyor, otoritesini kabul etmeyen solundakilerle didişiyordu. Savaşı yitirmek korkusuyla devrimi yeniden başlatmak istemiyor, ama devrime karşı açıkça savaşarak emekçilerin elinden savaşma nedenlerini de almak istemiyordu. Ancak, devletin başında, emekçilerin temsilcisi olarak ne birine ne de ötekine söz geçirebiliyordu. Anlaşmazlık yitip gitmesi anlamına geleceğinden anlaşmazlıktan kaçınıyor, ama buna geçici olarak, Rabasseire'in yazdığı gibi "fosil devletin ardına sığınarak", durumu idare ederek, kurnazlığa saparak, sonuçta hiçbir şey yapmayarak ulaşabiliyordu. Durumu özetleyen yine Henri Rabasseire'ydi: "Entrika çeviriyor, ortaya çıkan güçlerle işbirliği yapıyordu, onlara egemen olmayı umarak küçük kişisel çıkar çevreleri oluşturmuştu. Başka yoldan durdurulamayan güçleri bir araya getirerek durdurmayı kafasına koyduğu için, kurulu düzen sürüp gitmekteydi. Ne milisi istiyordu, ne de düzenli orduyu; ne eski bürokrasiyi istediği vardı, ne de yeni devrimci örgütleri; ne gerillaya evet diyordu, ne de siperlerde savaşmaya. Komünistlere genel seferberlik ilan edeceğine ve tahkimat planları yaptıracağına, anarşistlere de devrimci savaş açacağına söz verdi. Aslında ne birini yaptı ne de ötekini."[33]

Barselona'da Mayıs Günleri

Devrimci kazanımların ve silahlı emekçilerin önemli bir bölümü özellikle Katalonya bölgesinde ayaktaydı; devrimci muhalefetin kalesi burasıydı, Companys'in cumhuriyetçi devletinin ve anarşistlerin boyunduruğundan kurtulmak isteyen küçük burjuvazinin bütün güçleriyle destekledikleri, devrime son vermekte kararlı olan PSUC örgütünün bulunduğu yer de burasıydı.[34] Barut fıçısını ateşleyecek olaylar da burada patlak verecekti.

Önce, 17 Nisan günü, 1936 Temmuzundan beri CNT milislerinin elinde bulunan gümrük denetimini geri almak üzere, Negrin'in jandarmaları Puigcerda'ya, Figueras'a ve bütün sınır bölgesine geldiler. Milislerin direnişi karşısında, Katalonya CNT örgütünün bölge komitesi, bir uzlaşmaya varmak için pazarlıklara girişmek üzere olay yerlerine koştu. 25 Nisan günü, Molins de Llobregat'ta, UGT yöneticisi ve PSUC üyesi Roldan Cortada öldürüldü. PSUC büyük tepki gösterdi, "denetlenemeyenler"i ve "gizlenmiş bulunan faşist ajanları"ı kınadı. CNT de cinayeti açıkça kınadı, militanlarını temize çıkaracağından emin bulunduğu bir soruşturma açılmasını istedi. Ama Roldan Cortada'nın

---

33. *A.g.e.*, s. 152.
34. Comorera'nın ve PSUC'nin sözcüsü Benavides şunları yazıyor: "Zaragoza'yı almadan önce Barselona'yı almak gerekir cümlesinin PSUC'den çıktığı söylenmişti. Bu cümle durumu olduğu gibi yansıtıyordu ve anarşistlerin elindeki iktidarın *Generalitat*'e bırakılması yönündeki halk talebine tıpatıp uygundu" (*a.g.e.*, s. 426).

öldürülmesi *paseo*'lar ve devrim ertesindeki hesaplaşmalar döneminin anılarını canlandırmıştı. PSUC, elde ettiği üstünlüğü daha da ileri götürdü. UGT liderinin cenaze töreni güçlü bir gösteri fırsatı yarattı: PSUC denetimindeki kolluk kuvvetleri ve askerler üç buçuk saat süreyle elde silah geçtiler.[35] Törene gelen POUM ve CNT delegeleri, durumun sandıklarından daha ciddî olduğunu anladılar: PSUC'nin kendilerine karşı düzenlediği bir gövde gösterisiydi bu. Ertesi gün, özerk hükümetin kolluk kuvvetleri Molins de Llobregat'da bir misilleme harekâtına girişti: Cinayete katılmalarından kuşkulanılan yerel anarşist yöneticileri tutukladı, bileklerine kelepçe vurup Barselona'ya getirdi. Puigcerda'da, jandarmalar ve anarşistler birbirlerine ateş açtılar: Sekiz anarşist militan öldü, aralarında bölgenin kolektifleştirilmesinde başrolü oynayan Antonio Martin de vardı.[36]

Tam o sırada, devletin kolluk kuvvetlerine katılmamış olan bütün işçi topluluklarının silahtan arındırılacağı yolundaki bir İçişleri Bakanlığı genelgesinin geldiği söylentileri Barselona'ya yayıldı. Hemen işçiler tepki gösterdiler: Günler boyunca, güç dengesine göre, işçiler ve polisler birbirlerinin silahlarını aldılar. Barselona sokak savaşlarının eşiğinde gibiydi. Hükümet her türlü gösteriyi ve bütün bölgede 1 Mayıs şenlikleri düzenlenmesini yasakladı. *Solidaridad obrera*, "CNT'ye karşı girişilen haçlı seferi"ni kınadı ve emekçileri her türlü kışkırtmaya karşı uyanık olmaya çağırdı. *La Batalla*, "elde silah" nöbet beklenmesini istiyordu.

3 Mayıs pazartesi günü, geliyorum diyen savaş telefon santrali olayıyla patlak verdi. Santral binası, Temmuz ayında, CNT'ye bağlı militanlar tarafından darbecilerden geri alınmıştı. O günden bu yana, Amerikan tröstü American Telegraph and Telephone Co.'ya ait olan santrala el konmuştu ve UGT-CNT temsilcilerinden ve bir hükümet delegesinden oluşan komite yönetiminde çalıştırılıyordu. CNT milislerince korunmaktaydı. Bu da, ikili iktidarın ve bu iktidardan arta kalanların eşsiz bir örneğiydi. Çünkü CNT Katalonya örgütü, santral aracılığıyla sadece Katalonya hükümetinin emirlerini ya da konuşmalarını dilediği gibi kesmek ve denetlemek olanağına sahip bulunmakla kalmıyor, Valencia'daki merkezî hükümetle dış ülkelerdeki temsilcileri arasındaki görüşmeleri de dilediği gibi düzenleyebiliyordu.[37] O gün, Kamu Düzeni komiseri ve PSUC üyesi

---

35. *La Batalla* bu konuda *şunları yazıyor:* "Küçük burjuvalar arasında ve işçi sınıfının geri kalmış yığınlarında, Katalonya proleter öncüleri CNT, FAI ve POUM'a karşı bir pogrom havası yaratma amacını güden karşı devrimci gösteri."

36. Eski kaçakçı Antonio Martin, 1936 Temmuzundan sonra etkili bir "gümrük" şefi oldu. Santillan'a göre, pek çok kişinin düşmanlığını bu yüzden üzerine çekmişti. Ancak cumhuriyetçiler, sosyalistler ve komünistler, onu Puigcerda celladı ve uzun bir terör döneminin sorumlusu saymaktadırlar. Manuel D. Bonavides *Guerra y Revolucion en Cataluna* adlı kitabında, "Malagalı topal" adını verdiği Martin'e karşı uzun bir suçlama listesi yöneltmektedir.

37. Arthur Koestler, Valencia ve Paris büyükelçiliği arasındaki gizli görüşmeler için, Bakan Del Vayo ve Büyükelçi Araquistain'in karılarından yararlandıklarını söylüyor. İsviçre'nin

Rodriguez Salas, üç kamyon dolusu muhafızla santral binasına geldi ve içeri girdi. Alt kattaki milislerin silahlarını aldı, ama üst katlarda ateşe hazır bekletilen bir makineli bataryasının tehdidi karşısında durması gerekti.[38] Hemen durumu öğrenen polis örgütündeki anarşist yöneticiler Asens ve Eroles, Telefonica'ya koştular ve 4 Mayıs tarihli *Solidaridad obrera* gazetesinin yazdığına göre, "bina içinde muhafızların hareketine karşı koyan arkadaşlarımızın haklı davranışlarından vazgeçmeleri için yerinde bir müdahalede bulundular." Ama aynı zamanda, Barselona'daki işçilerin büyük çoğunluğu greve gitti: Hiçbir örgütün en küçük talimatı olmaksızın Barselona barikatlarla kaplandı.

Akşam, savaş hazırlığı içindeki kentte, CNT'nin, FAI'nin, Liberter Gençlik hareketinin ve POUM yürütme kurulunun bölgesel komiteleri ortak bir toplantı yaptılar. POUM temsilcileri, hareketin, kışkırtmaya karşı Barselona işçilerinin kendiliğinden bir karşılığı olduğunu ve kesin kararı verme anının geldiğini açıkladılar: "Ya iç düşmanı yok etmek için hareketin başına geçeriz ya da hareket başarısızlığa uğrar ve bizim de sonumuz olur." Ama CNT ve FAI yöneticileri onları izlemediler ve ortalığı yatıştırmak için çalışmaya karar verdiler.

Ertesi gün, 4 Mayısta, eylemleri POUM Liberter Gençlik hareketi ve Durruti'nin Dostları tarafından onaylanan işçiler, yavaş yavaş kuşatmaya başladıkları Barselona'ya egemen oldular. Companys, CNT yöneticileriyle bir görüşme yaptıktan sonra radyoda konuştu, Rodriguez Salas'ın santrala karşı girişti̇ği hareketi kınadı ve herkesi yatışmaya çağırdı. CNT bölge komitesi de onu destekledi: "Silahlarınızı bırakın. Başını ezmemiz gereken faşizmdir." *Solidaridad obrera* önceki gün olup bitenleri ancak sekizinci sayfasında veriyor, bütün kenti kaplayan barikatlardan söz etmiyordu. Saat 17'de, UGT yöneticisi ve Largo Caballero'nun yakın dostu Hernandez Zanjaco ve anarşist bakanlardan Garcia Oliver ve Federica Montseny uçakla Valencia'dan geldiler. Radyodan arka arkaya konuşmalar yaptılar, çabalarını Companys'in ve CNT bölgesel yöneticilerinin çabalarına kattılar. "Kentin üzerinden bir çılgınlık rüzgârı gelip geçti" diye bağırıyordu Garcia Oliver. "Bu kardeş kavgasına hemen bir son vermek gerek. Herkes bulunduğu yerde kalsın... Hükümet... gerekli tedbirleri alacaktır."[39]

Alman bölgesinden iki kız kardeş olan bu kadınların anayurtlarının lehçesiyle yaptıkları konuşmaları, sık sık CNT denetim komitesi tarafından kesilmekteydi (*a.g.e.*, s. 424).

38. Daha sonra hükümetçe alınan tedbirler, Rodriguez Salas'ın cumhuriyetçi bakan Ayguade'nin onayıyla hareket ettiğini kanıtlar gibiydi. Karşılığında Rodriguez Salas'ın girişimini doğrulamak için komünist basın tarafından öne sürülen nedenleri belirtmek de ilginç olur: Santralin işlemesini sağlamak (11 Mayıs tarihli *Daily Worker*), santrali önceki gün ele geçiren POUM'dan ve denetlenemeyen kişilerden geri almak ya da sadece bir hükümet delegesi yerleştirmek (Rodriguez Salas)...

39. Bu söylevden sonra, barikatlardaki işçiler arasında, *Generalitat* polisinin elinde tutuklu bulunan Garcia Oliver ve dostlarının tehdit altında bu yatıştırıcı çağrıda bulundukları

5 Mayıs çarşamba günü, işçiler hâlâ barikatların ardındaydılar. Radyo, CNT ve *Generalitat* hükümeti arasındaki antlaşma metnini açıklıyordu: "Ateşkes, askerî durumun korunması, kolluk kuvvetlerinin ve silahlı sivillerin karşılıklı geri çekilmesi." Telefonica'nın denetimi konusunda bir tek şey söylenmiyordu. Ama hareket gerilemekteydi. Olayları öğrenince Barselona üzerine yürümek için Barbastro'da toplanan CNT'ye bağlı 26. tümenin ve POUM'a bağlı 29. tümenin bazı birlikleri Binefar'ı geçmediler: CNT bölge komitesi delegeleri, 26. tümen komutanı Gregorio Jover'i, her türlü saldırgan davranıştan kaçınmaya ikna etmeyi başardılar. Biraz kararsızlık geçirdikten sonra, yine bir başka CNT yöneticisi, *Generalitat* Savunma Bakanlığı müsteşarı Juan Manuel Molina, anarşist subay Maximo Franco'yu askerlerini Binefar'da durdurmaya razı etti. Yine de, birkaç kere, her şey yeniden başlama eğilimi gösterdi: PSUC'ye bağlı militanlar Federica Montseny'nin arabasına saldırdılar, radyonun hükümete girdiğini bildirdiği UGT Katalonya sekreteri Antonio Sese, sanıldığı kadarıyla, CNT milislerince öldürüldü. Durruti'nin Dostları savaşın sürdürülmesi için çağrıda bulundular: CNT-FAI onları çok sert bir dille kınadı.

6 Mayıs perşembe günü, düzen aşağı yukarı yeniden sağlandı. Companys "ne yenen ne de yenilen" bulunduğunu açıkladı. Barselona işçilerinin büyük bölümü yatışma çağrısını dinlediler ve POUM boyun eğdi: "Proletarya" deniyordu bu partinin açıklamasında, "karşı devrime karşı kısmî bir zafer kazandı... Emekçiler, işinizin başına dönün." Geçici olarak, bir cumhuriyetçiden, CNT yöneticisi Mas'dan UGT yöneticisi Vidiella'dan oluşan yeni hükümette ne Comorera vardı ne de Rodriguez Salas. Tam o sıra Valencia hükümeti araya girmese Companys'in yorumu doğru sayılabilecekti. Garcia Oliver ve Federica Montseny hükümetten aldıkları ortalığı yatıştırma göreviyle ve söylediklerine bakılırsa, kendileri istemeden hiçbir askerî müdahale yapılmayacağı sözüyle Barselona'ya gelmişlerdi. Oysa daha 5 Mayıs günü, Prieto'nun emriyle savaş gemileri limana girdi. Birkaç saat sonra da, Companys'in ısrarlı isteği ve bakanların baskısı altında, Largo Caballero kamu düzenine ve Katalonya'nın savunmasına el koyma kararı verdi. Komünist Parti'ye katılan eski Sivil Muhafız komutanı general Pozas, Katalonya'daki birliklerin komutanlığı görevine getirildi. Düzeni sağlamak için, hükümet, Jarama cephesinden 5.000 kişilik bir motorize muhafız birliği gönderdi. Oysa –bu olay o anın karışıklığını ve belirsizliğini ortaya koyuyordu– düzeni sağlamak üzere Katalonya'ya gelen ve ilk bakışta anarşistlerin ürkmesi gereken bu kolluk kuvvetleri, anarşistlerin *Tierra y Libertad* kolunun eski komutanı

---

söylentisi dolaştı. PSUC yönünden de, Garcia Oliver'in, daha önce "bir parola" söylemeden verebileceği herhangi bir talimata uyulması yolunda dostlarını uyardığı savunuldu.

yarbay Torres İglesisas komutasındaydı; Bazı muhafızlar "Viva la FAI" çığlıkları arasında Barselona'ya gireceklerdi.

Onların gelişiyle çarpışmalar kesinlikle durdu. Resmî bilanço 500 kişinin öldüğünü ve 1.000 yaralı olduğunu ortaya koyuyordu. Ölenler arasında, hükümet çevrelerinden, Antonio Sesé'den başka, bir komünist subay olan yüzbaşı Alcalde, devrimcilerden de, Francisco Ascaso'nun kardeşi Domingo Ascaso ve ünlü pedagog Ferrer'in oğlu "Quico" Ferrer vardı. Hepsi de sokakta vurulup ölmüşlerdi. Ama kısa süre sonra başka kurbanlar da ortaya çıktı. 6 Mayıs akşamı, Camillo Berneri'nin ve arkadaşı, yardımcısı Barbieri'nin ölüleri bulundu. Gündüz, UGT'ye bağlı milisler tarafından evlerinden kaçırılan bu iki kişi, beyinlerine sıkılan kurşunlarla öldürülmüştü. Aynı anda, Devrimci Gençlik Cephesi sekreteri Alfredo Martinez'in de kaybolduğu bildirildi ve ölüsü birkaç gün sonra bulundu. Her ikisi de Moskova duruşmalarını kınamışlar, Komünist Parti, PSUC ve müttefiklerinin tutumunu "karşı devrimci" olarak tanımlamışlardı. Her ikisi de devrimci muhalefet yöneticilerinden sayılmaktaydılar. Bu karışıklık günlerinde hiçbir soruşturma yapma olanağı bulunmadığı halde –böyle bir soruşturmanın sonuçları da açıklanamazdı ayrıca– Berneri ve Martinez'in siyasal bir hesaplaşmanın kurbanı olduklarından kimsenin kuşkusu yoktu. Pek çok kişi de bunun *Pravda*'nın uyarısının devamı ve Rus gizli servislerinin ilk acımasız girişimi olduğunu düşünüyordu.

MAYIS GÜNLERİNİN ANLAMI

Mayıs günlerinin kökeni pek çok tartışmaya ve yazışmaya yol açmıştır. PSUC'nin belirttiği gibi, POUM saflarında hareket eden faşist ajanların bir kışkırtması mıydı bu?[40] Bazı anarşistlerin düşündüğü gibi, Batılı hükümetlerden destek gören ve devrimcilerin Katalonya'daki mevzilerini tasfiyeyi amaçlayan Katalonya burjuvazisinin bir kışkırtması mıydı?[41] Yine birtakım kişilerin düşündükleri gibi, aynı amaçla PSUC'nin giriştiği bir kışkırtma mıydı?

Bu tartışmanın boşuna olduğu bizce kesin: Bir, iki, hatta on ajanın "kışkırtması" ancak ortam uygunsa etkili olabilir. Oysa ortamın uygun

---

40. 11 Mayıs tarihli bir notunda Almanya büyükelçisi, Mayıs günlerinin Franco ajanlarının eseri olduğunu Franco'nun ağzından duyduğunu açıklamaktaydı; bu not Barselona'da on bir Franco ajanı bulunduğunu belirtiyor. Ama bu ajanların POUM içinde değil de, PSUC ya da başka bir sendika ve siyasal örgüt bünyesinde bulunduklarını gösteren hiçbir bilgi yok.

41. Santillan, Brüksel'den gelen Arjantinli yazar Gonzalez Pacheco'nun Barselona'da neler olup biteceğinin bilindiğini Büyükelçi Ossorio y Galliardo'dan duyduğunu yazıyor. Bu ve Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin Barselona açıklarında bulunması, onu, uluslararası kökenli bir kışkırtmayı düşünmeye itiyor. Komünistler de bu kışkırtma içinde yerlerini almaktaydılar. Kargaşalıkların çıktığı gün, 27. tümen komutanı Jose del Barrio ve kurmay başkanının Barselona'da bulunmaları bunu kanıtlamaktaydı.

olduğunu gördük. Öte yandan, cumhuriyetçi güçlerden ve Katalonya hükümetinden bağımsız hareket etmeyen PSUC'ye bağlı komünistlerin, 3 Mayıs günü bir gövde gösterisi yapmak istediklerini sanmıyoruz. Telefon santraline karşı girişilen saldırı, devletin yeniden kurulmasında bir başka aşamaydı. Hatta karşılaştıkları tepkinin onları şaşırttığını ve kuvvete başvurarak Katalonya anarşistlerinden kurtulmayı umuyorlarsa da o gün böyle bir direnişi beklemediklerini düşünüyoruz. Bu da, sonraki günlerde, durumdan yararlanmak için ellerinden geleni yaptıkları ve devrimci hareket dağıldıkça üstünlük sağlamak istedikleri olasılığını uzaklaştırmıyor. Gerçekte, Mayıs ayı başında hüküm süren gerilimde santrala saldırılması Katalonya işçileri tarafından bir kışkırtma olarak görülmüştü.

Bu nedenle, işçiler yönünden tepki kendiliğinden oldu, bundan, her türlü talimat yokluğunda CNT-FAI mahalle savunma Komitelerinin başrolü oynadığı anlaşılmak isteniyorsa. CNT'nin emri üzerine silahlarını bırakan işçilerin disiplini bile, tek başına, bunu kanıtlayabilir gerektiğinde. Mayıs günlerini POUM saflarında yaşayan George Orwell, şunları yazıyor: "Emekçiler, kendiliğinden bir savunma hareketiyle sokağa iniyorlardı ve istediklerinin bilincine vardıkları şeylerin sayısı ikiydi: Telefon santralinin geri alınması ve nefret ettikleri saldırı birliklerinin silahtan arındırılması."[42]

Mayıs günleriyle ilgili incelemesinde,[43] Robert Louzon, aşağı yukarı hiç savaşmaksızın kentin onda dokuzuna egemen olan silahlı işçilerin ezici üstünlüğünden etkilendiğini söylüyor. Ama bu güçten ancak savunmada yararlanıldığını da belirtiyor: Kargaşalıklar süresince, altı tank, savaşmadan CNT binasının arkasında beklemekteydi. 75'lik toplar hiçbir yere yöneltilmemiş. CNT'nin elindeki Montjuich'in topları hiç ateş etmemişti.[44] Şunları söylüyor Louzon: "İlk patlamadan sonuncusuna dek, CNT ve FAI'nin bölge komiteleri durup dinlenmeksizin bir tek emir verdiler radyo aracılığıyla, basın aracılığıyla, her türlü yola başvurarak: Ateşkes emriydi bu." Louzon'a göre, CNT yöneticileri, her şeyden çok ne yapabileceklerini bilmedikleri bir iktidardan korkuyorlardı, "her şeye boyun eğmeye, her şeyden vazgeçmeye, her türlü yenilgiye" hazırdılar. CNT yöneticileri, özel konuşmalarında, temkinli davranışlarını doğrulamak için limanda bulunan yabancı savaş gemilerinin tehdidini öne sürüyorlar. Onlar için, aslında, sorun bir önceki sonbaharda çö-

---

42. *Controversy*, Ağustos 1937. *Catalogne libre* adlı eserindeki Mayıs günleriyle ilgili bölüme de bkz.
43. "Mayıs günleri bir 15 Mayıs mıydı?" (1848 devrimiyle koşutluklar), *La révolution prolétarienne*, 10 Haziran 1937.
44. Santillan, Companys'in yanına gitmeden önce, kıyı bataryalarını binaya çevirttiğini ve batarya komutanına düzenli aralıklarla Companys'in bürosuna telefon etmesini, kendisinden cevap almazsa hemen ateş açmasını emrettiğini anlatıyor.

zümlenmişti. İşbirliğini seçmişlerdi, iktidara geçmeyi değil. Daha önce onayladığı bir tutumu kısa süre sonra eleştiren Santillan'a, Garcia Oliver ve Vazquez şöyle cevap veriyorlar: "Olayları beklemekten ve bunlara elimizden geldiğince ayak uydurmaktan başka yapacak şey yok."[45]

POUM yöneticilerine gelince, Victor Serge'e bakılırsa uzun süreden beri, "anarşist yöneticilerin kararsızlığının, gevşekliğinin, siyasal yeteneksizliğinin, kışkırtmayla kendiliğinden başlayan bir ayaklanmanın yönetiminden yoksun kalıp sonuçta karşı devrimcilere proletaryayı yenilgiye uğratma fırsatı vermesinden korkuyorlardı." Çok azınlıkta olduklarının bilincine vardıklarından CNT'yi aşarak yalnız kalma tehlikesini kabul etmekten kaçındılar. "Doğrudan POUM yöneticilerinden gelen emirler" diyor George Orwell, CNT'yi desteklememizi, ama üzerimize ateş edilmeden ya da binalarımız saldırıya uğramadan da ateş etmemizi istiyordu."

Barselona emekçilerinin kendiliğinden tepkisinin yeni bir devrimci atılım yolunu açabileceği ve durumu tersine çevirme fırsatını verdiği de düşünülebilir tabii.[46] Tarihçi, anarşist yöneticilerin bunu istemediklerini ve POUM yöneticilerinin de bunu gerçekleştirebileceklerine inanmadıklarını saptamakla yetinecektir. Companys'in açıkladığı "beraberlik" aslında gerçek değildi: Mayıs günleri gerçekte devrimin sonunu belirliyor, herkesin siyasal yenilgisini ve bazı devrimci yöneticilerin de ölümünü bildiriyordu.

MAYIS GÜNLERİNİN İLK SONUÇLARI

Gözle görülen ilk sonuç, Katalonya'nın özerkliğinin sona erdiği, devletin ve Madrid hükümetinin ülkedeki siyasal ve ekonomik hayatın önemli dişlilerine el koyduğuydu. Ama CNT ve POUM'un çekindikleri kıyımın başlatıldığı anlamına gelmemekteydi ilk bakışta. Kuşkusuz, silahlara el konmuş, gazeteler ve radyo istasyonları sansür denetimine girmişti. Ama Kamu Düzeni delegesi, tumturaklı bir dille, kendi güçlerinin "hiçbir antifaşist sendika ya da örgütü düşman saymadıklarını" belirtmekteydi. Bu, Caballero ve İçişleri Bakanı Galarza'nın önerdikleri tutumdu. Gerçekten de, 4 Mayıs günü, Valencia'da çıkan yarı resmî sözcüleri *Adelante* gazetesi, Barselona olaylarının "hepsi de Katalonya genel antifaşist cephesi içinde yer alan, değişik yönelimli, karşıt sendikal ve siyasal çıkarları bulunan örgütler arasındaki kötü hazırlanmış, yersiz bir çatışma" olduğunu yazıyordu.

---

45. Santillan, *a.g.e.*, s. 164.
46. Troçkist Felix Morrow'un ve belli bir ölçüde Santillan'ın belirttikleri gibi. Ancak Santillan, kayıtsız şartsız bir ateşkesin kabul edilmesi yolunda oynadığı rolden ötürü kısa sürede pişmanlık duyacaktı.

Barikatların son günü, CNT'nin yatıştırıcı çağrıları ve CNT Halk Evi'nin açıklaması bu perspektifte ve bu ortamda yer almaktaydı: "CNT ve FAI geçmişte olduğu gibi, şimdi de antifaşist cephenin bütün siyasal ve sendikal kesimleriyle içtenlikle işbirliği yapmaya devam etmektedirler. Bunun en iyi kanıtı, CNT'nin merkezî hükümetle, *Generalitat* hükümetiyle ve bütün belediyelerle işbirliğini sürdürmesidir." Yangını durdurmak için bunun sözünü etmemenin yeterli olduğuna inanmaktaydı CNT yöneticileri ve 6 Mayıs tarihli bir bildiri şu açıklamayı yapmaktaydı: "Olayların genişliğini öğrenir öğrenmez, soğukkanlılığın korunmasını sağlamak ve herkes için çok kötü sonuçlar verebilecek davranışların yaygınlaşmasını önlemek için bütün örgütlere emir verdik." Ne yazık ki, CNT'nin Barselona olaylarının büyüklüğünü gizlemeye çalıştığı sıralarda, komünist basın "POUM'un Troçkist yöneticileri tarafından hazırlanan" ve içinde "Alman, İtalyan gizli polisi"nin parmağı görülen ayaklanmaya karşı güçlü bir kampanya sürdürmekteydi. Kampanya o denli ustaca hazırlanmıştı, CNT de öylesine sus pustu ki, konfederasyona bağlı Madrid milislerinin organı *Frente libertario*'nun bile Komünist Parti'nin tezlerini benimsediği ve şöyle yazdığı görülecekti: "Halkın seçtiği hükümete karşı ayaklananlar... Hitler'in, Mussolini'nin ve Franco'nun müttefikleridir ve bunlara karşı acımasız davranılmalıdır." İlk anda "berabere" sonuçlandığı sanılan Mayıs günleri, sonraki haftalarda, açık bir siyasal çizgiye, kararlılığa ve gözü pekliğe sahip olanlardan yana sonuçlanacaktı.

LARGO CABALLERO'NUN DÜŞÜŞÜ

Komünist Parti, "Troçkistler"in, "kargaşalık tohumları serpmek için devrimden söz eden gizli faşistler"in cezalandırılması uğrunda bütün gücünü seferber etmişti. 9 Mayıs günü, Valencia'da verdiği bir söylevde, José Diaz, İçişleri Bakanını uyarmakta ve "denetlenemeyenler"i cezalandırmasını ya da istifa etmesini istemekteydi. "Beşinci kolun maskesi düşmüştür" diye bağırmaktaydı, "gerekli olan onun yok edilmesidir." 11 Mayıs günü, Largo Caballero'nun sözcüsü *Adelante* cevap verdi: "Hükümet, Komintern'in dış şubesinin istediği baskı tedbirlerini uygulasa bir Gil Diaz ya da Lerroux kabinesi gibi davranmış olur, işçi sınıfının birliğini yok eder, hepimizi savaşı kaybetmek ve devrimi dinamitlemek tehlikesiyle karşı karşıya bırakır... Çoğunluğu işçi hareketi temsilcilerinden oluşan bir hükümet, gerici ve faşist eğilimli hükümetlere özgü yöntemlerden yararlanamaz." Artık, hükümetin günleri sayılıydı.[47] 14

---

47. Jesus Hernandez, Caballero'nun devrilmesine karar verildiğini söylediği Komünist Parti siyasal büro toplantısını anlatmıştır. Hernandez'in anlattığına göre Jose Diaz ve kendisi, "savaş cephesini kırma" anlamına gelecek bir girişime karşı *çıkmışlardı*. Toplan-

Mayıs günü, Madrid'de çıkan gazetelerin çoğu, kamu düzeni ve savaşın yönetimi konularında Komünist Parti'yi hoşnut edecek bir hükümet değişikliğinin ertesi gün gerçekleşeceğini bildirdiler. 15 Mayıs günü, Bakanlar Kurulunda, POUM'un kapatılmasını ve yasadışı sayılmasını, yöneticilerinin de tutuklanmasını isteyen, komünist Tarım Bakanı Uribe oldu. Largo Caballero, uzun süre, gericilerin baskısı altında yaşamış işçi örgütlerinin bir militanı olarak, herhangi bir işçi örgütünü kapatmayı kabul etmeyeceği karşılığını verdi. CNT'li bakanlar da onu desteklediler. Federica Montseny, bir dosya açarak, Mayıs günlerinin PSUC'nin başrolünü oynadığı bir kışkırtmanın sonucu olduğunu kanıtlamaya koyuldu. Bunun üzerine Uribe ve Hernandez ayağa kalktılar, toplantı salonundan çıkıp gittiler. "Hükümet iş başındadır" diyordu Caballero. Ama cumhuriyetçi bakanlarla Prieto'nun dostları bunu kabul etmediler.[48] Largo Caballero da istifa etti.

---

tıda, Geroe, Codovila, Stepanov ve Orlov'la birlikte hazır bulunan Sovyetler Birliği elçilik danışmanı, şu sözlerle Moskova'nın görüşünü kabul ettirmişti: "Caballero artık öğütlerimizi dinlemek istemiyor" ve "*La Batalla*'nın kapatılmasını ve POUM'un yasa dışı ilan edilmesini kabul etmedi."

48. Hernandez Prieto'nun komünist bakanları desteklediğini ve onlar gittikten sonra hükümetin istifasını istediğini yazınca, Prieto (*Entresijos ete la Guerra de España*, s. 52) "Başkan Azaña'ya hesap vermeden bunu yapamayacağını kendisine söyleyerek devam etmek isteyen" Caballero'yu uyarmakla yetinmiş olduğunu belirtti. Negrin hükümetinden atılmasından sonra, Prieto'nun geçmişte komünistlerle işbirliği yaptığını unutturma kaygısı, aslında pek inandırıcı olmayan bu yorumu açıklamaktaydı: Hükümet krizi ve ulaştığı sonuç, Largo Caballero'nun devrilmesi konusunda Prieto ve komünist bakanlar arasında, hiç değilse gizli bir anlaşma bulunduğunu kanıtlıyor.

On İkinci Bölüm
Negrin Hükümeti ve Muhalefetin Tasfiyesi

15 Mayıs günkü Bakanlar Kurulu toplantısında başlayan, 1936 Temmuzundan bu yana görülen ikinci hükümet kriziydi. Hangi koşullarda çözümlendiği olup biten değişikliklerin derinliğini ortaya koymaktaydı. Gerçekten, Eylül ayından beri arka plana itilen Başkan Azaña'ya düşmekteydi hükümet krizinin çözümü ve de tam parlamenter demokrasi geleneğine uygun görüşmeler yoluyla.

İlk düşünülen çözüm yolu, komünist bakanların yerlerine başkalarının getirilmesiyle yapılacak hükümet değişikliği,[1] kendi bakanlarının istifasına karar veren Sosyalist Parti yürütme kurulunda başarısızlığa uğradı. Kriz resmen ortaya çıktı, Azaña ilk olarak "görevi" Largo Caballero'ya verdi. Denenecek ilk varsayımdı bu, gazetecilere göre de kaldırılacak "ilk ipotek." Gerçekten de, bir yandan CNT ve UGT, öbür yandan Sosyalist ve Komünist partiler, kuruluş biçimi eskisinin aynı olan bir hükümeti desteklemeye hazır olduklarını bildirdiler. CNT ve UGT ayrıca, Largo Caballero başkanlığında kurulmayan bir hükümete katılmayacaklarını da açıkladılar. Caballero, hemen bakanlıkların yeni bir dağılımını önerdi: Savunma Bakanlığı Başbakanlık göreviyle birlikte yürütülecek, bundan başka İçişleri ve Dişleri de UGT'ye verilecek, bütün öbür kuruluşların ikişer bakanlığı olacaktı: Maliye ve Tarım sosyalistlere, Sanayi ve Ticaret Esquerra'ya, Millî Eğitim ve Çalışma komünistlere, Ulaştırma ve Deniz Ticareti Cumhuriyetçiler Birliği'ne, Kamu İşleri ve Propaganda Cumhuriyetçi Sol'a, Adalet ve Sağlık da CNT'ye verildi. Largo Caballero bu tasarısını partilere kabul ettirmeyi umuyor muydu? Kuşkusuz CNT'nin temsilci sayısı yarı yarıya azaltılmıştı, ama kilit bakanlıkları UGT elinde tutuyordu. Ayrıca, Prieto ve Alvarez del Vayo da hükümet dışında kalıyorlardı. Ne söylenirse söylensin, Largo Caballero, dostlarının sözünü ettiği "sendikal hükümet"i önermiyordu.

Parlamento gruplarının temsilcilerinin çok diplomatik açıklamaları yeni hükümet karşısındaki çekimserliklerini açıkça belirtmekteydi.

---

1. Largo Caballero'ya göre, Estremadura saldırısının başlangıcı olarak saptanan 16 Mayıs günü başta bir hükümet bulunmasını sağlayan tek çözümdü bu.

Cumhuriyetçi Sol adına Quemades, "kamu düzeninin sağlanması" ve "ekonominin yeniden düzene konması" üzerinde diretiyordu. Irujo, Baskların "cumhuriyetçilerin güvenini kazanmış bir sosyalist başkanlığında bir ulusal birlik hükümeti" istediklerini söylüyordu. "Kargaşa ve ayaklanma nedenlerini ortadan kaldırmalıydı" böyle bir hükümet..." İçişleri Bakanlığı'nın politikasında kökten bir değişiklik isteyen sosyalist Lamoneda da aynı doğrultudaydı. Komünist Parti'ye gelince, özellikle istediği bir ad yoktu, ama İçişleri ve Savunma bakanlıklarının "hükümeti oluşturan bütün partilerin ve örgütlerin desteğini kazanmış kişilere" verilmesi de bu partinin dileğiydi. Ama daha o sıra, Azaña, sosyalistlerin Prieto'nun Savunma Bakanlığına getirilmesini istediklerini, José Diaz aracılığıyla da komünistlerin Largo Caballero'nun yine Savunma Bakanlığını Başbakanlıkla birlikte yürütmesine karşı çıktıklarını biliyordu.

Gece, Azaña Largo Caballero, Prieto, Lamoneda, José Diaz, Martinez Barrio ve Quemades'i çevresine topladı. Largo Caballero, Savunma Bakanlığını bırakmaya razı olmadı. Komünist Patisi de, bu koşullarda hükümete katılmayacağını bildirdi. Sosyalist Parti ve Cumhuriyetçi Sol, komünistlerin hükümete katılmalarını kendi katılmalarının koşulu olarak öne sürüyorlardı. Yeni Largo Caballero hükümetinin güvenoyu alması çıkmaza girmişti. Azaña, partisini yumuşatması için bir çabada bulunmasını istedi José Diaz'dan, sonra sosyalistlerin, komünistlerin, cumhuriyetçilerin desteklemeye hazır oldukları ve adaylığının aylar öncesinden hazırlandığı anlaşılan Juan Negrin'e çağrıda bulundu.[2]

17 Mayıs günü, Negrin hükümetinin kurulduğu açıklandı. Prieto yanlısı üç sosyalist kilit bakanlıklara getirilmişti: Negrin Maliye Bakanlığını da Başbakanlıkla birlikte üstleniyordu, Prieto Savunma Bakanı, Zugazagoitia İçişleri Bakanıydı. Jesus Hernandez ve Uribe, Millî Eğitim ve Tarım bakanlıklarından ayrılmamışlardı. CNT'nin Mayıs günlerinin sorumlularından biri olarak gördüğü Esquerra'dan Ayguade Çalışma Bakanı oldu. Irujo Adalet Bakanıydı, doktor Giral da Dışişleri Bakanı... Başlangıçta bir Largo Caballero hükümetinin kurulmasından yana olan ve bu tutumlarına bağlı kalan CNT ile UGT yeni hükümete katılmıyorlardı.

JUAN NEGRIN

Yeni başbakan pek tanınmamış bir kişiydi. Kırk altı yaşındaydı, gücünün doruğundaydı –eşine az rastlanan canlılıkta biriydi– ve iç savaş

---

2. Bu konuda, daha önce sözü edilen, *Le Temps* gazetesinin 23 Mart tarihli makalesine bkz. (On Birinci Bölüm). Krivitski, Sovyetler Birliği ticaret ataşesi ve Stalin'in güvenilir adamı Staçevski'nin, daha 1937 Kasımında Largo Caballero'nun yerini alacak kişi olarak Juan Negrin'i gördüğünü belirtiyor (*a.g.e.*, s.127). Hernandez Komünist Parti'nin desteğini sunmak üzere nasıl Negrin'e gittiğini anlatıyor (*a.g.e.*, s. 71).

başlayana dek politika içinde parlak bir amatörden başka şey olmamıştı. Hayranı Ramon Oliveira'nın deyimiyle "Talihin Sevgili Çocuğu" olan, Kanarya Adaları'nın zengin bir ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Negrin bütün dünyayı dilediği gibi dolaşmış, 1931 yılında Madrid Üniversitesi Fizyoloji kürsüsüne getirilmesini sağlayan tıp diplomasını Leipzig Üniversitesi'nden almıştı. Bir Rusla evliydi, Batı dünyasında pek çok dostu vardı. 1929 yılında Sosyalist Parti'ye katılmış, 1931 yılında milletvekili olmuş ve o günden bu yana da hep seçilmişti. Kendini ne Marksist sayıyordu ne de işçi sınıfının bir temsilcisi: "Batı tarzında" bir sosyalist, Largo Caballero'dan çok Prieto'ya yakın bir büyük burjuva, seçkin bir üniversite öğretim üyesiydi. Ama Sosyalist Parti'deki iç savaşa çok uzaktan katılmıştı, siyasal mücadelelerden ne bir beklediği vardı ne de böyle şeylerden hoşlanıyordu, söylentiye bakılırsa hayatın zevklerini siyasal mücadelelerin çok üzerinde tutuyordu. Bu nedenle Prieto'nun önerisi üzerine Largo Caballero hükümetinde Maliye Bakanı olduğunda kimsenin pek tanımadığı biriydi. Kendi deyişiyle, bir ödev olduğu için kabul etmişti bakanlığı, "sonucu yönünden kesin bir uluslararası yanı vardı savaşın, bu yüzden de aşırı solun ve komünizmin temsilcilerinin yer aldığı bir Largo Caballero hükümetinin kurulması korkunç bir hata, faşistlerin Getafe'ye girişlerinden... daha kötü bir olaydı."[3]

Aynı kaygılar Maliye Bakanlığına yerleştiğinde Negrin'e esin kaynağı oldu; kapitalist mülkiyetin kayıtsız şartsız savunucusu, kolektifleştirmenin kararlı bir düşmanıydı. CNT'li bakanlar bütün önerilerinin karşısında onu bulacaklardı. Jandarma örgütünü sağlam bir biçimde yeniden kurup düzenleyen o olmuştu. Cumhuriyetin altın stokunun Sovyetler Birliği'ne gönderilmesini o sağlamıştı, ılımlıların güvenini taşıyordu ve kriz sırasında, adı önce Irujo tarafından ortaya atılacaktı. Prieto'nun adamı sayılıyordu. Kendisini destekleyeceklerini önceden bildiren ve Jesus Hernandez aracılığıyla salık verdikleri koalisyon hükümetinin başbakan adayı olarak onu gösteren komünistlerle ilişkileri çok iyiydi. Negrin'le birlikte komünistlerin politikası, yani Prieto'nun politikası –şimdilik her ikisi birbirine karışıyordu– zafer kazanıyordu.

El altından dağıtılan bir manifestoyla FAI "yalnız burjuva-komünist blokun değil, Fransa'nın İngiltere'nin ve Sovyetler Birliği'nin de zaferi"ni açıklarken Batılıların tepkileri olumlu oldu. 17 Mayıs tarihli *Le Temps* gazetesi, yeni hükümeti, "demokrasi ve proletarya diktatörlüğü, düzen ve anarşi" arasında bir seçim yapmaya çağırıyordu. 19 Mayıs tarihli *New York Times*, Negrin'in "içte bir demir yumruğa başvurmak" niyeti beslediğini bildiriyor ve şunları yazıyordu: "Böyle davranmakla, hükümet, İspanya için her şeyden çok anlam taşıyan iki demokrasinin –İngiltere

3. *Epistolario Prieto-Negrin*, s. 41.

ve Fransa– dostluğunu kazanmayı ve kendisine en büyük yardımı yapan ulusun –Rusya– desteğini korumayı ummaktadır. Hükümetin bugün başlıca sorunu anarşist muhalefeti susturmak ya da ezmektir. "Fransızların yarı resmî *Affaires Etrangères* dergisi yeni Başbakanın ve Dışişleri Bakanının seçiminin, aşırıların hükümet dışında kalmalarının ve Baskların gitgide artan öneminin taşıdığı derin anlamın, yeni hükümetin "mantıklı" yanının ve bir uzlaşma çözümü için beslenmesini sağladığı umutların üzerinde duruyordu...

Koalisyon partilerinin basını da bu yeni hükümeti "Zafer hükümeti" olarak selamlamaktaydı.

POUM'IN SİLİNMESİ

Caballero'nun düşüşünden çok önce, Komünist Parti ve PSUC yanlısı basın POUM'a karşı gerçek bir "büyücü avı"na çıkmıştı. Komünistlerin "faşist Barselona ayaklanması" diye adlandırdıkları olaydan sonra, bu av daha yoğunlaştı. Largo Caballero, POUM'a karşı baskı hareketlerine girişmeyi reddetmişti. Negrin ise buna razı olmaktan başka bir şey yapamazdı. 28 Mayıs günü *La Batalla* kapatıldı. 1 Mayıs günü emekçileri "elde silah nöbet tutmaya" çağıran ve CNT'ye "birleşik devrimci cephe" kurmayı öneren başyazısından ötürü Julian Gorkin suçlandı. 16 Haziran gecesi bütün POUM yürütme komitesi üyeleri, Nin çalışma odasında, bir bölümü evlerinde, bazıları da cephede olmak üzere tutuklandı. O an ne Andrade'yi, ne de Gorkin'i bulan polis, karılarını tutukladı.

11 Haziran günü, POUM'a karşı ilk suçlama yöneltildi. Bunda şöyle deniliyordu: "Bu partinin propagandasının genel çizgisi Cumhuriyetin ve onun demokratik hükümetinin şiddete başvurularak ve bir proletarya diktatörlüğü kurularak ortadan kaldırılmasıdır." Lenin'in düşüncesinden esinlendiklerini söyleyen devrimcilere karşı böyle bir suçlama yöneltilmesinde olağanüstü bir yan yoktu hiç. Ama suçlamanın devamı başka bir düşünüş biçimini ortaya koyuyordu: POUM, "maddî ve manevî desteğiyle İspanyol halkının bağımsızlığını korumasını sağlayan dost bir ülkeye kara çalmak"la, "Sovyet adaletine saldırmakla –burada Moskova duruşmaları ima ediliyordu–, "genel olarak 'Troçkistler' ortak adıyla bilinen ve dost bir ülke içindeki eylemleri Avrupa faşizminin hizmetinde olduklarını kanıtlayan uluslararası örgütlerle bağlantı kurmak"la suçlanıyordu.

Suçlamanın içeriği, hatta tonu *Pravda*'nın gözdağını hatırlatmaktaydı: Moskova'da eski tüfek Bolşevikleri ezen el İspanya'nın üzerine de inmeye hazırlanıyordu. Suçlananlara karşı, aynı servisler aynı "kanıtları", "itiraflara" destek olmaktan başka amaç taşımayan acemice hazırlanmış sahte belgeleri düzenlemekteydi. POUM olayında bu belge, "N planıydı": Falanjist Golfin'in üzerinde bulunan ve polisin gözle görülmez mürek-

keple yazılı bir mesajdan "N"nin güvenilir bir ajana karşı olduğunu keşfettiği, milimetrik kâğıda çizilmiş bir Madrid haritası. "N", Nin'di tabiî. Jesus Hernandez, Komünist Partili yöneticilerin bu işe yaramaz sahte belgenin hamlığı karşısında öfkeye kapıldıklarını söylüyor, Miravitlles, belgenin kimsenin yararlanma yürekliliğini gösteremeyeceği kadar sahte olduğunu açıkladı. Yine de bu "kanıt" tutuklamayı haklı çıkarmakta kullanıldı.

29 Temmuz günü, Adalet Bakanı Irujo'nun bir notu, Gorkin, Andrade, Bonnet ve öteki yedi POUM yöneticisiyle Falanjist Golfin'in casusluk ve vatana ihanet suçlarından mahkemeye verildiklerini bildirdi: Moskova duruşmalarında denenen "birbirine karıştırma" tekniği başlıca kural olmaya devam ediyordu. Notta şöyle denilmekteydi: Bu işle ilgili POUM binalarında bulunmuş pek çok belge vardır: şifre anahtarları, telgraf şifreleri, silah, para ve değerli eşya kaçakçılığıyla ilgili belgeler, çeşitli başkentlerden gelen bir sürü gazete ve dergi, cumhuriyetçi topraklar içinde ya da bu toprakların dışında yapılan görüşmelere değgin yabancı unsurların verdiği bilgiler, casusluk hazırlıklarına ve Mayıs ayaklanmasına yabancı kişilerin de katıldığını gösteren bilgiler. "Ama Maxton Komisyonu'nun sorularına cevap veren Irujo "herhangi bir POUM yöneticisinin casusluk yapmış olmasıyla ilgili hiçbir kanıt bulunmadığını ve N belgesinin değersiz olduğunu" açıkladı. Ona göre POUM "Cumhuriyete karşı başkaldırdığı için" mahkemede hesap verecekti. Prieto, bu yönde bir siyasal dava açılması görüşünü paylaşmaktaydı: "Cumhuriyet, şimdi sırası olmadığı halde, İspanya'da ne pahasına olursa olsun devrimi isteyenlere karşı kendini savunmak zorundadır." Bir tek –devrimcilerin baskı altında tutulduğunu kabul edemeyen– Komünist Parti "casuslar"dan ve "faşistler"den söz etmeyi sürdürüyordu. Sorgu yargıcı onun görüşünde olmalıydı ki raporunda şunları belirtiyordu: Sanıklar "şimdiye dek kimlikleri açıklanmamış olan Alman Gestapo'suna bağlı kişilerle (!) anlaşıp Mayıs ayı içinde Barselona'da hükümetin çalışmasını engellemek amacıyla gizli ve düşmanca eylemler, askerî yanı bulunan bir ayaklanma gerçekleştirmişlerdir." 13 Kasım günü, José Diaz, Komünist Parti Merkez Komitesi önünde, POUM'un ihaneti "kanıtlandığına" göre, "hainlerin ve teröristlerin işini bitirmek üzere idam mangasının harekete geçmesini" istedi.[4]

Yine de 1938 Ekiminde yapılan duruşmada, casusluk iddiası kabul edilmedi. Andrade, Gorkin, Bonet, Gironella "kurulu düzeni devirmeye çalışmak" suçundan on beş yıl hapis cezasına çarptırıldılar.[5] POUM ve

---

4. Bu raporun büyük bölümünün "Troçkistlerin parti saflarına sızması"na ayrıldığını belirtmek ilginçtir.
5. Arquer on bir yıl hapis cezasına çarptırılmış, Escuder ve Rebuil aklanmıştı. Largo Caballero ve Fecterica Montseny, sanıklardan yana tanıklık etmişlerdi.

JCI kapatıldı. Aslında bu tarihten çok önce, Haziran ayında yürütme komitesi üyelerinin, sonbaharda da yerlerine gelen Rodes, Farre, Solano ve Pelegrin'in tutuklanmaları, devrimci muhalefeti büyük çapta yöneten POUM'un başını uçurmuş, özetle öngörülen hedefe ulaşılmıştı.

ANDRÈS NİN'İN ÖLDÜRÜLMESİ

POUM davası yine de Moskova duruşmalarının devamı olmayacaktı: Olay aynı yöntemlere göre –sahte polis, gerçek bir faşistle "bir araya getirilme", casusluk suçlaması– düzenlenmişti. Ama bu mekanizmada çok önemli bir parça eksikti: Bu tür işlemlerin başarıya ulaşmasında en önemli unsur olan itiraflar. Rusya'da olduğu gibi İspanya'da da, Stalin rejiminin düşmanı olan "Troçkistlerin", Hitler, Mussolini ve Franco hizmetinde çalıştıklarını kanıtlamaya yönelik bir girişimin sonuçta başarısızlığa uğramasına yol açan şey, anlaşıldığı kadarıyla Andrès Nin'in direnmesi olmuştu.

Gördüğümüz gibi, Andrès Nin, 16 Haziran günü arkadaşlarıyla birlikte tutuklanmıştı. Ama 29 Temmuz günü mahkemeye verilen POUM yöneticilerinin listesinde adına rastlanmıyordu. Bir süreden beri, tutuklanmasından sonra komünist polislere teslim edildiği, Madrid yöresindeki bir prevantoryuma götürüldüğü ve orada öldürüldüğü söylentileri dolaşıyordu. Herkesten önce Federica Montseny sordu şu soruyu: "Nin'i ne yaptınız?" Hükümet cevap verdi: "Nin tutuklandı, kendisi tutuklu bulunmaktadır." Ama birtakım bakanlar kulaktan kulağa gerçeği sızdırdılar, güçsüzlüklerini itiraf ettiler: Zugazagoitia, POUM'un kol komutanı Jordi Arquer'e, Nin'in Madrid'deki bir özel komünist cezaevinde olduğunu açıkladı. Onu bulmaya çalışmamasını öğütledi, çünkü böyle bir durumda hiçbir resmî izin kâğıdı kendisini koruyamazdı. Bakanlar Kurulunda şiddetli tartışmalar oldu: Negrin, komünist bakanlara sorular yöneltti, örtülmesi gerekeni örtmeye hazır olduğunu açıkladı, ama kendisine durumun bildirilmesini istedi. 4 Ağustosta, büyümekte olan rezalet karşısında,[6] gerçeğin bir bölümünü kabul etmek zorunlu oldu. 4 Ağustos günü bir hükümet açıklamasında şöyle deniyordu: "Toplanan

---

6. Kınayanların gözünde, bu "rezaletin" başlıca iki yönü vardı. Basit bir demokrat görüş açısından, yasallığı geri getirmek ve şiddet hareketlerine son vermekle öğünen bir hükümet yönetiminde, bir tutuklunun polis tarafından katillere teslim edilmesi ve yetkililerin gerçeği gizlemeye çalışmaları rezaletti. Öte yandan, *paseo* ve hesaplaşma döneminden sonra bile, Nin olayı, kaçırmanın soğukkanlılıkla hazırlanışı, sahneye konuluşu, ustalıkla gerçekleştirilmesi, NKVD'nin ülke içindeki büyük gücünü ve komünistlerin bir rakipten kurtulmak için hiçbir şeyden kaçınmamakta kararlı olduklarını gösteriyordu. Antifaşist koalisyonun başka liderleri de, Nin'in başına gelenin kendi başlarına da gelmesinden korkmaya başlamışlardı. Bir de, Komünist Parti'den yana olan pek çok kişinin gözünde, partiden ayrılmış bir komünistin kaçırılması ve ortadan kaldırılması, ölümcül darbelerini sadece devrimcilere yönelten Stalinist komünizmin geçirdiği büyük değişime işaret ediyordu.

bilgilerden, Nin'in genel güvenliğe bağlı kolluk kuvvetleri tarafından öteki POUM yöneticileriyle birlikte tutuklandığı, Madrid'deki bir prevantoryuma götürüldüğü ve oradan da kaybolduğu ortaya çıkıyor."

Nin olayı büyük yankılar uyandırdı. CNT'nin eski sekreteri ve Kızıl Sendikalar Enternasyonali eski sekreteri olan POUM yöneticisi Nin bütün dünyadaki işçi ve sendika hareketlerince tanınıyordu. İspanya'da ve dış ülkelerde komitelerin, soruşturma kurullarının, mektupların, telgrafların sayısı kabardıkça kabardı. Kentlerin duvarlarında da aynı soru tekrarlanmaktaydı: "Nin nerede?" Uyak bulmakta güçlük çekmeyen komünist militanların cevabı hazırdı: "Salamanca'da ya da Berlin'de." Sorulardan şaşkına dönen bakanlar, birbirleriyle çelişen cevaplar veriyorlardı: Irujo, Nin'in hiçbir zaman hükümete bağlı bir cezaevine konmadığını söylerken İçişleri Bakanı Zugazagoitia, bir süre resmî bir cezaevinde kaldığını, ama sonra oradan "başka yere" götürüldüğünü açıklıyordu... Adalet Bakanı, Nin'in nasıl kaybolduğunu ortaya çıkarmak için bir sorgu yargıcını görevlendirdi. Olaya adı karışan ve tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir sürü polis ortadan kayboldu, bazıları Sovyet elçiliğine sığındılar. Irujo, Bakanlar Kurulunda, istifa etme tehdidini savurdu. Emniyet Genel Müdürü komünist Ortega'yı suçlayan Zugazagoitia da kendisini destekledi. Sonunda Ortega görevinden alındı, ama Nin bulunamadı, 8 Ağustos 1937 günü, *New York Times*'in Madrid muhabiri şunları yazıyordu: "Olayı örtbas etmek için burada ne yaparlarsa yapsınlar, herkes onun Madrid'in dış mahallelerinde öldürülmüş olarak bulunduğunu biliyor şimdi."

Nin'in dostlarının görüşü olan Sovyet polisi NKVD'nin gizli servisleri tarafından kaçırılma bugün Jesus Hernandez'in açıklamalarıyla doğrulanmış bulunuyor. POUM liderlerini tutuklayan polisler arasında, Rus subayı Lev Navriç'in[7] olduğu da biliniyordu. Birkaç hafta önce, Navriç, kendini İspanya'da teknisyen olarak görev yapan Rus muhalefetinden biri gibi gösterip Nin ve Andrade'yle ilişki kurmuştu. Jesus Hernandez dramın sonrasını anlatıyor: İspanya'daki NKVD şefi Orlov'a kendisini tutuklayan komünist polisler tarafından teslim edilen Nin, bir prevantoryuma, Alcala de Henares'deki bir villaya kapatıldı. Stalin'e, muhalif ya da "Troçkist" hasımlarının faşistlerle ittifak içinde olduklarını bir kere daha gösterme fırsatı veren, Moskova duruşmalarına benzer bir açık duruşmaya olanak tanıyacak "itirafları" ondan koparmak söz konusuydu. Ama Nin, çok hasta olmasına rağmen, işkence altında bile direndi ve "itiraf" etmedi. Artık, onu yeniden ortaya çıkarma olanağı yoktu. Nin yaşarsa tehlikeli bir suçlayıcı olacaktı. Ama prevantoryumda öldüğünü

---

7. Yüzbaşı Narviç Barselona'da öldürülecek ve Munis cinayetle suçlanacaktı. Munis'in dostları, Narviç'in, çok şey bildiği için NKVD tarafından öldürüldüğünü savundular. Muhtemelen POUM militanları tarafından öldürülmüştü.

itiraf etmek de olanaksızdı. Hernandez'e göre, bu işi bitirmenin gerekli olduğu an binbaşı Carlos'un aklına bir çözüm yolu geldi: Uluslararası tugaylardaki savaşçıların kılığına giren "Gestapo görevlileri"nin yardımıyla Nin'in kaçırılmış olduğu tezi sahneye konacaktı. Resmî soruşturmacılara karşı prevantoryum "sorumluları"nın savunduğu görüş bu olacaktı. Ama hâlâ, Nin'in ölüsünün sonunda bulunup bulunmadığı ya da kimliğinin anlaşılıp anlaşılmadığı bilinmiyor.

Bu resmî açıklamalar kimseyi kandıramadı. Mayıs günleri sırasında Berneri'nin ve Alfredo Martinez'in öldürülmesinden sonra, ikinci bir "polis" örgütünün İspanyol ya da yabancı, Stalin'in en tehlikeli düşmanlarını avlamakta olduğu açıkça ortaya çıktı. NKVD'nin İspanya'da, sonunda şefleri ve cezaevleri de öğrenilen, ama mutlak bir hareket özgürlüğüne sahip kendi şebekesi vardı. Devletin yeniden kuruluşu partilerin, sendikaların ve komitelerin polislerini ortadan kaldırmıştı, ama yeni yasallık bu çok güçlü gizli polisin varlığıyla kolayca uyuşuyordu.

POUM'un kollarının kaldırılmasından sonra dağılan, tecrit olan, işsiz kalan Stalin düşmanı yabancı devrimciler, *Pravda*'nın haber verdiği temizliği amansızca sürdüren Pedro ve Orlov'un servisleri için kolay birer lokma oldular. Komünist basının bir süre 1 numaralı casus olarak tanıtacağı, ama yabancı sosyalist basının kampanyası sonucu salıverilen Belçikalı sosyalist Georges Kopp'a karşılık,[8] can veren kurbanlarının sayısı yüksekti. ILP'ye bağlı gençlerin temsilcisi Bob Smilie, Valencia'da kuşkulu bir apandisit sonucu öldü. Bazıları da iz bırakmadan yok oldular: Troçki'ye karşı POUM ile dayanışma içinde olan, uluslararası sol muhalefetin eski sekreteri, Avusturyalı militan Kurt Landau, genç Rus sosyalisti Marc Rhein,[9] Moulin takma adıyla bilinen Polonyalı Troçkist Freund, Çek Troçkisti ve Troçki'nin eski sekreteri Erwin Wolff,[10] John Hopkins Üniversitesi eski profesörü ve general Goryev'in eski sekreteri José Robles.[11] "Özel" cezaevleri dışında, devletin cezaevleri de çoğu yabancı olan antifaşistlerle doluydu. Félicien Challaye ve İngiliz Mc Govern'in yönettiği soruşturma kurulu, 1937 Kasımında Barselona'daki *Carcel modelo*'ya girdiğinde, beş yüz tutuklunun söylediği Enternasyonal marşıyla karşılaşınca şaşırıp kaldı. Landau'nun karısının

---

8. İspanya'da yarbay olan Georges Kopp, İspanya için silah satın alıp yolladığı için Belçika'da ağır bir hapis cezasına çarptırılmıştı.
9. Marc Rhein, Rus Menşevik lider Abramoviç'in oğluydu. Sosyal demokrat eğilimli bir İsveç gazetesinin muhabiriydi ve daha çok "antifaşist" tezleri benimsemişti.
10. Erwin Wolf, Troçki'nin oğlu Lev Sedov'un da yardımıyla, Pyatakov'un Moskova duruşmalarından sonra yaptığı Kopenhag gezisiyle ilgili savcı Vışinski'nin tezinin çürütülmesine katkıda bulunmuştu: Pyatakov'un Lev Sedov'la görüştüğünü söylediği Bristol Oteli yoktu artık.
11. Fisher (*a.g.e.*, s. 429) Robles'in kayboluşundan uzun uzun söz eder. Oğlu da, kısa süre sonra Franco tarafından ölüm cezasına çarptırılacaktır. Yazar John Dos Passos, Robles'in kayboluşuyla ilgili bir soruşturma yapmıştır.

kışkırttığı antifaşist tutukluların Barselona'da giriştikleri açlık grevini durdurmaları ve cezaevi koşullarının düzeltilmesi için, Irujo'nun işe karışması gerekecekti.

ARAGON SAVUNMA KONSEYİ'NİN KALDIRILMASI

"Zafer hükümetinin" hedefleri sadece POUM yöneticileri ve Stalin'e karşı olan komünistler değildi. Aragon Savunma Konseyi'nin Largo Caballero hükümeti sırasında yararlandığı ve onun CNT ile FAI'ye bağlı aşırıların kalesi haline gelmesini sağlayan neredeyse mutlak özerkliği koruyamayacağı çabucak ortaya çıktı. Başkanı olan Joaquin Ascaso, Mayıs günleri sırasında bazı yola getirilemeyen kişilerin eylemini desteklemekle suçlandı. Düzeni sağladığını ve mülkiyete saygılı olduğunu kanıtlama isteğindeki bir hükümet için, Aragon'daki kolektifleştirilmiş kuruluşlarla Ascaso'nun tasfiyesi bir gereklilik halini alıyordu. Bu da ılımlı cumhuriyetçilere verilen bir ödün ve aynı zamanda CNT'ye bağlı devrimcilere indirilmiş bir darbeydi. Kampanya ustaca yönetildi. 19 Temmuz günü, bir radyo konuşmasında Joaquin Ascaso hükümeti, Aragon cephesini sistemli bir biçimde desteksiz bırakmakla ve Komünist Parti, Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi ve UGT dahil bütün partilerle sendikaların temsilcilerinden oluştuğu halde Konsey'den her türlü yardımı esirgemekle suçladı. Aslında, sosyalistler, komünistler ve cumhuriyetçiler içte, Konsey'in tümüne egemen olan CNT yönetimine karşı ciddî bir muhalefet kurmayı bir türlü başaramamışlardı. Ama Negrin hükümetinin kuruluşuyla koşullar değişiyor ve bir dış yardıma bel bağlamaları olanağı doğuyordu. Komünist *Frente rojo* gazetesi 31 Temmuz günü, "beşinci kolla ilişkisi bulunan", bazı örgütlere bağlı... aşırıcılara" karşı ilk suçlamaları yöneltti. Birkaç gün sonra, Barbastro'da Konsey'deki CNT egemenliğine karşı olan Aragon sendika ve partilerinin temsilcileri toplandılar: Cumhuriyetçi Parti, Komünist Parti ve UGT Halk Cephesi adına, "belirsiz ve bölgenin ekonomik çıkarlarına aykırı" politikasından ötürü Konsey'in görevden alınmasını ve hükümetten kendisini temsil edecek bir "federal vali" göndermesini istediler. 10 Ağustos günü Aragon Konseyi'nin görevden alınmasıyla ilgili kararname yayımlandı. "Aragon" deniyordu görevden alınma nedenlerinin açıklamasında "kazanacağımız zaferi büyük ölçüde borçlu olacağımız merkezileştirme akımının dışında kalmıştır." Konsey'in otoritesinin yerini, bir sivil valinin, cumhuriyetçi Mantecon'un otoritesi almıştı. Hemen komünist komutan Lister komutasındaki 11. tümen Prieto tarafından Caspe yakınlarına gönderildi ve bütün Halk Cephesi basının oybirliğiyle kaldırılmasını istediği kolektiviteler ile komitelere karşı harekete geçti. Konsey'in gazetesi *Nuevo Aragon* kapatıldı ve yerini

komünist *El Dia* gazetesi aldı. Yerel komiteler, Lister'in birlikleri tarafından göreve getirilen Belediye Meclislerine bıraktılar yerlerini. CNT ve öbür anarşist örgütlerin binaları askerler tarafından işgal edildi, sonra kapatıldı. Birçok sorumlu tutuklandı, aralarında "kaçakçılık" ve "mücevher hırsızlığı"yla suçlanarak 12 Ağustos günü yakalanan Joaquin Ascaso vardı.[12] 18 Eylülde, hakkında kovuşturmaya gerek görülmeyerek salıverildi. Bu tarihte hedefe ulaşılmış son devrimci iktidar da kesin olarak tasfiye edilmişti.

Aynı zamanda, FAI'nin ve CNT'nin yola getirilemeyen kanadına da kesin bir darbe indirilmişti. Mayıs günlerinin ertesinde, Santillan, CNT ve FAI'nin "Barselona'da havada kalan sorunları çözümlemeden ateşi kesmekle yanılgıya düştüğünü" ve karşı saldırıya geçerek "yitirilen mevzileri" hâlâ geri alma olanağı bulunduğunu dostları Garcia Oliver ve Vasquez'e anlatmaya çalıştı. Sonraki aylarda, konfederasyon içindeki bütün sorumluluklarından uzaklaştırıldı. Santillan'ın görüşlerini paylaşan FAI, CNT'nin desteği olmazsa bir şey yapamazdı. CNT yönetimi de, başka bir görüşü benimseyemediğinden, tümüyle Negrin'in desteklenmesinden yanaydı. 1938 Ekimindeki liberter hareket genel kurulunda, Mariano Vazquez'in denetim devriyelerinin işleyişine karşı çıkarak Aragon Konseyi'nin "donkişotça" tutumunu ve Joaquin Ascaso'nun manevralarını eleştirerek yola getirilemeyen kişilere saldırdığı görüldü. 21 Eylül 1937 günü, hükümetin emri üzerine, toplarla tanklar, CNT-FAI Savunma Komitesi'nin merkezi *Los Escolapios*'a karşı girişilen saldırıya katıldılar. Saatler süren çarpışmalardan sonra hükümete bağlı birlikler burayı ele geçirdiler. Aralık ayında, Liberter Gençlik hareketi, Birleşik Sosyalist Gençlik hareketinin yanı sıra, Antifaşist Gençlik Birliği'ne katıldı. Mayıs ayında öldürülen Alfredo Martinez'in yakın arkadaşı Fidel Miro, Birliğin kurulmasına önayak olan Carillo'yla yan yana oturmaktaydı. Devrimci Gençlik Cephesi artık geçmişte kalmıştı.

CUMHURİYETÇİ MUHALEFETİN TASFİYESİ

Hükümet otoritesinin karşısında bir tek engel kalıyordu artık: Hâlâ UGT sekreteri ve parti ile Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi içindeki etkisi büyük olan, dostlarının denetimindeki *Claridad*, *Adelante* ve *La Correspondencia de Valencia* gazeteleri üzerinde bu etkisi hissedilen Largo Caballero'nun muhalefeti. "İhtiyar" direniyor, bu örgüt savaşında, Prieto'nun ve devletin birleşmiş güçlerine kafa tutmaya çalışıyordu. Ama antifaşist cepheyi açıkça bölmekten de kaçınıyordu: Buna karar verdiğinde çok geç olmuştu.

---

12. 1936 sonbaharında Aragon Konseyi adına el konan mücevherlerin satışı söz konusuydu.

Önce Birleşik Sosyalist Gençlik içindeki azınlık ezildi. Asturia ve Levante federasyonları adına Fernandez ve Gregori'nin başkaldırmasından sonra, bu azınlık Léoncio Perez, Martinez Dasi, Tundidor Lopez gibi eski Sosyalist Gençlik yöneticilerinin, Komünist Parti'ye ve Kutsal İttifak politikasına muhalefet ve parti içi demokrasinin sağlanması için mücadele çizgisinde kendilerine katılmasıyla desteklenip güçlenir gibi oldu. Haziran ayında saldırıya geçmişlerdi, *Renovacion* adlı bir haftalık dergi çıkarmayı tasarlıyorlardı, bütün eğilimlerin temsilcilerinin seçileceği bir kongrenin toplanmasını istiyorlardı. Ama kısa süre sonra, Asturia'nın düşüşü onları kalelerinden yoksun bıraktı. Largo Caballero'nun suskunluğu da, her türlü gösteriyi yasaklayan hükümet karşısında kendi güçleriyle baş başa kalmalarına yol açtı. Birleşik Sosyalist Gençlik hareketi içindeki başkaldırma, dış yardımdan yoksun olduğu için söndü.

Sosyalist Parti içinde de, Largo Caballero ve dostlarının denetimindeki gazeteler çevresinde savaşılıyordu. Mayıs ayında Hernandez Zancajo *Claridad*'ın başından uzaklaştırıldı; kısa süre sonra Carlos da Baraibar ve Araquistain yazı kurulundan atıldı. Temmuz ayında UGT sekreterliği, *Claridad*'ın ve Barcelona'da çıkan *Las Noticias*'ın artık konfederasyonun görüşlerini yansıtmadığını bildirdi. Temmuz ortasında Valencia Sosyalist Federasyonu bölge genel kurulu, Jesus Hernandez ve La Pasionaria Largo Caballero'ya yönelttikleri suçlamayı geri almadıkça Komünist Parti'yle bütün irtibat komitelerinin kaldırılmasını istedi. 26 Temmuzda ulusal yürütme kurulu kararıyla Valencia sosyalist örgütü bölge federasyonu binasını ele geçirdi. Largo Caballero'ya bağlı bölge federasyonunun gazetesi *Adelante*'nin binasını ele geçirmek için, sosyalist vali Molina Conejero'yla bir komisyon girişimde bulundu. Militanlar direndiler: Gazete zora başvurularak sosyalist İçişleri Bakanı Zugazagoitia'nın emriyle bir Hücum Muhafızları müfrezesi tarafından ele geçirilecekti. Sosyalist Parti'nin olağanüstü genel kurul toplantısı gazeteye el konmasını onayladı. 27 Temmuz günü *Adelante*'nin genel yayın müdürlüğü yürütme kurulu üyesi ve Prieto'nun eski sekreteri Cruz Salido'ya bırakıldı.

Caballero'nun elinde, artık UGT'nin akşam gazetesi *La Correspondencia de Valencia*'dan başka gazete kalmamıştı. Kısa süre sonra bu gazeteyi de yitirecekti. Gerçekten de, Negrin hükümetinin kurulmasının hemen ertesi günü, UGT içinde yönetime karşı saldırı başlatılmıştı. 28 Mayıs günü, 24 oya karşı 14 oyla, ulusal komite, yürütme kurulunun kriz sırasındaki tutumunu ve Largo Caballero'nun başkanlığını yapmayacağı bir hükümeti desteklememe kararını onaylamadı. Komünistler, çok iyi düzenlenmiş bir kampanyayla, yönetime karşı olan bu oylamayı sömürüp yönetimde çeşitli eğilimlerin –komünist, sosyalist, partisiz–

üye oranına göre temsil edilmesini sağlayacak yeni bir düzenlemeye gidilmesini istediler. Yürütme kurulu istifa etti, ama kararından döndü, çünkü sadece komünistlerden değil, hükümete katılınmamasına karşı olan pek çok sosyalistten de oluşan çoğunluk yerini almaya hazır değildi. Yine de 1 Ağustos günü, komünistlerin ya da Komünist Parti yanlılarının denetimindeki büyük sanayi federasyonları ulusal komitenin yeniden toplanmasını istediler. Caballero yönetimindeki yürütme kurulu buna karşı çıktı ve aidatların ödememesi gerekçesiyle sanayi federasyonlarını UGT'den çıkararak karşılık verdi. Aralarında maden, deri, gaz ve elektrik işçilerinin, öğretmenlerin, banka memurlarının bulunduğu 200.000 kişiyi kapsıyordu bu karar... 28 Eylül günü, azınlık, "federasyonların üçte birinin UGT'den çıkarılmasını" tartışmak üzere 48 saat içinde bir ulusal komitenin toplantıya çağrılmasını istedi. Sosyalist Parti gazetesi *Adelante* ulusal komitenin 1 Ekimde toplanacağını bildirdi. 30 Eylül günü, Caballero ve yürütme kurulu, disiplinsiz bir davranış olan bu çağrıyı kınadı. 1 Ekim günü, yürütme kurulu binasının merdivenlerinde, 13 tanesi atılmış olan 42 federasyondan 31'inin delegeleri, yürütme kurulu muhasip üyesi ve komiserlik genel sekreteri, Alvarez del Vayo'nun da yakın çalışma arkadaşı Felipe Pretel başkanlığında toplandı.

Genel kurul Ulusal Komite adını aldı, çıkarma kararını kaldırdı, Gonzalez Peña başkanlığında yeni bir yürütme kurulu seçti.[13] Negrin hükümetine kayıtsız şartsız bağlı olduğunu açıkladı. İçişleri Bakanı, *La Correspondencia de Valencia* gazetesini kapattı: İşçiler Valencia'da gösteri yaptılar, kararı protesto ettiler. 6 Ekim günü, Caballero başkanlığındaki yürütme kurulu, bir manifestoyla ulusal kongre hazırlığı yaptığını bildirdi. "Hizipçilerle" hükümetin gizli işbirliği içinde bulunduğunu açıkladı: Bakan Giner de los Rios, postacılara, UGT'ye gelen bütün mektupların Gonzales Peña başkanlığındaki yürütme kuruluna verilmesini, çeklerin de yine aynı kişilere ödenmesini emretti. Bankalar da buna benzer emirler aldılar. Öte yandan, SP-KP İrtibat Komitesi Caballero yürütme kurulunun "hizipçi ve diktatörce davranışını" kınadı, "hükümetin yanında yer alarak şiddet ve tedirginlik ortamına son veren UGT Ulusal Komite'sini" selamladı.

Anlaşmazlık artık açığa vurulmuştu: Largo Caballero, cumhuriyetçilerin elindeki büyük kentlerde vereceği bir dizi konferansla işçi kamuoyuna çağrıda bulunacağını bildirdi. Hükümet, "ihtiyar"ın ününün genellikle azaldığı sanılan Madrid'de başarısızlığa uğrayacağını düşünerek ona engel olmadı. Oysa 17 Ekim günü Pardinas sinemasında konuşmaya başlayınca, söylevini naklen veren beş büyük salon insanla dolup taşıyor,

---

13. Edmundo Dominguez başkan yardımcısı, Rodriguez Vega sekreter ve Pretel muhasip üyeydi. Hepsi de Del Vayo yanlısı sosyalistlerdi.

kalabalık kaldırımlara ve hoparlörlerin çevresine yığılıyordu. Caballero, komünistlerle çekişmelerini, hükümetini nasıl düşürdüklerini anlattı, sağcı sosyalistlerle komünistlerin koalisyonunu, kendisini UGT'den atmak için devlet otoritesinden yararlanılmasını kınadı. Negrin hükümetinin politikasını amansızca eleştirdi, ama yeni bir politika önermedi, hiçbir parola ortaya atmadı. Söylevi, rejimi hiçbir şeyle tehdit etmeyen bir muhalifin söyleviydi.[14] Yine de uyandırdığı yankılarla büyük bir etki yaptı. Ürken hükümet, konuşmalarını sürdürmesine engel olmaya karar verdi: 21 Ekim günü, Alicante'ye giden Caballero tutuklandı, Valencia'ya getirildi ve evinde gözaltına alındı. Tek protestosu Meclis başkanına yazdığı açık bir mektup oldu: Artık mücadele etmeyecekti. O günden sonra, hükümet, sağladığı üstünlükten yararlandı: 28 Ekim günü, Gonzalez Peña başkanlığındaki yürütme komitesini tek yasal organ tanıdı. 30 Ekimde *La Correspondencia de Valencia* gazetesini toplattı. Bir kongre toplamaya hazırlanan Caballero başkanlığındaki yürütme kurulu yasadışı sayılmıştı. Yeni durumu Uluslararası Sendikalar Federasyonu'na onaylatmak kalıyordu geriye. Ocak başında, Fransız CGT'sinin sekreteri Léon Jouhaux, uluslararası federasyon adına bir uzlaşmaya varılmasını sağlamak üzere Valencia'ya geldi. 2 Ocak günü bu da sağlandı: Dört Caballerocu (Diaz Alor, Zabalza, Tomas ve Hernandez Zancajo) Gonzales Peña başkanlığındaki yürütme kuruluna girdiler. UGT içindeki "hizip" sona ermişti: Kongre yapılmayacaktı. Largo Caballero kesinlikle yenilgiye uğratılmıştı ve İspanya'nın siyasal hayatında artık hiçbir rol oynamayacaktı.[15]

BİR BASKI MEKANİZMASININ YERLEŞTİRİLMESİ

Yine de, Negrin hükümeti, muhtemel bir baskı hareketinin etkililiğini sağlamakta gerekli olan mekanizmayı yerleştirmeye çalışıyordu. Adalet Bakanı Irujo, kararnameyle, jüri üyeliğine seçilme hakkını 16 Şubat tarihinde yasal sayılan örgütlere vererek Halk Mahkemelerini yeniden düzenledi. O tarihte FAI yasadışıydı ve böylece Halk Mahkemelerinin dışında kaldı. Ama bu mahkemeler fazlaca bağımsız davranıyorlardı ve antifaşist sanıkları yargıladıklarında hoşgörülü karar verme eğilimindeydiler. Muhalefetin toptan tasfiyesi daha uysal bir araç gerektiriyordu. 23 Haziran 1937 tarihli bir kararname, casusluk ve vatana ihanet suçlarına

---

14. 8 Ekim günü "Halk Cephesi içinde, durum değişirse hükümet sorumluluğunu kabul etmeye hazır bir tür muhalefet bulunduğunu" yazan *Times* yorumcusuna hak vermektedir.

15. Bu nokta üzerinde, sosyalist ve komünist Fransız CGT (Genet İş Konfederasyonu) yöneticilerinin Largo Caballero'ya karşı Negrin'le mutlak görüş birliğinde olduklarını belirtmek ilginçtir. Jouhaux'nun "hakemliği"de devlet müdahalesi sayesinde yenilgisini tamamlamaktadır. Birkaç ay sonra, bu kez Vincent Auriol, Negrin'e yaklaşması için Largo Caballero'yu ikna etmeye boşu boşuna uğraşacaktır.

bakacak özel mahkemeler kurulmasını sağladı. Bu mahkemeler, hepsi hükümet tarafından atanacak üç sivil, iki asker yargıçtan oluşacaktı. "Casusluk ve vatana ihanet suçu"nun tanımı, faşist olmasa bile her muhalife karşı bu korkunç silahın kullanılmasını sağlayacak kadar genişti. Gerçekten de, "ülke içinde ve dışında cumhuriyete karşı davranışlarda bulunmak", "birtakım haberleri savunmak ya da yaymak, savaşın yönetimi ya da cumhuriyetin otoritesi konularında olumsuz yargılar öne sürmek", "halkın direnme gücünü kırmaya, ordunun moralini bozmaya ya da ortak disiplini gevşetmeye yönelik davranış ve gösteriler yapmak" bu suçların kapsamına giriyordu. Öngörülen cezalar altı yıl hapisten ölüm cezasına dek uzanmaktaydı. Suçun işlenmesi gibi "başarısızlığa uğramış bir girişimde bulunmak, tertip ya da öneri, suç ortaklığı ve koruma" da ağırlatıcı sebeplerden sayılıyordu. Kararname "bu suçlardan birini işlemeyi kabul edip, suç işlenmeden hükümet yetkililerine haber verecek olanların cezalandırılmayacaklarını" öngördüğüne göre, her türlü kışkırtmaya olanak tanıyor ve polise sınırsız yetki veriyordu.

Bu durum, tam anlamıyla, her türlü muhalefet ve eleştiriyi yasaklamak demekti. Hükümete, politikasının tümü ya da bir bölümüyle uyuşmazlık halinde bulunduğunu açıklayan her kişiyi "vatana ihanet" suçuyla cezalandırma olanağı tanımaktı. POUM yöneticileri, kararnamenin yürürlüğe girmesinden önceki davranışlarından ötürü bu kararname uyarınca yargılanacaklardı.

Yine de, bu baskı politikası gün ışığına çıkmadı, Devrim öncesindeki gibi, sendika toplantılarına, üç gün önceden verilen bir dilekçe üzerine Kamu Düzeni delegesi tarafından izin verilmesi gerekiyordu. Devrim öncesindeki gibi, başlangıçta askerî zorunluluklarla haklı çıkarılan sansür, şimdi politik tutumlar üzerinde de uygulanıyordu. 18 Mayıs günü, *Adelante*, bembeyaz birinci sayfasında "Viva Largo Caballero" başlığıyla çıktı. 18 Haziranda, hükümet bütün radyo yayınlarını tekeline aldı ve işçi konfederasyonlarının vericilerine el koydu. 7 Ağustosta, *Solidaridad obrera* sansür edilmiş yerleri boş bırakarak yayımlanıp sansürün talimatına karşı geldiği gerekçesiyle beş gün kapatıldı: Sansür iş görüyordu ve çalışmasından geriye herhangi bir iz kalmasını istemiyordu. 14 Ağustos günü, bir genelge, Rus hükümetine yöneltilecek her türlü eleştiriyi yasakladı: "Olağanüstü dost bir ulusa kara çalmaya yönelik belirli bir planın varlığını ortaya koyacak kadar ısrarla ve hükümeti zor durumlarda bırakarak birtakım gazeteler, onaylanamayacak biçimde Sovyetler Birliğiyle uğraştılar... Bu büyük sorumsuzluğa sansür komitesince göz yumulmaması gerekir... Talimata uymayan gazete, sansür edilmiş de olsa süresiz kapatılacaktır. Bu durumda sansür görevlisi de sabotaj suçlarına bakan özel mahkemede yargılanacaktır." Polis ve posta hizmetleri gibi, sansür de, UGT'nin bölünmesi sırasında önemli bir rol

oynayacak, Caballero başkanlığındaki yönetim kurulunun açıklamalarını ya da CNT'nin bu sorunla ilgili makalelerini sistemli bir biçimde "makaslayacaktı."

SIM

Bu baskı aracının içinde, Indalecio Prieto'nun girişimi ve 15 Ağustos 1937 tarihli bir kararnameyle kurulan SIM'e –*Servicio de investigacion militar* (Askerî Araştırma Servisi)– özel bir yer ayırmak gerekir. SIM başlangıçta bir karşı casusluk örgütüyken kısa sürede çok güçlü bir siyasal polis olmuş, kendinden başkasının yargılamasına ve soruşturmasına fırsat vermeden adam tutuklama ya da salıverme yetkisini elde etmişti. Önce cumhuriyetçi Sayagües, sonra Rus "gizli servisleri"yle doğrudan işbirliği yapan eski Sivil Muhafız subayı sosyalist Uribarri, onun Fransa'ya kaçışının[16] ardından da Nin'i öldürenlerden biri olduğu söylenen Santiago Garces tarafından yönetildi. SIM'in kurucusu olan Prieto, servisin nasıl elinden gittiğini uzun uzun anlatmıştır. Madrid SIM şefi olan Komünist Partili binbaşı Duran, bütün önemli görevlere komünist militanları atadı. Rus "teknisyenler" de Prieto kendilerini tekrar orduya göndermek istediğinde karşı çıkacaklardı. Kuruluşundan birkaç ay sonra Savunma Bakanının elinden tümüyle kurtulan SIM'in 6.000'den fazla ajanı vardı ve cezaevleri ve toplama kampları yönetiyordu.[17]

---

16. Prieto'nun *Como y por qué sali dei ministerio de Defensa nacional* başlıklı broşürüne bkz. Uribarri Rus "uzmanların" baskılarından yakınmakla başlamış, sonra boyun eğmiş ve Bakanın üstünden onlarla doğrudan işbirliği yapmıştı. 1938 yılının Mayıs ayı başında, birkaç polis harekâtı sırasında çalınan altın ve mücevherden oluşma küçük bir servetle Fransa'ya kaçmıştı. İspanyol hükümeti, geri verilmesi için boşuna istekte bulunacaktı.

17. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, pek çok yazar, Doğu Avrupa'daki olaylar, Komünist Parti ve Sovyetler Birliği'nin devlete el koyması ve Negrin hükümeti sırasında cumhuriyetçi İspanya'da olanlar arasında yakınlık bulmuşlardı. Julian Gorkin, yayımlanmayan bir denemesine "İspanya, İlk Halk Demokrasisi Deneyi" adını vermişti. Bu karşılaştırma yanlış anlamlara yol açabilir, çünkü halk demokrasilerinin iyi bilinmeyen kökeni, çoğunlukla belirli bir amaca yönelik olarak, ya bir halk hareketinin, komünist partinin yönettiği bir tür devrimin sonucu ya da doğrudan Kızıl Ordu'nun ülkeyi ele geçirmesi biçiminde ortaya konmuştu.
Benzerlikler çok büyüktü, ama sadece genellikle karanlıkta bırakılan tartışılmaz olgulara dayanılırsa:
- Doğu Avrupa ülkeleri, 1945 yılında bir devrimci dalga yaşamışlardı önce. Almanya ve Çekoslovakya'da "İşçi Konseyleri"nin kurulmasıyla somut bir biçim almıştı bu (bkz. Benno Sarel, *La classe ouvrière d'Allemagne orientale*, s. 17-49 ve Paul Barton, *Prague à l'heure de Moscou*, s. 120 ve devamı).
- Daha sonra, bir "Ulusal Cephe" içinde, sosyal demokratlar ve çoğunlukla yeniden değer kazandırdığı cumhuriyetçi demokratlarla işbirliği yapan komünist parti, konseyleri ortadan kaldırmak ve devleti yeniden egemen kılmak için çaba harcamış, bu devlet içinde siyasal polisin ve olabildiği ölçüde ordunun mutlak denetimini elinde tutmaya çalışmıştır (Barton'un adı geçen eserine ve François Fejtö'nün *Histoire des Democraties populaires* adlı kitabıyla bu kitapta, Rakosi'nin polisin denetimine değindiği 107. sayfaya bkz.)
- Tek iyi bilinen aşama olan üçüncü aşamada, Rakosi'nin sözünü ettiği "salam" taktiği uygulanmıştı: Komünist Parti, kademe kademe, kısa süre önceki müttefiklerinden kendi-

Böylece, Largo Caballero'nun Başbakanlığı sırasında yeniden kurulan "demokratik" devlet, Negrin'in Başbakanlığında güçlü bir devlet oldu. "Demokratik ve parlamenter" bir devlet olduğunu söylüyordu, ama iskelet haline gelen *Cortes* (Meclis) bir kuklalar kuruluydu ve ne Meclise, ne de belediye Meclislerine seçim söz konusuydu.[18] Hiçbir gerçek muhalefet yapılamazdı açıktan açığa, eleştiri ihanetle aynı anlama geliyordu, "Halk devrimi" lafı ediliyordu hep, ama gerçek, devrimci kazanımların devamlı mesele edilmesinden başka bir şey değildi. Negrin hükümeti ibadet özgürlüğünden yana olduğunu açıklamıştı ve Irujo'nun sabırlı çabalarıyla, papazlar Katolik kilisesi üzerindeki baskıyı gevşetmeyi başarmıştı. "Kayıp" sanılan pek çok büyük toprak sahibi geri dönüyor, bazıları cezaevinden çıkıyorlardı: Hukuk ve yasayla birlikte hükümet desteği de onlardan yanaydı.[19] Katalonya'da, kolektifleştirme kararnamesi "Anayasanın ruhuna aykırı" olduğu gerekçesiyle askıya alındı. 28 Ağustos 1937 tarihli kararname, hükümete, *intervencion* yoluyla her türlü metalürji fabrikasına ya da madene el koyma olanağı tanıyordu. Kısa süre sonra, 26 Şubat 1938 tarihli *Economist* dergisi şunları yazacaktı: "Devletin sanayiye müdahalesi kolektifleştirmeye ve işçi denetimine karşı işlediğinden, özel mülkiyet ilkesini geri getirmektedir."[20] Ustabaşılar, yöneticiler ve müdürler eski yerlerini aldılar. Hükümet kendi hesabına, darbecilerle işbirliği yapan mal sahiplerinin kâr paylarına el koyuyor ve yabancı kapitalistlerin paylarını ödüyordu.

Merkezileştirme öyle bir noktaya varmıştı ki, özerk Katalonya yanlıları ve Bask milliyetçileri sonunda hükümetten ayrıldılar.[21] Halk Ordusu, kesin olarak geleneksel biçimdeki düzenli orduya dönüştü. Largo Caballero tarafından hazırlatılan yeni askerî ceza kanunu hiç gün ışığına çıkmadı ve eskisi yürürlükte kaldı. Negrin hükümeti orduda yeniden

---

ni kurtarmıştı. Elindeki örgüt, sosyalistlerle komünistlerin birleşmesiyle kurulan tek partiyi (Almanya'da SED, Polonya'da POUP, Macaristan'da Emekçiler Partisi, vb.) denetlemekteydi. Kendi saflarına çekmeyi başardığı kişiler aracılığıyla da müttefiklerini denetlemekteydi. (Böylece İspanya'da Largo Caballero'ya karşı Negrin'i, daha sonra da Prieto'ya karşı Negrin'i kullanmıştı).

18. Komünist Parti, 1937 yılı sonunda, genel seçimlere gidilmesi için bir kampanya yürütecekti. O sırada, parti açısından, Prieto'nun Komünist Parti'nin etkisini azaltmak için başvurduğu girişimlere bir cevap ve bir baskı aracı söz konusudur.

19. UGT'ye bağlı Levante Toprak Emekçileri Federasyonu, Tarım Bakanı Uribe'ye "1 numaralı halk düşmanı" adını takmıştı.

20. Katalonya milliyetçisi Ayguadé tarafından kurulan Çalışma Konseyi'nde 31 üye bulunmaktaydı. Bunlardan yedisi devletin, on ikisi patronların ve on ikisi de sendikaların temsilcisiydi.

21. Ayguadé ve Irujo, 11 Ağustos 1938 günü, hükümetin Katalonya'ya karşı uyguladığı politikayla "mutlak görüş ayrılığı" içinde bulunduklarını öne sürerek istifa etmişlerdi. Bir Katalan ve bir Bask, PSUC'den Moix ve küçük Bask Milliyetçi Eylemi partisinden Tomas Bilbao onların yerini alacaktı. Ama varlıklarının hiçbir anlamı yoktu.

kademeli ücret sistemini getirdi.[22] Prieto, "işçi" subayların binbaşılıktan yukarı çıkmalarını yasakladı. Birçok siyasal komiserin yetkilerini kısıtladı ve sayılarını azalttı,[23] askerlere siyasal gösterilere katılmayı yasakladı (5 Ekim 1937). Subay sınıfının ruhu yeniden canlanıyor ve Winston Churchill şunları yazabiliyordu:

"Geçtiğimiz yıl içinde, İspanyol cumhuriyet hükümeti, açık bir değişim geçirerek daha düzenli bir askerî sisteme ve hükümet sistemine yöneldi... Anarşistler zora başvurularak yola getirildiler... Birliği, ciddî bir kuruluşu ve komuta kademesi bulunan bir ordu kuruldu... Hangi ülkede olursa olsun, uygarlığın ve toplumsal hayatın bütün altyapısı yıkıldı mı, devlet ancak bir askerî çerçeve içinde yeniden kurulabilir... Yeni ordusuyla, İspanyol Cumhuriyeti, yalnız askerî değil, ama siyasal anlam da taşıyan bir araca sahiptir..."

İngilizlerin muhafazakâr lideri şu sonuca varıyordu: "Her iki taraf da, İspanyol ruhunun tutarlı bir ifadesine doğru devamlı yol aldılar. İspanya'nın bütün gerçek dostları için, bir barış yapılmasını sağlamak amacıyla olanca çabalarını harcama zamanı gelmemiş midir?"[24] 8 Kasım 1937 günü, Negrin hükümetinin çalışmalarının bilançosunu çıkaran ve büyük yankılar uyandıran bir makalesinde, *Times* gazetesi şöyle yazabiliyordu: "İki yeni öğe önem kazanmaktadır: Biri devrimin karakteriyle ilgilidir, öteki de savaşın karakteriyle. İlki aşağıdan gelen şiddete karşı sert bir tepkidir; ikincisi, ulusal İspanyol karakterinin gizli kalmış en güçlü duygularından biri olan bağımsızlık eğiliminin derinlemesine ve genişlemesine işlemekte oluşudur. İlki yeterince ileri giderse devrimin özelliğini değiştirecektir; ikincisi, mantıklı sonucuna ulaşırsa, şu sıralar İspanya'da birbirine karşı olanları sonunda sımsıkı birleştirecektir."

Bu,. İspanyol Komünist Partisinin dediği gibi bir "zafer" hükümeti miydi, yoksa İngiliz muhafazakârlarının dilediği gibi bir "ulusal barış" hükümeti mi? Ne olursa olsun, bir sayfa çevrilmişti. 1 Ekim 1937 günü Meclis yeniden toplandı, Caballero toplantıda yoktu, tabiî hiçbir anarşist yönetici de katılmıyordu toplantılara: 1936 Şubatında, ne adaydılar ne de seçilmişlerdi. Ama tutucu Miguel Maura oradaydı, sığındığı Fransa'dan dönen ve "İspanya'nın ciddî ve derin bir yeniden kuruluşa doğru yürüdüğünü" görmekten duyduğu sevinci açıklayan Portella Valladares de! Bir hafta sonra, Franco'yu tutan basın, gözden düşürmek amacıyla "milliyetçi dava"ya hizmet etmek için kendilerine başvurduğunu açıkladığında, cumhuriyetçiler yönünden verilecek bir

22. Bir erin gündeliği 10 pesetadan 7 pesetaya, bir asteğmeninki 25 pesetaya, bir yüzbaşınınki 50, bir yarbayınki de 100 pesetaya indirilecekti.
23. Bir tek, tugay, tümen ve ordu komiserleri kalacaktı.
24. *Journal politique*, s. 177-178.

cevap bulunmayacaktı pek: "Saygınlığın" bedeli ödeniyordu. CNT basınının Maura ve Valladares'e yönelttiği saldırılar, komünistlerin egemenliğini ve devrimin gerilemesini kınayan ihtiyar Pestaña'nın söylevi gibi sansür edildi.

Gerçekten de, devrim sona ermiş ve devlet yeniden kurulmuştu. Görev başında üstünü "sözle hırpalayan" bir asker ölüm cezasına çarptırılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Fabrika işçileri "askerî" disiplin içinde çalışıyorlardı. Barselona'daki *Carcel modelo*'nun altı galerisinden iki buçuğu tutuklu POUM ve CNT militanlarına ayrılmıştı.

Devrimi yenenler savaşı da kazanacaklar mıydı? Ancak bu koşulla İspanyol ulusunun özverisi ve acıları bir anlam taşıyabilecek, kendi eylemleri haklı çıkarılabilecekti. Bu savaşa kargaşa ve coşkunluk içinde başlayanlar, daha doğrusu onlardan geriye kalanlar, savaşmaya devam ediyorlardı: Winston Churchill'in ve *Times* gazetesinin övgülerine hak kazanan bir hükümet yönetiminde, düzen ve disiplin içinde savaşıyorlardı artık. Ama Franco ve müttefiklerine karşı savaşırken 1937 yılının "demokratik" ve saygıdeğer İspanyası 1936 yılının devrimci İspanyası kadar yalnızdı.

İkinci Kitap

Emile Témime

Birinci Bölüm
Avrupa ve Savaş

"Bu savaşta demokrasi yenilgiye uğrar, faşizm zafer kazanırsa, Majestelerinin hükümeti bu zafere sahip çıkabilir."[1] Lloyd George, bu sözlerle yeni bir olguyu belirliyordu: Dünyanın gözünde, İspanya iç savaşı 1937 yılında bir ideolojik savaş görünümü almıştı. Hiçbir ulus savaşa açıkça katılmadığı halde, bir Avrupa savaşı olmuştu bu. Artık, özellikle de cumhuriyetçi saftaki devrimci partilerin zayıflamasından sonra, İspanya iç savaşı Avrupa'da büyük devletleri karşı karşıya getiren mücadelenin özel bir veçhesi durumuna gelmişti. Bu mücadele İtalyan-Alman yaklaşmasına, Roma-Berlin mihverinin kurulmasına yol açmıştı. Yine bu mücadele, Batı demokrasilerinin –Fransa ve İngiltere– kararsızlıklarıyla çelişkilerini olduğu gibi gün ışığına çıkaracak, karşılığında Rus politikasını temkinli bir bekleyişe yöneltecekti.

AVRUPA DENGESİ VE İSPANYA İÇ SAVAŞI

İspanya iç savaşının Avrupa'daki siyasal dengeyi ne denli altüst ettiğini anlamak için, 1936 yılında Almanya'nın Avrupa'daki durumunun hâlâ belirsiz olduğunu hatırlamak gerekir. Nazilerin 1933 yılında iktidara gelişlerinden beri, Almanya, Milletler Cemiyeti'yle bağlarını koparmıştı. Yeniden silahlanması ve Hitler'in talepleri küçük komşu ülkeleri kaygılandırıyor, ama gücü onları henüz etkilemiyordu. Batılı ülkelerin diplomatik durumu çok güçlü görünmekteydi. Fransa, İngiltere ve Belçika arasındaki uyuşma sağlam gibiydi. 1934 yılında, Marsilya'da, Yugoslav kralı I. Aleksandar'ın öldürülmesine rağmen, Fransa'nın Balkanlardaki etkisi yine çok büyüktü. III. Cumhuriyet Hükümeti, Almanya'nın yeniden silahlanmasının ortaya çıkardığı tehlikeye karşı koymak için, Doğu'daki ittifak sistemini güçlendirmişti: 1935 yılında, bir yandan Sovyetler Birliği ve Fransa, öte yandan Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya arasında karşılıklı yardımlaşma antlaşmaları

---

1. Gijon'un düşmesinden sonra Lloyd George'un Avam Kamarasında yaptığı konuşma. Bowers'den alınmıştır.

imzalanmıştı. Almanya'nın gücünü yeniden kazanması gerçekten de Rusları çok korkutuyordu: Hitler, savaşılması gereken ilk düşman olarak "Bolşevizm"i göstermemiş miydi?

İtalya'nın faşist hükümeti de 1935 yılında güç durumda bulunuyordu. Gerçek bir Afrika "imparatorluğu" kurmaya yönelik olarak Etiyopya'ya karşı giriştiği savaş, sadece askerî yönden etkisizliğini kanıtlamıştı; ve Mussolini hükümetine karşı yaptırımlar uygulanması için Milletler Cemiyeti'nde büyük bir çoğunluk oluşmuştu.

Böylece Avrupa'da yalnız kalan İtalyan faşist hükümeti ve Alman Nazi hükümeti, İspanya iç savaşında bir yakınlaşma fırsatı bulmuşlardı. Bu savaş, bir genel siyasal karşılaştırmaya olanak tanırken, ittifaklara ve geri dönüşlere fırsat vermişti: Her ülkeyi bir pozisyon almak zorunda bırakmıştı. Bu yönden, dünya savaşının siyasal koşullarını yaratmıştı.

Orta Avrupa diktatörlükleri için, İspanya iç savaşı, sadece demokrasilerin güçsüzlüklerini ölçmeyi sağlayan bir sınav olarak kalmıyordu; kendi silahlarının Rusya ve Çekoslovakya'dan gelen silahlara karşı sınandığı bir "genel prova", ilk çatışma, bir deneme tahtası, çok daha geniş savaş alanlarında kullanılmaya yönelik araçların ilk kullanılışıydı. Bu konu üzerinde yazılmış sayısız makale ya da kitabı okumak, bu "sınırlı savaş"ın askerî yönden uyandırdığı ilgiyi ölçmeye yeter.

Buna karşılık, İspanya'nın stratejik ya da ekonomik önemi ikinci plana itilmekteydi; Majorca ya da Ceuta gibi önemli üslerden yararlanabilmek, hatta Asturia ya da Rio Tinto gibi demir ve bakır madenlerini işletmek önemliyse de, bu öge uluslararası politikaya ciddî bir yön verecek boyutlar kazanamazdı. Derken 1938 yazının ciddî olayları, Südetler sorunu patlak verdi. Artık İspanya, Avrupa'nın oyun tahtasındaki taşlardan sadece bir tanesi olacaktı.

MİLLİYETÇİ HÜKÜMETİN TANINMASI

Büyük Avrupa devletleri İspanya'da çarpışan iki taraftan hangisini seçeceklerdi acaba?

Yasal açıdan, durum basitti: Kurallara uygun olarak seçilmiş, hükümet üyelerini seçmesi gereken bir İspanyol parlamentosu vardı. Yasallığı tartışılmaz kuruluşlar bunlardı sadece. 19 Temmuzda uğradıkları nisbî başarısızlıktan sonra, milliyetçiler, birkaç bölgeyi denetimleri altında tutan darbeci askerlerden başka bir şey değillerdi. İlk aylarda, zaferden sonra yerini resmen gerçek bir hükümete bırakmaya yönelik bir iktidar kurmakla yetindiklerinden, kendileri de bunun bilincindeydiler.[2] Başkentleri Burgos'u hiçbir ülke tanımıyordu, milliyetçi İspanya'ya

---

2. Geçici siyasal sistem ve 1938 Şubatında kurulan hükümet için, daha sonraki Beşinci ve Altıncı Bölümlere bkz.

en etkili yakınlığı gösterenler bile: Franco, 1936 Ekiminde İspanya Devlet Başkanlığına atanmasından sonra Hitlere bir telgraf çektiğinde Hitler ona cevap vermemiş, bu tutumuyla onu resmen tanımanın sırası gelmediğini düşündüğünü göstermişti. Almanya'nın Paris büyükelçisi Welczeck, İspanya'daki durum hakkında Berlin'e bilgi verirken, doğal olarak "İspanyol hükümeti"yle "darbeciler"i karşı karşıya getiriyordu.[3]

Ancak, Avrupa'daki büyükelçiliklerde, yasal bir iktidara tanınabilecek "savaşma" hakkı darbecilere tanınmak istenmezken darbecilerin yabancı ülkelerden silah ve cephane sağlamalarına da olanak verilmemesi gerekirdi. Bu durum İtalya'yı, Almanya'yı ve Portekiz'i büyük ölçüde tedirgin etmekte gecikmeyecekti; bu ülkelerin elçilikleri de müdahalelerini haklı göstermek için bir dizi görüş geliştirmek zorunda kalacaklardı: Seçim yasasında hile yaparak ve böylece bir Halk Cephesi hükümeti kurulmasını sağlayarak devrimci durumu yaratan sol olacaktı; 1936 Ekimindeki seçimlerden bu yana yasal hükümet biçimleri ortadan kalkacak ve komutanlar bu durumu geri getirmek için başkaldıracaklardı. Seçim yasasının, uzun süre hükümette kalmayı güvence altına aldığını sanan bir sağcı çoğunluk tarafından meclisten çıkarıldığını hatırlatmakla yetinelim biz...

Ayrıca bu hukukî görüşler büyük bir temkinlilikle kullanılmaktaydı: Faşist hükümetlerin oldubittiyi yeğledikleri unutulmasın. Milliyetçi yetkililerin İspanya hükümeti olarak tanınmasına eli yüzü düzgün bir diplomatik biçim vermek için, İtalya ve Almanya'nın Dışişleri Bakanları, Neurath ve Ciano, Madrid'in düşmesini beklemek isterlerdi. 1936 Ekiminin son günlerinde hazırlanan ve İspanya'nın Berlin maslahatgüzarına bildirilen bir Alman ulaştırma tasarısı, şu sözlerle başlıyordu: "General Franco başkent Madrid'i ele geçirdiğine ve hükümeti ülkenin büyük bir bölümüne egemen olduğuna göre..."

Başka bir yasal temelin yokluğunda, başkenti, yönetim binalarını ve denetimi ele geçirmiş olmak, "gerçek ülke"yi "yasal ülke" karşısına çıkarma fırsatı verecekti. Ne olursa olsun, "Alman çıkarlarının savunulması"nı sağlama alma gerekliliği yönünden bir bahane bulunacaktı. Cumhuriyet hükümetinin Valencia'ya gidişi bu olayı hazırlar gibiydi, ama başkent direndi ve savaş uzama tehlikesi göstermeye başladı. Bunun üzerine daha keskin bir tutum benimsemek zorunda kalan Almanlar ve İtalyanlar, sonunda 18 Kasım günü, Burgos hükümetinin resmen tanınmasına karar verdiler. Portekiz de aynı şekilde davrandı.

Kuşkusuz, bir yandan Franco hükümetinin ülke topraklarının büyük bölümünü denetlediği, öbür yandan "cumhuriyetçi İspanya'da hiçbir hükümet otoritesi bulunmadığı" iddiaları da Kasım ortasında

---

3. Wilhelmstrasse Gizli Arşivleri.

yanlıştı. Milliyetçilerin gerçek denetimi ülkenin Akdeniz kıyısındaki ve merkezdeki bölgelerinden hiçbirine uzanmıyordu: "cumhuriyetçilerin elindeki bölgede durum hâlâ oldukça "oynaktı", ama Caballero hükümeti kendinden önceki hükümetlerden çok daha büyük bir otoriteye sahipti kuşkusuz. Ağustosta İspanya Cumhuriyeti'yle ilişkileri sürdürüp bu ilişkileri Kasımda koparmak çelişkili oluyordu.

Yine de bu tutum değişikliği uluslararası durumun aydınlanmasına katkıda bulundu: Franco'dan yana olan büyük devletler, böylece yasal İspanya hükümetini gerçek bir düşman saymak istediklerini gösterdiler. Büyük Avrupa devletlerinin birbirlerinden kopmaları korkunç bir askerî blok kurulmasının başlangıcı olan Alman-İtalyan-Japon antlaşmasının imzalanmasıyla aynı zamana rastladığı için daha da açık seçik oluyordu.

MİHVERİN KURULUŞU

18 Temmuz darbesinin (*pronunciamiento*) hemen öncesinde, siyasal görüşlerinin benzerliğine ve sosyalizme aynı ölçüde düşman olmalarına rağmen, İtalyan faşist ve Alman Nazi hükümetleri pek çok noktada birbirlerine ters düşüyorlardı. İki devlet de sık sık çekişmelerine yol açabilecek genişleme amacı güdüyordu.[4] İtalya, öte yandan Akdeniz'i kendi "nüfuz alanı" sayıyor ve Almanya'nın İspanya'ya müdahalede bulunmasından çekiniyordu.

Ama 1936 yılının Ağustos-Eylül aylarından sonra, İspanya sorununda Batılıların kararsızlıklarına karşı Mihver devletlerinin kararlı tutumu ve askerî hazırlıklarını hızlandırma konusundaki ortak iradeleri anlaşmazlıklarını gidermelerine katkıda bulunacaktı. Romanya'da, Antonescu başkanlığında bir aşırı sağ hükümetin kurulması, Orta Avrupa dengesinin Almanya ve İtalya'dan yana bozulmasını belirleyecek pazarlıkların ilk habercisiydi. Macaristan kral naibi Horthy'le yaptığı görüşmeler sırasında Hitler, general Franco'yu desteklemek için Roma ve Berlin'in anlaşmaya vardıklarını ilk kez açıkça söyleyecekti. Macar hükümetinin bu eylem birliğini desteklemekten başka çaresi yoktu. Çünkü Budapeşte, o dönemde, bu iki büyük devletin yaklaşmasında Macar azınlıklar –özellikle Romanya'da bulunan– üzerindeki isteklerinin yerine getirilmesini sağlayacak bir güvence arıyordu.

İtalya-Almanya ilişkilerinin düzelmesi, 1936 Eylülünde, bizzat Mussolini tarafından karşılanan Alman Adalet Bakanı Frank'ın Roma ziyaretiyle kendini gösterdi. Frank, bu fırsattan yararlanarak, Führer'in

---

4. Almanlar ve İtalyanlar arasında, Balkanlarda eski bir nüfuz savaşı vardır. Almanların Avusturya'yı tehdidi, İtalyan hükümetinin şiddetli bir tepkisine yol açmıştı. İtalya, Nazi kuvvetlerinin bu ülkeye yerleşmesinden yana değildi pek; Tiroller bölgesiyle ilgili tartışmaların yeniden başlamasından çekiniyordu.

Akdeniz'i bir "İtalyan Denizi" olarak gördüğünü ve İspanya'ya müdahalesinin her türlü genişleme amacından uzak olduğunu belirtti. Mussolini de, "coğrafî durumlar"ı değiştirmek istemediğini açıklarken, yine de İtalya tarafından kurtarılan Balear Adaları konusunda temkinli konuştu... Bu konuşmanın en önemli noktası kont Ciano tarafından belirtildi: "İspanya'da şimdiden iki cephe oluşmuştur: Bir yanda Alman-İtalyan cephesi, diğer yanda Fransa-Belçika-Rusya cephesi. İki cephenin oluşumunun bir oldubitti olduğu konusunda, Duce Hitler'le aynı görüştedir." Bir ittifak ve Avrupa'nın nüfuz bölgelerine ayrılması fikri ortaya atılmıştı.

Ancak durumu etkileyecek hareket, Ekim sonunda, kont Ciano'nun Berlin gezisi sırasında yapılacaktı. İki Dışişleri Bakanı, Neurath ve Ciano arasındaki 21 Ekim tarihli gizli bir protokolle ve Ciano'nun Berchtesgaden'de Führer tarafından kabul edilişiyle onaylanan görüşme, Mussolini'nin 1 Kasım günü Milano'da yaptığı açıklamaya göre, "bazıları güncel ve çok önemli olan belli birtakım sorunlar üzerinde iki ülkenin anlaşması sonucuna varmıştır."[5] Güncel ve çok önemli sorun, kuşkusuz İspanya sorunuydu. Ortak eylemin ana hatları, hatta bazı ayrıntıları incelenmişti: Bunlar, diplomatik açıdan Franco hükümetinin kabul edilme koşulları ve askerî açıdan, her iki ülke tarafından, özellikle havacılık konusunda harcanacak askerî çabanın ölçüsüydü. Almanya ve İtalya, çıkarlarının uyuştuğunu görmüşlerdi. Roma-Berlin mihverinin resmen kurulmasına yol açan düşman, Bolşevizm şimdi İspanya'daydı: İberya yarımadasında "her türlü komünist tehlikeyi", hatta Marksist tehlikeyi yok etmek söz konusuydu. Ciano, Hitler'e, Mihverin kendini göstermesi için "Madrid hükümetine son darbeyi indirmesi" gerektiğini söylemişti.[6]

Aslında, Roma ve Berlin, ayaklanma başlamadan çok önce *Movimiento*'nun şeflerine, yardım edeceklerine söz vermişlerdi. Büyük boyutlara ulaşan bir trafik söz konusu olmadığı sürece, bu destek öteki büyük devletler tarafından da kabul edilebilirdi. Ama 31 Temmuz 1936 günü, Savoïa-Marchetti uçaklarının yanlışlıkla Fransız Fas'ına indikleri haberinin duyulması, İtalyan müdahalesinin büyüklüğünü ortaya çıkararak Paris ve Roma arasında büyük bir krize yol açtı.

Bu olaya Franco ordusunun Tanca üzerindeki tehdidi de eklendi. Tanca uluslararası denetim altındaydı, ama ayaklanmaya katılan topraklarla çevriliydi. Fransızlar, İspanyol cumhuriyet hükümetine bağlı donanmanın özgürce limandan yararlanmasına izin verilmesinde diretiyorlardı. İtalyanlar buna karşı çıktılar. İlk ve önemli bir diplomatik sınavdı bu, çünkü Tanca üssünün kullanılması, cumhuriyet hükümetine,

---

5. Duomo söylevinden.
6. Kont Ciano'nun arşivlerinden.

Fas'tan gelen birliklerin Cebelitarık boğazını geçmelerini büyük ölçüde engelleme olanağı verecekti. Sonunda, İngiltere'nin hoşgörülü tarafsızlığı İtalyanların isteklerinin yerine gelmesini sağladı.[7]

İngiliz yöneticilerinin bu işte oynadığı ılımlı, hatta Franco'dan yana rol, İngiliz hükümetinin görüşünü ve Batılı ülkelerin bölünmesini çok iyi yansıtıyordu. Hiç kuşkusuz, bu iki öğe İspanya iç savaşına müdahale etmeme politikasının benimsenmesine yol açacaktı.

FRANSA'NIN TUTUMU

İspanya iç savaşına müdahale etmeme yolundaki Fransız önerisi konusunda, özellikle Léon Blum'un 1947'de parlamento Soruşturma Komisyonu önündeki açıklamaları sayesinde –ki bunlar, genel çizgileri itibariyle hiçbir zaman yalanlanmamıştır– çok iyi bilgi sahibi bulunmaktayız. Yine de Léon Blum'un, izlediği İspanya politikasının iflasını bildiğinden, 1936 yazı sırasında başka hiçbir politika gütme olanağı bulunmadığını kanıtlamaya çalıştığında bu politikayı savunmaktan çok kendini haklı çıkarmaya çalıştığını unutmamalıyız.

"Ağır bir darbe" olarak nitelediği milliyetçi ayaklanma karşısında, Fransız Halk Cephesi hükümeti, daha baştan İspanyol cumhuriyet hükümetini tutmuştu. Ama bu yakınlık duygusal planda mı kalacaktı?

20 Temmuz günü, Blum, Giral hükümetinin savaş araç ve gereçleri isteğinin yol açtığı sorunla karşılaşacaktı: "Bize silah ve uçak sağlamak için hemen anlaşmaya varmanızı istiyoruz." Bu telgrafın hiç de beklenmedik bir yanı yoktu. İki Halk Cephesi hükümetinin çıkar birliği dışında, İspanya'ya silah sağlanmasını Fransa'nın tekeline veren bir antlaşmaya da değinmekteydi. Giral, sadece Paris'e başvurma imkânına kavuşmamakta, bu ticaret antlaşması uyarınca buna mecbur da kalmaktaydı. Blum o sırada en ufak bir kararsızlık geçirmedi. 20 ve 22 Temmuz günleri Delbos'la ve özellikle, o sırada Savunma Bakanı olan Daladier ile yaptığı görüşmelerin tek amacı İspanyol hükümetine sağlanacak yardımın önemini ve yollarını saptamaktı. Ama 22 Temmuzla Fransızların İspanyol Cumhuriyetini desteklemesine resmen karar verecek olan Bakanlar Kurulunun toplanacağı 25 Temmuz tarihleri arasında, birçok yeni olay çıkacaktı ortaya.

Bunların bir tanesi ve Léon Blum'u büyük ölçüde etkilediği için kuşkusuz en önemlisi, bir dış politika olayıydı. Fransa Başbakanı, Londra'ya yaptığı bir gezi sırasında İspanya iç savaşının patlamasından çok önce, Baldwin hükümetinin böyle bir savaşa dışarıdan karışılmasına karşı olduğunu sezmişti. İngiliz hükümetinin bu tutumu önce gazeteci Pertinax'ın bir uyarısıyla da belirtilmişti: "Böyle bir şeye

---

7. Birinci Kitapta, Yedinci Bölüme bkz.

burada hoş gözle bakılmıyor." Aynı uyarı, Dışişleri Bakanlığı sekreteri Anthony Eden'in temkinli davranma öğütleriyle de doğrulanmıştı. Bu durum Blum'un çok canını sıkmıştı; bütün dış politikası, Almanya'nın yeniden silahlanması karşısında her zamankinden gerekli gördüğü bir Fransız-İngiliz ittifakına dayanıyordu. İspanya olayında, İngiltere'nin onayını almadan, hatta İngiltere'yi hiçe sayarak hareket etmek ona daha başlangıçta güç geldi.

Fransa'ya dönüşünde Blum'u yeni bir aksilik bekliyordu. İspanya'ya yardım etmek için alınan bazı tedbirleri açıklayan Kérillis, *L'Echo de Paris* gazetesinde bir kampanya başlatmıştı. Saldırı 23 Temmuz günü yayımlanan ve "Fransız Halk Cephesi İspanyol Halk Cephesini Silahlandırmaya Cesaret edecek mi?" başlıklı Cartier'nin bir makalesiyle başladı. Yazı şu olağanüstü sarsıcılıktaki cümleyle bitiyordu: "Hükümetin ulusumuza karşı böyle bir cinayeti işleyebileceğine inanmakta henüz kararsızız." *L'Echo de Paris*'in yazılarında sözü edilen ayrıntılar, İspanya'ya uçak ve bomba, 75'lik toplar ve makineli tüfekler verilmesiyle ilgiliydi. Fransız hükümetinin bir hafta sonra alacağı iç savaşa karışmama ilkesinden de yazılarda söz edildiğini belirtmek ilginçtir.

Kuşkusuz, sağ muhalefetin Fransız hükümetinin işini kolaylaştıracağını beklemekmek gerekirdi. Ama Blum, hükümetin içinde ve parlamentonun ılımlı çevrelerinde de muhalefetle karşılaştı. Tutucu muhalefetin geleneksel alanı olan Senato, kuşkusuz herkesten çok heyecanlanmıştı; bu da, başkanı Jeanneney'in sözlerinin sertliğini açıklıyordu: "İspanya için savaşmak zorunda kalabilmemizi... hiç kimse anlayamaz." Radikallerin tutumu daha kaygı vericiydi: Radikaller, hükümette iki önemli bakanlığı, Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarını elde tutuyorlardı; onların muhalefete geçmeleri ağır bir hükümet krizine yol açabilirdi. Bu koşullarda, Eden'in ve Jeanneney'in temkinli davranma öğütlerine katılan Edouard Herriot'nun sözlerinin ne büyük bir ağırlık taşıdığı daha iyi anlaşılır: "Bu işe burnunu sokma."[8]

Yasal İspanya hükümetine sadece silah verilmesi olasılığı karşısında Fransız siyasal çevrelerinin allak bullak olmasını nasıl açıklamalı? Önce zamanın barışçı eğilimiyle, Fransız solu, aşağı yukarı 1934 yılına kadar, barışa bağlılığını ve ne pahasına olursa olsun barışı korumak istediğini söyleyip durmuştu. Radikaller gibi sosyalistler de bunu söyleyenlerin başındaydılar. Fransa, Almanya'nın yeniden silahlanması ve daha sonra Renanya'ya yeniden asker gönderilmesi gibi ağır tedbirleri sırf bir anlaşmazlık çıkmasından çekindiği için tepki göstermeden kabul etmişti. Pek çok sosyalistin umudu, Almanya ve faşist İtalya'yla yapacakları yeni bir Locarno antlaşmasına bağlanmıştı. Bu düşler Blum tarafından paylaşıl-

8. Blum'un Soruşturma Komisyonu'nda yaptığı açıklamalardan.

mıyordu kuşkusuz; çatışmayı önceden görüyor ve Almanya'nın askerî alanda sağladığı üstünlüğün bir bölümünü giderecek bir Fransa'nın silahlanması girişimini kabul ediyordu. Ama kendisi de ılımlı bir insandı, tek başına savaşı başlatma tehlikesini göze alabilecek biri değildi. Dış savaş tehlikesinin Fransa'da bir iç savaş tehlikesiyle birleştiği söylenmiş ve Blum bunu kabul etmişti:[9] "Biz de, Fransa'da, bir askerî hükümet darbesiyle karşılaşmak üzereydik." 1919 yılından beri aşırı gelenekçi olan sağın hiç değilse bir bölümünün birkaç yıldır devlete karşı çok daha uzlaşıcı bir bağlılık gösterdiğini kabul etmek gerekirdi. Almanya ve İtalya'daki rejimlere duyduğu yakınlıkla 1936 yılının toplumsal krizi ve Halk Cephesi'nin iktidara gelişiyle büyüyen iç kaygılarını dış kaygıların önüne geçirip barışçı bir politika öğütlüyordu. Bu sağ muhalefet sadece *L'Echo de Paris*'in makalelerinde göstermiyordu kendini. 1938 olayları konusunda, Blum şu açıklamayı yapıyordu: "Fransız parlamentosunda Franco'nun temsilcileri olan çok önemli politikacılar vardı."

Böylesine uygunsuz koşullarda, 25 Temmuz günü toplanan Bakanlar Kurulu, İspanyol cumhuriyetçilerine açıkça yardım etme yürekliliğini gösteremedi, sadece silah verdiğini gizlemenin yollarını aradı. Meksika hükümetine yapılan hayalî bir silah satışından yararlanılacaktı. Meksika hükümeti, böylece emrine verilen silahları İspanya'ya gönderip göndermemekte özgür kalıyordu... Bu ilk gerilemeydi sadece. Birkaç gün sonra meydana gelen Savoïa-Marchetti uçakları olayı bu ödünden geri dönme fırsatını verebilirdi. Ama Blum, hükümetine karşı basında başlatılan kampanyanın, özellikle İngiliz ve Belçika gazetelerinde çıkan bir sürü yabancı makaleyle beslenme olanağı bulduğunu ve bunun da kamuoyunu etkileyeceğini hatırlatıyor. Daha o zamanda Nazilere beslediği düşmanlık su götürmeyen Churchill için, "sarsılmaz bir tarafsızlık şimdilik tek çözüm yolu"ydu.[10]

Daha da kötüsü, Fransız hükümeti görüş birliğine varmaktan uzaktı. Başbakan, İspanya sorunu konusundaki 8 Ağustos tarihli üçüncü Bakanlar Kurulu toplantısında kabinenin bölündüğünü belirtmekle yetiniyor. Daha da ileri gidilebilir ve Havacılık Bakanı Pierre Cot çevresinde toplanan silah verilmesi yanlılarının "çoğunlukla radikallerden ve Paul Faure doğrultusundaki sosyalistlerden"[11] oluşan koalisyon karşısında azınlıkta kaldıkları söylenebilir. Bu eğilimi tersine çevirmek ve İspanyol cumhuriyetçilerinden yana bir müdahalenin Fransa'yı içine düşürebileceği yalnızlıktan kurtarmak için, Blum bir tek yol görüyordu; İngiltere'yi ikna etmek.

---

9. Aynı açıklamadan.
10. Churchill, *Journal politique*.
11. Colette Audry, *Léon Blum ou la Politique du Juste*.

Bu nedenle, cumhuriyetçi bir komutan sayılan Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Amiral Darlan'ın görevle Londra'ya gönderilmesi yolundaki Noël Baker'in önerisini olumlu karşıladı. Darlan'a verilen görev, dostu olan Deniz Kuvvetleri Komutanı Lord Chatfield aracılığıyla, İngiltere hükümetinin devamlı sekreteri Sir Maurice Hankey'le bağlantı kurmaktı. Darlan, Franco'nun iktidara gelişinin engellenmesi gerektiği konusunda Hankey'i ikna ederse, o da bir Bakanlar Kurulu toplantısı düzenleyebilir ve belki İngilizlerin tutumunda gelişme olmasını sağlayabilirdi.

Aslında Ağustos başında yapılacak İngiliz kabinesi toplantısının daha önce saptanan tutuma herhangi bir değişiklik getirebilmesi kuşkuluydu; İngiltere, İspanya iç savaşına karışmakta pek çok sakınca görüyordu. İberya yarımadasındaki madenler üzerinde sahip olduğu çıkarlar karşısındaki devletlerden herhangi biriyle ilişkilerini koparmasına olanak tanımıyordu, üstelik İngiltere, önceki yıllarda Etiyopya olayının yol açtığı gerginlik döneminin ardından, Akdeniz'de daha iyi ilişkilere dönülmesini istiyordu. Roma'yla bir yakınlaşma başlangıcı olmuştu ve bir İngiliz-İtalyan deniz antlaşması hazırlanıyordu. Bütün bunlar, İtalya'nın görüşüne yüzde yüz ters düşen kesin bir tavır takınılmaması için yeterli nedenlerdi. Bir de, duygusal yönden, İngiliz muhafazakârları, devrimci aşırılıklarına muhafazakâr basında geniş olarak yer verilen "Kızıllar"dan çok general Franco'ya yakınlık duyuyordu. Franco'yu "iyi bir İspanyol yurtseveri" olarak gören Lord Chatfield, kuşkusuz bakanlarından çoğunun görüşünü yansıtmaktaydı. Bu koşullarda, Darlan'ın görevi başarısızlıktan başka bir şeyle sonuçlanamazdı. İngiliz politikası değişmeyecekti.

Bu boşa giden çaba, Fransız hükümetinin İspanyol cumhuriyetçilerinden yana giriştiği son diplomatik çaba olacaktı. 8 Ağustos tarihli Bakanlar Kurulu toplantısı, Avrupa'da Çekoslovakya ve Sovyetler Birliği'nden başkasına dayanamayacak olan Fransa'nın yalnızlığını saptadı. Üstelik kabul etmek gerekirdi ki, Rus hükümeti İspanyol cumhuriyetçilerine bol bol öğüt vermekle ve müdahale yönünde ilk adımı Fransa'nın atmasını beklemekle yetiniyordu. Her halükârda ihracata yönelik olan elli uçağın İspanya'ya gönderilebileceği ilkesini kabul eden Fransız bakanlar, ordu yedeklerinden alınacak uçak yedek parçası ya da top gönderme olanağı bulunduğunu sanmıyorlardı. Léon Blum bu tür müdahalelerin uygulanması sürdürülürse, böyle bir politikanın sadece sakıncalarla karşılaşmayacağını, ters sonuçlar da vereceğini düşünmekte haklıydı: İspanyol cumhuriyetçileri pek az ve de kuşkusuz birinci sınıf olmayan donanım elde edebileceklerdi. Bunun üzerine Blum istifa etmeyi düşündü, Los Ríos ve Asua'lı İspanyol dostlarının ısrarıyla bu tasarısından vazgeçti.

İÇ SAVAŞA KARIŞMAMA

Bu koşullarda, Fransa Başbakanı, İspanya'nın iç işlerine karışılmaması yolunda bir öneri attı ortaya ilk kez. Bu öneri bütün büyük devletlere olduğu gibi doğrudan ilgili küçük devletlere de sunulacaktı.

İç işlerine karışmamak ya da daha doğrusu müdahale etmemek. 19. yüzyıl başında İngiltere tarafından Kutsal İttifak'ın ve Metternich sisteminin müdahaleciliğine karşı çıkarılmış cömert bir fikir, bir liberal ilkeydi kuşkusuz. Fransız başbakanın gözünde, bu bir siyasal görüştü de: Almanya ve İtalya'yı yan çizemeyecekleri uluslararası bir antlaşmayla bağlamak ve Franco'ya etkili bir yardım göndermelerine engel olmak amacını güdüyordu. Fransız hükümetinin önerisi ya Mihver devletlerinin kötü niyetini gün ışığına çıkaracak ve karşılığında Fransa'ya çok daha geniş bir hareket özgürlüğü sağlayacaktı ya da İtalya-Alman müdahalesini durduracaktı.

Üstüne üstlük savaşma kararı verilmemişse ya da savaşacak yetenek yoksa, bunu ne pahasına olursa olsun önlemek gerekmez miydi: "Barış ve savaşın sorumluluğuna sahip olduğunuzda" diyordu. Delbos 6 Aralık günü, "duygusal itkilere boyun eğmeye hakkımız yoktur." Blum, ertesi gün şunları söylüyordu: "Geçtiğimiz Ağustos ayında Avrupa'nın savaşın eşiğine geldiğini ve Fransa'nın girişimiyle savaştan kurtulduğunu sanıyorum."

Aslında, İspanya sorunu üzerinde uluslararası bir anlaşmaya varılması konusu 1 Ağustos günü ortaya atılmıştı. Kont Welczeck, hükümetine yolladığı 2 Ağustos tarihli bir mektupta, "İspanyol savaşçılarını silahları bırakmaya çağırmak için" dört büyük Avrupa ülkesi, Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'nın ortak bir eyleme girişmelerini öngörüyordu. Bu önerinin ardı gelmeyecekti, ama 1 Ağustos günü, Fransız hükümeti, İspanya iç savaşına karışılmaması konusunda bir antlaşma imzalanması için bütün öteki ülkelere çağrıda bulundu. Bu çağrıyı, ilgili başkentlerde başlatılan diplomatik girişimler izledi.

İngiltere'nin bu öneriyi desteklemesi baştan sağlanmıştı: O güne dek izlediği kesin tarafsız tutumun bu öneriyle onaylandığını görüyordu. Bu konuyla ilgili olarak muhafazakâr hükümetin yolladığı muhtırada şunlar belirtilmekteydi: "İngiltere hükümeti, İspanya'ya silah ve cephane sağlayabilecek hükümetlerin bundan uzak durmaları ve kendi topraklarından silah ve cephane gönderilmesini engellemeleri için hemen antlaşmaya varmalarını memnunlukla karşılayacaktır. Yine de, İngiltere hükümeti İspanya'da büyük maddî çıkarları bulunan ya da coğrafî yönden bu ülkeye yakın bulunan Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz ve İngiltere'nin bu antlaşmayı başlangıçta birlikte kabul etmeleri gerektiği görüşündedir."

Ama ortak bir açıklama yapabilmek için, Almanya ve İtalya'nın herhangi bir çekimser davranışta bulunmadan antlaşmayı onaylamaları gerekiyordu. Oysa gerçeklere aykırı olarak, Ciano, 3 Ağustos günü "faşist hükümetin dolaylı yoldan bile iç savaşa karışmadığı"nı söyledi ve Fransa'nın açıklamasını imzalamamak için Duce'ye başvurma zorunluluğunun ardına çekildi. Duce de o sıra ülkede değildi. Alman Dışişleri Bakanı Neurath da aynı yönde bir cevap vererek, İspanya'nın iç işlerine karışmayan Almanya'nın hiçbir açıklama yapmasına gerek olmadığını, üstelik böyle bir antlaşmaya Sovyetler Birliği'nin de imza atmasının zorunlu olduğunu belirtti. Hemen verilen ve belki daha önce üzerinde tartışılan bu cevaplar birtakım karanlık pazarlıkların ve zaman geçirmeye yönelik manevraların başlangıcı oldu. Amaç zaman kazanmak ve o sıralar çok kısa sürede ulaşılacağı sanılan zaferin kazanılması için gerekli silahların Almanya ve İtalya tarafından milliyetçilere verilmesini sağlamaktı. 6 Ağustosta Ciano tarafından Fransız büyükelçişi Chambrun'e verilen cevapta, İtalya üç sorun ortaya atıyordu.

Her şeyden önce, "müdahale"nin anlamı nedir? "Gösteriler, basında başlatılan kampanyalar, yardım toplamalar, gönüllü asker toplama yoluyla belirtilen dayanışma... gürültülü ve tehlikeli bir müdahale biçimi değil midir?" İtalyanlar, bu konuda Fransız ve Rus basınının tutumunu öne sürerek, karşısında alınacak her türlü tedbirin savunmaya yönelik olacağı bir Fransız-Sovyet bloku oluşturulduğunu göstermeye çalışıyorlardı. Aynı biçimde, Fransız büyükelçisi François-Poncet, Alman Dışişleri bakanına darbecilere yapılan yardımla ilgili kınamalar yönelttiğinde, Neurath ona hep, "İspanya'ya verilen uçak ve silahlar"ı hatırlatıyordu. Mihver devletleri ilk kozu elde etmişlerdi: Yasal İspanyol hükümetini desteklemek darbecilere yardım etmekle eş değerdeydi.

İtalyanların ortaya attığı ikinci sorun, hükümetler tarafından varılan antlaşmanın sadece devletleri mi bağlayacağıydı. Bu antlaşmayla kişiler de bağlanıyor muydu? Bu sorunun ilginçliği, başlangıçta Alman ve İtalyan müdahalesinin kişiler ya da özel şirketler tarafından yapılan hayalî satışların ardına gizlenmesinden geliyordu.

İtalyan hükümeti bir de, "denetim koşulları" sorununu ortaya atıyordu. Bu öneri çok daha ciddîydi. Fransız hükümetinin açıklama tasarısı "hükümetler arasında görüşmeler"den başka bir şey öngörmüyordu, bu da alınan tedbirlerin gerçek bir denetimi sayılamazdı. Böyle bir denetim olanağı var mıydı? Fransız hükümeti bu denetimin etkililiğine kesinlikle inanıyor muydu, yoksa kamuoyunu rahatlatacak ve milliyetçilere açık seçik yardım etmeyi güçleştirecek bir ilkenin belirtilmesiyle yetinecek miydi? Ne olursa olsun, Almanlar ve İtalyanların etkili bir denetimi kabul etmeyecekleri su götürmezdi. İsteklerinin başlıca amacı görüşmeleri uzatabildikleri kadar uzatmaktı.

Berlin de, Fransız hükümetinin cevap veremediği sorular sordu. Fransa büyükelçisi, Belçika, İngiltere, Hollanda, Polonya, Çekoslovakya ve özellikle Sovyet hükümetlerinden alınan olumlu cevaplardan söz ettiğinde, Neurath, Amerika Birleşik Devletleri, İsveç ve İsviçre'den de söz alınmasında diretti. İsviçre'nin tarafsızlığının ardına sığınacağını, Birleşik Amerika'nın da yurttaşlarından birçoğuna ters gelebilecek bir açıklama yapmayı reddedeceğini bile bile III. Reich hükümeti, Sovyet Rusya uluslararası taahhütlere girse bile, Komintern'in hareketlerinin nasıl engelleneceğini de sordu. Gerçekten, uluslararası bir kuruluş üzerinde nasıl bir denetim kurulabilirdi? Fransız sınırından İspanya'ya silah ve gönüllü geçirilmeyeceği nasıl güvence altına alınacaktı bir de? "Fransa'nın" diye yazıyordu Kont Welczeck 10 Ağustos tarihinde, "İspanya'yayla sınırdaş bir ülke olarak ayrıcalıklı durumu bulunduğunu, Pirenelerden silah gönderilmesinin ve gönüllü geçirilmesinin hükümet tarafından denetlenmesinin çok güç olduğunu belirttim."[12] Aslında, Portekiz sınırı da aynı ölçüde önemliydi, ama Fransız hükümeti, herhalde planının etkisizliğini ya da yetersizliğini kanıtlama korkusuyla, bu görüşü ortaya atmayı uygun bulmadı.

Bütün bu karşı çıkmalara rağmen, Almanya ve İtalya'nın biçimsel olarak antlaşmaya engel olmak istemedikleri anlaşılıyordu. Bu devletlerden herhangi birinin o tarihte, Avrupa'da savaş başlatma isteklisi olduğunu gösteren bir belirti yoktu. Almanya, İspanya iç savaşına olanca ağırlığıyla girmemişti daha. Hitler, ilke olarak kabul edilen bir yasağın darbecilere yapılacak yardımı büyük ölçüde engelleyemeyeceği inancındaydı. Bu nedenle Alman hükümeti 17 Ağustos günü, öteki devletler ve özel kuruluşlar için de geçerli olması koşuluyla önerilen antlaşmayı imzalamaya hazır olduğunu bildirdi.

Devamlı yenilenen karşı çıkışları engellemek için, Fransa tarafından diplomatik girişimlerde bulunulmuştu. İsviçre ve Birleşik Amerika, herhangi bir belgeye imza atmayı kabul etmedikleri halde, silah ambargosunu uygulamaya hazır olduklarını açıklamışlardı. Geriye, antlaşmanın sonuca varmasını ertelemek isteyen, ama sonunda birçok kayıt koyarak Fransız tasarısını kabul edecek olan İtalya kalıyordu. Onun da böyle bir antlaşmayı ilke olarak kabul ettiği 21 Ağustos günü Fransa büyükelçisine bildirildi. Böylece Avrupa ülkelerinin çoğu iç savaşa karışmama ilkesini kabul etmiş, hatta İspanya'ya silah gönderilmesinin yasaklandığını resmen ilan etmişti. İngiliz muhafazakârları gibi Fransız ılımlıları da hoşnutluk duyabilirlerdi: Bir genel savaş tehlikesi azalmıştı.

Ama denetim koşulları konusunda İtalya'nın itirazına da cevap vermek gerekiyordu. Aslında, İtalya hükümeti ciddî bir denetime pek

---

12. Wilhelmstrasse Arşivleri.

aldırmıyordu. Bu nedenle, büyük devletlerin temsilcilerinden bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonun ambargonun uygulanmasını denetlemekle görevlendirilmesini istemekle yetindi. Kimse, bu komisyonun, Milletler Cemiyeti gibi bir uluslararası kuruluşun hakkı olan otoriteye sahip çıktığını söylemeyi düşünmüyordu. Belki de Milletler Cemiyeti'nin Etiyopya olayında uğradığı başarısızlık çok yakındı. Yine de bu, önemini ne denli yitirdiğini gösteren bir belirtiydi.

LONDRA KOMİTESİ

Bütün büyük devletler bir komite kurulması ilkesinde görüş birliğine vardılar. Ama komitenin rolü tanımlanmadı. Fransız hükümetine göre, çeşitli ülkeler arasında devamlı bir bağlantı, dolayısıyla da gerçek bir denetim sağlamaktı bu rol. Dolayısıyla da komiteye siyasal yetkiler vermek zorunlu oluyordu. Ambargo konusundaki açıklamalara uyma niyetlisi olmayan Alman ve İtalyan hükümetlerine göre, Dieckhoff'un deyimiyle, "bu kuruluşun başımıza iş açabilecek devamlı bir siyasal organ olmasını engellemek gerekiyordu."[13] İki kavram arasında çelişki vardı, ama İngiltere'nin işe karışması bir uzlaşmaya varılmasını sağlayacaktı. Komitenin "diplomatik temsilcilerden oluşan basit bir kurul" olarak tanımlanmasında, bu haliyle de karar yetkisinin bulunmamasında anlaşmaya varıldı. Temsilcilerin "karşılıklı görüş belirtmekle" yetineçekleri ve bazı durumlarda bunun, şikâyetlerin daha ayrıntılı incelenmesine dönüşeceği ilgili devletlerce kabul ediliyordu. Fransa'nın da rızasıyla, sonunda İtalya'ya bir ek ödün daha verildi: Komite'nin merkezi, Paris ya da Cenevre'de değil de Londra'da bulunacaktı. Ağustosun ilk günlerinde Fransız hükümetinin elindeki önceliğin ay sonunda İngilizlerin eline geçtiğini görmek ilginçti. Fransa'nın Berlin maslahatgüzarına göre, "Komite ve yetkileri daha çok bir İngiliz buluşu"ydu.[14]

Batılı hükümetlerin gösterdikleri yatıştırma niyetlerine rağmen, pazarlıklar bir ay uzamıştı ve Komitenin açılış toplantısı ancak 9 Eylül günü, simgesel olarak Locarno adını taşıyan salonda yapıldı. Aralarında Letonya ve Lüksemburg'un da bulunduğu, ama İspanya'nın iç işlerine müdahale etmeme ilkesini kabul ettiği halde Portekiz'in bulunmadığı yirmi beş devlet Komite'de temsil ediliyordu.

Bu ilk toplantının tek pratik sonucu, Komite'ye "İspanya'ya müdahale etmeme kararını uygulayacak uluslararası Komite" adının verilmesi oldu. Londra'daki Alman maslahatgüzarı Prens Bismarck'ın bu toplantıdan edindiği izlenim, Fransa ve İngiltere'nin" pratik bir sonuç almak

13. Wilhelmstrasse Arşivleri.
14. Wilhelmstrasse Arşivleri.

değil de, ülkelerindeki sol partileri yatıştırmak[15] için çalıştıklarıydı. Üstelik daha 10 Eylül günü işçi sendikaları konfederasyonunun genel sekreteri Walter Citrine'in ve ulaştırma sendikaları federasyonu sekreteri Bevin'in önerisiyle sendikaların İspanya'ya her türlü müdahaleye karşı olduklarını bildirdikleri İngiltere'de bu iş oldukça kolaydı. Ekim ayı başında, Edinburg'da toplanan İşçi Partisi kongresi bu tutumu onaylayacak, postayla oy verilmesi, iç savaşa müdahale edilmemesi yolunda ezici bir çoğunluğun ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

Yine de, 1936 yılının aynı Ekim ayının ilk günlerinde, tartışmaları yumuşatmak ve çok büyük kavgalar çıkmasına engel olmak yolunda Komite'nin aldığı tedbirlere rağmen, uluslararası durum yeniden gerginleşecekti. Attıkları imzaya rağmen, İtalya ve Portekiz'in devamlı savaşa karıştıklarını kanıtlamaya yönelik raporlar yığıldıkça yığılmıştı. En önemlisi, cumhuriyetçi İspanyol hükümeti tarafından hazırlanan ve Milletler Cemiyeti'ne yollanan rapordu. Üç İngiliz milletvekilinin yönettiği bir komisyon tarafından 4 Ekim günü açıklanan raporda, Komite'nin kurulmasından sonra İtalya'yla Portekiz'in darbecilere yardım ettiği sonucuna varılıyordu. Bir de, Sovyet hükümetinin, müdahale etmeme kararını çiğnemekle suçlanan Almanya, İtalya ve Portekiz'e yönelttiği şiddetli saldırıyı kamuoyuna duyurmak yolunda aldığı karar ve Komite'den çekilme tehdidi söz konusuydu: "Sovyet hükümeti, bazı ilgili devletlerce müdahale etmeme kararının darbecilere yapılan askerî yardımı gizlemeye yönelik bir paravana dönüştürmesine hiçbir şekilde göz yumamaz... Bunun sonucunda, Sovyet hükümeti, antlaşmanın çiğnenmesine hemen son verilmezse müdahale etmeme kararıyla bağlı olmadığını açıklamak zorunluluğunu duyacaktır."[16]

Rusların bu açıklaması, Londra Komitesi için resmen düzenlenen bir dizi notanın ilkiydi; büyük bir heyecan uyandıracaktı. Oysa doğrulanmayan hiçbir yanı yoktu. İçindeki suçlamalar yadsınamazdı, sonucu da çok mantıklıydı. Ama açık olarak yapılacak tartışmaların yaratacağı heyecan ve tehlikeleri önlemek için, Londra Komitesi'nin, çalışmalarını kapalı olarak sürdürmek zorunda olduğu kabul edilmişti; bildirisini açıklarken, Moskova, bu susma talimatını bile bile çiğniyordu.

Öte yanda, faşist devletlerin müdahale etmeme kararını çiğnedikleri İspanyol belgelerinden bilinmekteydi. Rusların getirdiği yeni bir şey yoktu. Uzun süredir durumu bildikleri halde, neden bu çıkışı yapmak için beklemişlerdi? Bu durum, ancak Ekimin ilk on beş günü içinde Rusya'nın İspanya politikasında kökten bir değişiklik olduğunun kabul edilmesiyle açıklanabilir.

---

15. Wilhelmstrasse Arşivleri.
16. 7 Ekim 1936 tarihli nota: Bu arada, cumhuriyet hükümetinin protestoları Londra Komitesi'ne ulaştırılmıştı.

Her şeye rağmen 10 Ekim günü yapılan "havası ağır ve fırtınalı"[17] oturumda kopma olmayacaktı. Komite başkanı Lord Plymouth, kendi adına ve İngiltere hükümeti adına, kendisine sunulan belgeleri açıkladı. Delegeleri aracılığıyla İspanyol ve Sovyet açıklamalarının hayal ürünü olduğunu belirtmekle yetinen suçlu devletlerin red cevabıyla karşılandı. Komite oturumlarına katılmaya başlayan Portekiz delegesi daha da sert bir tutum takındı: Komite'den ayrılmadığını bildirerek toplantı salonundan çıktı... Rusların amacı Komite'nin hiçbir gücü bulunmadığını kanıtlamaksa bunda başarılı olmuşlardı.

Bir kere daha, Londra büyükelçisi olan Fransız delegesi Corbin, ılımlılığıyla Komite'yi dağılmaktan kurtardı: Rus hükümetinden "denetimi gerçekten sağlamak için öngördüğü işlemleri" önermesini istedi. "Antlaşmanın ayakta kalması için Fransa Başbakanının harcadığı ateşli çabalar hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır ve temsilcisi Komite'nin son oturumlarında özellikle kurtarıcı bir rol oynamıştır" diye yazıyordu 13 Ekim tarihli *Times* gazetesi. Daha önce suçlanan üç hükümetin cevaplarını almak söz konusu olduğundan, sonraki görüşmenin ne zaman yapılacağı belirtilmeden oturum ertelendi.

Oysa bu cevapların gelmesi gecikiyordu. Franco'nun en büyük askerî zaferleri kazandığı günlerdi o günler, özellikle Portekiz sınırında yapılacak herhangi bir denetim, takviyelerin ve silahların gelişini güçleştireceği gibi milliyetçilerin kısa sürede kazanmayı umdukları zaferi de tehlikeye sokacaktı. Daha 6 Ekim günü, Sovyet hükümeti, bir soruşturma kurulunun İspanyol-Portekiz sınırına gönderilmesini istemişti; ama Portekiz kabul etmediği sürece, böyle bir tedbir, Londra Komitesi tarafından benimsense bile, uygulanamayacaktı. Bunun üzerine, Rus delegesi Portekiz kıyılarının denetlenmesini istedi. Bu yeni istek Lord Plymouth'un olumsuz cevabıyla karşılaştı. Bu koşullarda, diplomatik bir çözüm yolu bulunmasını beklemek güçtü.

Sovyet hükümetinin Ekim ayında İspanyol cumhuriyetçilerine başlattığı yardım, tartışmaların yeniden sürdürülmesi için Mihver devletlerine bahane olacaktı. O andan sonra, Komite'nin oturumları, özellikle bir yanda Alman ve İtalyan delegeleriyle öbür yanda Rus delegesinin birbirlerine yönelttikleri suçlamalarla geçecekti. Bu tartışmalar beklenmedik bir sonuç verdi, 10 Ekim günü, Londra Komitesi bu suçlamaların kanıtlanamadığı kararına vardı. Böyle bir tutumu kim ciddiye alabilirdi? İtalyan birliklerinin İspanyol topraklarına ayak basışı, uluslararası gönüllülerin gelişi, her iki yana silah ve cephane gönderilişi konusunda bir sürü bilgi edinmek için gazeteleri okumak yeterliydi. İspanya iç savaşına karışmama kararı acıklı bir güldürü olmuştu.

---

17. *Le Temps* gazetesiyle karşılaştırınız.

DENETİM PLANI

Sorunu yeniden ele almaya çalışmak için, İngiliz hükümeti, kara ve deniz yüklemesinin denetimini öngören, iki tarafa gönderilmiş savaş araç ve gereçlerinin denetimi yolunda bir tasarı sundu Komite'ye. 12 Ekim günü incelenen bu tasarı, Portekiz'in çekimser kalmasına rağmen 2 Aralıkta kabul edildi. Pazarlıkların uzaması Almanya ve İtalya'nın yeni bir manevrasıyla açıklanıyordu; bu iki ülke, daha önce de başarıyla uygulanan bir taktikten yararlanarak, İngiliz önerilerinin yetersiz olduğunu ileri sürdüler ve ayrıca bir hava denetimi istediler. Denetleme kurulu temsilcilerinin havaalanlarında bulunamayacakları düşünülürse böyle bir isteğin beyhudeliği daha iyi anlaşılırdı. Üstelik denetim ilkesinin büyük devletlerce benimsenmesinden sonra denetleme İspanyol sınırlarında ve limanlarında yapılacağından, iki İspanyol hükümetinin onayını almak da gerekiyordu. Oysa bu onayın alınabileceğini ummak safdillik olurdu.

Öte yandan, 2 Aralık tarihli oturum sırasında, bundan böyle pazarlıkların ön planına geçecek olan yeni bir sorun ortaya atıldı: Gönüllüler sorunu. "Savaşçıların ve savaş araçlarının İspanya'ya akmasını bir an önce önlemek gerek",[18] dedi Blum Welczeck'e. Bu öncelik büyük devletlere pek o kadar önemli gelmemiş olmalı ki, pazarlıklar bütün Aralık ayı boyunca sürecekti. Bunun suçu Fransız hükümetinde değildi kuşkusuz; tersine, Fransız hükümeti "sadece Pirene sınırının değil, birliklerinin ve havaalanlarının, silah fabrikalarıyla öteki askerî tesislerinin denetlenmesine"[19] de razı olmaya hazırdı. Gereksiz bir öneriydi bu, çünkü Fransa böyle bir özveride bulunmaya hazırlanan tek ülkeydi.

İşi sonuçlandırmak için, İngiliz hükümeti, geçici olarak denetim fikrini bir yana bıraktı ve her hükümetin, 4 Ocak 1937 gününden başlayarak, kendi uyruklarının İspanya'da savaşa katılmalarını yasaklamasını istemekle yetindi. Uygulanması çok sınırlı olan bu tasarı bile, onaylanmadı. Rusya denetimden yoksun bir kararı kabul etmeyeceğini bildirdi. Almanya, İtalya ve Portekiz, İspanya iç savaşına karışmama sorununu kısmen çözmemek gerektiğini açıkladılar. 1936 yılının sonunda, görüşmelerin uğradığı başarısızlık öyle bir noktaya varmıştı ki, İngilizler bile Londra Komitesi içinde bu görüşmeleri sürdürmekten vazgeçtiler. Alman Dışişleri Bakanına gelince, "komite sistemini sürdürmekten genel olarak vazgeçmeyi" düşünüyordu.

Bu genel bezginlik birlikte hareket eden Almanya ve İtalya'nın, "gönüllüler sorununun, istendiği gibi toplanmalarını ve yakın tarihte gönderilmelerini yasaklayan özel bir anlaşmaya konu olmasını kabul

---

18. Wilhelmstrasse Arşivleri.
19. Wilhelmstrasse Arşivleri.

etmeye hazır bulunduklarını" belirttikleri bir cevap göndermeleriyle 8 Ocak günü, pazarlıkların yeniden başlamasına engel olmayacaktı. Aslında, bir tek İtalyan hükümeti, erteleme taktiğine yeniden başvurmak isteyebilirdi, ama Alman müttefikini de hesaba katmak zorundaydı bunun için. Almanya işi çok ileri götürme niyetlisi görünmüyordu. Komite'nin, yıkılmasına engel olmak gereken eşsiz bir paravan olduğu görüşündeydi. İngilizlerin tutumunu beğenen ve Londra hükümetiyle bir kavga çıkarmak istemeyen yöneticilerin sayısı çoktu henüz Berlin'de. Bu yüzden, 25 Ocak günü verilen bir notayla, iki hükümet, "gönüllülerin iç savaşa katılmasını yasaklamalarını sağlayan" bir yasayı yürürlüğe soktuklarını açıkladılar. Bunu uygulamak için öteki devletlerin onayını bekliyorlardı bir tek. Bu iyi niyet, yine de Berlin'in denetim kurulu üyelerinin Alman limanlarında çalışmalarına izin vermeyişiyle sınırlıydı. İspanya içindeki denetim de, milliyetçilerle cumhuriyetçilerin olumsuz cevapları sonucu söz konusu değildi.

Hiç değilse, Komite'nin kuruluşundan beri sürüp giden sonu gelmez tartışmalara bir çıkış yolu bulunabilecekti. Hava denetiminden gerçekleştirilemeyeceği gerekçesiyle oy birliğiyle vazgeçildi. Karadan ve denizden yapılacak denetimin etkili olması gerekiyordu ve Alman hükümeti, İspanya'da kurulan Alman-İtalyan ortak denetiminin yeterli olduğunu öne sürerek şimdi görevlilerin ve karakolların sayısının çoğaltılmasını istiyordu. Kuşkusuz, Fransa sınırına yerleştirilecek yüz elli müfettiş hiçbir zaman kaçakçılığı tam olarak önleyemeyecekti. Geçilmesi kolay ve Fransız sınırından daha uzun olan, aynı sayıda müfettişin denetlediği Portekiz sınırı için bu daha da doğruydu...

Denizden denetim uluslararası bir deniz devriyesine bırakılmıştı.[20] Ama ortak bir denetim kurulacak yerde, tasarı İspanya kıyılarını beşe bölmüş, her kesim büyük devletlerden birinin korunmasına verilmişti. 26 Şubat günü, Biskay körfezinin gözetimiyle görevli olan Sovyetler Birliği, gereksizliği açıkça belli olan bir işle zaten yetersiz kalan gemilerini uğraştırmamak için, denetime katılmaktan vazgeçti. Özellikle İtalya Franco İspanya'sına savaş gemisi sağlanmasına geniş ölçüde katkıda bulunduğundan, Almanya ve İtalya'yı denizin denetimiyle görevlendirmek gülünç gelebilirdi aslında...

Ama bir denetimin kurulması çok açık müdahaleleri de engelleyebilirdi; ilk kez Londra Komitesi ciddiye alınabiliyordu. Portekiz bile bir denetimin gerekliliğini benimsedi sonunda; 21 Şubat günü varılan İngiltere-Portekiz antlaşması, görüldüğü gibi, limanlarda ve transit noktalarında yüz elli gözlemcinin kullanılmasını öngörüyordu. Denetim

---

20. Denetim, ilke olarak, karasularının sınırıyla (yani kıyıdan 3 mil açıkta) açık deniz sınırı (kıyıdan 10 mil açıkta) arasında yapılacaktı.

tedbirlerinin uygulanma başlangıcı olarak 8 Mart tarihi de saptanmıştı bile: İlk kademede, denetimi yönetmekle görevli subaylar iş görecekleri yerlere geleceklerdi; ama gerektiği kadar görevli sağlandıktan sonra ancak tam anlamıyla işe başlayabileceklerdi.

İngiliz hükümetinin gözünde, bir ilk adım söz konusuydu. İspanya'da savaşmaya gelen yabancıların büyük bir bölümü sınırı geçtiğinden, savaş başlayalı da neredeyse dokuz ay olduğundan, 1937 yılının Mart ya da Nisan ayında gönüllü akınını durdurmak daha kolaydı. İç savaşa karışmama ilkesine gerçekten uyulması için, İngiltere, gönüllülerin ülkelerine geri çağrılmalarını önerdi. Bu noktada, her türlü anlaşma olasılığı çabucak ortadan kalktı. Konuşmalarındaki aşırılıkla tartışmaların sık sık çıkmaza girmesine katkıda bulunan İtalyan temsilcisi Grandi, Komite oturumunun orta yerinde, İtalyan gönüllülerinin "Franco kesin ve mutlak bir zafer kazanmadıkça İspanya topraklarından ayrılmayacaklarını" açıkladı. İtalyanların Guadalajara'da yenilgiye uğramaları bu tutumu daha da sertleştirdi, çünkü Mussolini böylesine küçültücü bir yenilgi üzerine İspanya'dan ayrılmayı düşünemezdi.

Bu nedenle, bir tek deniz ve kara denetimi büyük devletlerin İspanya iç savaşına karışmalarını sınırlayabilirdi. Ama denetimin 19 Nisan 1937 gününü 20 Nisana bağlayan gece yürürlüğe girmesi kısa sürede bu politikanın gereksizliğini ortaya koydu. İspanya iç savaşı başlayalı dokuz ay oluyordu. Sınırları kimsenin gözünden kaçmayan ve Mayıs ayında yeniden söz konusu edilecek olan bir sonuca varmak için sekiz buçuk ay süren pazarlıklar gerekmişti. Bir buçuk ay bile sürmeyecek bir antlaşmaya varmak için sekiz buçuk aylık etkisiz tartışma.

Bu boş lafların ardında, çok daha kaygı verici bir diplomatik gerçek vardı. Bunun iki yönünü görmüştük: Roma-Berlin mihverinin kuruluşu, hemen ardından Almanya, İtalya ve Japonya'nın katıldıkları ve Komitern'e karşı olan antlaşmanın imzalanışı; Ruslarla ittifakı sürdürmekte kararsız olan ve çoğunlukla çekimser bir İngiliz desteği arayan Fransa'nın yalnızlığı. 7 Aralık günü, Blum, şu sözlerle durumu kabul ediyordu: "Umutlarımızın ve tahminlerimizin bir bölümü bizi yanılttı." Aralık ayından sonra, İtalyan-Alman müdahalesi daha da artacağından, Fransız politikasının yanlışı daha açık ve seçik ortaya çıkacaktı.

İkinci Bölüm
İtalyan-Alman Müdahalesi

İspanya'da, cumhuriyetçi rejimi devirmek için tertip kurulur kurulmaz, kralcılar ve askerler doğal olarak faşist İtalya'nın kendilerine sağlayabileceği yardımı düşünmüşlerdi. Hem de, güç kullanarak krallığa kendini kabul ettiren ve Kiliseyle bağları hâlâ eğreti olan bir rejime karşı İspanyol kralcılarıyla Katoliklerinin duyabilecekleri nefrete rağmen. Ama burada ilke olarak bir yakınlık değil, bir çıkar birliği söz konusuydu, yani çok daha güçlü bir şey.

İlk görüşmeler yıllar öncesine gidiyordu.[1] 20 Temmuz 1936 günü yaptığı gibi, ilk darbe girişimi sırasında da Sanjurjo'nun uçağını kullanan havacı Ansaldo, 1932 yılında Balbo'yla bir görüşme yapmış ve Balbo İtalya'nın desteğine söz vermişti. Darbenin başarısızlığa uğramasından sonra Ansaldo, Calvo Sotelo'yla birlikte, 1933 yılında bir kere daha Roma'ya gitti.

Aynı yıl, Naziler Almanya'da iktidarı ele geçirdiler. *Movimiento*'nun hemen öncesinde, Hitler'in de desteğini sağlamak için Sanjurjo bir Berlin yolculuğu yaptı. Kuşkusuz Berlin'den de yüreklendirici sözler gelmişti; ama Almanların silahlanması daha başlangıcındaydı. Temkinli davranan Reich hükümetinin ayaklanma başladıktan birkaç gün sonra destek sağlayabileceğine söz verdiği düşünülebilirdi. Madrid'de kendilerine yakın bir rejimin işbaşına gelmesini istemelerine rağmen, Roma ve Madrid'in başarısızlık olasılığını da düşündükleri açıktı. Komşuluğu yüzünden sol propagandanın tehlikeli bir biçimde Başkanlık rejimine yöneltilmesini sağlayan cumhuriyetçi İspanya'nın yok olmasında çıkarı bulunan Salazar'ın Portekiz'i bile, bazı biçimlere uymaya dikkat ediyordu; ayaklanma başlangıcında Sanjurjo'nun uçağının kalkacağı havaalanı tarla gibi bir yerdi, bu da *Movimiento*'nun başının kurban gideceği kazayı kısmen açıklıyordu.

---

1. Bu ilişkiler özellikle Ansaldo'nun ve Lizarza'nın kitaplarından öğrenilmiştir.

Yine de, İtalya, 1934 yılında daha sağlam güvenceler vermişti. 31 Mart günü, kralcı İspanyol yöneticileriyle faşist İtalyan hükümeti temsilcileri arasında bir anlaşma yapıldı ve silah ve araç sağlanacağı konusunda sözler verildi. Tam olmasa bile, darbeci askerler bir başarı kazanınca yapılacağına söz verilen yardım geciktirilmedi.

İtalya'nın iç savaşa katkısı, dolayısıyla, daha başlangıçta çabuk ve yoğundu. Sonraları, savaş boyunca, Franco'ya yardım etmek ve zafere ulaşmasını sağlamak için elden gelen her şey yapılacaktı. Gerçekten de, faşist yöneticiler milliyetçilerin girişimini kişisel sorunları saymışlardı. Mussolini, İspanya'da girişilen bir harekâtta kendi askerî yeteneklerini uygulama fırsatı görüyordu. Askerî konferansların sayısını artırıyor, "denizaltıların, gemilerin kızıl limanlara ulaşmalarını engellemeleri" için emirler yağdırıyordu. *Öz* oğlu Bruno, havacı yeteneklerini uygulamak için Balear Adalarına gidecekti.

Duce'nin hükümeti İspanya'da zafer kazanılmasını bir prestij sorunu yapmıştı. Bu savaş, hem İtalyan ordularını Etiyopya kabilelerinden çok daha başka bir düşman önünde zafere ulaştırma, hem de Akdeniz'de önemli stratejik üsler kurma fırsatıydı. Böylece, bir yandan Balkanlarda ve İspanya'da, öbür yandan da Doğu ve Batı Akdeniz'de kendini kabul ettirmeye çalışan İtalya'nın çifte politikası ortaya çıkıyordu. İtalyanların büyük çapta iç savaşa katılmaları ideolojik görüşlerle açıklanamazdı. Kuşkusuz, İspanya'da "Bolşeviklere" karşı savaş sürüyordu ve İtalyan askerlerinin mücadelesi "ülkücü haçlıların" mücadelesi olarak gösterilmekteydi. Ama bu bir dış görünüştü sadece. Mussolini için, Akdeniz'de üstünlük kurmak hayatî bir sorundu. Roma-Berlin mihveri de, ancak Almanların bu bölgede hiçbir istekleri olmadığı güvencesini vermelerinden sonra kurulabilirdi.

Hedef çok önemliydi. İtalyan halkını buna inandırmak için büyük çaba harcanmıştı; ama İtalyanlar açıkça isteksiz davranıyorlardı. Donanma Bakanı Cavagnari gibi yüksek görevliler bile, Duce'nin kendilerine aktarmak istediği coşkuyu göstermiyorlardı. Faşizm İspanya serüvenine kayıtsız şartsız atılmış, ama İtalyan halkı onu izlememişti.

İspanya'ya gönderilen birliklerin bir bölümü, özellikle muvazzaf subaylar arasından seçilen gönüllülerce oluşturulmuştu. Ciano'nun anıları buna tanıklık etmektedir: "Cupini benden İspanya'da bir komutanlık istedi, hemen bu isteğini yerine getirdim." İtalyan kuvvetlerine verilen *Corpo truppe volontarie* (CTV) adı bile kimseyi yanıltmamalı. Etiyopya'ya ya da "bilinmeyen bir yöne" hareket söz konusu edilerek, askerlik şubelerinde ya da faşist parti merkezlerinde gönüllü toplanması resmen sağlanmıştı. İspanya'ya gönderilecek askerlerin çoğu da,

anlaşıldığı kadarıyla eğitilmiş olanlar arasından seçilmişti; başlangıçta, büyük çoğunluğuyla, Etiyopya savaşına katılanlar söz konusuydu.

Küçük birlikler değildi bunlar, bayrakları ve komutanlarıyla gerçek bir sefer ordusuydu: Başkomutanlığını önce general Roatta yapıyordu; Biskay harekâtı sırasında bu görevi Bastico'ya bırakacak, onun yerini Berti, daha sonra da Gambara alacaktı. Savaştaki rolü Salamanca'da bulunan genel karargâhça saptandığı halde, CTV kendi kişiliğine sahipti.

İtalyan askerleri, varlıkları milliyetçilerin çabuk bir zafer kazanması için gerekli görüldüğünde, 1936 Kasımından başlayarak epey kalabalık gelmişlerdi İspanya'ya. O andan sonra harcanan çaba daha da büyük olacaktı. 29 Aralık günü, Hassel, 3.000 "kara gömlekli"nin İspanya'ya hareket ettiğini, bunlardan önce ve sonra 1.500 uzmanın gönderildiğini belirtiyor. 14 Ocak 1937 günü, 4.000 kişilik yeni bir takviyeden söz ediyor. Aynı zamanda, 22 ve 26 Ocak günleri arasında yola çıkması gereken bir tümenin hazırlıkları yapılıyor.

Bütün bunlar, 1937 Şubatından önce İspanya'ya 50.000'den fazla asker gönderilmesini sağlayacak ve dört tümen kurulmasına olanak tanıyacaktı. Daha sonra, İspanya'da savaşan İtalyanların sayısı biraz azalacaktı: 1938 Ocağının sonunda, Mussolini, Göring'e 44.000 kişiden söz etmekteydi; 1 Temmuz 1938 günü, Alman büyükelçiliğine göre sayılan 40.075'di ve bunlara birkaç gün sonra takviye olarak gönderilen 8.000 kişiyi eklemek gerekecekti: Toplam olarak, 50.000'e yakın bir rakam buluyoruz. Bunlara sayıları belirsiz uzmanlar eklenir ve Guadalajara'da bulunan dört tümenin daha sonra ikiye indirildiği düşünülürse, en kalabalık oldukları Mart 1937 döneminde İtalyanların sayısının 70.000'den aşağı düşmemesi gerektiğini kabul edebiliriz. Eden 60.000 kişiden söz etmişti ve her halükârda gerçeğin gerisinde kalmaktaydı. O dönemde Franco ve Mola'nın cepheye sürebildikleri asker sayısının 250.000'i geçmediği düşünülürse, bu yardımın ne denli büyük olduğu anlaşılır.

Franco birliklerinin Cebelitarık boğazını geçmelerini sağlayacak uçakların kullanılması için, savaşın başlangıcında teknisyenler gerekli olmuştu. Eli çabuk tutmak zorunluydu ve İspanyol havacılarını eğitecek zaman yoktu. Önce Fas'a, sonra Sevilla'ya akın akın gelen nakliye ve bombardıman uçaklarına mürettebat da eşlik ediyordu. Sayıca nispeten yüksek olan bu uçakların –Sevilla havaalanında aynı anda altı Caproni birden görülebiliyordu[2]– ve İtalyan denizaltılarının varlığı Moro birlikleri ile Lejyon askerlerinin yarımadaya taşınmasında çok etkili oldu kuşkusuz.

Balear Adalarında İtalyan uçaklarının bulunması da, milliyetçilere, çok iyi donatılmış, ama hava savunmasından yoksun hükümet birliklerinin Majorca'yı geri alma çabasını püskürtme fırsatı verdi. O andan

2. Almanya konsolosu Draeger'in raporundan.

sonra, Majorca adası İtalyan "lejyonu"na bağlı askerlerin başlıca hava üssüydü ve bu uçakları doğrudan Franco yanlılarına verilen uçaklardan ayrı tutmak gerekiyordu. Mussolini'nin Ribbentrop'a söylediğine göre, İtalyanların Majorca'da üç havaalanları ve devamlı savaş gemileri vardı. 1938 yılından başlayarak aşağı yukarı her gün Valencia ve Barselona'yı bombalayacak uçaklar bu adadan kalkacaktı. Mussolini ve Ciano, Majorca'yı işgal ederken, mevkii dolayısıyla İtalya'nın Akdeniz'deki gücünü büyük ölçüde takviye edecek stratejik bir üs kurmayı düşünmüşlerdi. Yine de, hiçbir zaman, İspanyolların bu toprakları İtalyanlara bırakmaları söz konusu olmadı. Tersine, Franco, bütün açıklamalarında İspanyol topraklarının yabancılar tarafından çiğnenmesini kabul etmeyeceğini belirtmeye dikkat etti. İtalyanların, milliyetçiler için yaptıkları ve hiçbir zaman ödenmeyen masraflar konusundaki sayısız yakınmalarının anlaşılmasına katkıda bulunan ilk anlaşmazlık kuşkusuz burada yatıyordu.

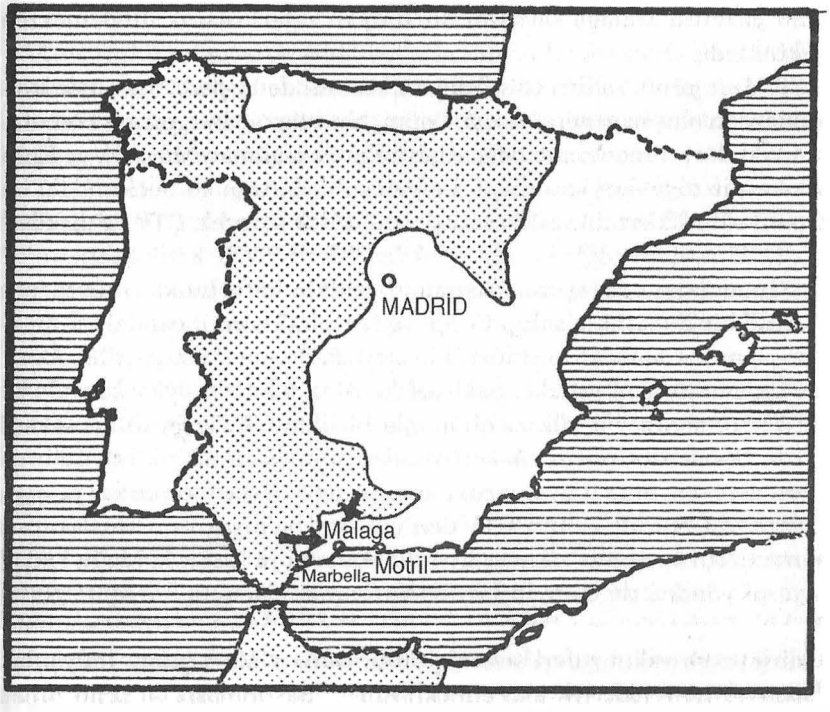
İtalyanlar, ayrıca, İspanya'ya Caproni ya da Savoïa-Marchetti bombardıman uçakları, Fiat ya da Arado avcı uçakları –toplam olarak 700'den fazla uçak– vermekle kalmamışlardı. Bu uçakların varlığı çok değerliydi kuşkusuz, ama Franco'nun birliklerine zafer kazandırmakta yeterli değildi. Roma, ilk başarısızlıklardan sonra çabalarını denize kaydıracaktı. Bu noktada, İtalyan yardımı büyük ölçüde artacaktı: Ciano'nun *Anılar*'ına bakılırsa, 1937 Ağustosunun sonunda iki denizaltı ve iki torpidobot, Eylülde dört yeni denizaltı... Çoğunluk çelişki gösteren kaynaklara dayanarak milliyetçilere yapılan yardımın gerçeğe yakın bir bilançosunu çıkarma olanağı yoksa da, albay Vivaldi tarafından verilen birtakım rakamlar temel olarak alınabilir: 1930 top, 10.000'den fazla otomatik silah, 950 zırhlı araç. 1937 Şubatından başlayarak savaşa katılabilecek olan birlikler tankların ve topların desteğini görebilecekti.

İTALYANLARIN ASKERÎ HAREKÂTA KATILMALARI

İtalyan tümenleri, 1937 yılının ilk aylarında, birbirinden ayrı olan güney ve Madrid cephelerine gönderilmeden önce, Sevilla çevresinde toplandı. Salamanca'daki Alman elçisi Faupel, 7 Ocak günü Sevilla'da 4.000 "kara gömlekli" bulunduğunu yazıyor; 2.000 kişi daha bu toplanma yerine doğru yoldaydı. Bu birliklerin on beş gün içinde savaşa katılabileceği görüşünü taşıyordu elçi. Aslında hafif bir gecikme söz konusuydu. CTV'lerin katılacağı ilk harekâtta, Roatta, güneydeki genelkurmayın emrine ancak 5.000 kişi verebilecekti. 15 Ocak günü Malaga kesiminde Estepona'nın, 17 Ocak günü de Marbella'nın ele geçmesini sağlayacak küçük bir manevraydı bu aslında. Malaga'ya karşı girişilecek büyük hareket ertelenmişti, ama birkaç günlük bir ertelemeydi bu, çünkü 18

Ocak gününden başlayarak Sevilla çevresinde iki topçu grubu ve 1.800 kamyonla birlikte 20.000 kişinin bulunduğunu belirtmekte Feupel.

Yarımadanın güneyinde silahlanıp donanımları tamamlanan İtalyanların, savaş boyunca bu kesimde girişilen tek büyük harekâta katılmak üzere general Queipo de Llano'nun komutasına verilmeleri doğaldı. Öte yandan, Aralıktan beri düşünülen harekât, yörenin dağlık olmasına rağmen, büyük güçlükler çıkaracağa benzemiyordu; Roatta'nın birlikleri için çok iyi bir sınav olacaktı bu. Malaga savunucusu albay Villalba'nın elinde düzenli birlikler bulunmamasına, silahtan ve özellikle toptan yoksun olmasına rağmen, güney ordusunun saldırısını özenle hazırlamıştı. Motril'i hedef alarak Malaga savunucularını kuşatmaya yönelik fazlaca gözü pek olan plan bir yana bırakılmış, tek hedefe yönelik plan benimsenmişti: İspanyol birlikleri kıyı boyunca ilerlerken, İtalyanlar, Roatta'nın genel karargâhını kurduğu Antequerra, Loja ve Alhama dan yola çıkıyorlar ve içeriden kente doğru yürüyorlardı. Kıyı boyunca, *Canarıas* kruvazörüyle (Queipo bu kruvazörden harekâtı izliyordu) *Baleares* kruvazörü saldırıyı destekliyordu. Roatta'nın savaşa soktuğu kuvvetler sınırlıydı henüz: üç İtalyan alayı, iki karma alay, iki tank bölüğü ve Sevilla'da üslenmiş uçakların desteği.

Malaga Saldırısı (Şubat 1937)

Malaga savaşı, saldırganların elindeki mekanize olanaklar sayesinde gerçekleştirilen ilk yıldırım harekâtı sayılabilir. Saldırı 3 Şubat günü başladı, ama 5 Şubattan önce çarpışma olmadı. Bu da cumhuriyetçilerin zayıflığını gösteren bir kanıttı. 5 Şubat günü, öğleden sonra, tanklar, Antequerra-Malaga yolu boyunca iyice içerilere daldı. Harekâtı ve uçakların ilk saatlerde savaşa katılmasını geciktiren kötü havaya rağmen, zafer çok çabuk kazanıldı. 8 Şubat sabahı, ilk milliyetçi birlikler Malaga'ya girdiler; 10 Şubatta Motril düştü. Yolları dolduran ve İtalyanların ilerlemesini kolaylaştıran binlerce tutsak, on binlerce göçmen, cumhuriyetçi ordunun bozguna uğraması, CTV için yüreklendirici bir sonuçtu. Malaga'nın ele geçirilmesi çok büyük önem taşıyordu siyasal yönden, çünkü burası bir "kızıl" kentti, ama aynı zamanda da belli başlı iaşe merkezlerindendi. İtalyanlar, şimdi tümü Madrid'e yöneltilmiş olan tümenlerini çok daha kolay donatabileceklerdi.

İtalyan kuvvetlerinin büyüklüğü, o sıra Franco'ya asker ve silah yönünden yapılan yardımı gizlemeyi aşağı yukarı olanaksız bırakıyordu. Bu nedenle, Roma Malaga'nın alınmasından sonra iç savaşa katıldığını gizlemeye bile çalışmaz oldu. Tersine, harekâtın "gönüllüler"ce gerçekleştirildiği, tankların ve İtalyan piyadelerinin kente ulaşıp ileri geçtiği üzerinde duruldu. Ölçülü İngiltere'de bile, *Manchester Guardian* gazetesi Malaga savaşını bir İtalyan zaferi olarak nitelemekten çekinmedi.

9 Mart günü, saldırı Guadalajara kesiminde başladı. Tümüyle İtalyanlardan oluşan general Rossi, Coppi, Nuvolari ve Bergonzoli komutasındaki dört tümene, subayları İtalyanlarca sağlanan Mavi Ok ve Kara Ok karma tugayları katılmıştı. İtalyan subaylarının komutasındaki bu İspanyol birliklerinin varlığı savaş sonuna dek sürecek, CTV ile ilişkileri hiç kesilmeyecek, öyle ki, son aylarda Ok'lar CTV'ye katılacaktı.

Guadalajara savaşının başında, özellikle hafif tankları da içeren önemli bir donanıma sahip Coppi ve Nuvolari komutasındaki tümenler, İspanyol Moscardo tümeninin desteğiyle harekete geçtiler. Öbür iki İtalyan tümeni yedekte bekliyordu. Ama manevra iyice büyüdü ve kısa süre sonra, iki yüz zırhlı araçla birlikte CTV'lerin tümü savaşa girdi. Sonucu biliyoruz. Askerî yönden sonuçlarının çok büyütülmemesi gereken, ama İtalyanların moraline ağır darbe indiren bir yenilgi, bozgundu bu. Mussolini CTV'den çok şey bekliyordu. "Uluslararası kuvvetlerin bozgunu" diye yazıyordu Mancini'ye "askerî olduğu kadar, siyasal yönden de menzili büyük bir başarı olacaktır." 2 Mart günü, Büyük Faşist Konsey, "Batı üzerindeki Bolşevik amaçlarının sonunu" belirleyecek yakın zaferi selamlıyordu. Daha 9 Mart günü, İtalyanlar, İspanyol müttefikleriyle alay etmekteydiler: "Savunmasız bir kenti almak için bunca ay savaşmak niçin?"

Ama karşı tarafın inatçı direnişi, bildiri ve hoparlör aracılığıyla giriştiği propaganda, bir zafer yürüyüşüne çıktıklarını sanan İtalyan lejyonerleri çabucak sarstı. 16 Mart günü, subaylar, sorumluluklarının kendilerine hatırlatıldığını gördüler: "Birlikler canlılıktan yoksun", "düşmanı gözlerinde büyütme eğilimindeler". Düşmanlarının, "faşist müfrezelerin İtalya yollarında patakladıklarının kardeşleri" olduğunu göstererek "coşturucu bir hava" yaratmak uygun düşecekti. Birkaç gün sonra durum daha da kötüleşti. Bazı "kara gömlekliler" kendi kendilerini yaralıyorlar, birçoğu da kaçıyordu. "En iyi ve en yiğit birliklerin saflarında bile ödlekler var." Kaçışı önlemekte çok geç kalınmıştı. Bizzat İtalyan komutanlığı CTV'lerin geriye alınmasını Franco'dan istedi.

İtalyan yöneticilerinin böbürlenmelerinin ardından gelen bu yenilgi, müttefiklerinin alaylarına yol açtı; Salamanca'da bulunan Almanlar, Yahudi ve komünist olsalar bile 11. tugay gönüllülerinin Almanlar gibi savaştıklarını ve İtalyanları pataklamayı bildiklerini söylüyorlardı. Moscardo'nun askerleri şu şarkıyı söylemekteydiler:

Guadalajara Habeşistan değildir.
Kızıl da olsalar, İspanyollar yüreklidir.
Azaltın kamyonları, çoğaltın taşaklı adamları.

Ama şarkılardan ve de İspanyollarla İtalyanlar arasında çıkabilecek olaylardan –26 Mart günü Guadalajara'daki gibi– daha da önemlisi vardı. Guadalajara faşizm için ağır bir yenilgi olmuştu. İtalyanlar, Mussolinici ülkü uğruna ölmeye hazır olmadıklarını göstermişlerdi.

Düş kırıklığına uğrayan İtalyan yüksek komuta heyeti, birliklerinin saldırı gücünü sınırlamayı kabul etti. Dört İtalyan tümeni ikiye indirildi: *Littorio* ve *23 Mart*. Bir tek Ok tugayları oldukları gibi kaldılar. Böylece oluşturulan kuvvetler daha büyük bir direnme gücü göstereceklerdi. Gereksiz ve yeteneksiz olanlar cepheye sürülmeyecekti. Bu tarihten sonra, İtalya, uğranılan kayıpların yerine gönderdikleri dışında önemli sayıda asker yollamayacaktı artık. Kayıpları da çok ağırdı: Guadalajara'da 1.500 kişi ölmüş ya da yaralanmıştı. Savaşın ilk yirmi ayı süresince, İspanya'da 11.552 İtalyan ölecek, yaralanacak ya da kaybolacaktı.[3] Toplam ölü sayısı da 6.000 kişiyi bulacaktı.

Bu kayıplar, doğal olarak yenilgilerden doğan üzüntüye ekleniyordu. Büyük askerî başarılar ve çabuk bir zafer kazanma umuduyla çok sayıda askerin İspanya'ya gönderilmesini öneren İtalyan yöneticileri ve generalleri, askerlerini İspanya'da bırakıp bırakmamayı düşünmekteydiler. Onlar da yapılan hataların sorumluluğunu İspanyol komutanlığının

3. Bunlardan 2.352'si ölü ve 196'sı kayıptı.

üzerine attılar. "Generallerimiz kaygılı, hakları da var",[4] diyordu Ciano. Mussolini bile sabırsızlık göstermekteydi. 1937 Aralığından başlayarak, birkaç kere gönüllülerin geri çekilmesi söz konusu edilmişti. Ama bunlar daha çok sinirlilik belirtileriydi. Bu işteki İtalyan çıkarları öylesine büyüktü ki, söz konusu çıkarlardan vazgeçilmesi ciddî olarak düşünülemezdi. Sonunda, "İtalyan dayanışmasının kanıtını göstermek için"[5] CTV'ler savaş bitene dek İspanya'da kalacaklardı.

İTALYAN BORÇLARI

Dolayısıyla İtalyanlar Franco'nun zaferine katılacaklardı. Ama zaferin bedelini sadece verdikleri ölülerle değil, bu işe harcadıkları büyük paralarla da çok ağır biçimde ödeyeceklerdi. 18 Ocak 1937 günü, Faupel: "Mancini'nin bana söylediğine göre, İtalya şimdiye dek İspanya iç savaşında 800 milyon liret harcamış",[6] diyordu. Mussolini, Göring'le yaptığı bir görüşme sırasında, 1937 yılı sonunda masrafların dört buçuk milyar lirete ulaştığını açıklamaktaydı.[7] Savaşın sonunda İtalyanların harcadığı para on dört milyar lireti bulacaktı. Harcanan paranın bir bölümü milliyetçi hükümet tarafından ödenecekti, ama sadece bir bölümü. Bunun üzerine İtalyanlar birtakım ekonomik avantajlar arayarak bu farkı kapatmayı düşündüler. Ama o konuda da sonuç düş kırıklığı oldu. 1937 yılı başında, Mancini, İtalya'nın "İspanya'dan aşağı yukarı hiç çıkar sağlamadığı"ndan[8] yakınıyordu.

Ticarî ilişkiler daha sonra düzelecekti. Ciano, İtalyan savaş sanayisinin özellikle gerek duyduğu 100.000 ton demirin 1937 Kasımında geldiğini hoşnutlukla belirtiyordu. Başka ödünler de düşünülebilirdi, Mussolini'ye göre "bir de siyasal sorun vardı."[9] İtalyanlar, Almanlar ve kendileri tarafından sağlanan her türlü yardım sayesinde kurtulan milliyetçi İspanya'nın kendi sistemlerine yakından bağlı kalmasını" istiyorlardı. Öte yandan, sorunun parasal yönü siyasal yönüyle ilişkiliydi. "Ancak İspanya bizim sistemimizin içinde kalırsa yaptıklarımızın karşılığını tümüyle alabiliriz." Bu sistem, Alman-İtalyan mihveriydi. Mussolini, daha o sırada, Franco İspanya'sının Komintern'e karşı olan antlaşmaya girmesini öngörüyordu.

Ama pratik açıdan, Roma ve Burgos arasındaki siyasal pazarlıkların sonuçları pek önemsizdi. İspanya'da stratejik üsler kurulması umudu

---

4. *Journal du comte Ciano.*
5. Kuzey cephesinde, Bilbao ve Santander'de birçok harekâta, Teruel'in kuzeyindeki yarma saldırısına ve Ebro dirseğindeki çarpışmalara katılacaktı. Jacquelin'in değindiği Mart 1938 tarihli İtalyan basınından seçmelerle karşılaştırınız.
6. Wilhelmstrasse Arşivleri.
7. Ciano tarafından sözü edilen, 1937 Kasımındaki Mussolini-Göring görüşmesi.
8. Wilhelmstrasse Arşivleri.
9. Ciano'dan.

düş kırıklığına uğramıştı. İtalya'nın sağladığı tek önemli yarar, resmî amacı iki ülke arasındaki ilişkileri "geliştirmek ve güçlendirmek" olan, 28 Kasım 1936 tarihli antlaşmaydı. Bu antlaşma öncelikle Akdeniz'i ilgilendiren bir koşulu içermekteydi: İki devlet ortak bir politika izleyecekler ve Batı Akdeniz'de birbirlerine karşılıklı yardım edeceklerdi; buna bir saldırmazlık anlaşması, savaş durumunda hoşgörülü bir tarafsızlık sözü, taraflara tercihli bir tarife uygulanmasını öngören bir de ekonomik anlaşma sözü ekleniyordu. Yine de, İtalya'nın antlaşmayı imzalarken altına girdiği ilk yükümlülüğün "yarımadada olduğu gibi, sömürgelerde de ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması için İspanya'ya yardım ve destek" sağlamak oluşu ilginçtir. Bu, İtalya yönünden, ödenmeyen masraflarına karşılık bir toprak ödünü sağlama yolundaki her türlü umuttan vazgeçmek demekti. "İspanya için kanımızı döküyoruz, bu yetmiyor mu?" diye soruyordu Ciano 1938 Martında. Doğrusu, İtalya, çok da para dökmüştü boşu boşuna.

ALMAN MÜDAHALESİ

Hiç değilse bu yönde, Almanların ölçülülüğü faşist hükümetin tedbirsizliğiyle bir çelişki oluşturuyordu. Kuşkusuz, Almanya'nın, İtalya gibi Akdeniz'de ivedi çıkarları yoktu. Alman hükümeti için, Franco'nun kesin zafer kazanması da çok gerekli değildi. Berlin'in, İspanya'da hiçbir siyasal yarar aramadığını söylemek kuşkusuz doğru olur; çünkü Almanlar bu konuda hayale kapılmamaktaydılar; nasyonal sosyalizmin bir gün İspanya'ya girebileceğini akıllarından bile geçirmiyorlardı ve Alman yöneticilerinin Franco'ya yakınlığı hep soğuk olacaktı. Bu nedenle, aşırı solu tasfiye eden ve İspanya'yı Batıyla ittifak yapmaktan uzaklaştıran bir çözüm Berlin tarafından yeterli sayılabilecekti. Ayrıca savaşın sağladığı yararlardan biri de İtalya ve Fransa arasında var olan doğal çekişmeyi ortaya çıkarmaktı.

Üstelik askerî çevreler, Franco'nun ve İspanyol generallerinin yeteneklerine sınırsız bir güven beslemiyorlardı. Bu noktada da, İtalyan ve Alman kurmayları görüş birliğine varmışlardı ve Burgos'a birtakım öğütler vermekten geri durmuyorlardı, ama bu öğütlerin pek azına kulak asılıyordu. Ne olursa olsun, Alman ordusu, çıkmaza girdiğine inandığı bir serüvene önemli kuvvetler katmak istemiyordu.

Kuşkusuz, Nazi hükümeti Franco'nun zaferi kazanmasıyla ilgiliydi. Ama insan yönünden yaptığı yardım epey önemsiz olacaktı. General Sperrle'ye göre, 1936 Kasımında Cadix'e 6.500 Alman gelmişti. İç savaşa katılan Almanların sayısı hiçbir zaman 10.000'in pek üzerine çıkmayacaktı. Bunlar da genellikle uzmanlar ve subaylardı. Bazı subaylar ve astsubaylar İspanyol subaylarını yetiştirmekle özellikle de

Falanjistlerin eğitimini sağlamakla görevliydiler. 10 Aralık 1936 günü elçi Faupel'in Salamanca'dan yazdığı mektup bunun kanıtıdır. "İvedi olarak, toplayabildiğiniz kadar çok sayıda, İspanyolca bilen yedeksubay ve astsubay göndermenizi istiyorum. Binbaşı Von Issendorf'un süvari birlikleri müfettişliğinden alınıp Falanj'ın eğitimiyle de görevlendirilmesini istiyorum. İspanya-Amerika Enstitüsü'nden emekli binbaşı Von Frantzius, bir piyade okulunun başına getirilmek,[10] emekli binbaşı Siber de haber alma birliklerinin eğitimini sağlamak üzere gönderilsin." Bu subayların ve kuşkusuz birtakım takviyelerin 1937 yılı Ocak ayı içinde gelişi, Franco'nun Roma ve Berlin'e yazdığı teşekkür mektuplarını açıklamaktaydı.

Burada söz konusu edilen subaylar İspanyol birliklerinde görevlendirileceklerdi. Ama Alman teknisyenlerin çoğu özel bir birlikte, "Kondor Lejyonu"nda toplanacaklardı. Cumhuriyetçilerin direnişinin daha da yoğunlaştığı 1936 Kasımından başlayarak kurulacak olan birlik, bu tarihten önce İspanya'da bulunan ve özellikle uçaksavar uzmanlarıyla havacılardan oluşan bir teknisyen grubundan doğmuştu. Berlin insan göndermeyi kabul etmiş, ama kesin koşullar öne sürmüştü: Alman birlikleri bir Alman komutanın yönetiminde olacak, Almanlarla ilgili konularda Franco'nun danışmanlığını bir tek bu komutan yapacaktı. Gerçekten de, Sevilla'daki Maria-Christina otelinde, albay Warlimont başkanlığında bir Alman komutanlığı kuruldu. Ana kısmını hava kuvvetlerinin oluşturduğu etkili güç böyle ortaya çıktı: Bir bombardıman uçakları grubu, bir avcı uçakları grubu, bir de takviyeli keşif filosu. Bunlara, üç uçaksavar alayı, birkaç ulaştırma birliği, deniz ve kara kuvvetlerinden birkaç müfreze, her biri on iki tanktan oluşan dört tank bölüğü ve bir istihkâm bölüğü eklendi. Lejyon komutanlığını havacılar yapıyordu: Sperrle, sonra da Von Richthofen.

Kondor Lejyonu'ndaki görevlendirmeler büyük bir özenle tertip edilmişti. Berlin'de, başkanlığını hava generali Wilberg'in yaptığı bir W.... genelkurmayı vardı. Kondor Lejyonu'nda görevlendirilecekler önceden seçilmişti kuşkusuz, ama kendilerine sağlanan ayrıcalıklar –dolgun bir maaş ve serüven yaşama fırsatı– lejyona katılmayı kabul etmelerinde çok etkili olmuştu. Havacı Galland, altı aylığına kaybolluveren birçok arkadaşı gibi İspanya'ya gitmek üzere nasıl seçildiğini anlatıyor: "Gönüllülerin" hareketini düzenleyen ve sivil giysileri, gerekli belgeleri, parayı sağlayan W... bürosuna çağrılmıştı. Havacılar, "Neşe İçinde Çalışma" örgütü tarafından ücretli izne gönderilen sakin turistler görünümü altında yola çıkıyorlardı. Adresleri yine Berlin'di. Gönüllü

10. Faupel de, İspanya büyükelçisi olarak seçildiğinde, 1934 yılından beri Berlin'deki İspanya-Amerika Enstitüsü müdürüydü. Alman ajanlarının resmî örgütlerden seçildiğini belirtmek ilginçtir.

olmadığı halde, Galland, durumundan hoşnuttu yine de ve İspanyol iç savaşına katılmayı çok ilginç buluyor gibiydi. İspanya'ya vardığında, koyu zeytunî bir askerî üniforma giyerek Kondar Lejyonu'na katıldı. Emrine verildiği avcı uçakları grubuyla bir cepheden ötekine, hep tehlikenin en büyük olduğu yerlere gidecekti: Alman havacıları kendilerine "Franco'nun itfaiyecileri" adını takmışlardı. Franco'nun kendisi de yaptıkları yardımın değerini kabul etmişti; veda töreni sırasında, Kondor Lejyonu'nun son komutanı Von Richthofen onuruna yaptığı konuşmada bunu özellikle belirtecekti. İtalyanlarınki kadar önemli olmasa bile, bu desteğin etkililiği, özellikle çok iyi örgütlenmiş olmasıyla ve milliyetçi ordunun emrine verilen Alman savaş araçlarının değeriyle açıklanabilir.

Gerçekten de, İspanya iç savaşı bu araçların etkililiğini sınama fırsatını vermişti. Almanya'nın sağladığı silah yardımı, kuşkusuz, Kondor Lejyonu'nun donanımını çok aşıyordu. Aslında, milliyetçilerin elindeki silahların büyük bölümü Alman kökenliydi. Franco'nun Berlin'de, milliyetçi hükümetin tanınmasından önce ordusunun silah ve cephane yönünden gereksinimleri konusunda gereken bütün ayrıntıları vermekle görevli güvenilir bir adamı vardı. Silahlar, milliyetçilerin denetimindeki Galiçya ya da güney limanlarından, bir de 22 Ağustos 1936 günü *Kamerun* ve *Wigbert* gemilerinin görüldüğü Portekiz üzerinden geliyordu. İspanya'ya silah ambargosu konmasından sonra, bunları Hollanda üzerinden getirmek söz konusu oldu. Ama bu yollar çok dolambaçlıydı, oysa Alman hükümeti milliyetçilerin ivedi gereksinimleri konusunda uyarılmıştı: "Silah üstünlüğü sonucu etkileyecektir" diyordu Voelckers daha 1936 Eylülünde. Bu nedenle cephanenin taşınması daha doğrudan bir yol izleyecekti. General Sperrle'ye göre, 1936 Kasımında henüz bir Junker 52 bombardıman filosu, bir Heinkel 51 avcı filosu, bir Heinkel deniz uçağı filosu, bir de 88'lik uçaksavar bataryası vardı İspanya'da. Ama sonradan bunlara yeni filolar –on ikişer uçaklık dört bombardıman filosu, aynı sayıda dört avcı uçağı filosu, on iki keşif uçağı–, istihkâm bölükleri, ağır uçaksavar topları, projektör katarları eklenecekti.

Savaşın ilk aylarında kuşkusuz çok yararlı olan bu güç, Rus silahları da cumhuriyetçi saflara gelmeye başlayınca yetersiz kaldı. İlk Alman uçakları ağırdı ve İspanya iç savaşı sırasındaki çarpışmalar, Rus uçaklarıyla, hatta Savoïa-Marchettilerle karşılaştırdıklarında, eksikliklerini ortaya koyuyordu. Ancak, Galland'ın İspanya'ya varışından kısa süre sonra, 1937 Mayısının başında, Almanya'dan yeni uçaklar geldi. Bombardıman uçakları Heinkel 111 ve Dornier 17'lerdi. Franco'nun hava kuvvetlerine mutlak bir hava üstünlüğü sağlayacak olan avcı uçaklarıysa, iç savaş sırasında kullanılan uçakların en hızlı ve kullanılışı en kolay olanlarıydı: Polonya ve Fransa saldırıları sırasında da görülecek olan Messerschmidt 109'lardı bunlar.

1938 yılının Eylül ve Ekimindeki kısa süren Çekoslovakya krizi dışında Alman araç, gereç ve cephanesi savaş boyu İspanya'ya yağdırılacaktı İspanyol iç savaşına belirli bir verimlilik sağlamayı da unutmayan Almanlar, gerçek bir ticaret şirketi kurmuşlardı. İtalya'da Mussolini gibi, Almanya'da da Hitler harekâtı bizzat yönetiyor ve önemli kararları alıyordu. Ama emirler verildikten sonra, bunların uygulanması dış ülkeler örgütü *Auslandsorganisation*'un elindeydi. Alman gizli servisi *Abwehr*'in başındaki Amiral Canaris bunun yönetimini üzerine almıştı: Ama İspanya'da başrolü, Fas'ta oturan işadamı ve örgüt üyesi Johannes Bernhardt oynuyordu. Bernhardt, Almanya'nın Franco'ya yardımını kolaylaştırmak için, 2 Ağustos günü, yaptığı ilk iş Fas birliklerinin İspanya'ya geçirilmesi olan *Hispano-Marroqui de Transportes* (kısacası *Hisma Limited*) adlı bir ulaştırma şirketi kurmuştu.

İspanya'da iş gören Hisma'nın Almanya'daki karşılığı, general Göring'in de katkısıyla kurulan ihracat şirketi[11] Rowak'dı. Hisma-Rowak ikilisinin kurulması işlemlerin çokluğunu Franco'yla Mola'nın Berlin'deki temsilcilerinin sayısız işlemlerini ve çok göze batan gidip gelmelerini önlüyordu. Bundan böyle İspanya'ya gönderilecek her şey bu iki şirketten geçecekti, özellikle Hisma, Lizbon'a ya da milliyetçilerin elindeki limanlara indirilen savaş araç ve gereçlerinin taşınmasını sağlıyordu. Ama iş kısa sürede basit bir araç ve gereç gönderme çerçevesini aşacak, firma durmadan gelişecekti. 1936 Ekiminde *Auslandsorganisation* adına Rowak'ı yöneten Göring'in güvenilir adamı Von Jagwitz işyerini Berlin'deki *Columbus Haus*'un on iki odalık bir bölümüne taşıdı. Artık bir donanma bu örgütün emrindeydi.

Bu şirketin gücü ve Bernhardt'ın Berlin'de olduğu kadar milliyetçi çevrelerde de gördüğü saygı, Hisma temsilcisine, İspanya'da Alman çıkarlarına en uygun biçimde davranma olanağı sağladı. Berlin hükümetinin devamlı kaygılarından biri de, Burgos hükümetinin ödemek zorunda olduğu borçları Franco'ya kabul ettirmekti. Daha 1937 Ekiminde, Stöhler, faturayı milliyetçi hükümete sunmak için Almanya'nın o güne dek harcadığı paraları ya da uğradığı kayıpları hesaplıyordu: "Almanların uğradığı kayıplar 90 milyon markı bulmakta, İspanya'ya verilen araç, gereç ve cephane karşılığı olan 70 milyon mark da buna eklenmektedir." Savaşın sonuna doğru, Dışişleri bakanlığı müsteşarı Ernst von Weizsäcker, harcamaların bir değerlendirilmesini daha yapıyordu: Burada kişilerin uğradığı zararlar değil, 1938 Kasımına kadar Kondor Lejyonu'nun bakım masrafları söz konusuydu; bir yanda 75 milyon Reichsmarkı bulan personel masrafı yapılmıştı, öbür yanda da

---

11. Ayrıca Göring, İspanya iç savaşıyla ilgili her şeyle, ekonomik pazarlıklar kadar hava desteğiyle de şahsen ilgilenecektir.

çok daha önemli olan ve 190 milyon Reichsmarkı geçen, araç, gereç ve donanım masrafları vardı. Sabath'ın bir notu toplam masrafların 500 milyon Reichsmarka ulaştığını belirttiğine göre,[12] bu değerlendirmenin gerçeğin çok gerisinde kaldığına inanmak zorunlu.

Şimdilik Berlin'in istediği borcun kabulüydü. Almanlar alacaklarını ödetmeyi düşünüyorlardı, ama ille de para olarak değil. Üstelik milliyetçi İspanya, 1939 yılında, İtalya'ya ve Almanya'ya borçlandığı paraları ödeyebilecek durumda değildi. Bütün yapabileceği –ve Berlin için yapacaktı bunu– borcunu yıllık taksitlerle ödeme ilkesini kabul etmekti. Bu noktada Almanya'nın İtalya'dan çok daha olumlu sonuç alması da ilginç sayılmalıdır.

Gerçekte, Berlin'in iddiaları çok daha belirsiz ve çok daha büyüktü. Söz konusu olan "Almanlığın İspanya'ya yerleşmesi"ydi. Stöhrer'in 14 Nisan 1939 tarihli bir notu İspanya'daki Alman nüfuzunun bilançosunu çıkarıyordu: Polis anlaşması, iki tarafa büyük yararlar sağlayan Ocak 1939 tarihli bir kültür anlaşması, vergi indiriminden yararlanan kültür enstitüleri, İspanya'da Almanya'daki yüksek okullarla eşdeğerde diploma verebilen Alman okullarının kurulması, öğrenci, profesör ve asistan değiş tokuşuyla kültürel işbirliği, radyo programları ve film paylaşımları, aynı zamanda siyasal nedenlerle iki ülkeden herhangi birinde yasaklanan edebiyat eserlerinin ötekinde de yasaklanması.

Bu olumlu bilançoya, yeniden işlerine başlamak üzere İspanya'ya dönen Almanlara tercihli davranılacağı sözünü, daha sonra üzerinde durma fırsatı bulacağımız Alman-İspanyol dostluk anlaşmasını ve İtalya'yla Almanya'nın ortak zaferi sayılabilecek Komintern'e karşı olan antlaşmaya İspanya'nın katılmasını da eklemek gerekir.

Ekonomik açıdan, savaş boyunca, İspanya ve Almanya arasındaki alışverişi düzenleyen hiçbir anlaşma yoktu. Var olan tek anlaşma 1936 sonunda bitmiş ve bir yıl için uzatılmıştı.

Bu koşullarda, yapılan bütün pazarlıklar, menzili ve yorumu pek genel olan bir tek metne, 15 Temmuz 1937 tarihli protokole dayanacaktı. Elçi Faupel ve bakan Jordana tarafından imzalanan protokolde şöyle deniliyordu: "Her iki hükümet de, hammadde, gıda maddeleri ve ithalatçı ülke için özel bir önem taşıyan işlenmiş ve yarı işlenmiş ürünler sağlanması konusunda birbirlerine yardım etmek üzere gerçek bir istek duymaktadırlar. Aynı zamanda, her iki hükümet de ihracat konusunda elinden geldiğince ötekinin çıkarlarını hesaba katacaktır." Bütün bunlar çok muğlaktı. İspanya Almanya'ya tarım ürünlerini göndererek ödemelerini dengelemeyi düşünüyordu.

---

12. Elçilik danışmanı Sabath'ın notu, İspanyol ordusuna sağlanan mallar karşılığı ortaya çıkan alacağa "basit ve mürekkep faizler"i de katmaktadır.

ALMANYA VE FRANCO İSPANYASI ARASINDAKİ MADEN ANLAŞMALARI

Ama Berlin'in en önem verdiği sorun, savaş sanayisi için büyük önemi bulunan hammaddelerin Almanya'ya gönderilmesini sağlayacak İspanya'daki Alman sermayeli madencilik şirketleri sorunuydu. Daha iç savaşın başında, Almanlar, İspanya'daki ve İspanyol Fas'ındaki bakır, wolfram, bronz madenleriyle ilgilenmişlerdi. 1937 Ocağında, Melilla yakınındaki Zeghenghen demir madenlerinin Almanlar tarafında işletildiği bildiriliyordu. Rio-Tinto bakır madenlerinin işgal edilmesi, sonra Asturia bölgesinin ele geçirilmesi, İspanyol demir cevherini İspanya'daki Alman yetkililerinin başlıca kaygısı haline getirmişti.

20 Ocak günü, Faupel, Rio-Tinto bakır madenlerinin üretiminin yüzde altmışa kadar olan bölümünün Hisma şirketine bırakılacağına söz verildiğini yazıyordu. 1938 yılının başında, Bernhardt, önceki yıl boyunca Almanya'ya yapılan maden ihracatının bilançosunu çıkarırken, 1.600.000 tonu kısmen Bilbao'dan gelmeye başlayan demir olmak üzere[13] iki buçuk milyon ton maden gönderildiğini belirtmekteydi. Bunlar çok büyük rakamlardı; ama aynı oranda maden sağlayabileceğine emin olmak için, Berlin, İspanyolların sözüyle yetinmemekteydi ve üretimin Almanlar tarafından denetimini istiyordu. Bu amaçla, Bernhardt, Hisma hesabına, madencilik şirketleri kurulması ve bunların parasal denetiminin sağlanması için pazarlıklar yapmakla görevlendirildi.

Ancak, bu kez, Alman ekonomik nüfuzu ciddî bir direnmeyle karşılaşmaktaydı. Engel, bir grup İspanyol teknisyeninin ve işadamının etkisiyle çıkarılan 9 Ekim 1937 tarihli kararnameydi.[14] Bu kararname, iç savaşın başından beri verilen maden imtiyazlarını yok sayıyordu. Kararnamenin resmî amacı, Valencia'daki cumhuriyetçi yetkililer tarafından verilmiş olabilecek imtiyazların yok sayılmasıydı. Gerçekte, doğrudan Almanya hedef alınmıştı; yasalar yabancıların madencilik şirketlerinde yüzde otuzdan fazla pay sahibi olmalarına olanak tanımıyordu. Bu kararı belki de, aynı dönemde milliyetçi İspanya'ya yaklaşmak için Anglo-Sakson ülkelerinin harcadıkları çabalara yaklaştırmak gerekmekteydi (iç savaştan önce, İngiltere, İspanya'da çıkarılan madenlerin büyük bölümünü satın almaktaydı).

Bunun üzerine, Almanya, milliyetçilerin dostluk duygularına çağrıda bulundu. "Bir ekonomik savaşın içine girmiş bulunuyoruz" diyordu Bernhardt raporunda. "İspanya'dan hemen yükümlülüklerini yerine getirmesini istemek hakkımızdır."[15] Güdülen amaç, Almanya'nın üreti-

---

13. Sadece Aralık ayında, Bilbao'dan yollanan demir cevheri 90.000 tonu bulmaktaydı; Fas'tan yollanan demir, toplam 100.000 tonu bulmaktaydı.
14. İçlerinde, Biskay madenleri müdürü Zabala da vardı.
15. 4 Kasım 1937 tarihli, Montana tasarısıyla ilgili Bernhardt raporu. Wilhelmstrasse gizli arşivlerinden.

mini denetleyeceği madencilik şirketlerinin hisselerinin tümünü ya da bir bölümünü ele geçirmekle görevli, özel bir Hisma-Montana şirketi kurmaktı. "Diplomatik, askerî ve kültürel etkimizi ulaşılması gereken tek hedefin, ekonomik egemenliğimizin hizmetine vermeliyiz."

12 Ekim 1937 günü, Hisma görevlileri madencilik şirketleriyle ilgili kararnameyi protesto ettiler. Şirketlerde en az yüzde elli katılma payı koparmaya yönelik bir dizi diplomatik girişimin başlangıcıydı bu. İlk görüşme, 20 Ekim günü, Jordana'yla Hisma'nın iki temsilcisi, Pasch ve Klingenberg arasında yapıldı; İspanyollar, Almanların öne sürdüğü "karşılıklı eşit muamele" isteğini geri çevirdiler. 3 Kasım 1937 günü, Bernhardt'la genel sekreter Nicolas Franco arasında bir görüşme yapıldı: İki yatıştırıcı güvence verildi, önce Burgos hükümeti, gerçek bir hükümet kurulur kurulmaz, Hisma'nın isteklerini inceleyeceğine söz veriyordu.[16] Sürdürülmekte olan madencilik çalışmalarının devamı için hemen Burgos Cunta'sına başvurarak istekte bulunmak da öğütleniyordu; nasılsa bu istek olumlu karşılanacaktı.

Ama Alman-İspanyol ilişkileri o sıralar güç bir döneme girmişti. Büyükelçi Stöhrer için bile, general Franco'dan kesin söz alma olanağı yoktu. Öte yandan, Alman mallarının İspanya'ya girmesine güçlük çıkarılıyor,[17] ithalat istekleri geri çevriliyordu. Sertlik yanlısı olan Göring, bunun üzerine, "tabancayı Franco'nun göğsüne dayamak" üzere Jagwitz'i Salamanca'ya göndermekten söz etti. Aslında savaşın uzaması ve Franco'nun araç gereç sıkıntısı çekmesi, Berlin'in hemen sağlayamadıklarını uzun vadede sağlamasına olanak tanıyacaktı.

Bundan böyle pazarlıklar, hem Hisma-Rowak adına Bernhardt tarafından, hem de, entrikacı diplomatlar geleneğine bağlı parlak bir kişi olan büyükelçi Von Stöhrer tarafından sürdürülecekti.[18] 20 Aralık günü general Franco nezdinde gerçekleştirdikleri ortak girişim "Hisma ve Reich büyükelçiliğinin bir bütün" olduğunu kanıtladı.[19] Bu görüşme sırasındaki Franco'nun tutumu pek yüreklendirici değildi: "Ticareti ve ödemeleri düzene sokmakla görevlendirdiğim Hisma'nın, aynı zamanda maden hakları elde etmeye çalışması ve el altından bunları elde etmesi beni şaşırttı" dedi. Yine de özel durumları inceleyecek bir karma komisyon kurulmasını kabul etti. Sonunda, madenlerle ilgili yeni bir yasa 1938 Haziranında Almanların isteklerini yerine getirdi. İspanyol madencilik şirketlerindeki yabancı sermaye payı yüzde kırk olarak saptanmıştı ve bu yüzdenin yükseltilme olasılığı da vardı. "Yasa"

---

16. İki ay sonra kurulacaktı.
17. Stöhrer'ın 27 Kasım tarihli raporu.
18. Birinci Dünya Savaşı sırasında Madrid büyükelçiliği başkâtibiydi ve Romanones kontuna karşı düzenlenen bir komploya karıştığından kuşkulanılıp bu görevden uzaklaştırılmıştı.
19. Wilhelmstrasse gizli arşivleri.

diyordu Bernhardt, 'İspanya'nın yeraltı zenginliklerinin işletilmesine dilediğimiz gibi katılma olanağı veriyor bize."

Ancak kararname öyle bir biçimde kaleme alınmıştı ki, Almanların, madencilik şirketlerinde istedikleri çoğunluğu ya da eşitliği elde edebilmeleri İspanyolların iyi niyetine kalıyordu. Bunun üzerine Bernhardt, sermayenin yüzde yirmisinin halka açılmasını ve Hisma-Montana'nın İspanyol uyruklu paravan adamları tarafından satın alınmasını önerdi. Bu çözüm ancak hükümet göz yummaya razı gelirse uygulanabilirdi tabiî. Silah ve cephane gönderilmesinin durdurulması tehdidi, araç ve gereç yönünden tümüyle Roma ve Berlin'e bağlı olan milliyetçilerin boyun eğmelerine yetti. 1938 yılı Kasımında, beş anonim şirket Hisma-Montana'nın maden haklarını aldı.[20] Yasa uyarınca, Almanya hisselerin yüzde kırkını elde etme hakkına sahipti. Gerçekte, Alman sermaye payının artması öngörülmüştü ve örneğin, *Aralar* şirketinde bu pay sermayenin yüzde otuz beşine kadar çıkabilecekti.

Aynı zamanda, maden kanununun Fas'a değil de, sadece İspanya'ya uygulanacağını öne süren Hisma-Montana, Rif madencilik şirketlerinin önemli sayıda hisselerini satın aldı ve milliyetçi hükümet, merkezi Tétouan'da olan, tümüyle Almanlara ait *Mauritania* adlı bir şirketin kurulması konusunda güvence verdi. Alman-İspanyol ekonomik pazarlıkları, Hisma'nın "yönetimini elinde tuttuğu çeşitli şirketler aracılığıyla" sağladığı birtakım başka maddî yararlara da ulaştı.[21]

Sadece İspanyol radyo şebekesini kurmakla değil, savaştan sonra İspanya'nın ekonomik kalkınmasını, uçak yapımını, ordunun donatımını, ulaştırmayı, ekonomik savunma görevlerini, İspanya'nın Almanya'ya yapacağı ihracatın artmasını, yatırımları ve makine alımını da üstlenecek olan *Nova*'ya özel bir yer verildi.

Gerçekleştirilen ekonomik gelişmelerin bilançosu buydu. Bernhardt çok para harcamış ve maddî yönden büyük çaba göstermişti. Ama kullanılan araç ve gerecin bir bölümü tekrar işe yarayacağı gibi, bir bölümü de Alman ordusu *Wehrmacht*'ın nun işine yaramayacak kadar eskimişti her halükârda. Son olarak da, savaşlardan alınan ders ve Almanya'nın yeniden silahlanması için hayatî önem taşıyan madenlerin sağlanması ve bütün İkinci Dünya Savaşı boyunca bunun sürdürülmesi, yapılan masrafları fazlasıyla karşılamaktaydı.

---

20. Söz konusu anonim şirketler şunlardır: Tolosa'daki *Compaña de Explotaciónes de mineras Aralar*; Orense'deki *Compaña explotadora de Minas Montes de Galicia*; Vigo'daki *Sociedad anonima de Estudios y Explotaciones mineras Santa Tecla*; Salamanca'daki *Compaña de Minas Sierra de Gredos S.A.*; Sevilla'daki *Compaña minera Montanas del Sur*.

21. Sevilla çevresinde çiftlik satın alan ve işleten *Agro* Şirketi, *Corchos zum Hingste* adlı bir mantar fabrikasının % 90 hisselerinin sahibi olan *Sofindus*, *Compaña general de Lanos*, *Sociedad exportadora de Pieles* ve tek başına *Sofindus*'un bütün taşıma işlerini üstlenen Marion nakliyat şirketi bunlar arasındaydı.

KOMİNTERN'E KARŞI OLAN ANTLAŞMAYA KATILMA

Siyasal yönden, sonuçlar daha az hoşnutluk vericiydi. Yine de iki anlaşma imzalandı: 20 Mart 1937 tarihli ilk protokol geniş ölçüde İtalyan-İspanyol anlaşmasından esinlenmişe benziyordu. Ortak politik çıkarlarla ilgili sorunlarda iki ülkenin birbirine danışması, saldırmazlık ilkesinin kabulü, üçüncü bir ülkeyle savaş halinde hoşgörülü bir tarafsızlık fikri bu protokolde de yer almaktaydı. Ama 31 Mart 1939 tarihinden başlayan ve 1937 protokolünden çok daha açık seçik ve çok daha ciddî bir dille yazılmış, beş yıl için geçerli, gerçek bir dostluk antlaşmasının imzalanması için iç savaşın sonunu beklemek gerekecekti.

27 Mart 1939 günü, Burgos'da, İtalya, Almanya ve Japonya büyükelçileriyle o sırada milliyetçi hükümetin Dışişleri Bakanı olan Jordana arasında bir protokol imzalandı: Böylece Franco İspanyası Komintern'e karşı kurulan pakta katılıyordu. Mussolini'nin 1937 yılında dilediği gibi, Mihver'in ittifak sistemine girmekteydi böylece. Müttefikler arasında çıkan çekişmeler ve güçlükler ne olursa olsun,[22] maddî ve manevî bir borç Franco'yu ortaklarına bağlamaktaydı.

22. 1939 Mayısında General Franco'yla Göring arasında yapılması gereken görüşmeler İspanya ve Almanya arasında bir dizi güçlük çıkmasına neden oldu ve Bernhardt'ın aniden geri çağrılmasına yol açtı.

Üçüncü Bölüm
Rus Yardımı ve Uluslararası Tugaylar

İtalyanlar ve Almanlar gibi Ruslar için de, İspanya bir deneme tahtası oldu. Bu, daha çok araç ve gereç yönünden bir sınavdı. Kendi silahlarının faşist devletlerin silahlarına oranla değeri konusunda, örneğin *Messerschmitt*'lere karşı Rus *Rato*'ları konusunda önemli bilgiler elde edebildiler. Savaş deneyinden, topçunun yoğun bir biçimde kullanılması, yeni savaş tekniklerine uygun derinlemesine manevralara girişme gerekliliği, düzenli bir orduya karşı partizanların kullanılması gibi ciddî dersler aldılar. Pek çok Rus subayı, İspanya'da, büyük öğretici yanı bulunan bir staj yaptı.

Buna karşılık, hemen belirtmek gerekir ki, Rusların silah yardımı olmasa, cumhuriyetçilerin direnmesi 1936 yılından öteye gidemezdi.

STALİN RUSYA'SI VE İSPANYA İÇ SAVAŞI

Yine de bu vazgeçilmez yardım hiçbir zaman yeterli olmadı. Cumhuriyetçi birlikler, savaş boyunca, uçak yedek parçası, uçaksavar silahı ve hatta hafif silah sıkıntısı çekip durdular. Bu saptamadan yola çıkarak, uzun süre savaşın sürdürülmesine yeten, ama daha cömertçe yapılsa kuşkusuz terazinin kefesini kesinlikle İspanyol Cumhuriyetinden yana eğecek olan bir yardımı karşılıksız bir dayanışma çabası olarak gösterme olanağı yoktu. Bu saptama birtakım politikacıları ve özellikle eski İspanyol komünistlerini, Rus yöneticilerinin inanılmaz bir makyavelist politika izlediklerini düşünmeye itti. Stalin'in politikasının, bu dönemde olaylar tarafından devamlı yalanlanan bir basitlik ve devamlılık[1] içinde olduğunu bile düşünür oldular sonunda.

Gerçekte, İspanya iç savaşının ortaya çıkardığı sorunlardan başkasını düşünmezsek, bu dönemde Sovyetler Birliği politikasında birbirini izleyen üç tutum görme olanağı vardı:

---

1. Jesus Hernandez'e göre, Stalin, Largo Caballero hükümetinin hangi tarihte düşeceğine karar verecek ve üstelik, daha sonra kesin yenilgi tarihini saptayabilecek durumdaydı.

– Önce, elle tutulur dostluk ve dayanışma gösterileriyle birlikte tarafsız bir tutum.

– 1936 Ekiminden başlayarak, İspanya'nın iç işlerine karışmama yanlısı ülkelerin kurduğu Komite'de Cumhuriyet'ten yana güçlü bir destekle uyuşan çok büyük bir askerî yardım çabası.

– Sonunda, 1938 yazından başlayarak Cumhuriyet'in tümüyle bırakılması sonucuna varan askerî yardımın giderek yavaşlaması.

BAŞLANGIÇTAKİ TARAFSIZLIK

İç savaşın ilk aylarında, Sovyetler Birliği, İspanyol devriminden yana müdahalede bulunmak istemedi. Stalin hükümetinin, ilk günlerdeki rolü önemli olan ve kendi siyasal rejimine özel bir dostluk beslemeyen CNT-FAI ya da POUM gibi devrimci örgütleri yüreklendirmesi ya da onlara yardım etmesi için hiçbir neden yoktu gerçekten. Ayrıca, henüz Sovyetler Birliği'yle İspanya arasında diplomatik ilişkiler de kurulmamıştı; bu ilişkilerin kurulması söz konusuydu, ama beş yıllık cumhuriyet dönemi bu denli küçük çaplı bir sonuca ulaşılmasına bile yetmemişti. Son olarak da, İspanya, Stalin'in gözünde, kaygı verici bir uluslararası durum içinde çok önemsiz kalan bir öğeydi. Rusya, hiçbir anlaşmazlıkta öne çıkmak istemiyordu. Yalnızlıktan çekinmekte, devrimin Macaristan ve Almanya'da başarısızlığa uğramasından sonra bütün büyük Avrupa devletlerini, Birleşik Amerika'yı ve Japonya'yı "Bolşevizm'in karşısına diken savaş sonrası yıllarının anısıyla yaşamaktaydı hâlâ. Stalin'in önderliğinde, devrimin yeryüzüne yayılmasından vazgeçerek "tek ülkede sosyalizm"i kurmaya ve aynı zamanda, bir dış ittifaklar sistemiyle kendini korumaya çalışmaktaydı. Hitler'in iktidara gelişi doğrudan bir tehlikeydi. 1934 yılında imzalanan Fransız-Sovyet antlaşması (Laval-Stalin antlaşması) bir cevap, güvenliğe doğru atılmış bir adımdı. Yine de bu ittifak çelimsizdi ve ancak İngiltere'yi içine alma koşuluyla etkili olabilirdi. İngiltere de böyle bir ittifaka yanaşma niyetlisi görünmüyordu. Léon Blum hükümetinin kararsız tutumu ve sonunda temkinli bir tarafsızlıktan yana tavır takınması, Stalin'e, İspanya'da sonuçları belirsiz bir serüvene atılma cesaretini verecek gibi değildi: Bu nedenle, iç savaşa karışmama yolunda bir kampanya başlatıldığında, Sovyetler Birliği hiçbir tereddüt geçirmeden buna katıldı. 31 Ağustos günü, Batı'da olduğu gibi Moskova'da da, "her türlü silah, cephane, savaş araç gereci, uçak ve savaş gemisinin İspanya'ya ihracatını, yeniden ihracatını, hatta bu ülkeden transit geçirilmesini" yasaklayan kararname yayımlandı. Aslında, bu kararnameye en fazla bir ay süreyle uyulacaktı. Ekim ortasında, Rus ya da yabancı gemilere yüklenen savaş araç gereci İspanya'ya gelmeye başlayacaktı.

Türlü etkenler sonucunda, ama nihayetinde hepsi de Sovyet politikasıyla aynı yöndeki bir değişmeye yönelen bir ilk dönemeç alındı böylece. Önce, Franco darbesinin ve halkın tepkisinin dünyada, özellikle de Batı ülkelerinin sol çevrelerinde uyandırdığı genel heyecan söz konusuydu. "Sosyalizm ülkesi"nin, dıştaki yandaşlarından birçoğunu yitirme pahasına İspanya'ya yönelen genel yardım hareketinden uzak durması olanaksız görünmekteydi. İtalya ve Almanya'daki solcu güçlerin başarısızlığa uğramasından sonra, büyük umutlar bağlanan İspanyol Halk Cephesi'nin kaçınılmaz görünen yenilgisi karşısında Batılı komünist parti yöneticilerinin, özellikle de Maurice Thorez'in militanların kaygısını dile getirmeleri üzerinde ısrarla durulacaktı.

Ama özellikle de, Moskova hükümetinin gösterdiği ılımlılığa rağmen, İspanyol iç savaşı Rusların uzak kalmaya devam edemeyecekleri bir boyuta ulaşmıştı. Nazi ve özellikle İtalyan faşistlerinin müdahalesi çok açıktı: General Franco'nun zaferi herkes tarafından onların zaferi ve dolayısıyla Sovyetler Birliği politikasının başarısızlığı olarak görülecekti. Bu nedenle, Rus müdahalesi, o dönemde Londra ve Paris hükümetlerine, demokrasi ve barışın hizmetinde Avrupa'daki statükonun korunmasından yana bir davranış olarak görünmek istiyordu.[2]

Belki bir iç politika gereğini de burada belirtmekte yarar var: İspanya destanı, Sovyetler Birliği'ndeki militanların bir bölümünün dikkatini, Stalin'in hasımlarını vurmakta olan temizlik hareketinden başka yere çekmekteydi.[3] Ayrıca, İspanyol Cumhuriyetine yardım görünüşü altında, 1933 yılının beş yıllık planında saptanan hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak için Rus emekçilerinden ek bir üretim çabası isteme olanağı da bulunmaktaydı belki.

Her ne olursa olsun, İspanya iç savaşına müdahale kararı, Krivitsky'ye göre, Stalin polisinin yarı resmî, ama çok güçlü temsilcilerinden biri olan Orlov'un da katıldığı ve Lubyanka'da yapılan bir yüksek yönetici-

---

2. 30 Ekim 1936 günü, Marcel Rosenberg'in *Monumental* sinemasında verdiği söylev bu bakımdan anlamlıdır: "Kimseyi şu ya da bu rejime yöneltilmiş bir haçlı seferine katılmaya çağırmıyorum, çünkü düşünce biçimimizi zorla başkalarına kabul ettirmeyi istemek bizim demokrasi anlayışımıza ters düşer. Sadece barış için savaşan demokrasilerin birbirlerine danışmalarını ve birleşmelerini sağlamak söz konusudur." 1 Aralık 1936 günü, José Diaz'ın Meclis konuşmasına (*Tres anos de Lucha*, s. 227 ve devamı) ve dünya savaşını hazırlayan Almanya'yla İtalya'nın tehdit ettiği Fransa ve İngiltere'nin "demokratik hükümetleri"ne yaptığı çağrıya bkz. Batılı komünist partilerin propagandası da aynı çizgideydi; *L'Humanité* gazetesi 1936 Ağustosunun sonunda, şu parolayı tekrarlamaya başlıyordu. "Fransa'nın güvenliği için, İspanya'yla beraber."

3. İspanyol devriminin varlığı, Sovyetler Birliği'nin bu devrime yaptığı yardım, pek çok militan için kanlı Moskova temizliğinin sessizce kabul edilmesini gerektiren nedenlerdi. André Gide, *Sovyetler Birliği'nden Dönüş* adlı kitabının yayımlanmasını engellemek için, İspanyol milisleri adına kendisine yapılan baskıları anlatmıştır. André Malraux ve Louis Fisher gibi "yol arkadaşları" da, o dönemde, Moskova Duruşmaları konusundaki suskunluklarını İspanyol savunmacılarının cephesini kırmama gerekçesiyle açıklamaktaydılar.

ler toplantısında açıklandı. Bu karar, Sovyetler Birliği'nin ve iç savaşa karışmama yanlısı ülkelerin kurduğu Komite tarafından belirtilen ilkelere aykırı olduğundan, elden geldiğince gizli tutulmalıydı. Daha o ayın başında, Rusya'nın Odessa limanından İspanya'ya doğru yola çıkacak silahların alınması ve taşınması görevini üstlenecek özel şirketler kurulacaktı.

RUS YARDIMI

1936 Ekiminden 1937 Şubat ve Martına dek, her ay değişik büyüklüklerdeki otuz ya da kırk gemi İspanya'nın yolunu tutacaktı. Ekimden önce de önemli boyutlara ulaşan giysi ve besin gönderilmesi, "İspanya Halkına Yardım Komitesi"nin çalışmalarını büyük ölçüde geliştirmesiyle çok daha artacaktı. Sovyetler Birliği benzin ve kamyon –iç savaşa karışmama yolundaki antlaşma bunları yasaklamamaktaydı–, ama özellikle silah ve uçak yollamaktaydı. 1936 Ağustosuyla 1937 Nisan arasında cumhuriyetçilerin kullandığı uçakların yüzde elliden fazlası Sovyetler Birliği'nden gelmişti. Birleşik Amerika Dışişleri Bakanlığının bir belgesine göre, 1937 yılının 25 Martında, cumhuriyetçilerin elindeki 460 uçak arasında Rusların verdiği 150 bombardıman, 200 avcı ve 70 keşif uçağı vardı. Bunlar çoğunlukla, İspanya'ya gelen ilk Alman uçaklarından üstün, ama *Messerschmidt*'lerden çok yetersiz olan *Katyuşa* bombardıman uçaklarıyla İ.15 ve İ.16 avcı uçaklarıydı. Tankların aşağı yukarı tümü de Ruslar tarafından sağlanmıştı: 12 ve 18 tonluk tanklar hızlı ve iyi silahlanmıştı.[4] Ama sayıları çok fazla olmayacak, Almanya ve İtalya'dan gelen düşman araçlarıyla boy ölçüşebilecek değerdeki bu araçlardan çoğunlukla gerektiği gibi yararlanamayacaktı. Az sayıda gönderilen toplar da, özellikle 76 mm'lik sahra topları ve cumhuriyetçi ordunun eksikliğini duyduğu ağır toplardı.

Ayrıca, Rusya'dan yollanan araç ve gereç hep Rus gemileriyle getirilmemekte, ille Rus yapısı da olmamaktaydı. Bunların hep birinci sınıf oldukları da söylenemezdi: Başkan Aguirre "Kırım savaşından kalma tüfekler"den, Krivitsky de, Polonya, Çekoslovakya ve hatta Almanya'dan yapılan alımlar konusunda "eskimiş, ama yararlı silahlar"dan söz etmekteydiler. Bunda olağanüstü bir yan yoktu: İlk haftalarda sınırı geçen Fransız silahları da en az bunlar kadar eski ve bazen çok kötü durumdaydı. İspanya sadece yeni silahların deneme tahtası değildi, ordu depolarını dolduran eski araç ve gereçleri iyi fiyatla elden çıkarma olanağı da sağlıyordu. Bu silah trafiğinin ticarî bir yönü bulunduğunu unutmamak gerekir. Ne Almanya Franco'ya, ne de Sovyetler Birliği

4. Burada Cattell'in çıkardığı bilançoyu oldukça yakından izledik (*a.g.e.*).

cumhuriyetçilere silah armağan etmekteydi: Daha ilk pazarlıklarda, İspanya Bankası'nın altınının gönderilecek araç ve gereçlerin bedelini karşılaması öngörülmüştü.

İspanya'nın elindeki altının büyük bir bölümünün Sovyetler Birliği'ne gönderilmesi, daha sonra cumhuriyetçi yöneticiler arasında zorlu tartışmalara yol açtı. Bu tartışma günümüzde bir tek soruya indirgenebilir: Bu işlemin sorumluluğu bir tek o dönemin Maliye Bakanı Negrin'in sırtında mıdır, yoksa Başbakan Largo Caballero ve Savunma Bakanı Prieto'yla paylaşmış mıdır bu sorumluluğu? Franco yanlısı birliklerin Madrid üzerine yürüdükleri sırada, bir Bakanlar Kurulu toplantısında, İspanya Bankası'nın altınının güvenilir bir yerde tutulması kararlaştırılmıştı. Önce altının bir bölümü Madrid'den Cartagena'ya taşındı. 25 Ekim 1936 günü de, bu altın –510.079.529 gram kadar olduğu sanılıyor– dört İspanyol memurunun gözetiminde Odesa'ya gönderildi. Prieto, bu işin sorumluluğunu Negrin'in sırtına yüklemiştir. Alvarez del Vayo, kararın Largo Caballero ve Negrin tarafından alındığı, Prieto'nun da bundan haberi olduğu karşılığını vermektedir. Her ne olursa olsun, altının bu ilk bölümünün Cartanega'ya gönderilmesinin bakanların onayıyla yapıldığından kuşku yoktur. İspanya'nın altınının ülke dışına çıkması gibi önemli bir kararın Başbakandan habersiz alınması da pek akla yakın gelmemektedir.[5]

Altının Rusya'ya gönderilmesi, Rus yardımının en önemli olduğu döneme rastlar. Bunun büyük bir bölümünün dış ülkelerden alınan silahlar karşılığında kullanılma olasılığı çoktu. Üstelik Sovyetler Birliği'ninki gibi kötü bir dış ticaret için İspanya iç savaşının sağladığı alışveriş önemsenmeyecek gibi değildi: İspanya bu ülkenin ikinci büyük müşterisi olmakta ve bu ticaretin cirosu savaş öncesine oranla yirmi kat artmaktaydı.

Tabiî, böyle bir alışverişi gizlemek güçtü: Bütün Akdeniz'in aşılmasını gerektiren uzun yol konvoyların kolayca saptanması olanağını sağlamakta ve İtalyan denizaltıları bunların Akdeniz'in göbeğinden geçişlerini kolayca denetlemekteydi. Rus yardımı Almanya ve İtalya'nın Komite'de karşı saldırıya geçmeleri ve Sovyetler Birliği'ni Batılı ülkelerle karşı karşıya getirmeye çalışmaları için bir bahane oldu. İngiltere'ye de, savaşçılar arasında dengeyi eşit tuttuğunu söyleyerek düşsel bir tarafsızlığı koruduğunu belirtme fırsatı verdi. Stalin, Komite'deki temsilcilerinin başına sık sık geldiği gibi, diplomatik görüşmelerde tek başına kalmaktan çekinmekteydi. Öte yandan, Franco'nun Madrid önünde başarısızlığa uğramasından sonra, milliyetçilerin kısa sürede

---

5. Sovyet hükümetinin tezi, altının tümüyle İspanya'nın beslenmesi ve silahlandırmasında kullanıldığı yönündeydi. Negrin'in ölümünden sonra ve anlaşıldığı kadarıyla onun talimatı üzerine ailesi, bu altınla ilgili alındı makbuzunu Franco hükümetine verdi...

zafer kazanacakları umudu da ortadan kalkmıştı. Savaşın uzaması belki de Rus politikasına uygun düşecekti: İspanya iç savaşında, Alman ve İtalyan güçlerinin bir bölümünü başka yana çeken bir iyileştirici abes görmekteydi bu politika.

Bu hem Rus yardımının sürmesini, hem de azalmasını açıklamaktadır. Londra Komitesi'ni oluşturan ülkelerce yürürlüğe konulan denizden denetim tedbirleri de araç ve gerecin gelişine engel olacak, 1937 ilkbaharından başlayarak gönderimlerin belirgin biçimde azalmalarına yol açacaktı. Denizde önemli olanaklara sahip olmayan ve bu olanakları tedbirsizce kullanmayı düşünmeyen Sovyetler Birliği, denetime katılmaktan vazgeçecek, ama karşılığında cumhuriyetçi İspanya'nın Akdeniz kıyılarının İtalyan ve Alman gemileri tarafından korunduğunu görecekti. Son olarak da, 1936 Aralığından beri İtalya, İspanya'ya gönderilen silahların sınırlandırılması yönündeki tedbirleri gerçek bir ablukaya çevirmek için, Rus gemilerine ya da Rusya'dan gelen savaş araç ve gereçlerini taşıdığından kuşkulanılan gemilere karşı tam bir korsanlığa girişmişti. Bu koşullarda ilk torpillenen gemi *Komsomol* oldu sanırız, ama sorumluluğun İtalyan denizaltılarını kullanan İspanyol milliyetçilerine mi, yoksa İtalyan donanmasına mı yüklenebileceğini anlamak güç.

RUSYA'NIN İNSAN YARDIMI

1937 yılından başlayarak Rus yardımının azaldığını belirtmek gerekse de, ne denli sınırlı olursa olsun bu yardımın Valencia hükümetinin direnişini sürdürmesini sağladığını hatırlatmak gerekir. Birçok kere, 1938 yılı içinde bile, özellikle Aragon savaşından sonra, Rus silahları tek önemli dış yardımı oluşturmuştu. Bu olgu bile, tek başına, cumhuriyetçi İspanya'nın siyasal ve askerî gelişmesi üzerinde Rus danışmanların sağladığı çok büyük etkiyi açıklamaya yeter. Yine bu olgu, hasımlarının Negrin'i Rusya'nın bir "ajanı" olarak suçlamalarına yol açmıştır: Aslında Başbakan bir siyasal seçim yapmıştı ve o dönemde İspanya'ya ciddî bir destek sağlayan tek ülkeyle bozuşmak istemediğini söyleyerek davranışını haklı gösterecekti.

Sistemli olarak Rus yardımını "şişiren" milliyetçilerin propagandasını da hesaba katmak gerekir. Bazı palavralar bir yana atılsa bile, milliyetçilerin İspanya'ya gönderilen binlerce kişiden söz ettiklerini duymak sık sık rastlanan bir olaydı. Tam tersine, dikkati çeken, İspanya'daki Rus birliklerinin sayıca azlığıydı. 1939 yılında, Brasillach ve Bardèche, sayılarının hiçbir zaman beş yüzü aşmadığını söylemekteydiler. Krivitsky ya da Cattell gibi başkaları, bunun biraz daha üzerindeki rakamları kabul ediyorlardı; yine de, Rusların sayısı hiçbir zaman bini geçmedi,

çoğunlukla teknisyendi bunlar, tankçı ve havacıydılar, milliyetçiler safındaki Almanlar gibi kendi komutanlıkları, kendi üsleri vardı ve sivil halktan uzak tutulmuşlardı.

Geriye, tabiî, "Rus teknisyenlerinin" rolü kalıyor. Önce, göründüğü kadarıyla İspanya davasına içtenlikle bağlı, ama aşağı yukarı tümü 1937 yılı içinde geri çağrılan ve daha sonra ortadan kaybolan, öldürülen ya da cezaevine atılan diplomatlar gelmekteydi. Sovyetler Birliği'nin ilk Madrid büyükelçisi Marsel Rosenberg kaybolmuştu, Barselona konsolosu Antonov-Ovseyenko kaybolmuştu, sağlanacak silahlarla ilgili pazarlıkları yürüten Ticaret Ateşesi Artur Staşevski[6] kaybolmuştu, hatta Mihail Koltsov[7] kaybolmuştu. Sanki bu siyasal müdahaleye tanıklık edebilecek kimsenin yaşamaması gerekmekteydi, meğerki ölümleri İspanya'nın kendi haline bırakılması için gerekli bir başlangıç olsun. Diplomatlarla birlikte ya da hemen onların ardından, çok sayıda ve etkili, ama pek tanınmayan ve gerçek kimlikleri seyrek olarak saptanabilen askerî danışmanlar gelmişti: Madrid savunmasını örgütleyen ve kendisini tanıyanlarda sevgi gösterilerinden başka bir şey uyandırmayan general Goryev, general Grigoryeviç, havacıların komutanı general Pavlov, tankçıların komutanı general Duglas, denizcilerin komutanı Amiral Kolya. Bunların içinde, takma adlarla, 1939-45 savaşının büyük komutanlarından birkaçı da bulunmaktaydı. İlk grup 28 Ağustosta Rosenberg'le birlikte, ikinci grup Eylülde ve üçüncüsü Ekimde gelmişti, "Generaller sık sık değişiyor" demişti Koltsov Regler'e, "görgülerini arttırmaya geliyorlar, yenilgiler insanları zaferlerden çok daha çabuk eğittiği için de uzun süre kalmıyorlar." Merkezî Rus misyonunun çalıştığı genel karargâh dışında, bütün cumhuriyetçi komutanların genelkurmayında en az bir

---

6. Marcel Rosenberg ve Antonov-Ovseyenko'nun iki eski Troçkist olduklarını belirtmek ilginçtir. Troçki'nin eski çalışma arkadaşı, eski Kızıl Ordu genel komiseri Antonov-Ovseyenko, 1923 Muhalefetinin yöneticilerinden biriydi. Bu kişilerin seçimi pek çok tartışmaya yol açmıştı. Stalin onlara bir tuzak mı kuruyordu? Onları yakından izlerken lekelemeye mi çalışıyordu? (Barselona'da, Antonov'un Geroe karşısında titrediği söylenmekteydi). Kuşku duyduğu bağlılıklarını sınamaya mı çalışıyordu? Stalin'in emriyle kurşuna dizilen Antonov-Ovseyenko, Hruşçov tarafından rehabilite edilen ilk komünistlerden biri oldu... Staşevski'ye gelince, Krivitsky onu Rusya'nın İspanya politikasının baş sorumlusu olarak göstermekte ve Largo Caballero'nun yerini almak üzere Negrin'in adını ortaya atan kişi saymaktadır. Alvarez del Vayo, Staşevski'yle Negrin'in iyi ilişkilerini doğrular. Negrin'in 1936 yılında Maliye Bakanı, Staşevski'nin de ticaret ataşesi olduğu düşünülürse, iyi ilişkilerinin nedeni kolayca açıklanabilir.

7. Birinci Kitap'ın Onuncu Bölüm'ünde, Mihail Koltsov'un İspanya'da oynadığı büyük siyasal ve de muhtemelen askerî rolü gösterdik. Hiçbir hasmı, Koltsov'un parlak bir zekâya sahip olduğunu tartışma konusu etmemiştir. Biraz karmaşık olan "uyanık Stalinist" psikolojisi, kendisine büyük bağlılığı bulunan Regler'in yazdığı özgeçmişinden de çıkarılabilir. Rosenberg ve Antonov-Ovseyenko gibi Koltsov da, büyük 1938 temizliğinde sorgusuz sualsiz ortadan kaldırıldı. Adının bütün resmî kitaplardan çıkarılması Stalin tarafından mahkûm edilişinin tek kanıtı oldu ancak, o da Hruşçov tarafından temize çıkarıldı ve *Journal d'Espagne* adlı eseri yeniden basıldı: Resmî ölüm nedeni, bugün, "aşırı yorgunluktan tükenme"dir. Koltsov'un ve kendisiyle birlikte olanların tümünün ölümü, kuşkusuz, kitabında çok güzel bir biçimde anlatılan "antifaşist çizgi"nin tasfiyesidir.

Rus teknisyeninin bulunduğu anlaşılıyor.[8] İspanya'da Orlov'un emrine verilen elleri uzun Sovyet siyasal polisi NKVD'nin temsilcileri tarafından hepsi çok sıkı denetlenmekteydi.[9] Komintern örgütüyle Sovyetler Birliği'nden gelen ve siyasal ya da askerî olmaktan çok, polis görevi yapan Geroe ve ötekiler gibi çok sayıdaki yabancı komünist militanı da bunlara eklemek gerek.[10]

---

8. Rus subaylarının gerçek kimliği ve İspanya'da bulunma tarihleriyle ilgili giz çok iyi korunmuştur. Krivitsky, Rus misyon şefinin general Berzin olduğunu ve gerçek kimliğinin ancak yarım düzine kadar İspanyol tarafından bilindiğini söylüyor. Ama "savaşçı adı"nın ne olduğunu açıklamıyor. Ona göre, Berzin Moskova'ya çağrılmış ve kurşuna dizilmiştir. 1936-37 yılları için, Alvarez del Vayo, General Grigoryeviç'ten söz etmektedir. Louis Fisher, Barea ve eski İspanyol komünistlerinin çoğu, General Goryev'in oynadığı rol üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Colodny, Grigoryeviç ve Goryev'in aslında aynı subay olduğu ve aslında Berzin adını taşıdığı varsayımını ortaya atmaktadır. Ama Goryev'i ve Grigoryeviç'i tanıyan Fisher okunduğunda, bu varsayım ortadan kalkmaktadır. Yine de Berzin belki de Goryev diye adlandırılan kişidir.
Goryev'in Madrid savunmasındaki rolü konusunda tanıklıklar birleşmektedir. Hernandez'in, Castro'nun, Fisher'in ve Arturo Barea'nın bize sözünü ettikleri aynı adamdır. Barea onu şöyle anlatmaktadır. "Yakışıklı, uzun boylu ve güçlü, elmacık kemikleri çıkık, buz gibi mavi gözlü, durgun bir görünüş ardında hep gerilim içinde bir adam." İlya Ehrenburg Fisher'in dediğini teyit etmektedir: Goryev geri çağrılmış ve 1937 ya da 1938 yılında kurşuna dizilmiştir. Bu da gerçekte Berzin olduğu varsayımını çürütmemektedir.
Resmî Rus kaynağı *Voprosı istorii*'ye göre, Grigoryeviç, general Stern'dir. Castro onu daha önce anlatmıştır ve bu anlatım gerçek sayılabilir. Yine Fisher'e göre, Grigoryeviç'in yerini önce general Grişin, sonra general Maksimov –her halde Gustav Regler'in sözünü ettiği Maksimoviç– almıştır.
General Yan Berzin ilk "askerî danışmanlar sorumlusu"ydu. Ordu istihbarat servisinin eski sorumlusuydu. Geri çağrıldı, kurşuna dizildi ve bilahare rehabilite edildi. Yerine Grigoryeviç adıyla bilinen general Stern –gerçek adı Manfred Stern olan general Kleber'le karıştırılmasın– geçti.
Öbür Rus subayları arasında, onlarla çok sık görüşen Fisher tugayların danışmanı albay "Valois" ya da gerçek adıyla Simonov; deniz misyonu şefi ve daha sonra amiral ve Donanma Komiseri Nikolay Kuznetsov ya da Kolya, Lister'in danışmanı "Fritz" adlarını vermektedir. Geleceğin Mareşal Jukov'unun, 1936-37 kışı sırasında İspanya'da savaştığını da söylemektedir. Hepsi de, Kupper adıyla tanınan ve Pozas'ın danışmanı, general Kulik'in çok daha sevimsiz olduğunda birleşmektedirler. El Campesino, "Albay Manilo" diye anılan Malinovski'den, Rokosovski'den ve Konyev'den söz etmektedir. General von Thomma, Liddell Hart'a, Konyev'le daha önce İspanya'da savaştığını açıklamıştır: Goryev'in yardımcısı olan ve Pavlov, Pablo ya da Konyev gibi değişik adlar altında kendisine rastlanan, kafası tıraşlı tankçı mıdır söz konusu kişi? Bu olabilir. *Voprosı istorii*, Malinovski'nin İspanya'da bulunduğunu doğrulamış, Meretskov'un ve o sırada "yüzbaşı Pablilto"olarak bilinen Rodimtsev'in adlarını da eklemiştir. Havacıların komutanı "yoldaş Duglas"ın da gerçekte general Smuçkiyeviç olduğunu belirtmektedir. Başkan Aguirre, Kuzey'deki Rus havacılarına komuta eden general Yansen konusunda çok iyi anılarla doludur. Diğer generallerle ilgili olarak da bilgiler uyuşmaktadır: geleceğin mareşal Voronov'u "albay Volter", "Petroviç diye bilinen" general Meretskov, geleceğin generali, "Fritz Pablo" olarak bilinen albay Batov en tanınmışlarıdır.
9. Yine de Regler, Rus misyonunun havasıyla etkilenmiştir: "Moskova'daki kuşku havasından eser yok, faşistlerin bombardımanları enseye dayanan tabancaları ve GPU'nun tutuklamalarını unutturuyordu... Devrim güven doğurmaktaydı... Kahraman İspanya bu adamlara birer partizan ruhu veriyordu." (*a.g.e.*, s. 326-327). Herkesin kurşuna dizilmek üzere geri çağrıldığını bildiği –bunu Koltsov kendisine söyleyecektir– bir mühendisin gidişinin şampanyayla kutlandığını şaşkınlık içinde görüyordu. Koltsov bile sık sık şöyle demekteydi: "Bir gün kurşuna dizilirsem..." (*a.g.e.*). Krivitsky'ye göre İspanya'daki NKVD şebekesi, Slutski tarafından yerleştirilmişti. Ettore Vanni'ye göre, ilk NKVD sorumlusu Velayev olmuştu. Fisher, elçilikte ataşe olan Velayev ve Orlov'u tanımıştı.
10. NKVD'nin İspanya iç savaşına karışması bu kuruluş bünyesinde büyük bir krize yol

Rus subaylarına, Sovyetler Birliği'nde eğitilen ve uluslararası tugayların kurulmasıyla, yönetilmesiyle ilgili rolleri önemli olan yabancı komünistleri de eklemek gerekir. Çünkü tugaylarda aşağı yukarı hiç Rus yoktu. Ya da, ne garip bir çelişkidir ki, sadece Beyaz Ruslara rastlanmaktaydı.[11]

Gerçekte, yabancı birliklerin İspanya Cumhuriyeti saflarında savaşa katılmaları, yurtdışından istenip İspanya'ya getirilen yardım çeşitli kişisel katkıların sonucuydu. Alman ve İtalyan yöneticilerinin silahlı birlikler kurup gönderdikleri milliyetçi safların tersine, hiçbir hükümet –Sovyetler Birliği dışında, onun da ne ölçüde yardım ettiğini biliyoruz– cumhuriyetçiler safında savaşa önemli bir katkıda bulunmamıştı. Ama her şeyden önce Komintern'in girişimiyle bu yardım örgütlenebilmişti.

Kuşkusuz, savaşın ilk aylarında, devrimci milisler döneminde, az sayıda yabancı cumhuriyetçi saflarda çarpışmaya gelmişti: Bunlar, İtalyan De Rosa gibi İspanya'ya yerleşmiş ya da Barselona'daki *Spartakiad*'a katılmak üzere gelip hemen Katalonya işçilerine destek olan sporcular gibi, ayaklanma sırasında herhangi bir nedenle ülkede bulunan yabancılardı. Böylece ilk yabancı gönüllü birlikleri oluştu ve bunlara Fransa'dan gelen İtalyan, Alman, Fransız ve Belçikalı antifaşist militanlar katıldı. Kuzey cephesinde oluşan ve Irun savunmasına katılan küçük *Thälmann* bölüğündeki Almanlar, Rasselli kolundaki İtalyanlar, *Paris Komünü* bölüğündeki Fransızlar, Sierra üzerinde Madrid'i koruyacak olan *Gastone Sozzi* bölüğündeki İtalyanlar ya da Durruti koluna katılan yabancılar bunlardı.[12]

Ama ciddî bir örgütün ilk örneği, André Malraux tarafından kurulan uluslararası hava kuvvetiydi. *España* filosu, hiç değilse savaşın ilk aylarında, hükümetin bombardıman uçağına sahip olmadığı bir dönemde büyük hizmetler görecekti. Ellerindeki az sayıda uçağa rağmen –yirmi kadar– uluslararası havacılar, biraz etkili olabilen ve komutanının da belirteceği gibi, özellikle Medellin'deki milliyetçi birliğin bombalan-

---

açmıştır. Krivitsy'nin ayrılması da bu büyük krizin belirtilerinden biridir. Ondan önce, Batı Avrupa'daki en önemli ajanlardan biri olan ve "servis" içinde Ludwig adıyla bilinen Polonyalı komünist Ignace Reiss, Troçki'nin IV. Enternasyonali'ne katılmak üzere Stalin'le bağlarını açıkça koparmıştı. İspanya'daki Troçkistlerin ve POUM'luların temizlenmesi yolunda Moskova'nın kararını Troçki'ye, Victor Serge'e ve arkadaşlarına bildiren oydu. Fransa'da Victor Serge ve arkadaşlarıyla buluşmak üzereyken, 1937 Eylülünün başında Lausanne'da öldürüldü. Soruşturma, yabancı komünistlerin ve Paris'teki Rus ticaret misyonu görevlilerinin suçlanmasına yol açacaktı. Misyon görevlilerinden olan Lidiya Grosovskaya, kefaletle salıverilecek ve bundan yararlanıp ortadan kaybolacaktı.

11. Sürgünde seyislik yapan ve ülkesine dönebilmeyi hak etmek amacıyla iç savaş sırasındaki düşmanı Valter'in komutasında çarpışan Vrangel ordusunun eski generali bunların bir örneğidir. Çarpışmalar sırasında ölecektir.

12. Bu gönüllüler arasında Durruti kolunda görev alan Simone Weil'in adını da sayalım. Milislerde aldığı görev, kısa süre sonra, ağır bir kaza sonucu bitecektir.

masında kendini gösteren tek hava gücüydü ve bu birliğin bombalanması savaşın ilk bölümünde cumhuriyetçilerin başardıkları tek büyük harekâttı. Aynı birliğin avcı uçakları da –kırk kadar– elinde sadece eski Breguetler bulunan cumhuriyetçilerin gücünü etkili kıldı. Yine de bu derme çatma filolar, daha çağdaş ve özellikle çok daha hızlı olan Alman ve İtalyan uçaklarıyla baş edemeyeceklerdi. *España* filosu, düşman avcı uçaklarının makinelilerine karşı, geri çekilen cumhuriyetçileri korumaya çalışarak son görevini yapacaktı.[13]

ULUSLARARASI TUGAYLAR

Düşman uçaklarıyla karşılaştırılabilecek ilk Rus uçakları 1936 Kasımında ortaya çıkacaktı. Uluslararası tugaylar da Kasım ayından başlayarak İspanya cephesinde savaşa katılacaklardı. Siyasal eğilimleri ne olursa olsun, gazeteciler ve yazarlar, cumhuriyetçi direncin sertleşmesinde uluslararası taburların savaşa girmesinin etkisini belirtmeden geçememişlerdir. Bu tugaylar, 1938 sonuna dek bütün önemli savaşlara katılan seçkin bir kuvvet oluşturmuşlardı. 7 Kasım günü Madrid'deydiler, 13 Kasımda Cerro de los Angeles çarpışmalarına katıldılar. Aralıkta Teruel ve Lopera'da, Cordoba cephesinde görüldüler. 1937 Şubat ve Martında Jarama üzerinde, Malaga'da, Guadalajara'da savaştılar. Daha sonra bütün büyük saldırılarda, Belchite'de olduğu gibi, Brunete'de, Teruel'de, bir de son cumhuriyetçi saldırıya katıldıkları Ebro savaşında onlara rastlanacaktı.

Bütün önemli noktalarda oynadıkları sonucu etkileyen bu rol sayıca önemli bir güç olduklarının sanılmasına yol açabilir. İspanya'da, hâlâ, tugaylardaki yüz binlerce yabancı gönüllüden söz edilir. Bugün bile birtakım rakamlar saptama ve savaş koşullarını belirtme olanağı yoksa da, daha ciddî bir araştırma çok küçük bir sayı çıkaracaktır ortaya.

Kimdi bu savaşçılar? Nereden gelmekteydiler? Nasıl eğitilip sokulmuşlardı savaşa? Kökeninde, anlaşıldığı kadarıyla, bireysel olarak cumhuriyetçi milislere katılma yatmaktaydı. Sonra yabancılar yavaş yavaş birbirinden ayrı örgütlenen birliklerde toplandılar. Bu savaşçılar antifaşisttiler, özellikle Hitler ve Mussolini tarafından ülkelerinden atılan ve söz konusu diktatörlüklere karşı savaşlarına yeniden başlamak için bu fırsatı seçen Almanlarla İtalyanlar çoğunluktaydı. Ama ülkenin yakınlığından, sınırı geçmenin kolaylığından, Halk Cephesi'nin yeni zafer kazandığı iki ülke arasındaki doğal yakınlaşmadan ötürü Fransızlar

---

13. André Malraux, *Umut*'ta görevinin güçlüklerini çok iyi yazmıştır. Bu güçlükler, her şeyden önce, uçakların kötülüğünden gelmektedir. Bunlar çoğunluk arızalı "ordu artıkları"dır. Ama bir başka güçlük de, çoğunlukta olan "gönüllüler"le "kiralık askerler"in çatışmasından gelmektedir.

da epey kalabalıktı. Aslında bu bireysel katılımlar askerî güç dengesini ciddî olarak etkileyemiyordu ve çoğunlukla, zaten epey dağınık olan bir orduya yeni bir uyumsuzluk öğesi getirmekteydi.

Eylül sonundan başlayarak İspanya'ya yapılan yardımda bir örgütlenme başlangıcı görüldü, özellikle gönüllülerin toplanmasında ve ülkeye gönderilmesinde. Yönetici çekirdek Fransız Komünist Partisi sorumlularıyla İtalyan siyasal mültecileri arasından seçilecekti. Gönüllülerin toplanmasıyla görevli komite, Longo'ya göre, Allard takma adını taşıyan Giulio Ceretti tarafından yönetilmekteydi. Orta Avrupa'dan gelen gönüllülerin İspanya'ya ulaştırılmasını düzenleyen de, Josip Broz adını taşıyan ve geleceğin Mareşal Tito'su olan bir komünistti.[14] Luigi Longo –Gallo– Fransız Komünist Partisi örgütüyle birlikte gönüllülerin sınırdan geçirilmesi sorumluluğunu paylaşıyordu. 22 Ekim günü uluslararası tugaylar resmen doğduğunda, bilinen yollardan geçenlerin sayısı epey olmuştu. Ayın başında, İtalyan Longo, Polonyalı Wisniewski ve Fransız Rebière'in oluşturduğu üç kişilik bir komünist delegasyon, önce Azaña, ardından da Largo Caballero tarafından kabul edildi.[15] Bu üç kişi, sonunda, düzenli ordunun ilk tugaylarını kurmakla görevli Martinez Barrio'ya gönderildiler. Anlaşma kolayca gerçekleşti ve böylece 1936 Kasımında ilk uluslararası tugaylar ortaya çıktı.

TUGAYLARIN TOPLANMASI

Kuşkusuz, gönüllüler bireysel olarak başvurmaktaydılar. Bütün ülkelerden gelen bu gönüllü askerler Fransa'da toplanmakta, Pireneler sınırından küçük topluluklar halinde İspanya'ya geçmekteydiler. Aslında, gönüllü toplamakla görevli örgütlerin çeşitliliğine rağmen –sendikaların ya da sol partilerin merkezlerinde kurulan askere alma şubelerine yazılmaktaydı gönüllüler– işlemin tümünü denetleyen Komünist Parti'ydi. Gönüllüleri İspanya'ya götürme işini o üstlenmekteydi. Sınırı geçmek resmen yasaklanmışsa da, geçerken hiçbir önemli engelle karşılaşılmamaktaydı.[16] Perpignan'da, kentin içinde özgürce dolaşan uluslararası gönüllülerin toplandığı bir kışla vardı. Sadece 1937 yılının Şubat ayında, otuz beşten fazla kamyon hiçbir güçlükle karşılaşmaksızın sınırı geçmişti. Ayrıca Fransız Komünist Partisi, "France-Navigation" adlı bir deniz nakliyat şirketi görünüşü altında gönüllülerin taşınmasını sağlayan ikinci bir geçiş yolu kurmuştu. Longo, ilk gönüllülerden söz ederken, 500 kişinin Figueras üzerinden geldiğini, 500 kişinin de Marsilya'dan

---

14. Uluslararası tugaylarda görev alanlar dahil, pek çok kişi tarafından söylenenin tersine, Tito'nun İspanya'da hiç çarpışmadığını belirtelim.
15. Luigi Longo'ya göre, Largo Caballero'nun karşılaması soğuk olmuştur.
16. Fransız gazeteleri sınırda birtakım kişilerin tutuklandığını sık sık belirtmektedirler kuşkusuz; ama bunlar, anlaşıldığı kadarıyla, daha çok simgeseldir.

bindikleri *Ciudad de Barcelona* gemisiyle Alicante'ye vardığını açıklıyor. İspanya'nın bütün büyük kentlerinde yeni gelenleri karşılayan uluslararası tugay delegasyonları vardı. Ama geçiş yolu böylece çözümlendiği halde, gönüllülerden kurulu bir uluslararası ordunun oluşturduğu bu özgün güç özel sorunlar ortaya çıkarmaktaydı.

Görüldüğü gibi, tugayların sayıca önemini saptamak çok güç; belgelerin çoğu yitirilmiş, eski sorumlular bile sayılar üzerinde görüş birliğine varamıyorlar. Kuşkusuz, ortak eğilim bu rakamları abartmaktadır: Faşist ülkeler sistemli olarak "kızıl gönüllüler"in sayısını büyütmeye bakmışlar, ulusal antifaşist parti ve topluluklar bile çabalarını gerçekte olduğundan daha önemli gösterme eğilimi duymuşlardı. Victor Alba'ya bakılırsa, 1937 Haziranında 25.000 Fransız, 5.000 Polonyalı, 5.000 İngiliz ve Amerikalı, 3.000 Belçikalı, 2.000 Balkanlı, 5.000 Alman ve İtalyan, toplam olarak en az 45.000 yabancı gönüllü vardı İspanya'da. Az sayıda da olsa, 1938 başına dek gönüllülerin İspanya'ya akını sürdüğünden, bu devamlı gidip gelme hesaba katılırsa toplam 50.000'in altında bir rakam öne sürmemek gerekir. Aslında bu gerçek rakamların üstündedir belki. Bir tugayın 3.500 kişi olduğu düşünülürse –bu da en yüksek rakamdır, çünkü tugayların tam mevcutlu savaşa katıldığı pek az rastlanan bir olaydı–toplam 30.000 rakamına varılır. Kuşkusuz bu rakama bile ulaşılmamıştı. Malraux'nun görüşü, toplam gönüllü sayısının 25.000 kişiyi geçmediğidir. Aynı anda 15.000'den fazla yabancı gönüllünün savaşa katılmadığını söyleyen Vidal-Gayman'ın görüşü bu konudaki en yetkili kişilerden birinin görüşüdür. Bunların da on bin kadarı savaşçıdır ve tugayların en kalabalık olduğu 1937 ilkbahar ve yazı söz konusudur. Bu sayı giderek azalmıştı: Kayıplar ağır olmuştu –2.000 kadar ölü verildiği söylenebilir– ve pek çok gönüllü, yaralandığından, bitik düştüğünden ya da cesareti kırıldığından, yerini yeni gelenlere bırakmadan dönmüştü.

Bu 25.000 kişi içinde en kalabalık olanlar tartışmasız Fransızlardı. Yine de savaşçı yetenekleri, inandıkları dava uğruna verdikleri savaşın bedelini sürgünle ödemiş bulunan İtalyan ya da Alman göçmenlerin oluşturduğu birliklerin savaşçı yeteneğinin epey altındaydı. Bütün Avrupa'yı allak bullak eden ve savaş sanayisinin harekete geçirdiği bir ekonomik canlılığa rağmen izleri hâlâ görülen ekonomik krizin ertesinde, belli bir çıkar gözeterek İspanya savaşına katılan bir *lümpen-proletarya* vardı Fransa'da hâlâ. Kendilerine güvenmeden yola çıkan ve savaşların çetinliği karşısında çabucak bezen birtakım adamların Fransa'daki milliyetçi yanlısı gazetelerde görülen sözleri bununla açıklanabilir. En çok değişen de Fransız gönüllülerinin sayısı ve davranışlarıyla ilgili değerlendirmelerdi. 14 ve 14 *bis* sayılı tugaylar Fransızlardan oluşmuştu, ama 11. tugayda, *Paris Komünü* taburunda, 12. tugayda, Fransız-Belçika

tugayında ve 13. tugayda, *Henri Vuillemin* taburunda da pek çok Fransız vardı. Bu taburlar devamlı değiştirildiğinden, anın gerekliliklerine ya da uğranılan kayıplara göre yeni birliklere katıldığından, böyle bir sıralama da güçtür. Tugayların gerçek mevcudunu bulmak için Cumhuriyetçi İspanya Gönüllüleri Derneği'nin yaptığı çalışma bunların üçte birini Fransızların oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yani 10.000'den az insan demektir bu ve çoğunlukla Belçikalılarla da karıştırılmaktadır. Bu Fransız-Belçika gönüllü topluluğuna, Fransa ve Belçika'nın maden bölgelerinde toplanan Polonyalı gönüllüleri de katmak gerekir.[17] Onların da katkısıyla, İspanya'da savaşan Polonyalıların toplam sayısı 4.000 kişiyi bulmuştur.

Başka bir önemli gönüllü topluluğu da Alman ve İtalyan göçmenleri tarafından sağlanmıştı. Tugayların yönetiminde özellikle önemli bir rol oynamaktaydı bunlar. Aralarında, büyük çoğunluğu komünist olan siyasal yöneticiler de vardı. İtalyanlar ve Almanlar yöneticilerinin aşağı yukarı tümünü göndermişlerdi: İtalyanlardan sosyalist Pietro Nenni, komünist Luigi Longo ("Gallo") ve Di Vittorio (Nicoletti), cumhuriyetçi Pacciardi, Avusturyalı sosyalist Julius Deutsch, Alman komünistleri Hans Beimler ve Dahlem bunların başlıcalarıydı. Öteki ülkelerden, André Marty dışında, pek az "ulusal" sorumlu gelmişti, ama ikinci derecedeki yöneticilerin sayısı çok fazlaydı. Özellikle Fransızlar, Komünist Gençlik hareketinin yöneticilerini göndermişlerdi.

Geri kalanlar da Anglo-Sakson ülkelerinden gelen, *Lincoln* taburundaki İngiliz, Amerikalı ve Kanadalı gönüllülerdi ve her ulustan birkaç yüz kişi vardı aralarında. Bir de Orta Avrupa gönüllüleri, özellikle Yugoslavlar, ama ayrıca Macarlar, Çekler, Bulgarlar, hatta Arnavutlar söz konusuydu ve her türlü yoldan, bazen yürüyerek gelmişlerdi bunlar. Daha da uzaktan, Asya ya da Afrika'dan gelenler de vardı. Toplam olarak 53 ülke tugaylarda temsil ediliyordu.[18]

---

17. Kısa süre önce gelen bu göçmenler, sığındıkları ülkede kendilerini yabancı hissederek, ancak sendika ya da parti içinde hayat bulmuşlardır çoğunlukla.

18. Uluslararası tugayların "eskilerinden" pek çoğu, daha sonra partileri içinde ya da partinin zaferinden sonra devlet yönetiminde çok yükseleceklerdi. Şimdiki Doğu Alman yöneticileri arasında, Heinrich Rau'nun ve İspanya'da "Richard" adıyla bilinen polis şefi general Staimer'in adını verelim. Macarlar arasında, ünlü bir duruşma sonucu asılmadan önce ülkesinin İçişleri Bakanlığı'nı yapan ve İspanya'da Firtos adıyla teğmenlik ve komiserlik görevlerinde bulunan Laszlo Rajk'ın, İspanya'da binbaşı Çapayev diye bilinen general Szalvai'nin 1956 ayaklanmasından sonra Macaristan Devlet Başkanlığına getirilen Ferenc Muennich'in adlarını belirtelim. Polonyalılar arasında Vacek adıyla İspanya'da bir tabura komuta eden ve 1956 yılında güvenlik birliklerinin başında Gomulka'yı iktidara getirecek olaylarda büyük rol oynayan general Komar bulunmaktadır. Yugoslav partizanların askerî ve siyasal yöneticiliğini yapacak olan Gosnjak, Rankoviç, Vlahoviç, uluslararası tugayların eski görevlileridir. Fransızlar, Direniş hareketinin çekirdeğini oluşturacaklardır: 1942'de kurşuna dizilen Rebière, İspanya'da teğmen olarak bulunan ve albay Fabien adıyla bilinen Pierre Georges, siyasal komiser ve daha sonra albay Rol adıyla ünlenen Tanguy; Ulusal Cephe içinde 1944 Korsika ayaklanmasının örgütleyicisi, François Vittori başlıcalarıdır. Daha sonra partiden atılan ve Fransız Komünist Partisi'nin

Birlikler gibi komutanları da değişik uluslardandı, Fransız ve İtalyandılar çoğunlukla, ama Alman, Macar ya da Polonyalı komutanlar da vardı. En önemli yerlerdeki subaylar, umulanın tersine, Orta Avrupa kökenliydiler genellikle. Büyük çoğunluğu komünistler oluşturmakta, bu da bir Nenni ya da Pacciardi'nin[19] dikkati çekmesine yol açmaktaydı. Büyük bölümü 1914-18 savaşına katılmıştı, bazılarının mesleği subaylıktı. Moskova'da eğitim görenler de vardı aralarında. Bazen her iki eğitimden geçenler de görülüyordu. Hans Kahle (yarbay Hans), Wilhelm Zaisser (general Gomez), Macar Mate Zalka (general Lukacsz), Polonyalı Karol Swierczewski (general Walter), 1914-18 arasında savaşmış, daha sonra komünist militanlar arasına katılmış ve zaman zaman Sovyetler Birliği'ndeki Harp Akademilerinin derslerini izlemiş kişilerdi. Daha sınırlı siyasal sorumluluklara sahip bu tür eski savaşçılar arasında, Fransız Dumont,[20] Alman yazarı Ludwig Renn, Regler, Béla Kun'un eski yoldaşı Macar Gal sayılabilir. Çağdaşlardan pek çoğunun Madrid savunmasının kahramanı olarak tanıttıkları, uluslararası tugay komutanlarının en az gizemli ve en ünlü kişisi general Kleber de bunlar arasındaydı.[21]

---

bir ara sekreterliğini yapan Auguste Lecoeur ve geleceğin senatörü Jean Chaintron (Barthel) da İspanya iç savaşına katılan Fransızlar arasındadır.

19. Regler'in deyimiyle "o cumhuriyetçi büyük senyör" Randoifo Pacciardi'nin görevden alınması ve İspanya'dan ayrılması pek çok savaşçının gözünde komünistlerin artık açık bir biçimde tugaylara el koymalarının kanıtı oldu. Kendi milislerinin tanıklıklarından ve onlar tarafından yöneltilen suçlamalardan yola çıkarak, Antonia Stern, Hans Beimler'in NKVD'nin kışkırtması sonucu öldürüldüğünü söyleyebildi. Stern tarafından toplanan belgelerden, Beimler'in gerçekten, yönetimi eleştiren ve "gizli servislere" çok karşı olan muhalif Almanlarla ilişkide bulunduğu ortaya çıktı. Bu koşullarda, cinayet varsayımı epey akla yakındı. Ama gerçek kanıtlarla da kesin olarak ortaya çıkarılamadı.

20. Hans Kahle, eski subay, 1919 yılından beri komünist militan; Zeisser, Ukrayna'da birliklerinin başında devrimcilerden tarafa geçen bir subaydı; her ikisi de Rusya'da kalmışlar ve Almanya'daki gizli komünist hareketin askerî örgütünde çok önemli görevler almışlardı. İlk dünya savaşına katılmış eski bir subay, 1919 Macar devriminde Béla Kun'un arkadaşı olan Zalka, Gallen ve Borodin'le birlikte, Çin'de askerî danışmanlık yapmıştı. Çok sonraları komünizmi seçen Jules Dumont da eski bir yüzbaşıydı ve Etiyopya'da Mussolini kuvvetlerine karşı çarpışmıştı.

21. İspanya'da general Kleber adıyla üne kavuşan adamın gerçek adı, sanıldığı kadarıyla Manfred Stern'dir. Ypsilon'a göre, Birinci Dünya Savaşında Rusya'da tutsak edilen ve komünizmi seçen bu eski Avusturyalı subay, Almanya'daki gizli askerî örgütte militan olarak görev almış, 1927 yılında Çin'de askerî danışmanlık yapmış, daha sonra 1935 yılında Japonlara karşı Uzak Doğu birliklerine komuta etmişti. Cox da onun özgeçmişini böyle vermekte, ama 1919 yılında müttefik kuvvetleriyle Rusya'ya gelen ve Avusturya uyruğunu seçen bir Kanadalı olduğunu söylemektedir. Pacciardi, Kanadalı olduğunu söylediğini ama Almana benzediğini yazmaktadır. Fisher'e göre, İkinci Dünya Savaşı öncesi, Moskova'daki temizlik hareketi sırasında öldürülmüştür. Colodny ise 1940 Rus-Fin savaşı sırasında Mannerheim hattını yaran Rus birliklerinin komutanı yapmaktadır onu. Ama Grigoryeviç diye de anılan ve temizlik hareketi sırasında öldürülmeyen öteki general Stern'le karıştırmamakta mıdır bu kişiyi?

ALBACETE ÜSSÜ

Tugayları örgütleyenlerin karşısına çıkan ilk sorun, daha sonra İspanyol ordusuyla bütünleştirmek üzere bu türdeş olmayan güçlere belli bir birliktelik kazandırmaktı. Gönüllüler, İspanya'ya geldiklerinde, kökenlerine ve yeteneklerine göre dağıtımlarının yapılmasını sağlayacak toplanma ve eğitim merkezleri bulmalıydılar. Albacete merkezinin kurulması öncelikle bu role cevap veriyordu:

Kent bir rastlantı sonucu seçilmemişti: 5. Alay burada bir üsse sahipti. Longo, Vidali'nin (binbaşı Carlos) yardımıyla ilk uluslararası gönüllüleri barındıracak yerleri hazırlamıştı. Gitgide daha çok sayıda gelen adamların barındırılması ve beslenmesi için gerekli araçları sağlamak amacıyla, İspanyolların da yardımıyla hemen bir kurmay heyeti oluşturuldu. İlk günler işler yolunda değildi ve "yıkanmak için su bile yoktu" Yine de, yavaş yavaş, en önemli sorunlar çözümlendi.

Özellikle Fransızlardan oluşan Albacete kurmay heyeti, İspanyol askerî yetkilileriyle devamlı ilişkilerini sürdürerek hareket etmekteydi: Uluslararası tugaylar, İspanyol komutanlığının isteği ya da emriyle tehlikenin en büyük olduğu yerlere gönderilmekteydi. Doğal olarak, Albacete'de de Halk Ordusuna özgü ikili iktidara –askerî komutanlıkla siyasal komiserlik– rastlanıyordu. Askerî sorunlar Fransız subaylarının, özellikle de Vital Gayman'ın ("binbaşı Vidal") yetkisindeydi, siyasal yönetim Di Vittorio, Longo ve özellikle André Marty tarafından sağlanmaktaydı. Marty, "insanları yönetme"nin söz konusu olduğu bu çok önemli görevi militanlık hayatına ve eski devrimci ününe borçluydu. Ama uzun yıllar "Karadeniz isyancısı" olarak tanınan bu kişi, kendisini eleştirenlerin pek çoğunca "Albacete kasabı" diye anılmıştır.[22] Cinayetlerine inanmak istenmese de, bu "kavgacı yaradılışlı somurtuk ihtiyar"ın böylesine çeşitli askerlerden oluşan birlikler için ideal yönetici olmadığını kabul etmek gerekir. Yine de Gayman, siyasal görevlerinin dışına çıkmadığını, ne subayların atanmasına, ne de harekâtın yönelimine karıştığını belirtmektedir.

Üs kısa sürede "özgürlük savaşçıları"nın karşılandığı bir merkez olmaktan çıkacaktı. Bir yandan cephedeki ya da kurulmakta olan bir-

---

22. Belçikalı gönüllü Nick Gillain, *Le Mercanaire* adlı kitabında, onun binbaşı Delesalle adlı bir Fransız subayını mahkûm eden –belki CNT'ye bağlı kollarla ilişki kurmak suçundan– ve boş yere kurşuna dizdiren Savaş Kuruluna başkanlık etmekle suçlamaktadır. Pencheniati de, Cambrils'de direnemeyip çekildikleri için küfür yağmuruna tuttuğu dört askerin protestosu karşısında onları eliyle öldürdüğünü söylemektedir. Ernest Hemingway 'Çanlar Kimin için Çalıyor' adlı romanında çok saydam olan Massart adı arkasında, onun pek kıvanç duyulmayacak bir portresini çizmektedir: Kuşkucu, yeteneksiz, otoriter ve kaba bir adamın portresidir bu. Albacete'de onun emrinde çalışan Fisher, en az ötekiler kadar serttir Marty'ye karşı. Regler'e gelince, Marty hakkında şunları yazmaktadır: "Bağışlanabilecek yeteneksizliğini iflah olmaz bir kuşkuculuğun ardında gizliyordu." André Marty konusundaki gerçeğin saptanması çok güçtür, çünkü Fransız Komünist Partisi'nden atılmasından sonra kendisine yöneltilen bu saldırılara partili arkadaşları da katılmıştır.

likler için bir seferberlik merkezi, öte yandan da bir eğitim merkezi ve çeşitli hizmetlerin genel yönetim yeri olacaktı. Yakınında eğitim kampları, subaylar ve siyasal komiserler için bir askerî okul kuruluyordu. Hizmetler değişik ve çok çeşitliydi, araçların onarıldığı bir atölyeye ve daha sonra bir el bombası fabrikasına rastlanmaktaydı burada. Bir süre, iç savaşın ilk günlerinde başıboş kalan ve aylardan beri gezindikleri Estremadura'dan getirilen hayvanlarla dolu bir parka bile rastlanacaktı. Yine de, daha önemli olan hizmetler posta ve ulaştırma hizmetleriydi. Kırk kadar dilde yazılan mektupların postada sansürden geçirilmesi çetrefil sorunlar yaratıyordu. Başlangıçta hiç denebilecek durumdaki ulaştırma hizmetleri –"üç motosiklet ve birkaç eski araba"– düzelecekti: Otomobillerin bakımı Renault ve Citroën fabrikalarının eski işçileri olan gönüllüler tarafından mükemmelen yapılacaktı.

En önemli olan da sağlık hizmetleriydi. Kuşkusuz İspanyol hastaneleri vardı, ama bunlar Madrid'de toplanmıştı ve başkentin bombalanmasından ötürü bu durum gerçek güçlükler çıkarmaktaydı. Yabancı yaralıların çoğunlukla kendilerini anlamayan İspanyollar arasında tek başlarına kalmaları, moralleri üzerinde kötü etkiler yapmaktaydı. Önceleri onlara Madrid hastanelerinde özel koğuşlar ayrılmıştı. Sonra da bir araya getirilmelerine çalışılmıştı. Ekim ayından başlayarak, önce doktor Rouquès'in, daha sonra da doktor Neumann'ın yöneteceği altı doktor sağlık hizmetlerini örgütlediler, sahra hastaneleri, cankurtaranlar, yaralıların cephe gerisine aktarılmasını sağlayan ekipler kurdular. Struzelska adlı kadın doktor uluslararası Murcia hastanesini ve aynı bölgede bu hastaneye bağlı olan dört merkezi örgütledi. Dinlenme merkezleri kuruldu. Cankurtaranlar ve sağlık gereçleri Paris'ten gelmekteydi. Gönüllüler, bütün bu işlerin gerçekleşmesini sağlamak için, bir süre aylıklarının üçte ikisinden vazgeçtiler.[23]

TUGAYLARIN ÖRGÜTLENMESİ

Biz burada sadece tugaylara özgü sorunlar üzerinde durduk, oysa örgütlenmeleri ve silahlandırılmalarıyla ilgili sorunlar öteki cumhuriyetçi birliklerde de aynıydı. Piyade tugaylarının yanı sıra, uluslararası topçu birliklerinin, *Gramsci*, *Anna Pauker* ve en eskileri olan *Skoda* bataryalarının da bulunduğunu belirtmekle yetinelim.

Komuta konusuna gelince, cumhuriyetçi ordunun tümünde olduğu gibi uluslararası tugaylarda da, siyasal komiser ve birlik komutanı arasında açık seçik bir ayrım yapılmamıştı hiç. Başlangıçta, komiserin buradaki görevi gözetimdi: Özel bir üniforma giyiyordu. Rolünün öne-

---

23. Bu bilgilerin önemli bölümü Longo'nun kitabından alınmıştır.

mi kişiliğine göre değişmekteydi. İlginç nokta, başlangıçta komiserin özellikle tugaylarda güç olan insan sorunlarıyla uğraşması gerekirken, sonunda komutan yardımcısı durumuna gelmesi, maddî sorunları, yaralıların cephe gerisine taşınmasını, sağlık ve posta hizmetlerini, iaşe sorunlarını üstlenmesiydi. Savaşın sonuna doğru, komutanlıkla siyasal komiserlik aşağı yukarı her yerde birbirine karıştı, cumhuriyetçi ordunun geri kalan birliklerinden çok daha açık ve seçik bir biçimde klasik ordulara özgü komuta birliği sağlandı.

Tugaylarda görev alan tecrübeli subaylar da, sonunda birçoğu uluslararası tugaylar saflarında çarpışacak olan İspanyol savaşçılarının eğitimine büyük ölçüde katkıda bulundular. Bunun nedeni, önce anın gerekliliklerine ve gitgide artan gönüllü sayısına göre örgütlenirken, daha sonra gönüllü sayısı azaldığından giderek değişim geçirmeleriydi. Daha başlangıçta, eğitim ve komuta kolaylığı nedeniyle, tugayların kurmay heyeti savaşçıları ülkelerine göre bir arada toplamaya çalıştı. Böylece *Thälmann* ve *Edgar André* taburları Alınanlardan ve birkaç Avusturyalıdan meydana gelecekti. İlk savaşçı birliklerden olan ve Guadalajara savaşında sonucu etkileyici bir rol oynayan *Garibaldi* taburu sırf İtalyanlardan kuruluydu. Ancak bütün savaşçıları böyle bir araya toplama olanağı yoktu, bazı ulusların gönüllü sayısı türdeş birlikler kurulmasına olanak tanımamaktaydı çünkü. Öte yandan, gönüllüler geldikçe birliklere katılmaktaydılar ve bu da ancak eğitim görmekte olan birlikler için söz konusuydu. Böylece *Gastone-Sozzi* taburu İtalyanlardan ve Polonyalılardan kurulacaktı. 14. tugayın 9. taburu "dokuz uluslu tabur" diye biliniyordu. İtalyan Pencheniati bize, komutanlığını Bulgar Grebenaroff'un ve siyasal komiserliğini Alman Furman'ın yaptığı[24] *Dimitrov* taburundan söz etmektedir. Bazen tugaylar bile en kısa zamanda cepheye gitmek üzere ivedi kurulduğundan, büyük birlikler için güçlük daha da çoktu. Bu nedenle 12. Tugay, başlangıçta, Alman *Thälmann* taburu, İtalyan *Garibaldi* taburu ve Fransız-Belçika taburundan kuruluydu. Daha sonra yeni bir gruplaştırmaya gidilecek, *Thälmann* ve *Edgar André* 11. Tugay bünyesinde birleşirken, 14. Tugay sırf Fransız taburlarından oluşacaktı. İlk savaşta uğranılan ağır kayıplar, Albacete kurmay heyetini tamamen yeniden kurulmak zorunda bırakarak hareketi hızlandırmıştı. Daha 1938 Kasımında, *Paris Komünü* taburu, iki takımın mevcudunu yitirmişti. 12. Tugay, 28 Aralık 1937'den 31 Aralık 1937 gününe dek Teruel'de mevcudunun yarısını yitirmişti. Bazı birlikler böylece ortadan kalkmaktaydı: *Louise-Michel* taburu ilk çatışmaların ardından Henri Vuillemin taburuyla birleştirilmişti. Bu

24. Anlaşmak için Rusça konuşmak zorundadırlar.

değişiklikleri hesaba katarak ve AVER[25] tarafından hazırlanan uluslararası tugayların tablosuna dayanarak, 1936-37 yıllarında beş uluslararası tugayın devamlı cephede bulunduğu sonucu çıkarılabilir: Komutanlığını Kleber'in ve siyasal komiserliğini Beimler'in yaptığı 11. Tugay, komutanlığını Lukacsz'ın ve komiserliğini Longo-Gallo'nun yaptığı 12. Tugay, Zaisser-Gomez komutasındaki 13. Tugay, Walter komutasındaki 14. Tugay ve Gal komutasındaki 15. Tugay. Bazı uluslararası birlikler doğrudan İspanyol ordusuyla birleşecek, birtakım İspanyol askerleri de tugayların saflarında çarpışacaklardı: Longo'ya göre, bu amaşgam daha 1937 Martında gerekli olmuştu.

Böylece tugayların cumhuriyetçi ordu içindeki ikili rolü ortaya çıkmaktadır. Yiğitlikleri ve coşkularıyla, en güç savaşlara katılmaya hazır seçkin birlikler oluşturmuşlardı. Direnme yetenekleri ve savaşçılıklarıyla bir örnek ve bazı yönlerden bir okul olmuşlardı. Yine de, sayıca az oluşları sınırlı cephelerde savaşa katılmalarına yol açtı. Özellikle Kuzey cephesinin yıkılmasından sonra çabaları boşa çıkacaktı. Ayrıca, İspanyol Cumhuriyetinin savunulması için 1936-37 yıllarında görülen büyük coşkunluk yenilenmeyecekti: Komünist partileri, 1937 yılından başlayarak "antifaşizm" adına gönüllü toplama işinden vazgeçeceklerdi. Yine de uluslararası tugayların varlığı bir olgudur, pek çok önemli savaşın sonucu üzerinde de önemli bir rol oynamışlardır. Bu nedenle Gustav Regler gibi bir adam, Komünist Parti'den ayrılmasından ve seçtiği sürgün hayatının dayandığı düşlerin yıkılmasından sonra, bugün bile, uluslararası tugayların coşku dolu kardeşliğinin anısını kayıtsız şartsız yüceltebilmektedir.

25. Cumhuriyetçi İspanya eski gönüllüleri.

Dördüncü Bölüm

Kuzeyin Ele Geçirilmesi

Kuzey cephesini Fransız sınırı üzerinden her türlü iaşe olanağından yoksun bırakan San-Sebastian ve Irun'un düşmesinden beri, Bask ülkesine karşı gerçekten önemli hiçbir girişimde bulunulmamıştı. Mola'nın en sağlam örgütlenmiş güçleri Madrid üzerine yöneltilmişti. Aylar boyu, ne cumhuriyetçiler ne de milliyetçiler yanında önemli ve iyi silahlandırılmış birliklere rastlanabilmişti. Savaşçıların sayısı Biskay'dan Galiçya'ya kadar uzanan bir cephenin savunulmasına bile elverişli değildi. Çarpışmalar bu cephenin bazı kesimlerinde alevleniyor ve sönüyordu. Bu kesimlerin birbiri ardına düşmesi –Biskay, Santander, Asturia bölgesi–yıl boyunca milliyetçi saldırının aşamalarını belirleyecekti.

KUZEY CEPHESİ

İlk bakışta, iki sağlam direniş bölgesiyle karşı karşıya bulunulduğu sanılabilirdi. Ama bu iki bölgenin siyasal rejimi birbirine taban tabana zıttı: Bask ülkesi tutucu ve Katolikti, ama ulusal istekleri onu cumhuriyetçilerle birleştirmişti; Asturia da 1934 Ekiminde olduğu gibi 1936 Temmuzunda da devriminin kalesiydi; iki sağlam bölgeyle çelişen güçsüz bir kesim kalmaktaydı ortada: Santander. Bu kentin savaş komitesi, sayıca az ve özellikle silahları yetersiz birliklerle cephenin en geniş bölümünü savunmak gibi çözümü olanaksız bir sorunla karşı karşıyaydı. Bu kesimin zayıflığı anarşistler ve sosyalistler arasındaki çekişmeler yüzünden daha da artıyordu.

Sonucu etkileyen çarpışmaların Bilbao çevresinde geçmesi, Bask direnişinin etkisi ve yabancı ülkelerdeki yankıları, bu üç merkezin bir arada yaşamak zorunda oluşunu fazlaca gizlemekteydi. Askerî komutanlığın birleştirilmesi için 1937 yılının ortasını beklemek gerekecekti ki, bu alanda da gerçek bir anlaşma bulunmadığının yeterli kanıtıydı bu olay. Caballero tarafından Asturia bölgesine gönderilen yüzbaşı Ciutat ve Bask ülkesine gönderilen general Llano de Encomienda, aylardan beri Rus uzmanların yardımıyla birliği kurmaya çalışmış, ama bunu başaramamışlardı. Birbirine benzeyen "askerîleştirilmiş" birlik görü-

nüşü altında kuvvetler ayrı ayrıydı: asker papazların görev aldığı, tek tip giysiden ve siyasal komiserden yoksun üniformalı birlikler, "Bask milisleri"; partilerin ve sendikaların denetledikleri "Asturia milisleri."[1]

Üç kesim için birleştirilmiş bir askerî komutanlık bulunmadığı gibi, bir bölgeden ötekine kuşku ve zıtlaşma da söz konusuydu: Asturia devrimcileri "tutucu" Basklara düşmandı, Basklar da Santander ve Gijon'un "anarşizm"ine kuşkuyla bakmaktaydılar.

Güçlükler, daha 1936 yılının Ağustos ayında başlamıştı. Asturia bölgesinde papaz ve rahibe avı yaygındı. Kiliseler yıkılmakta ya da kapatılmakta, ibadet yasaklanmaktaydı. Bask ülkesinde ise, tersine, kilise bütün özgürlüklerini korumuştu ve halk üzerinde olduğu kadar, birçok Katolik bakanın yer aldığı hükümet içinde de büyük etkisini sürdürmekteydi. Aguirre tarafından edilen yemin, Başkanın "inançlı halkın ve Baskların temsilcisi" olarak davranacağı üzerinde durmaktaydı. Asturia bölgesinde baskı altında tutulan papazlar ve müminler, CNT militanlarının kutsal cumayı bayram günü sayan kararnameyi şiddetle protesto ettikleri Bask ülkesine sığınmaktaydılar. Asturia bölgesinde, madenler ve fabrikalar denetim altındaydı, bir sürü işletmeyle birlikte küçük ticaret bile kolektifleştirilmişti. Bask ülkesinde mülkiyete dokunulmamıştı. Asturia'da devrimi "Hükümet-Komiteler" yönetirken, Euzkadi "savunma cuntaları" her yerde *normalidad*'ı yerleştirmeye çalışmaktaydı. Gijon dışında, Asturia bölgesinde pek az Sivil Muhafız kalmıştı. Oysa Santander ve Bask ülkesinde bunların sayıları çoktu. Bölgesel iktidarlar cumhuriyetçi devletle bütünleştirildiğinde, Asturia Konseyi'nde anarşistler yine vardı; Bask hükümetinde bir tek anarşist olmayacaktı.[2] Aguirre hükümeti devrime karşı çıkmıştı. Asturia bölgesinde "temizlik hareketi" çok sert olmuş, Euzkadi hükümetiyse hedef olarak "kişilerin ve mallarının güvenliği"nin korunmasını seçmişti. Cephe gerisini silahtan arındırmış, ordu ya da poliste görevli bulunmayan kişilerin silah taşımalarını yasaklamış, "durumun gerektirdiği" kadar polisi görevlendirme hakkını kendine ayırmıştı.

Bu koşullarda, "İspanya Konfederasyonu"[3] diye adlandırılabilecek iki bölge arasındaki işbirliğinin güçlüklerle karşılaşmasına şaşmamak gerekirdi. Cumhuriyetçi güçlerin yetersizliğinin henüz açık seçik ortaya çıkmadığı bir dönemde, askerî alanda hiçbir bağlantı sağlanmadığından, çabaların dağılması her türlü girişimi başarısızlığa mahkûm ediyordu.

---

1. Asturia bölgesi Savunma bölümü komünist Ambou, kurmay başkanlığı Ciutat tarafından yönetilmekteydi. Gonzalez Peña (sosyalist), Juan José Manso (komünist) ve Gonzalez Matlada (CNT) komiserdiler.
2. Bask hükümetinde dört milliyetçi, üç sosyalist, iki cumhuriyetçi, bir komünist bulunmaktaydı; Asturia Konseyi'nde dört anarşist (ikisi CNT'den, biri FAI'den, biri Anarşist Gençlik hareketinden), dört cumhuriyetçi, iki sosyalist, iki komünist, iki JSU üyesi vardı.
3. Carlos Rama ile karşılaştırınız.

Basklar, Ekimde Madrid'i rahatlatmak amacıyla Alausa'ya karşı girişilen harekâtı desteklememekle suçlamaktaydılar Asturialıları. Asturialılar da, cephane ve az sayıda ağır araç gereçle, Solchaga komutasındaki kol yetişmeden önce Oviedo'yu Ekim ayında ele geçirebilecekleri karşılığını vermekteydiler. Kuşkusuz, Bask taburları, Şubat ayında Asturialıların Oviedo'ya karşı giriştikleri büyük saldırıya katılmışlardı,[4] ama Kuzey cephesinin geri kalan bölümünde süren durgunluk, milliyetçilere, bu saldırıyı başarıyla önleme olanağı vermişti.

İşbirliği ekonomik alanda da gerçekleşmemişti. Oysa Kuzey, fabrikaların çalışma konularının değiştirilmesiyle güçlü bir savaş sanayinin yaratılmasına olanak tanıyacak tek sanayi bölgesiydi. Ama Asturialılar kömürü, Basklar demiri ellerinde tutmaktaydılar: Tartışmalar ve serzenişlerle değerli aylar geçip gidecekti.

Kuşkusuz merkezî hükümet anlaşmazlıkları gidermeye çalışıyordu. Birkaç kere Aguirre'ye, CNT temsilcilerini hükümete alması öğütlenmişti. CNT sorumluları da Euzkadi'ye bağlı arkadaşlarından "beceriksizliklerden" kaçınılmasını istemekteydiler. Ama Kuzey hiçbir maddî yardım görmemekte, bu da Madrid ve Valencia Konseylerini her türlü etkililikten yoksun bırakmaktaydı. Caballero, *Anılar*'ında, hava yardımı isteyen Aguirre'nin kaygılı telgraflarından söz etmekte, Bask ülkesi başkanının umutsuzluğuna değinmektedir. Asturialılar da savaş araç ve gerecinin yetersizliğinden yenilgiye uğradıklarını açıklamaktaydılar. Tek önemli katkı Rus silahlarının gelişi olacaktı. Ama 15 avcı uçağı, 5 top, 15 zırhlı araç, 200 ağır makineli ve "Kırım savaşından kalma" 15.000 tüfek[5] 35.000 asker için çok azdı ve 1937 saldırısı sırasında gülünç denecek kadar yetersiz kalmıştı.

Tehlike karşısında, Baskların ve Asturialıların tutumları taban tabana zıttı. Asturialı milisler, bütün benzerleri gibi, düz arazide kötü savaşmaktaydılar. Ama sokak savaşlarında, kentlerin ve köylerin tüm evlerine sımsıkı yapışmayı bilmekteydiler. İçinde bulundukları savaş onlar için bir ölüm kalım sorunuydu ve dinamit son sözleriydi.[6] Yıkımdan çekinmemekteydiler ve milliyetçilerin elinde yıkıntıdan başka

---

4. 1 Mart günü, Bask milislerini örgütleyen Candido Saseta Echevarria, Oviedo önünde öldürüldü. Onun ölümünü yorumlayan Lizarra, Baskların, Asturia'da isteksiz savaştıklarını gizlememektedir.

5. Aguirre'ye göre Baskların başkanı, yine de, Rus pilotlarının ve komutanları general Yansen'in değerini belirtmektedir.
Milliyetçi Bask yöneticisi Monzon, Ekim ayında Hamburg'da, ayrıca 5.000 Çek tüfeği ve 5 milyon mermi satın almayı da başarmıştı. Asturialıların silahlanması konusunda bir rakam yok elimizde. Anlaşıldığı kadarıyla Basklardan da kötüydü durumları ve Oviedo kuşatması Asturia saflarında büyük kayıplara yol açmıştı. Onlara da Çek silahları – özellikle tüfek– verilmişti Meksika tarafından. 19 Ekim günü de, *Reina* adındaki buharlı gemi eski Fransız tüfekleri getirmişti.

6. *La Depêche de Toulouse* gazetesinde (4 Ekim 1937) çıkan Asturialı bir milisin mektubuna bkz. "Onlar geçemedikçe ölümün ne önemi var, geçerlerse de ölüm ne önem taşır."

bir şey kalmamasını istiyorlardı. Onların gözünde, terör, cephe gerisinin tek dayanma yoluydu. Teslim olmaktan söz eden herhangi bir kişiyi oracıkta öldürmekten çekinmeyeceklerdi. Bombardımanlara, darbecilere yakınlık duyan ya da sadece kuşkulu görülen "rehinelerin" yığınlar halinde öldürülmesiyle karşılık vermeye hazırdılar.

Basklar, aynı koşullarda, çok daha değişik tepkiler göstermekteydiler. Dinsel inançlara ve siyasal görüşlere saygılıydılar, "İyi bir Katolik" gibi davranmak başlıca kaygılarıydı. Bir suçsuzu öldürmektense bir sanığı salıvermeyi yeğliyor, kilit noktalarda kuşkulu ya da sadece ılımlı kişileri tutuyor,[7] cepheyi savunmak kadar, komşularının elindeki "rehineler"in hayatını korumayı da düşünüyorlardı.[8] Özellikle de savaşın amacı onlar için aynı değildi: Halk Cephesi'nin geçici müttefiki olan Bask Ulusal Partisi yöneticileri, onların parasal destekçileri ve askerî birlikleri, diğer "antifaşist" savaşçıların ne ideolojisini ne de görüşlerini paylaşmaktaydılar. Bask ülkesinin o günkü durumu ve özgürlükleri için savaşmakta, boş bir savaş uğruna her şeyin yıkılmasını kabul etmemekteydiler. Bask burjuvazisi, Franco'nun zaferi kazanması halinde geleceğin kendisi için kapalı olmadığını, yıkımdan kurtulan fabrikalar ve madenler yeniden işlemeye başladığında hizmetlerine gerek duyulacağını biliyordu. İngiliz ortaklarının kendisini koruyacaklarına güvenmekteydi. Son olarak da Katolik dayanışması, bir uzlaşma değilse bile darbeciler tarafından gözetilme, çıkarlarının en azından bir bölümünü kurtarma umudunu beslemesine yol açmaktaydı.

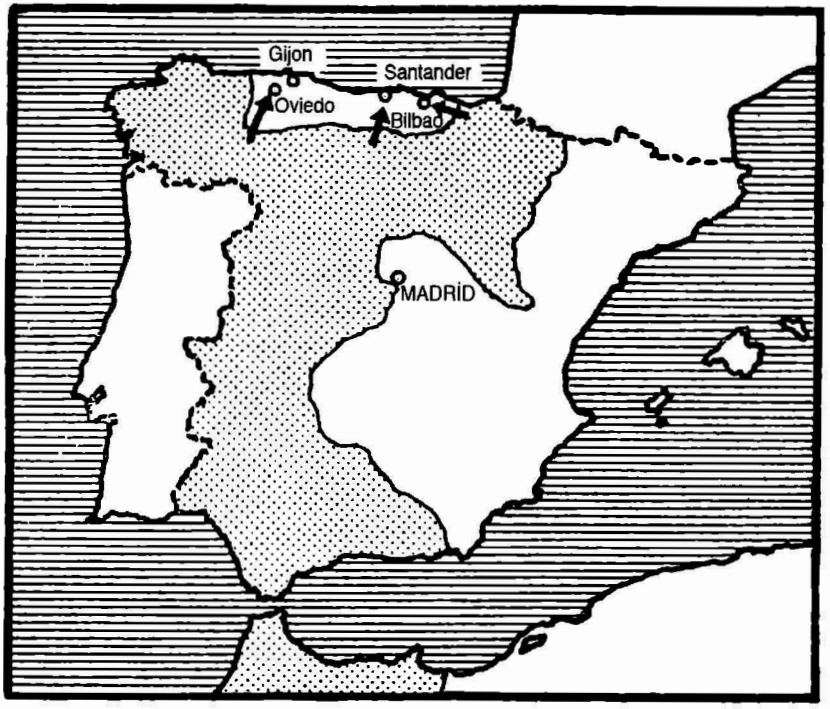
İki ayrı cephedeki savaşın kendine özgü mantığı vardı. Devrime boyun eğmeme, kentlerin halkını, anıtları ve sanayi kuruluşlarını sokak savaşlarının acımasızlığının ve kaçınılmaz misilleme hareketlerinin eline bırakmama isteği, Basklar'ın bir bölümünü, gerektiğinde güç kullanarak sonuna dek direnmeye ve yıkım yanlılarına karşı çıkmaya sürükleyecekti. Bu işte, cumhuriyetçi bozgunu hızlandırmanın yolunu bulan gizlenmiş Falanjistler ya da fırsatçılar onları geride bırakacaktı.

BILBAO SEFERİ

Madrid önünde uğradığı birbirini izleyen yenilgilerden sonra, kolay bir zafer kazanabileceği düşüncesi, general Franco'nun kuzeye dönme kararını vermesine yol açabalirdi. Ama başka öğelerin de etkisi olmuştu kuşkusuz. Önce, Madrid çarpışmaları uzun bir savaşa hazırlanmak gerektiğini kanıtlamıştı. Artık bir cumhuriyetçi ordu vardı.

---

7. Düşman Bilbao'ya yaklaştığı sırada, askerî sansür şefi albay Annex'in yaptığı açıklamayla karşılaştırınız (bu olay Steer tarafından aktarılmaktadır). "Kendimizi öldürtmenin ne anlamı var?" diyen Annex düşman saflarına geçerek aynı göreve devam etmiştir.
8. *Times* gazetesine göre.

Kuzeye Doğru Taarruz. Mart-Eylül 1937

Başkenti ele geçirerek savaşı kazanma olanağı bulamayan Franco, bir genel saldırıyla zafere ulaşmayı düşünemezdi. Yedekleri çok güçsüzdü, yakın geçmişteki çarpışmalarda uğradığı kayıplar şimdilik bir yıpratma savaşı fikrini de uzaklaştırmaktaydı. Savaşın sonuna dek başvurulan taktik, saldırıya geçip cumhuriyetçi İspanya'yı bölge bölge ele geçirmek olacak, bu da sınırlı bir cepheye önemli araç ve gereç yığınağı yapılmasını sağlayacaktı. Kuzeyin yalnızlığı, doğal olarak onu böyle bir iş için biçilmiş kaftan kılmaktaydı. Üstelik Kuzeyin ele geçirilmesinin, savaşın devamını kesinlikle etkileyecek ekonomik bir değeri de vardı: İspanyol metelürji sanayisinin en önemli bölümü buradaydı. Bu bölgenin milliyetçilerin eline düşmesi, gelecek uluslararası pazarlıklar açısından da önemliydi. Demir cevherine gerek duyan Almanya'nın elinden böyle bir harekâtı desteklemekten başka bir şey gelmezdi. Aynı cevheri kullanan İngiltere, ister cumhuriyetçi olsun ister Francocu, bölgede yerleşen otoriteyi görmezlikten gelemezdi.

General Mola, en önemli ve en kolay gerçekleştirilebilecek harekâtla, Biskay yöresinin ele geçirilmesiyle görevlendirildi. Kuvvetleri, 1937

yılının başında durgun bir dönem geçirmişler ve yeniden düzenlenmişlerdi. Milliyetçi saldırı sırasında devamlı ön safta bulunan ve Bilbao'ya giden geçitleri korumak için Sierralarda toplanan Bask birliklerine –bu birlikler Asturia bölgesinden ve Santander'den gelen birkaç tugayla takviye edilmişti– sayıca eşit, belki de üstün olan dört Navarra tugayından oluşuyordu bu kuvvetler.[9] General Solchaga komutasındaki Navarralıların gerisinde Kara Ok birliklerinde görevli İtalyanlar ve Guadalajara savaşından sonra yeniden kurulan *23 Mart* tümeni yedek olarak tutulmaktaydı. Daha sonra, Mola birliklerini Faslılardan ve *Tercio* askerlerinden oluşan kuvvetlerle takviye etti. Mola'nın Basklara son bir ultimatom vermesinin ardından harekât, öngörüldüğü gibi 31 Mart günü başladı. Bu harekât sırasında milliyetçilerin devamlı uygulayacakları savaş yöntemi hemen kendini gösterdi: Ezici bir silah gücünden yararlanılması, yoğun bombardımanlar ve hava saldırıları.[10] Baskların sık ve yürekli karşı saldırılarına rağmen, bu yöntemin etkisi, saldırının ilk beş gününde alınan sonuçlarla hemen kendini gösterdi. Ancak, geçitlerin ele geçirilmesi, Franco'cuları, Bilbao'nun savunma hattı olan "Demir Kuşak" yakınına getirmemişti. Aznar, kuşkusuz harekâtı yavaşlatan önemli anlarda hava saldırılarını engelleyen kötü iklim koşullarını öne sürüyor. Ama Bask ordusu da, uğradığı kayıplara ve maddî yoksunluklara rağmen, tehlikeli tepkiler gösterebilecek yetenekteydi daha. 11 ve 15 Nisan arasında durmadan el değiştiren Sabigan tepesinin çevresindeki kanlı savaşlar bununla açıklanmaktaydı. O sıra, Franco'yu birliklerinin bir bölümünü ve hava kuvvetlerini başka bir kesime kaydırmak zorunda bırakmak için dışardan gelen bir oyalama harekâtı gerekirdi. Ama bu yöndeki girişimler de, görüleceği gibi, gecikmiş ve kıt olanaklarla yapılacaktı.

Biskay harekâtının ilk bölümü Nisan sonunda, Durango, Eibar ve Guernica'nın ele geçirilmesiyle bitti. Navarra tugayları, sonunda Demir Kuşak'ı koruyan ve bu savunma hattına egemen olan tepelere varmışlardı. Son birkaç saldırı, sadece savunma hatlarını değil, kentlerle köyleri de dehşete düşüren ve ezen hava kuvvetlerinden yoğun biçimde yararlanılmasıyla da dikkati çekti. Bu konudaki en ünlü olay, 26 Nisan günü, Guernica'nın Alman uçakları tarafından yerle bir edilmesiydi: Bu bombardıman yabancı ülkelerde çok büyük yankı yaptı. Bugün, Rotterdam ve Coventry'den sonra, Varşova'nın yıkılmasından ve Hiroşima'ya atom bombasının atılmasından sonra, Guernica olayına verilen önem şaşırtabilir. Ama bunun nedeni, Guernica'nın, Bask ülke-

---

9. Azñar'a bkz.: 1. Tugay, albay Garcia Valino; 2. Tugay, albay Cayuela; 3. Tugay, albay Latorre; 4. Tugay, albay Alonso Vega.
10. Milliyetçi saldırı öncesinde, 31 Mart günü açılan topçu ateşine 35 batarya katılmıştı. Baskların elindeki topların iki katıydı bu.

sinin dinsel başkenti oluşuydu. Katolik dünyanın, özellikle Fransa'nın üzüntüsü çok büyüktü. Haklı olarak, Guernica bombardımanından Almanlar sorumlu tutulduğu için olay uluslararası bir yön almakta da gecikmedi: Yakılan ve darbeciler tarafından tehdit edilen Guernica'dan kaçan halkın tanıklığı yadsınacak gibi değildi. Havacı Galland üzücü bir "hata"nın söz konusu olduğunu söylemekle yetinecektir. Ama kamuoyunun kınaması, Eden'in bir gensoru cevaplandırmak zorunda bırakıldığı İngiliz Avam Kamarasının birbirine girmesi karşısında, Almanya Franco'dan "Kesin bir yalanlama" istedi. Milliyetçilerin tezi buradan kaynaklanıyordu: "Guernica... kızıl çeteler tarafından yakıldı. Aguirre, şeytansı bir amaçla Guernica'nın yıkımını hazırladı"[11] ve bu iş Asturialı *dinamitero*'lar tarafından gerçekleştirildi. Bu yorum günümüz İspanya'sında hâlâ geçerlidir.[12]

Ancak, Bilbao'ya saldırmadan önce milliyetçi güçlerin yeniden düzenlenmesi ve takviye edilmesi gerekiyordu. Faupel, General Franco'nun İtalyanlardan *Littorio* tümenini bu önemli harekâta sokmalarını istediğini belirtir. Ama İtalyanlar Guadalajara'dan beri eskisi kadar istekli değildiler; üstelik tedbirsizlik sonucu karşılaştıkları yeni bir tehlike, onlara bu tatsız anıyı hatırlatmıştır: Guernica'nın ele geçirilmesinden sonra, Kara Ok birlikleri kıyı boyunca hızla ilerlemiş ve Bermeo'ya ulaşmış, ama sol yanlarını da savunmasız bırakmışlardı. Cumhuriyetçilerin bir karşı saldırısı onları birkaç gün süreyle güç duruma soktu, kurtarılmaları için *23 Mart* tümeninin ve bir Navarra tugayının gönderilmesi gerekecekti.

Mayıs ayı kesin sonucun alınmasını sağlayacak savaşın hazırlığına ayrıldı. İki taraf da Demir Kuşak çevresindeki mevzilerini güçlendirdi. Sınanmadan önce ün kazanan bu savunma hattının etkisizliği, zaten kısa sürede kanıtlanacaktı: Bir kere yeterli sayıda askerle savunulmamaktaydı; ayrıca, düşmanın eline geçtiğinde uzun süre savunulmasını olanaksız kılan tepeler egemendi bu hatta. Bu nedenle cumhuriyetçiler, stratejik noktaları inatla savunmakta ve böylece milliyetçi saldırıyı geciktirmekteydiler.

Ancak Franco'nun emirlerini uysalca gerçekleştiren Davila'nın Mola'nın yerine getirilmesi, milliyetçi komuta birliğini güçlendirdi. Karşı saldırılar sırasında Baskların uğradıkları kayıplar çok büyük oldu. Son olarak da, Demir Kuşak[13] planları yüzbaşı Goicoechea[14] tarafından Franco kuvvetlerine verildi. Bu da, saldırıdan önceki bombardımanın hedefleri eliyle koymuşçasına bulmasını açıklıyordu.

---

11. 29 Nisan günü milliyetçi basın bürosu tarafından yapılan yalanlama (Wilheimstrasse gizli arşivleriyle karşılaştırınız).
12. Azñar'ın adı geçen eseriyle karşılaştırınız.
13. Savunma üç sıra siperden, beş dikenli tel şebekesi, yeraltı barınakları ve makineli tüfek yuvalarından oluşmuştur.
14. Steer'le karşılaştırınız.

Tahkim edilmiş hattın yarılması artık kaçınılmaz hale gelmişti. Kesin sonucu almaya yönelik saldırı 12 Haziran günü başladı ve o gün, Demir Kuşak, beş kilometre boyunca yarıldı. Savunma mevzilerinin geri kalanı arkadan çevrilerek düşürüldü.

O ana dek çok iyi savaşan Basklar, artık direnme olanağı kalmadığına inandılar. Belki bir sokak savaşını göze alarak çarpışmayı uzatabilirlerdi, ama bu çarpışma da kentlerinin yakılıp yıkılması sonucuna varacaktı. Aşağı yukarı hiç çarpışmadan kenti boşaltmakla, Basklar, kuşkusuz milliyetçilerin zaferini daha da çabuklaştırdılar. Ama artık kendilerine gereksiz gelen bir yıkımın da önüne geçtiler. San Sebastian'da olduğu gibi burada da iki görüş karşı karşıyaydı; Basklar, yeni kentin sokaklarına barikat kuran Asturia milislerinin silahlarını almaktan çekinmediler. 16 Haziran günü, albay Bengoa Fransa'ya kaçtı. Albaya göre, Bilbao gerçek bir "iktidar yıkılışı"nı yaşamaktaydı... Kentte yetkili kişi bulunmadığından, Bilbao'nun teslim olmamasından çekiniyordu. 17 Haziran günü, kentin Bask valisi de Bilbao'dan ayrıldı, Leizaola'dan, sosyalist Aznar'dan, komünist Astigarrabia'dan ve general Ulubarri'den oluşan Savunma Cuntasını kaderiyle baş başa bıraktı. Cunta'nın gerçek bir otoritesinin bulunup bulunmadığını anlamak çok güçtür. *Le Temps* gazetesine göre, 17 Haziran akşamı, teslim olma yanlısı Basklarla[15] "sonuna dek direnme yanlısı aşırılar" arasında çarpışma başladı. Anarşistler köprüleri uçurdular, birkaç teslim olma yanlısını sorgusuz sualsiz astılar. Bunun üzerine, savaş öncesinde düzenli orduda asker olan 1.200 milislik bir Bask birliği, polisin, *asalto*'ların ve Sivil Muhafızların desteğiyle harekete geçti. Santander ve Asturia milisleri saldırıya uğradı, silahları alındı, telefon santrali binasının üzerine beyaz bayrak çekildi. Milliyetçilere haberciler yollandı, Bask birlikleri kamu binalarını işgal edip düzeni sağladılar. Şimdi, Carlosçuların beresini giymiş bulunan kolluk kuvvetleri, Davila'nın askerlerinin kente girmesinden önce çalışmasını sürdürüyordu.

Milliyetçiler Bilbao'yu işgal ederken, Bask ordusu da batıya doğru çekildi. Biskay'ın tüm geri kalanı aşağı yukarı hiç direnmeksizin milliyetçilerin eline düştü. Aznar, harekât sırasında Baskların uğradığı kaybın 30.000 kişi kadar olduğunu söylemektedir.

Ancak bu harekâtı başarıyla sonuçlandırmak için Franco'nun kurmay heyetine on bir hafta gerekmişti. Hava koşulları ve Bask direnişi savaşın bu denli uzun sürmesini açıklamaya yetmiyordu. Milliyetçiler yönünden hatalar yapılmış, özellikle İspanyollar ve İtalyanlar arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Bermeo'da uğranılan başarısızlıktan sonra,

---

15. 18 Haziran günü, 1.500 milliyetçi tutsak, ellerinde kürekler ve kazmalarla, siper kazma bahanesiyle sıra sıra milliyetçilerin ön saflarına götürülmüştü.

general Doria, bu harekât sırasında CTV'lerin katkısından vazgeçmek zorunda kalmıştı.

OYALAMA: BRUNETE

Cumhuriyetçiler boş zamandan yararlanmayı beceremişlerdi. Merkezden gelecek güçlü bir saldırı milliyetçilerin hareketini durdurabilirdi. Ama Mayıs ve Haziran aylarında merkezî cepheden yola çıkan iki oyalama girişimi de güçten yoksundu. İnançsız olarak, yetersiz olanaklarla başlatılmıştı. Eski Kastilya'da, Balsain'de. İlk amacı La Granja'yı almak olan saldırı hücüm tanklarının bile desteğinden yoksundu. Saldırının kentin düşmesiyle sonuçlanacağı Huesca'da, saldırganlar sadece üç topçu bataryasından yararlanabilmekteydiler. Her iki durumda da, düşman tetikte gibiydi ve ilk saldıranlar sert bir direnmeyle karşılaşmışlardı.

Huesca cephesindeki son girişimin hemen ertesi günü, Bilbao'nun milliyetçilerce ele geçirilişi, Biskay harekâtının sonu oldu. Kuşkusuz çarpışmalar uzayabilecekti, ama Kuzeyi rahatlatmak için gecikmeden önemli manevra olanaklarıyla tepki göstermek zorunluydu.

Ancak, devrimci muhalefetin tasfiyesi, hiç değilse görünüşte siyasal birliğin gerçekleştirilmesini sağlamıştı. Negrin'in "zafer hükümeti" gitgide devrimci yanını yitirerek düzenli orduya benzeyen bir orduya dayanıyordu; "özerk milisler" kaybolmaktaydı. Hükümetin güvenini kazanmış bulunan askerî uzmanlar politikacılardan daha büyük bir önem taşıyorlardı artık; merkez kesiminde başlıca rolü Vicente Rojo oynamaktaydı; Kuzey cephesinde, Toledo Harp Akademisi'nin eski öğretmenlerinden Gamir Ulibarri, Rojo gibi, cumhuriyetçi kesimin tümünün yönetimini aldı. Böylece, geç de olsa, bu kesimindeki komuta birliğini gerçekleştirmiş oldu. Bu uzmanların itişiyle, ordunun tepeden tırnağa yeniden düzenlenmesi öngörülmekteydi. Kökenleri ve ilk kuruluşları ne olursa olsun, bütün birlikler ordulara, kolordulara, tugaylara ve taburlara bölünmüştü. Uzun bir durgunluk döneminde gerçekleşmesi kolay ve yararlı olan böyle bir düzenleme, ilk ağızda savunma görevlerinin komuta sorunundan önce geldiği Kuzey cephesinde büyük bir anlam taşımamaktaydı.

Gerçekten de bu kolorduları kuramsal olarak düzenlemek bir şeydi, onlara gerekli savunma yeteneğini vermek ve saldırıya hazırlamak başka şey. Askerleri eğitmek zorunluydu; büyük bölümünü eski 5. Alayın oluşturduğu 5. Kolordu, örnek olarak alınacaktı. 1937 yazı saldırılarında ilk manevra gücünü bu birlik sağladı.

Cumhuriyetçiler için çözümlenmesi daha da güç olan ikinci sorun, silah sorunuydu. 19 Nisan günü, sınırlarda ve kıyılarda denetim şebe-

kesinin yürürlüğe girmesinden sonra silah gelmesi gitgide güçleşmişti. Birliklerin bir yarma savaşında büyük önem kazanan ağır silahlarla ve tanklarla donanımı çok yetersizdi. Rus uçaklarının katkısı, hava kuvvetlerinin özellikle saldırıda kullanılması olanağını sağlamaktan uzaktı.

Silah yönünden görülen bu yetersizlik, Madrid çevresinde, öbür kesimlerdeki kadar belirgin değildi. Çünkü düzenli birliklerin büyük kısmı, 1937 yılının ilk üç ayı boyunca cephenin bu bölümünde toplanmıştı. Temmuz başında başlatılan büyük oyalama saldırısı için Brunete'nin seçilmesini etkileyen nedenlerden biri de kuşkusuz buydu. Askerî olduğu kadar siyasal nedenlerle de üzerinde durulan saldırı kesiminin seçilmesinden önce, anlaşıldığı kadarıyla epey ciddî bir tartışma olmuştu.

Cumhuriyetçilerin karşısında iki olasılık vardı gerçekten: İlki Estramadura'da, Merida bölgesinde girişilecek bir saldırıydı. Böyle bir girişimin sağlayacağı yararlar haritaya bir göz atmakla anlaşılabilirdi. Bu saldırının başarıyla sonuçlanması, Badajoz ve Portekiz sınırını doğrudan tehdit ederek, dolayısıyla da Fas'taki üslerle güney üsleri arasındaki bağlantıyı koparark Franco birliklerini tehlikelerin en büyüğüyle karşı karşıya bırakırdı. Ayrıca bu bölgeyi savunan güçler sayıca Madrid cephesindekilerden çok daha zayıftılar. Bütün bu görüşler, uzun süreden beri bu kesimde bir saldırıya girişilmesi olanağının öngörülmesini sağlamıştı. Özellikle de, Largo Caballero'nun "teknisyeni" albay Asensio Torrado'nun fikriydi bu. 1938 yılı içinde cumhuriyetçi subaylar bu tasarıyı yeniden inceleyecekler, ama hiçbir zaman, başarısını sağlama alabilecek güçlerle yürürlüğe konmayacaktı.[16]

Sonunda ikinci çözüm yolu üstün geldi: Madrid kesiminde bir saldırı. Bu büyüklükteki bir askerî harekâtı başlatma kararı hükümete, özellikle de Savunma Bakanı Indalecio Prieto'ya aitti. Brunete'ye karşı girişilecek saldırının başlangıcında kendisi de hazır bulunmak istemişti. Sonunda, Rus uzmanların da onayıyla, Miaja ve Rojo Madrid cephesini seçmeyi üstlendiler. Rojo, bunun sağlayacağı askerî yararları açıklıyordu: Milliyetçi güçler, bu kesimden kuzeye birlik yollamak zorunda kaldıklarından daha güçsüzdüler Madrid cephesinde; başkent önündeki başarısızlıklarından ötürü de moral yönünden zayıftılar. Ama özellikle de takviye birlikleri vardı burada; öteki cephelerde bulunan birliklerin hiçbirinden buraya önemli sayıda asker gönderilmesini istemek gerekmeyecekti. Saldırının şaşırtıcı etkisi, burada, güney cephesindekinden daha büyük olacaktı. Güneye doğru yoğun asker ve silah taşınmasını uzun süre gizleme olanağı da yoktu. Ayrıca, cumhuriyetçi İspanya'nın direnmesinin simgesi olan Madrid cephesinin boşaltılması söz konusu değildi.

---

16. Rus askerî danışmanları 1937 yılındaki bu harekâta karşı çıkmış olabilirler.

Öte yandan, cumhuriyetçi kurmay heyeti, zafer kazanmanın tek yolunun büyük bir ateş ve asker yığınağı yapıp cepheyi yarmak olduğuna inanıyordu. Bu da çok dar bir cephede bir yarma girişimini öngörmekteydi. Brunete'nin seçimi bu zorunluluklara cevap veriyordu.

BRUNETE SAVAŞI

Harekâtın iki amacı vardı: Franco'yu Biskay'daki birliklerinin bir bölümünü geri çekmeye zorlayarak kuzeyde gelişen milliyetçi saldırıyı durdurmak ve Madrid'in batısından başlatılan bir saldırıyla Navalcarnero ulaşım düğümüne varıp Franco'cuların Tajo üzerine çekilmelerini sağlamak ve başkentin yakın çevresindeki birlikleri tecrit etmek. Bu manevranın başarıya ulaşması, düşmanı, kuşatmadan kurtulsa bile acele geri çekilmeye zorlayacak ve Madrid'i rahatlatacaktı. Böylece de milliyetçilerin bütün zaferleri boşa gitmiş olacaktı.

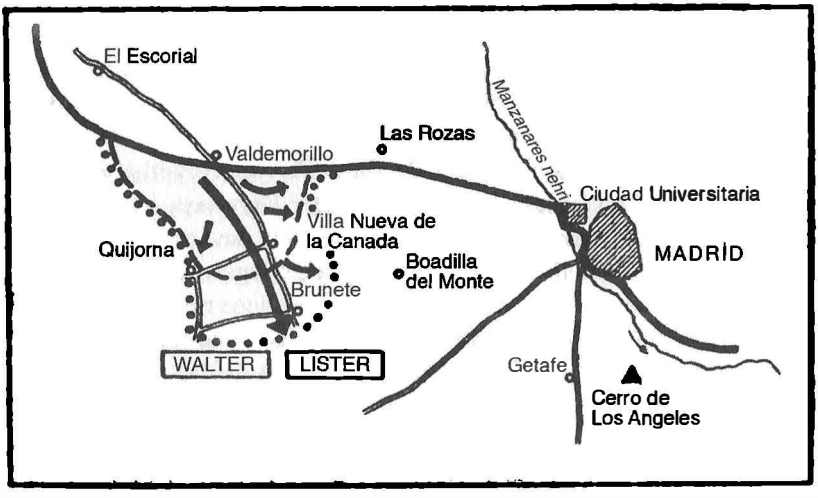
Bu kuşatma manevrasını başarmak için çifte saldırı öngörülmüştü. Başlıcası Brunete'ye varılmasını ve Navalcarnero'ya egemen olan dağlık bölgenin ele geçmesini sağlayacaktı. Daha az önemi bulunan ikinci saldırının hedefi, Madrid'in güneyindeki Alcorcon yönünde bir yarma hareketini gerçekleştirmekti. Başlıca saldırının sorumluluğu Modesto'nun komutasındaki 5. Kolorduyla Jurado komutasındaki 18. Kolorduya verilmişti. En iyi cumhuriyetçi birlikler bu iki kolorduda bulunuyordu: Lister'ın tümeni, 13. ve 15. uluslararası tugaylar. İkincil önemdeki saldırı da, Kleber ve Duran'ın tümenleriyle Romero komutasındaki 2. Kolordudan oluşan Madrid yedekleri tarafından gerçekleştirilecekti.

Cumhuriyetçi kurmay heyetinin emrine verilen olanaklar şimdiye kadar yararlanılanların en önemlisiydi. Aznar, hükümet birliklerinin 47.000 kişi kadar olduğunu belirtiyor ve bütün gözlemciler de topçunun, özellikle de uçaksavar topçusunun olağanüstü önemi üzerinde duruyorlar.[17]

Buna karşılık, hemen cepheye sürülebilecek olan milliyetçi kuvvetler zayıftı: İki Falanj *bandera*'sı, üç bölük, San-Quintin taburu, fazladan da Brunete'de bulunan pek önemli sayılamayacak birlikler. İlk anlarda savunmanın emrine biraz yedek verilecekti, ama bunların tümünün derinlemesine bir hareketi engellemekte yetersiz kalacağı belliydi. Dolayısıyla, savaş koşulları cumhuriyetçiler için olabildiğince iyiydi. Rojo'ya göre, Ebro savaşıyla birlikte Brunete "cumhuriyetçi yönden mükemmel hazırlanmış tek harekât"tı. Saldırı çok gizli tutulmuştu, bu da olağanüstü bir şeydi.

---

17. İç savaş boyunca cumhuriyetçiler böylesine büyük bir yığınağı iki kere, Brunete'de ve Teruel'de gerçekleştireceklerdi.

Brunete taarruzundan önceki cephe hattı.

8-9 Temmuz 1937 itibarıyla cephe hattı.

20 Temmuzdaki yeni cephe hattı.

Brunete Temmuz 1937

Ana çizgileriyle, savaş iki döneme ayrıldı: 5 Temmuzdan 13 Temmuza dek cumhuriyetçi saldırı sürdü, 15 Temmuzdan ay sonuna dek de milliyetçilerin karşı saldırısı.

5 Temmuz günü, Aranjuez'e yöneltilen saldırılar genel saldırının habercileriydi. 5 Temmuzu 6 Temmuza bağlayan gece, saldırı başarıyla başlatıldı: öngörülen yarma gerçekleştirildi; merkezden derinlenmesine ilerleyen Lister'in tümeni Brunete'yi ele geçirdi. Sağlanan üstünlükler öylesine önemliydi ki büyük bir zaferin öngörülmesine bile olanak tanımaktaydı.

Ama 7 Temmuzdan sonra saldırı yavaşladı, gerçekleştirilen yeni ilerlemeler daha çok yerel ve büyük menzili olmayan ilerlemelerdi; cumhuriyetçilerin soluğunun kesildiği açıkça anlaşılıyordu. Hattın doğu ucundaki Villafranca del Castillo'nun işgali bir günden uzun sürmedi, 12 Temmuz günü Fas taburları köyü geri almayı başardılar. Bu tarihten sonra, cumhuriyetçiler, milliyetçi karşı saldırıları ellerinden geldiğince önlemekle yetindiler. Sonuçta, harekât yönünden bu bir başarısızlıktı. Açıklamak için de, hem olanakların yetersizliğini, hem de hükümet birliklerinin beceriksizliklerini aynı zamanda hesaba katmak gerekiyordu.

Açıkça görülen hata, manevrayı daha da genişleterek başlangıçtaki başarıdan yararlanamamaktı. Lister'in tümeni 6 ve 7 Temmuz günleri ele geçirdiği mevzilerde tutulurken, cumhuriyetçi kuvvetler komutanlığı, az sayıdaki milliyetçinin umutsuzluktan gelen bir güçle savundukları köylere yüklenip durmaktaydılar. Bu mevzilerde dört gün kaybeden cumhuriyetçiler Franco'nun gönderdiği takviyelere yetişme olanağı sağlayacaktı. Öte yandan, inat etmekle ağır kayıplara uğramakta ve askerî gücünü zayıflatmaktaydı. Savaş boyunca, devamlı şu iki özelliğe rastlanıyordu: Bir yandan komutanlığın çok çekingen tutumu ve bütünü kavramaktaki yetersizliği,[18] öbür yandan da sadece rastlanan direnişle değil, birliklerin sert ve beklenmedik tepkileriyle de açıklanan harekâtın yavaşlığı. Özellikle bu yüzden Madrid'in güneyindeki milliyetçi kuvvetlerin kuşatılması amacını güden ikinci saldırı başarısızlığa uğradı. Öncüler birden bozguna uğradılar ve bu kesimde toplanan birliklerin tümünü ilk mevzilerine çekilmek zorunda bıraktılar. Cumhuriyetçilerin büyük hareketlerinde sık sık görülen bu ani geri çekilmeler, çoğu kere ve özellikle Brunete'de önemli bir manevrayı olanaksız kıldı.

Burada, yeni bir bozgun sonucu cephenin bir noktası aniden boşaldığından durum neredeyse felakete dönüşmüştü. Yine de sonunda general Varela tarafından başlatılan karşı saldırı püskürtüldü.

Sonuçta, Brunete, hükümet kuvvetleri için yarım kalmış bir başarı oldu. İlk hedeflerin pek az bir bölümüne erişilmişti. Cepheyi genişletmekten başka bir şeye yaramayan Brunete'nin kuzeyinde yaratılan cebi önemli bir ilerleme sayma olanağı yoktu. Franco'nun birtakım birliklerinin yerini değiştirmek zorunda kalması daha önemliydi. Kuzey cephesinden iki Navarra tugayını ve hava kuvvetlerinin neredeyse tümünü buraya çağırması gerekmişti.[19] Sonuçta savaşın kaderini etkileyen de Franco'ya bağlı birliklerin hava üstünlüğü oldu. Gündüzleri neredeyse ardı arkasına kesilmeyen makineli ateşi, gece bombardımanları[20] saldırıyı kırdı, cumhuriyetçilerin manevrasının etkisiz bırakılmasını tamamladı.

Kuşkusuz Santander'in savunmasını sağlama almak için zaman bulunmuştu. Ama bu süre de kısaydı. Temmuz ayı sonunda, Brunete'deki birliklerin bir bölümü, Kuzey cephesinin yıkılışını ve Asturia sanayi bölgesinin milliyetçilere geçişini hazırlayan yeni ve kesin bir saldırı için kuzeye dönebilecekti.[21]

---

18. "Öncü tümenlerin komutanları daha fazla ilerlemekten ve kuşatma tehlikesiyle karşılaşmaktan çekinmişlerdir" diyor Rojo.
19. Özellikle İtalyan Lejyonuna bağlı uçaklar ve Kondor Lejyonu.
20. Rojo, avcı uçaklarının, ilk kez gece sefere çıktıklarını belirtiyor.
21. Azñar'a göre, daha 3 Ağustos günü, 5. Navarra Tugayı Algullar del Campo ve Ala del Rey kesiminde toplanmıştı.

Aslında, Brunete savaşının sonuyla Santander'e karşı girişilen yeni saldırının başlangıcı arasındaki durgunluk on beş gün bile sürmemişti. Saldırı hazırlıklarının tamamlanması için kıtıkıtına yetecek bir zamandı bu. Bu saldırının başlıca iki öğesi, Bilbao'daki gibi Navarra tugaylarıyla İtalyan birlikleri, tümü şimdi yeniden düzene sokulan CTV'ler ve Kara Oklardı. Bütün bu güçler general Davila komutasına verilmişti. Taburların topçu bataryaları takviye edilmiş ve hava kuvvetleri yeniden Kuzeyde toplanmıştı. Franco, Ağustos ve Eylülde büyük bir çaba harcayıp, dağlık bölgelerde harekâtı geciktirecek kötü havalar bastırmadan Santander'in ve Asturia bölgesinin işini bitirmek istiyordu.

Kuzey cephesindeki cumhuriyetçi birliklerin başına getirilen Ulibarri, görünüşte dört kolorduya sahipti. Ancak Bask kolordusu, önceki savaşlarda çok sınanmış ve Santander yöresine doğru çekilmiş birliklerden oluşuyordu. Bu birlikler kendi topraklarını savunmak için bile savaşmıyorlardı artık; gerek moral yönden, gerekse silah ve cephane açısından zayıf düşmüşlerdi. Yine de bütün doğu kesiminin sorumluluğu onların üzerindeydi. Asturia kolorduları (16. ve 17.) Santander harekâtına kısmen katılacaktı.

Bir de, Santander'ın savunmasının sağlanması Bilbao'ya oranla çok daha güçtü. Bölgenin güneyi Los Torros, Escudo ve Reinosa boğazlarının ötesinde dağlık bir engelle kaplıysa da, buna karşılık kıyıya giden yolu kesen hiçbir önemli engel yoktu. Demir Kuşak benzeri bir tahkimat da görülmüyordu burada. Bu boşluğu gidermek için, 1913 ve 1920 yılları arasında doğan erkekler askere alınıyor ve sürgün birlikleri ile ön saflardaki birliklerin gerçekleştirdiği savunma çizgisinin ardında ikinci bir savunma hattı kurmakla görevli istihkâm taburlarına gönderiliyordu. Yine de örgütlenme yetersizliği, yapılacak işin büyüklüğü bunu çok güçleştirmekteydi.

Silah konusunda bir gelişme olmadığı gibi, birliklerin hazırlanması için de zamana gerek vardı. Ulibarri, Reinosa'nın güneyinde cepheye kıvrım veren bölgeden bir saldırı başlatarak gerekli zamanı kazanmayı denemişti. Ama bir Asturia kolordusu tarafından yapılan saldırı kısa sürede durdurulmuştu. Brunete saldırısının durdurulmasına eklenen böyle bir başarısızlık, Kuzey bölgesindeki yalnızlık izlenimini daha da belirgin kılmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Santerder kentinin denizden dış dünyayla bağlarını korumak için, iki muhribi vardı: *Ciscar* ve *Jose Luis Diez*. Ayrıca bu gemilerin hiçbir etkililiği de olmayacaktı: Milliyetçi komutanlık tarafından Biskay kıyılarında kurulmasına karar verilen ve düzenlenen abluka Santander harekâtı sırasında daha da etkili olacaktı.

Bu koşullarda bir yıldırım harekâtla karşı karşıya kalmanın şaşılacak yanı olmaması gerekirdi. Savaşlar, ilk üç dört gün geniş çapta oldu

ve harekâtın kaderi birkaç saat içinde belirlendi. İki başlıca mevziye, Escudo ve Reina boğazlarına CTV'ler –*Littorio* tümeni yedekte bekletiliyordu– ve üç Navarra tugayı tarafından saldırılmıştı. Bu dağlık kesimde savunmanın kolaylığına rağmen motorize birliklerin kullanılması milliyetçi ilerlemenin hızını daha da artırdığından başarı mutlak ve çabuk oldu.

Daha savaşın ilk akşamı –14 Ağustos– Reinosa kesiminde çok ilerlemiş bulunan birliklere, kuşatılma tehlikesini önlemek için geri çekilmeleri emredildi. Kırk sekiz saat içinde, Navarralılar, karşılaştıkları tek önemli direnmeyi kırdıktan ve deniz topçusu için çalışan bir fabrikayı ele geçirdikten sonra (burada yapılmakta olan toplar milliyetçilerin eline düştü) Reinosa'yı aldılar. Reinosa dayanamadı; bir Asturia taburu kent sokaklarında birkaç saat direndi sadece. Öte yandan İtalyanlar da, yoğun bir tank saldırısından sonra Escudo'yu işgal ettiler. Güneyden ilerleyen motorize kol Navarralılarla bağlantı kurdu. Bir kere daha, silah ve araç üstünlüğü sonuç üzerinde kesin etkili olmuştu; artık milliyetçilerin önünde hiçbir ciddî engel yoktu. Saman alevini andıran birkaç direnme görüldü. Corconte'de bir yığın yıkıntıdan başka şey bırakmayan Asturialılarınki gibi. Ama pek çok Bask taburu teslim oldu ve Asturia bölgesine doğru çekilme emri veren Ulibarri'nin emirlerinin aksine, Bask birlikleri Santona çevresinde toplanmaya başladı.

17 Ağustostan sonra, harekâtın ikinci bölümü başladı: Santander bölgesinin savunma mevzilerinin on günlük bir süre içinde temizlenmesiyle sonuçlanan hızlı ve yoğun bir ilerleme. 25 Ağustosta, Bilbao'da kalan on yedi rehineyi, muhafızlarını ve birtakım Bask yöneticilerini, İngiliz savaş gemisi *Keith*'e bindirip limandan ayrıldılar. Merkez bölgesinden gelen Aguirre, Fransa'nın Bayonne kentinde onlara ulaşacaktı. Sosyalist vali Juan Ruiz ve general Ulibarri, akşam bir denizaltıya binip gittiler; Sivil Muhafızlar, *asalto*'lar ve jandarmalar ayaklanmıştı. Komutanları[22] milliyetçilerle bağlantı kurdu, CNT-FAI militanlarından başkasının direnmeyi düşünmediği[23] kenti teslim etmeye hazır olduklarını bildirdi. Milliyetçi komutanlığın bir bildirisi, 27 Ağustos günü, kente 26 Ağustosta girmesi gereken birliklerin bu hareketinin yirmi dört saat geciktirildiğini açıkladı. "Santander'de düzen bundan böyle halk tarafından sağlanacaktı." Ordu ve polis şeflerinin Franco yanlılarıyla

---

22. Bir ajans haberine dayanan *Independant News*'a göre, bunlar, Sivil Muhafızların komutanı Pedro Vega, Bask birliklerinin komutanı Angel Botella ve kurmay yüzbaşı Luis Terez'dir.

23. FAI bölge komitesi 122. ve 136. taburlarla "onların yanındaki POUM militanları"ndan söz etmektedir. *Fragua Social*'a göre, Kuzey ordusu sağlık hizmetleri şefi, POUM militanı ve doktor olan José Luis Arenillas, son anda direnmeyi örgütlemeye çalışmıştır. Daha sonra da tutuklanarak asılmıştır. 1937 yılında *Nueva Era*'da yayımlanan, Euzkadi hükümetinin politikasıyla ilgili sert bir eleştirinin yazarıdır.

ittifakı teslim olmayı zorunlu kılmıştı. Santander cephesi yıkılırken, Basklar Laredo'da da teslim oluyorlardı.

BASKLARIN TESLİM OLUŞU

Baskların, kitabına uygun bir anlaşma sonucu, Laredo'da teslim oluşu çok çeşitli sorunlar ortaya çıkarıyordu. Bunların en basiti cumhuriyetçi koalisyon içindeki ilişkiler sorunuydu; ötekiler, hem Franco'nun muhtemel bir barış politikası, hem de İtalyan müttefikleriyle ilişkileri konusundaydı. Bir de, daha az dikkati çekmekle birlikte, İngiliz politikasının çabaları burada çok büyük bir rol oynamaya başlamıştı.[24]

İhtilafın siyasal bir çözüme kavuşturulması amacıyla kurulan diplomatik ilişkilerin tarihini bir yana bırakıp, iç savaşın başından beri Basklarla bağlantı kurmak için birkaç girişimde bulunulduğunu saptamak gerekir. Gerek siyasal yönden, gerekse de silah ve araç yönünden yalnızlıkları, yöneticilerinden bazılarını onurlu bir anlaşma olanağı aramaya itecekti.

Öbür cumhuriyetçilerden ayrı olarak, ilk pazarlık girişimi, Cantalupo'ya göre ve onun itişiyle Guadalajara'dan hemen sonra oldu. San Sebastian'daki İtalya konsolosu, Cavaletti, ilk bağlantıları kurmuş ve Aguirre'yle Jauregui tarafından istenen güvenceler Cizvit papazı Pereda tarafından kendisine bildirilmişti: Bask yöneticileri için İspanya'dan ayrılma olanağı, sivil halka hiçbir ceza verilmemesi –adi suçlar bunun dışında tutulacaktı bir tek– ve bütün bunlar için İtalyanların mutlak aracılığı isteniyordu. Teslim işlemlerinin ve baskı koşullarının, Badajoz ve Malaga'da görülen türden kıyımların önüne geçilmesi için İtalyan komutanlığı tarafından denetlenmesi demekti bu. Girişimin başarısızlığa uğramasına yol açan da bu son koşul oldu ve milliyetçi komutanlık bütün İspanya'ya yayılabilecek olan İtalyan müdahalesini kabul etmedi. Ayrıca Franco tarafından verilen güvencelerin değeri ne olabilirdi?

Bu pazarlıklar Mayıs ayına kadar uzadı anlaşıldığı kadarıyla. Aguirre, bir aracı tarafından Bilbao'da kendisiyle bağlantı kurulduğunu, ama bundan bir sonuç çıkmadığını doğruluyor. Büyükelçi Faupel, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını, Franco'nun muhalefetine bağlıyor. Ama Bilbao'nun düşmesi, Baskların ağır kayıplara uğraması, Vatikan'ın devamlı baskısı[25] ilişkilerin yeniden kurulmasını sağladı. Roma'daki Alman elçisi Hassell, Santander saldırısının hazırlandığı sırada çektiği

---

24. Basın, özellikle Haziran ayında, Aguirre'nin kayınpederi Constantino Zabala'nın bir Londra yolculuğundan söz etmektedir.
25. Hassell'in 13 Ocak tarihli notuyla karşılaştırınız: "Vatikan aracılığıyla, Bilbao'daki Bask ayrılıkçılarıyla pazarlıklar sürdürülüyor." Largo Caballero ve Aguirre'ye göre, bu aracı Kardinal Pacelli'dir –geleceğin Papası XII. Pi.

7 Temmuz tarihli telgrafta, "Bask delgelerinin teslim koşullarını görüştüğünü" ve "İtalyan hükümetinin hoşgörülü koşullar sağlanması için Franco üzerindeki etkisini kullandığını" bildiriyor. Ülkelerini korumak için yüreklilikle çarpışan Basklar şimdi, kendilerine yabancı olan insanlar, kendileriyle ilgisi bulunmayan bir ideoloji uğruna çarpıştıkları izlenimini duyuyorlardı. Biskay'ın elden çıkmasından bu yana, savaşlara ciddî olarak katılmamışlardı. Santona üzerine çekilmeleri teslim olacaklarının ilk belirtisiydi. Bask Ulusal Partisi başkanı Juan de Achuriaguera, general Mancini'yle pazarlığa oturdu ve Laredo antlaşmasını imzaladı: Basklar silahlarını bırakıyorlar, siyasal tutukluları salıveriyorlar, İtalyanların yerlerini almasını beklerken denetimleri altındaki bölgenin düzenini sağlayacaklarına söz veriyorlardı. İtalyanlar da, karşılığında, savaşçıların hayatının korunacağı güvencesini veriyorlar, Santander bölgesindeki Bask yöneticilerinin ülkeden ayrılmasını kabul ediyorlardı. Ama bu güvenceler sadece Basklara yönelikti: Santona bölgesinde bulunan Bask olmayan savaşçılar böylece, "düzeni sağlayan" Baskların gözetimi altında, gerçek bir tuzağa düşmüşlerdi...

Anlaşma 25'inde yürürlüğe giriyordu. İtalyanlar, 25 Ağustosta Laredo'ya, 26 Ağustosta da Santona'ya girdiler. Sorumluların *Bobie* ve *Seven Seas Spray* adlı İngiliz gemilerine İtalyanların denetiminde bindirilmeleri 27 Ağustos günü başladı. Tam o sırada, kimsenin kentten ayrılamayacağını belirten Franco'nun emirleriyle bir İspanyol yetkilisi Santander'e geldi; Bask yöneticileri, "düzen içinde teslim olma"yı sağlayan "savunma cuntası" üyeleri tutuklandılar. Anlaşma yırtıldı. Franco, İtalyan subaylarının verdiği sözü tutmayacaktı.[26] Tuzağa düşme sırası Basklara gelmişti şimdi...

Artık Santander bölgesinde, Asturia milislerinin aceleyle geri çektikleri bir sözde ordu kalmıştı. Milliyetçi kuvvetler, beş günde Santander'i 40 kilometre aştılar.

ASTURIA BÖLGESİNİN SONU

Yine de kıyı kesiminde, Santander'den Gijon'a dek genişleyen bir cephe oluştu yeniden; üstelik dağlık kesim Asturia milislerinin çok iyi yararlanmayı becerdikleri sağlam bir barikat oluşturuyordu![27]

Bu nedenle Navarralıların ilerlemesi yavaşlamakta gecikmedi. Ridesella'yı Villaviciosa'dan ayıran 40 kilometreyi aşmaları için bir aydan fazla çarpışmaları gerekecekti. 19 Ekim günü, Gijon doğrudan

---

26. Franco yanlısı tarihçiler, pek çok cumhuriyetçi gibi, bu olay karşısında suskun kalıyorlar.
27. Castro Delgado (*a.g.e.*, s. 571-572), Asturia'yı savunan 14. ve 17. kolorduların aşağı yukarı 45.000 kişi, 850 makineli, 180 top ve 6 uçaksavardan oluştuğunu belirtmektedir.

tehdit edilmekteydi artık. Direnme devam edebilir miydi, özellikle de, Madrid hükümetinin istediği gibi, kışa girilmesini sağlayabilir miydi?

New York Times muhabiri şunları yazıyor: "Geri çekilen Asturialılar, bir kent ya da köyü boşaltmak zorunda kaldıklarında, arkalarında dumanı tüten yıkıntılardan ve hüzünden başka bir şey bırakmamakta kararlı görünüyorlar. Darbeciler buraları, genellikle dinamitlenmiş ve yerle bir edilmiş buluyorlar." 19 Ekim günü, Franco, bu direnme karşısında, kıştan önce bu cepheyi temizlemek için Mussolini'den yeni bir tümen yollanmasını istemekten çekinmedi.

Oysa direnme kırk sekiz saat içinde yıkılacaktı. 20 Ekim günü sabahın ikisinde toplanan Asturia Konseyi önünde, albay Pradas, çok tehlikeli ve neredeyse umutsuz gördüğü askerî durum konusunda bir rapor verdi. Madrid'den istenen araç, gereç ve silahlar gelmemişti, savaşçıların morali çok bozuktu ve cephe gerisinin karamsarlığı yüzünden daha da kötülemekteydi. Albayın gözünde hiçbir direnme olanağı kalmamıştı. Dayanılması isteniyorsa herkes ezilene dek dayanılabilirdi, bu durumda da Konsey üyelerinin cepheye gitmelerinden başka yapılacak şeyleri kalmamıştı. Yine de, Gijon, Aviles ve Caudas limanlarına hemen o gün çekilerek ordunun bir bölümünün kurtarılabileceğine inanıyordu. "Yarın çok geç olacaktır." Konsey bölündü. Negrin'in emri kesindi; sonuna dek direnmek gerekmekteydi. Ama bir tek Ambou ve Roces adındaki komünistler bu emre boyun eğilmesinden yana konuştular. Çoğunluk geri çekilmeden yana oldu. Konsey, Madrid'e boyun eğmekten kurtulmasını sağlayan özerkliğini ilan etti ve her olanaktan yararlanarak deniz yoluyla ülkeden ayrılma emrini verdi.[28]

Albay Pradas bu işlemi yirmi dört saat içinde olumlu sonuca ulaştıracağına inanıyordu. Ama düşündüğünün sadece bir bölümü gerçekleştirilecekti. 20 Ekim günü Fransa'nın Bayonne kentine beş uçak indi; kurmay heyetinin tahliye emrini aldıklarını söyleyen subaylardı uçaktakiler. Rus subayları da, Air-Pyrenées şirketine ait bir uçakla Bayonne'a geldiler. Saat beşte, komünist yöneticiler bir motorla yola çıktılar. Saat sekizde de, önceki gün uçakla merkezden dönen Segundo Blanco'nun aralarında bulunduğu Konsey üyeleri ve Belarmino Tomas, *Abascal* adlı balıkçı gemisine binip uzaklaştılar.

---

28. Asturia Konseyi'nin son toplantısıyla ilgili zabıtlarla –Konsey'in, Negrin'e cevap olarak yayımladığı notundaki gibi– karşılaştırınız. Yayımlanması cumhuriyetçi sansür tarafından yasaklanan bu metin *Independent News*'da çıkmış ve Konsey üyeleri tarafından doğrulanmıştır. Zugazagoitia, 29 Ağustos günü Bölgesel Konsey'in Özerk Konsey'e dönüşmeye karar verdiğini belirtmektedir (*a.g.e.*, s. 314). Konsey her türlü çıkışı yasaklar: "De aqui no sale ni Dios". Castro Delgado (*a.g.e.*, s. 573 ve devamı), bir uzlaşma sağlamak üzere Amador Fernandez'in daha sonra Fransa'ya gittiğini yazmaktadır. Amaç, sanayi kuruluşlarına dokunulmaması karşılığı ordunun boşaltılmasına izin verilmesidir.

Gece albay Pradas'ın kokusunu aldığını varsayabileceğimiz bir ayaklanma patlak verdi. Gijon garnizonu komutanı albay Franco,[29] Sivil Muhafızların ve jandarmaların desteğinde kentin denetimini eline geçirdi ve Navarralılarla bağlantı kurup "bir anarşist ayaklanması"ndan korktuğu kente yürüyüşlerini hızlandırmaları için yalvardı. 21 Ekim günü saat onda, radyo şu açıklamayı yaptı: "Sabırsızlıkla bekliyoruz... Viva Franco." Komutanları tarafından başıboş bırakılan Sivil Muhafızlarca silahları alınan binlerce milis, Navarralılar geldiğinde tutuklanmıştı bile.[30]

Gijon'un düşmesinden sonra kuzey cephesi diye bir şey kalmamıştı artık. Ama her türlü direniş de kesilmemişti.[31] Buradaki temizlik harekâtı Biskay ya da Santander belgesindekinden çok daha uzun sürecek, dolayısıyla da Franco, buradaki birliklerin tümünü merkez cepheye aktaramayacaktı hemen. Kuzeyin ele geçirilmesi sonuçta, savaşın bir aşaması olmuştu sadece.

BELCHITE

Yine de, darbecilerin, savaşın Madrid önünde yön değiştirmesinden bu yana kazandıkları en büyük zaferdi bu. İki büyük önemi vardı. Ekonomik açıdan, İspanya'nın en önemli bölgelerinden birkaçının Franco'ya geçmesini sağlıyordu. Cumhuriyetçilerin bir savaş sanayisi kurabilecekleri bölgelerdi bunlar; ayrıca da hayatî bir değiş tokuş maddesi olan demir cevheri sağlıyordu bu bölgeler. Askerî yönden, bu zafer, milliyetçi ordunun bölünmüş ve yetersiz silahlanmış Bask ve Asturia savaşçıları üzerindeki üstünlüğünü göstermekle kalmıyor, hiç değilse şu sıralar, Valencia ve Madrid ordusunun bir milliyetçi saldırıyı etkili biçimde kesme yeteneğinden yoksun olduğunu da kanıtlıyordu. Brunete yarın kalmış bir başarıydı; ikinci önemli girişim olan Belchite, tam bir başarısızlıkla sonuçlandı.

Belchite'nin seçimi, Brunete'nin seçimine, taban tabana zıt görüşlerle doğrulanmaktaydı. Cephede hiçbir değişiklik yapılmamıştı. "Askerler", diyordu Rojo, "savaşçı olmaktan çok avcıydılar." Bu da, küçük ve yalnız topluluklar ya da cephenin geri kalanına gözlemevleri aracılığıyla bağlı

---

29. Castro Delgado'ya göre (*a.g.e.*, s. 576-577), komünistler tarafından uzun süredir sabotajla suçlanan albay Franco, Konsey'in son toplantısına katılmıştı.

30. Asturia bölgesi yöneticilerinin çoğu kaçabilmeyi başardılar; bunlar Konsey üyeleri, halk mahkemesi başkanı, Javier Bueno gibi ünlü militanlar, albay Pradas, Linares, Clutat, Galan, amiral Fuentes gibi komutanlardı. Ama binlerce savaşçı tutsak edilecek ve pek çoğu kurşuna dizilecekti. Aralarında, bir tugaya komuta eden metalürji işçisi Carrocerra da vardı. Zugazagoitia (*a.g.e.*, s. 319) bu CNT militanının adamları olmadan gemiye binmek istemediğini ve böylece bile bile ölümü seçtiğini anlatıyor.

31. Stöhrer'in, Franco'ya dayanarak yazdığı 4 Mart 1938 tarihli notuyla karşılaştırınız! "Asturia bölgesinde gerilla hareketi devam etti ve kısa süre önce sona erdi. Gijon'un alınmasından sonra, hâlâ bölgeye dağılmış bulunan 18.000 kişi vardı. Bunların son kalıntıları kısa süre önce tutsak edildi: 2.000 kişi, 18 makineli ve 1.500 tüfek ele geçti."

birlikler oldukları anlamına geliyordu. Cepheyi yarmak kolay görünüyordu bu durumda, öte yandan, girişilen manevra, az denebilecek kuvvetlerle çok daha büyük boyutlar kazanabilirdi. Hedefler şunlardı: Ebro'nun kuzeyindeki Zuera'ya, doğrudan Zaragoza'ya ve Quinto'yla Belchite arasında beliren direnme bölgesine yöneltilen üçlü saldırıyla Zaragoza'yı almak. Cumhuriyetçi komutanlık, aynı zamanda, milliyetçilerin Kuzey cephesinde giriştikleri saldırıyı da ertelemek amacı güdüyordu.

Ama saldırı çok geç, 29 Ağustosta, Santander'in düşmesinden günlerce sonra başlayacaktı. Saldırı kesimine dek birliklerin çoğunu taşımak gerekmiş, bu da kötü yollar üzerinden ve büyük bir kargaşalık içinde yapılmıştı.[32] Son olarak da, cumhuriyetçi birliklerin manevra konusundaki yeteneksizlikleri bir kere daha bütün açıklığıyla kanıtlanmıştı. Tek başarı, Quinto ve Belchite'nin alınması oldu; üstelik Belchite'yi ele geçirmek için on iki gün gerekmişti. Ebro'nun kuzeyinden yapılan sonuçsuz bir girişimin ardından, Zaragoza'ya karşı büyük saldırı umutlarından vazgeçilmesi gerekti. Belchite bir başarısızlıktı, çünkü ana hedeflerden hiçbirine ulaşamamıştı. Kuzeyin milliyetçilerce ele geçirilmesi de bir gün bile geciktirilememişti.

Artık harita üzerinde iki İspanya açık seçik karşı karşıyaydı. Franco'ya bağlı birlikler ülkenin bütün batı ve kuzeybatı bölümüne egemendiler; toprakları, Galiçya'dan Aragon'a, Cebelitarık'dan Gaskonya körfezine uzanan bir bütün oluşturuyordu.

32. Birikim bölgelerine yapılacak birkaç hava saldırısı her şeyi durdururdu, diyor Rojo.

Beşinci Bölüm

Milliyetçi İspanya'nın Siyasal Gelişimi

Kuzey'in ele geçirilmesi milliyetçilere sadece ekonomik ve stratejik üstünlükler sağlamakla kalmadı. Yabancı devletlerin gözünde, *Movimiento*'nun silahla yenilemeyeceğinin de bir güvencesiydi bu olay. Darbeci İspanya'da herkesin gözünde "Haçlı Seferi"nin tartışılmaz komutanı durumuna geldiği bir sırada Franco'nun askerî üstünlüğünü de ortaya koyuyordu.

Ordunun egemenliği korku aracılığıyla "düzen"i hemen kabul ettirmişti. Yine de, ilk aylar süresince milliyetçi kesimdeki siyasal durum garip bir biçimde karışıklık gösterdi. Gerçekten bu dönemde ve 1936 Ekimine dek, darbe yöneticileri kendi kesimlerinde bir siyasal örgütlenmeyi gerekli görmemişlerdi. Bütün çabalarını kısa süreceğini düşündükleri bir savaşa yöneltiyorlardı. Sert tedbirlerle gerilerini güvence altına almakla yetinmekteydiler.

Böylece, hiçbir muhalefet partisine yaşama şansı bırakmıyorlardı ve bırakamazlardı. Sıkıyönetimin ilanı, askerî yetkililere her türlü direnmeyi kırma olanaklarını vermişti. Ne sendika kalmıştı ülkede, ne işçi partileri, ne de cumhuriyetçi partiler; öbür partiler de hiçbir ciddî çalışma yapmıyorlardı. Hem, 25 Eylül 1936 tarihli bir karar her türlü siyasal ve sendikal çalışmayı yasaklamıştı. Endülüs'te ve özellikle Estremadura bölgesinde bir işçi ve köylü direnişi varsa da, ilk milliyetçi zaferlerin ardından ve bunları izleyen zorlu baskılardan sonra başları ezilmişti bunların. Artık bu direniş, fabrikalarda girişilen sabotajlar ve milliyetçileri tedirgin eden gerilla hareketleriyle kendini gösteriyor, ama milliyetçilerin güvenliğini büyük ölçüde tehlikeye sokmuyordu.

Ama askerî diktatörlük, *Movimiento*'ya katılan güçlerin uyumsuzluğunu ve yetenekli siyasal yönetici eksikliğini gizleyemiyordu. Düzenli güçlerin dışında, ayaklanmanın ilk günlerinde, cumhuriyetçi saflarda olduğu gibi, siyasal görüş ayrılıklarını simgeleyen bir "üniforma" çeşitliliğine rastlanıyordu. *Le Temps* gazetesinde yayımlanan 8 Ekim tarihli ve darbecilerden yana olduğu açıkça görülen bir röportaj, Pamplona ve

Vitoria bölgesinde hüküm süren neşeli kargaşalığı belirtiyor. Falanjist gençlik hareketine bağlı *Flecha*'ların giysileriyle Carlosçu genç *Pelayo*'ların giysileri garip bir hava yaratıyor, birincilerin siyah pantolonları, mavi gömlekleri ve polis kepleri, ikincilerin haki giysileri ve kırmızı bereleriyle çelişiyordu. Şu ya da bu taraf belli bir kesime egemen oluyordu. "Albiñana" yanlıları[1] özellikle Burgos yöresinden toplanmaktaydı; Falanjistlerin sayısı, "mavi kent" Salamanca'da ve Valladolid'de çoktu; en özgün öğeyi oluşturan *requeté*'ler, Carlosçuların kırmızı beresinin krallığa bağlılığı simgelediği Navarra bölgesinde egemendiler doğal olarak.

Böylece ilk günlerin politika dışında kalmayı öneren açıklamaları bir ilkeydi sadece. Gelecek konusundaki belirsizliği ortaya koyarak, bu dönemin geçiş özelliğini açığa vuruyordu: Askerî diktatörlük geçici bir tedbir miydi, yoksa ayakta kalacak mıydı? Amaçları her zaman birbirine uygun düşmeyen büyük siyasal güçlerden, gelenekçi kralcılardan ya da Falanjistlerden hangisi üstün gelecekti? Başlangıçta, sorun gönüllü olarak bir kenara itilmişti. Ayaklanmanın ilk günlerinde, kralcı bayrakların yanı sıra Cumhuriyet bayraklarının da dalgalandığı görüldü. Sonunda kralcılığın renkleri kabul edildi, ama bu İspanya'nın sonuçta benimseyeceği rejimi ortaya çıkarmıyordu daha.

YENİ REJİMİN ADAMLARI

Yine de ülkenin ayaklanan kesimine bir merkezî örgüt gerektiğinden, geçici bir Cunta iş başına getirildi. Bu Cunta'nın resmî şefi, soylu bir sakalı ve sınırlı olanakları bulunan, kuşkusuz, Sanjurjo'nun ölümünden sonra ayaklanma yöneticileri arasında zor bir seçim yapılmasını önlemek için göreve getirilen, yaşlı general Cabanellas'dı. Ama gerçek iktidar kısa sürede Queipo de Llano-Mola-Franco üçlüsünün eline geçti. Askerî komutanlığın birleştirilmesinin yanı sıra mutlak bir siyasal otorite kurulması da gerekli görüldüğünde, bu görev general Franco'ya verilecekti.

Kendisiyle yarışabilecek kişilerden çoğu ölmüştü. Ayaklanmanın gerçek yöneticisi olan Sanjurjo, daha başlangıçta ortadan kalkmıştı. Öbür komutanlar arasında, bir tek Queipo'nun ve Mola'nın Franco'nunkiyle kıyaslanabilecek otoritesi vardı.

Ancak, Güney diktatörü Queipo, bir siyasal yöneticinin boyutlarına sahip değildi. Görüşlerinde incelikten ve temkinlilikten yoksundu. İç savaş öncesinde, "cumhuriyetçi" komutan ve "mason" olarak adına gölge düşürmüş, cumhuriyet hükümeti bir ara ayaklanma hareketinin bastırılmasıyla onu görevlendirmeyi bile düşünmüştü. Daha sonra,

---

1. Küçük bir aşırı sağcı grubun lideri olan doktor Albiñana yanlıları.

iç savaş sırasında işçi siteleri yaptırdığı için "toplumcu general" diye adlandırılan Queipo, radyo konuşmalarındaki farfaralığıyla ve dilini tutamayışıyla oldukça kötü bir üne sahip olmuştu. Ama ayaklanmanın ilk haftalarında elde ettiği beklenmedik başarı ve harekâtın devamında Sevilla'nın oynadığı rol, onu *Movimiento* yöneticilerinden biri yapmıştı. Daha sonra, siyasal rolü giderek azalacak ve Malaga'nın alınmasından –bu İspanyollardan çok İtalyanların başarısıydı– sonra önemli bir askerî harekât yönetme olanağını bulamayacaktı bir daha.

Emilio Mola, geçmişi ve yiğitliğiyle çok daha büyük bir prestije sahipti. Kuzey cephesindeki savaşlar sırasında bir uçak kazasına kurban gidene dek, büyük yetkileri bulunan, savaşın yürütülmesi ve politika konusunda sık sık Franco'yla çelişkiye düşmesine yol açan kişisel görüşlere sahip tek komutandı. Franco'ya göre, başka birine boyun eğmeyecek kadar inatçıydı. *Requeté*'lerin kalesi olan Kuzey bölgesindeki etkisi, kralcı entrikaların üzerinde toplandığı kişi durumuna getiriyordu Mola'yı. Bu nedenle, ölümünden sonra, kaybolan şefin yerini kimsenin almayacağını iyice ortaya çıkarmak için, kuzey cephesindeki harekâtın yönetimini bizzat Franco elinde tutacak ve resmen cephe komutanı görünen Davila her zaman bir ast olarak kalacaktı.

Ayaklanmanın siyasal şefleri de gözden kaybolmuş ya da görüşlerini kabul ettirme yeteneğinden yoksun görünmüşlerdi. Kralcı Calvo Sotelo bilinen koşullarda ölmüştü, öteki kralcı şeflerden Gil-Robles, olayların şiddeti karşısında çekingen ve güçsüz görünmekteydi. Ayrıca bu olaylara hiçbir zaman da katılmamıştı. "Gelenekçi Topluluk" şefi Manuel Fal Conde, herkesi partisinin çevresinde toplamayı başaramayacak ölçüde damgalanmıştı siyasal yönden. Falanj'ın ilk yöneticileri de yoktu artık: Alicante'de kurşuna dizilen Jose Antonio Primo de Rivera, yandaşları için "Namevcut" –*Ausente*– olarak kalmaya devam ediyordu. Bu da, yerini kimsenin alamayacağını belirtmenin bir türüydü. Havacı Ruiz de Alda da ölmüştü. Onesimo Redondo ilk çarpışmalarda can vermişti. Fernandez Cuesta, cumhuriyetçilerin cezaevlerinden birindeydi. Falanjı yönetmek için kala kala, geçici Cunta'ya başkanlık eden Manuel Hedilla ya da sekreter Francisco Bravo gibi "ikinci derecedeki" kişiler kalmaktaydı. Her ikisi de, sola karşı bir eylemci örgütte yer almak ya da ayaklanma ertesinde büyük değer kazanan Parti kartını almak için 1936 Şubatıyla Temmuzu arasında Falanj'a katılan binlerce kişinin tersine, *Camisas viejas*, eski militanlardı.

Kendini kabul ettirecek yöneticileri bulunmasa da, Falanjistler *requeté*'ler gibi ve çoğu kez onlara karşı, *Movimiento*'nun en dinamik güçlerinden birini oluşturmaktaydılar. Bu iki grubun birleştirilmesini gerçekleştirmek çok güçtü doğal olarak ve uzun bir savaşta başarıyla sürdürülmesi için bir siyasal hakemin varlığını zorunlu kılmaktaydı;

komutanlar arasındaki yarışma da yerini tek bir askerî komutanlığa bırakmak zorundaydı.

Kısa sürede otoriter ve boyun eğdirmeyi bilen bir şef olarak kendini gösteren bu hakem general Franco'ydu. 1936 Temmuzundan 1937 Haziranına dek yavaş yavaş gerçekleşti bu.

1 Ekim 1936 günü, Kuzey ve Güney'deki güçler arasında bağlantı kurulmasından sonra, Franco başkomutan ve Devlet Başkanı oldu. 29 Eylül 1936 günü Salamanca'da yapılan bir toplantıdan sonra, öbür komutanlar tarafından bu yetkiler kendisine verildi.[2] Kuşkusuz, Madrid önündeki başarısızlıktan sonra 1937 yılı başında genişletilecek olan sınırlı ve geçici bir iktidar söz konusuydu. Ama daha 1936 Ekiminde kendisine verilen yetki, askerî olduğu kadar siyasaldı da. Yetkilerin aktarılması dolayısıyla yapılan törende Cabanellas şöyle demişti: "Devletin mutlak yönetimini size bırakıyorum."

GEÇİCİ MİLLİYETÇİ HÜKÜMET

O sıra milliyetçi İspanya'da geçerli olan sistem geçici bir sistemdi. Anın gereklerine cevap veriyordu. Yararlıydı, çünkü bölünme nedeni olabilecek sorunları ertelemekte ve yöneticilerle birliklerin kendilerini tümüyle başlıca işlev olan savaşın yönetimine vermelerini sağlamaktaydı. Bu gerekliydi, çünkü hükümet mekanizmasının iyi işlemesini sağlayan memurlarla teknisyenlerin sayısı pek azdı; içlerinden bazıları cumhuriyet hükümetine bağlı kalmışlardı, birçoğu da görevinden atılmıştı, cezaya çarptırılmıştı ya da sadece kuşkulanılacak kişiydi; bir tek diplomatlar çoğunlukla darbecilerden yanaydılar. Akıl almayacak kadar çok sayıda asker memurluk yapıyordu.

Bu siyasal sistemin milliyetçi birliklerin Madrid'e girmesiyle doğal olarak son bulması gerekirdi. Geçici başkent Burgos'tu; ama Franco, çoğunlukla, kurmay heyetinin bulunduğu Salamanca'da kalmaktaydı. Başkomutanın ağabeyi ve yeni rejimin güçlü adamı Nicolas Franco da, Devlet Başkanlığı genel sekreteri olarak yine Salamanca'da bulunmaktaydı. Görevleri arasında, savaş ekonomisi, kamu düzeni ve de dış ilişkiler bulunmaktaydı. Dolayısıyla da çok güçlü bir kişiydi.[3] Başkomutan askerî harekâtın yönetimiyle çok meşgul bulunduğundan, o dönemde siyasal

---

2. Toplantı, Nunodono kampında yapıldı. Bu toplantıya, Cabanellas, Mola, Queipo, Yuste, Orgaz, Kindelan, Saliquet, Davila ve albay Moreno Calderon'la albay Montaner (bu sonuncu Cabanellas cuntasının sekreteriydi) katıldılar.

3. Yönetimin dağınıklığı iç savaş sonuna dek sürecekti. Birkaç ay süreyle, genel sekreterin gücü öylesine büyüktü ki, hükümet iki başlı bir diktatörlük sayılabilirdi: Almanlar, milliyetçi İspanya'yla görüşmelere oturmak istediklerinde, önemli bir karar almanın tek yolunun ya general Franco'ya ya da kardeşi Nicolas Franco'ya başvurmak olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar.

sorunlara göz kulak olamıyordu. Hiç değilse iktidarı sadece güvenilir adamlarla paylaşmaya dikkat etmekteydi.

Geçici hükümetin üçüncü adamı, başkomutanın özel kalem müdürü general Sangroniz'di. Sangroniz, daha ilk günden Franco'ya çok bağlı bir kişiydi. Kanarya Adalarıyla İspanya arasındaki ilişkiyi, Franco adına o sağlamıştı.[4]

Bu genel sekreterlik ve özel kalem müdürlüğü görevlerine 1936 yılının sonundan önce kurulan yeni servisler eklendi. Milliyetçi hükümetin gelecekteki bakanlıklarının bir taslağıydı bu: Önceleri İspanya'nın eski Viyana elçisi Francisco Serrat tarafından yürütülen Dışişleri sekreterliği, general Gil Yuste'ye verilen Savaş sekreterliği, yetkileri geniş olduğu kadar da belirsiz başka bir generalin, Francisco Fermoso'nun üstlendiği Genel Valilik. Bu genel valinin yetkilerine taşra kentlerinin yönetimi, taşra milletvekillerinin atanması ve bunlarla ilişkiler de girmekteydi.

Kamu Güvenliği servisleri Valladolid'e yerleşecekti; Salamanca'da bir Basın ve Propaganda kurumu çalışmalarını sürdürmekteydi; *Tercio*'nun kurucusu general Millan Astray tarafından yönetilmekte ve Astray, Genel Sekreterlik servisleriyle sıkı işbirliği yapmaktaydı. Basın ve Propaganda kurumu, milliyetçi basına "yön vermek" kadar milliyetçi İspanya'ya gelen yabancı basın temsilcilerine "bilgi vermek" görevlerini de üstlenmişti.

Yeni rejimin bu önemli kurumlarının yanı sıra, görevi hükümet başkanının imzasına sunulacak kararnameleri hazırlamak olan teknik Cunta servisleri de kuruldu. Cunta içinde yedi komisyon bulunmaktaydı: Maliye, Adalet, Sanayi, Ticaret ve İaşe, Tarım, Çalışma, Eğitim, Kamu Hizmetleri ve Ulaştırma.

Teknik Cunta çerçevesinde, totaliter bir yöntemle ülkedeki çalışmaların tümünü denetleyecek ve bir savaş ekonomisini işletecek bölümler ve şubeler bulunuyordu. Yönetimi general Davila'ya verilen güç bir işti bu. Davila da, Sangroniz gibi, başkomutanın tam güvenini kazanmış bir kişiydi. "Arka plan"da kalmakla birlikte, rolü çok büyüktü. Cunta çalışmalarına başkanlık ettiği gibi, Genelkurmay Başkanıydı aynı zamanda.

Dolayısıyla Franco, doğrudan ya da dostları aracılığıyla yönetiyordu. Ama anlaşıldığı kadarıyla, Ekim ve Kasım ayları içinde gelecekle ilgili bir seçim yapmamıştı daha. Siyasal eğilimlerini yansıtması gereken geçici hükümet programı hiçbir özgün fikir öne sürmemekteydi. Fal Conde'nin görüşleriyle Falanjizm kuramları arasında bir uzlaşmaydı bu.

Gelenekçilik'den, totaliter bir hükümetin kurulması, krallığın yeniden kurulma olasılığı, özellikle de, milliyetçi propagandanın ve Franco'nun söylevlerinin ana teması olan ulusal birlik fikri alınmıştı. 'İç savaş" diyordu Franco, "Birliğin bölücülüğe karşı mücadelesidir."

---

4. Sangroniz, özellikle 4 Temmuz 1936 günü, ayaklanma için alınan tedbirler konusunda Franco'ya bilgi vermeye geldi.

Falanj programından birtakım ilkeler alınmıştı: zorunlu, ama güvence altına alınmış ve "kapitalizmin sömürüsüne" karşı korunmuş çalışma ("Yeni devlet asalak yurttaşları kabul edemez"), emeğin karşılığının hakça ödenmesi ve kazanca ortak olma olanağı.

Böylece, herkesten bir şeyler alarak o dönemde vazgeçilmez hakem rolü oynamak istediği izlenimini bırakıyordu Franco. Milliyetçiler tarafından beklenen çabuk bir zafer, kuşkusuz rejime verilecek yön sorununu hemen ve sert bir biçimde ortaya koyacaktı. Madrid önünde uğranılan başarısızlık sorunu tümüyle değiştirmişti. Henüz belirsiz bir askerî durum karşısında güçlü bir iktidarı ayakta tutmak, iç kavgalardan uzak durmak ve giderek krallıktan yana ya da krallığa karşı bir seçimi ertelemek zorunluydu. Geçici statüko artık yeterli olmuyordu. Suñer'in deyimiyle[5] "harekete bir devlet karakteri ve çehresi vermek" gerekliydi. Franco artık sadece "başkomutan" değil, *Movimiento*'nun yaratıcı şefi *Caudillo*[6] idi.

GENERAL FRANCO

Böylece ilk siyasal gelişim son bulmaktaydı; Franco sadece *Movimiento*'nun başlıca şeflerinden biriyken en yüksek askerî yetkilisi oluyordu. Reis ve kurtarıcı olmakta da gecikmeyecekti.

Oysa fiziksel yönden büyük bir gösterişi yoktu bu ufak tefek ve tıknaz, "tombul, iki dirhem bir çekirdek, kendini beğenmiş", yuvarlak yüzlü, simsiyah bıyıklı adamın; erken göbek salmış kısacık boyu, fotoğraflarda, Mola ve Kindelan'ın dış görünüşüyle çelişmekteydi. Ama gösterişten yoksun oluşu çok parlak bir askerlik hayatı geçirmesini engellememiş, 21 yaşında yüzbaşı, 32 yaşında da general olmuştu. İspanyol ordusunda bile olağanüstü bir şeydi bu.

3 Aralık 1892 günü doğan Francisco Franco Bahamonde[7] Ferrol'de Deniz komiseri Nicolas Franco'nun ikinci çocuğuydu.[8] Önce Ferrol'deki bir dinsel okulda, ardından deniz kolejinde öğrenim görmesi, babası ve büyükbabası gibi onun da meslek hayatını Deniz Kuvvetlerinde geçireceğini ortaya koymaktaydı. Bir rastlantı Franco'yu denizden uzaklaştırdı; bu rastlantı da Deniz Harp Okulu'na yeni öğrenci alınmamasıydı. Franco, Toledo'daki Kara Harp Okulu'na piyade subay adayı olarak girdi. 1910 yılında asteğmen çıktı, ama gerçek meslek hayatı, garnizonda geçen iki yılın ardından eski İspanyol kaleleri,[9] Melilla, Ceuta

---

5. Milliyetçi kesime döndüğünden beri siyasal çalışmaları çok artan, general Franco'nun eniştesi.
6. İtalya'daki *Duce* gibi, şef ve "önder".
7. Gerçek adıyla, Francisco-Paulino-Hermenegildo-Theodula-Franco Bahamonde.
8. Beş Çocuğu Nicolas, Francisco, Pilar, Ramon (savaşta ölen havacı) ve Pacita'dır.
9. Kuzey Afrika kıyılarındaki eski İspanyol toprakları.

ve Larache çevresindeki savaşlara katılmak üzere Fas'a gönderilmesiyle başladı. Başlangıçtaki güç ve başarılı sayılmayacak savaşlarda kayıplar çok büyüktü ve dört yıllık çarpışmalardan sonra sağ kalan ender subaylardan biriydi Franco. 1916 yılında yaralanacaktı; o dönemde tabur komutanı olmuştu bile. Uzun bir aradan sonra Fas'a döndü ve o sıra Millan Astray'ın örgütlediği İspanyol Lejyonu'na atandı. Komutan ve örgütçü olarak yaptığı ün 1920 ve 1924 yılları arasında *Tercio*'nun katıldığı savaşlardan kalmaydı. Bir dizi başarısızlığın hemen ertesinde Afrika ordusunu yüreklendiren Alhucemas çıkarmasında başrolü onun oynadığı söylenmekteydi. Nişanlara boğulmuş, ordunun en genç generali olmuş, Millan Astray'in ardından Lejyon'un başına geçmişti. İspanya'ya dönüşünde, kendisine, Zaragoza'da yeni kurulan Harp Okulu'nun komutanlığı verildi.

1931 devrimi gerçekleştiğinde komutanların en önde gelenlerinden biriydi. Hayat öyküsünün bundan sonraki bölümü Cumhuriyet'in öyküsüne karışıyordu. Bir arka plana itilmekteydi, bir en yüksek görevlere getirilmekteydi. Cumhuriyetçi hükümete karşı düzenlenen komploya katılmadan önce de uzun süre düşündüğü su götürmezdi. 1936 yılının Şubatıyla Temmuzu arasında, devrimi yıkmak için, önce Pozas, sonra Azaña'yla görüşmek üzere girişimlerde bulunmuştu. Bu, devrimci sola karşı düşmanlığının bir belirtisi sayılabilir. Ama daha sonra amansızca ve mutlak yenilgisine dek savaşmış olsa da, Cumhuriyet'e bir fırsat vermek istediğinin de kanıtıydı bu.

Çünkü Franco kararlarında çok temkinli ve yavaştı, ama daha sonra bu kararları yaradılışının en belirgin yanını oluşturan bir iradeyle ve büyük bir inatçılıkla uygulardı. Hiç kuşkusuz, olağanüstü yeteneklere, gerçek bir zekâya, büyük bir kurnazlığa sahipti ve bunlar onu iyi bir asker, ama daha da öte, bir politikacı yapıyordu. Düşüncesini gizlemeyi çok iyi bilirdi. Sakindi, ağzı sıkıydı, az konuşurdu ve bütün bunlar İspanyol yaradılışıyla ters düşer gibiydi (ama Galiçyalı olduğu unutulmamalı). Eline geçen fırsatlardan çok iyi yararlanmayı biliyordu. General Franco'nun hayatında pek çok mutlu raslantı rol oynamıştı. Kara ordusuna girişi, Rif savaşı, ayaklanmanın ilk komutanlarının ölümü, gözlemcilerin kabul ettikleri kendine olan büyük güvenini açıklayan öğelerin başında gelmektedir. Ama Francisco Franco, aynı zamanda da koyu Katolik bir subaydı. Eğitimi, kralcı bir çevrenin üzerindeki etkileri, ülkenin dinine duyduğu saygı, onu kelimenin tam anlamıyla bir faşist olmaktan uzaklaştırmıştı. Franco, askerlik ve Katoliklik geleneğine bağlı bir tutucuydu. Getirildiği yer, İspanya'yı, ne biçimde olursa olsun anarşiden, dinsizlikten ve devrimden kurtarmak üzere Tanrı tarafından seçildiği fikrinin kafasında kökleşmesine yol açmıştı. Cumhuriyetçi rejimin yüksek bir görevlisi olmayı kabul ettiği halde uzun süre kralcı

sayılmıştı,[10] mistik geleneğe göre yetiştirildiğinden de, kendini kutsal değilse bile, seçkin saymaktaydı. Gerçekçiydi de öte yandan, geleneksel biçimiyle krallığı hemen geri getirme olanağı bulunmadığına inanıyordu. Çünkü bu *Movimiento* yanlılarını bölecekti, "Kızıllar"la her türlü uzlaşmayı geri çevirirken de gerçekçiydi, çünkü iki taraf arasında açılan uçurum bir pazarlıkla doldurulacak gibi değildi.

Özetle, savaş ona siyasal yeteneklerini ortaya koyma fırsatı vermekteydi; sakin ve fırsat kollamayı bilen biriydi, gösterişli girişimlerin, deha izleri taşıyan işlerin adamı değildi. Ama Madrid başarısızlığından sonra, uzun bir savaşa ayak uydurmayı da becerdi.

Bu savaşı yürütmek ve kazanmak için, elinde bir sürü koz vardı. Bir kere milliyetçi hükümet denetim altında tuttuğu topraklarla cumhuriyetçilere oranla çok daha üstün durumdaydı; bu bölgelerin kaynakları, Estremadura'nın sürüleriyle Endülüs'teki büyük toprakların tarını, Kastilya'nın buğdayıyla Galiçya'nın sebzesi birbirini tamamlıyordu. Karşılığında, halkın çok yoğun olarak biriktiği, beslenmesi gereken büyük kentler cumhuriyetçiler tarafındaydı. Parasal açıdan, İspanya Bankası'nın kaynaklarından yoksun kalan Franco, yandaşlarının zenginliklerinden, cumhuriyetçi bölgeden kaçırılan sermayeden ve Juan March'ın çıkarlarını temsil ettiği büyük yabancı desteklerden yararlanmaktaydı. Öte yandan, *Movimiento*'nun başlamasıyla darbeciler tarafından el konan Fas ve Rio Tinto madenlerinin işletilmesi, 1937 Ağustosundan sonra da Bask ülkesi ve Santander yöresinin denetiminin ele geçirilmesi, dengeli bir ekonominin gerek duyduğu vazgeçilmez kaynağı sağlıyordu. Bu yüzden de milliyetçilerin elindeki bölge ciddî bir ekonomik krizle karşılaşmamıştı.

Ama general Franco, destek aldığı siyasal güçleri derinden bölen çelişkileri çözümlemek zorundaydı. Mutlak otoritesinin sözde kalmaması için, "gelenekçiler"in tutucu eğilimleriyle devletin tepeden tırnağa değiştirilmesini isteyen Falanjistlerin fikirlerini bağdaştırması gerekiyordu.

TEK PARTİ

Bunun için elinin altında köklü bir çare vardı: Almanya'da ve İtalya'da olduğu gibi, tartışılmaz başkanlığına getirileceği tek partinin kurulması. Güç bir işti bu. Kralcıların sağlam bir siyasal örgütleri vardı. Bölünmeleri eylem içinde silinmiş ve Gelenekçi Birlik'in ayaklanmadaki kalburüstü payı Halk Eylemi güçlerinin büyük bölümünü kendine katmasını sağlamıştı. Kastilya'da sağlam bir biçimde temsil ediliyordu, ayaklanmanın kaleleri Navarra ve Aragon'da büyük ölçüde egemendi. Şeflerinin ya-

10. Nikâhında tanıklığını, kralın temsilcisi olarak Oviedo valisi yapmıştı.

bancı ülkelerde ciddî destekleri ve dostlukları vardı. Savaşın uzaması üzerine, duygularını göstermekten çekinmemekteydiler; Şubat ayında San Sebastian'da gösteri yaptılar ve Fal Conde krallığın hemen geri getirilmesi için açıkça tavır takındı. Franco tehlikeyi çok ciddî buldu. "Fal Conde'yi vatana ihanet şuçuyla kurşuna dizdirmenin"[11] uygun düşüp düşmediğini düşündü. Carlosçu lider Portekiz'e sığınmak zorunda kaldı.

Falanj da çok önemli bir siyasal güç olmuştu. Dinamizmine kapılan ya da *requeté*'lerin tutuculuğuna karşı onda ilerici bir güç gören pek çok kişiyi saflarına kattı. Çoğunluk cumhuriyetçi ve sendikacı kökenli olan Falanjistler, "toplumsal sorun"un ortaya atılmasını ve çözümlenmesini istiyorlardı. Kastilya'da, Estremadura ve Endülüs'te milisler halinde örgütlenmiş hatırı sayılır askerî güçlere sahiptiler. Doğrudan destek görmeseler bile, Burgos hükümetinin Alman ve İtalyan müttefiklerinin dostluğu onlardan yanaydı. Ama Falanj kayda değer şefi olmayan bir partiydi.

Öte yandan, ülke kaderinde rol oynayan yalnızca siyasal partiler değildi. Franco, ordunun gücünü ön plana çıkarıp ondan yararlanmayı biliyordu. Kuşkusuz, komutanlar her zaman onunla görüş birliği içinde değildiler ve Mola başkanlığında bir hükümet kurulmasını açıkça isteyenler bile çıkmıştı. Subayların çoğunun belirli bir siyasal anlayışı yoktu kuşkusuz ve otoriter bir hükümeti destekleme isteği göstermekle yetinmekteydiler. Ama Ordu siyasal bir güç olarak vardı ve "askerî yetkilerinin arka plana itilmesine" razı değildi. Franco'nun üzerine dayanabileceği bir gücü temsil ediyordu.

"Tek parti" ilkesi ve bunun sonucu olan reformlar Franco tarafından uzun zamandır kabul edilmişti. Bunların uygulanması, pazarlıkla herkesin onayını almak isteyen *Caudillo*'nun isteğiyle ertelenmişti önce. Kamuoyunu oldubitti karşısında bırakmamak söz konusuydu. Bir kararname tasarısının hazırlığı daha 1937 Şubatının başında açıklanmıştı. İşin en kolay yanı, etkilerini büyük ölçüde yitirmiş olan eski sağ partilerin kapatılmasını sağlamak oldu. Gil-Robles'in Halk Eylemi 10 Şubattan önce silinecekti; birkaç gün sonra, ayaklanmanın başından beri hiçbir rol oynamamış olan Robels her türlü siyasal eylemden vazgeçtiğini teyit etti. Aynı zamanda, Goicoechea da öteki kralcı partinin, İspanyol Yenilenmesi partisinin kapatılacağını bildirdi. Bu yüreklendirici açıklamalar istenen birliğin sağlanmasına yetmiyordu yine de. Falanj ve gelenekçiler arasında pazarlık yoluyla hiçbir uyuşma sağlanamamaktaydı. Bu yüzden reformları zorla kabul ettirmek gerekliydi.

Geriye bir bahanenin bulunması kalıyordu. Bulunan bahane, Salamanca'daki birbirine düşman Falanjist gruplar arasında çıkan bir olaydı.

---

11. Faupel'in 14 Nisan tarihli mektubundan.

Kararnamenin belirttiği gibi, "örgütlerin içindeki küçük anlaşmazlıklar eski siyasal entrikaları hortlattığı gibi, örgütleri ve güçleri yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilirdi." 19 Nisan 1937 tarihli tek partiyle ilgili kararname bir barış eseri olarak ortaya çıktı. Franco bu metni uzun uzun incelemişti. Metne son biçimini verdiğini söyleyen Serrano Suñer'e göre, Franco, Falanj'ın tüzüğü üzerinde özellikle çalışmış ve notlar düşmüş, gelenekçi Pradera ve Jose Antonio Primo de Rivera'nın söylemleri arasında ilişkiler bulmaya çalışmıştı. Sonunda kararnameyi Queipo ve Mola'nın onayına sundu. İkisi de koşul öne sürmeden metni kabul ettiler. Mola'nın tek itirazı dilbilgisi yönündendi. Ancak Queipo, Madrid'in düşüşünü bekleme bahanesiyle yayımlanmasının bir ay geciktirilmesini istedi. Birleştirici kararnamenin girişi şöyle diyordu: "Devrimimizin düşünce ve üslubunu Yeni Devlet'te billurlaştırarak büyük barış görevini acilen gerçekleştirmemiz zorunludur." Bu cümle bile, tek başına, metnin önemini ortaya koyuyordu. Kuşkusuz, her şeyden önce Tek Parti'nin kurulması üzerinde de durulmaktaydı: "Herkesin kişisel anlaşmazlıklarını yüreğinden silmesi zorunludur."[12] Bu metinde, *requeté*'lerden ve Falanj'dan miras kalan, daha önce belirtilmiş ilkeleri de bulmak kolaydı. Ama kararname, yayımlanmasını gerekli kılan nedenleri de belirtmekteydi: Siyasal partiler "kısır çekişmeler içinde" yıpranıyorlardı; böyle davranmakla, şefler, "saf bir ülküyle hareket eden" yandaş yığınlarına ihanet etmekteydiler. Herkes tarafından kabul edilen ve devlet tarafından ilan edilen bu ülküyü kurtarmak doğru oluyordu bu yüzden. Yeni Parti, devlet ve toplum arasında bir bağ, "halkın yürekten devlete katılmasının güvencesi", geleneksel güçlerle yeni güçler arasında bir bağ olmalıydı.[13] "Falanj, programıyla genç yığınlar, yepyeni bir propaganda üslubu, çağdaş bir siyasal ve yiğitçe biçim; *requeté*'ler de, inatla korunmuş İspanyol geleneğinin kutsal birikimiyle Katolikliğin manevî yanını getiriyorlardı. Asıl derinliği olan görüş burada ortaya çıkıyordu: Sadece gerçek bir parti, yani hükümet tarafından kullanılacak bir siyasal örgüt değil, Katolik krallar tarafından yaratılan yarı dinsel ve yarı laik örgütler örneğine uygun, İspanyol geleneğinin yaratabileceği bir *hermandad*, bir kardeşlik toplumu kurma isteğiydi bu. Bugünü geçmişe bağlamak, İspanya'nın parlaklığını "yeni bir biçimde" canlandırmak: Hiç değilse ilk ağızda "Haçlı Seferi"nin görevi buydu. Çünkü *Caudillo* kendi kararlarının tutsağı olmaya karşı çıkıyor ve daha ilk anda kararnameyi değiştirme olanağını öngörüyordu: "Katı bir şey değil, yeniden gözden geçirilecek ve düzeltilecek bir çalışma konusu olacaktır bu."

---

12. Franco'nun 19 Nisan tarihli kararnameyi açıklayan konuşması.
13. Franco, birkaç kere, kamuoyunu böyle bir girişime hazırlamıştı. Öyle ki kentin alınmasından sonra Malaga'ya geldiğinde, halka Falanj'ın ve *requeté*'lerin yerel yöneticileri arasında görünmüştü.

Kararnamenin kendisi üç maddeden oluşmaktaydı:

"Birinci Madde: İspanyol Falanjı ve *requeté*'ler, servisleri ve şimdiki görevlileriyle, benim yönetimim altında, *Falange española tradicionalista y de los JONS* adını alacak ulusal karakterli bir tek siyasal otorite içinde birleşmektedir. Toplumla devletin aracılığını yapacak olan bu örgütün başlıca görevi, hizmet, hiyerarşi ve kardeşliğin siyasal-ahlakî erdemleri yoluyla halkın duygularını devlete iletmek ve devletin düşüncesini halka bildirmektir. Bu kararnamenin yayımlandığı gün Falanj ya da Gelenekçi Birlik kartı bulunanlar yeni örgüte üye olma hakkını kazanırlar, dileyen bütün İspanyollar da buraya üye olabilirler."

Bu madde, bir siyasal ahlak fikrini getirerek ve özellikle yeni partinin adına Falanjizmin adını katarak görünürde Falanj'ı hoşnut etmişti. Ayrıca Franco, 19 Nisandan önce, Falanj'ın "tek partinin temeli olacağını da dolaylı olarak belirtmişti." Ama sonraki iki madde, her türlü muhalefeti susturmaya, hoşnutsuzluk duyanlardan gelecek her türlü askerî eylem ya da darbe olasılığını yok etmeye yönelik kararnamenin gerçek anlamını göstermekteydi.

"İkinci Madde: Yeni siyasal-ulusal bütünün yönetici organları Devlet Reisi, sekreterlik ya da siyasal Cunta ve Ulusal Konsey olacaktır. Sekreterlik ya da Cunta, başlıca amacının başarıya ulaşması için kuruluşun iç yönetimini sağlamaktadır. Bu amaç da, devletin organik ve işlevsel yapısının hazırlanmasında şefine yardımcı olmak, her durumda hükümetin çalışmalarıyla işbirliği yapmaktır. Üyelerinin yarısı Devlet Reisi, öbür yarısı Ulusal Konsey tarafından seçilecektir. Ulusal Konsey, daha sonraki tedbirlerle saptanacak olan büyük ulusal sorunları Devlet Reisinin kendisine sunduğu biçimde öğrenecektir.

"Üçüncü Madde: Falanj ve *requeté* milisleri, kendi simgelerini ve işaretlerini koruyarak tek bir Ulusal Milis bünyesinde birleşeceklerdir. Ulusal Milis ordunun yardımcısıdır. Devlet Reisi, Milisin başındaki kişidir ve doğrudan komutanlığını da orduya bağlı bir general yapacaktır..."

General Franco bu şekilde işaretleri ve simgeleri yerinde bırakıyorsa da, bunları gerçek anlamlarından soyutlamaya da özen gösteriyordu. Uzlaştırıcı ve diplomattı, dış görünüşte her zaman ödün vermeye hazır bir kişiydi. Böylece, *requeté*'leri kendine daha da yaklaştırmak için, İspanya'nın yeni armasına eski Navarra simgesini koyduracaktı. Genel karargâhının girişini de *requeté*'lere korutmaktaydı. Gerçekte, 19 Nisan tarihli kararnamenin son iki maddesi yeni rejimin yerleştirilmesi yolunda atılmış kesin bir adımdı. Devletin yapısını hazırlayan ve dolayısıyla her zaman değiştirebilecek olan ikinci madde, *Caudillo*'nun siyasal otoritesini onaylıyordu; Tek Parti yöneticilerinin çoğunu da atamaktaydı. İlk Ulusal Konsey'in bütün üyeleri doğrudan onun tarafından seçilmekteydi. Üçüncü madde, Franco'yu düzenli orduyla karıştırılmasından özenle

uzak durulan ve ordunun emrinde olan Ulusal Milis'in tek reisi yaparken ona mutlak bir askerî yetki verilmesini de tamama erdiriyordu. Böylece kurulan yeni parti, Devlet Reisi, hükümet reisi, *Movimiento*'nun ulusal başkanı, generaller generali (*generalísimo*, başkomutan) Francisco Franco'nun yararlanacağı hükümet aracı olacaktı. Otoritesi her alanda büyük bir güçle belirtilmekteydi.

Ama uygulamada da bu otoritenin ve yeni devlet örgütünün sağlamlaştırılmasını sağlamak gerekliydi. Böylece kurulan yeni siyasal yönetimin normal olarak işleyebilmesi için, sadece Ulusal Birlik fikrini vermek değil, aynı zamanda bu birliği gerçekleştirmek ve muhalefeti kırmak da zorunluydu. Bütün bu tedbirler gözle görülür bir uzlaşma amacıyla alınmıştı. Falanj Ulusal Konseyi'nin kurulması, *Movimiento*'ya katılan siyasal öğelerin gerçek birliğini *Caudillo*'nun şahsı çevresinde tutmayı amaçlayan bu usta işi hak dağıtıcılığını kanıtlıyordu. Konsey, ustaca bir ölçülülük uyarınca, Fernandez Cuesta ve Agustin Aznar gibi eski Falanjistlerden, Esteban Bilbao ya da siyasal hayata yeni bir giriş yapan Fal Conde gibi kralcılardan, ama aynı zamanda Francisco Gomez Jordana gibi askerlerle aralarında Serrano Suñer'in de bulunduğu güvenilir kişilerden kurulmuştu.

Açıkça görülen tehlike, kuşkusuz, her iki partide de haklı olarak bir uyuşma zemini bulunamamasından korkanları hoşnutsuzluğa itmekti. Katoliklerin desteği ve *Caudillo*'nun ustalığı kralcıların tepkilerini iyice hafifletmişti, ama Falanjistler yönünden durum böyle olmadı.

Falanj'ın devrimci programına açıkça karşı olan kişilerin, general Franco'nun kişisel dostlarının parti cuntasına girme olasılığı, *Camisas viejas*'ı kaygılandırıyordu. Geçmişi, eğitimi ve dostlukları çok kuşkulu olan Franco'ya en büyük yetkinin verilmesi içlerinden bazılarına daha da tehlikeli gelmekteydi. Bu koşullarda, Falanj ülkülerini zafere ulaştırmak için savaşın sonunu beklemek çok tehlikeliydi. Bu Falanjistlerin hoşnutsuzluğu kendini göstermekte gecikmeyecekti: Hedilla komplosuydu bu.

SİYASAL DİRENİŞLER

Manuel Hedilla, genel sekreter olarak Falanj yönetimini üstlenmişti. Jose Antonio'nun en yakın yardımcılarından biri olmuştu. Emekçi geçmişi –eski bir dok işçisiydi– "toplumsal tavrının" güvencesiydi. Ama hiçbir siyasal eğitimi yoktu. Hughes onu "kaba, yabanıl, ölçüsüz" olarak tanımlıyor. Düzenlediği komplo, bilinebildiği kadarıyla, ilkel ve üstelik saf görünüşlüydü: Falanj'ın hoşnutsuzluğunu ortaya koymak için bütün ülkede gösteriler düzenlemek, saldırıya geçip almak üzere Franco'nun genel karargâhını kuşatmak, sonunda da Hedilla ve dostlarından kurulu bir devrimci siyasal Cunta ilan etmek... Suñer'e göre, bu

Cunta'da eski Falanj liderinin kız kardeşi Pilar Frimo de Rivera, Falanj'a olan yakınlığı çoktandır bilinen general Yagüe, Dionisio Ridruejo, Jose Sainz, vb bulunacaktı... Bu olayın ayrıntıları konusunda varsayımlara başvurmak zorundayız: Duruşma belgeleri hiçbir zaman açıklanmadı; sadece tutuklanan Falanjistlerle ilgili suçlamalar biliniyor. Bunların en ağırı da kuşkusuz askerî ayaklanma girişimiydi. Bu eylemlerin önemi belki Franco yanlıları tarafından istenerek abartılmıştı. Suñer, Salamanca'daki genel karargâhın düzenini sağlamaktan sorumlu binbaşı Doval'ı, gösteriş peşinde koşmakla suçluyor. Ne olursa olsun, komplonun çok beceriksizce uygulamaya konulduğu kestirilebilir. Hedilla tedbirsizlikleri birbiri ardına sıralamıştı: Taşra kentlerine gönderilen haberciler, Tek Parti kararnamesine karşı direnilmesini sağlamak için taşra delegelerine çekilen şifreli telgraflar, Zamora bölge şefi tarafından yerel şeflere iletilen emirler tutuklanmasını ve yargılanmasını fazlasıyla haklı göstermektedir. Tutuklananların sayısının çok büyük oluşu, geçici de olsa, Falanjistlerin Salamanca'ya girişini yasaklayan türden tedbirlerin alınışı, yeni rejimin, iradesini kabul ettirmek için en ağır kararlardan bile çekinmeyeceğini açıkça göstermeye yönelikti.

Ama aslında bu komplonun ardında ne vardı? Franco'nun, büyükelçi Faupel'e küçümseyerek "bir Falanj şefinde bulunması gereken yeteneklerin hiçbirine sahip değil" sözleriyle tanımladığı, bu dar kafalı ve cahil kişinin Franco hükümetini ciddî olarak tehlikeyle karşı karşıya bıraktığına inanmak güç. Aynı konuşmada, *Caudillo*, "onun üzerinde etki yapan, bir sürü hırslı genç"ten söz etmiş, daha fazla bilgi vermemişti. Hedilla'nın, sadece kuklası olduğu birtakım kişiler tarafından itilmiş olması su götürmez. Bu noktada, Pilar Primo de Rivera'nın çevresinde devamlı olarak rejime düşmanlık beslendiğini belirtmek de önemli. Ağabeyinin ölümünden sonra Falanj ruhunu canlı tutmak isteyen bu kadın, *Camisas Viejas*'ın Franco hükümetine yönelen muhalefetinin merkezi olmuş gibiydi.[14] Ama adı onu polis tedbirlerinden korumaktaydı.

Acemice bir komployu bile bile abartarak ve büyük bir acımasızlıkla bastırarak, Franco, Hedilla'dan daha tehlikeli muhaliflerini etkilemek istemişti kuşkusuz. Generaller generalinin sözünü ettiği "gençler", dışarıdan yüreklendirilmişlerdi. Falanj'ın her zaman Berlin ve Roma'dan gördüğü yakınlık Mihver devletleri elçilerinin gelişinden beri daha da artmıştı. Görev süresi çok kısa olan ilk İtalyan büyükelçisi Cantalupo milliyetçi kesimin iç politikasıyla çok yakından ilgilenmediyse de, kendisinden sonra aynı göreve atanan kont Viola ve Almanya temsilcisi için aynı şey söz konusu değildi: Wilhelm Von Faupel, *Camisas viejas*'la dostluğunu açıkça göstermekteydi; komplodan haberli olduğu kuşku-

---

14. Suñer, Pilar Primo de Rivera çevresinde kurulan Salamanca grubundan söz ediyor.

suzdu ve belki darbecilere silah da sağlamıştı. Franco, Heddilla'yı "bir şeyler öğrenmesi ve daha sonra deneylerinden ülkenin kalkınmasında yararlanması için birkaç aylığına İtalya ve Almanya'ya gönderme"yi Faupel'e önerirken alay mı ediyordu?[15]

Her ne olursa olsun, Hedilla, duruşmasının sonucunu çabucak öğrenecekti: Sanıkların suçsuzluğu tümüyle kabul edilmişti. Dört ölüm cezası verilmişti, bu cezaya çarptırılanlar arasında Falanj'ın eski şefi de bulunmaktaydı.[16] Genellikle cömert davranmadığı bilinen Suñer'e göre, cezalar çok ağırdı. Kuşkusuz bu durumdan sorumlu tutulacağından çekinen Almanya büyükelçisi, Hedilla'nın hayatını kurtarmaya çalışmıştı. Bu işte benimseyeceği tutum konusunda hükümetinden talimat istemişti, doğrudan bir müdahaleyi, bir bağışlama çağrısında bulunmayı öğütleyerek, Faupel, "Hedilla ve arkadaşlarının idam edilmesinin, şu sırada, siyasal ve toplumsal nedenlerle eleştirilebilir gibi görünen bir karar olduğu" yolunda bir görüşün generaller generaline bildirilmesini bile önermekteydi. Bu konuda Wilhelmstrasse'nin elçisine ne cevap verdiğini, Hedilla'nın bağışlanması yolunda İtalyanların da bir girişiminin bulunup bulunmadığını –böyle bir girişim olasılığı akla yakındır– bilmiyoruz. Ama ölüm cezasına çarptırılanların bu cezası ömür boyu hapse çevrildi.[17] Böyle bir bağışlama kararı, general Franco'nun durumunu zayıflatmak şöyle dursun, tam tersine güçlendirecekti. Savaş sırasında ulusal birliği koruma gerekliliği ona pek çok destek sağlamaktaydı. Ayrıca, 5 Mayıs günü, "altmış bin kutlama ve onay telgrafı" aldığını iddia edecekti.

Bu resmî iyimserliğe rağmen, pek çok Falanjist çevrelerde muhalefet ruhunun sürüp gittiği kuşkusuzdu; bu muhalefetin zaman zaman ortaya çıktığını ve rejime yönelen her türlü düşmanlık biçiminin devamlı bir baskıyla boğulduğu ölçüde sertlikle kendini gösterdiğini görüyoruz. Bu konudaki en ilginç olay 19 Nisan 1938 günü general Yagüe'nin Burgos'ta verdiği söylevdi. Yagüe, milliyetçi komutanların en sevilenlerinden biriydi; Fas ayaklanmasından beri savaşa olan çok büyük katkısı, "toplumcu" bir komutan olarak yaptığı ün, *Camisas viejas*'la kişisel dostluğu onu "Falanj'ın generali" durumuna getirmiştir. Bu da Hedilla komplosu sırasında adının geçmesini açıklamaktaydı. Burgos söylevinde ortaya attığı eleştiriler, milliyetçi hükümet tarafından alınan tutucu toplumsal tedbirler karşısında Falanjistlerin uğradığı düş kırıklığını yansıtır gibiydi: Birtakım toplumsal reformların yapılması zorunludur, demekteydi Yagüe; adalete gerçek bir doğruluk vermek ve

---

15. Wilhelmstrasse gizli arşivleri.
16. Başka kişiler de çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. Aralarında birkaç yıl sonra Falanj genel sekreteri olan Jose Luis Arrese de vardı.
17. Birkaç yıl sonra Hedilla yeni bir aftan yararlandı.

tarafgir özelliklerini ortadan kaldırmak gerekir. Bu serzenişlerin menzili sınırlıydı gerçekte ve olayın ağır sonuçları olmayacaktı. Kuşkusuz, Yagüe'ye birtakım cezalar verildi, ama komutanlıktan alındığı halde, yeniden göze girmekte ve başka bir göreve atanmakta gecikmeyecekti.

Velez ve Aznar tarafından düzenlenen komplo çok daha önemliydi. Onlar hakkında verilen cezalar çok sert değilse,[18] bunun nedeni rejimin artık sağlam temellere oturmuş olması ve Hedilla komplosu sırasındaki gibi sert davranma gereğinin bulunmamasıydı. Tersine, sert davranmak eski Falanjistlerden bir bölümünü şimdi muhalefete sürükleme tehlikesini doğururdu ve Franco böyle davranmayacak kadar diplomattı. Yeni komploya karışan iki adamın Falanj içinde oynadıkları önemli rol, onları *Movimiento*'nun önde gelen kişilerinden yapıyordu. Kuşkusuz Velez daha ileri gitmişti. Falanj'ın Fas şubesi eski üyesi ve Aznar gibi Ulusal Konsey üyesi olan Velez, bir darbe yapmak için bazı komutanların yakınlığını gerçekten sağlamaya çalışmış gibiydi. Daha temkinli olan Agustin Aznar, yeni rejimin benimsendiği yöne sözle karşı çıkmakla yetindi. José Antonio'nun eski yoldaşı, kendisini bu yolda izlemeyen Fernandez Cuesta'nın dostu olan Aznar, "saf Falanjizmi", doktriner uzlaşmazlığı temsil etmek istemekteydi. Savaş öncesinde Falanj milislerinin başıydı. Bu da kendisini, 1936 Şubatıyla Temmuzu arasında, Madrid içinde girişilen silahlı saldırıların sorumluluğunu almaya itmiş, daha sonra da Milisler genel müfettişliğine atanmıştı.

Gerçekte, Falanjistler için düşman Franco değil, tutucu güçler, kilise ve kralcılardı. Çekişmeler zaman zaman kavgalara dönüşecekti. Stöhrer, 1938 yılı Kasım ayı başında,[19] "Falanj'la ruhban sınıfı arasında" Sevilla'da çıkan çatışmalara dikkati çekmektedir. Ayrıca Falanjistler, kiliseyi ve kralcı gericiliği aynı kefeye koymaktaydılar. Bu nedenle de krallığın geri getirilmesi yolundaki her türlü girişime karşı çıkıyorlardı.

Pek çok kralcı, savaştan sonra, Franco'nun kendilerini aldattığını söylemiştir; Ansaldo, krallığın geri getirilmesi yolundaki umuda tanıklık etmektedir. Gerçekte, generaller generali *requeté*'lere hiçbir söz vermemişti. Mola'nın kendisi bile, *Movimiento*'nun İspanya'da yerleştireceği rejim konusunda önceden bir karar vermeyi reddetmişti. Pek çok kralcı yeni devlete bağlılıkla hizmet etmiş ve ona çok büyük hizmetlerde bulunmuştu: Antonio Goicoechea, Franco rejiminin önde gelen kişilerinden biri, Alba dükü de etkili bir Londra büyükelçisi olmuştu. Disipline boyun eğdikleri halde, general Ponte ve general Kindelan krallığın geri getirilmesinden yana olduklarını gizlememekteydiler. Krallık rejiminin kurulma olasılığından söz edilmeyen ay yoktu; XIII. Alfonso'nun

---

18. Beş buçuk yıl ağır hapis cezası.
19. 19 Kasım 1938 tarihli rapor.

yerine oğlu Don Juan'ı getirerek bunun daha da kolaylaştırılması bile düşünülmüştü. Franco, bu manevralara hiçbir zaman resmen karşı çıkmadı. İspanya'yı bölmemek gerektiğini, önce ulusal birliğin güvencesi *Movimiento*'nun birliğini sağlamak zorunda olduğunu belirterek, bunları bir kenara itmekle yetinmekteydi.

Tek parti örgütü, İspanya'nın bütün faaliyetleri üzerinde bir denetim ve eylem olanağı sağlamaktaydı ona. Diktatoryal yapılı yeni İspanyol devletinin gerçekleşmesine yönelik kesin girişimdi bu. Ama bir hükümetin kurulması için 1938 yılının ilk günlerini beklemek gerekiyordu.

Bu arada, *Caudillo*'nun durumunun güçlenmesine katkıda bulunan iki önemli olayla karşılaşılmıştı: Bunların birincisi Kuzeyde kazanılan kesin zafer, ikincisi de ruhban sınıfının yeni rejime resmen katılması ve onu kayıtsız şartsız desteklemesiydi.

KİLİSENİN YENİ REJİME KATILMASI

Kuşkusuz, savaşın başından beri papazların büyük çoğunluğu genellikle doğrudan ve de şiddet yoluyla, ayaklanmadan yana olmuştu. Ama Katolik kilisesinin önde gelen yöneticileri, yakınlık göstermekle birlikte, bir ayaklanma hareketine resmî destek sağlamaktan kaçınmıştı. İlk günlerin kararsızlığı, kilise birliğini bozmama kaygıları, Bask kökenli papazların büyük bir kısmının cumhuriyet hükümetine bağlı kalması, bu bekle gör tutumunu açıklamaktaydı. 1937 yılı içinde durumun gelişmesi bu tutumu kökten bir değişmeye götürecekti. Nedenleri de basit görünüyordu: Sonucunun alınması hep uzak görünen savaşın uzaması, eylemlerde beliren bir seçimi resmiliğe dökme zorunluluğunu doğurmaktaydı. Milliyetçilerin kazandığı başarılar Burgos hükümetinin diplomatik durumunu düzeltmişti ve Vatikan'la ilişkilerin kurulması mantığa uygundu. Biskay seferi de cumhuriyetçi saftaki bir Katolik azınlığın ortaya çıkardığı sorunu çözümlemişti. 7 Ekim 1937 günü, Vatikan elçisi Antoniutti, general Franco'ya güven mektubunu sunacaktı. Birkaç ay önce, İspanyol din adamlarının çoğunun benimsediği tutum bu olayı önceden haber veriyordu. Milliyetçilerin devamlı Katolik geleneğine ve Katolik kralların eserine başvurması, başta Toledo kardinali Goma y Gomez olmak üzere bazı piskoposların kişisel etkisi, kilise yöneticilerinin eğiliminin bu yönde oluşmasına katkıda bulundu.

1 Temmuz 1937 günü "İspanyol piskoposlarının ortak mektubu" yayımlandı. Mektup, bu konudaki her türlü yanlış anlaşılmayı silmekteydi. Başta kardinal Goma ve Sevilla başpiskoposu, kardinal Ilundain olmak üzere, 43 piskopos ve 5 piskopos yardımcısının imzasını taşıyan bu metin, önemini, sadece ruhban sınıfının ve İspanyol Katoliklerinin tutumunun açıklanışı olmasına değil, özellikle *Movimiento*'yu akılcı

ve zeki bir biçimde haklı çıkarmaya çalışan ender belgelerden biri olmasına borçludur.

Gerçekten de, piskoposların mektubu öncelikle savaşı haklı göstererek kilisenin benimsediği tutumu haklı gösterme iddiasındaydı. Yabancı ülkelerde, özellikle de bazı Fransız Katolik çevrelerinde, cumhuriyetçi kesimde dine yöneltilen baskılara tepki gösterildiyse de, pek çok İspanyol papazının savaş içindeki "eylemci" tutumu karşısında da gözle görülür bir kaygı duyulmaktaydı. Bu nedenle piskoposlar, "kilisenin savaşı istemediğini" kesinlikle açıkladılar. Kilise savaşı istememişti, ama kabul ediyordu, çünkü buna zorlanmıştı. Bu koşullarda, kuvvete başvurulması meşruydu:[20]

- Ortak mülkiyetin varlığı tehlikeye düşmüştü; önce Vatana yöneltilen bir tehlike söz konusuydu, çünkü Halk Cephesi tarafından politikaya verilen yön "ulusal ruhun yapısına ve gereksinmelerine taban tabana aykırıydı." Din de tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı; bu nedenle laik yasalar "adaletsiz", "Hıristiyan" vicdan özgürlüğünün çiğnenmesi olarak tanımlanıyordu. Bir de, çok daha elle tutulur ve daha güç tartışılır biçimde, kiliselere karşı girişilen davranışlar görülmüştü.[21] Son olarak da, kurulu düzene karşı daha dolaylı bir tehlike söz konusu edilmekte, çünkü metinde devamlı olarak "yıkıcı komünizm" tehlikesine, "Tanrı'ya karşı" olan Devrime değinilmekteydi. "Komünizmin saldırısı karşısında can vermek ya da ondan kurtulmaya çalışmak" gerektiğinden savaşmak zorunluydu. Metinde savaş, genel bir felakete karşı şağlıklı bir tepki, "yiğitçe bir ilaç" olarak gösterilmekteydi: Ayaklananlar yurtseverlik yapmaktaydılar ve Kilise'nin karşı çıkamayacağı biçimde dinin gereklerine hizmet etmekteydiler.

- Öte yandan, "toplum yetkililerinin ve bilge kişilerin tümünün genel tehlikeyi kabul ettikleri" anlaşılmıştı ve "bilge kişilerin zaferlerinin haklılığı konusundaki inançları" mutlaktı.

Bu savaş haklı ve gerekli olduğuna göre, kilise "kayıtsız kalamaz"dı. Savaşanlar kutsal bir davayı desteklediklerine göre, bu savaşı "kutsal bir mücadele" durumuna getirmek gerekiyordu. Bu noktada, piskoposların mektubuna verilmesi uygun düşen ikinci yorum ortaya çıkmaktadır: Savaşı ne yöne çevirmek, ona ne gibi bir özellik vermek gerektiğini göstermek. "Dinsel yanlı bir tepki" olan savaş bir haçlı seferiydi, savaşçıların da askerî tarikatlarda görev alan şövalye-keşişlerle bir tutulması gerekirdi. Savundukları dava her şeyden önce İspanya'nın davasıydı, ama aynı zamanda bütün Hıristiyanlığın da davasıydı. Bu Tanrı'nın askerleri "bütün uygar toplumun temel ilkeleri uğrunda" savaşıyorlardı.

---

20. İspanyol piskoposları, bu noktada, Aziz Thomas'ın otoritesine başvururlar.
21. Bu metne göre, 1935 yılının Şubat ve Temmuz ayları arasında 411 kilise yakılmış ya da saldırıya uğramıştı.

Ayrıca, metnin bir "Katolik halkların yardımına çağrı"yla başlaması da çok ilginçti; bu çağrı, hiç kuşkusuz Fransız Katoliklerine, ama aynı zamanda da, ortak bir uygarlığın anısının, İspanyolluğa (*Hispanidad*) aidiyetlerinin kolayca katılımlarını sağlayacağı Güney Amerika Katoliklerine yönelikti.

Son olarak da, mektup bu savaşın Kilise ile seçimle iş başına geçmiş iktidarı karşı karşıya getirdiği fikrini kabul etmiyordu: Kamu otoritesi yıkılmıştı; onu yeniden kurmak için ayaklanma yöneticileri bir "silahlı plebisite" başvurmuşlardı. Bu noktada, bir kere daha, başlangıçtan beri *Movimiento* yanlılarınca öne sürülen görüşe rastlıyoruz.

Yine de, İspanyol kilisesi temsilcileri, *Movimiento*'nun her eğilimini desteklemeyi kesinlikle reddetmişlerdi. Bir bölüm özellikle anlamlıydı: Bu bölümde kilisenin "gelecekte ulusal hareketin soylu çehresini değiştirebilecek eğilimler ya da niyetlerle" dayanışma halinde bulunmadığı açıklanıyordu. Açık biçimde Falanj'a yöneltilen bir polemik öğesi, bu noktada metne eklenmekteydi.

Mektubun dış ülkelere yönelik olduğu gerçeği üzerinde ısrarla durmak gerekir. Piskoposların benimsedikleri tutum İspanyol iç savaşını yaşayanlara hiçbir şey öğretmiyordu. Buna karşılık, resmî havası, kesin dili, yabancıların gözünde bunu çok önemli bir metin yapmaktaydı: Yabancı elçiliklere, İspanya iç savaşının "gerçek görünüşü" sunulmaktaydı; metnin devrimin "kolektif yabanıllığı" ve dine yöneltilen baskılar üzerinde ısrarla durmasının nedeni de buydu; kavram karmaşası yaratmak tehlikesini düşünmeden devrimi bile bile bir komünist ayaklanması olarak göstermeye yönelik gönüllü yanıltmanın da nedeni aynıydı.[22] Önemli olan İspanya'da geçen olayların basit bir iç savaş çerçevesini aştığını hatırlatmaktı çünkü, "Tanrı, yeryüzünü ele geçirmek isteyen fikirleri ve sistemleri için ülkemizin bir deneme tahtası olmasına izin vermiştir."

Sürdürülen savaşta artık kilise yerini almıştı. Eylemi rejime kesin bir yön verilmesine katkıda bulunacaktı. O dönemde geri dönüşleri manidar olan Cizvitlerden çok, Dominiken tarikatına bağlı papazlar milliyetçi yöneticiler üzerinde büyük etki yapmış gibiydiler. Stöhrer, Franco'nun kişisel danışmanları arasında, peder Menendez Reigada'nın adını anmaktadır. Kilisenin etkisi sadece general üzerinde değil, yakınları, özellikle de bacanağı Ramon Serrano Suñer üzerinde görülmekteydi. Oysa 1937 Şubatında cumhuriyetçi kesimden kaçalı beri, Suñer'in etkisi durmadan artmıştı. Adamlar değişmekteydi: İlk gerçek hükümet kurulduğunda Suñer bu hükümette görev almakta, Nicolas Franco'ya gelince, o da büyükelçi olarak Portekiz'e gönderilmekteydi,

---

22. "Komünist devriminin özellikleri"ne ayrılan bir paragrafta "anarşist devrim" söz konusu ediliyordu.

YENİ FRANCO'CU YÖNETİCİLER

Tek Partiyle ilgili kararnamenin açıklanması sırasında, Suñer daha yeni gelmişti Salamanca'ya; hemen, general üzerinde hiç eksilmeyen bir etki kurdu. Kısa boyluydu, ama oldukça güçlüydü, "çok iyi giyimli, hatta şıktı." "Erken aklanmış" saçlarıyla, çabuk hareketleriyle, "devamlı heyecan içinde" oluşuyla dikkati çekiyordu; çok sinirli, bir uçtan ötekine geçen, bazen sevimli olan ve sevimli görünmeye çalışan bu adam, zaman zaman da ters ve kabaydı, öğrenimini Bologna'daki İspanyol Enstitüsü'nde yapmıştı. Değerli bir hukukçuydu, uzun süre Zaragoza'da yaşamıştı. General Franco'yla ilişkiler evliliğiyle başlamıştı. İki kız kardeşle evlenmişlerdi Franco ve Suñer. Ayaklanma sırasında Madrid'deydi. Siyasal görüşleri –CEDA üyesiydi–, ayaklanma hareketinin başındaki kişiyle aile ilişkileri, onu halk devriminin en başta hedef aldığı kişilerden biri yapıyordu. Tutuklandı, *Carcel modelo*'ya atıldı, sonra bakan İrujo'nun araya girmesiyle bir kliniğe yatırıldı; o sırada bir yabancı elçiliğe, muhtemelen Hollanda elçiliğine sığınmayı başardı. Arjantin büyükelçisinin yardımıyla *Tucuman* gemisine binip Marsilya yolunu tuttu. Ama iki kardeşi onun kadar talihli çıkmadı. Suñer de, sorumluluğun bir bölümünü İngiliz elçiliğinin kötü niyetine yüklediği bu ölümlerden ötürü İngiltere'ye hep düşmanlık besleyecekti.

Cizvitlerin öğrencisi, Kilise'nin uzlaşmaz bir savunucusu olan Suñer, aldığı Katolik eğitimden çok etkilenmişti. Almanya'dan yana olmakla birlikte, Hıristiyanlığa karşı politikasını sevmediği Hitler'e hep belirli bir kuşku besleyecekti. Bu nedenle daha çok ve haklı olarak İtalyanların adamı sayılmaktaydı. İnançlarına körü körüne bağlı, öfkeli, "cüce bir Robespierre"[23] olan Suñer'i tanıyan herkes, onu "bağnaz"[24] diye tanımlamakta birleşir. Mistik yanı, liberal düşünceye ve giderek demokratik sisteme karşı duyduğu nefret, özelliklerini daha da belirgin kılmıştı. Otoriter rejimlere ve özellikle faşizme duyduğu hayranlık, ılımlı tutumlarını eleştirdiği kralcılardan uzaklaştırmıştı onu. Dostları hep belli çevrelerden seçilmişti: Bazı gelenekçi liderlerle, Rodezno ya da Sainz Rodriguez'le ilişkisi vardı, ama Jose Antonio'nun da yakın dostuydu.[25] Falanj'ın yeni yöneticileri Amado ve Hedilla'yla çok iyi anlaşmaktaydı. Siyasal gelişimi onu "başında Devlet Reisi olarak Franco'nun bulunacağı, devamlı bir rejim" fikrini ortaya atmaya itmişti. Krallığın yeniden iş başına getirilmesine kesinlikle karşı çıkmasa bile artık "krallığın hemen geri getirilmesi"ni düşünmüyordu. Yirmi yıl sonra "İspanya bir krala

---

23. Hoare'un *Ambassadeur en mission spéciale* adlı eseriyle karşılaştırınız. 15 Ekim 1942 tarihli mektuptan.
24. Stöhrer'e bkz. Wilhelmstrasse gizli arşivleri.
25. Aynı zamanda vasiyetnamesinin uygulayacılarından biriydi.

gerek duyabilir"di. O gün gelene dek, bacanağını bir kişisel diktatörlük kurmaya yönelttiği çok akla yakın görünmekteydi.

1 Şubat 1938 günü yeni hükümetin kurulmasıyla, Suñer'in fikirleri zafere ulaşmış gibiydi. İçişleri, Basın-Yayın ve Propaganda Bakanı ve yeni rejimin kuramcısı olmuştu. Kralcılığın ve Falanj'ın siyasal yönden en tanınmış kişileri hükümette görevlendirilmemişti. Buna karşılık, başlıca bakanlıklarda beş askere rastlanıyordu; "teknisyenler"in varlığını gerekli kılan üç bakanlıktan[26] başka, general Jordana Dışişleri Bakanlığına getirilmişti. Onu sevmeyen Suñer onu "liberal" olarak, Hayes ise gelenekçi olarak nitelemekteydi. Jordana, İngiltere'nin adamıydı. Kamu Düzeni Bakanlığının sorumluluğu ise general Martinez Adido'ya bırakılmıştı. Siyasal sorumluluklar ve özellikle polis tedbirleri, bir İçişleri Bakanlığına, bir Kamu Düzeni Bakanlığına bağlanmakla birlikte, milliyetçi İspanya'daki baskının gerçek yöneticisinin Suñer'den çok Jordana olduğunu düşünmek doğaldı. Bu durum, otoriter yaradılışlı iki adam arasında düşmanlık yaratacaktı. 1938 yılının kabine toplantıları ikisinin kavgalarıyla hayat buldu.[27]

Öteki bakanlar politikacı olmaktan çok teknisyendiler; Maliye Bakanı Amado, Calvo Sotelo'nun eski bir yardımcısıydı; Ekonomi Bakanı da, mühendis Suances'di.

Askerler ve teknisyenler kişilikleri ve siyasal görüşleriyle birbirlerine karşı düşüyorlardı; bu nedenle hükümetin kuruluşu general Franco'nun diktatörlüğüne doğru atılmış ek bir adımdı. Kralcı muhaliflere vazgeçilmez reformları kabul ettirmek gerekiyordu. Hükümetin ilk mesajı, bir toplumsal değişimin ivedilikle gerçekleştirilmesi gerektiğini hatırlatmakta, patronları, teknisyenleri, emekçileri bir araya getiren bir sendika örgütünün zorunluluğunu açıklamaktaydı. Buna karşılık, devrimin tehlikede olduğunu, İspanya'nın büyük geleneklerine dönmesi gerektiğini de Falanjistlere hatırlatmak uygun düşmekteydi.[28] Herkese, devleti yeniden kurma anının geldiğini söylemek şart olmuştu. *Caudillo*, herkesin gözünde bu *Movimiento*'nun şefi ve ülkeyi yeniden düzenleyen kişi olmalıydı. 19 Temmuz 1938 günü, bir kararname Francisco Franco'ya ordu ve donanmanın genel komutanlığını verdi. Bu görevin bir anlamı yoktu. Değeri sırf simgeseldi. İspanya'da, sadece krallara verilmişti. Ama kişiyi gerçek bir taçsız kral yapmakta, generalin siyasal zaferini onaylamaktaydı. 1936 darbesinden iki yıl sonra, Franco Katolik kralların ardılı oluyordu. Silah üstünlüğü ona ülkenin mutlak

---

26. General Orgaz, Savunma'ya; tümamiral Cervera, Deniz Kuvvetleri'ne; general Kindelan da Hava Kuvvetleri'ne.
27. Martinez Amido'nun ölümü üzerine, Kamu Düzeni Bakanlığı başka bir askere, general Alvarez Arenas'a geçecekti.
28. 5 Şubat günü Katolik kralların arması kabul edilmiştir.

egemenliğini sağlamak üzere gibiydi. 20 Temmuz günü şu açıklamayı yapmaktan çekinmedi: "Savaşı kazandık...." Ama istediği kadar "verimli bir barış"tan, "ayrıcalıklar"ın yok olmasından söz etsin, hükümetinin çalışmaları düşmanlarını kendi safına çekebilecek gibi görünmüyordu. "Yenmek yeterli değildir" diyordu Miguel de Unamuno,[29] inandırmak gerek."

29. Unamuno, iç savaşın ilk günlerinden sonra *Movimiento*'ya katılmıştı. Ama aşırılıklarını ve koyu tutuculuğunu kınadığı milliyetçi rejimden ayrılmakta gecikmeyecekti.

Altıncı Bölüm
Yeni Devletin Örgütlenmesi

"Ulusal-sendikalist devlet"in temel metinlerinde birkaç sözcük sık sık tekrarlanmaktadır: Otorite, Hiyerarşi ve Düzen. Bu terimler, yönetimin her kesiminde ordunun ve subayların görev alması, bize *Caudillo*'nun bir asker olduğunu ve Marcotte'un deyimiyle devlet içinde "ordulardakine benzer bir disiplin" kurmak istediğini hatırlatıyor. Ajitasyon ve coşku dolu ilk günler geçtikten sonra, gözlemciler, milliyetçi İspanya'nın dingin, bazı bölgelerde hatta, aynı dönemde cumhuriyetçi kesimde hayal edilemeyecek denli barış görünümünde olduğunu kabul etmekte birleşmekteydiler.

DÜZENİN KORUNMASI

İşin şaşırtıcı yanı, 1936 Temmuzundan önce ülkenin en "kızıl" bölgelerinden sayılan Endülüs ve Estremadura gibi yerlerde bu durgunluğun görülmesiydi. Kuşkusuz, devrimci ajitasyona karşı uygulanan baskı yöntemi özellikle buralarda kanlı olmuştu. Ama şiddete dayalı ve düzensiz tedbirler her türlü görülür muhalefet biçimini kırmayı genellikle başaramaz. Bunu sağlamak için gerçek bir baskı örgütü kurmak gerekmiştir. Milliyetçiler önce cumhuriyetçi ya da devrimci muhalefetin kadrosunu ezmişlerdi; tehlikeli sayılan ve garip bir biçimde, askerler tarafından "isyancı" olarak nitelenen bütün kişileri zararsız hale getirmek için tedbirler alınmıştı. Cumhuriyetçi kesimde olduğu gibi, baskı konusunda, örgütlenmiş terörden bir sözde adalete geçilmişti. Bahamonde, başlangıçtaki yığınlar halinde kurşuna dizme olaylarından "ilkel yargılama"ya, sonra da 1937 Şubatından itibaren savaş konseylerinin sistematik eylemine giden bu evrimi çok iyi anlatmıştır. Bu savaş konseyleri, "başkaldırma, bozgunculuk, otoriteye karşı direnme ya da boyun eğmeme suçlarını" yargılama yetkisine sahipti.[1] "Otorite" tanımı belirsiz olduğu için tehlikeliydi burada. Verilen birkaç açıklayıcı bilgi söz konusu suçları daha da ürkütücü kılmaktaydı: Bu tanım uyarınca,

---

1. 28 Temmuz 1936 tarihli kararname.

sadece ateşli silah taşıyanlar değil, ama örneğin "çalışma özgürlüğünü engelleyenler" ya da "ordunun prestijini sarsma amacına yönelik haber yayanlar" da mahkûm edilebiliyorlardı. Bir askere ya da bir memura küfür eden ya da ona saldıran kişi cezaya çarptırılacaktı. Gerçek şu ki, sadece birtakım metinler söz konusudur burada ve bizi sadece bu metinlerin uygulanması ilgilendiriyor. Ama baskı, milliyetçi kesimde de gündelik bir gerçekti: "Siyasal öfkeye kadınları, çocukları, yaşlıları kurban eden katillere acımasız davranacağız" diyordu Queipo. "Cumhuriyetçi Birlik üyelerine gelince, ayrılamayacak kadar bağlanmışlardı *Frente Popular*'a (Halk Cephesi)."[2] Böylece, ne denli kısa sürerse sürsün, 18 Temmuzdan sonra bir ara Cumhuriyet'i desteklemiş olan herkes tehlikedeydi. Daha sonra Franco rejimine katılmaları bile dokunulmazlık güvencesi sağlamamaktaydı onlara: 1 Ekim 1936 günü Madrid hükümetine güvenoyu verilmesini istemek talihsizliğinde bulunan eski milletvekili Rosado Gil, birkaç ay sonra milliyetçilerin elindeki bölgeye kaçmasına rağmen, bu suçtan ötürü iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Tutumları bölücü olarak nitelenen *Movimiento* yanlıları hakkında bile kovuşturma yapılmaktaydı: 1938 Temmuzunda Zaragoza mahkemesi, bozgunculuk suçu işleyen Carvajal markisinin bütün mallarına el konmasını kararlaştırmıştı.[3] Sözü edilen iki durumda da küçük suçlar ve nispeten ılımlı cezalar söz konusuydu. Cezaevine atılmalar ve idamlar birbirini izlemekte, çoğunluk dayak ve işkenceyle birlikte sürdürülen baskı, Kamu Düzeni Bakanı general Martinez Anido tarafından kurulan rejimde artmaktaydı. Bütün bunlar onun, özellikle *Camisas viejas*'dan gelen sayısız saldırılara hedef olmasına yol açacaktı, ama ölümü bu şiddet hareketlerini önlemedi.[4]

Mahkûmiyetler,[5] temizlik ve gözetim tedbirleri savaştan sonra çoğalacak ve sürecekti. "Eylemleri ya da ağır ihmalleriyle kızıl bozgunculuğun başlamasına ya da devam etmesine katkıda bulunanların siyasal suçlarını" temizlemek amacı güden siyasal sorumluluklarla ilgili yasa, ancak 1939 yılının Ocak ayında yürürlüğe girecekti. Bu yasa sadece iç savaş yıllarının davranışlarını değil, ama iç savaştan önceki dönemde,

---

2. 28 Temmuz 1938 günkü *Le Temps* gazetesiyle karşılaştırınız.
3. 2 Temmuz günkü *Le Temps* gazetesine göre, şu açıklamayı yapmakla suçlanmaktaydı: "Bir ateşkes anlaşması akla gelmeyecek şey değildir ve böyle bir olasılık da vardır."
4. General Martinez Anido, Katalonya valisi olarak, 1921 yılında, *pistolero*'larının ateşini CNT yöneticilerine doğrultmuştu. Primo de Rivera'nın askerî yönetimi sırasında da ilk İçişleri Bakanıydı. Geçmişi onu, işçilere ve devrimcilere karşı girişilen en acımasız baskı hareketlerinin simgesi yapıyordu. *Camisas viejas*'ın saldırılarını kısmen bu açıklar.
5. Bir bölge ele geçirilir geçirilmez savaş konseyleri işlemeye başlardı. Katalonya'nın düşüşünden sonra, 15 Şubat 1939 günkü *Le Temps* gazetesi, Uruguay devrim mahkemesi (savaş başında Uruguay gemisi mahkeme olarak kullanılmıştı) eski başkanı olan ve general Goded'i ölüm cezasına çarptıran Ventura'nın; General Motors'daki ilk işçi komitesi başkanı Garrigo Lopez'in ve otomobil sendikası yöneticilerinden Emilo Morales'in ölüm cezasına çarptırıldıklarını bildirdi.

sendika, parti ve locaların üye ve yöneticilerinin davranışlarını da cezalandırmak amacı güdüyordu. "1936 seçimlerini düzenleyenler, 1936 yılında cumhuriyetçi hükümet tarafından Meclise aday gösterilenler" ve de genellikle "1934 yılından 1936 yılına dek yıkıcılığa katkıda bulunlar" bu yasa uyarınca sorumlu sayılmaktaydılar. Hapisten mallara el konmasına dek uzanan cezalara yol açan bu suçlara, savaş konseylerinin çalışmasını engellemeyen ve "siyasal sorumluluklar ulusal mahkemesi" adını taşıyan özel bir mahkeme bakıyordu.

TEMİZLİK VE GÖZETİM

Temizlik tedbirleri de oldukça radikaldi ve özellikle *Movimiento*'ya katılmayan memurları hedef alıyordu.[6] İlk günlerde milliyetçilerin denetimine geçen kesimde, sorun çok basit bir biçimde çözümlenmişti: Yeni yöneticiler, yerlerinde bulunamayan bütün devlet memurlarına, evlerine en yakın askerî yetkiliye başvurmalarını emretmekteydiler. Bunu yapmayanlar isyancı sayılıyordu. Başka yerlerde, temizlik tedbirleri birtakım bölgeler ele geçirildikçe yürürlüğe girmekteydi. Örneğin, Biskay bölgesinin ele geçirilmesinden sonra, 3 Temmuz 1937 tarihli bir kararname "bütün öğretim üyelerini geçici olarak" görevden aldı. Dileyenler, "Valladolid'deki rektörlüğe başvurarak yeniden göreve alınmalarını isteyebilirler"di. Cumhuriyet döneminde hangi görevleri aldıklarını, "üye oldukları parti ya da grupları", "tutumları konusunda kesinlikle kefil olacak kişileri" yazacakları birtakım kâğıtlar doldurmaları bunun için yeterliydi. Savaşın sonunda, memurların tasfiyesi genelleşecek ve yaygınlaşacaktı: Yasanın kapsamına girmek için, "memurluk görevine aykırı düşen işler yapmak, olağanüstü bir nedenle görevde yükselmeyi kabul etmek" ya da sadece ayaklanmayı elden geldiğince desteklememek yetiyordu.

Halkın devamlı ve radikal bir gözetim altında tutulmasını getiren sistemin yerleştirilmesini sağlayan tedbirler, birkaç sözcükle özetlenemeyecek kadar çok ve dağınıktır.[7] 16 yaşından büyükler için kimlik taşımak zorunluydu, dikta rejimlerinde çok görülen bir tedbirdi bu. Bir "Kimlik Saptama Servisi" garip bir biçimde polise yardımcı olacaktı. Polis yerine "polisler" demek daha uygun düşer, çünkü eski "Sivil Muhafızlar"ın yanı sıra *Seguridad* (Güvenlik) ve ayrıca gizli polis vardı. Tek Parti'nin kurulmasından kısa süre sonra, Falanj da kendi polisine sahip olacaktı. Böylesine dev bir polis örgütünün elinden kurtulmak güçtü.

Gözetim tedbirleri bir tek kişilerle ilgili değildi. Tüm propaganda ve yayın araçlarına dek uzanmaktaydı: Radyo, sinema ve özellikle basını

---

6. Yabancı ülkelerdeki durumları özellik taşıyan diplomatlar için özel tedbirler alındı.
7. Bunun üzerine, görevden azil ya da geçici olarak görevden alınma, yer değiştirme ya da yöneticilik görevine geçememeye yol açan suçlar belirtildi.

içine alıyordu. Savaş durumuyla ilgili yasa çoktan radyo vericilerinin çalışmasını yasaklamıştı ve özellikle askerler tarafından yürütülen bir sansürün kurulmasına olanak tanımıştı. Yavaş yavaş ulusal sansür örgütlendi: 1937 Mayısında, Sevilla ve La Corogna'da iki komisyon işlemeye başladı.[8] Askerî yetkililerin temsilcileri, ama aynı zamanda –bu da yetkilerinin genişletilmesini yeterince açıklamaktadır– yazarlar birliği, sinema kuruluşları, kültür merkezleri ve aile reisi dernekleri temsilcileri de bu komisyonlara alındı. Bu ilk düzenlemeler, film yapımını, kitap ve gazete yayınını denetleme amacına yönelik bir dizi tedbirle tamamlanacaktı. İçişleri Bakanı, sivil valiler aracılığıyla, sinemadaki sansürden sorumluydu. 23 Aralık 1936 gününden başlayarak, "açık saçık, Marksist ya da ahlaka aykırı kitapların yayın ve dağıtımı" yasaklandı.[9]

Halk yığınları üzerindeki günlük etkisiyle basın daha da tehlikeliydi. Bu nedenle general Franco, amacı *"Movimiento"*nun özelliklerini, eserini ve olanaklarını tanıtmak için basından yararlanmak "olan", "basın ve propaganda delegasyonu"na her zaman özel önemi bulunan bir rol ayırmıştı. Sansürü yöneten ve gazete yöneticileriyle bağlantı kuran basın servisi başkanıydı.[10] Gazete yöneticileri iktidarın emirlerini uygulayan kişiler oldu. Genellikle Falanj tarafından seçilen bu kişiler her şeyden sorumluydular ve bir hatadan ötürü görevlerinden atılabilirler, hatta gazetecilik yapmaları yasaklanabilirdi. Bu nedenle milliyetçi kesimdeki haberler daha önce çok sıkı bir denetimden geçiriliyordu.

Siyasal yönden Franco'yu tutan ve gerçekte yabancı gazetecilere yönelik basın bürosu tarafından verilen haberlerle yetinen gazetecilerin, bu dönemde yaptıkları coşku dolu tasvirlere pek kulak asılmaması uygundur. Yine de bu görüntüye gölge düşüren bazı noktalar bulmak kolaydı. Sevilla dingin bir kent görünümü taşıyor, diyor Bahamonde[11],

---

8. Sevilla komisyonuna Carlos Pedro Quintana, La Corogna komisyonunda Francisco de la Rocha başkanlık ediyordu.

9. Milliyetçi bölgede edebiyata yön veren bütün metinlerde görüldüğü için, kaleme alanların bıkıp usanmadan başvuracakları bir çağrışımdı bu. Kitaplıkların örgütlenmesi de şaşırtıcı bir örnekti bu yönde; İç savaşla açıklanan geçici bir sansür değil, halk kitaplıklarından ve kültür merkezlerinden "baştan çıkarıcı edebiyat"ı kesinlikle yok etme amacını güden sistemli bir denetleme hazırlığıydı bu. Her üniversite bölgesinde bir komisyon vardı. Bu komisyonda laik öğretim üyelerinin delegeleri olan "rektör ya da temsilcisi, felsefe ya da edebiyat fakültesinden bir profesör, arşiv ve arkeoloji bölümlerinden bir temsilci"yle birlikte "dinsel otoritenin bir temsilcisi, ordunun bir temsilcisi, Falanj'ın Kültür bölümünden seçilen bir temsilci, Katolik aile reisleri derneğinden de bir kişi" bulunmaktaydı. Her yetkili kurul, tehlikeli görülen yayınlar arasında "Katolikliği gözden düşüren", "yüce ordumuza saygısızlık eden", "ülke birliğine karşı çıkan" varsa bunları ayıklamakla görevliydi. Daha açık bir biçimde, "açık saçık ve edebiyat yönünden değersiz", devrimci ama "önemli bir ideolojik içeriği bulunmayan" eserlerin yok edilmesi öğütlenmekteydi. Tersine, değerli eserler korunacaktı; ama bu eserlerin "saf okurlar"ın eline düşmesine engel olmak için, Kültür Komisyonu'nun özel iznine sahip kişilerce okunmalarına izin verilecekti.

10. Yeteneği kabul edilen Juan Pujol, savaş sırasında bu görevi yürütecekti.

11. *Un ano con Queipo.*

ama yaralı yüklü konvoylar gece gelmekte ve bu acıklı görünüşü halktan gizlemek isteyen Queipo, o sırada hava saldırısı olduğunu bildiren canavar düdükleri çaldırmaktaydı. 1937 Ekiminde, "gecenin sekizinden sonra Sevilla kapılarındaki trafik kesilmek bilmiyordu." Gerillacılar uzun süre Endülüs'te dayanmayı başardılar ve büyük tehlikeleri göze aldılar. Bahamonde, güpegündüz Sivil Muhafızlara karşı girişilen bir saldırıdan söz etmekte. 1938 Mayısında ve her türlü direncin bastırıldığı sanılan bir dönemde Stöhrer, Caceres yakınında ve Asturia bölgesinde bu tür eylemlere girişildiğini belirtiyordu. Aynı raporda, Almanya büyükelçisi, milliyetçi bölgede, "siyasal yönden dengesiz" saydığı halkın oranını yüzde kırk olarak değerlendirmekteydi. Milliyetçi yöneticilerin büyük gücü, halkın bazı kesimlerinde "Kızıllara" duyulan yakınlığı tümüyle gizlemeye yetmemekteydi.

Düzeni sağlamakla görevli sivil ve askerî yöneticilerin ne ölçüde işbirliği yaptıklarını ya da birbirlerini engelliklerini belirtmek güçtü. Cepheye yakın olan bölgelerde böyle bir sorun yoktu. Bütün iktidar askerlerin elindeydi. Subaylar tarafından atanan ve görev başına getirilen sivil delegeler basit birer ast olarak kalmaktaydılar. Daha sonra, bölge temizliğinde, yetkiler yavaş yavaş sivil valilere, yerleşen yönetim kurullarına ya da bazı durumlarda, işbaşı yapabilen belediye başkanlarına geçmekteydi. Sivil vali sözde İçişleri Bakanına bağlıydı. Gerçekte, üstü durumunda olan ve kamu düzeninin sorumluluğunu uzun süre tek başına elinde tutmaya devam eden askerî yetkiliyi hesaba katması zorunluydu. Askerler, sivillerin "yetenekten yoksun olduklarına" ya da "ahlaka aykırı kusurlar işlediklerine" karar verebiliyor ve çok gerekli gördüklerinde yerlerine bir "kamu düzeni delegesi" geçirebiliyorlardı.

"Güvenilir" memur sıkıntısı, çoğunlukla, sivil valilerin askerler arasından seçilmesini zorunlu kılmaktaydı. Örneğin Malaga'da, milliyetçilerin zafer kazanmasından sonra İtalyan birliklerini her konuda özgür bırakan ve Falanj üniforması giyerek siyasal görüşlerini açık bir biçimde ortaya koyan yüzbaşı Garcia Alted sivil valiydi.

Bu koşullarda, gerçekten saygı gören tek gücün ordu olması ya da sivil ve askerî yetkililer arasında çatışma çıkması doğaldı.[12]

Hükümet tarafından açıklanan tedbirlerin uygulanması dışında, sivil valilerin ve yerel yöneticilerin başlıca kaygısı orduyla halkın beslenmesiydi. Ayrıca bu kolaylıkla sağlanabiliyordu: Dükkânlar hep doluydu ve mağazalarda İngiliz kumaşları bile satılmaktaydı. Bir tek pirinç, kahve

---

12. Bahamonde (*a.g.e.*) Badajoz'da patlak veren çok önemli bir anlaşmazlıktan söz ediyor. Kökeni, rejim tarafından başlatılan çeşitli yardım kampanyalarından birinin düzenlenmesiyle ilgili basit bir olay. Ama askerî vali Canizares'le "sivil" vali Diaz de Llano arasında gerçek bir gövde gösterisine dönüşüyor. Birleşen Ordu ve Falanj sonunda iradelerini kabul ettiriyorlar: Sivil vali boyun eğmek zorunda kalıyor.

ve çay 1937-38 yıllarında vesikaya bağlanacaktı. Milliyetçiler tarın ürünlerinin bir bölümünü ihraç edebiliyor ve de yedekleyebiliyorlardı. Ama büyük kentlerin düşmesiyle tarın ürünleri ihracatı hızla azalacaktı. Barselona'nın alınmasından sonra, aylardan beri yeterince beslenmeyen bir halkın beslenmesini sağlamak gerekecekti. Savaş bittiğinde ekonomik sorunların çözümü çok daha güçleşecekti.

İç savaş sırasında fiyatlar yükselmiş, ama mantıklı bir düzeyde kalmıştı. Her fiyat artışı için izin alınması gerekmekteydi ve fiyatların denetimiyle ilgili yasayı çiğneyen bir dükkânın kapatıldığı sık görülen olaylardandı. Böylece, otoriter rejim halkın hayat düzeyinin büyük çapta düşmesini engelliyordu. Doğal olarak, her türlü spekülasyonun da önüne geçememekteydi. Tümüyle milliyetçilerden yana olan Courmont'a göre, kumaş fiyatları "büyük bir sıçrama yapmıştı", sığır eti fiyatı 1936 Ekimiyle 1938 Mayısı arasında yüzde 37 oranında, şarap da yüzde 48 oranında yükselmişti.

Bu nedenle, gözle görülür bolluğa rağmen söz konusu olan bir *austeridad* rejimiydi ve bu durum resmen savaş ekonomisinin gerekliliklerleriyle açıklanmaktaydı. Herkesin ortak dava konusundaki özverisini daha iyi belirlemek için, rejim, "tek yemek" sistemini yaratmıştı. Savaşın başında cuma günü, daha sonra da perşembe günü, herkes tek yemekle yetinmek zorundaydı. Gerçekte, böyle bir kurum nasıl denetlenebilirdi? İtiraf etmeli ki ütopya alanına giriyordu bu, lokantada yemek yiyip pazartesi günleri "meyve ya da tatlıdan" da yoksun kalmayı kabul etmek zorunda olanlar dışında. Gerçekten de, savaş içinde bulunan ülkenin özverisi ve disiplini konusunda yabancıları etkilemeye yönelik platonik gösterilerdi bunlar. Kısıntının gerçek nedeni halkın yoksulluğuydu.

Sükûnet ve refah gerçekte bir dış görünüş olacaktı sadece. Yeni devlet gerçekten tanınmak isteniyorsa, kurumlarının ayrıntılarıyla incelenmesi daha uygundur.

ULUSAL-SENDİKALİST DEVLET

Bağlılıkları ve disiplinleri Franco'nun gözünde pek değerli olan ve kendilerinden vazgeçilemeyen subaylarla siyasal sistemin yeni yöneticileri Tek Parti'ye bağlı Falanjistler tarafından sağlanıyordu. Ulusal-Sendikalist devletin "mavi çağı"ydı bu. 19 Nisan tarihli kararnamede açıklanan siyasal ahlak ilkelerini tekrarlayan ve belirten tüzüğünün ilk cümlesi uyarınca,[13] Falanj, "İspanyol devletinin temeli ve esin kaynağı olan harekettir." Kişisel çıkarlar yerlerini "devlet hizmetine, toplumsal adalete ve bireyin Hıristiyan özgürlüğüne" bırakmak zorundaydı. Böy-

13. Gelenekçi İspanyol Falanjı ve JONS Yönetmeliği, 4 Ağustos 1937 tarihli kararname.

lece, artık söz konusu edilmeyen siyasal ya da toplumsal özgürlüğün karşısına, sadece bir ahlakî özgürlük olan Hıristiyan özgürlüğü ilkesi çıkarılmaktaydı. Gerçekten de, önemli olan "Vatanın sonsuz değerleri"ne saygı ve toplumsal hiyerarşiydi. Bu hiyerarşi kavramı, yerel falanjlardan *Caudillo*'ya dek bütün parti örgütüne esin kaynağı olmaktaydı. "Hareketin ulusal şefi", görmüş olduğumuz gibi, gerçek iktidarı elinde tutuyordu. İlk Ulusal Konsey üyelerini seçen, siyasal Cunta başkanını atayan ve bu Cunta'da yer alan on ulusal danışmandan beşini saptayan kendisiydi.[14] Falanj milislerinin baş komutanıydı, bölgesel şefleri o görevden alır, bölgesel denetimlere o karar verirdi. Hem karar, hem de kararın düzeltilmesi yönünden mutlak iktidar ondaydı.

Dolayısıyla da Ulusal Cunta, ulusal şefin yanı sıra, siyasal yetkileri olan bir kuruldu sadece. Ayda en az bir kere, devlet reisine yapılacak önerileri ve *Movimiento*'nun hesaplarını incelemek üzere toplanıyordu. Emirler tepeden –Cunta ya da Ulusal Konsey aracılığıyla– bölge komutanlıklarına ve yerel falanjlara iletilirdi.

Bir yerel Falanj en azından yirmi "militan üye" tarafından kuruluydu. Her istek sahibini partiye almak söz konusu değildi doğal olarak. Ama iyi niyetlilerin umudunu kırmamak da gerekiyordu, bu nedenle "üye" ve "militan" ayrımı yapılmıştı ve bu ayrım dayanılmaz biçimde bazı mezhepleri, özellikle de Cizvitleri düşündürmekteydi. Partiye her katılan "Falanj üyesi" olamazdı. Yine de, ulusal *Jefatura* tarafından hazırlanan "katılma andını" içmek ve bir ödenek vermek zorundaydı. Militanlık beş yıldır üye olanlara, eski Falanj üyelerine, *requeté*'lere, orduda ya da savaş alanında görevli generallerle subaylara, bir de "*Caudillo*'nun kişisel kararı ya da taşra *Jefatura*'larının önerisiyle adaylığa kabul edilen kişilere" veriliyordu. Her şubenin buna benzer bir yönetici kademesi, bir yerel şefi, bir sekreteri, bir muhasebecisi, bir yerel milis komutanı vardı. Büyük kentlerde, belediye *Jefatura*'sının emrinde "mahalle, blok ve ev şefleri" bulunmaktaydı. Böylece kimsenin elinden kurtulamayacağı ve herhangi bir polisten daha güçlü bir "çerçeve" yaratılmıştı.

Falanj, her alanda, mutlak iktidarın aracıydı; kadın kolları, gençlik hareketleri (*Flechas*) gibi her biçimde ortadaydı, "Aydın olmayıderin bir Katoliklik ve İspanyolluk duygusu içinde yüceltme"ye yönelik, zorunlu ve tek öğrenci örgütü *Sindicato Espanol Universitario*'yu kurarak üniversite gençliğini de denetim altına almıştı. Bu kurum da Falanj gibi, başında *Caudillo* tarafından atanan ve en yüksek yetkiye sahip ulusal bir şefle, kademeli olarak örgütlenmişti. Doğal olarak SEU'ya katılan, ödeneklerini veren, kayıtsız şartsız bir bağlılık gerektiren katılma yeminini eden ve Falanj simgesi olan beş okla boyunduruktan oluşma rozeti takan

14. Öteki beş kişi, *Caudillo*'nun önerisi üzerine Konsey tarafından seçilir.

öğrenciler dışında, iki olağanüstü üye sınıfı bulunmaktaydı: Öğrenci olmadıkları halde, çalışmalarıyla İspanya'nın büyüklüğüne katkıda bulunan "şeref üyeleri" ve bağışlar ya da para yardımlarıyla SEU'nun gelişmesini sağlayan "koruyucular"

1938 yılından başlayarak, Falanjist Devlet, ulusal-sendikalist devlet olacaktı. Fernandez Cuesta, Amado ve Sendikal Eylem Bakanı Gonzales Bueno gibi hükümet üyelerini içine alan Suñer grubu, Falanjist programın olumlu yanlarının bırakılmasına olanak bulunmadığını düşünmekteydi. Her şeyden önce bir ilkenin açıklanmasını istiyorlardı: Yeni devlet herkese toplumsal eğilimini göstermek zorundaydı. Çalışma Yasası gerçekten de ikili bir açıklamayla başlıyordu: "Herkesin çalışması istenecektir", ama "herkes de bir iş sahibi olma hakkına sahiptir." Ayrıca yasada birtakım sözler de verilmekteydi: İş gününün süresi aşırı uzunlukta olmamalıdır, evli kadın "fabrika ve atölyede çalışmayacaktır", "kızılların" 1 Mayıs gününün tersine, "yüce" ayaklanmanın yıldönümü olan 18 Temmuz günü çalışma bayramı sayılacak ve bu güne "Çalışmanın Yüceltilmesi Bayramı" adı verilecekti. Ücretli izin ve emekçilerin boş vakitlerini değerlendirecekleri kurumlar bile düşünülmüştü. Ancak bütün bu hazırlıkların çok belirsiz olma özelliği üzerinde durmak gerekiyor. Örneğin, hangi andan sonra iş günü "aşırı uzun" sayılmaktaydı. Metin ücretli izinlerden söz ediyordu, ama bunun süresini şimdilik saptamamaktaydı. Daha sonra bir haftadan söz edilecektir, ama 1938 yılında bile ücretli izin gerçekleşmemişti daha. Savaş, "toplumsal" konuda gerçekleştirilecek şeyleri ertelemek için bir bahane olmaktaydı. Bu arada, sağlanan yararlardan geri dönüldü. Madencilik, metalürji, elektrik araç-gereçleri dallarında haftalık çalışma süresi 44 saatten 48 saate çıkarıldı; 1938 yılının ilk altı ayında, Huelva madenlerinde, haftalık iş süresi bir saat arttırıldı.

Bu nedenle *Fuero del Trabajo* tarafından emekçilere sağlandığı varsayılan haklar üzerinde daha fazla durmayıp, Falanj Ulusal Konseyi'nin kanun koyucularına yol gösteren temel ilkelere dikkati çekmek uygun düşer. Courmont, "devletin ulusal-sendikalist örgütünün, Birlik, Mutlakiyet ve Hiyerarşi ilkelerinden esinlendiğini" hatırlatmaktadır. Biz, Çalışma Yasasıyla ve bir merkezden yönetilen sendikaların kuruluşuyla ilgili çalışmasını izlemekle yetineceğiz.

BİRLİK İLKESİ

Birlik ilkesi "sendika dışında hiçbir şey bulunmadığı" anlamına geliyordu. Gerçekten de sendikaya giriş zorunluydu: Falanj'ın tekelindeki sendika kimlik kartlarının verilmesi, Tek Parti'nin elinde yeni ve akıl almaz bir denetim yoluydu. Totaliter düşünce sendika örgütünde bile

kendini göstermekteydi: "Bütün üreticiler birleştirilmiştir. Gerçekten de "Marksist materyalizmin"in temelindeki sınıf savaşı görüşüne karşılık, ulusal-sendikalist devlet toplumsal sınıflar arasındaki karşıtlıklara egemen olduğu iddiasındaydı. Bu nedenle sendika patronları, emekçileri ve teknisyenleri aynı kuruluşlar içinde bir araya getirmek zorunda bulunuyordu. Sendikalarda da, çok sıkı bir hiyerarşi kurulmuştu. "Bütün sendika şubeleri şeflerinin otoritesine bağlıdır." Tabiî bu şefler, halkın geri kalanını denetimine aldığı gibi emekçileri de denetimine alan Falanj tarafından seçilmekteydi. Devlet yardım ve koruma sağlayacağına, emekçilere bağlı olacağına söz veriyordu. Buna karşılık, kayıtsız şartsız bir bağlılık ve uysallık istemekteydi.

Bir de, Falanj, "hayır işleri" diye adlandırmanın daha uygun düşeceği ve sadece kendisinin tertip ettiği sosyal çalışmalar aracılığıyla ülkenin hayatına müdahale etmekteydi. Bu yönde gerçekleştirilen en önemli kurum, 1936 sonbaharında Falanjist Onesimo Redondo'nun dul karısı Mercedes Sanz Bachiller tarafından kurulan, ama daha sonra Pilar Primo de Rivera tarafından yönetilecek olan *Auxilio social* bir kış yardımı düzenleyerek işe başlamıştı: Başlangıçta da, yetimler için üç aşevi kurmuştu. Daha sonra, yardımlar göçmenlere de yöneltilecekti: Bunlar, rejimin çok sevdiği bir ad taşıyan "kardeşlik mutfakları"ydı. İlerde de, hastalara ve yaşlı emekçilere yardım dağıtılması sağlanacaktı. *Auxilio social*'in merkezi Valladolid'deydi.[15] Olanakları Falanjist kadınların yardımlarıyla ve daha sonra 17 ile 35 yaş arasındaki kadınlar için bir tür askerlik hizmeti olan "Toplumsal Hizmet" tarafından karşılanacaktı. Bu kuruluş da bir kardeşlik havasının yaratılmasını sağlamak amacındaydı: Evli kadınlar, dullar ve sakatlar bu hizmetten bağışık tutulmuştu.[16] İlke olarak burada hizmet görmek isteğe bağlıydı. Ama bir kadın, "toplumsal hizmet" yapmamışsa ne bir sınava girebilirdi, ne de devlet memuru olabilirdi.[17]

Bu önemli yardımın dağıtımı büyük parasal olanaklar gerektiriyordu ve hükümetin katkısı çok yetersizdi. Gerekli kaynaklar, on beş günde bir halktan para toplanarak, *Auxilio social* pulları satılarak ve özellikle imzalayanların düzenli ödeme yapmayı kabul ettikleri "mavi fişler" yoluyla sağlanmaktaydı.[18]

Öte yandan ve Falanj'dan bağımsız olarak, milliyetçi hükümet, savaştan doğan iki sorunla özellikle ilgilenmişti: Savaşçıların ailelerine yardım için lüks tüketim ürünlerinden alınan yüzde 10 vergiyle beslenen

---

15. Bununla ilgili 7 Ekim 1937 günlü kararname "Falanj programının gerçekleştirilmesine" katkıda bulunacağı iddiasındadır.
16. Dullar için, en az bir çocuk sahibi olma koşulu vardı.
17. Hizmet süresi devamlı altı ay ya da birer aylık altı dönem olarak saptanmıştı. Altı aydan aşağı olamazdı.
18. Marcotte'un *L'Etat national-syndicaliste* adlı eseriyle karşılaştırınız.

bir "yardım fonu"[19] ve bu savaşın yarattığı tipik sefalet biçimini yansıtan *Colocacion familiar de niños* kurulmuştu. Bu hayır derneğinin işi, her kent ya da kasabada, yetimlere ya da savaş yüzünden ailelerinden ayrı düşen çocuklara "ailenin kutsal sıcaklığı"nı sağlayabilecek aileler aramaktı. Üstelik bu ailelerin çocuklara "iyi bir eğitim" verebilmesi de gerekiyordu. Bunun için, resmî metin, yanlarına çocuk alan ailelerin bu çocuklara "Hıristiyan bir eğitim ve kutsal yurt aşkı" verebilmeleri için "ahlak ve din" yönünden örnek olmaları gerektiğini belirtmekteydi.[20] Bunlar büyük bir özenle seçiliyordu. Belediye başkanının, en kıdemli papazın, belediye sağlık müfettişinin görev aldığı yerel bir cunta "velileri" seçiyor, haklarında, önerisini doğrulayan ayrıntılı bilgi sağlıyordu.[21] Ayrıca, velilerin görevlerini yapmalarına da dikkat ediyordu.

Bütün bu kurumlarda, "yardım" fikrinin yanı sıra, düzenin ve resmî ahlakın üstün gelmesi için savaşma isteğine rastlanmaktaydı. Bu resmî ahlak, hem Hıristiyan ahlakıydı, hem de Falanj'ın siyasal ahlakıydı. Devletten gelen sosyal niyet beyanlarına rağmen, tek gerçekleştirilenler, iyi niyetlerden ve özel fonlardan yararlanan hayır işleriydi. *Benefico-social* koruma fonu, tek yemek günü gerçekleştirilen kârlarla, devletin izniyle halktan toplanan paralarla ve bir de, son olarak, devlet yardımlarıyla beslenmekteydi.

Toplumsal adalete, emekçilerin kârdan pay almalarına ve *Fuero del Trabajo*'da bulunan öteki vaatlere gelince, 1939 yılında bile en ufak bir uygulama başlangıcı görülmemekteydi bu konularda. Harcanmış olan tek ciddî çaba, emekçi ve patronlardan toplanan paraların beslediği bir yardım sandığı fonundan aile reislerine verilen *subsidio familiar*'ın kurulmasıydı. Kuşkusuz, Falanj tarafından ortaya atılan "sosyal" tedbirlerden biri söz konusuydu, ama aileye sağlanan bu yardım Katolik Kilisesinin büyük etkisini yansıtmaktaydı.

KİLİSE VE YENİ DEVLET

"Bugünkü durumda kesin sayılabilecek tek şey" diyor Stöhrer 1938 Mayısında, "şimdiki rejim altında, Katolik Kilisesinin milliyetçi İspanya'daki etkisini büyük ölçüde artırdığıdır."

İspanyol papazlarının büyük bir bölümünün başlangıcından beri ayaklanmayı onayladığını ve desteklediğini daha önce belirtmiştik. Sonraları Falanj'la arasında büyük anlaşmazlıklar çıkan kardinal Segura –bir süre İspanya topraklarından ayrılmak zorunda bile kalacaktır– Halk

---

19. Sigara satışından, eğlence yerlerinden, kahve ve lokantalardan, parfüm satışından alınacaktı bu vergi.
20. 2 Ocak 1937 tarihli Resmî Gazete.
21. Velinin ailesiyle ilgili şu bilgilerin verilmesi de zorunluydu: ahlak ve din yönünden değeri, ekonomik durumu, gelir kaynaklarının belirtilmesi ve doktor raporu.

Cephesi'ne karşı mücadele etmişti. Kardinal Goma y Tomas, Fransa başpiskoposluğunu "Haçlı Seferi"nin kutsallığına inandırma çabasındaydı. Kardinal Ilundain, daha 15 Ağustos 1936 günü Queipo'nun yanı başında bir resmî törene başkanlık etmekteydi. Daha küçük din adamları, vaazlarında çok şiddetli bir tutum benimsemekteydiler. Bahamonde, Rota'daki bir papazın vaazından söz ediyor: "Bütün bu pisliği temizlemek gerekir... Sizi uyarıyorum: Herkes ayine gelecek! Hiçbir özür kabul etmem!" Georges Bernanos, ayinde hazır bulunma zorunluluğunun, hiç değilse savaşın ilk aylarında, ciddî tehditlerle desteklendiğine tanıklık etmiştir. Yine de bazı papazların, *paseo*'ya kurban gitmeyi göze alarak, insanların yığınlar halinde kurşuna dizilmelerini protesto etme yürekliliğini gösterdiklerini belirtmek gerekir. Bahamonde, Falanj'ın cinayetlerini protesto ettiği için öldürülen Carmonalı bir papazdan söz ediyor.

Yine de Kilise'nin etkisi hiç durmadan büyüyecekti. Birçok kralcı lideri –aralarında Adalet Bakanı olan Rodezno da vardır– yeni rejime katılmaya iten nedenlerden biri, kuşkusuz cumhuriyetçiler tarafından alınan laik tedbirlerin kaldırılmasının yanı sıra milliyetçi hükümetin Vatikan'la işbirliği yapmasıydı: Boşanmayla ilgili yasa böyle kaldırılmıştı. 2 Mayıs 1938 tarihli kararname "eşlerin ayrılma istekleriyle ilgili başvurularını" inceleme izni vermekteydi sadece.

Bu yönde en büyük etki yapan tedbir Cizvitlerin İspanya'ya dönmelerine izin veren 3 Mayıs 1938 tarihli kararnameydi. Bu hareket Katolik Kilisesine karşı gösterilen bir iyi niyet belirtisi olarak değil, bir hatanın onarılması olarak gösterilmişti. Hükümetin gözünde, iki neden bunu doğrulamaktaydı: önce Cizvit tarikatı "tam bir İspanyol" tarikattı ve "İspanyolluğa" yeniden kavuşulduğu bir sırada, Cizvitlerin yeniden haklarına ve mallarına kavuşmaları doğaldı. Geleneğe dönüşün bir bölümüydü bu. Öteki neden, Cizvitlerin ülkeye yaptıkları "büyük kültürel katkı"ydı. Marksist aydınların etkisinin kırılmaya çalışıldığı bir sırada, Cizvitler, İspanya'yı yeniden Katoliklik içinde birleşmiş bir ülke yapmaya katkıda bulunacaklardı doğal olarak. Ancak, rolleri tartışma konusuydu: Bahamonde onları "zulmün en gözü dönmüş kışkırtıcıları" olarak gösteriyor.

Kilise, yeni devletin her köşesinde "hazır ve nazır"dı; önce, askerî papazlığın 1936 sonunda yeniden kurulduğu orduda 1937 yılı Mayıs ayının tarihini taşıyan bir kararname, Vatikan delegesi ve Toledo kardinali yönetiminde, "savaşçı birliklerde manevî Katolik yardım" örgütünü tamamına erdirecekti. Bu örgütte görev alanlar da silah altındaki papazlar arasından seçilecekti.

Ama ruhban sınıfının eylemi, en çok, özellikle 1938 yılından sonra, Franco'nun Sainz Rodriguez'i Millî Eğitim Bakanlığı"na getirmesiyle eğitim alanında kendini duyuracaktı. Suñer, ateşli bir Katolik olmasına rağmen, yeni bakanı "İspanya'nın tanıdığı en Vatikan yanlısı kanun koyucu" sözleriyle tanımlamaktadır. Laik okullarda görev alan öğretmenler genellikle cumhuriyete bağlı kalmışlardı. Franco hükümeti birkaç kere, öğretmen yokluğu nedeniyle bir sürü orta öğretim kurumunu kapatmak zorunda kalmıştı. 1937 yılında, Santander, Merida ve Talavera Ulusal Enstitüleri geçici olarak kapatılmış, binalar daha sonra genellikle ordu tarafından işgal edilmişti. Öğretmen bulunsa bile, büyük tedbirler alınarak ancak eğitim kurumlarında görev verilebilirdi. Temizlik komisyonları tarafından görevleri başında bırakılan öğretmenler, yine de yeni bir yönetim ve eğitime gerek duyan kişiler sayılmaktaydı. Bu nedenle yazları, bütün büyük taşra kentlerinde, öğretmenler için özel kurslar düzenlenmekteydi. İlk hafta, din, yurt, insan ve öğretmen konulu konferanslar dinleyeceklerdi; ikinci hafta ele alınan konular şunlardı: "Din Pedagojisi", "Ülke Tarihi", "Çocuk", "Okul". Din dersiyle görevli kişiler piskopos tarafından seçiliyordu. Derslerin başlıkları da anlamlıydı: İlki, "Katolik dininin doğu dinlerine üstünlüğü"nü kanıtlamaya yönelikti. Bir başka ders, "Papa XI. Pi'nin tezkeresi uyarınca, Katoliklikte öğretmen kavramı"nı konu alacaktı. "Psikoloji" ve "Psiko-patoloji"den söz edilmesine olanak sağlayan çağdaşlığa verilmiş ödünler Kilise'nin eğitime devamlı ve aslî olarak karışmasını unutturmamalıydı.

İlk ve orta öğretimde din dersi zorunlu tutulmuştu. Beceriksiz bir din yayma çabasıyla kızdırılmamaları gereken "Fas ve Afrika sömürgelerinden gelme yerliler" din derslerinden bağışık tutulmuştu bir tek. Bundan başka her yerde ve herkese din dersi verilecekti. Dinsel eğitim, ilk yıllarda basit kavramlar ve din tarihiyle sürdürülüp çok daha karmaşık olan Katolik dogmasının "geniş" açıklamasına dek gitmekteydi. Orta öğrenimin beşinci yılında, dinin korunması ve yüceltilmesiyle ilgili kavramlar öğretilerek dinsel eğitim tamamlanmaktaydı.

Bu derslerin dışında da, din hep "hazır ve nazır"dı. Okullarda, "Meryem Ana'ya bağlılık kuralları"na saygı isteniyordu. 1937 yılı Nisanında yürürlüğe giren bir kararname, öğretmenleri, dershanelere bir Meryem Ana resmi asmak zorunda bırakmaktaydı. Bu resim "tercihen Meryem Ana'nın gebeliğini gösteren bir resim" olmalı ve öğrenciler, sınıflara girip çıkarken bu resmi görmeli ve o sırada öğretmenleriyle karşılıklı şu dinsel sözleri söylemeliydiler: "*Ave Maria purisima, sin pecado concebida...*" üstelik, savaş boyunca Meryem Ana'ya her gün yenilenen bir yakarışta bulunulacaktı. Doğal olarak, kanun koyucunun gözünde

"halkçı" geleneklere bir dönüş söz konusuydu. Ama gerçekte, hem iyi bir yurttaş ve hem de sofu bir Katolik yetiştirmek amacı güden eğitimin belirli bir yöne çevrilmesiydi bu.

Resmî talimat uyarınca, ilkokuldan başlayarak "bütün okul havasının Katolik doktrinin etkisinde kalmasını sağlamak" zorunluydu. Sırf dinsel amaçlı gösteriler artmaktaydı: 1938 Şubatında yürürlüğe giren bir yönetmelik Aquinolu Aziz Thomas yortusunu tatil günü yapmakta, "öğrenci kuşaklarında bu azizlik örneğini canlı tutmak için" bir anma töreni düzenlemekteydi. Bu törende bütün öğretim üyeleri hazır bulunmakta, öğrenciler SEU tarafından temsil edilmekteydiler. Yine orta öğretim kurumlarında ve üniversitelerde "Kutsal Haç"ın asılması zorunlu tutulmuştu. Her şey gerçekleştirilmiş olan köklü değişimi açıklamalıydı: Laik okul bir "Sovyet rejimi" okuluydu, "ulusal" eğitim Hıristiyan olmalı ve Kilise'nin açıkladığı gibi "toplumsal kardeşliğin" öğretilmesi "iğrenç maddeciliği" ortadan kaldırmalıydı. Sadece okul kapısında durmayan, derinlemesine bir eğitim söz konusuydu. Çocukların, başlarında öğretmenleriyle ayinlerde hazır bulunmaları yeterli değildi. İlköğretim müfettişlerine verilen öğütler, okulun "dinsel düşünceyi yüceltme" olanağı sağlayan bir kurum ve "iyi yurttaşları eğiten ve yetiştiren" bir yer olduğunu, genç kızın da burada "aile ocağı ve yuva içerisindeki yüce görevini" öğrenmesi gerektiğini hatırlatmaktaydı.

Böylece din ve yurttaşlık bilgileriyle yurtseverlik kavramlarının öğretilme biçimleri sürekli birbirine bağlı tutulmaktaydı. Bu havayı sürdürmek için, "halk türküleri, yurt sevgisini dile getiren marşlar ve ünlü kişilerin hayat öyküleri"nden ve "gazetelerin okunmasından, günlük olayların yorumlanmasından" yararlanmak öğütleniyordu. Bu da, tarih öğretmek için benimsenmiş pek özgün bir yoldu kuşkusuz. Herkes aynı eğitimden geçtiği için, "yetişkin sınıfları"nda da "Ulusal Hareket"in ne olduğu öğrenilecekti.

Bütün bunların amacı, hayatın, "savaş, özveri, disiplin, mücadele ve dayanıklılık" olduğu fikrini vermekti.

Ama herkes için uygulanan disiplin herkese de kabul ettirilmeliydi. Milliyetçi toplum, Hıristiyan ve ast-üst ilişkisiyle kademelenmiş bir toplumdu. Çeşitli biçimlerde edilen bağlılık yemini bunun kanıtıydı. Göreve başlayan savcı ve yargıçlar "Kutsal Haç" önünde ve ayakta yemin ediyorlardı: "Tanrı'nın ve azizlerin önünde *Caudillo*'ya kayıtsız şartsız bağlı kalacağınıza, görevinizi namusunuzla ve tarafsızlık içinde yapacağınıza, ödevinizi büyük bir bağlılık ve İspanya'nın iyiliği için yaparken görevinizle ilgili yasalara ve yönetmenliklere boyun eğeceğinize yemin eder misiniz?" Bu soruya yargıç, belirli bir cevapla karşılık verecekti.

Üniversite öğretim üyelerinin yemini daha da özgün ve simgeseldi. Üzerine bir "*Vulgata** İncili nüshası" (kapağında haç bulunur) ile "bir Don Quichotte nüshası" konmuş bulunan kürsü önünde öğretim üyesi yemin etmek zorundaydı: "Tanrı ve koruyucu meleği önünde, her zaman ve bütün bağlılığımla, otoritesi ve canlı geleneğinin kaidesi, Papalığın şahsında cisimleşen Katolikliği, *Caudillo* tarafından temsil edilen devamlılığı altında İspanya'ya hizmet edeceğime ant içerim."

İSPANYOLLUK

İspanya Enstitüsü'nün kuruluşu iki amaca cevap veriyordu: Ulusal zenginlikleri korumak, geleneği yaşatmak ve yaymak. Başkanı ünlü müzisyen Manuel de Falla'ydı, ama Akademi başkanlarının listesi bir kafa yapısını ortaya koyuyordu. Çünkü aralarında tutucu kesimin en ünlü temsilcileri bulunmaktaydı: Pemartin, Alba dükü, Romanones kontu, Goicoechea bunların başlıcalarıydı. Enstitü'nün kurulmasıyla, sanat dallarına sağlanan koruma İspanya'ya büyük prestij kazandıracak ve bu sayede İspanyolca konuşan ülkelerin yeniden başına geçmesi çabuklaşacaktı. "İspanyolluk" İspanya ve Güney Amerika devletlerinin birleşmesiyle gerçekleşmeliydi. SEU'ya bağlı öğrencilere Latin Amerika'daki üniversite öğrencileriyle ilişki kurmaları için ellerinden geleni yapmaları öğütlenmekteydi. Böylece, Falanjistlerin gözde teması olan emperyalizmin gerçekleşmesi başlamaktaydı. "Bilimde, eğitimde, edebiyat ya da öbür sanat dallarında" sivrilmiş İspanyolları ödüllendirme amacı güden X. Bilge Alfonso Nişanı ve daha belirsiz bir biçimde, "ulusal yararlılığı ödüllendirecek" olan "Kırmızı Ok İmparatorluk Nişanı" bu havada ortaya çıkmıştı. Kuşkusuz, böyle bir politika tehlikeleri de beraberinde getirmekteydi. Bu tehlikelerin başlıcası müttefikleri tedirgin etmekti. Genç Falanjistler büyük bir İberya devleti kurma isteğini gürültüyle dile getirmişlerdi, bu da Portekiz'i rahatsız edecekti. Ama milliyetçi hükümet bu aşırılıkları sınırlamaya özen gösterecekti.

Franco İspanyası, canlı bir gerçeklikten çok bir kelime oyunu olarak Katolik kralların, Şarlken'in ve II. Felipe'nin İspanyasının devamı biçiminde sunuyordu kendini. Bütün İspanyollara, savaşın acılarını ve güçlüklerini kabul ediyorlarsa eğer, bunu büyük bir ülküyü gerçekleştirmek, krallık parolası olan "Tek, Büyük, Özgür İspanya"ya yeniden sahip olabilmek için yaptıkları inancını vermek uygun düşerdi. Daha güzel günlerin gelmesini beklerken, gerçek bir gücün yokluğunda, milliyetçiler ilke olarak birtakım sözler söylemek ve simgesel davranışlarda bulunmakla yetiniyorlardı. Devlet reisinin başkanı olduğu "Katolik

* İncil'in Aziz Jerome tarafından yapılan ve Trente Konsili tarafından kabul edilen en yaygın çevirisi.

İsabel Nişanı" komitesinin yeniden kurulması bunlardan biriydi. Bu nişanlar "zafer" günlerinin yıldönümlerinde düzenlenen törenler, Calvo Sotelo'nun ölümü, 18 Temmuz ayaklanması, her şeyden önce milliyetçi ordunun savaşma gücünü ayakta tutmaya yönelikti.

MİLLİYETÇİ ORDU

Milliyetçi birliklerin özveri ruhu ve askerlik yeteneği tartışılmazdı. İtalyan ya da Alman müttefiklerin İspanyol komutanlığının kararlarını ya da savaşa katılan birliklerin yeterli eğitimden geçirilmediğini tartıştıkları olurdu; ama askerin yürekten yoksun oluşundan yakınmamışlardı hiç. Gitgide amansız olan bir savaşta yüreklilik gerekliydi. General Walch'a göre, 1938 yılında, "Harp Okulu"ndan çıkan bir teğmenin ortalama eğitim süresi 43 gündü. Ancak subaylar değerlerini koruyorlardı, çünkü bu alanda büyük bir çaba harcanmıştı. Askere alma, örgütleme ve eğitme 1936 sonundan beri general Orgaz'a bırakılmıştı. Orgaz'ın ilk işi subay okulları ve subay eğitim kursları düzenlemek oldu. Harp Okullarının sayısı arttı: Piyade için üç, süvari birlikleri için bir, levazım için bir, istihkâm sınıfı için de bir Harp Okulu vardı.[22] Uzman bulmak daha güç oluyordu: 1937 Ocağında telsizciler askere alındı; sonra bir Hava Harp Okulu kuruldu; büyük bir cömertlikle "uçuş" ve "havaalanı" primleri dağıtıldı.

Genel seferberlik ilan edilmeyecekti hiç: Milliyetçi kesimde, hâlâ sivil giyimli gençlere rastlanabiliyordu. Başlangıçta hükümet, siyasal yönden kararsız, hatta bazı bölgelerde düşman halk yığınlarını orduya katmadan önce çok düşünmüştü. O sırada muvazzaf ordunun üstünlüğü yeterli görüldüğünden bir genel seferberliğe başvurulmayabiliyordu. Madrid önündeki büyük savaş sırasında, milliyetçi ordunun tümü 250.000 kişiden fazla değildi ve bu ordunun önemli bir bölümü de yabancılar lejyonundan ve "Moro" birliklerinden oluşmuştu. Faslıların askere alınması, Franco'nun yerli halka esnek davranması sonucu kolaylaşarak savaş sonuna dek büyük çapta sürecekti. *Caudillo*, ana vatanda uygulanan yasalarla Afrika için çıkarılmış yasaları birbirinden ayırmaya çok dikkat etti hep. Moro birlikleri için birtakım özel disiplin tedbirleri almışsa –barlara gitmenin yasaklanması gibi– da yaralılar ve aileleri için özel parasal yardım tedbirleri de almıştı. Rif savaşlarına katılmış eski bir subay olarak birliklerini kendine bağlamayı bilmişti, muhafız alayını onlardan seçmekteydi. Çok sayıda Faslıyı askere alma gerekliliğini hiç gözden kaçırmamakta, Ulus ve İmparatorluk konusunda tumturaklı sözler söylese de Fas milliyetçilerini idare etmekteydi.

---

22. İkinci bölümde Alman müdahalesine bkz.

Ancak, 1937 yılından başlayarak ordu güçlendi. Savaşabilen bir "kızıl" ordunun kurulması, milliyetçileri de yeni birlikler kurmaya zorluyordu. Teruel savaşı sırasında Franco ordusu 600.000 kişilikti, 1937 sonundan beri, düzenli birliklerle milislerin tek bir güç halinde birleşmeleri tamamlanmıştı. Tek Parti'nin yeni milislerine Falanj'ın 66 *bandera*'sı, 31 *requeté tercio*'su ve çeşitli siyasal örgütlere bağlı 36 tabur katılmıştı. Milislerin yeni komutanı, Güney komutanlarından albay Monasterio, ilk çarpışmalarda önemli bir rol almıştı. Böylece sadece siyasal partiler değil, bu partilerin günün birinde savaşçı güç olarak dirilme olasılıkları da ortadan kalkmıştı.

Parti, kilise, ordu: Yeni İspanya'nın üç gücü, ulusal-sendikalist devletin temel direkleri bunlardı. Muhalefeti kıran, elinde çok iyi bir polis örgütü bulunan, çok güçlü bir "devlet bürokrasisi"ne bağlılığı kabul ettiren totaliter bir devletti bu. Ama faşist bir güç değildi. Faşizmin biçimlerini, kuruluşlarını, milliyetçilik çağrısını almıştı. Bu da kafaları büyüklük ve fetih düşlerine yöneltmenin basit bir yoluydu. Çünkü savaştan önce yoksul olan, savaştan sonra yıkılan İspanya büyüklüğe erişemez ve sadece büyüklüğü düşleyebilirdi. "Toplumsal" kurumlara gelince, İtalya'da ve özellikle Almanya'da olduğu gibi, bunlar İspanya'da aşağı yukarı hiç söz konusu değildi. Toplumsal kurumlar denen şeyler aslında yardım dernekleriydi. İşçi ve köylünün hayat koşulları yine eskisi kadar kötüydü. Elzem toprak reformu düşünülmemekteydi bile.

Çünkü aslında, Kilise ve Ordu'nun diktatörlüğünün, Franco'nun diktatörlüğünün ardında, bir sınıfın, daha doğrusu bir toplumsal "kast"ın egemenliği vardı. Franco İspanyası, büyük toprak sahiplerinin, eski soyluların, oligarkların İspanyasıydı. Ordu ve Parti onların otoritesinin birer aracıydı. Devrim halk yığınlarını ayaklandırdığında, zafere ulaşmak için uzun süre, çok zor koşullarda savaşmak zorunda kaldıklarından bu otoriteyi yitirmekten korkmuşlardı ve bu yüzden daha da acımasız yönetiyorlardı ülkeyi. 1937 yılının sonunda, elde edilen başarılara rağmen, savaşı kesinlikle kazanacaklarından emin değillerdi daha.

Yedinci Bölüm

Teruel, Savaşın Dönemeci

1937 yılı içinde, her iki safta da birbirine koşut bir siyasal gelişim tanık olundu. Burgos'da olduğu gibi, Valencia'da da güçlü iktidar dağınık öğelere, düzenli otorite "hareket" yanlılarına üstün geldi. Böylece başlayan gelişmeden geri dönülmeyeceği anlaşılıyordu. *Camisas viejas*'ın yola getirilmesinden sonra milliyetçi kesimde köklü bir siyasal değişiklik düşünülemezdi, Mayıs günlerinden sonra cumhuriyetçi kesim için de durum aynıydı. Askerî alandaki olayların incelenmesi de Valencia hükümeti için olumsuz bir gelişme göstermekteydi.

SALDIRI KOŞULLARI

1937 yılı sonunda, askerî durumun cumhuriyetçiler için çok kaygı verici olduğu su götürmezdi. Kuzey'in düşmesinden sonra egemen olan izlenim mutlak bir güçsüzlüktü. Milliyetçi zaferlerin menzilini sınırlamak için yapılan bütün girişimler sonuçta başarısızlığa uğramıştı. Kuşkusuz, bir örgütlenme çabası görülmüştü. Rojo, eğitim görmüş, savaşa hazır beş kolordu çıkarıldığını söylemektedir. Ama kolordu-ların donatımı yetersiz kalmakta, özellikle de imkânlarına güvenleri bulunmamaktaydı. Asturia bölgesindeki savaşların sona ermesi, öte yandan, çok sayıda ve iyi eğitilmiş milliyetçi birliklerin başka cephelere gönderilmesini sağlayacaktı.

Bu takviyeler, yararlanıldıkları cephelerdeki güç dengesini büyük ölçüde değiştirecekti. Şimdi Franco'nun elinde 600.000'e yakın asker vardı ve bunun üçte biri yedekte tutulabilirdi. O güne dek tugay düzeyinde kalmış olan Navarra birlikleri, 9 Kasımdan başlayarak tümenlere dönüştürülmüştü.

Milliyetçilerin yeni bir saldırı başlatmak için seçebilecekleri üç sektörden ikisi sayıca önemsiz birlikler tarafından korunmaktaydı: Queipo komutasındaki Güney cephesi ve Davila komutasındaki Kuzey cephesi. En çok sayıdaki birliğin toplandığı yer Madrid çevresiydi. Başarının kesin olması için, hepsinden çok daha büyük önemi bulunan bu kesimde zafer kazanılması gerekli görülüyordu milliyetçi kurmay heyetince.

Guadalajara'dan beri ilk kez, Franco, başkent yönünde büyük bir darbe indirecek durumda görüyordu kendini. Yine de iyi düzenlenmiş bir savunma karşısında cepheden girişilecek ve başarısızlıkla sonuçlanarak büyük kayıplara yol açabilecek bir saldırı söz konusu değildi. En iyisi yine bir çevirme hareketine dönmekti. Milliyetçiler, sayı ve silah üstünlüğünden alabildiğince yararlanmak için saldırıyı elden geldiği kadar geniş tutmak zorundaydılar. Alcala de Henares'de "birleşme amacı güden bir manevra" öngörüldü. Diaz de Villegas'a göre, Fas kolordusu Henares boyunca ilerleyecek, CTV birlikleri Tajuna boyunca yol alacak ve Kastilya kolordusu Tajo kıyılarını izleyecekti. Bu geniş manevra doğal olarak epey uzun bir hazırlık gerektiriyordu; üstelik bu kadar çok sayıda askerin toplanması gözden kaçamazdı...

Cumhuriyetçi kurmay heyeti de, harekât önceliğini milliyetçilere bıraktı mı yenilgiye uğrayabileceğinin bilincindeydi. Cumhuriyet hükümeti, kaçınılmaz olarak, yandaşlarının moralini yükseltecek ve etkililik gösterisiyle harekâtını haklı çıkaracak bir zafer kazanmak zorundaydı. 1937 yılının sonu Negrin'in siyasal yönden sağlamlaşmasını getirmişti: Dostları, UGT yönetimini ele geçirmişlerdi. Negrin, bakanlıkları ve merkezî yönetimi Valencia'dan Barselona'ya taşıdı. Yılın başında akla bile gelmeyen bu taşınmanın nedenlerini, Negrin şöyle açıklıyordu: "Bizden önceki hükümetin eski bir düşüncesidir söz konusu olan. Hükümetin Valencia'da bulunmasına Merkez ve Doğu cephelerinin iaşesiyle bu cephelerdeki askerî harekâtı organize etme gerekliliği yol açmıştı... Hükümet, Levante bölgesinin coşkunluğunu koruyacağı inancı içindedir. Ekonomik ve stratejik koşullar, *Movimiento*'nun ilk gününden beri hükümet merkezinin Barselona'da bulunmasını zorunlu kılıyordu." Öne sürülen nedenler yeni değildi: Başkent daha önce Katalonya'ya taşınmadıysa, CNT'nin ve özerklik yanlılarının gücü, merkezî hükümetin Barselona'ya yerleşmesini zorlaştırdığı içindi. Şimdi, Negrin, söylevinde "*Generalitat*'la dostluk ilişkileri"nden söz edebiliyordu. Bu yönde, cumhuriyetçi saflarda birliğin güçlendiği söylenebilirdi. Yine de, siyasal birlik ancak bir askerî zaferle pekiştirilebilirdi.

TERUEL SAVAŞI

Cumhuriyetçi kurmay heyeti saldırıya geçmek zorundaydı bu durumda. 8 Aralık günü, Yüksek Savaş Kurulu, hedef olarak Teruel'in seçimini onayladı. Mevziler bir saldırıya uygun görünmekteydi. Cephe, kentin çevresinde sivrilerek uzanan geniş bir halka çizmekte, cumhuriyetçi mevzilerde bir çıkıntı oluşturmaktaydı. Kuzeyde Alfambra'ya egemen olan dağlık kesimi izlemekte ve Treuel'le Albarracin arasında yüksek *Montes Universales* sıradağlarının kuzeyinde, güneydoğu-kuzeybatı

yönüne dönmek üzere ani bir dirsek yapmaktaydı. Dolayısıyla cumhuriyetçiler kente iki yandan egemen olan mevzileri elde tutmaktaydılar, üstelik güney cephesinde olduğu gibi burada da sayıları az olan milliyetçilere –savaş başında Teruel'i savunacak 2.500 kişi vardı– karşı cumhuriyetçiler büyük güçler çıkabileceklerdi: çok dar bir saldırı sektöründe 40.000 kişi. Manevra yapacak orduyu oluşturan üç kolordu, o güne dek sektörü tutan Levante birliklerince desteklenecekti. Ibarola komutasındaki 22. kolordu kuzeyden, Menendez komutasındaki 20. kolordu güneydoğudan, Heredia komutasındaki kolordu da güneyden saldıracaktı. Manevranın ilk amacı, Teruel'in ötesinde, 18. ve 22. kolorduların bağlantısını sağlayıp kent savunucularını yalnız bırakmak ve bu fırsattan yararlanıp cephedeki çıkıntıyı da yok etmekti.

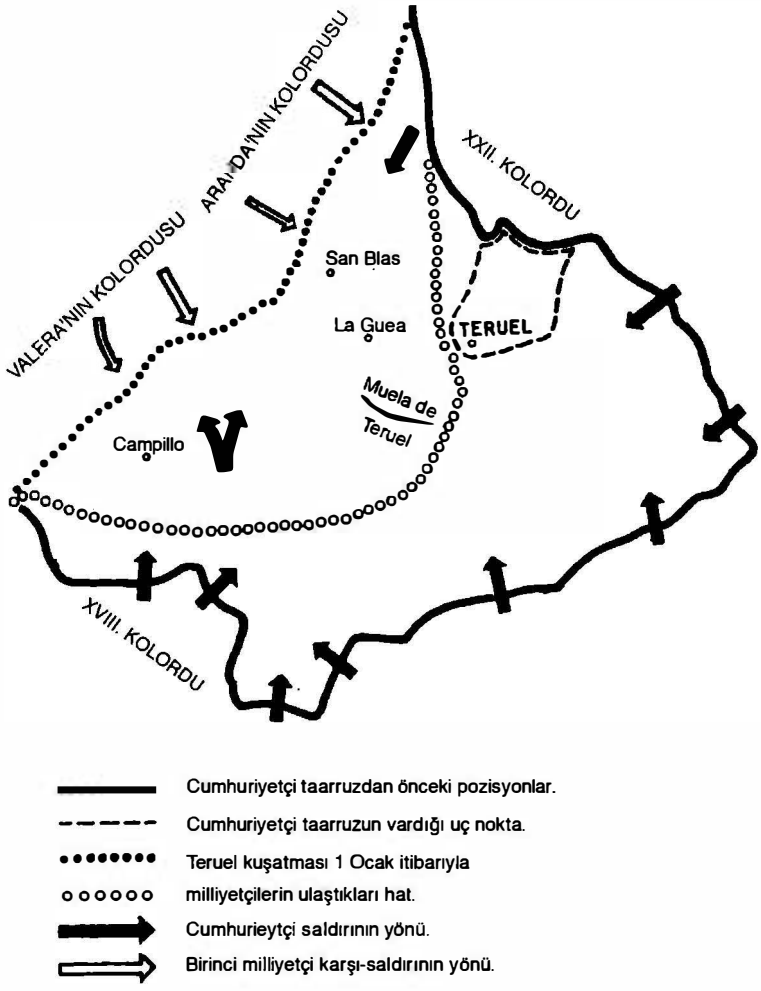
Saldırı 15 Aralık günü başladı. Bir hafta süreyle, 15 ve 22 Aralık arasında önemli başarılar kazanıldı. İlk saatlerde, çevirme manevrasının başarılmakta olduğu açıktı: Direnen Campillo ve San Blas düştü. Yine de birbiri ardından ele geçirilmesi gereken önemli direnme yuvaları kalıyordu geride. 18 Aralık günü, kente güneybatıdan egemen olan Muela de Teruel düştü. Savunucuları, savaşarak kente sığınmışlardı. 22 Aralık günü de iki cumhuriyetçi tümen kente girdi. Albay Rey d'Harcourt komutasındaki milliyetçiler sivil hükümet binalarına, İspanya Bankası'na, hastaneye, papaz okuluna, Santa-Clara ve Santa-Teresa manastırlarına sığınmışlardı. Böylece iki cephe oluştu: Muleton'dan başlayarak San Bias ve Rubiales'e giden çizginin batısında, aşağı yukarı düzenli bir dış cephe ve de kente sığınan birkaç bin kişiye boyun eğdirmek amacıyla kentin içinde bir ikinci cephe. Cumhuriyetçi güçler, hem kenti almak ve hem de saldırıyı derinlemesine sürdürmek için gerektiği kadar kalabalık değillerdi ve 23 Aralıkla 28 Aralık günleri arasında bir durulma dönemi oldu.

Bu süre içinde, Franco'cular, dayanmalarını ve de karşı saldırıya geçmelerini sağlayan takviyeler yetiştirdiler. Kuşkusuz, Teruel'i savunmakla Madrid üzerine bir saldırı hazırlamak arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardı.

Franco, düşmanın seçtiği zeminde savaşı kabul etmeye şahsen karar vermişti.[1] Tehlikede bulunan kesime Aragon cephesinden çekilen birlikler göndermekle işe başladı. Bu birlikler hızla savaş alanına yetişebilirlerdi ve daha 17 Aralık günü gidecekleri yere varmışlardı. Sonra, Aranda komutasındaki Galiçya kolordusuna bağlı tümenleri Zaragoza yoluyla,

---

1. Prestijine gölge düşüren bir yenilgiyi kabul etmemek her zaman Franco'nun özelliklerinden biri olmuştur. Daha sonra Ebro'da olduğu gibi Teruel'de de bütün gücüyle savaşa girdi, yerel bir başarısızlığı silmek söz konusu olsa bile. Cephe başka bir kesimde tehlikeye düşmüşse, nerede olursa olsun, geniş çaplı bir harekâta girişmesini engellerdi temkinliliği.

Teruel Savaşının (Aralık 1937-Ocak 1938) planı

Varela komutasındaki Kastilya kolordusuna bağlı tümenleri de Molina yoluyla savaş çizgisine doğru çevirdi. O sıra milliyetçi genelkurmayın elinde on tümen vardı. Bunların yönetimi ve Teruel'i kurtarma görevi Davila'ya verildi. Birliklerin buraya yığılması bile cumhuriyetçiler için başlı başına bir başarıydı: Brunete'den daha talihli çıkmışlar, milliyetçileri planlarını değiştirmeye ve Madrid'e karşı girişilecek büyük saldırıdan vazgeçmeye zorlamışlardı. Ayrıca da, savaşın sonuna dek bir daha Madrid'e karşı saldırıya girişilmesi söz konusu olmayacaktı. Franco'nun müttefiklerinin uğradığı düş kırıklığı büyüktü.

Schwendemann'ın, notu buna tanıktır: "Teruel olaylarından önce, Franco'nun büyük bir saldırıyla savaşı bitireceğini görme umudu bir temele dayanmıyordu."[2] 2 Aralık günü, kont Ciano şöyle düşünmekteydi: "Guadalajara'ya karşı girişilecek saldırı, milliyetçi komutanlığın kararsızlıkları ve Kızılların önleyici saldırısı yüzünden bilinmeyen bir tarihe ertelendi." Milliyetçi karşı saldırının başarısızlığı İtalyan generallerinin korkularını doğrulayacaktı. Silah yığınağına, hava kuvvetlerinin üstünlüğüne, çok yoğun topçu ateşine,[3] bir de saldırının gücüne rağmen, hedeflerin sadece bir bölümüne ulaşıldı. Başlangıçta birtakım sonuçlar elde edildi: 20. cumhuriyetçi kolordu dağılarak çekildi. Aranda komutasındaki birlikler Teruel yönünde ilerlediler ve Muela'yı geri aldılar; Teruel'e egemendiler ve alacaklarına öylesine güveniyorlardı ki milliyetçi radyo işin olup bittiğini açıkladı. Oysa Ocak başında, yeni bir cephe hattı oluşmuştu: Bir ay süreyle bu cephe hiçbir değişikliğe uğramayacaktı neredeyse.

Milliyetçilerin bu başarısızlığını neyle açıklamalı? Önce savaşın büyüklüğü ve amansızlığıyla. Dayanmak için, iki taraf da, yeni birlikler ve olanaklar seferber etmişti. Öne sürülen 180.000 savaşçı rakamı akla yakın sayılıp kabul edilebilir: Savaş boyunca, böylesine sınırlı bir kesime bunca insanın yığıldığı hiç görülmemişti. Ama savaş bir araç ve gereç savaşıydı aynı zamanda: Savaşa sokulan topçu gücü öylesine büyüktü ki piyadelerin sinmesi gerekiyor ve takviyeler ancak gecenin karanlığında gelebiliyordu. Savaş koşulları garip bir biçimde güçleşmişti, üstelik iklimi sert olan ülkenin iç kesimindeki bu bölgede, soğuk her zamankinden de amansız bir biçimde ortaya çıkmıştı: On beş dakikada bir nöbet değiştirmek gerekiyordu ve sıfırın altında 20 derecede siperlerdeki askerler, her şeyden önce soğuktan, kardan ve rüzgârdan korunmak zorundaydılar. Kar üzerinde her şey hedef oluyordu ve saldırılar daha bir seyrelmişti: Gece konvoyları buz üzerinde güçlükle gelebiliyordu: "Hendekler demirden iskeletlerle dolu."[4] Milliyetçilerin hava üstünlüğünden gerektiği gibi yararlanılamıyordu, çünkü hava koşulları uçakların kalkmasına bir türlü fırsat vermiyordu. Ansaldo, "uçağın gövdesindeki kalın buz tabakasını temizlemeyi gerektiren Burgos havaalanındaki sabahlardan" söz edecekti. Ayrıca, cumhuriyetçiler de çok büyük bir çaba göstermişlerdi ve cephenin darlığı uçaksavarlardan etkili bir biçimde yararlanılmasına olanak tanıyordu.[5]

---

2. Wilhelmstrasse arşivleri 23 Ocak 1938.
3. Aranda'nın elinde 300 batarya vardı.
4. Rojo'dan va basındaki yazılardan, özellikle *Le Temps* gazetesinden alınan bilgilerden çıkarılmıştır.
5. Gailland, 20 milimetrelik uçaksavar toplarının ilk kez Teruel cephesinde görüldüğünü belirtiyor.

Bu güç koşullara rağmen, milliyetçiler saldırılarını Ocağın ilk haftası içinde sürdürdüler. 7 Ocak günü ortalık yeniden duruldu sonunda. Gerçekten de, saldırının, sürdürülmesi hiç anlam taşımayacaktı, çünkü kenti savunanlar teslim olmuşlardı: Teruel tümüyle cumhuriyetçilerin elindeydi. Savaş uzun ve zorlu olmuştu; Franco birliklerinin sığındığı yapılar birbiri ardından yıkılmıştı; papaz okulu yanmış ve cumhuriyetçi birlikler İspanya Bankası'nı havaya uçurmuşlardı. Teruel'i yeni bir Alcazar'a dönüştürme umudu boşa gitmişti. Savunmacılar arasında bağlantı bulunmadığından, Santa Clara manastırı, Rey d'Horcourt'un 1.500 askeriyle teslim olmasından yirmi dört saat sonra pes edecekti. Resmî bir bildiri şu açıklamayı yaptı: Teruel tümüyle Cumhuriyetin olmuştur." Ancak bu olağanüstü bir başarı değildi: Kentin merkezi yıkılmıştı ve sağda solda mevzilenen nişancıları temizlemek için on beş gün gerekecekti. Queipo'nun Sevilla Radyosu'ndan, "bir köpeğin ihaneti"nin tek başına kentin düşmesine yol açtığını söylemesine rağmen, savunma çok yürekli olmuştu. Ama bu öfke bile Teruel'in alınmasının cumhuriyetçiler açısından ne denli önemli olduğunu göstermekteydi. Savaş boyunca geri aldıkları ilk kentti bu ve de son kent olacaktı. Rojo gibi "Teruel savaşın gidişini değiştirdi"[6] demek olanağı yoksa da, hiç değilse savaşın gidişini değiştirdiği izlenimi uyandırdığı kabul edilebilirdi. Bu korkunç savaşın sonunda, zaferi kazanmış görünen cumhuriyetçi orduydu. Bilbao'nun, Santander'in, Gijon'un düşüşünü arka arkaya açıklayan umut kırıcı bildirilerin ardından umut veren bir bildiri duyulmuştu sonunda.

Ama bu zaferin de sınırları vardı. Başlangıçtaki başarıdan daha iyi yararlanma olanağı bulunup bulunmadığı –bütün cumhuriyetçi zaferlerde olduğu gibi– sorusu[7] sorulmuştu. Cevap olumsuzdu: Cumhuriyetçi ordu yedek sıkıntısı çekiyordu. Toplam sayıları milliyetçilerinkinden azdı. Oysa silah ve araç-gereç yönünden milliyetçilere oranla yetersiz kalışlarını hiç değilse sayı üstünlüğüyle gidermeleri gerekirdi. Bunu birkaç gün süreyle, düşmanları takviye getirecek zaman buluncaya dek başardılar. Bu koşullarda, ele geçirilen mevzilerin korunmasını başarmak bile cumhuriyetçilerin kurmay heyeti için bir zaferdi. Ama yine bu nedenle Franco bir yenilgiyle yetinemezdi ve bu yenilginin geçici olduğunu düşünmekte de haksız değildi. Gerçekten de, cumhuriyetçi komutanlar, başarının getirdiği iyimserlik havası içinde bile, bir ara burada felaketin eşiğine geldiklerini unutmamak zorundaydılar: 29 Aralık günü safları yarılmıştı. O gün Teruel'de, Brunete'de olduğu gibi, akla yakın açıklaması yapılamayan bir bozgun anı olmuştu. Ateş hattını yeniden

---

6. *Le Temps*, 6 Ocak 1938.
7. Bu konuda Liberter Hareket'in yöneticilerinden gelen eleştirilere, özellikle de Peirats'ın sözünü ettiği, Mariano Vazquez imzalı *Teruel'ın Alınmasının Eleştirisi* adlı belgeye bkz.

kurmak ve Aranda komutasındaki birliklerle kent içinde kuşatılanların birleşmesini engellemek amacıyla, ivedi takviye yetiştirmek gerekmişti.[8]

MİLLİYETÇİ KARŞI SALDIRI

15 Ocaktan sonra hava yumuşadı ve milliyetçilerin hava üstünlüğü yeniden kendini gösterebildi. Aranda, Teruel'e karşı değil de –çünkü ovada ilerlemenin büyük tehlikeleri vardı– her şeyden önce kuzeydeki, kente egemen mevzilere doğru bir saldırı hazırladı. Askerleri böylece, Muleton gibi önemli gözlem yerlerini ele geçirmeyi başardılar. Bu da cumhuriyetçi kuvvetlerin durumunu tehlikeli kılıyordu. Böylece, şimdi kuzeye, Alfambra ırmağı çevresine doğru yer değiştirecek harekât için hareket edebileceği bir üs vardı elinde.

Ama önce 25 Ocaktan 30 Ocağa dek süren ve sonuçsuz kalan yeni cumhuriyetçi saldırıları kırmak gerekecekti. Daha sonra cumhuriyetçi cepheyi yarmakla görevli kuvvetleri Alfambra'nın batısında toplamak ve Sierra Palomera'da sağlam mevziler tutan birlikleri söküp atmak zorunlu olacaktı: Aralık ayındaki başarılı saldırı buradan başlamıştı. Ama milliyetçi komutanlık daha da büyük hedefler peşindeydi. Planı, cepheyi doğuya, Teruel'i ve cumhuriyetçi mevzileri kuzeye doğru aşacak bir biçimde itmek amacını güdüyordu. Harekât sırasında, fırsat bulursa bu kesimi tutan 23. kolorduyu kuşatma manevrasına girişmeyi de öngörüyordu. Dolayısıyla saldırı, milliyetçi mevzilerin iki ucuna yöneltilecekti: Kuzeyde, Yagüe komutasındaki Fas kolordusu, Navarralılardan destek alarak Viver del Rio yönünde ilerleyecekti. Güneyde, Muñoz Grande komutasındaki 150. tümenle takviye edilen Galiçya kolordusu, Teruel ve Celados arasındaki dağlık yörede cepheyi yararak Alfambra ırmağını geçecekti. Saldırı hattının en zayıf bölümü, albay Monasterio komutasındaki 1. tümenin tuttuğu merkezdi.

Çifte saldırı 5 Şubat günü başladı ve bir ilk zafer kazanılmasını sağladı. Yagüe'nin birlikleri cepheyi yardılar ve cumhuriyetçi mevzileri Alfambra'ya dek aşmayı başardılar. Yine de, güneyden Aranda'nın ilerlemesi daha yavaştı. Kuşkusuz ırmağa ulaşılmış ve Celados ele geçirilmişti. Ama Teruel'i tehdit eden tehlike cumhuriyetçi savunmanın sertleşmesine yol açtı. Kötü hava koşullarının yeniden ortaya çıkması bir kere daha çarpışmaları yavaşlatacaktı ve saldırı, 15 Şubata doğru, rüzgâr ve yağmur yüzünden durdu. Çevirme manevrası başarıya ulaşmamış, ama milliyetçiler mevzilerini çok geliştirmişlerdi. Artık cephe, Ebro nehrinin güneyinde, Teruel ve Belchite arasında neredeyse kesintisiz bir hat oluşturuyordu. Cumhuriyetçiler, aşağı yukarı iki aydan beri

---

8. Rojo, 31 Aralık günü, dört saat süreyle Teruel'in cumhuriyetçiler için yitirilmiş olduğunu belirtmektedir.

sürdürdükleri yıpratma savaşında çok sarsılmışlardı ve milliyetçiler, 18 Şubat günü, yeniden saldırıya geçtiklerinde savunma hattı hemen yarıldı. Teruel, 20 Şubat günü, doğudan Sagonte yolunu kesen öncü birlikler tarafından çok aşıldı. Daha iki gün süreyle Teruel içinde çarpışılacaktı. Ama kimsede istek kalmamıştı. 22 Şubat günü cumhuriyetçiler kenti tümüyle boşalttılar. Savaş sona ermişti.

Bir ara Teruel'in ele geçirilmesi cumhuriyetçi savaşçılara ne denli güven vermişse, yitirilmesi de iç savaşın gidişinde o denli ağır bir dönemeç sayılabilirdi. Her iki taraf da, yıkıntıları ele geçirmek için amansızca çarpışmıştı; başarıyla sonuçlanan ilk harekât uzun bir savaşa dönüşmüştü, silah ve araç-gereç üstünlüğünün ağır basacağı yıkıcı bir savaşa. Rojo'nun da belirttiği gibi, Teruel, belki de İspanyol savaşçısının "manevî büyüklüğünün anlaşılması"na yol açtı. Ama insanların yürekliliği ve inatçılığı tek başına zaferi kazandırmaya yetmiyordu: Teruel bunun da kanıtını ortaya koymuştu. Çarpışmanın sona ermesi gerçekte savaşın yeni bir döneminin başlangıcını belirledi. O güne dek, askerî yönden belirli bir denge kendini göstermişti. Teruel'de, yığın yığın insan aylar boyu kesin bir zafer kazanmayı başaramadan çarpışmıştı. Ve birden, cumhuriyetçi saflar çökmüş ve milliyetçi saldırı dayanılmaz bir büyüklükte gelişmişti: Güç dengesi kesin bir biçimde bozulmuştu artık.

ARAGON SAVAŞI

Bu arada, cumhuriyetçilerin elindeki bölgede, Negrin hükümetinin otoritesi 1937 Temmuzundan beri devamlı sağlamlaşmıştı. CNT ciddî bir siyasal muhalefet yapmayı düşünmüyordu. UGT yönetimi sapasağlam Negrin'in ardındaydı. Ama hükümetin "her şeyden önce Franco'yu yenmek" zorunluluğuna bağlanan siyasal programı, askerî zaferler kazanılmasını kesinkes gerekli kılıyordu. Oysa iktidara gelişini kısa bir süre sonra izleyen ve ne engel olabildiği ne de geciktirebildiği Kuzey'in yitirilmesi prestijine ağır bir darbe indirdi. Aragon bozgunu daha da ağır bir darbe olacaktı. Bundan böyle, askerî krizle siyasal kriz birbirine koşut olarak gelişecek, cumhuriyetçi İspanya'yı da güçsüz düşürecekti.

Kuşkusuz Negrin hükümetinin, ilk büyük çarpışmalardan önce savaşın örgütlenmesine el atacak zaman bulamadığını kabul etmek gerekir. Yine de 1937 yılı içinde askerî yönden büyük bir çaba harcanmıştı. Yılın ilk günlerinde başlatılan ordunun yeniden düzene sokulması, Teruel ve Belchite'de savaşçılıklarının kanıtlarını veren birlikleri eğitmeyi ve silahlandırmayı sağlamıştı. Ama yedeklerin eksikliği hep duyuluyordu ve en iyi savaşçılardan eğitilir eğitilmez hemen yararlanılıyordu. Brunete saldırıları insan yönünden pahalıya mal olmuştu. Teruel'de

verilen yıpratma savaşı, hiç değiştirilmeden çok uzun günler boyunca çarpışmak zorunda kalan askerleri yormuş ve sınamıştı. Bir de, dışarıdan savaş araç ve gereçlerinin gelişinin yavaşlaması birliklerin donatımını ağır bir biçimde tehdit ediyordu. Cumhuriyetçi İspanya, bir tek 1937 Eylülünde aksayan ambargodan çok çekiyordu. Yılın sonunda, büyük Batılı ülkelerin aldıkları tedbirlere rağmen, gemiler büyük tehlikeleri göze alarak cumhuriyetçi limanlara gitmek zorunda kalıyorlardı. Tek geçit Pireneler üzerindeki Fransız sınırıydı, bu da hükümetin Fransa'dan kopmamak konusundaki devamlı kaygısını açıklıyordu. Hükümetin Barselona'ya aktarılmasını açıklamak için Negrin'in öne sürdüğü gerekçelerden biriydi bu. Cumhuriyet topraklarının milliyetçi saldırıyla ikiye bölünmesinden sonra cumhuriyetçi bakanları Katalan başkentinde kalmaya iten neden de buydu.

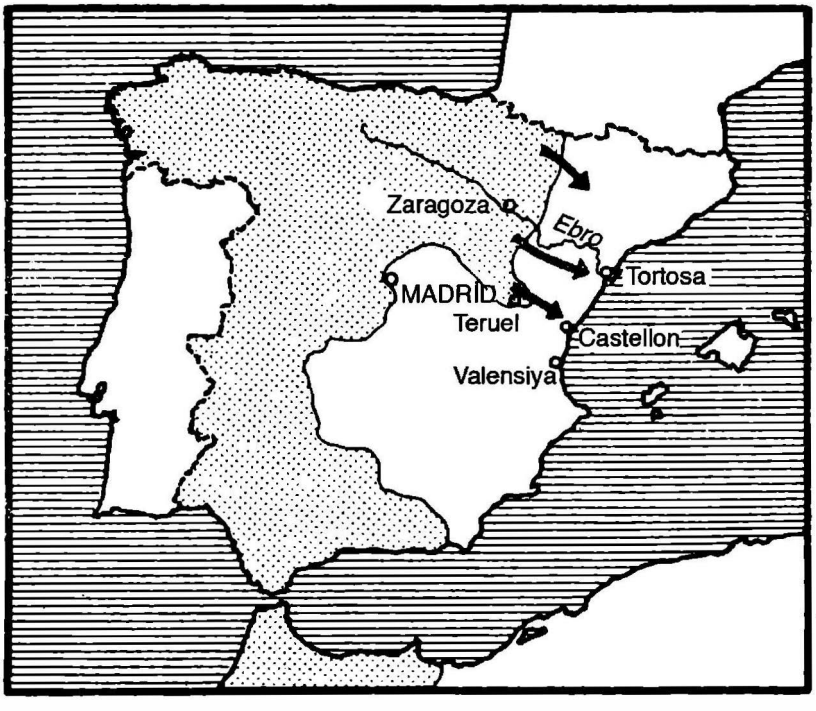
Ama Katalonya, cumhuriyetçi birliklerin zayıf bir bölümüyle korunmaktaydı. Tersine, Teruel savaşı, milliyetçileri, birliklerinin büyük bölümünü kentin iki yanına ve daha kuzeyde Maeztrazgo'dan Ebro'ya dek yığmalarına yol açmıştı. *Caudillo*'nun planları allak bullak olduysa ve savaşı kazanmak için Madrid'e karşı büyük bir saldırıya girişmek artık söz konusu değilse de, Teruel zaferinden sonra birliklerin Aragon cephesinde toplanmaları milliyetçi komutanlığın emrine tartışılmaz üstünlükteki bir manevra olanağı vermişti: Cumhuriyetçilerin bir tek 12. kolordusuna karşı üç kolordu çıkarıyorlardı.

Özellikle Aragon saldırısı sonucu savaşın gidişatı değişecekti. Siper savaşının sonuydu bu: Yarma harekâtını hemen bir genel saldırı izledi. Bu yeni ve hareketli savaşta, olanca güçleriyle ileriye fırlatılan motorize birlikler ve zırhlı kuvvetler sonucu etkileyen bir rol oynayacaklardı.

Saldırı 9 Mart 1938 günü başladı. Zemin, Belchite savaşının yapıldığı yer gibi, dümdüz ve açık, geniş çapta bir saldırıya olanak tanıyan bir bölgeydi. Geniş bir çevrede, hiçbir gerçek engel yoktu ve arazi tanklarının kullanılmasına, büyük manevralara çok elverişliydi. Franco buraya büyük bir güç yığdı. Güneyde, Galiçya kolordusunun Montalban yönünde, *Corpo truppe volotarie*'nin de Llanos kesiminde Alcañiz'e doğru saldırıya geçmeleri gerekiyordu. Kuzeyde, Fas kolordusu Belchite yönünde hareket ediyordu ve hedefi, Caspe yönünde, Ebro nehrinin sağ kıyısıydı. Aranda komutasındaki saldırının amacı, Caspe-Alcañniz hattı üzerinde Guadalope'ye ulaşmak için 12. cumhuriyetçi kolordu saflarını yarmaktı. Böylece cumhuriyetçi cephede kocaman bir girinti oluşacak, Doğu ordusunu Ebro'nun kuzeyine atacak, Teruel çevresine birikmiş kuvvetleri sağ kanattan aşılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktı. Montalban'ın güneyinde ve güney doğusunda hedef alınan mevzilerin ele geçirilmesi, Franco'culara ayrıca, Maeztrazgo dağlık bölgesinden geçişleri denetlemeyi sağlayacaktı: Caspe-Alcañiz hattının ötesinde,

milliyetçi kurmay heyeti gerçekte Akdeniz'i hedef alıyor ve cumhuriyetçi İspanya'yı ikiye bölmenin yolunu arıyordu.

Milliyetçi saldırı şaşırtıcı bir olay değildi aslında, ama cumhuriyetçi birlikleri toparlanma döneminde yakalamıştı. Yedekte bulunan 18. kolordu savaşa giremedi bile: Savaşın başından beri ilk kez cephenin, bu tür harekâtları sık sık belirleyen yerel çözülmelerle ölçülmeyecek büyüklükteki çöküşüyle karşılaşılıyordu. İtalyan ve Faslı motorize birlikler aşağı yukarı hiçbir direnmeyle karşılaşmadan ilerlediler. En sağlam cumhuriyetçi kuvvetler Ebro'nun kuzeyine çekildiler. Geri kalanlar da, başlarında komutanları bulunmayan bir kaçak yığınıydı. Donatımları ve silahları yetersiz olduğundan, böylesine büyük bir harekât karşısında duramazlardı. Önce Galiçyalıları durduran 21. kolordu, kuzeyden bozulma tehlikesiyle karşılaşınca çekilmek zorunda kaldı. Geniş bir bölge artık savunmasız ve düşmanın ilerlemesine açıktı: "15 Mart günü" diye yazıyor Rojo, "Caspe'den Calanda'ya uzanan geniş alanda bir tek düzenli birlik yoktu. Doğu ordularıyla manevra yapan birlikler arasında bağlantı da kalmamıştı, altmış kilometrelik bir cephe kıyıya dek tümüyle ele geçirilmeye açıktı." Altı gün içinde, CTV, kendisini Akdeniz'den ayıran yolun yarısını aştı.

Aragon Saldırısı (Mart 1938)

Bu koşullarda, 15 Martla 21 Mart arasında yavaşlayan bu yıldırım harekâtın kesilmesini anlamak güç. Resmî bildiriler ve Ciano'nun iyimserliği "ele geçirilen mevzilerde durulması"nı "milliyetçilerin İtalyanları dekteklemesi" gerekliliğiyle açıklayabilir ancak. Gerçekte, başarılarının büyüklüğü karşısında herkesten önce şaşkınlığa düşen milliyetçiler olmuştu. "Birlikler" diyor Ciano 14 Mart günü, "umulmadık bir hızla ilerliyordu." Ama beş gün süren yıldırım gibi bir ilerlemeden sonra, motorize birliklerin hızını kesmek gerekti. Yedekler ilk başarılardan hemen yararlanılması için yeterli değildi ve yeniden harekete geçmek üzere Navarralıların gelişini beklemek gerekecekti. Cumhuriyetçi kurmay heyeti bundan yararlanarak birkaç birlik topladı ve milliyetçileri hırpalayıp geciktirme amacıyla feda görevlerine sürdü: 20 Mart günü, yeniden, kuşkusuz zayıf, ama devamlılığı bulunan bir cephe kurmayı başardı. Milliyetçilerin duraklamasının sağladığı kısa süre içinde, "gedikleri tıkamak" ve özellikle Katalonya'yı savunmak için elden geldiği kadar çok sayıda takviye getirmek cumhuriyetçilere düşüyordu. Prieto, Bakanlar Kurulunda şu açıklamayı yaptı: "Darbeciler Akdeniz'e ulaşırlarsa ordunun beşte dördü güney bölgesinde kalacaktır." 15 Martla milliyetçilerin Vinaroz'da denize ulaştıkları 15 Nisan gününe dek, cumhuriyetçi kurmay heyeti, Tortosa yoluyla elden geldiği kadar çok askeri geçirmeye çalıştı. Önce Caspe-Alcañiz hattı üzerinde, daha sonra bu hattın çözülmesiyle Tortosa önünde cumhuriyetçilerin inatçı bir direnme göstermeleri bununla açıklanabilirdi. Ama eninde sonunda, bu direnme geçici oldu. Başka türlü de olamazdı.

Gerçekten de, ilk milliyetçi saldırı çok ağır sonuçlar vermişti: Yol açtığı bozgun birkaç gün içinde giderilemezdi. Saldırının yeniden başlaması da buna olanak tanımayacaktı ayrıca. Cumhuriyetçi saflardaki kargaşalık öylesine büyüktü ki, milliyetçi mevzilerin yeri bile bilinmiyordu. Uluslararası tugaylarda görevli iki subay düştüğünü bilmedikleri Gandesa'da karşı tarafın eline geçtiler. Çeşitli birliklerin kalıntıları Ebro'nun sağ kıyısına birikiyor, merkezden gelen takviyeler de oraya yığılıyordu. Belki de ilk kez, böylesine büyük bir bozgun karşısında, bazı kişiler savaşın yakında biteceğini düşünmeye başladılar. Birlikleri yeniden ele almaya çalışmak ve olabildiğince bir savunma kurmak için generallerin ön saflara koşmaları gerekiyordu.

SALDIRININ GENELLEŞMESİ

Ama Aragon yenilgisine bir felaket görünüşü veren saldırının genelleşmesi oldu asıl. Caspe saldırısından sonra, altı milliyetçi kolordu savaşa girmişti. Kuzeyde Ebro'dan Pirenelere dek yerleştirilmiş bulunan 10. ve 11. cumhuriyetçi kolorduların, nehrin güneyindeki, yenilgiye

uğrayıp dağılan kuvvetlerin yardıma gelmelerini engellemek söz konusuydu. Milliyetçilerin zaferi, o ana dek nehir boyunca ilerlemiş olan Fas kolordusunun birden nehri geçip saldırmasıyla perçinlendi: Cumhuriyetçilerin 10. ve 11. kolorduları birkaç gün önce, 12. kolordunun başına gelenle karşılaştılar, hem de toplu manevra yapılmasına daha az uygun düşen bir arazide. Burada da, direniş hemen hemen sıfırdı. On gün içinde rastlanan tek ciddî direniş milliyetçilerin Lerida önünde karşılaştıkları direniş oldu ve bu kent de 3 Nisan günü düştü. Cephe bu kesimde dengelenecekti. Ama arada, saldırı nehrin iki yakasında, Aragon, Fas kolorduları ve yeni kurulan Urgel komutasındaki kolorduyla genelleşecekti. Cumhuriyetçiler ancak Segre ve Noguera'dan geçerek Ebro ve Pireneler arasında uzanan bir çizgi üzerinde toparlanacaklardı. Yenilgiye uğrayan iki kolordu Segre ve Noguera'nın oluşturduğu doğal engellerin ardına çekilebilmişlerdi. Rojo, cephe yarılır yarılmaz herkesle bağlantısı kopan, araç ve gerecinin büyük bir bölümüyle Fransa'ya geçene dek Pirenelere yaslanarak üç ay süreyle bir geciktirme savaşı veren albay Beltran komutasındaki 43. tümeni örnek olarak gösteriyor. Ama bu tür tek tük direnişler, milliyetçilerin ilerlemesini geciktirebilirdi, ama durduramazdı, üstelik Franco güneye bir darbe indirmeyi ve üç kolordusunun Akdeniz'e ulaştığı Levante'de savaş vermeyi kararlaştırmıştı. Franco'nun genel karargâhında çok yıpranmış birliklerin savunduğu Katalonya'ya karşı yeni bir saldırıya mı geçmek, yoksa hatları tehlikeli bir biçimde uzamış olan hareket halindeki cumhuriyetçi orduyu ezmeye mi çalışmak gerektiği düşünülüyordu. İkinci çözüm yolu seçildi.

Aslında ilkinden daha güç olan bir harekâttı bu: Maeztrazgo'dan denize uzanan dağlık bölge, 1.500-2.000 metreye dek yükselen Sierra de Javalambre'nin engebeleri ve Castellón'la Valencia arasındaki daha alçak olan Sierra de Espadan, savunmayı çok kolaylaştırıyordu. Ayrıca cumhuriyetçiler, Viver'den Segorbe'ye uzanan bir hattı pekiştirmişlerdi. Buradaki birlikleri daha diriydi. Onlara karşı ve çok daha dar bir yerde, saldırının ilk bölümündekinden kat kat fazla asker ve silah toplamak gerekiyordu. Fas kolordusu Ebro'dan deltaya uzanan kesimi tutarken, Aranda komutasındaki Navarralılar ve Galiçyalılar güneye doğru dönüyor ve kıyı boyunca ilerleyerek 16 Haziran günü Castellón'u zorlanmadan ele geçiriyorlardı. Bu arada Varela, Kastilya kolordusuna ve motorize birlikleriyle burada da önemli bir rol oynayacak olan CTV kolordusuna komuta etmekteydi. Yeni bir yarma savaşı söz konusuydu; Valencia'yı kurtarmak için cumhuriyetçiler tarafından toplanan güçler, Merkez-Güney cephesi komutanlığına getirilen Miaja'nın elindeki son birliklerdi. Yedek diye bir şey kalmamıştı. Çok gerekli olduğu halde, tek takviye Merkez cepheden alınabilirdi. Bu da, ilk kez, Madrid savunmasını tehlikeli bir biçimde zayıflatmak anlamına geliyordu. Franco, İspanya'nın

üçüncü büyük kenti ve daha dün cumhuriyetçilerin başkenti olan Valencia'yı yakında ele geçireceğini umuyordu. İaşe durumu şimdiden yetersiz bulunan Merkez-Güney kesimini iaşesi için vazgeçilmez olan bir bölgeden yoksun bırakacak böyle bir zafer, ona en az Levante'nin işgali kadar önemli bir başarı kazandıracaktı. Ama harekâtın güçlükleri iki aylık bir hazırlık dönemini gerektirecek ve Levante savaşı yazdan önce başlamayacaktı. 15 Temmuz günü, çok büyük olanaklarla Teruel'in iki yanından savaşa girildi. Cumhuriyetçilerin 13. ve 17. kolorduları geri çekilmek zorunda kaldılar; Varela ve Aranda'nın orduları birleşip Viver-Segorbe hattına ulaştı. 20 Temmuzla 23 Temmuz arası, yoğun topçu hazırlıklarının ardından, pekiştirilmiş hatta karşı tank ve piyade saldırıları birbirini izledi. Ama sonunda, saldırı başarısızlıkla sonuçlandı.

Mayıs ve Temmuz ayları arasında, Güney bölgesinin içinde bulunduğu tehlikenin bilincinde olan cumhuriyetçi kurmay heyeti, birlikleri yeniden toplamış ve milliyetçileri Levante üzerindeki mengeneyi gevşetmek zorunda bırakan Ebro karşı saldırısını başlatmıştı. Valencia geçici olarak kurtulmuştu. Ancak, 1938 Temmuzundan beri cumhuriyetçilerin askerî durumu büyük ölçüde bozulmuştu. Aragon elden gitmişti, Maeztrazgo savunması yetersizdi. Milliyetçilerin silah, araç ve gereç yönünden üstünlüğü, başkomutanlığın elindeki çağdaş olanaklarla savaşı yürütme yeteneği kesinlikle kanıtlanmıştı. Son olarak da, cumhuriyetçi kesimin iki bölgeye ayrılması çok kötüydü: Sadece ortak bir stratejiyi güçleştirdiği için değil, bölgenin önemli bir bölümünde yetkilerini askerlere bırakmak zorunda kalan Negrin hükümetince kabul ettirilmiş siyasal rejimin temellerini sarstığı için. Ayrı olan iki bölge siyasal yönden değişik gelişim gösterecekler ve Merkez-Güney bölgesi az sonra hükümetin doğrudan etkisinden kurtulacaktı. Bu arada, Aragon bozgunu doğrudan bir siyasal sonuç verecek ve hükümet içinde kriz baş gösterecekti.

PRIETO'NUN KOVULMASI

Largo Caballero'nun düşüşünden bu yana cumhuriyetçi kesimde görülen en önemli siyasal olay, Prieto'nun Savunma Bakanlığı'ndan ayrılışı oldu. 1937 ilkbaharı olaylarını izleyen "kutsal birlik" havası ve göreli siyasal durulma içinde çatlak bir sesti bu.

Önemi her şeyden önce bakanın kişiliğinden geliyordu. Prieto dış ülkelerde çok tanınmıştı ve pek çok kişinin gözünde İngiltere'nin adamıydı. Bu sosyalist cumhuriyetçilerin güvenini kazanmıştı, milliyetçiler arasında bile saygı görmekteydi. Birtakım milliyetçi tarihçiler onu "kızıl" kesimin tek değerli politikacısı sayacak kadar ileri gitmekteydiler. Uzun süre Negrin hükümetinin "güçlü adamı" sayılmıştı. Hükümet krizi sırasında adaylığını öne sürdüğü Negrin'e

onu bağlayan eski dostluk biliniyordu. Negrin'in ardından hükümeti Prieto'nun yöneteceği bile sanılmıştı. Oysa Negrin görevini ciddiye almış, hiçbir sorumluluktan kaçmamış, bütün önemli sorunlarda tek başına karar vermişti. Kısa sürede, iki adam arasında görüş ayrılıkları çıktı; Ne savaşın yönetimi konusunda aynı görüşlere sahiptiler, ne de özellikle savaşın mutlu bir sonla noktalanacağı konusunda aynı umutları beslemekte, aynı şeyleri düşünmekteydiler. Savaştan sonra birbirlerini suçlamaları da büyük bir kişisel düşmanlığı ortaya koyuyordu: 1938 Martında henüz bu noktaya gelinmediyse de, Prieto'nun "zafer hükümeti"nin kurulmasından beri bulunduğu kilit noktadan atılmasına yetecek kadar bozulmuştu ilişkileri.

Negrin'in tezi, Teruel'in düşüşünden ve Aragon bozgunundan sonra ortaya çıkan ciddî durum karşısında, savaş çabasına ve iradesine ağırlık vermek için yürütmeyi güçlendirmekti. Oysa Prieto'nun kötümserliği, bu koşullarda Savunma Bakanlığını gerektiği gibi yapmasına engel olmaktaydı Negrin'e göre. Gerçekten de, zafere inanmayan bir adama savaşın yönetimi nasıl bırakılabilirdi? Özellikle yürütmeyi güçlendirmek için, Negrin, Savunma Bakanlığını başka birine vermeyecek ve Başbakanlıkla birlikte bunu da üstlenecekti.

Negrin, Mart ayında hükümet içinde bir anlaşmazlık olduğunu ve bu anlaşmazlığın Prieto'nun kötümserliğinden ileri geldiğini söylüyorsa, Prieto da duygularının değişmediğini ve bu duyguların herkes, özellikle de Negrin tarafından bilindiğini, yine de Negrin'in önceki yıl kendisini Savunma Bakanlığına getirmekten çekinmediğini belirtiyor. Gerçekten, Prieto 1938 Martında bakanlıktan ayrıldığında, değişen zaferle ilgili görüşleri değil de, cumhuriyetçi İspanya'nın askerî durumuydu. Kuzeyin yitirilmesi ve Aragon bozgunu, direniş ya da pazarlık ikilemi çevresinde yer alan siyasal seçeneklere sürüklemekteydi. Ama Prieto görevden uzaklaştırılma nedeninin bu olmadığını söylüyor.

Gerçekten de, onun gözünde, krizin sorumluluğu komünistlerin sırtındadır: Savunma Bakanlığından ayrılmasını onlar istemişlerdi. Kendisini tasfiye etme istekleri tek ve gerçek nedendi. Prieto'ya göre bir tek anlaşmazlık vardı: Kendisini komünistlerle karşı karşıya getiren anlaşmazlık. Komünist bakanlar Uribe ve Hernandez, onu hükümetteki "bölücü" bir sosyalist-komünist grubun yönetimine ortak etmeye çalışmışlardı ve bu öneriyi geri çevirmesi kendisine savaş açmalarına neden olmuştu. Krize, Prieto'nun hükümet dayanışmasının bozulmasını Negrin nezdinde protesto etmesine, sonra da hükümetteki değişikliğe ve görevden uzaklaştırılmasına, La Pasionaria'nın uluorta saldırılarının, ardından da Hernandez'in Juan Ventura imzasıyla *La Vanguardia* ve *Frente rojo* gazetelerine yazdığı yazıların yol açtığı su götürmez. Ama bütün gücüyle tekrarladığı gibi, Prieto istifa etmemiş, kovulmuştur.

Geriye, Prieto'nun söylediği gibi, bakanlıktan uzaklaştırılmasının Negrin'e Komünist Parti tarafından kabul ettirilmesinin doğru olup olmadığı kalıyor. Hiç kuşku yok ki, Komünist Parti yöneticileri, büyük olan etkileriyle Prieto'nun bakanlıktan uzaklaştırılmasına çalışmışlardı. Uzun süre en değerli müttefiklerinden biri olmuştu Prieto; uzun aylar boyunca Negrin hükümeti içinde Largo Caballero'ya karşı hep onun yanında yer almışlardı, çünkü görüşleri kendi görüşleriyle birleşen bir düzen adamıydı Prieto, çünkü Batılı büyük devletlerin yakınlığını kazanabilecek tek politikacıydı, bir de üstelik sosyalist-komünist ittifakının kararlı bir yandaşıydı.[9] Şimdi bu müttefikin araç olmayı kabul etmediği ortaya çıkıyordu. Hükümet içinde kendisine önerilen ortak çalışmayı geri çevirmişti. Savunma Bakanı olarak Rus teknisyenlerin her işe karışmalarına sinirlenmekte, doğrudan Komünist Parti'ye ve bazı kesimler üzerindeki etkisine yüklenmekten çekinmeyip[10] çok istediği çelik disipline komünistleri de boyun eğdirmek niyetinde olduğunu açık açık söylemekten çekinmemekteydi. Prieto'nun bunu yadsıdığı da yoktur: Tersine, kendisini komünistlerle ve Rus teknisyenlerle karşı karşıya getiren bütün kavgaların hikâyesini uzun uzun geliştirmekteydi.[11] Komünist Parti'yle uzun süre el ele verdiğini kabul etmek zorunda kalacağından, bir türlü içine sindiremediği yön değitirme nedenlerini gölgede bırakmaktaydı yine de. Prieto'nun nedenleri açıktı: Vaftiz babalığını yaptığı hükümet kurulalı beri siyasal ve askerî olayların gelişimine bağlıydı bu nedenler. Onun gözünde, devletin yeniden güçlü kılınması için komünistlerin desteği vazgeçilmezdi. Başlangıçta, Largo Caballero'nun desteğinin de vazgeçilmez oluşu gibi. Devlet yeniden güçlendiğinde, komünistlerin ordu ve polis üzerindeki büyük etkisi pek çok yönden Prieto'ya tehlikeli

---

9. Savaştan sonra Prieto, kendisi için rahatsız edici olan bu ittifakı gizlemeye çalışmıştır. Bu nedenle kendi rolünü hep önemsiz göstermekte, Komünist Parti'nin rolünü abartmakta ve aslında paylaşmış olduğu sorumlulukları sadece komünistlerin sırtına yıkmaktadır. Örneğin, pek çok yazar, Aragon'daki kolektif işletmelere karşı girişilen baskı hareketinin sorumluluğunu Lister'e yüklemektedirler. Oysa Lister'in burada Bakanının emriyle hareket etmiş olduğu su götürmez.

10. Prieto'nun yayımladığı çeşitli broşürlerle karşılaştırınız. Prieto'ya göre, *Ciscar* adlı savaş gemisinin Kuzey'den ayrılmasına engel olan komünistlerdi ve dolayısıyla bu geminin yitirilmesine yol açan başına buyrukluğun ve emirlere karşı gelmenin sorumluluğunu da onlar taşımaktaydı. Yine Prieto'ya göre, Rus teknisyenleri SIM yöneticisi Uribarri'yle kendisinden habersiz anlaşmışlardı. Madrid SIM komutanı olan ve Rus teknisyenlerince korunan komünist binbaşı Duran'la aralarındaki çekişmelere de uzun uzun değinmektedir. Anton olayı da çok anlamlıdır. La Pasionaria'nın sevgilisi olduğu sanılan bu Siyasal Büro üyesi, Madrid Komiserliğinde önemli görevler almıştı. Oysa kendi tertibi silah altındaydı ve bu nedenle büro işinden ayrılıp savaşçı birliklerinden birine katılması gerekiyordu. Komünist Parti onun için bir ayrıcalık istedi. Prieto bunu kabul etmedi. Yine Prieto'ya göre, son sözü söyleyenlerin komünistler olduğunu belirtmek de ilginç: Anton hiçbir zaman savaşçı birliklerden birine katılmadı.

11. Kuzey'in düşüşünün hemen ertesinde Prieto tarafından alınan tedbirleri de bu açıdan görmek gerekir: Komiserlerin sayısının ve rolünün sınırlandırılması, halk ordusu subaylarıyla birliklerinin kendi izni olmaksızın siyasal gösterilere katılmalarının yasaklanması bunlardan bazılarıdır.

gelmişti. İçte, kendisine bağlı olan pek çok kişinin uzaklaşmasına tanık olmuştu: Alvarez del Vayo'yu izleyen sol kanat fraksiyonundan sonra, kendisi tarafından antifaşist koalisyona katılan sağ kanadın önemli bir bölümü de, Negrin'in arkasında, gördüğümüz gibi, gücü bir "devlet içinde devlet" oluşturan komünist "müttefik"le her noktada özdeşleşmekte gibiydi. Dışta, anlaşıldığı kadarıyla komünistlerin tutumu ve Almeira'nın bombalanmasından sonra Rusların temkinli davranma öğütleri kendisini büyük bir düş kırıklığına uğratmışa benziyordu.[12] Kuşkusuz, bu olayla, Rus yardımının sınırlarını görüp düşlerinin bir bölümünü yitirmişti Prieto. Bu nedenle, o tarihten sonra, Moskova'yla aynı çizgide olmadığı açık ve seçik görülen Londra ve Paris'in tutumuna gitgide artan bir dikkat ve önem gösterecekti. Prieto söylendiği ölçüde "İngiltere'nin adamı" değildi kesinlikle, ama İngiltere'nin aracılığını yapacağı bir barış pazarlığının adamıydı tartışmasız. 1937 Mayısından sonra, pazarlık olanaklarını görüşmek üzere Franco yanlılarıyla bağlantı kurmaya çalıştı.[13] Birkaç ay sonra, Fernandez Cuesta'nın özgürlüğe kavuşmasına ve milliyetçi kesime geçmesine yol açan tutuklu değiş tokuşundan yararlanarak, Falanj yöneticisiyle bu konuda birkaç görüşme yapacaktı. Eski tutuklu Burgos'ta bakanlığa getirilince, onunla yeniden bağlantı kurmanın yollarını arayacaktı.[14] Oysa gerek Londra'nın ve gerekse Franco'nun gözünde, komünistlerin cumhuriyet içindeki güçlü durumları pazarlıklar için bir engeldi.

Aragon bozgunundan sonra, Negrin, her şeyden önce direnmeyi sertleştirmek istiyordu. Prieto'ya gelince, artık pazarlıktan başka şeye inandığı yoktu. Negrin'in komünistlerin baskılarına boyun eğmemiş olduğu da düşünülebilir: Politikasının mantığı, aynı zamanda hem kendisinin ve hem de Komünist Parti'nin düşmanı durumuna düşen Prieto'nun bakanlıktan ayrılmasını zorunlu kılıyordu.

Sendika temsilcilerinin yeniden görev almalarıyla hükümetin temellerinin genişletilmesi, Negrin'in dostlarının belirttiği gibi, Prieto'nun gidişine rağmen başbakanın otoritesini güçlendirmiş miydi?[15] Bundan

---

12. Sekizinci Bölümle karşılaştırınız.
13. Wilhemstrasse arşivlerinde bulunan, Faupel'in Franco'yla yaptığı bir görüşme konusundaki rapora bkz. Franco'ya göre, Prieto, Mayıs günleri sırasında Birleşik Amerika'nın aracılığını sağlamak için Blum'la ilişki kurmuştu. Stöhrer'e göre de Prieto, 3 Aralık tarihli bir notla, sekreterlerinden biri aracılığıyla Irun komutanıyla bağlantı kurmak istemişti.
14. Bu konuda *Palabras al viento*'ya (s. 233-238) bkz. Prieto burada, Fernandez Cuesta'yta cumhuriyetçi Justino Azcarate'nin değiştirilmesinin Giral tarafından önerildiğini ve kendinin buna karşı çıktığını belirtmektedir. Salıverilen Fernandez Cuesta'nın, pazarlığa oturulması konusunda Franco yanlılarını etkileyeceğini düşünerek, sonunda bunu kabul etmişti. Hükümetten ayrıldıktan sonra, Falanjist liderlerle yeniden ilişki kurmak için bir girişimde bulundu. Bu görüşmeyi "gizleneyeceğini" söyleyen Negrin'le yaptığı bir konuşmadan sonra da vazgeçti.
15. Parlamento dengesini sağlamak kaygısıyla Negrin, Prieto'yla birlikte olaylara yol açan komünist bakanı da hükümetten çıkardı. Jesus Hernandez, Merkez ordusu genel komiser yardımcılığına getirildi. Başbakanın düşmanları, bunun aslında bakanlıktan

kuşku duyulabilir, çünkü bu olay milliyetçilerin Akdeniz'e ulaştıkları ve Cumhuriyet topraklarını ikiye böldükleri sıraya rastlamıştı. Negrin, Merkez-Güney bölgesinde siyasal ve askerî iktidarın sorumluluğunu telefonla general Miaja'ya bırakmak zorunda kalmıştı: İktidardaki siyasal koalisyon gitgide daha çok ordu komutanlarının onayına ve işbirliğine dayanmaya başlamıştı ve kısa süre sonra komutanlar hükümete karşı çıkacaklardı.

Şimdilik, Aragon bozgununa rağmen, Negrin direnme yolunu seçmişti. Sağ kolu Alvarez del Vayo şöyle demektedir: "Bu korkulu günler boyunca Başbakanın gösterdiği enerji ve ruh yüceliği sayesinde, bozgunun sonuçları büyük ölçüde hafifletilebildi." Alvarez del Vayo, sadık yardımcısı olduğu Negrin'e şu övgüyü de yöneltmektedir ardından: "1938 yılında durumu kurtarmak ve savaşı bir yıl daha uzatma olanağı sağlama başarısı doktor Negrin'den başkasına mal edilemez." Gerçekten de, 1938 Nisanında, Negrin ve del Vayo, "dayanma" olayının bile Cumhuriyete bir zafer kazanma fırsatı verdiği inancındaydılar. İkisi de Avrupa'da bir savaş patlamasının yakın olduğuna ve bu savaşın İspanya'yı kurtarabileceğine inanıyorlardı. Ancak bunun bir koşulu vardı: Daha önce Cumhuriyet tümüyle kendi başına bırakılmazsa.

---

daha önemli bir görev olduğunu söylemişlerdi. Ama hiç değilse, görünüş kurtarılmıştı. Karşılığında, CNT ve UGT temsilcilerinin hükümete girmesine büyük bir anlam atfeden Negrin'in dostlarına katılma olasılığı yoktur. Gerçekten de, Gonzalez Peña UGT içinde, Segundo Blanco da CNT içinde "Negrin'in adamları" sayılmaktaydı. Hükümete girmeleri bağlı bulundukları konfederasyonların da Negrin'in politikasına katıldıkları anlamını taşıyamazdı. Bu olay, sadece Başbakana bağlılıklarını resmen açığa vuruyordu.

Sekizinci Bölüm
Cumhuriyetin Tek Başına Bırakılması

19 Nisan günü iç savaşa müdahale etmeme planının büyük bir gecikmeye rağmen yürürlüğe girmesi Batılı hükümetlere büyük umutlar vermişti. İlk kez, etkili bir işbirliği sağlanmak ve savaşın uluslararası bir yön almasının ortaya çıkardığı soruna çözüm getirilmek üzereydi; ilk kez, bir denetim mekanizması işleyecek ve hiç değilse savaşın yerel kalmasını sağlayacaktı. Kuşkusuz, bütün ilgili taraflardan denetimin antlaşmaya uygun bir biçimde uygulanması sağlansa, her uluslararası işbirliğine bağlı olan güçlükler sonunda yenilebilirdi. Ama daha ilk günlerden, Mihver devletlerinin kötü niyeti açık bir biçimde kendini gösterdi. Görüşmeleri iyice uzattıktan sonra, savaşın kısa sürede biteceği umuduyla denetimi kabul ettiler. Guadalajara'dan sonra, savaşın uzaması, Londra Komitesi tarafından güçlükle gerçekleştirilen sistemi yeniden sorun haline getirdi. Karadan yapılan denetim hiçbir önemli olayla kesintiye uğramadı –ayrıca epey gevşekti bu denetim– ama denizden denetim zorlu kavgalara yol açıyordu.

"DEUTSCHLAND" OLAYI

Denetim sisteminin uygulanmaya konulmasından önce birçok olayla karşılaşılmış, İngiliz ve Fransız gemileri İspanya kara sularında durdurulmuştu. Ama bu olayların tek sonuçları ilgili devletlerin birbirlerine verdikleri protesto notaları olmuştu.[1] *Deutschland* olayı başka bir boyut kazanacaktı.

Denetime katılması gereken büyük devletler Akdeniz'e savaş gemileri göndermişlerdi. Bu gemiler dost İspanyol limanlarından ikmal yapıyorlardı. Balear Adalarındaki Ibiza deniz üssü, Alman savaş gemileri tarafından toplanma yeri olarak kullanılıyordu. 1937 Mayısında karşılaşılan çeşitli olaylardan sonra cumhuriyetçi uçakların Ibiza'ya yaptıkları bir

1. 1 Nisan 1937, *Le Temps* gazetesi, *Magdalena* ve *Cap Falcon* gemilerinin Franco'ya bağlı gemilerce yollarından çevrildiğini belirtmektedir. Fransız hükümeti, bu olaya, biçimsel bir protestodan başka türlü tepki göstermemişti.

saldırı sırasında Almanların *Deutschland* kruvazörü ağır yaralar aldı, denizcilerden ölenler ve yaralananlar oldu. Berlin hükümeti sert bir tepki gösterdi: Denetimle görevli ülkelere verilen bir notayla yetinmedi; güç gösterisi yapmak için durumdan yararlanmaya kalktı.

İç savaşın ilk aylarında Almanya'nın denizden girişeceği bir hareket genel bir savaşa yol açardı; ama 1937 yazı başında, hava gevşekti. İngiltere ve Fransa yeterince ödün vermişlerdi; hemen bir dünya savaşının çıkacağına inanmıyorlardı artık.

31 Mayıs günü, üç Alman savaş gemisi, *Admiral-Scheer* zırhlısıyla iki muhrip, Berlin'in emri üzerine Almeira limanını topa tuttular. Bu girişim basit bir misilleme harekâtı olarak gösterildi. Ama iki olay arasında ölçü yoktu: Bir yanda düşman toprakları üzerindeki bir savaş bölgesinin bombalanması, öbür yanda tarafsız bir devletin bile bile yönettiği ve en iğrenç görünüme, savunması yetersiz bir kente saldırı biçimine bürünen gösterişli bir harekât söz konusuydu. Aslında bu, deniz denetimiyle görevli büyük devletlerden birinin giriştiği gerçek bir saldırganlık hareketiydi.

İspanyol cumhuriyetçilerinden olduğu kadar Batı demokrasilerinden de şiddetli tepkilerin gelmesi beklenebilirdi. Basının ses tonu yükseldi. Valencia'da, İspanya Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunda, Savunma Bakanı Prieto, Akdeniz'deki Alman filosuna karşı bombardıman uçaklarıyla saldırılmasını önerdi. Böyle bir karşılık Almanya'ya savaş açılması demekti. Prieto bunu biliyor; ama bu saldırıyı, görüşüne göre İspanya'yı kurtaracak tek yol olan bir Avrupa savaşının izleyeceğini umuyordu. Yine de cumhuriyet hükümetinin çoğunluğu[2] böyle bir savaşın sorumluluğunu üstlenmekten kaçındı. Sonunda Fransa ve İngiltere de olumlu tepki göstermediğinden, Almanların kışkırtıcı davranışı karşılıksız kaldı. Dahası, öfkelerini belirtenler Almanlarla İtalyanlar oldular: Londra Komitesindeki temsilcileri büyük gürültü koparark çıkıp gittiler. Haziran ayı başında geri döneceklerdi.

Deutschland'ın bombalanmasından sonra Alman hükümetine göre bir denizaltının saldırısına uğrayan *Leipzig* olayı patlak verdi. Almanya ve İtalya, denetimle görevli ülkelerin Valencia'ya karşı ortak bir gösteri düzenlemelerini önerdi. Fransa ve İngiltere cumhuriyetçi ve milliyetçi İspanya'dan savaş gemilerine dokunulmamasını istemek konusunda görüş birliğine varmışlardı, ama *Leipzig*'e saldıran geminin hangi ülkeye ait olduğunun saptanamadığını öne sürerek bir askerî eyleme ortak olmaktan kaçındılar. Onlar da bir soruşturma kurulunun olay yerine yollanmasını önerdiler, ama Berlin ve Roma'nın erdemli öfkesiyle karşılaştılar; Mihver delegeleri etkili bir deniz denetimi sağlamanın

2. Aralarında, Prieto'ya göre, komünist bakanlar da vardı.

olanaksızlığını saptayıp, 23 Haziran günü, kesinlikle bundan vazgeçmeye karar verdiler.

Bu koşullarda, her türlü kara denetimi saçma oluyordu. 1 Temmuz günü, Mihver devletleriyle birleşen Portekiz "sınır denetimi için gösterilen kolaylıklar"ı kaldırmaya karar verdi. Çaresiz kalan Fransa da 10 Temmuz günü aynı şeyi yapacaktı. Londra Komitesi'ne katılan ülkelerin hazırlanmasına yedi buçuk ay harcadıkları denetim planı, topu topu bir buçuk ay yaşamıştı! Bu arada, Blum hükümeti de, dış politikasının başarısızlığa uğradığını gördükten sonra düşmüştü..

İç savaşa müdahale edilmemesini sağlamak üzere kurulan Komite yine vardı, ama sağlamış olduğu az buçuk otoriteyi de yitirmişti. Üç yıla yaklaşan savaş süresince, etkili sayılabilecek bir rolü bu iki ayda oynamıştı. Başarısızlığa uğraması Batılı demokrasiler için de yeni bir yenilgiydi. "Faşist oldubitti yasası"ndan başka şey uygulamamakla kıvanan adamlar karşısında[3] bir kere daha geri çekilmekle, barışı ayakta tutmak için herhangi bir bedeli ödemeye hazır olduklarını yine kanıtlamışlardı...

AKDENİZ'DE KORSANLIK

1937 yazı yeni deniz olaylarıyla, açık denizde uçakların, sonra da denizaltıların İspanyol ve tarafsız ticaret gemileriyle savaş gemilerine saldırmalarıyla geçti. 1937 Ağustosunda uluslararası ilişkiler bu korsanlık olaylarının artmasıyla yeniden gerginleşti. Aşağı yukarı her gün bu tür bir olayla ilgili haberlere rastlamak için gazete sütunlarını gözden geçirmek yeterliydi. 6 Ağustos günü, İngiliz tankeri *British Corporal* ve Fransız istimbotu *Djebel Amour* havadan bombalandı. 11 Ağustos günü, İspanya'nın kuzey kıyıları yakınında, İngiliz destroyeri *Foxhound* saldırıya uğradı. 13 Ağustos günü, Danimarka gemisi *Edith* batırıldı. 15 Ağustosta, Panama tankeri *George Mac Night* bir savaş gemisi tarafından yakıldı. Akdeniz'den Çanakkale boğazına dek, İspanya Cumhuriyetine ait gemiler (16 Ağustos günü batırılan *Ciudad de Cadiz* gibi) "kimliği belirsiz" denizaltıların saldırısına uğrayıp torpillendi.

Bu saldırılar nereden geliyordu? İki İspanyol hükümeti de suçu karşılıklı olarak birbirlerine atmaktaydılar. Aslında, kurbanların çoğu ya İspanya Cumhuriyeti'nin ya tarafsızların –özelliklé Sovyet– ya da İspanya Cumhuriyeti'nden yana olan ülkelerin gemileriydi; bazıları İspanya Cumhuriyeti'ne araç ve gereç getirmekteydi. Kısa sürede basının bir bölümü, özellikle İngiliz gazeteleri saldırganı açıkladılar. Tarafsız gemiler saldıran uçakların, milliyetçi kurmay heyetinin büyük protesto-

---

3. *Mémoires de guerre du comte Ciano.*

larına rağmen, Franco'nun hava kuvvetlerine bağlı uçaklar olduğu ortaya çıktı. Denizaltılar da, güçlü bir olasılıkla, Franco'nun deniz kuvvetlerine bağlı denizaltılardı; o dönemde, saldırganlardan bazılarının İtalyan olduklarına da değinildi. Bu varsayım sonra kont Ciano'nun *Anılar*'ında da doğrulanacaktı. Ciano, hiç gözünü kırpmadan, bu saldırganların, milliyetçilerin bayrağını taşısın ya da taşımasın, İtalyan savaş gemileri olduklarını açıklamaktadır. 31 Ağustos günü Ciano, bu konuda geçici bir bilanço da çıkarmaktadır: "Dört Rus ya da kızıllara ait gemi batırıldı, bir Yunan gemisine el kondu, bir İspanyol gemisi bombalandı ve bir Fransız limanına sığınmak zorunda bırakıldı."

Ulaşılmak istenen hedef İspanya Cumhuriyeti'nin denizden ablukaya alınmasıydı. Franco da, "Akdeniz'de silah taşınmasının durdurulması ve kızıl limanlara boşaltma yapılmasının engellenmesi, savaşın bitmesini isteyen uluslar için bu savaşı kısaltmanın en etkili yoludur",[4] derken bunu açıklıyordu. Aslında, yeni bir biçimde barış içinde yarışma savaşıydı bu. Batılı devletler ne denli hoşgörülü olurlarsa olsunlar, tepki göstermemeleri çok güçtü.

"Büyük Fransız-Rus-İngiliz orkestra uyarlaması; konu: Akdeniz'de korsanlık. Sorumluluk: faşist." Ciano'nun bu satırları yazdığı sırada, uluslararası kamuoyu gerçekten de etkilenmek üzereydi. Nedeni de yeni bir deniz olayıydı: "Kimliği belirsiz" bir denizaltı tarafından İngiliz savaş gemisi *Havoc*'un torpillenmeye çalışılması. Gerçekte, Ciano'nun kökenini belirttiği yeni bir İtalyan girişimiydi bu: "Torpil Iride'den atıldı."

Bu kez, Londra platonik protestolarla yetinmemek niyetinde gibiydi. İngiltere ve İtalya arasında gerilim arttı. Fransız hükümeti de daha sert davranmaya karar verdi ve Akdeniz'deki şileplerinin yanına savaş gemileri katmaya karar verdi. Faşist yöneticiler ilk kez sarsılmışlardı. "İspanya'dan takviye gönderilmesinin ertelenmesini sağladım" diyor Ciano. 4 Eylül günü de şu notu düşüyor: "Yeni bir emre kadar denizden her türlü eylemi durdurmasını Cavagnari'ye[5] bildirdim." Batılı hükümetlerin ilk sert tepkisi tehlikeli İtalyan politikasını durdurmaya yetmişti, hem de Franco İspanyası'nın Roma üzerindeki baskılarına rağmen. "Franco, abluka Eylül boyunca sürerse kesin sonuç alınmasını sağlayacağını söylüyor. Doğrudur bu; ancak ablukayı kaldırmak zorundayız." İtalya'nın o sırada ve koşullarda bir Avrupa savaşına girmeme iradesini bundan daha kesinlikle gösteren bir açıklama bulanabilir mi?

Ancak ne sosyalistlerin etkisinin azaldığı Fransa hükümeti, ne de başına şimdi Chamberlain'in[6] geçtiği İngiliz hükümeti fazla ileri gitme

---

4. Wilhelmstrasse arşivleri.
5. İtalyan Donanma Bakanı.
6. VIII. Edward'ın evlenmesiyle İngiltere'de çıkan krallık krizi sonucu, 28 Mayıs 1937 günü, Baldwin'in yerini Chamberlain aldı.

niyetlisiydiler. 10 Eylül günü Nyon'da toplanacak bir konferans tasarısını Londra Komitesi'ne sunmakla yetindiler; konferansa çağrılacak ülkeler Akdeniz'e ve Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerle[7] Almanya'ydı. İki İspanya konferansa katılmayacaktı. Resmî amaç Akdeniz'de korsanlığa son verilmesi olanaklarını tartışmaktı. Ama bu tür konferansta biçim, ele alınan sorunlar kadar önemliydi. İtalya'nın kendi isteğiyle görüşmelere katılıp katılmayacağını ve sanık olarak gösterilip gösterilmeyeceğini öğrenmek çok önemliydi. Rus hükümeti faşist hükümete karşı çok ağır bir nota hazırlamak için durumdan yararlandı. Gerçek bir suçlamaydı bu. Öne sürülen neden, Sovyetlerin bedelinin ödenmesini istedikleri bir gemilerinin batırılmasıydı. Bunun üzerine İtalya konferansa katılmama kararı verdi: Almanya ve Arnavutluk da aynı tutumu benimsediler. Bu ülkelerin yöneticileri, konferans başarısızlığa uğrarsa tek sorumlusunun Sovyetler birliği olacağını belirttiler.

Yine de toplantı önceden saptanan tarihte açıldı. Başarılı oldu mu? Batılı ülkeler başarılı olduğunu söylediler. Basınları, önceki aylarda uğranan uzun bir başarısızlık dizisinden sonra Nyon antlaşmasını bir diplomatik karşı zafer olarak göklere çıkardılar. "Korsanlıkla savaşın İngiliz ve Fransız donanmalarına verilmesi" kararı İtalya'ya karşı benimsenen tutumda köklü bir değişikliği bildirir gibiydi ve giderek iç savaşta da yeni bir tutum benimsendiği anlamına geliyordu bu. Mussolini, bu kararları öğrendiğinde "büyük bir öfkeye kapıldı." Ama bir ilk izlenim üzerine kabaca tepki gösterme eğiliminde bulunan Mussolini'nin öfkelerine pek kulak asmamak gerekirdi. Batılılar Nyon'da enerjik bir tutum takındılarsa, bu her şeyden önce bir pazarlık temeli sağlamak içindi. İtalyanlara hemen bir ilk ödün verildi: Sovyetler Birliği denetimden çıkarıldı.

Ayrıca, İngiliz ve Fransız hükümetleri İtalya'nın da antlaşmaya katılmasını sağlamak istiyorlardı. Belki Almanya'ya değil de İtalya'ya başvurmakla bu iki büyük devleti karşı karşıya getirmek mi umulmuştu? Tamamlayıcı çıkarlara ve karşılıklı güvenlik gereksinimine dayanan bir ittifakı iyi anlamamak demekti bu: İtalya, Roma-Berlin mihverini güçsüz bırakmadan Akdeniz denetimine katılabilirdi. Kendisine başvurulduğunda, bir koşul öne sürdü: Denetimde Fransa ve İngiltere'yle eşitlik. Ciano anılarında şöyle yazıyor: "Bize yüklenen torpil savurucu rolünden Akdeniz polisi rolüne geçiyoruz, oysa dibe indirilen Ruslar denetimden çıkarılıyorlar."

Almeria'nın topa tutulması gibi İtalyanların korsanlığı da, Batılıları İspanya Cumhuriyeti'nden yana bir davranışta bulunmaya yöneltemedi sonunda. Londra tartışmalarının belirlediği Rusların siyasal yalnızlığı

---

7. Sovyetler Birliği'ni içerecek biçimde.

daha da arttı; hiç kuşkusuz, Batı demokrasilerinden bekleyecek bir şeyi olmadığına inanan Stalin'in alacağı siyasal dönemecin nedenlerinden biriydi bu. İngiltere'nin barışçı politikası bu sonuca ulaşmıştı.

CHAMBERLAIN POLİTİKASININ ZAFERİ

İç savaşın başından beri İngiliz politikası, hiç cumhuriyetçilerden yana olmamıştı. Ne Baldwin, ne de Eden, büyükelçi Azcarate'nin isteklerine en ufak anlayış göstermişlerdi. Ancak İngiliz hükümeti hiç değilse en açık seçik tarafsızlığın biçimini korumuştur. Ama Franco'nun yandaşları gibi muhafazakârlar da hep "kızıl" saydıkları kişilere olumlu gözle bakmamaktaydılar. Başlangıçta, uzlaştırıcı bir barış yapılmasını sağlamak için aracılık rolünü üstlenerek durumu belirli bir ölçüde kurtarmayı düşünmekteydiler daha çok. Bu barış ancak bir uluslararası antlaşmayla, daha doğrusu Akdeniz'de bir antlaşmayla güvence altına alınabileceğinden İngiliz diplomasisinin amacı *statüko*yu sürdürerek Akdeniz'de barışı sağlamak olacaktı.

Bu görüşler, İtalyan müttefiklerine karşı İspanya topraklarının bütünlüğünün korunmasını başlıca koşul sayan Franco'nun görüşlerine hiç de ters düşmemekteydi. Daha 1936 sonunda Ciano-Drummond görüşmeleri, Akdeniz'deki durumu değiştirecek hiçbir şey yapılmayacağını belirtiyordu. Kuşkusuz, Akdeniz'de korsanlığın yol açtığı kriz İngiliz-İtalyan ilişkilerini koparmıştı. Ama bu ilişkiler İngiliz Başbakanı Chamberlain'in girişimiyle, 1937 Kasımında yeniden kurulacaktı. 16 Kasım günü, İngiliz hükümeti, "çıkarlarının korunması" için Burgos hükümetini *de facto* olarak kabul etmeye karar verdi.

İspanya'ya bir temsilcisini, aslında büyükelçilik görevi yapan Robert Hodgson'u yolladı. Aynı şekilde, İspanyol kentlerine yerleştirilen "ajanlar" da konsolos düzeyindeydiler aslında. Franco, İngiltere'de kendisini rejimin en önemli kişilerinden, 22 Kasım günü Londra'ya gelen Alba dükü tarafından temsil ettiriyordu. Bu tam yetkili temsilci değiş tokuşu, İngiltere ve milliyetçi İspanya arasında, daha önce ticaret alanında başlatılmış bulunan yakınlığı bildirmekteydi. İngilizlerin büyük çıkarlara sahip olduğu Kuzey'in ele geçirilmesi bu gelişimi açıklayan en etkili olaydı kuşkusuz. Hodgson, Burgos'ta gerçek bir etki kazanmakta gecikmeyecekti ve uzlaştırıcı bir barışa ulaşma çabaları artık Franco'nun zaferinin olabildiğince hafif koşullarda güvence altına alma amacını gütmekteydi.

Ama İngiliz yöneticileri arasındaki görüş ayrılıkları bu noktada başlayacaktı. Hepsi de Franco'nun zaferini kaçınılmaz ve eninde sonunda yararlı saymakla birlikte, hükümet içinde, Akdeniz'de faşizmle anlaşma yapmanın aldatmaca olduğunu düşünen bir azınlık vardı ve

bu azınlığın en etkili temsilcisi de Anthony Eden'di. İngiltere ve İtalya arasında diplomatik bir anlaşmanın yürürlüğe sokulması bu azınlığın tasfiyesini zorunlu kılıyordu. İtalya'nın Londra büyükelçisi Grandi, Eden ve Chamberlain arasında yapılan bir görüşmeden sonra, iki İngiliz siyaset adamı arasında, özellikle İspanya'daki yabancı gönüllüler konusunda başgösteren anlaşmazlık açığa çıktı. Eden istifasını vermek zorunda kaldı, bu olay Mihver devletlerinin diplomatları tarafından bir zafer gibi karşılandı. İngiltere politikası kesin bir dönemeç almıştı: İngiltere ve İtalya arasında bir antlaşma, kont Ciano ve Roma'daki İngiliz maslahatgüzarı Lord Perth tarafından hazırlandı. Ciano, Chamberlain hükümetinin güç durumda kalmasını önlemek istemekteydi, bu nedenle birtakım ödünler vermeye hazırdı. Akdeniz'deki yeni olaylara rağmen, anlaşma 1937 yılı sonunda gerçekleştirildi. Ama yürürlüğe girmesi için savaşın bitmesi gerekiyordu. 1938 yılı başında, cumhuriyetçilerin Aragon'da uğradıkları bozgun bu görüşlere cevap verir gibiydi.

FRANSIZLARIN SON KARARSIZLIKLARI

Barselona hükümeti henüz her türlü umuttan ve dışarıdan gelecek yardımlara bel bağlamaktan vazgeçmemişti. Özellikle 1938 Martında, Blum'un yeniden hükümete dönmesiyle bir Fransız desteği hâlâ düşünülebilirdi. Negrin'e göre Blum, daha hükümetin yönetimini eline almadan, bir silah ve araç-gereç yardımının koşullarını bazı Fransız yöneticileriyle görüşmek üzere kendisinden Paris'e gelmesini istemişti. Negrin de bu yolculuğu yapmış, Blum, Daladier ve Paul-Boncour'la görüşmüştü. Söylediğine göre, İspanya Cumhuriyeti'ne silah verilmesi konusunda bir anlaşmaya varılmıştı.

Gerçekten de, İkinci Blum Hükümeti, Aragon savaşı sırasında müdahalede daha ileri gitmeyi düşündü. Cumhuriyetçilerin çöküşü karşısında, milliyetçilerin Katalonya'da genel bir ilerlemesinin beklendiği sırada, Fransa'da İspanya'nın bu bölgesinin işgaliyle gerçekleşecek olan bir askerî müdahale çok ciddî biçimde söz konusu edildi. Kuşkusuz, Fransız hükümeti böylece siyasal bir pazarlık için elinde bir koz bulundurmayı hesaplıyordu. Blum'un da söylediğine göre, bakanlar, mekanize birliklerce gerçekleştirilecek hızlı bir sefer öngörmüşlerdi.[8] Ama Ulusal Savunma Konseyi'nin toplantısında, Fransız komutanları, seferberlik ilan edilmeden harekete geçemeyeceklerini açıkladılar. Öte yandan böyle bir kararın Avrupa'da bir savaş başlatma tehlikesini de beraberinde getirebileceği su götürmezdi. Fransa "asker ve uçak gönderirse biz de bütün gücümüzle savaşa gireriz" diyor Ciano.

---

8. Blum'un soruşturma komisyonu önündeki açıklamalarından.

Böylece Blum, ikinci kez barış ya da savaş seçeneği karşısında kalıyordu. Başbakan, bir askerî harekât olasılığı konusunda Madrid'deki askerî ateşe Morell'e[9] danıştığında, şu cevabı almıştı: "Size söyleyecek tek sözüm var: Bir Fransa kralı savaşırdı." "Ama ben Fransa kralı değildim" diyor Blum.

İkinci kez doğrudan bir müdahaleden vazgeçmekle, Fransa hükümeti, 1938 Martında cumhuriyetçi hükümeti etkili bir biçimde savunmaktan da vazgeçiyordu. Fransız yapısı silahların gönderilmesi, yabancı kökenli araç ve gereçlerin geçişinin özgür bırakılması artık olayların akışını değiştirmeye yetmeyecekti. Blum hükümetinin yerini Nisanda Daladier hükümeti aldı ve Mihver devletleriyle anlaşma yanlısı Georges Bonnet de bu hükümete girdi. Fransa da Barselona hükümetini tek başına bırakmaya hazırlanıyordu. Ancak görünüşü kurtarmak, uluslararası bir antlaşmanın savaşın İspanyollar arasında kalmasını sağlayacağını göstermek, Londra Komitesi'nin kurulmasından beri boşuna sözü edilen gönüllülerin geri çekilmesi konusunda bir anlaşmaya varmak gerektiğini söylemek uygun olurdu.

LONDRA PLANI

1937 yazı sırasında, İngiliz hükümeti bu konudaki görüşmeleri yeniden başlatmayı denedi. 14 Eylül günü, ilgili devletlere, dört maddelik bir plan sunuldu:

1. Denetimin yeni bir yöntem uyarınca yeniden başlatılması: Daha önce donanmaya bırakılan denetimin yapılması için İspanyol limanlarına tarafsız gözlemciler yerleştirilmesi ve kara denetiminin yeniden sağlanması.

2. İki tarafın da tarafsız gözlemcilerin çalışmalarını özgür bırakacaklarını kabul etmeleri gerektiğinden, her ikisine de savaşma hakkı tanınacaktır.

3. Her iki yanda da, Komisyon'un denetimi altında, yabancı uyrukluların geri çekilmeleri işlemine girişilecektir.

4. Bu işlemler şöyle olacaktır: İspanyol limanlarına uluslararası memurların yerleştirilmesi, gönüllülerin geri çekilmesi, savaşçılık hakkının tanınması.

Böylece, İtalya ve Almanya'nın 1936 yılından beri istediği gibi, gönüllülerin geri çekilmesi sorunu savaşçılık hakları sorunuyla birleştiriliyordu. Ama savaşın başında ciddî bir sorun olan bu hakkın tanınması, 1937 Temmuzunda, sınırlı bir önem ve menzile sahipti. Mihver devletlerinin görüşmeleri uzatmayı bir kere daha gerekli görmelerinde –İngiltere'nin

---

9. Sağcı Action Française'den yana olduğu halde, Fransa'nın güvenliği konusundaki kaygıları yüzünden cumhuriyetçi İspanya'ya en bağlı kişilerden biri olmuştu.

planı ancak bir "pazarlık temeli"ydi– şaşılacak hiçbir yan yoktu. Ama neden Fransa hükümeti aylar ve yıllar boyunca böyle tartışmadan tartışmaya sürüklenmeyi kabul ediyordu? İç savaş 1936 Temmuzunda başlamıştı. İngiltere'nin denetim planı bir yıl sonra sunulmuştu; 9 Kasım 1938 günü *Le Populaire* gazetesinde çıkan bir yazıda, Blum hâlâ şu soruyu sormaktaydı: "Londra planı uygulanmaya konulmalı mı?"

Londra planı hiçbir zaman uygulamaya konulmayacaktı. Burgos hükümetinin ne biçimde olursa olsun tanınmasına karşı çıkan Rusların muhalefeti bunun başlıca nedeniydi. 1937 Ekiminin sonunda yapılan Londra Komitesi toplantısında, Sovyetler Birliği bu tutumunu tekrarladı. İtalya, Portekiz ve Almanya, bundan yararlanıp oybirliği sağlanmadan karar tasarısının oylanmasına katılamayacaklarını açıkladılar.

Yine de baştan beri benimsedikleri tutuma bağlı kalarak, Mihver devletleri, görüşmeleri yeniden başlatmanın yollarını aradılar. Alman hükümeti bir uzlaşma önerdi: Her iki yandan da bir bölüm gönüllünün geri çekilmesi gibi "simgesel bir hareket" yapılacaktı. Bu önerinin görünür etkisizliği o sırada büyük bir coşku uyandırmadı: Yeniden çıkmaza girildi.

Oysa 1938 yazı içinde büyük bir değişiklik oldu. Komite delegeleri İngiliz planının uygulanmasını hazırlamak için anlaşmaya vardılar. İngiltere bundan büyük hoşnutluk duydu: "İç savaşa karışmama politikası amacına ulaştı" dedi Chamberlain açıklamasında.[10] Butler da Avam Kamarası'nda şöyle diyordu: "Denetim sisteminin yeniden konacağı ve yeni biçimiyle denizden denetimin yürürlüğe gireceği tarih, gönüllülerin geri çekilmesinin denetimi için kurulacak uluslararası komisyonun sayıma başlamaya hazır duruma geldiği tarih olacaktır."[11]

Yeni olan, Londra Komitesi'nde sağlanan oybirliğiydi. Bu da özellikle Rus politikasındaki gelişme yüzündendi. Gerçekten de Moskova şimdi denizden denetim tasarısına katılıyordu. Bu değişimin açıklanması, kısmen, Almanya'nın Moskova büyükelçisi Schulenburg tarafından yapılmıştı: "Sovyet hükümeti Kızılların zafer kazanmasını epey uzak bir olasılık saymakta ve dolayısıyla kamuoyunu pazarlık sonucu varılacak bir barışa hazırlamayı yeğ tutmak gerektiğine inanmaktadır."[12] Kuşkusuz yetersiz bir açıklamadır bu. Cumhuriyetçilerin uğradıkları yenilgiler Sovyetler Birliği'ni gitgide temkinli bir politika izlemeye itmiş olmalıydı; ama yön değiştirmenin önce Rus politikasının tümüne damgasını bastığı da akla yakın gelmektedir. İspanya'nın "kaderiyle baş başa bırakılmasından" bir yıl sonra, Alman-Rus saldırmazlık antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanacak bir gelişimin hareket noktasıydı bu.

---

10. 4 Temmuz tarihli *Le Temps* gazetesinden.
11. 1 Temmuz tarihli *Le Temps* gazetesiyle karşılaştırınız.
12. 5 Temmuz 1938 tarihli not. Wilhelmstrasse gizli arşivleri.

Savaşın uzaması da, bu arada, Orta Avrupa'da bir çatışma tehlikesini uzaklaştırıyordu. Sovyetler Birliği, gelecekteki tehlikeleri düşünerek, ortak çıkarlara sahip bulunduğu Batı demokrasilerinden açıkça kopmayı istememekteydi.

GÖNÜLLÜLERİN GERİ ÇEKİLMESİ

5 Temmuz günü, Londra Komitesi'nde gönüllülerin geri çekilmesiyle ilgili plan üzerinde bir anlaşmaya varıldı: Almanya'nın istediği gibi, her iki yandan da onar bin kişi çekilir çekilmez savaşçılık hakkı ikisine de tanınacaktı. İki komisyon hazırlanmıştı. İlki, iki İspanya'da bulunan gönüllülerin sayımı için olanaklar bulmak zorundaydı. Komite sekreteri Hemming, İspanyol yetkililerinin onayını almakla görevlendirildi. Ama Franco'nun açıkça karşı çıkışı[13] görevini yapmasına engel olacaktı.

Çok daha fazla çalışan ikinci komisyon, Ağustos ayından başlayarak Fransa'nın Toulouse kentine yerleşti. Feldmareşal Chetwood başkanlığındaki "Tutsakların Değiştirilmesi Komisyonu"ydu bu. Birçok tutsağın değiştirilmesine katkıda bulunacaktı ve Chetwood'la yardımcılarının –cumhuriyetçi kesimde Cowan, milliyetçi kesimde Mosley– savaşın sonunu hazırlamaya etkili bir katkıda bulundukları akla yakındı.

Buna karşılık, İspanya'da savaşan yabancıların ülkeden çıkarılmaları, her iki yanda da bir siyasal güldürüye yol açacaktı. Hiçbir denetime başvurulmadan, ama gürültülü törenler, yürüyüşler ve dokunaklı ayrılık sahneleriyle gerçekleşti bu. Negrin uluslararası savaşçılara konuşma yaptı. İspanya'dan ayrılan CTV'ye bağlı İtalyanlar, Napoli'ye vardıklarında coşkun gösterilerle karşılandılar; ancak geri çekilen birlikler gerçekte hastalarla yaralılardan, hiç değilse, İtalyanlar yönünden hemen taze birliklerle değiştirilecek yorgun askerlerden oluşmaktaydı.

Kimsenin bu duruma kandığı da yoktu: Almanlar ve İtalyanlar cumhuriyetçileri, gönüllülerini "gizlemek" için tedbir almakla suçluyorlardı. Weizsäcker şunları yazıyor: "Aslında ne söylenirse söylensin, hiçbir kızıl gönüllü geri çekilmemiştir. Sadece yaralı Fransızlar ülkelerine dönmüşlerdir."[14] Mihver'in sözcüleri, verilen sözün tutulmamasına karşı İtalya'nın tutumunu gösterdiler. Belirli sayıda İtalyanın ülkesine döndüğü bir gerçekti. –11.000 kadar– ama bunun hangi koşullarda gerçekleştiğini de söylemek gerekirdi. Wilhelmstrasse'nin bir notuna göre, İtalyan başkomutanı Berti, Franco'nun üç öneriden birini seçmesini istemişti: İki ya da üç yeni tümenin gönderilmesi, kayıpların yerini doldurmak için 10.000 kişinin yollanması, İtalyanların bir bölümünün

---

13. Ancak 8 Ekim 1938 günü, Hemming, yanında tümamiral Waterhouse ve yüzbaşı Mackey Hodge olduğu halde Burgos'a gidebilmişti.
14. Wilhelmstrasse arşivleri.

ya da tümünün geri çekilmesi. Franco ordusunun askerî gücü arttığından, bu sonuncu tedbire başvurulabilirdi. Ama bütün İtalyanların geri çekilmesi, ne Franco'nun ne de Mussolini'nin hoşuna gidiyordu. Bu nedenle milliyetçi savaş gücünü zayıflatmayacak bir tedbir üzerinde durdular: Piyadelerin bir bölümünün İtalya'ya dönüşü uzman birliklerin ve hava kuvvetlerinin pekiştirilmesiyle giderilecekti. Ancak bu anlaşmaya varılmasından sonra bir "sözde" geri çekme gerçekleşecekti. Bu pazarlıklara katılmayan Almanlar, tersine, 1938 Temmuzundan beri Kondor Lejyonunu tümüyle yeniden kurmuşlardı.

Böylece gönüllerle ilgili tartışmalar sona eriyordu. Londra Komitesi hep var olacaktı, ama rolü sıfırdı. Otuzuncu ve son oturumu 19 Mayıs 1939 günü, savaş bittikten sonra yapılacaktı. Gereksizliğini saptayarak kendi kendini dağıtmaya gidecekti.

MÜNİH VE İSPANYA: İSPANYOLLAR AVRUPA KRİZİ KARŞISINDA

1938 yazından beri Fransa ve Sovyetler Birliği tarafından da kabul edilen cumhuriyetçi İspanya'nın mahkûm edilmesi, Münih'ten sonra kesinleşti. Bu tarihte Negrin ve Del Vayo, Almeira olayı sırasında Prieto'nun düşündüğü gibi, Avrupa savaşının kaçınılmaz ve Cumhuriyet için tek zafer fırsatı olduğunu düşünüyorlardı. İspanya Cumhuriyeti'nin diplomatik durumu güçsüzleşmişse de bir uluslararası savaş olasılığı çok artmıştı.

Anschluss (Almanların Avusturya'ya girmeleri) Hitler'in ülkesine büyük topraklar katma girişimlerinin başlangıcı olmuştu. Ardından Çekoslovakya toprakları içindeki Südetler bölgesiyle ilgili talepler gelmişti. Kuşkusuz İtalya savaşa pek hazırlıklı değildi ve İspanya iç savaşı sonucu zayıf düşmüştü. Ama Almanya'yla ittifakı her zamankinden güçlüydü. Onların karşısında Fransa ve İngiltere birbirlerine yaklaşmışlardı ve Çekoslovakya'nın sınırlarını güvenceleri altında tutmaktaydılar. Avrupa'nın siyasal durumu öylesine gergindi ki İspanya sorunu uluslararası kaygıların ikinci planına itilmişti.

Oysa Negrin hükümeti savaş patlar patlamaz hemen tavır takınmaya, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alıp Almanya'ya ve birlikleri topraklarının bir bölümünü işgal altında tutan İtalya'ya savaş açarak onları da bu savaşa girmek zorunda bırakmaya kararlıydı. Gerçekten de, Cumhuriyet için her geçen gün daha kötüleşen bir durumu tersine çevirmek söz konusuydu. Büyük devletlerin kendisini siyasal yönden yalnız bırakmaları, doğal olarak daha güçlüye yüzlerini dönen küçük devletlerin tutumunda da değişikliğe yol açıyordu. O güne dek Almanya-İtalya-Portekiz grubu Londra Komitesi'nde yalnız ve azınlıktaydı.

1938 Ocağında, faşizmin doyumsuzluğunun gelecekteki kurbanları olan Macaristan, Avusturya ve Arnavutluk da üçlüyü destekledi. O sıra on bir devlet general Franco rejimini resmen (*de jure*) ya da yarı resmî (*de facto*) olarak tanımıştı.[15]

Cumhuriyetçiler, tehlikeli bir devrimci güç olmadıklarına ve anarşi döneminin artık aşıldığına Batılıları inandırmaya çalışıyorlardı. Negrin hükümeti otoritenin ayakta tutulmasını simgelemekteydi. Prieto'nun gidişinden beri muhalefet yoktu hükümet içinde. Devletin başlıca sorumlulukları Negrin tarafından üstlenilmişti: Sadece Başbakan değil, aynı zamanda Dışişleri, Savunma ve İçişleri Bakanıydı da. Dostları onu Clemenceau'yla kıyaslamak istemişlerdir. Negrin'de savaş içindeki ülkesiyle bütünleşme iradesi vardı kuşkusuz. Otorite ve ulusal birlik, Bask ve Katalan özerklik yanlısı eğilimlerin hilafına belirtilmişti. 1938 Ağustosunda, Katalan bakan Ayguade ve Bask bakan Irujo'nun istifaları ve yerlerine PSUC'den Moix Regas'la sosyalist Bilbao Hospitalet'in getirilmesi, resmî protestolara rağmen[16] merkezî hükümetin güçlenmesi anlamını taşıyordu.

Negrin tarafından uygulanan dinsel hoşgörü politikası da Batı dünyasının dostluğunu kazanma isteğinden doğmaktaydı. Irujo, bakan kaldığı sürece, ibadet özgürlüğünü elde etmek için savaşmıştı; "sırf papazlık yaptıkları için papazların ihbar edilmeleri"nin[17] bir suç sayılmasını kısa sürede kabul ettirmişti. Özel ayinlere izin verilmiş ve 15 Ağustos 1937 günü, Valencia'da, ilk resmî ayin Bask delegasyonu binasında yapılmıştı. Kuşkusuz, Katolik Kilisesinin ayrıcalıklarına yeniden kavuştuğu anlamına gelmezdi bu: Halka açık olarak yapılmasına izin verilen ilk dinsel cenaze töreni hükümetin hoşgörüsünün belli bir kanıtı sayılmıştı. Ama daha gösterişsiz birtakım tedbirler de çok etkiliydi. Negrin'in "dinsel eşyaları değerli maddelere el konulmasına ilişkin genel kural" dışında bırakma kararı ve özellikle, 1938 tarihli, papazları askerlikten bağışık tutup sağlık ve yardım hizmetlerine aktaran ve cezaevlerine girip özellikle ölüm cezasına çarptırılanlar yanında görevlerini yapmalarına izin veren kararlar bunların başlıcalarıydı. Bütün bu kararlar yabancı ülkeleri rahatlatma amacı güdüyordu. Böyle bir rejimle anlaşılabilir, zaferi kazanmasına ya da hiç değilse onurlu bir uzlaşmayla elindekinin büyük bölümünü kurtarmasına yardım edilebilirdi.

Bu nedenle Çekoslovakya krizi cumhuriyetçilerde büyük bir umut uyandırmıştı. Savaş çıkarsa, Franco İspanyası askerî yönden kısa sü-

---

15. Bu devletler şunlardır: Almanya, İtalya, Portekiz, Guatemala, Salvador, Nicaragua, Arnavutluk, Vatikan, Japonya, Mançukuo, Avusturya ve Macaristan.
16. Bunun bahanesi de savaş sanayisiyle adaletin yönetimini düzenleyen kararnameler konusundaki anlaşmazlıklardır.
17. Garrido'nun *El Socialista*'da çıkan makalesiyle karşılaştırınız.

rede dayanılmaz bir duruma düşecekti. Milliyetçiler, ek bir cephe tutmayı sağlayacak yedeklere sahip değildiler. San Sebastian'daki askerî ataşe Von Funck'a göre Franco'nun kendisi, "hiçbir zaman yedekleri olmadığını ve Kızılların her saldırısına karşı koymak için ileri harekâtı durdurmak zorunda kaldığını"[18] açıklamıştı. Kuşkusuz Pireneler doğal bir savunma oluşturmaktaydı, ama Franco bunun yeterli olmadığını biliyordu. Siper kazdırmak üzere Kuzey ve Güney sınırlarına binlerce tutsak göndermişti. Öte yandan, ordusu hep İtalya ve Almanya'nın sağlayacağı araç-gerece bel bağlamaktaydı. Çekoslovakya krizi sırasında cephane gelmemesi, askerlerini şimdiden güç durumda bırakmıştı. Hiç kuşkusuz, Avrupa savaşı çıkarsa, milliyetçi İspanya'nın kısa sürede çökeceğini düşünmek gerekecekti. Bunu Franco yanlıları bile bilmekte ve Almanlar *Caudillo*'nun o zaman "iç savaşın bitirilmesi işini daha ılımlı birine bırakıp çekilmek" zorunda kalacağını düşünmekteydiler.[19]

Franco'ya müttefiklerinden artık ne yüreklendirme geliyordu ne de söz; siyasal durumun gelişmesi konusunda Alman hükümeti kendisine bilgi bile vermiyordu. Milliyetçi kurmay heyetinin kaygısı durmadan artmaktaydı. "Franco'nun genel karargâhı bitik" diyor Stöhrer, "ve bize karşı duyduğu hoşnutsuzluğu güç gizliyor."[20] Bu hoşnutsuzluğa o sıra Suñer'e yönelen ve milliyetçi kesimde bir muhalefetin yeniden doğuşundan kaygılanılmasına yol açan sinirlilik gösterilerini de eklemek gerekmekteydi. Zaferini tamamlamak için, Franco, bir Avrupa savaşının çıkması halinde büyük devletlerin ve özellikle Fransa'nın tarafsızlığını sağlamak zorundaydı.

ÇEKOSLOVAKYA KRİZİNDE FRANCO'NUN TARAFSIZLIĞI

18 Eylülden 28 Eylüle dek milliyetçi İspanya'nın siyasal çabaları, önce Batılı ülkelerden İspanya olayını kapıyı çalan Avrupa savaşından ayırmayı kabul etmelerini, sonra da Franco hükümetinin tarafsızlığını düşünmelerini sağlamak amacına yönelikti. Bu da onların İspanya Cumhuriyeti'ni desteklemekten kesinlikle vazgeçmeleri anlamına gelecekti!

Oysa Batılı devletlerin durumu zayıftı. Birleşik bir cepheleri yoktu, Chamberlain hükümeti, ancak son uca itildiğinde Mihver devletlerine karşı savaşa girme kararını verecekti. Çekoslovakya'ya bir Rus yardımı yapılması sorundu. Dolayısıyla Fransa savaş durumunda epey yalnız kalacak, Katalonya ve Fas'tan milliyetçi İspanya'ya yöneltmeyi öngördüğü çifte saldırı için doğu sınırlarını boşaltmak zorunda kalacaktı. Fransız

18. Wilhelmstrasse arşivleri.
19. Wilhelmstrasse arşivleri.
20. Wilhelmstrasse arşivleri.

kurmay heyeti fazladan bir düşmanla savaşmak zorunda kalmamayı yeğlemekteydi kuşkusuz. Bu nedenle Jordana ve Franco Avrupa'da savaş çıkması halinde kesin bir tarafsızlık uygulayacaklarını belirttiklerinde, İngiliz ve Fransız hükümetleri doğrudan *Caudillo*'nun verdiği, Quinones de Léon ve Alba dükü aracılığıyla da Paris ve Londra'ya ulaştırılan sözleri hoşnutlukla karşılamışlardı.

Geriye bu tarafsızlığı Mihver devletlerine kabul ettirmek kalmaktaydı ve en güç olan nokta da buydu. Franco'cu diplomasi bu konuda büyük bir ustalık gösterdi, önce kendisine zararlı olabilecek bir savaş karşısındaki kaygısını bile bile açığa vurdu; sonra da, müttefiklerinin siyasal durumdaki gelişmeden kendisine bilgi vermemelerinden yakındı. Ayrıca bu noktada Franco'nun yakınması için pek çok neden vardı.

Aslında Franco, İspanya'nın önemsenmemesinden değil, temsil edilmeyeceği pazarlıklar sırasında ülkesiyle fazlaca uğraşılmasından korkmaktaydı. Mihver devletlerinin İspanyol müttefiklerini tek başına bırakmaları ya da Almanya'nın bir savaş durumunda askerî harekât için İspanya ve Akdeniz'e birlik göndermesi olanaksız değildi. *Deutschland*'ın Vigo'ya gelmesi gibi, İtalyanların Majorca adasında bulunmaları da haklı olarak bu konuda kaygı uyandırabilirdi. Bir de Avrupa'daki siyasal kriz cumhuriyetçilere yeniden umut verirken milliyetçi kesimde gösterilere ve gerçek ayaklanmalara yol açabilirdi.

Bu kaygılar Burgos hükümetinin tarafsız bir tutum almasının nedenini anlamayı sağlıyordu. 26 Temmuz günü Alman yöneticilerine durum bildirildi. 27 Temmuzda da, Jordana, Alman ve İtalyan elçilerine resmen kararı açıkladı. Kuşkusuz hoşgörülü bir tarafsızlık söz konusuydu. Ama Franco müttefiklerini oldubitti karşısında bırakmıştı bir kere. Onaylanmayı dilemekteydi, ama karar aldıktan sonra onlara bilgi veriyordu.

Bu koşullarda, Alman-İtalyan diplomasisinin sert tepkisine nasıl şaşmalı? Özellikle İtalyanlar öfke gösterdiler; yöneticileri, milliyetçi dava uğruna katlanılan özverilerin karşılığının bugün verilmesi gerektiğini düşünüyorlardı: "Ölülerimiz mezarlarında dikilecekler" diye yazmaktaydı Ciano. Almanlar daha temkinli davrandılar, ama İspanyolların tarafsızlıklarını açıklamak için gösterdikleri acele karşısında onlar da şaşırıp kalmışlardı; bu davranışı en azından erken buldular. İtalyanlar ve Almanlar ayrıca savaş halinde İspanya'da bulunan birliklerini bekleyen durum konusunda da kaygılanmaktaydılar. Jordana, birliklerin İspanyol askeri sayılacaklarını ve kendilerine buna göre davranılacağını açıklamıştı kuşkusuz. Ama Almanya'yla savaşan Fransa'nın tarafsız olduğunu söyleyen bir ülkede düşman askerlerinin bulunmasını kabul edeceği düşünülebilir miydi? İspanya'nın tarafsızlık haberini aldığında, Ciano'nun ilk yaptığı, İtalyan birliklerini hemen geri çekmeyi düşünmek olmuştu.

Milliyetçi hükümet tarafından alınan bütün tedbirlere rağmen, bir Avrupa savaşının o güne dek elde edilen bütün başarıları yeniden söz konusu edeceği açıktı. İki İspanya'nın temsilcileri de kaderlerinin sınırlar ötesinde belirlendiğini duymaktaydılar.

Bir kere daha, Batılı büyük devletlerin gerilemesi, İspanya'nın kaderini saptayacaktı. 1936 yılının Ağustos ve Eylül aylarında, Komite güldürüsü faşist devletlerin işine yaramıştı; 1938 Eylülünde, Münih teslimiyeti sadece Çekoslovakya'yı Hitler'e sunmakla kalmamakta; İspanyol demokrasisinin son umudunu da kesinlikle yok etmekteydi. "Bu barış şafağı kızıl diktatörlüğün sonunu belirlemektedir. Ordularımızın çabası yakında zaferin sağladığı barışa ulaşacaktır."[21]

Gerçekten de, o andan sonra, büyük devletlerin baş kaygısı İspanya iç savaşına son vermek olacaktı. Münih galipleri bir genel savaş durumunda, İspanya iç savaşı sürerse milliyetçi İspanya'nın kendilerine ayak bağı olacağını anlamışlardı. Batılılar, Franco'nun Münih krizi sırasındaki tutumundan yakınmamaktaydılar. Rusya meydanı kesinlikle bırakmıştı. *Caudillo*'nun benimsediği tutum karşısında rahatlayan Fransa bile, milliyetçilerle yeniden diplomatik ilişkiler kurmayı düşünmekteydi. 1939 başında, Léon Berard, Burgos hükümetinin *de facto* tanınması yolunda pazarlık yapmakla görevlendirildi. Milliyetçilere açıkça yakınlık duyduğu bilindiği halde, gözle görülür bir kötü niyetle karşılaştı: Franco, resmen tanınma üzerinde diretmekte, Fransızlardan, Fransa'daki İspanyol mallarının, savaş araç ve gereçlerinin, İspanya Bankası'nın altınlarının kendisine verilmesini istemekteydi.

Görüşmeler o sırada askıda kaldı; ama iç savaş bitince Pétain görünürde dostça ilişkiler kuracak ve Franco hükümetinin bütün istekleri sonunda kabul edilecekti.

1938 Ekiminde, tek sorun Franco'nun zaferinin nasıl kesinleşeceğini kestirmekti. Stöhrer "büyük devletlerin bir müdahalesi"nin "ılımlı Kızılları silah bırakmaya" nasıl zorlayacağını[22] açıklıyordu. Bu da, birkaç ay önceden, cumhuriyeti tasfiye edecek olan Cassado cuntasının tutumunu haber vermekteydi sanki.

Stöhrer'in tasarısı komünistleri görüşme dışı tutmaktaydı ve Negrin'i de dışarıda bırakır gibiydi. Yine de Negrin barışçı bir çözüm yolunun kapısını kapatmıyordu. On üç maddelik bir söylevde, iki taraf arasında bir uzlaşmanın gerçekleşmesi için öne sürdüğü koşulları açıklamaktaydı. 1 Ekim 1938 günü, Meclis'te verdiği bir söylevde, aracılık ilkesini kabul etmekteydi. Birkaç gün sonra, kamuoyuna başvurmanın da bir çözüm yolu olabileceğini belirtti. Ama "bütün İspanyolların kabul edebileceği

---

21. *Caudillo* günü (1 Ekim 1938) dolayısıyla Franco'nun Burgos'da verdiği söylevden.
22. Wilhelmstrasse gizli arşivleri.

bir uzlaşma" bulunabilir miydi? Aracı ya da uzlaşma sözcüğü bile milliyetçi İspanya'nın birçok yöneticisinde büyük bir tepki uyandırmaktaydı. Franco bu konuda söz aldıkça kesin konuşmuştu: Karşı tarafın teslim olmasından başka bir şey elde etmek söz konusu değildi. San Sebastian'ın *Diario Vasco* gazetesi de, şu renkli, ama Franco düşüncesini iyi açıklayan cümleyi kullanmaktaydı: "Şeytanın 'ateşkesini değil, Fethin barışını istiyoruz."[23]

23. 13 Ekim 1938 tarihli *Le Temps* gazetesi.

Dokuzuncu Bölüm

Ebro Savaşı ve Katalonya Seferi

SALDIRI, SİYASAL GEREKLİLİK

Cumhuriyet'in kaderiyle baş başa bırakılması ikinci Blum hükümetinin düşmesiyle aynı zamana rastlamıştı; o tarihte milliyetçilerin Aragon'da kazandıkları zafer, Katalonya'nın Cumhuriyet'ten kopması cumhuriyetçi cepheyi patlatacak bir yıkılmanın her an olabileceği izlenimini bırakmaktaydı. Kuşkusuz, Valencia yönündeki saldırı Viver hattı üzerinde yavaşlamıştı; ama büyük bir askerî çabanın ardından, her zaman, bir toplanma ve duruma uyma süresini hesaba katmak gerekirdi. Üstelik yorgun, geri çekilme zorunda kalmanın ve bundan böyle son savunma çizgisi üzerinde savaştığını bilmenin moral çöküntüsü içindeki cumhuriyetçi birlikleri soluk soluğa bırakan Viver'e karşı girişilen saldırılar 23 Temmuza dek kesilmemişti. Katalonya'yla bağlantının kopması Merkez-Güney kesimine Fransız sınırı üzerinden gelen her türlü yardımı engelliyordu: Bu koşullarda savaşı kabul etmek felakete yol açabilirdi.

O sırada, Valencia'yı kurtarmak, son bir çabayla cumhuriyet kuvvetlerini tekrar bir araya getirmek için, hükümetin kurmay heyeti inisiyatifi yeniden ele almaya çalıştı. Başlaması sadece İspanyolları değil, cumhuriyetçilerin büyük çapta bir eylemini beklemeyen büyük devletleri de şaşırtan Ebro saldırısı oldu bu.

Rojo, "askerî alanda olduğu kadar uluslararası alanda da dev bir çaba gerçekleştirmenin gerekli olduğunu" saptamıştı. 1938 yılının başından beri, Batılı devletlerle Almanya arasındaki gerilim yeniden artmıştı. Hitlerciliğin ilk belirgin "ilhak" olayı –*Anschluss*, Avusturya'yı topraklarına katması– başka istekleri de haber veriyordu. Avrupa savaşı Orta Avrupa'da hazırlanmaktaydı. Aynı anda da, Negrin hükümeti, bir kere daha savaşı uluslararası alana dökme olanağı bulunduğunu seziyordu. Ancak uğranılan başarısızlıkların cumhuriyetçilerin savaşma iradesini sarsmadığını, askerlerin ve halkın moralinin hâlâ sağlam olduğunu, kısacası 1936 yılında İspanya halkını ayağa kaldıran hareketin zamana ve savaş sınavına dayanmayı bildiğini Avrupa'ya ve dünyaya kanıtlamak

gerekliydi. Belki Negrin, savaşın sonunun uzak olduğunu ve tarafların bir uzlaşmayı kabul etmek zorunda bulunduklarını kanıtlamayı da düşünmekteydi. Dolayısıyla, Ebro karşı saldırısı askerî olduğu kadar da siyasal bir harekâttı.

Ama güç bir noktadan nehrin geçilmesini zorunlu kılarak ek bir tehlike oluşturan Ebro kesiminin seçilmesi nedendi? Valencia'yı kurtarmak için gerçekte iki yol vardı: Ya Sagonte'nin kuzeyinden, önceki aylar boyunca yitirilen toprakların bir bölümünü geri almayı ve Levante'nin başkentini rahatlatmayı sağlayacak doğrudan bir karşı saldırıya geçmek (ama bu harekât, savaşa girecek birliklerin yorgunluğu, yedeklerden yoksun bulunma, Madrid, Estremadura ve Endülüs cephelerindeki kuvvetlerin daha önce önemli ölçüde budanmış olması nedeniyle daha baştan tehlikeli görünüyordu); ya da başka bir önemli kesimde geniş çaplı bir eyleme girmek ve Valencia'ya karşı başlatılacak milliyetçi saldırıyı engellemek. Franco kuvvetlerini Levante'den Katalonya'ya dönmek zorunda bırakmak: Cumhuriyetçi kurmay heyetinin düşündüğü ilk hedef buydu.

Saldırıya katılacak güçler Kuzey kesiminde toplanmıştı; henüz sağlamdılar, önce nehri geçmek için gerekli olan baskın hareketine çok iyi hazırlanmışlardı. Ancak bazı sorunların çözümü doğal olarak güçtü; özellikle de ikinci hedefe, Akdeniz kıyılarının bir bölümünü yeniden ele geçirmeyi sağlayacak olan milliyetçi cephenin yarılmasına ulaşmak için gerekli ağır silahların ve araç-gerecin Ebro nehrinden geçirilmesi gerekliliği. Sadece kesin bir başarı cumhuriyetçi ordunun hâlâ zafere ulaşabileceğine inandırabilirdi. Ama harekât daha başlangıçta başarısızlığa uğrarsa, bu başarısızlık felakete dönüşebilirdi. Kurmay heyeti bir kumar oynamıştı kuşkusuz, ama hesaplı bir kumardı bu. Gerçekten de artık pasif kalma olanağı yoktu: Güç dengesi ortada olduğundan, mutlak bir zafer düşünülemezdi, ama yerel bir başarı gerekliydi ve böyle bir olanak vardı.

EBRO'NUN GEÇİLİŞİ

Saldırının başlayacağı nokta daha Haziran ayında saptanmıştı. General Rojo bu konuda, kurmay heyetinin önceleri geniş olan hedeflerinin giderek şu amaçla sınırlandığını anlatıyor: Dirseğin iki yanından Ebro'nun geçişini zorlamak, güneydeki tepeleri ele geçirmek ve derinlemesine ilerlemek.

Bu ana, ama menzili sınırlı eyleme iki tamamlayıcı harekât eklenecekti: Franco birliklerinin bağlantısını koparmaya ve takviye gelmesini engellemeye yönelik olan biri Fayon-Mequinenza mihveri üzerinden batıya doğru, oyalama amacı güden öbürü de kıyıya doğru.

Bütününde, cumhuriyetçilerin hedefleri oldukça alçak gönüllüydü, harekâta katılan güçler önemli olduğu halde: Doğu ordusundan alınan birtakım tümenlerle güçlendirilmiş olan Ebro ordusu.[1] Ama askerlerin ve silahların toplanması, ilk geçişleri sağlayacak kayıkların hazır edilmesi, nehir üzerinden atılacak köprülerin getirilmesi saldırının başlangıcının geciktirilmesini zorunlu kılmıştı. Bütün bu işler elli gün kadar sürecekti. Her şeye rağmen de, sağlanan baskın etkisi aşağı yukarı mutlak olacaktı.

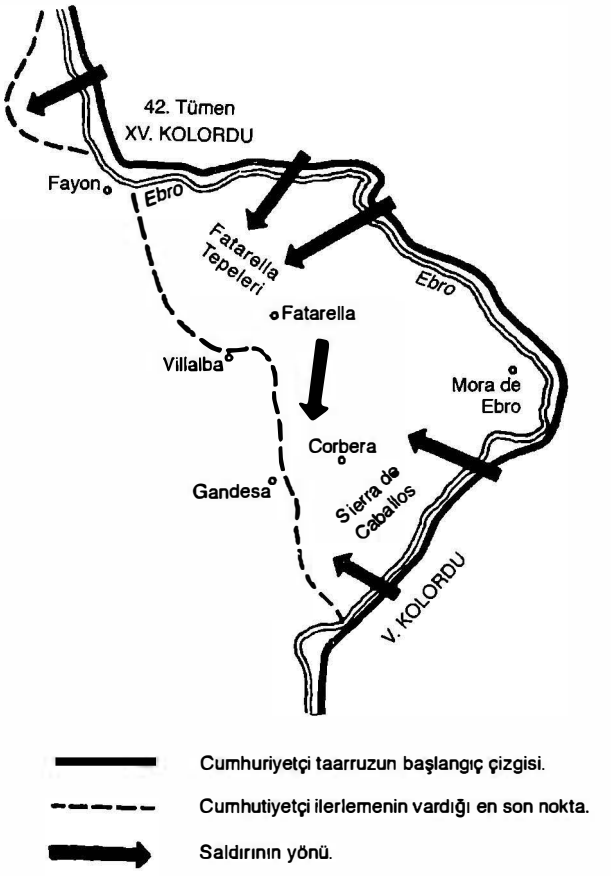
24 Temmuzu 25 Temmuza bağlayan gece, kayıklar dikkati çekmeden yerlerine yerleştirildiler. Bir "komando" harekâtıyla görevli küçük gruplar halinde saldırıya geçmek cumhuriyetçi savaşçıların olanaklarına uygundu ve kendilerinden daha iyi yararlanılmasını sağlıyordu. Teknik servisler, cumhuriyetçi orduda hep olduğu gibi, yetersiz kaldığı halde, başarı neredeyse mutlaktı; nehirden sadece birkaç kilometre öteye yerleşen kurmay heyetiyle 5. Kolordu arasındaki bağlantı daha saldırının ilk saatlarında kopmuştu bu yüzden.

O gece gelen saldırı haberleri iyiydi: Köprübaşları kurulabilmişti; geçitler ve köprüler yerleştirilebiliyordu ve nehrin geçilmesi, tan yerinin ağarmasıyla iki noktadan başladı. Bir yandan Villalba'ya, öbür yandan da Gandesa ve Corbera'ya yüklenerek, cumhuriyetçi saldırının iki kolu, dirseğin dibini kaplayan ve merkezi Mora del Ebro olan bir bölge üzerinde kapanmaya yöneliyordu. 26 Temmuz günü Corbera ele geçirildi, Vilalba ve Gandesa yakınlarına gelindi. Mora del Ebro yöresi birkaç günde temizlendi. Ebro dirseğindeki köprübaşının derinliği o sırada yirmi kilometre ve genişliği de otuz kilometre kadardı. Kuzeyde 42. tümenin nehri geçmesi, Fayon ve Mequinenza arasında, Franco birliklerine takviye gelmesini güçleştiren ikinci bir köprübaşı kurulmasını sağlamıştı. Milliyetçi uçakların derhal ve şiddetli tepkisine rağmen, 50.000 kişi Ebro'ya geçmişti.

Ama bir kez daha, sağlanan üstünlük sınırlıydı, çünkü hiçbir an bu başarıdan yararlanmak söz konusu olamazdı: Birliklerin toplanması yetersiz kalıyordu, yedek sıkıntısı çekilmekteydi; beş gün süren zorlu savaşlardan sonra askerler yorgun düştüler. Devamlı çabalara rağmen, ne Villalba ne de Gandesa ele geçirilebildi. Köylere çekilen milliyetçiler iyi dayanmışlardı. Yoğun bir ateşle karşılaşır karşılaşmaz da, cumhuriyetçiler saldırılarını durdurmak zorunda kalmışlardı. Savaşın ilk saatlerinde ağır silahların, özellikle tankların yokluğu duyulmuştu. 24 tonluk tanklar nehri geçebildiğinde, milliyetçi yardım yetişmişti bile.

---

1. Başlıca saldırıyı yürütmekle görevli olan Ebro ordusu, Lister'in kolordusundan (5. kolordu), Tagueña'nın kolordusundan (15. kolordu), bir de Vega'nın kolordusundan (12. kolordu) kuruluydu. Doğu ordusundan alınan takviyeler 27., 60. ve 43. tümenlerdi.

Ebro üzerine Cumhuriyetçi saldırı (Temmuz-Ağustos 1938)

25 Temmuzdan başlayarak, milliyetçilerin hava üstünlüğü açıkça ortaya çıktı. Bombardımanlar ve makineli tüfek ateşleri[2] Ebro'yu geçen konvoylarda önemli zararlara yol açıyordu. Nehrin gece geçilmesi etkili bir biçimde engellendiğinden, takviyeler gelmeye devam ediyordu kuşkusuz; ama ilk köprüler, hem bombardıman uçaklarının saldırısı ve hem de Ebro'nun Pireneler üzerinden gelen kollarının sularını kesen bentlerin açılması sonucu havaya uçurulmuş ya da yıkılmıştı. Köprübaşındaki cumhuriyetçi birliklerin durumu devamlı tehdit altındaydı.

2. Rojo, bir tek 31 Temmuz günü, 200 bombardıman uçağıyla 96 avcı uçağının görüldüğünü belirtiyor.

YIPRATMA SAVAŞI

1 Ağustosta gerçek savaş başladı; milliyetçiler düşmanlarını nehrin ötesine atmakta diretiyorlardı; cumhuriyetçiler de tutunmak için inatla karşı koyuyorlardı. Başlayan çarpışmalar böylece 15 Ekime dek sürecekti; hükümet kuvvetleri, Teruel'de de yaptıkları gibi, en güç koşullarda direnebilme yeteneğine sahip olduklarını kanıtlayacaklardı.

Ama Ebro ordusu bir yıpratma savaşı, bir araç-gereç savaşı vermek zorundaydı: Gösterdiği yüreklilik ne denli büyük olursa olsun, böyle bir çarpışmadan zafer kazanarak çıkamazdı. "Bolluğun yoksullukla savaşıydı bu" diyor Rojo. Savaşların uzamasının bir tek anlamı vardı: Avrupa'da Çekoslovakya krizinin patlak verdiği bir sırada, yabancı ülkelere, İspanya'da hâlâ bir güç dengesi bulunduğu fikrini vermek.

Tam o sıra Münih'te Avrupalılar birbirleriyle barıştılar ve bir yabancı müdahalesine bağlanan umutlar suya düştü. O andan sonra, Ebro üzerindeki savaş cumhuriyetçiler için sadece gereksiz olmakla kalmamış, tehlikeli bir durum da almıştı: "Katalonya'nın yitirilmesi" diyor Ulibarri, "Ebro'da başladı." Kuşkusuz Ağustosun ilk günlerinde sol kıyıya çekilmek daha büyük bir yenilgiyi ve cumhuriyetçilerin sonradan uğrayacakları büyük araç-gereç kaybını önleyebilirdi. Ama Merkez ordularına sağlanacak soluk alma süresi çok kısa olurdu ve özellikle, köprübaşının bırakılması, gümbürtülü zafer bildirilerinin ardından ordu ve cephe gerisinin morali yönünden korkunç bir tepki yaratabilirdi.

Bu nedenle, milliyetçilerin çok sayıda asker yığmasına rağmen, Barselona kurmay heyeti inat etti ve direndi. Belki cumhuriyetçi başkomutanlık geniş çaplı manevralar yerine bir savunma savaşını daha bir istekli kabul ediyordu. Köprübaşını tutan birlikler bazı üstünlükler sağlamışlardı; bölgedeki başlıca gözlem noktalarının elde tutulması durumlarını güçlendiriyordu. İlk günler elde edilen başarılar, düşmanda gördükleri kargaşalık ve sarsılma, yüreklilikleri ve inatçılıklarını arttırmıştı.

Saldırının başlangıcında karşılarında sınırlı güçler bulunuyordu. Böylece, Amposta kesiminin dışında, bütün saldırı bölgesi bir tek 50. tümen tarafından korunmaktaydı. Milliyetçi kurmay heyeti, özellikle nehrin sağladığı doğal savunmaya ve cumhuriyetçilerin harekâtının alışılmış yavaşlığına güveniyordu. Bu iki noktada da yanıldı. Saldırının ilk anlarında, Franco ordusunun bazı subayları iyimserlik göstermişlerdi, ama 25 Temmuz sabahıyla birlikte bildirilerin havası değişti; haberler açıkça kötüleşmişti. Kısa sürede savaşa sürülen büyük olanaklara rağmen –eldeki bütün toplar ve bütün uçaklar– "savaşın doğal koşulları"nı yeniden sağlamak ve cepheyi dengelemek için sekiz gün gerekmişti.

Durumu düzeltmek için, Fas kolordusunun emrine sırasıyla yedi tümen[3] verilmişti. General Franco, Levante'den, hatta merkez cephenin başka kesimlerinden asker çekip Ebro'ya yöneltmek zorunda kalmıştı. Teruel'de olduğu gibi, düşmanlarının seçtiği alanda savaşmayı kabul etmişti. Ama silah üstünlüğünün her geçen gün daha açık seçik belirmesine güvendiği için bu meydan okumayı kabul etmişti. Böylesine dar bir cephede, düşmanı, topların ve uçakların ateşi altında ezerek zafer kazanabilirdi ancak. Franco şimdi kendisi için böyle bir olanak bulunduğuna inanıyordu.

Cumhuriyetçiler de sımsıkı yapışmışlar, takviye yollamışlardı. Ve haftalar boyu, iki taraf, yeni olanaklar, yeni birlikler getirmekte diretecek, uğranılan ağır kayıplar iki savaşçıdan birini geri çekilmeye zorlayana dek bu böyle sürecekti. Ebro savaşı Teruel savaşından da kanlı olmuştu. Bir yıkım savaşına da dönüşmüştü; ama bu kez alınacak sonuç kesindi.

Başlangıçta, milliyetçi karşı saldırı olumlu yönde gelişiyordu. Fayon'daki köprübaşı ele geçirilmişti. Birliklerin ve özellikle topçunun toplanması, "olağanüstü ateş yoğunluğu" çabuk bir zafere olanak tanıyordu. Cumhuriyetçilerin 42. tümeni neredeyse yok edilmişti.

Ama bu yerel bir başarıydı sadece. Kesin savaş Gandesa köprübaşı çevresinde verilecekti. Oysa milliyetçiler orada ilk yenilgiye uğradılar: 10 Ağustos günü Sierra de Pondols'a karşı başlatılan saldırı, Aznar'ın deyimiyle "savaş boyunca görülmeyen" inatçı bir direnmeyle karşılaştı; sağlanan kazançlar yok denecek kadar önemsizdi. Ağustos ve Eylülde, tek tük durgunluk anlarıyla kesilen –bu anlar, her keresinde, ağır kayıplara uğrayan birliklerin yeniden düzenlenmesini sağlıyordu– saldırılar birbirini izledi. Ekim ayına dek dört saldırı yapılacaktı. Bunlar, tam anlamıyla büyük askerî eylemler değil, tarafların birbirlerinden alıp durdukları birkaç nokta çevresinde geçen çarpışmalardı. Güçlüğü büyük ölçüde iklim koşullarından gelen Teruel savaşından da öte, Ebro savaşı, uzunluğu, amansızlığı, inatçılığıyla 1914-18 savaşının çarpışmalarını akla getiriyordu. İspanya'nın Verdun'üydü.

Ama taraflar, neredeyse hiç kesilmeyen böyle bir yıkım temposuna sonsuza dek dayanamazlardı. İnsan ve araç-gereç yönünden uğranılan büyük kayıplar, sonunda cumhuriyetçilerin manevra yeteneğini tüketmeleri sonucuna vardı. Tersine, milliyetçi saflarda takviyeler hazır edilebilmişti; yeni bir Maestrazgo kolordusu kurulabilmiş, bu beş tümenden oluşan kolordu general Garcia Valino'nun komutasına verilmişti.

---

3. 13. tümen (Barron), 84. tümen (Galera), 8. tümen (Delgado Serrano), 152. tümen (Rada), 4. Navarra tümeni (Alonso Vega), 102. tümen (Castejon) ve 74. tümen (Arias). En önemli köprübaşı çevresinde, Delgado Serrano komutasındaki 82. ve 102. tümenler, Barron komutasındaki 13. ve 74. tümenler, 4. ve 84. tümenler toplanmıştı. 105. tümen Ebro nehrinin ağzına dek cepheyi koruyordu.

24 Ekim günü, milliyetçilere verilen 44 sayılı talimat "Ebro üzerinde oluşan cep"in ele geçirilmesini emrediyordu. Gerçekten de, saldırı 1 Kasımda başladı, Sierra de Caballs'daki cumhuriyetçi mevzilerin tırmanılarak ele geçirilmesi bir baskın sonucunda oldu. 1 Kasımdan 8 Kasıma dek, köprübaşının tüm güneydoğu bölümü Mora del Ebro'ya dek ele geçirildi. Saldırının ikinci yarısı 15 Kasımda sonuçlandı. Cumhuriyetçiler çarpışmaların başından bu yana ele geçirdikleri her yeri yitirmişlerdi. Kuşkusuz, cumhuriyetçi ordu, silah ve araç-gereç yönünden yetersiz kalmasına rağmen savaşabileceğini ve dayanabileceğini göstermişti, ama uğranılan kayıplar –belki 100.000 ölü, yaralı ya da tutsak[4]– can damarını kesmiş ve tartışılmaz bir biçimde yenilgisini hazırlamıştı.

Cephe 15 Kasımdan sonra dengelendi kuşkusuz. Öte yandan, Estremadura'dan Cabeza del Buey ve Almaden yönünde başlatılan, Ağustos boyunca hızla gelişen milliyetçi saldırı, Levante birliklerinin desteği sayesinde durdurulmuştu. Ebro savaşı, milliyetçi güçlerin en seçkinlerini çekerek merkez kesime önemli bir soluk alma fırsatı vermişti; Miaja da birliklerini yeniden düzene koymak için bundan yararlanmıştı.

Ama Franco'nun Aragon bölgesinde zaferi kazanmasından beri İspanya Cumhuriyeti ikiye bölünmüştü. Katalonya birlikleri soluk alma fırsatı bulamamışlardı; vermek zorunda kaldıkları savaşlar onları bitirmişti. Geniş çaplı bir milliyetçi saldırıya karşı tek ve sağlam bir cephe kurmaları için uzun bir durgunluk olması, silah yönünden de takviye gelmesi zorunluydu. Bu da gerçekleşmeyecekti. Savaşın yol açtığı bezginlik askerî başarısızlıklar üst üste geldikçe daha da belirgin oluyordu. Temmuz ayında Ebro üzerinde kazanılan başarılar bir ara cephe gerisinin moralini yükseltmişti. Ama o günden bu yana, alınan yerler tekrar Franco'ya kaptırılmıştı. Bir dış destek umudu Münih'le son bulmuştu. "Avrupa bize ihanet etti" diyen Prieto'nun tezi pek çok kişi tarafından kabul edilmekteydi.

Anarşist devrimin yuvası ve Mayıs günlerinin sahnesi olan Katalonya için Avrupa'nın "ihanet"i Negrin politikasının yenilgisi anlamına geliyordu. Devrim bir yana bırakılmıştı ve Avrupa şimdi Franco'ya güveniyordu.

İlk kez, Katalonya'da, cephe gerisi çözülecekti. Barselona'yı yeni bir Madrid yapmak artık olanaksızdı. Koşullar 1936 yılının koşulları değildi. İnanç da.

SALDIRIDAN ÖNCE KATALONYA

Hükümet halkın sevgisi yönünden yitirdiğini otorite yönünden kazanmış sayılabilir miydi? Bu bile tartışma konusuydu. Çeşitli eğilimleri arasındaki gözle görülür barışıklığa rağmen, Sosyalist Parti derinden

4. Franco yanlılarının verdiği rakamdır bu.

bölünmüştü. Komünistlerin öne çıkması öteki partilerin düşmanlığını bu çok tedirgin edici ortak üzerinde toplamıştı. Ordu hep politikanın etkisi altındaydı. Öte yandan, ithal edilen ürünlerin eksikliği, ambargo, para darlığı, yabancı ülkelerin kötü niyeti sonucu ticaretin giderek durması, yavaş yavaş Katalonya'da hayatı felce uğratıyordu. Savaş sanayisinin son kertesine dek geliştirilmesi gereken bir dönemde, üretim yavaşlıyordu: Yeterince hammadde yoktu. Tarım üretimi de gerileme halindeydi; pek çok köylü cephedeydi, ötekiler de ürünlerini vermiyorlardı. İaşe gitgide güçleşmekteydi. Kasım ayında, savaşla geçecek üçüncü bir kışın şimdiden haber verdiği güçlükler karşısında, hükümet, Savunma Bakanının başkanlığında, "en gerekli besin maddelerinin ve giyim eşyalarının üretimi ve satışıyla ilgili bütün çalışmaları" düzenlemesi gereken bir "İaşeyi Düzenleme Komitesi" kurdu. Aslında, önceliği savaşçılara, sonra da cephe gerisindeki silahlı kuvvetlere, son olarak da sivil halka –çocuklardan, hastalardan ve savaş sanayisinde çalışanlardan başlayarak– vererek iaşenin örgütlenmesi söz konusuydu. Ama bu kurum da kısa sürede aşılmaz güçlüklerle karşı karşıya kaldı.

Bütün Katalonya'da, özellikle de Barselona'da Franco yanlılarının çok sayıda ve çalışkan olduklarını da eklemek gerek. Katalonya'nın çöküşüyle, bu beşinci kol, özellikle Barselona savunmasının son saatlerinde kendini gösterecekti. Cephe gerisinin morali Katalonya başkentinin durup dinlenmeksizin bombalanmasıyla da yıpranmaktaydı. Her şey Cumhuriyet'in Katalonya'da yenilgiye uğramasına katkıda bulunuyordu.

Franco kolorduları,[5] Ebro'yu Segre adındaki koluyla birleştiği yere dek izleyen, sonra Segre ve Noguera'yı izleyerek Pirenelere doğru çıkan bir cephe boyunca yayılmışlardı. Bu cephe hattı üzerindeki Lerida, Balaguer ve Tremp kentleri de milliyetçilerin elindeydi.

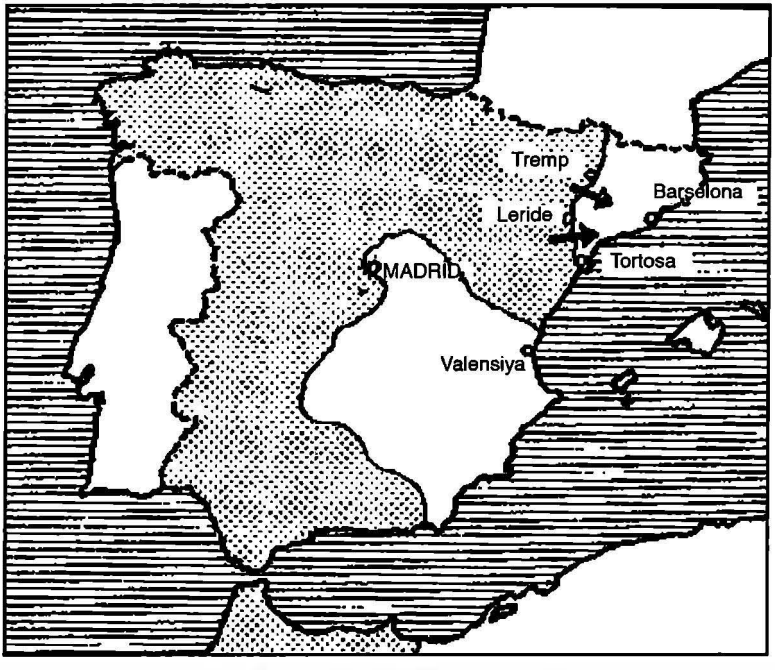
BARSELONA'NIN DÜŞÜŞÜ

23 Aralık günü, Katalonya'ya karşı girişilen saldırı başladı. Cumhuriyetçi kuvvetler her zamanki gibi iki ordudan oluşmaktaydı: Kuzeyde, Fransız sınırından başlayarak Doğu ordusu;[6] güneyde de Ebro ordusu. Ebro savaşından sonra asker ve silah yönünden içine düşülen sıkıntı öylesine büyüktü ki, şimdi cumhuriyetçiler herhangi bir saldırıyı yürütebilme yeteneğinden neredeyse yoksundular. Ulibarri'ye göre, 3.600 kişi olması gereken her tugayın 600 ile 1.000 arasında değişen eksiği vardı. Toplam olarak, cumhuriyetçi komutanlık 90.000 kişiyi savaşa sürebiliyordu, ama hiçbir yedeği yoktu.

---

5. Fas, Navarra, İtalyan, Aragon, Maestrazgo ve Urgel kolorduları.
6. Genel karargâhı Solsone'deydu. 10., 11. ve 18. kolordular bu orduya bağlıydı. Ebro ordusunda 13., 15. ve 24. kolordular vardı.

Saldırının bütün yükünü çekecek olanlar Doğu ordusunun 11. ve 12. kolordularıydı. Çifte bir milliyetçi saldırı Segre cephesinin yarılmasına yol açacaktı. Zayıf bir topçu hazırlığının ardından İtalyan tanklarının saldırısı bir bozgun başlangıcı getirdi; yedekte bekletilen 16. tümen, mevzilerini savunacak yerde geri çekildi. Böylece açılan gedik geniş çaplı bir karşı saldırıyı güçleştiriyordu. 25 Aralık günü yapılan girişim neredeyse mutlak bir başarısızlıkla sonuçlandı; tek sonucu, Navarralıların ve CTV'nin ilerlemesini bir ölçüde yavaşlatmak oldu. Sonunda, yeni bir saldırı hareketine girişebilmek için, Ebro ordusunu Doğu ordusundan gelen birliklerle takviye etmek gerekti. Bu da yeni bir başarısızlık oldu.

Katalonya seferi (Ocak-Şubat 1939)

Savaşlar neredeyse on gündür sürmekteydi. Cumhuriyetçi orduda, savaşan birliklerin yenileriyle yer değiştirmeleri neredeyse olanaksızdı. Yorgunluk ve güçsüzlük izlenimi silah yönünden içinde bulunulan yetersizliğe ekleniyordu. Avcı uçakları milliyetçilerin ileri hareketini engellemeye bile çalışmıyor ve çarpışmadan sonra ortaya çıkıyorlardı ancak; Barselona halkı onlara *Arco de Iris* –ebemkuşağı– adını vermişlerdi. Birliklerin, özellikle, cepheye yeni sürülenlerin morali her geçen gün biraz daha kötülemekteydi.

Çözülme Ocağın ilk günlerinde oldu. İtalyanların saldırısı Borjas Blancas üzerinde bir yarma sonucu verirken, Aragon ve Maestrazgo milliyetçi kolorduları Tremp bölgesinde hızla ilerleyerek Lerida karşısında mevzilenen cumhuriyetçi kuvvetleri kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktılar. Lerida bölgesinin bütün elektrik santralleri –İspanya'nın en önemli elektrik santralleri– Franco kuvvetlerinin eline düştü. Barselona kurmay heyeti çekilme emri verdi. Savaş hattı kelimenin tam anlamıyla deşilmişti; milliyetçi saldırı genelleşiyordu; altı kolordu, tanklardan da yararlanarak yayılmaktaydı. 6 Ocaktan başlayarak, hiçbir saldırı söz konusu değildi artık. "Artık savunmadan başka bir şey söz konusu olamaz" diyor Rojo. Gerçekte, cumhuriyetçilerin ne kadar dayanacaklarını, kuşatılıp yalnız bırakılmaktan kendilerini ve Pirene sınırına giden yolları ne denli uzun koruyabileceklerini anlamak söz konusuydu. Milliyetçilerin, daha önce olduğu gibi, bir yarma hareketine girmelerine de gerek yoktu: Altı kolorduyu sıraya dizerek, sayıca yedi cumhuriyetçi kolordunun birleşik güçlerinden çok daha üstünlerdi şimdiden; her geçen gün daha ezici olan silah üstünlüğü de onlardaydı. Rojo'ya göre, cumhuriyetçilerin topçusu, milliyetçilerin topçusunun altıda birine inmişti. Askerlerin silahları da yetersiz kalıyordu: 60.000 tüfek bütün savaşçıları silahlandırmaya yetmezdi.

Kuşkusuz, bir çaba olanağı daha vardı; Barselona hükümeti savaşabilecek çağdaki bütün erkekleri silah altına alarak buna başvurdu. Ama bu seferberlik gerçekleştirilebilse bile, dağıtılacak silah bulunmadığından durumu hiç değiştirmezdi. Sonra yığın halinde bunca insanın askere alınması çoğunlukla saçma bir gidişata bürünüyordu: Hiç yararlanılamayacak olan birlikleri cepheye getirmek bahanesiyle, her gün bombalanan ve günde beş ya da altı kere düşman uçaklarına hedef olan Barselona'nın itfaiyecileri kullanılıyordu. 20 Ocaktan 26 Ocağa uzanan dönemde, kentin hayatı tam bir kargaşalığa dönüşmüştü.

Kentin el ele geçirilmesi için başlayan savaş önceden yitirilmişti aslında. Güneye doğru ilerlemiş bulunan Ebro ordusu, kuşatılmayı önlemek için Tarragone'yi savunan güney üçgenini bırakmak zorundaydı; bu kentin yitirilmesi cephenin yıkılmasının habercisiydi. Katalonya yollarını tıkayacak büyük bir göçmen yığınının kuzeye doğru yer değiştirmesine yol açarak yaratılmış bulunan dev kargaşalığı arttırıyordu. Bu göçmenler şimdiden Barselona'ya yığılıyor, sığınak ve koğuş olarak kullanılan metro istasyonlarında bile yatıyorlardı.

Kuşkusuz, komutanlar, komiserler, parti ve sendika temsilcileri, 24 Ocak günü, hâlâ uzun bir savunma sürdürmeyi düşünmekteydiler. Çok büyük bir propaganda çabasına girişilmişti. Her yana flamalar asılmış ve afişler yapıştırılmıştı: "Katalonya tehlikede! Herkes silah başına!" ya da "Bu çarpışmadan zaferle çıkarsak savaşı da kazanırız!" Bu savaşı

kazanmak için önce savaş verebilmek gerekiyordu. Kentin savunmasıyla görevlendirilen güçler çok yetersizdi. Albay Romero'nun komutasında, yetenekleri kuşkulu olan cephe gerisi tugaylarından ya da milliyetçi saldırının başında geri çekilen ve kendilerinden parlak bir morale sahip olmaları beklenmeyen birliklerden gelme birkaç bin kişi vardı ancak, üstelik, *asalto*'lar da 21 Ocak sabahı cepheyi bırakacaklardı.

Kent halkı da gerçek bir savunmaya hazırlıklı değildi. Franco yanlısı olanlar dışında, kent halkının büyük çoğunluğu açıkça yorgundu ve uzun süre beklediği bir zafere artık inanmıyordu. Hayatta kalmak Barselona'dakiler için sorunların ilkiydi. Her şey yok olmuştu: Ne kömür vardı, ne elektrik. Dükkânlar bomboştu; karaborsada bile yokluk genelleşmekteydi. Hükümetin yaptığı besin dağıtımı yetersiz ve düzensizdi. Pazarlar artık beslenemiyordu; şekerin yerini sakarin almıştı; zeytinyağı bulunmaz olmuştu. Eksikliği duyulmayan tek şey ekmekti (kentin düşmesinden önceki üç gün dışında), ama 300 gram ağırlığındaki bir kara somun açlığı dindirmiyordu. Devrimin ilk günlerinde *Ramblas* üzerindeki neşe ve renkliliğe ters düşen kentin kasvetli görünüşü, katedilen yolu ölçme olanağı veriyordu. Eğlence yerleri kapılarını kapatmaktaydı, özellikle gece kulüpleri ve dansingler, sonra, 14 Ocaktan başlayarak, tiyatrolar, sinemalar, hatta herkesin alışkanlıkla gelip oturduğu kahveler, son mağazalar da kepenkleri indirmişlerdi. "Barselona, düşmanının girişinden kırk sekiz saat önce ölü bir kente benzemekteydi" diyor Rojo.

Kenti koruyan son savunma hattı Tibidado sıradağlarıydı. Ancak bu hat da ciddî bir biçimde korunmuyordu. 23 Ocak günü Llobregat cephesi yarıldı. Üç gün içinde komutlara boyun eğmeme ve askerden kaçma olayları arttı. 26 Ocak sabahı aşağı yukarı mutlak bir bozgun söz konusuydu; bulundukları yerde ölene dek savaşan birkaç birliğin yiğitçe özverisi gereksizdi.[7] Liman mahalleleri uçaklar tarafından bombalanıyordu. Kente doğru yaklaşan Solchaga ve Yagüe komutasındaki birlikler Barselona dışındaki askerî bölgeleri ele geçirdiler. Öğleden sonra tanklar limanda göründü. Akşam her türlü direnme bitmişti. Kentin ele geçirilmesi bile Franco kuvvetlerinden topu topu bir kişinin ölümüne yol açmıştı.

Kentin son savunucuları da, her şeyden önce kuzeyden kuşatılmamak için geri çekilmişlerdi. 23 Ocaktan beri, Negrin ve hükümeti, elçilikler ve bakanlık görevlileri Barselona'da değillerdi. Yine de her şey boşaltılamamıştı; arşivlerin bir bölümü yok edildi. Milliyetçiler kente girdiklerinde, Barselona'yı halkından yoksun bulmadılar. Eski belediye sekreteri gibi pek çok kişi, zafer kazananları beklemeyi yeğlemişlerdi. Yeni Barselona Belediye Başkanı, Hispano-Suiza şirketinin yönetim

---

7. 125. makineli taburu, 151. karma tugay.

kurulu başkanı olan Miguel Mateu Pla, kısa sürede başlıca hizmetleri işletmeye açabilecekti. En güç olanı da iaşenin yeniden sağlanmasıydı.

Barselona'nın yitirilmesi cumhuriyetçiler yönünden büyük bir stratejik kayıp değildi; ama Katalonya başkentinin kayıtsız şartsız teslim olması bütün cumhuriyetçi kesimdeki halkın morali üzerinde kesin bir etki yapacaktı. Cumhuriyetin can çekişmesi o gün başlamıştı.

SINIRA KAÇIŞ

Cephenin çözülmesi, bütün felaketleri izleyen söylentiler, Fransız sınırındaki geçiş noktalarına doğru kargaşa içinde ilerleyen bir göçmen kalabalığını yollara dökmüştü. 6 Şubat tarihli *Le Temps* gazetesine göre, şimdiden 100.000 kişi Fransa'ya geçmişti. Rojo, gümrüklere yığılanların sayılarının da 100.000 kişi kadar olduğunu söylüyor. "Tam bir kaostu" diyor. Franco kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında kaçan ve birkaç sefil bavul kapıp yollara düşmüş olan sefalet içindeki sivil halka, savaş bölgesini bırakan binlerce asker karışmıştı; en akıl almaz söylentileri yayarak bozgunu daha da artırıyorlardı. Silahlı adamlar zorla arabalara el koyuyor, bunları sınırda bırakıyorlardı. Ne düzen kalmıştı ne polis, yaygın bir anarşi sürüyordu sadece. Yenilginin ve umutsuzluğun kaosuydu bu. Hem halk neden kaçmasındı? Ocak sonundan beri, Giral, Caballero, Araquistain gibi ünlü bir politikacının Fransa'ya geçmediği gün yoktu. Böyle şeyler duyuluyordu ve üstelik genel şaşkınlık içinde, dev boyutlara ulaştırılıyordu.

Kaçanların sayısı karşısında Fransız yetkilileri de iş göremez oldular. Başlangıçta, göçmenleri sınırdan içeri sokmuşlardı. Ama kısa sürede, bu on binlerce kaçağı denetlemek ve ülkenin çeşitli bölgelerine dağıtmak olanaksızlaşmıştı. 30 Ocak günü, Fransız yetkililer, şimdilik sağlam erkekleri ülkeye sokmamak ve sığınma hakkını sadece kadınlarla çocuklara tanımak kararını aldılar. Daha önce sınırı geçen ve ülkenin belirli bir noktasına gönderilmeyen erkekler, Doğu Pirenelerdeki Argeles'de bir toplama kampına götürülüyorlardı. Şimdilik, bu karar, Perthus ve Boulou sınır kapılarında bekleyen İspanyollar arasında yeni bir panik yarattı. Kaçakların bir bölümü henüz düşmemiş olan Katalonya'ya çekildiler. Diğerleri Fransa'ya gizlice girmenin yollarını aradılar ve denetimle görevli Senegal birliklerinin varlığına rağmen, birçoğu bunu başardı da; bu durum Fransız yetkililerinin işini daha da güçleştirmekten başka bir işe yaramadı. Dolayısıyla, 5 Şubattan başlayarak 9 Şubata dek, sınır yeniden resmen İspanyol askerlerine açıldı. Rojo, sınırın düzenli olarak geçileceğine söz vermişti.

Gerçekten, bazı unsurların dağınıklığı önlenemediyse de, bu genel anarşi havası içinde söz konusu birliklerin yiğitliklerini kanıtlayan bir

başarı olduğundan, son silahlı askerlerin sınırı geçtikten sonra düzgün biçimde çekildiklerini belirtmek uygun olur; Fransız gazetecileri onlarda daha yüksek bir moral görmüş ve hiç de bozguna uğramış birliklerin havasını bulmamıştı. Son ana dek Katalonya'da kalan uluslararası gönüllülerin son 700 kişisi de sınırı ancak 7 Şubat günü onlarla birlikte geçtiler.

Cumhuriyetçi kurmay heyetiyle yapılan anlaşmalar uyarınca, İspanyollar sınırı geçer geçmez artık asker değil, göçmen sayılıyorlardı. Silahtan arındırılıyor, üstleri şöyle bir arandıktan sonra, başlıcası Argeles olan toplama merkezlerine götürülüyorlardı. Argeles'in gelenlerin tümünü alamayacağı kısa sürede anlaşıldı; yakında, Saint-Cyprien'de ikinci bir toplama merkezi kurmak gerekti.

Savaş araç ve gereçlerine Fransız hükümetince el kondu. Bazı İspanyol yöneticileri bu araç ve gereci merkez kesime taşıyabileceklerini sandılarsa da gerçeği kabul etmek zorunda kaldılar: Merkez kesim, savaşı sürdürecekse bunu bir tek kendi güçleriyle yapacaktı.

En son günlerde Cumhuriyet yöneticileri de sınırı geçtiler. Başkan Azaña, 5 Şubat sabahı, son hükümet üyelerinden ve Negrin'den üç gün önce Fransa'ya vardı. Ama şimdiden, Devlet Başkanıyla Başbakan arasında, Katalonya'nın yitirilmesinden sonra benimsenecek tutum konusunda görüş ayrılıkları belirmişti.

Negrin ve kurmay heyeti biraz düzen ve disiplin sağlamaya çalışmışlardı, ülkenin kuzey ucunda, Gerone ve Figueras çevresinde, Fransız sınırına yaslanarak tutunmayı da düşünmüş olabilirlerdi. Ama her geçen gün eriyen birlikler tarafından düzenli bir cephenin tutulabileceğini düşünmek çok güçtü. Haber alma servisleri işlemez olmuştu; milliyetçi birliklerin ilerlemesi, dağlık kesimde durdurulabilse de, kıyı boyunca kesilmemişti hiç. Komutanlığın kendisi de görevinin üstesinden gelebilecek yetenekte görünmüyordu: Son günlerde komutanı da değiştirmek gerekmişti. Kalan birliklerin başına, Sarabia'nın yerine general Jurado getirildi. Disiplini ayakta tutmak için harcanan bütün çabalara rağmen, kurmay heyeti yerel düzeydeki paniklere engel olamıyordu. Orduya katılan jandarma birlikleri ve güvenlik kuvvetleri, bozgun işaretini vermişlerdi. Geri çekilen birliklerin düzene konması için Figueras'da alınan tedbirler, çok yetersiz kalan geçici tedbirlerdi. Hava saldırıları, milliyetçilerin cephe gerisine çıkarma yapacakları korkusu, her türlü savunma tertibini işlemez duruma getiriyordu. Negrin'in Figueras'da yaptığı Bakanlar Kurulu toplantılarının hiçbir anlamı yoktu: Uygulanamayan kararlar neye yarardı? Yok olan ya da işe yaramaz hale gelen, hükümetin kendisi değil, ama hükümet ve yürütme organlarıydı. Küçük Figueras ve Gerona kentleri onları barındıramazdı. Büroların yerleştirilebileceği yer bile yoktu; resmî araba kortejlerinin gelişi yolları felce

uğratmaktan başka bir işe yaramıyordu. Savaşın sonucu konusunda en ufak umutları kalmayan bir sürü Barselonalı memur, sınıra koşmak için hükümetin emrini beklememişlerdi ayrıca. Kısacası, bir hükümet varsa da, Devlet diye bir şey kalmamıştı.

8 Şubat günü genelkurmay Perthus'e taşındı, 9 Şubat günü de Rojo, Boulou'dan Fransız topraklarına geçti. Aynı gün, saat 13.50'de Franco birlikleri Perthus'de sınıra ulaştılar. Son düzenli cumhuriyetçi birlikler 9 ve 10 Şubat günleri Fransa'ya geçtiler. Katalonya'da ordu diye bir şey kalmamıştı.

MINORCA'NIN DÜŞÜŞÜ

Aynı anda, Minorca'nın teslim olması yeni bir öğeyi, İngiltere'nin arabuluculuğunu ortaya çıkardı.

Milliyetçi İspanya'nın denizlerdeki üstünlüğü açık bir durum aldıktan sonra ada yapayalnız kalmıştı. 8 Şubat günü, İngiliz kruvazörü *Devonshire* Port-Mahon'a Franco yanlılarının bir temsilcisini, albay San Luis'i getirdi. Minorca valisi Gonzales Ubieta'yla *Devonshire* komutanı Muirhead-Gould arasında bir ilk görüşme yapıldı. Ubieta, albay San Luis'le birlikte teslim olma koşullarını hazırlamayı kabul etti. *Devonshire* komutanının da katıldığı iki görüşme sırasında, subaylarla devlet memurlarının hayatına dokunulmaması ve Franco'nun egemenliğinden kurtulmak isteyenlerin tahliyesinin sağlanması konusunda taraflar anlaşmaya vardı. *Devonshire* 300 erkek, 100 kadın ve 50 çocuk götürecekti.

9 Şubat günü, Port-Mahon antlaşmalarından sonra, milliyetçilerin adayı bombalamaları üzerine her şey son anda suya düşer gibi oldu. Milliyetçilerin ihanetine uğranıldığı sanıldı. Palma'daki Franco birliklerinin üssü bombardımanı "hata" olarak niteledi. Bundan kuşku duyulabilirdi: Palma üssü, İspanyolların komutasında olmasına rağmen, İngiltere'nin koruyucu kanadı altında yapılacak her türlü antlaşmaya karşı olan İtalyanların denetimindeydi. Kuşkusuz İngiliz radyosu İngiltere hükümetinin bir antlaşmaya katıldığını yadsıyor ve *Devonshire* komutanının kendiliğinden hareket ettiğini açıklıyordu; öte yandan, Jordana da Almanya büyükelçisine Minorca konusunda hiçbir İngiliz-İspanyol antlaşması olmadığını söylüyordu. Ama bütün bunlar diplomatik sözlerdi. İngiltere, İspanya'nın iç işlerine karışma sayılabilecek bir müdahaleyle övünmemekteydi kuşkusuz; Franco yanlıları da, İtalyan ve Almanya hükümetlerini hoşnutsuzluğa sürüklemeyecek kadar bağlıydılar İtalya ve Almanya'yla ittifaka.

Ama Minorca antlaşması anlamlıydı: Katalonya'nın düşüşünden sonra, savaşın sona erdirilmesini öngörmek zorunluydu gerçekten.

Bozgunun orta yerinde, siyasal bir sorun olan bu önemli sorun ortaya çıkmaktaydı. 1 Şubat günü, Meclis (*Cortes*) ya da Meclis'ten artakalanlar Figueras'da toplanmışlardı. Negrin, Meclis önünde barışın yeniden sağlanması olanağını ciddî olarak dile getirmişti. Ama yenilgiye uğramış bir orduyla, çözülmekteki bir devletle, eşit durumdaki taraflar arasında bir pazarlık söz konusu olamazdı artık. Ilımlılığına rağmen, 1938 yılında Negrin'in programını oluşturan on üç madde şimdi aşılmıştı. Negrin, barış koşulu olarak topu topu üç madde öngörmekteydi: Bağımsızlığın ve ulusal bütünlüğün güvence altına alınması; İspanyol halkının kendi kaderi üzerinde söz sahibi olacağı güvencesi; savaştan sonra otoriter bir politikanın zulümlere son vereceği güvencesi.

Bir pazarlık durumunda, ikinci nokta üzerinde hoşnutluk verici bir sonuç alınmasının güç olacağı da açıktı. Negrin de bu koşulların ortaya atılmasıyla yetinecek gibi görünmüyordu. İlk kez İngilizlerin aracılığı cumhuriyet hükümeti tarafından resmen öngörülmekteydi. Del Vayo Agullana'da, İngiliz maslahatgüzarı Stevenson, Fransa büyükelçisi Jules Henry, Negrin ve kendisi arasında bir görüşme yapıldığını anlatıyor. Negrin, bu görüşmede, üç güvencenin kendisi için ne anlama geldiğini açıklamıştı. İlki "İspanyol topraklarının bütün yabancı unsurlardan temizlenmesi"yle ilgiliydi; ikincisi "İspanyol halkının, hiçbir yabancı baskı olmadan siyasal rejimini özgürce saptayacağı anlamına geliyordu. Del Vayo, Franco'nun bu iki öneriyi muhtemelen kabul etmeyeceğini ortaya koyuyor; Negrin, pazarlıklar sırasında bunlardan vazgeçilebileceğini kabul etmişti: Burgos hükümetinin ilke olarak onayı sağlansa bile, daha sonra buna uyulması umudu pek azdı. Kala kala, Del Vayo'nun şu kısa cümle yardımıyla belirttiği üçüncü koşul kalıyordu geriye: "Misilleme yapılmayacaktır." Bundan daha uzlaşıcı olmak güçtü.

Rojo, savaşı en onurlu ve kurtarılabilecek kadar çok kişiyi kurtararak bitirmekten söz ederken Del Vayo'nun sözlerini doğrular gibidir. Ama Rojo'nun metninde, şimdiden ordu ve Başbakan arasında doğmakta olan anlaşmazlığı belirten bir sözcük vardır; gerçekten de, general, bulunacak bir siyasal formülden söz etmektedir. Barış karşısında engel oluşturanları ortadan kaldırarak teslim olma koşullarını kabul edeceği düşünülebilirdi. Negrin, hükümetten hükümete bir pazarlık yapmak istiyordu ki, Franco bunu hiçbir zaman kabul etmeyecekti. Pazarlığın bir sonuca varmaması durumunda Negrin direnme emri vermekteydi. "Neyle direneceğiz? Niçin direneceğiz? " diye sormaktadır Rojo.

Gerçekten de, birçok asker için savaş bitmişti, 9 Şubat tarihli *Le Temps* gazetesi Azaña'nın muhafız alayı subaylarının yaptığı seçimi açıklıyor: Bunlar, milliyetçi İspanya'ya katılma kararı vermişlerdi. Yenilgiyi tespit eden komutanlarla hâlâ direnmeyi öngören hükümet arasında anlaşma olanaksızdı.

Onuncu Bölüm
Casado Cuntası ve Cumhuriyetin Tasfiyesi

Aylar önce yenilgiye uğrayan Malaga, Bilbao, Barselona gibi kentlerde olduğu gibi, Katalonya'nın düşüşü de çekişmeleri, nefretleri ya da kıskançlıkları körüklemekteydi. Direnme ve teslim olma yanlıları karşı karşıya gelmekteydiler. Kaçma olanakları kapanın elinde kalıyordu. Herkes birbirini, karşılıklı, gereksiz kıyımlara yol açmayı istemek ya da ihanet peşinde koşmakla suçlamaktaydı. Cumhuriyetçi subaylar karşı saftakilerin bir parça hoşgörü göstereceklerine inanmakta ve onurlu bir teslim oluşun sağlayacağı yararlar üzerinde düşünmekteydiler. Yabancı ajanlar, beşinci kol görevlileri ortalığı karıştırıyorlardı. Sonunda savaş, hâlâ direnmekten söz edenlerle hemen barış yapılmasını isteyenler arasında çıkacaktı.

İç savaşın hiçbir dönemi bu denli bol ve tartışılabilir kitap, anı, suçlama, kalem tartışması ve savunmaya yol açmadı. Tarihçinin çalışması, paradoksal bir biçimde, çok açık olarak kendisine yönelik malzemenin bolluğuyla güçleşmişti. Pek çok tanık özellikle hayatlarını ve siyasal geleceklerini kurtarmayı düşünür gibiydiler.

NEGRİN HÜKÜMETİ FRANSA'DA

Şimdiden, cumhuriyet yönetimindeki toprakların kaderi İspanya'da değil, Fransa'da, Katalonya bozgunundan sonra Negrin hükümetinin sığınabildiği Toulouse'daki İspanya konsolosluğunda tartışılıyordu. Başkan Azaña, çevresindekiler gibi, artık savaşın uzamasına olanak görmüyordu. Negrin, ödevinin kendisiyle birlikte İspanya'ya dönmek olduğuna Başkanı inandırmak için boşuna çaba harcayacaktı. Gerçekten de, hükümetin yokluğu önemli bir moral bozucu öğe oluşturmaktaydı. Bu sonu gelmez toplantılar da cumhuriyetçi kesimde her şeyin yitirilmiş olduğu inancını artırıyordu. Durum günden güne kötüye gitmekteydi; bitmek bilmeyen bombardımanlar kent halklarını büyük bir korku içine düşürüyordu; iaşe zorlukları çok acı bir durum almaktaydı. Pek çok kişi, umutsuzca Merkez-Güney kesiminin tuzağından kurtulma yollarını arıyordu. Tahliye sorunu hükümet çalışmalarının gündemindeydi; Negrin, Toulouse'daki

çalışmalarının bir bölümünü buna ayırıyordu. Meksika, 30.000 aileyi kabul etme önerisinde bulundu. Lord Halifax, tehlikede bulunan göçmenlere İngiliz hükümetinin yardım edeceğine söz verdi. Midatlantic şirketi, şilep filosunun 150.000 tonluk bir bölümü için kira anlaşması imzaladı. İki hükümet komisyonu devamlı olarak sorunun iki yönü üzerinde çalışmaktaydı: Ulaşım olanakları ve ülkeden ayrılacak kişiler.

Ancak, Negrin hükümetinin öncelik tanıdığı iş tahliye değildi. Toulouse'daki dramatik kabine toplantıları sırasında, Başbakan, Del Vayo ve komünistler görüşlerini kabul ettirdiler: Azaña gelse de gelmese de, hükümet, "sonuna kadar direniş"i yönetmek amacıyla İspanya'ya dönecekti. Bu karara yol açan neydi?

Kuşkusuz, Segundo Blanco'ya göre, "hükümet elinden geleni yapıyordu, ne eksik ne fazla." Gerçekten de Franco, cumhuriyet hükümetiyle pazarlık etmek istemiyordu. Negrin'in üç maddesi üzerinde görüşmeyi reddetmişti. Geriye direnmekten başka bir şey kalmıyordu. Yalnızca bu milliyetçilerin isteklerini daha ılımlı bir duruma getirir ve İngilizlerin istedikleri gibi, pazarlık masasına oturmalarını sağlayabilirdi. Direniş kayıtsız şartsız teslim olmaktan kurtulmanın tek yoluydu. Alvarez del Vayo'nun kanıtlamaya çalıştığı da buydu. Ona göre, Negrin ve arkadaşları yakın bir askerî zafere inanmıyorlardı kuşkusuz, ama Merkez-Güney kesimindeki silahlı kuvvetlerin direnişi birkaç ay uzatmak için yeterli olacağını düşünüyorlardı. Madrid düşse bile, cumhuriyetçi birlikler güneydoğunun dağlık kesiminde uzun süre dayanabilirlerdi. Oysa onların gözünde, Münih antlaşmasından beri, Avrupa'da bir savaş kaçınılmazdı. Savaş hâlâ birtakım müttefikler sağlayarak Cumhuriyet'i kurtarabilirdi.

Bu tezin doğruluğu kabul edilse bile,[1] işin güç yanını gerçekleştirmek kalıyordu geriye: İspanyolları direniş olanağına ve gerekliliğine inandırmak. Toulouse'da bulunan bakanlar, Giral dışında, geri dönmeyi kabul ettiler. Ama Azaña, Alvarez del Vayo'ya şu cevabı verdi ve Paris'te kaldı: "Kimse direniş yeteneğimize inanmıyor ve buna en az inananlar da kendi generallerimiz." 2 Mart günü Azaña istifa etti. Yasal olarak yerini alması gereken Meclis Başkanı Martinez Barrio da Negrin'e başkanlığın yasal güvencesini vermedi ve İspanya'ya dönmeyi kabul etmedi.

---

1. Negrin'in ve Alvarez del Vayo'nun görüşleri, daha sonra, 1939 Eylülünde 2. Dünya Savaşı'nın patlamasıyla doğrulanmış gibidir. Ancak Şubat ayında, bu görüş çok zayıf varsayımlara dayalıydı. Savaş çıksa bile Batılı ülkelerin Cumhuriyet'in yardımına gelebileceklerini, hatta Cumhuriyet'e gerçekten yardım etmek isteyeceklerini kanıtlayan hiçbir şey yoktu. Ayrıca, İspanyol yöneticileri Sovyetler Birliği'nin de "demokratik" safta yer alacağına bel bağlamaktaydılar. Alman-Rus antlaşması bu umutları yıkacaktı. Negrin ve Del Vayo'nun kurtuluşları için bel bağladıkları uluslararası durum ancak 1942 yılında gerçekleşti. Del Vayo'nun inandırıcı olabilmesi için, Cumhuriyet'in o tarihe dek dayanabileceğini ya da İspanyol komünistlerinin, bütün dünya komünistlerinden farklı olarak, 1939-42 yılları arasında Alman-Rus antlaşmasını hesaba katmayıp "demokratik" safta yer alacaklarını kabul etmek gerekir..

Negrin, Los Llanos havaalanına iner inmez komutanları topladı. Bu toplantı üstlendiği görevin ne denli güç olduğunu gösterdi ona. Görüşlerini açıklamasından sonra, Miaja dışındaki bütün komutanlar, direnişin artık olanaksız olduğunu söylediler; felaketi önlemek için pazarlığa oturmak gerekiyordu. Negrin, cephe gerisinin ve askerlerin moral bozukluğuyla birlikte politikası karşısına yeni bir engelin dikildiğini görüyordu: Haftalardır Merkez Cephe komutanı albay Casado'nun siyasal girişimlerinde dile geldiği biçimde, ordu komutanlarının bozgunculuğu.

Uzun süredir cumhuriyetçi bir subay ve eski Başkanlık muhafız alayı komutanı olan Casado, Largo Caballero'nun kurmay heyetini oluşturan muvazzaf askerlerden biriydi. Solcu bir kişi sayılıyor, bazı sosyalistlerle ve anarşistlerle ilişkisi bulunuyordu, ama "asker olarak görevinin" önemine inanmıştı, "düşman saflarında saygı gördüğünden" emindi.[2] Komünist Parti'ye çok karşıydı, Batı demokrasilerini Cumhuriyet'i tek başına bırakmaya itenin "komünist komutanların aşırılığı" olduğu inancındaydı. Asker olarak direnişi olanaksız görüyordu. Oysa Negrin, Del Vayo ve komünistler Cumhuriyet'e egemen oldukları sürece Franco pazarlık masasına oturmayacaktı. Onurlu bir barış yapmak için onları temizlemek gerekiyordu.[3] Pazarlık yanlılarının, komünist etkisi yok olur olmaz, İngiltere'nin desteğinden yararlanacaklarına kesinlikle inanmıştı. Azaña'nın ülkeye dönmesini sağlamak ve Komünist Parti dışında, cumhuriyetçilerden ve sosyalistlerden oluşan bir hükümet kurmak gerekir, diyordu Negrin'e.

Aslında, o tarihte, hükümeti devirmek amacıyla haftalar öncesinden siyasal temaslar kurmuştu. Anarşistlerin safından, komutası altında bir kolorduya komuta eden Cipriano Mera'yla[4] ve Komünist Parti'ye düşmanlığı hiç geçmeyen Garcia Pradas'la yakın dosttu. Kuşkusuz, CNT, Segundo Blanco'nun liberter hareket içinde sözcülüğünü yaptığı Negrin'i desteklemeye devam ediyordu. Ama FAI'nin karşıtlığı, 25 Şubat günü "yeni bir hükümetin ya da bir savunma cuntasının" kurulmasını talep eden bir CNT-FAI-Liberter Gençlik irtibat komitesi toplantısında ona üstün geldi. Sosyalistler arasında, Caballero'nun dostu Wenceslao Carillo da albayın tasarılarını biliyor ve onaylıyordu. Sosyalist Parti'yi

---

2. Casado, *The Last Days of Madrid*.
3. "Negrin, barış için harcadığı çabalarda başarısızlığa uğradığını ve dolayısıyla direnmekten başka yapacak bir şey kalmadığını söyleyerek konuşmasını bitirdi. Başarısızlığa uğradığından, kendisinin yapamadığını yapabilecek bir hükümet kurulabilmesi için istifa etmeye karar verdiğini bize söylemek aklına bile gelmedi (*The Last Days of Madrid*, s. 119)."
4. 16 Şubat günü, Madrid'de, Mera olayıyla ilgili bir irtibat komitesi toplantısı yapıldı. Arkadaşları Mera'yı, Casado'ya bağlanmak, "aceleci bir eyleme girişmek" ya da "yanlış bir adım atmak"la suçluyorlardı (Peirats, *a.g.e.*, Cilt III, s. 358).

ve UGT yönetimini Başbakanla birlikte Fransa'da kalmış olan Negrin'in dostlarından koparmak için Madridli dostlarını topladı; Başbakan ve dostlarının geri dönüşünden sonra da Gonzales Pena'ya yönelttiği saldırıları arttırdı. Başka bir sosyalist de Casado hareketini destekliyordu: Julian Besterio ne bir militandı ne de bir eylem adamı, ama cumhuriyetçi sosyalizmin temsilcisiydi. Sosyalist Parti'nin aşırı sağında yer alan bu üniversite öğretim üyesi, savaşın başından beri hiçbir önemli rol oynamamıştı. Başkan Azaña, kendisini, Londra'da bir İngiliz aracılığının temellerini araştırmakla görevlendireli beri uzlaşma yanlılarının adamı sayılıyordu. Londra ve Paris'in "iyi gözle" baktığı bir kişiydi.

Ayrıca Casado, kuşkusuz yabancı diplomatlarla, özellikle İngilizlerle ilişki kurmuştu. Dominguez,[5] komplonun gerçek kışkırtıcısı olduğunu söylediği, yardımcılarının seçiminde bile albaya öğüt verecek kadar ileri giden Cowan'la sık sık görüştüğünü belirtiyor. Öte yandan Hidalgo de Cisneros da, Alvarez del Vayo'ya, albayın kendisine üstü kapalı olarak İngilizlerin verdiği sözlerden dem vurduğunu belirtiyor.[6]

Negrin hükümeti durumdan ve yol açabileceği tehlikelerden haberliydi. Kararsız olduğu sezilen düşmanlarını ikna etmeye ya da onları ürkütmeye çalıştı. Negrin'in ardında, Komünist Parti'nin, askerî birliklerinin, polisinin büyük gücü vardı. Ama anarşistler Negrin'den ödünler koparmayı, onu kendileriyle birtakım sorumlulukları paylaşmaya ikna etmeyi istemekteydiler. Onlara göre, cumhuriyetçi kesimin "herhangi bir bölgesinde" bulunan hükümet aslında Negrin-Del Vayo-Uribe üçlüsüne indirgenmişti. SIM şefi Garces'in ülkeden çıkartılacak kişileri seçmesi gereken komisyonun başına getirilmesini Negrin'den gelen bir kışkırtma saymaktaydılar; tahliye işlemlerinin yönetiminin "Negrin-Del Vayo ikilisinin elinde" kalmaması için üstelemekte, yüksek memurların ülkeden çıkartılmasına öncelik verilmesiyle ilgili kuşkularını dile getirmekteydiler. 3 Mart günü tahliyenin örgütlenmesine katılma umudunu hâlâ beslemekte ve Cartagena deniz üssü komutanlığı gibi çok önemli bir göreve kendi dostlarından Gonzalez Entrialgo'nun getirilmesini istemekteydiler. Birkaç kere, yeni komutanlıkların komünistlere verilmesiyle onların güçlerinin artmasını kabul edemeyeceklerini Negrin'e tekrarlamışlardı. Oysa Negrin 2 Mart günü seçimini yapmıştı, Bakanlar Kurulu yüksek komutanlıktaki birtakım atamaları ve yer değiştirmeleri onayladı. Casado generalliğe yükseltiliyor, ama Merkez ordusunun başından alınıyor ve yerine kendisi gibi generalliğe yükseltilen komünist Modesto geçiriliyordu. Miaja,[7] ordu genel müfettişliği gibi onurlu bir görevle emekliliğe sevkedilmişti. Savaş yöntemlerini yenileme amacına

5. Dominguez, *Los vencedores de Negrin.*
6. Alvarez del Vayo, *La guerra empezo...* s. 307.
7. O da, pazarlığa oturma yanlısı olmuştu.

yönelik "seyyar şok birlikleri"nin kurulması, komünist subayların rütbece yükseltilmesini izledi: Lister, Galan, Marquez albay oldular. Limanların komutanlığı da komünistlere verildi, Vega Alicante'ye, Tagueña Murcia'ya, özellikle Francisco "Paco" Galan, herkesin göz diktiği ve donanmanın geri kalanına el koymasını sağlayan Cartagena'ya atandılar.

Kendisini, böylece gerçek bir hükümet darbesi yapmakla ve iktidarı komünistlere vermekle suçlayanlara, Negrin, hükümetin direnmeye karar verdiği, komutanlıklara direnme yanlılarını getirmesinin bir ödev olduğu karşılığını verdi. Komünistlerin ağır basmaları Negrin'in politikasına kayıtsız şartsız katılmalarının yansımasından başka bir şey değildi. Ama hükümetin düşmanlarının gözünde, alınan tedbirlerin bir tek anlamı vardı: Bundan böyle tahliye işlemlerini tek başına Komünist Parti denetleyecekti ve iktidar tek başına onun elindeydi.

YENİ BİR İÇ SAVAŞ MI?

Hükümetin yapmaya karar verdiği değişiklikler kötü karşılanmıştı. Yalnız askerî teknisyenler değil, ama parti ve sendika yöneticileriyle halkın büyük çoğunluğu da, bu davranışta, tutumuyla pek çok nefret ve kin uyandıran bir partinin yönetime el koyuşunu görmekteydiler. Hükümeti devirmeye çalışanlar için bulunmaz bir fırsattı bu. Bir komünist hükümet darbesine ve savaşın yol açtığı ölümlerle sefaletlerin gereksiz yere uzamasına karşı olduklarını belirttiler. Üç yıl süren iç savaştan sonra bu yenilgiye uğrayanlar hükümetine karşı artan kızgınlık Negrin'e yönelik bir öfke patlamasına yol açacaktı.

Devrimci isteklerinden vazgeçmek zorunda kalan solcu sosyalistler ve anarşistler, "düzen partisi"nden öç alma fırsatını sonunda yakalamışlardı. Yüksek memurlar ve subaylar "onurlu" bir barış fırsatına yapıştılar hemen. Franco'nun toplumsal hiyerarşi içinde yerlerini kabul edebileceği bir uzlaşma dilemekteydiler. Parti ve sendika yöneticileri de ülkeden ayrılma güvencesi istiyorlardı. Artık hiçbir şeye inanmayan büyük halk yığınları, artık gereksiz olan yeni acıların peşindekilere, yeni iktidarın ayrıcalıklı kişilerine karşı dönmüştü. Bir tek dilek vardı: Savaşı en kısa zamanda bitirmek. Komünistler tasfiye edildiği ölçüde Franco'nun daha bir bağışlayıcılık eğilimi duyacağı belli belirsiz umulmaktaydı. Sayıları günden güne artan Franco'nun ajanları, anlaşmazlıkları körüklemekteydiler.

İlk çatışmalar, büyük bir kargaşalık içinde Cartagena'da çıktı. Amiral Buiza, pazarlık masasına oturma kararı vermezse donanmanın ülkeden ayrılacağını Negrin'e bildirmişti daha önce. Zemini hazırlamakla görevlendirilen İçişleri Bakanı Paulino Gomez'in özel olarak gelişine rağmen, Galan'ın atanması bardağı taşırdı. Garnizonun bir bölümü

topçu komutanı albay Armentia komutasında ayaklandı ve yeni komutanın yerleşmesine karşı çıktı. Ayaklananlar arasına karışan Falanjistler radyoyu ele geçirdiler, yalan haberler yaydılar. Donanma, onların eline düşmemek için denize açıldı. Yine de ayaklanma başarısızlığa uğradı. Albay Armentia, uzun bir kararsızlık döneminden sonra teslim oldu, sonra kendini öldürdü. Komünist Frutos komutasındaki 10. tümen Cartagena üzerine yürüdü, birkaç saat içinde 11. tugayın başındaki komünist Rodriguez ayaklanmayı bastıracaktı. Ama donanma geri dönmedi, Fransız amiralliğinin isteği üzerine Bizerte limanına sığınmaya karar verdi ve orada mürettebat enterne edildi. Böylece tahliye olanaklarından biri de ortadan kalkmıştı. Hükümet büyük bir şaşkınlığa düşmüş gibiydi. Genel Komiser Hernandez, söylenenlere bakılırsa, kendi girişimiyle ayaklanmanın bastırılmasını yönetmişti.

Ancak Madrid'de durum birden gerginleşti. Casado kararını vermişti gerçekten: Madrid valisi Gomez Ossorio tarafından kararnamelerin içeriği konusunda uyarılınca, hemen, kendisinin de askerleri temsil edeceği bir Savunma Komitesi kurulması için partilerle bağlantı yaptı. Levante'deki Menendez, Matallana'yla birlikte, onun görüşlerini paylaşmaktaydı. Miaja da harekete katıldı ve kişisel ağırlığını koydu. Garcia Prades başkaldıranların bildirisini hazırladı. SIM'den Pedrero, Emniyet müdürü sosyalist Girauta işin içindeydi. Mera 4. kolordunun, sosyalist Francisco Castro da bir jandarma tugayının yardımını sağladılar. *Asalto* subayları aşağı yukarı toptan harekete katılmışlardı.

CASADO CUNTASI

Maliye Bakanlığının mahzenlerinde toplanan darbeciler, 5 Mart gecesini hükümet darbesini bekleyerek geçirdiler. Anarşist Bernabe Lopez komutasındaki 70. tugay, başkentin stratejik noktalarını işgal etti. Adamları hareketi tamamlayınca, radyo Cunta'yı açıkladı. Önce Basteiro konuştu ve Negrin hükümetinin çekilmesini istedi: "Cumhuriyet ordusu, tartışılmaz bir otoriteyle, çok ciddî ve öncelikle askerî bir sorunun çözümünü ele almaktadır." Negrin'in politikasını eleştirdi, "uluslararası olayların artan karmaşıklığının evrensel düzeyde bir felakete ulaşacağı yolundaki hastalıklı bir inançla" zaman kazanmaktan başka bir şey düşünmemekle suçladı onu. Bütün İspanyollardan "şimdilik ordudan başka bir şey olmayan yasal Cumhuriyet hükümetini" desteklemelerini istedi. Casado da, "siperlerin ötesindeki" İspanyollara seslendi. Bir seçenek önerdi onlara: "Ya İspanya için barış ya da ölesiye savaş." Mera, Cunta'nın "görevinin adalet ve kardeşlik temeline dayanan, onurlu bir barış" sağlamak olduğunu söyledi. Sonra Cunta üyeleri açıklandı: General Miaja başkan, Besteiro Dışişleri danışmanı, Casado Savunma

danışmanı, Carillo İçişleri danışmanı, Eduardo Val Ulaştırma danışmanıydı. 1937 Cuntası'ndan artakalan bir başka anarşist, Gonzalez Marin, UGT'den Antonio Perez, cumhuriyetçi San Andres'le José del Rio, "sendikacı" Sanchez Requena'nın sekreterliğine atandığı Cunta'yı tamamlıyorlardı. Komünist Parti dışında Halk Cephesi'nin bütün parti ve sendikaları Cunta içinde temsilci bulundurmaktaydılar.

Elda'da, mutlak bir yalnızlık içinde bulunan, komünist subayların komutasındaki 80 askerlik bir müfreze tarafından korunan Negrin hükümeti, 5 Mart günü, 6 Mart akşamına dek sürecek bir görüşmeye oturdu. Kâğıt üzerinde hâlâ büyük olanaklara sahipti: Merkez'deki dört kolordudan üçü, Barcelo, Bueno ve Ortega adlı komünistlerin komutasındaydı. Levante'de Menendez'in karşısına çıkarılacak üç kolordusu, Estramadura'da da üç tümeni vardı ve bütün bu birliklerde komünist subaylar bulunmaktaydı. Buna rağmen Negrin direnmeye kalkışmadı; kan dökülmesini önlemek için Casado'ya çağrıda bulundu ve "bütün görüş ayrılıklarını gidermek" için temsilciler atamasını önerdi. Casado, Elda'da bulunan general Matallana üç saat içinde salıverilmezse, bütün hükümet üyelerini kurşuna dizdirmek tehdidiyle ona karşılık verdi. Komünist subayların Madrid'de Cunta'ya karşı silaha sarıldıkları sırada, hükümet de İspanya'dan ayrıldı. Negrin ve Del Vayo uçakla Fransa'ya gittiler. Onlarla birlikte, La Pasionaria ve Uribe gibi siyasal, Lister, Modesto, Hidalgo de Cisneros, Nuñez Maza gibi askerî komünist yöneticiler de Fransa yolunu tuttular. Ama hükümetin kaçışı, önüne geçmek istediği kan dökülmesine engel olmadı.

Madrid'de, 2. kolordunun başındaki binbaşı Ascanio (hastalanan Bueno'nun yerini almıştı); kuzeyden, cumhuriyetçi kesimin geri kalan bölümüyle başkentin bağlantısını kesmeye çalıştı. Üçlü bir savaş başladı böylece: Franco yanlıları durumdan yararlandılar, komünistler ve Casado yanlıları, haklı olarak, hesaplaşmak için cepheyi yüzüstü bırakmakla suçladılar birbirlerini.

7 Mart günü, Barcelo, Casado'nun genel karargâhını ele geçirdi ve orada Mera'nın saldırısına uğradı. 10 Mart günü, Cunta'nın gözünde kuşkulu bir kişi olan albay Ortega Casado birliklerine teslim oldu. Onun aracılığı sonucu, Dieguez'in temsil ettiği Komünist Parti'yle Casado arasında görüşmeler başladı. Komünist Parti, bütün militanlarının ve basınının özgürlüğü için güvence ve bir komünistin Cunta'ya alınmasını istedi. Casado, ilke olarak misillemeye girişmemeyi kabul etti, ama genel karargâhının alınmasından sonra birçok subayın ve bu arada albay Gazolo'yla albay Otero'nun öldürülmesinden sorumlu tuttuğu yarbay Barcelo'yu[8] ve komünist komiser Conesa'yı kurşuna dizdirdi. 12 Mart

8. Muvazzaf subay Eduardo Barcelo Llacuri, 1936 yılında Savunma Bakanlığında görev

günü, Komünist Parti'nin bir bildirisi kardeş kavgalarına son verilmesi çağrısında bulundu: "Kurulan yönetime karşı her türlü direnişten vazgeçmekle kalmıyoruz, cephede, cephe gerisinde, görev başında ve savaş içinde bulunan komünistlerin, özverilerinin, yiğitliklerinin ve disiplinlerinin örneklerini vermeyi sürdüreceklerini de açıklıyoruz."

İç savaş içinde bir iç savaşla geçen bu hafta 2.000 kişinin ölümüne yol açtı. Yine de sadece Madrid çevresinde gerçek savaşlar oldu. Levante'de, Menendez'e bağlı birlikler, Madrid'le bağlantıyı kesmeye hazır bekleyen binbaşı Sendin'in tanklarıyla yer yer çatıştı. Ama Cunta'nın emrindeki 45. tümen, Komünist Parti binalarını ele geçirdi ve yöneticileri tutukladı. Casado yanlılarıyla komünistlerin anlaşmaları için cumhuriyetçi Julio Just aracılık ediyordu. Estremadura'da, Teral ve Martinez Carton adlı komünistler beklemeyi yeğlemişlerdi; tek ciddî olay, vali Antona'nın Komünist Parti binalarından birini topa tutturduğu ve Mangada'yı Cunta'ya katılmış olmasına rağmen tutuklattığı Ciudal Real'de oldu.

Kısacası, Komünist Parti'nin Casado Cunta'sından kurtulmak istediğini gösteren hiçbir belirti yoktu. Bir tek Ascanio komutasındaki birlikler Casado yanlısı birliklere saldırmıştı. Başka yerlerde, komünist subaylar komutasındaki birlikler kendilerini savunmakla yetinmişlerdi. Valencia'da Castro Delgado ve Jesus Hernandez'in girişimleri sonuçsuz kaldı. 6 Mart günü komünist kurmay hayetinin Valencia'dan ayrılması, Komünist Parti'nin boyun eğdiğini ve artık yenilginin kaçınılmaz olduğunu düşündüğünü gösteriyordu. 6 Marttan sonra İspanya'da kalan Togliatti, Checa ve Birleşik Sosyalist Gençlik hareketinden Claudin tutuklandı, sonra general Hernandez Sarabia'nın emri üzerine salıverildiler. Yöneticilerin İspanya'dan ayrılmalarını sağlamaktan başka görevleri bulunmadığı anlaşılıyordu. Elli militanlık bir grup, 25 Mart günü, Cartagena yakınındaki küçük bir havaalanından uçağa binip İspanya'dan ayrıldı.[9]

---

alan subaylardandı. Alcazar önündeki birliklere komuta etmiş, daha sonra 5. alay komutanlarından biri olmuştu. Onu namuslu bir kişi olarak gösterenler sadece komünistler değildir. Ancak Peirats, 14. tugaya komuta ederken, tümen komutanı tarafından iki erini öldürmekle suçlandığını hatırlatıyor. Bu yüzden suçlanıp Barselona'da cezaevine konan Barcelo, Cordon'un araya girmesi sonucu salıverilmişti.

9. Castro ve Hernandez, o dönemde yönetimin boyun eğen tutumuna ve özellikle La Pasionaria'nın kaçışına karşı mücadele etmiş gibidirler. Bu nokta üzerinde hiçbir tartışmaya girilmemiştir Moskova'da: Onlar José Diaz'ın desteğini sağlamışlardı, ama Stalin de La Pasionaria'yı desteklemekteydi. Her iki taraf da komünistlerin Casado darbesini beklediğini ve buna hazırlanmış olduklarını söylüyordu. Togliatti, ayaklanmanın yarım saat içinde bastırılacağını düşünmekteydi. Vanni'ye göre, Dieguez, komünistlerin Cunta'yı ezebileceklerini söylemekte ve kesin tasfiye emrinin 12 Mart günü, Togliatti'nin karısı Rita Montagnana tarafından getirildiğini belirtmektedir. Ne söylenirse söylensin, Sovyetler Birliği'nin, Almanya'yla başlatmış olduğu yakınlaşmayı tedirgin eden ve yitirilmiş olan bir savaşın sürdürülmesinde çıkarı bulunmadığı anlaşılıyordu. Gerçekte savaşın durdurulmasından yana olan Komünist Parti de, Madrid komünistlerinin kendiliğinden

ONURLU BİR BARIŞ İÇİN YAPILAN PAZARLIKLARIN BAŞARISIZLIĞA UĞRAMASI

Bu "iç savaş", iki tarafın ortak amacının gerçekleştirilmesini kesinlikle tehlikeye atmak gibi bir sonuç vermişti hiç değilse. Negrin'in dostları, Casado Cuntası'nın, Başkanın politikasını benimsemekten başka bir şey yapmadığını belirtmişlerdir. Ama şantajdan, savaşların sürdürülmesinden vazgeçtiği için bu politikayı gerçekleştirme olanakları kalmamıştı. Casado yanlıları da, pek zayıf olan direniş olanaklarına ölümcül bir darbe indirenin komünist ayaklanma olduğu karşılığını vereceklerdi. Ne olursa olsun, direniş olanağının kalmadığı bir gerçekti.

Yine de, iç çekişmeler çözümlendiğinde, Cunta pazarlık masasına oturabilecek duruma geldi. Pazarlığı şu temeller üzerinde sürdürmeyi öneriyordu.

1. Ulusal bütünlük ve egemenliğin açıklanması.

2. Gerekçeleri "samimî" ve "şerefli" olan bütün savaşçılara saygı duyulması.

3. Nizamî duruşmalar dışında kimseye misilleme yapılmayacağının ve siyasal suçların adî suçlardan ayrılacağının güvence altına alınması.

4. Hiçbir kriminal eylemde bulunmayan askerlerin, milislerin ve komiserlerin hayat ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi.

5. Muvazzaf subayların hayatlarına, özgürlüklerine ve kariyerlerine saygı gösterilmesi.

6. Memurlar için de aynı güvencenin verilmesi.

7. Özgürce İspanya'dan ayrılmak isteyen herkes için yirmi beş günlük bir "af" süresinin tanınması.

8. Şimdiye dek cumhuriyetçilerin elinde bulunan kesimde İtalyan ya da Faslı asker kalmaması.

Kuşkusuz, içinde bulunulan koşullara oranla akıl almaz isteklerdi bunlar. Belgenin en sağlam bölümü askerlerle memurlar için güvence isteğiydi. Böylelikle, savaşların ötesinde, aynı sınıftan olan düşmanlar arasında barışın sağlanması söz konusuydu. Ama genelde, Cunta ancak düş kırıklığından düş kırıklığına sürüklenebildi. Cunta pazarlık masasına oturulmasını istiyordu, Franco ise teslim olunmasını. Cunta bir antlaşma istiyordu, Franco ise hiçbir şeyin altına imza atmak istemiyordu. Ardından ilk hakaret geldi: Franco'nun temsilcisi Merkez ordusundan bir "cumhuriyetçi" subay, Casado'nun bir astı (bir an Casado onu kurşuna dizdirmeyi düşünmüştü) olan albay Cendaños'tu. Daha Casado kendisine vermeden biliyordu muhtıranın içeriğini... İkinci hakaret, Franco'nun Casado ve Matallana'yla pazarlık masasına oturmayı reddetmesi oldu.

---

tepkisini ustaca kullanmayı bilmişti. Ancak Togliatti'nin özgeçmişini yazan Ferrara'nın da utana sıkıla belirttiği gibi, parti yönetiminin, aynı zamanda yöneticilerinin "yitirilmemesi" için kaygılandığı da düşünülmeliydi.

Ancak teslim koşullarını görüşebilirdi ve görüşmek için de daha küçük rütbeli subaylar istiyordu. Casado boyun eğdi ve yıllardan beri Miaja'ya bağlı olan (ama Franco'nun daha sonra "ulusal dava'ya hizmetlerinden ötürü ödüllendirdiği) iki kurmay subayı, binbaşı Leopoldo Ortega'yı ve yarbay Antonio Garijo'yu seçti. 23 Mart günü, iki temsilci Burgos'a vardılar. Önerileri incelenmeyecekti bile. Franco, hava kuvvetlerinin 25 Martta, ordunun geri kalanının da 27 Martta teslim olmasını istiyordu. Temsilcileri olan Emniyet müdürü albay Ungria ile albay Vittoria, sözlü olarak birtakım şeyler vaat ettiler: Yasalar uygulanacaktı, "siyasal" misilleme yapılmayacaktı, bazı kişilerin yurtdışına gitmelerine olanak tanınacaktı.

Cuntanın tepkileri şiddetli oldu: Carillo yazılı metin olmadıkça cumhuriyetçilerin hiçbir şey kabul edemeyeceklerini söyledi. Besterio karşılık verdi: "Savaşı sürdürmek için gelmedim buraya." Carillo'nun cevabı şöyle oldu: "Ben de ihanet etmeye gelmedim."

25 Mart günü yeniden Burgos'a giden Ortega ve Garijos, Cunta'nın daha ileri gidemeyeceği konusunda karşılarındakileri ikna edeceklerini umuyorlardı. Ama Franco'nun bir emri pazarlıkları yarıda kesti: Hava kuvvetleri istediği gibi teslim olmamıştı. Cunta köşeye kısılmıştı: Bazı anarşistler direnmek istiyorlardı, askerler buna karşıydılar. Casado, Madrid'i üç günde tahliye edebileceğini sanıyordu. 26 Mart günü, Cunta, hava kuvvetlerinin 27 Martta teslim olacağını Franco'ya bildirdi ve bütün kuvvetlerin teslim olacakları tarihi saptamasını istedi. Franco'nun kısa cevabı hiçbir karşılık verilmesini istemiyordu; Milliyetçi kuvvetler saldırıya geçecekler, cumhuriyetçi birlikler de "beyaz bayrak" çekip ellerinden geldiği ölçüde milliyetçi görevlilerin "verecekleri talimata" uyarak "kendiliklerinden teslim olacaklar" ve tugaylar halinde bir araya gelen askerler daha önce silahlarını bırakmış bulunacaklardı... Bu şekilde teslim olmak için bir hükümete gerek yoktu. Ayrıca Cunta da bir hükümet değildi artık. Cumhuriyet dağılmıştı: Madrid'de, Mart başında salıverilen Falanjist Valdès'i tutuklayacak hiçbir görevli polis bulunamayacaktı. Gelecek saatlerde de, danışmanların, tahliyeyi elden geldiğince tam ve çabuk gerçekleştirmeye çalışmaktan başka yapacak işleri kalmayacaktı. 26 Martı 27 Marta bağlayan gece, Cunta şu açıklamayı yapıyordu: "Başlıca kaygımız yurtdışına gitmek zorundaki yurttaşlarımızın tahliyesini sağlamaktır." Valiler, tehlike içindeki bütün yurttaşlara çıkış izni vermeye çağrılmaktaydılar. Cunta, yabancı ülkelerden, özellikle Londra ve Paris'ten gemi istiyordu.

Ama bu son işlemin de başarılı bir sonuca ulaştırılmasına olanak tanımayacak kadar ilerlemişti çözülme. Negrin'in sağladığı gemiler, peşin bir ödeme yapılmadığı gerekçesiyle gelmediler ve Midatlantic şirketi de sözleşmesini Burgos hükümetine iade etti. Londra ve Paris

kılını bile kıpırdatmadı. Alicante'de 45.000 kişi yığılmışken, bir tek Fransız gemisi 40 yolcuyla denize açılacaktı.

Ne ordu kalmıştı ne otorite. 27 Marttan 30 Marta dek, son ana kalıp şimdi düşmandan kurtulmaya çalışanlar denize doğru koştular.

Cunta son toplantısını 27 Mart gecesi yaptı: Her şey bitmişti. Carillo ve öteki danışmanlar gece Valencia'nın yolunu tuttular. Sonraki günlerde Madrid'in tahliyesini yönetmek isteyen Casado da, sonunda uçakla onlardan önce Valencia'ya vardı. Binlerce genç milliyetçi simgeler takmış sokaklarda bağırarak Franco'nun adını söylüyordu. Cumhuriyetçi İspanya'da otorite adına ne kalmışsa yetkilerin barışçı yollardan aktarılmasını sağlamaya çalışmaktaydı: Valencia'da, danışmanlar, beşinci kolun bir temsilcisiyle görüşme yapıyorlardı. Casado, ortalığı yatıştırmak için bu anlaşmayı radyoda açıkladı. 29 Mart akşamı, general Miaja İspanya'dan ayrıldı. Casado ve çevresinde kalan danışmanları, uzun tartışmalardan sonra İngiliz savaş gemisi *Galatea*'ya bindiler. Milliyetçiler onlara engel olmaya çalışmamışlardı. Ama Madrid'de kalan Besteiro'yu ve Valencia'da kalan Sanchez Requena'yı tutukladılar. Sağda solda, birkaç yüz savaşçı kendilerini öldürttüler ya da öldürdüler. Yüz binlerce kişi cepheyi bırakmıştı, ama sonunda bunların büyük çoğunluğu ele geçti. Franco'nun egemenliği bütün İspanya'ya yayıldı. İç savaş sona ermişti.

Sonsöz

Martın ikinci yarısında Fransa'ya ya da Kuzey Afrika'ya geçmek üzere ülkenin merkezinden ayrılan göçmenlerin kesin sayısını vermek olanaksızdır. Casado'ya yönelttiği suçlamada, Alvarez del Vayo, 30.000 kişi ülkeden ayrılabilecekken ancak 2.000 kişinin ayrılabildiğini söylüyor: Ama gerekçesini güçlendirmek için, Negrin hükümetinin Casado Cuntası'ndan daha yüksek bir otoriteye sahip olduğunu öne sürüyor ki burası kuşkulu. Cumhuriyetçilerin gerek duydukları yardımın hem çabuk, hem de yoğun olması gerekirdi: İngiliz ve Fransız hükümetleri Madrid'in çağrılarına umulduğu gibi karşılık vermediler. Özellikle de, Bask ve Katalan göçmenleri topraklarına kabul eden Fransa, şimdi çok çekimser davranıyordu: Cumhuriyetçilerin çağrısına pek az Fransız gemisi koşacaktı. Birçok kişi, son anda, sağladıkları derme çatma araçlarla kaçabilecekti.

SÜRGÜN

Bütün bu göçmenler için korkunç bir sürgün başlıyordu şimdi. Kuzey Afrika'da ve Fransa'da, yabancı bir ülkenin kabulünü ya da Fransa'da kalma iznini beklemek üzere kamplara kondular ve buralarda çok güç koşullara katlanmak zorunda kaldılar. Yine de Fransız yetkililer, isteksizce ve incelikten yoksun bir biçimde, yenilgiye uğramış cumhuriyetçilerin istedikleri sığınma hakkını verdiler. Hiçbir siyasal ayrım yapmadılar. Ama 2. Dünya Savaşı, bu göçmenlerin büyük bölümünü yeniden kamplara gönderecekti. Pétain hükümeti de onları Almanya'ya vermeyi kabul edecekti: Binlerce İspanyol,[1] böylece, sürülmeyi ve "ölüm kamplarını" tanıyacaklardı. Sayıları epey olan başkaları da, özellikle güneybatıda, Fransız Direniş hareketine katılacaklardı.

Halkının çoğunluğu Franco rejimini kınayan Birleşik Amerika bile, çok az sayıda göçmeni topraklarına almayı kabul edecekti.

Öte yandan Sovyetler Birliği, İspanyol dostlarına acı bir düş kırıklığı hazırlamıştı. Kuşkusuz, Sovyet hükümeti çok sayıda göçmeni kabul

1. Özellikle, eski Başbakan Largo Caballero.

ediyordu. Ama İspanyol Komünist Partisi'nin birtakım yöneticilerine ayrıcalıklı hayat koşulları sunarken, dil ve düşünce yönünden yabancı bir ülkede yeni hayat koşullarıyla karşılaşan ötekiler büyük güçlüklerle karşı karşıya kalacaklardı. 1939 Rusya'sında yöneticilerinin söylediği cenneti bulamadıktan başka, çoğunlukla dağıtılıyor, tecrit ediliyor, Akdenizliler için katlanılması güç iklim koşullarının daha da ağırlaştırdığı çalışma koşulları içinde yaşıyorlardı. Onlarla ilgili olan elimizdeki tanıklıklar yan tutma gerekçesiyle suçlanabilir, çünkü partileriyle bağlarını koparan eski komünistlerden gelmektedir. Ama yine de, bazıları için sistemli bir düşmanlığa dönüşen ve sürgün kavgalarına yeni besinler sağlayan düş kırıklığını anlamaya yardımcı olmaktadır bu tanıklıklar.

Bu çıkarcı ya da kötü niyetli, güç kucak açmalar, ülkesine sığınmak isteyen herkese sınırlarını açan Meksika hükümetinin gösterdiği iyi niyet ve cömertliği daha iyi ortaya koymaktadır.[2]

Sürgünle birlikte, tartışma dönemi de başlamaktaydı. Kuşkusuz, cumhuriyetçi partiler uzun süreden beri anlaşmazlıklarını gizlemeye çalışmamaktaydılar. Hiç değilse, savaş boyu, ortak bir düşman olan Franco'ya karşı savaşta birleştikleri inancı içinde gibiydiler. Yenilgiyle birlikte bu bağ ortadan kalkmıştı. Tersine, politikacılar ve askerler hesabını vermek zorunda oldukları felaketle karşı karşıya kaldılar. Temize çıkma anı gelmişti. Sansür ve düşmanın cumhuriyetçi saflardaki anlaşmazlıkları sömürmesine engel olma kaygısı pek çok görüş ayrılığını halktan gizlemişti. Ama yenilgi bu tür kaygıları ortadan kaldırıyor ve daha kısa süre önce partilerin içinde bile müttefik olanlar arasında çıkan tartışmalar sert oluyordu. Bu partiler sürgünde az çok derin ve az çok uzun süren bölünmelere uğradılar.

Sürgündekiler arasında çıkan çatışmalar her zaman tatsızdır: Hiç değilse burada, sürgündeki siyasal yöneticilerin çoğunun "demokrasiler" konusundaki düşlerinin sürmesiyle ve yıllar boyu Franco rejimini dışarıdan yıkma umudunun devamıyla açıklanabilir. Kuşkusuz ne "sürgündeki hükümetler"in siyasal çabaları, ne de iç savaştan yıllar sonra hâlâ kendilerini koruyan ya da yeni ortaya çıkan gerilla hareketleri, "sürgünün geleceği" konusundaki umutlarını tek başlarına haklı çıkarmaktaktadırlar. Ama herkes bilmektedir ki, dünya savaşının ertesinde, büyük Batılı devletler, askerî zaferin ciddî ekonomik ve siyasal güçlüklerin başlangıcıyla karşı karşıya bıraktığı Franco'yu isteseler devirebilirlerdi.

---

2. İspanyolca konuşan Güney Amerika ülkelerinin çoğu, işletmelerde, gazetelerde, üniversitelerde görev alan İspanyol cumhuriyetçilerinin entelektüel ve kültürel katkısından geniş ölçüde yararlanmıştır. Aldo Garosci'nin, eserinde sürgündeki aydınlara ayırdığı tabloya bkz

1939 yılının Mart ayında, cumhuriyetçi kesimin geri kalanı sekiz gün içinde işgal edildi. Franco 26 Mart günü saldırıya geçeceğini bildirmişti, ama karşısında hiçbir örgütlenmiş güç yoktu. Bir savaş değildi artık bu, sadece terk edilen mevzilerin ele geçirilmesiydi. Milliyetçiler hemen Madrid'e girebilirlerdi. Kentin ele geçirilmesini daha da görkemli kılmak için birkaç saat beklediler. Zafer geçidi, cumhuriyetçi direnişin simgesi ve İspanya'nın yeniden kavuşulan başkenti olan Madrid'de, Castellana caddesinde yapılacaktı. Birlikleri en başa geçirilen Alman ve İtalyan müttefikler göklere çıkarıldı. Geri kalan her yerde işgal, alkışlar ve dinsel törenler arasında, güçlük çekilmeden sürmekteydi.

Caudillo, karşı saftaki bazı kişilerin kendisinden bekledikleri barışçı davranışlarda bulunmadı: Baskı, zaferinin ardından kesilmedi. Siyasal sorumluluklarda ilgili yasanın uygulanması, bütün eski cumhuriyetçi kesime savaş konseylerinin yerleştirilmesi, tersine, gerici tedbirleri güçlendirdi. Tutuklamalar ve mahkûmiyetler çoğaldı. Ciano'ya göre, "ciddî ve çok sert bir temizlik" söz konusuydu. Ilımlılık bir hafifletici hal sayılmıyordu; İspanya'yı bu şiddet hareketlerinden uzak tutmak isteyen Besteiro bile otuz yıl hapis cezasına çarptırıldı.[3] On binlerce tutuklu yıllar boyu Yeni Devlet'in gücüne tanıklık edecekti. Ordu, polis ve Falanjist milis "güçlü" bir rejimin dengesini sağlamaktaydı. Herkese, "kızıl devrimden" ve hatta kilise tarafından mahkûm edilen liberal bir sistemden nefret etme aşılanıyordu. Bazı Falanjistler, belki de toplumsal gelişim anlamına gelecek bir nasyonal-sosyalist rejimin günün birinde zafer kazanacağı umudunu hâlâ taşıyor, birtakım "liberaller" rejim düşmanlığından ötürü krallığın geri gelmesini diliyorlarsa –ki her şey bunun bir mutlak krallık olmaya devam edeceğini göstermektedir– da, gerçek galipler ordu ve kiliseydi. *Accion catolica* bütün gücünü yeniden kazanmakta gecikmemişti gerçekten: Sistemi dıştan desteklemekle yetindikten sonra, hükümete katılmayı da kabul etti. Birkaç kere rejimin daha liberal bir görünüş alması söz konusu edildi, sınırlar daha bir özgürce açıldı, sürgündeki birtakım siyasal kişiler geri dönebildi gerçekten. Ama genel çizgileriyle rejimde hiçbir değişiklik olmadı. Çünkü en katıksız siyasal tutuculuktan doğan bu rejim ekonomik sorunlarını çözümleyemedi.

Borçlanan, yoksul düşen İspanya, savaş sırasında, zenginliğini oluşturan büyük ve küçükbaş hayvanlarının bir bölümünü yitirdi. 1935 yılının rakamlarına oranla, 1939'da atların yüzde altmışı, katırların yüzde yetmiş beşi, büyük baş hayvanların yüzde yetmiş üçü kalmıştı geriye.

3. Cunta üyelerinden, bir tek Besteiro ve Arino Madrid'de kalmaya karar vermişlerdi. Bu davranış, özveriye dayanan bir duygu ve aynı zamanda, ilk günler geçtikten sonra bir barış yapılabileceği umuduna bel bağlama biçiminde açıklanabilir.

Tahıllara gelince, aynı yıllar için hesaplanan üretimdeki düşüş buğday konusunda yüzde otuz, arpa, tütün ve zeytin[4] konusunda yüzde otuz beş, pancar konusunda yüzde altmış beşti. Mısır üretimi arttıysa da, olağanüstü verimli bir yıl söz konusu olduğu içindi bu. Temel üretim dallarında düşüş çok açıktı ve ekili alanların azalmasıyla birleşiyordu.[5] Her iki yanda da sanayi konusunda harcanan çabalara rağmen, üretim, özellikle tekstil dalında düştü. Maden üretimi bile demir, bakır, kurşun ve çinkoda düşüş gösterdi.[6] Milliyetçi İspanya'nın gözle görülür refahı, geniş halk yığınlarının oturduğu ve iaşesinin sağlanmasında güçlük çekildiği Barselona, Madrid ve Levante gibi yerler Franco hükümetinin eline geçince eridi gitti. Barselona düşer düşmez iaşe güçlükleri başladı: Savaş yıllarının beyaz ekmeğinin yerini kara ekmek aldı.

İspanya beslenmesinin bir bölümünü dışarıdan sağlamak zorundaydı. Ama böyle bir durum karşısında bir tarım ülkesi nasıl yaşardı? Bu nedenle Franco rejimi, Sovyetler Birliği ya da Almanya gibi kendi kendine yetme yollarını aradı. Ama büyük devletler için çok şeyden vazgeçmek pahasına gerçekleşebilen şey, XX. yüzyılda İspanya gibi az gelişmiş bir ülke için olanaksızdı.

Zorunlu yoksunluklara, hayat düzeyinin çok düşük tutulmasına, "İspanyol yurdu" ve "İberya İmparatorluğu" konusundaki yoğun propagandaya rağmen, general Franco hükümeti, kısa süre sonra topu topu iki seçenek karşısında kalacaktı: Ya Almanya ve İtalya'yı izleyip kaderini onlara bağlamak ya da birtakım büyük Batılı devletlerin, özellikle İngiltere'nin dostluğunu kazanmak. Bir yanda iç savaş boyunca sağlanan yardım için beslenen minnet duyguları, ideoloji birliği ve belki de bazı siyasal ihtirasların gerçekleşmesi ağır basıyordu; öte yanda da barış gereksinimi ve Portekiz'in İngilizlerden yana kayan etkisi.

İç savaş sonunda Franco'nun yaptığı anlaşmalar o sırada faşizm ve Nazizmle ittifak yapma yolunu seçtiğini kanıtlar gibiydi. Komintern'e karşı olan antlaşmaya katılması da bunun güvencesiydi. İspanyol dış politikasında Suñer'in aldığı rol, Almanların kendisine karşı çekimser kalmalarına rağmen, Franco politikasının Almanlardan yana olduğunun kanıtı gibiydi. Ama iç savaş sona erer ermez, *Caudillo*'nun uluslararası alanda verdiği sözlere koymak istediği sınırları ölçmeyi sağlayan birtakım olaylarla karşılaşıldı. Bir Göring-Franco buluşmasının gerçekleştirilmesi için boşuna çaba harcandı ve bu tasarının başarısızlığa uğraması, ortak zaferin hemen ertesinde, iki ülke arasında ilk kez gerilime yol açtı. Daha sonra, Almanların Fransa'da zafer kazanmaları üzerine

---

4. Buğday; 1935: 41.000; 1939: 28.699. Arpa: 22.320 ve 14.180. Zeytin: 18.475 ve 11.502 (bin kental olarak).
5. Tahıl konusunda bu alan, 8.288.000 hektardan 6.526.000 hektara düşmekteydi.
6. Manganez ve wolfram bir tek bunun dışındaydı.

yapılan Franco-Hitler görüşmesi, Nazi lideri için yeni bir düş kırıklığı olacaktı. Kuşkusuz Suñer'in görüşleri değişmemişti ve İspanya zaferin Almanlar tarafından kazanılmasını istiyordu yine; ama *Azul* lejyonunun Doğu cephesine gönderilmesi[7] bu bağlılığın tek olumlu belirtisi olacaktı. Portekiz'i İngiliz ittifakından ayırmak için yapılan çabalar boşa çıktı ve Suñer'in etkisini yitirmesi bir gelişim sayıldı. Kuşkusuz, İspanyollar tüketici bir iç savaş ertesinde İspanya'yı 2. Dünya Savaşı dışında tutmakla Franco'nun ülkesine hizmette bulunduğunu düşünebilirlerdi. Ama hiç kuşkusuz, peşinde koşulan amaç, dünya savaşı ertesinde zafer kazanmış Amerika'nın koruyucu kanadı sayesinde sonunda kurtarılan rejimin dengesiydi.

İspanya, zaferi kim kazanırsa kazansın, nasıl olsa bitik düşecekti. Saf kişiler, "yenilenme", "vatan" ve "ulusal bağımsızlık" bayrağı altında sürdürülen bir iç savaştan sonra, İspanya'nın, XX. yüzyıl dünyası karşısında eskiye oranla daha ilkel ve daha bağımlı olmasına şaşacaklardır belki. Bir tek ordu dış yardım sayesinde geri kalmışlığının bir bölümünden kurtulmuştur; ama bu durum yine de çağdaş bir savaş vermekten yoksun durumda olmasını engellememektedir. İspanya, oligarşinin iradesi ve büyük devletlerin suç ortaklığı sonucu yeniden geçmişindeki duruma düşmüştür.

Anılar'ında Ciano şunları yazmaktadır: "Atlas'ın İspanya sayfasını gösteren Mussolini şöyle dedi: "Üç yıl süreyle hep böyle açık kaldı; artık yeter. Ama şimdiden atlasın başka bir sayfasını açmam gerektiğini biliyorum." İspanya'nın savaş alanlarında yapılan genel prova dünya savaşının hazırlandığı sırada son buluyordu; Hitler Çekoslovakya'yı ele geçirmişti; Mussolini Arnavutluk'a saldırmaya hazırlanıyordu. Kısa süre sonra Hitler-Stalin antlaşması ve Polonya'ya karşı girişilen saldırı altı yıl sürecek dünya savaşının başlangıcı olacaktı. Ardından Mussolini'nin düşüşü, Hitler Almanya'sının çökmesi, bir ülkeden ötekine, bir kıtadan öbürüne yeni devrimci patlamalar gelecekti... Ama yirmi yıl sonra, *Caudillo*, hâlâ zaferinin anısına anıtlar dikiyordu.

---

7. Franco'ya çok bağlı olan kişilerden general Munoz Grande komutasında.

Tarih Çizelgesi

TARİH ÇİZELGESİ					
Tarih		İspanya'daki Olaylar		Uluslararasındaki Olaylar	
		Cumhuriyetçi Bölge	Milliyetçi Bölge	İspanya İç Savaşıyla İlgili Olarak	Genel Mahiyette
1936 Şubat	16	Cortes Seçimleri			
	20	Azaña hükümeti			
Mart					Hitler tarafından Renanya'nın işgali
Mayıs	10	Azaña cumhurbaşkanı			Addis-Ababa'nın İtalyanlarca ele geçirilmesi
	13	Casars Quiroga hükümeti			Fransa'da Halk Cephesi'nin seçimi kazanması
Haziran		Madrid inşaat işçileri grevi			Blum başbakan
Temmuz	12	Teğmen Castillo'nun katli			
	13	Calvo Sotillo'nun katli			İtalya'ya karşı yaptırımların kaldırılması
	17	İspanyol Fas'ında ayaklanma			
	18-20	İspanya'da ayaklanma			
	19	Giral hükümeti			
	20				Montreux'de Boğazlar üzerine Konferans
	21	Katalonya Milisleri Merkezî Komitesi			
	22-23	Mola'nın saldırıları Sierra'da durduruluyor			
	26		Burgos'ta Cabanallas Cuntası	Alman ve İtalyan uçaklarının Fas'a gelişi	

Ağustos	1			Fransız hükümetinin müdahale edilmemesi yönündeki çağrısı	
	14	Badajoz'un milliyetçiler tarafından alınması			
	15				Metaxás Yunanistan'da iktidara geliyor
	21			Fransız-İngiliz müdahalesizlik beyanı	
Eylül	4	Largo Caballero hükümeti		İtalya müdahale etmeme ilkesine onay veriyor	
	5	Irun'un düşüşü			
	6				SSCB'de Zinovyev ve Kamenev'in idamı
	9			İtalyan uçakları Mayorka'da	
	13	San Sebastián'ın düşüşü		Müdahalesizlik Komitesi'nin ilk toplantısı	
	20	Artçı Teyakkuz Milislerinin kurulması			
	26	Katalonya Generalitat Konseyi'nin kurulması: Merkezî Komite'nin sonu			
	27	Toledo'nun düşüşü			
Ekim	1		Franco başkomutan		

	7	Münafıkların topraklarının müsadere edilmesine dair kararname			
	10	Halk Ordusunun kurulmasına ve milislerin askerî düzene geçirilmesine dair kararname			
	12	Madrid'de birinci savunma hattının düşüşü		Rus silah ve kadrolarının Cumhuriyetçilere yardıma gelişi	
	14		JONS tüzüğü		
	15	Genel Komiserliğin kurulması			
	22	Hükümet Uluslararası Tugayların kurulmasına onay veriyor			
	24	Katalonya'da kolektifleştirmeye dair kararname			
	25		Her türlü siyasal ve sendikal faaliyeti yasaklayan kararname		
	28	Largo Caballero Rus destek ve takviyelerini müjdeliyor			
Kasım	2			Cartagena'da Rus uçakları	
	4	CNT temsilcilerinin hükümete girişi			
	6	Hükümetin Valencia'ya nakli			

	7	Franco'nun ordusu Ciudad Universitaria'da Uluslararası Tugaylar Madrid cephesinde Madrid Savunma Cuntası'nın kurulması		Burgos Cuntası'nın Almanya ve İtalya tarafından tanınması	
Aralık	5				SSCB'de "Stalin" Anayasasının ilanı
	15	Emniyet'in yeniden organizasyonu			
	21			Stalin'in Largo Caballero'ya mektubu	
	25				Alman-Japon Anti-Komintern Paktı
	31	Belediye konseylerine dair kararname			İtalyan-İngiliz centilmenlik anlaşması
1937 Ocak	27	Halk Ordusunun 5. Alayı dağılıyor			
Şubat	8	Malaga'nın düşüşü			SSCB'de Radek'in mahkumiyeti
	14	Valencia'da gösteriler	San Sebastian'da gösteriler Gil Roblès'in Halk Hareleti partisinin kapatılması		
	28	Jarama savaşının sona ermesi			
Mart	20-23	Guadalajara'da İtalyanların bozguna uğraması			İtalyan-Yugoslav Paktı
Nisan	19		Tek parti kararnamesi	Deniz kontrolünün yürürlüğe girmesi	
	23	Madrid Cuntasının dağılması			
	24	Guernica'nın bombalanması			

Mayıs	2-6	Barselona'da arbede günleri			
	15	Largo Caballero'nun düşüşü			
	17	Negrin hükümeti			
	31				Baldwin'in yerine Chamberlain geçiyor
Haziran	16	POUM önderlerinin tutuklanması		"Deutschland"ın bombalanması Almeria'nın Almanlar tarafından bombalanması	
	19	Bilbao'nun milliyetçiler tarafından alınışı			
	23				Tuhaçevskiy'in idamı
Temmuz	1		İspanyol piskoposlarının ortak mektubu	Almanya ve İtalya deniz kontrolünü bırakıyorlar	
	6-28	Brunete savaşı			
	6-28		Savaş konseylerinin kurulması Hedilla komplosu ve yargılanması		
	10			Fransa kontrolü terkediyor	
Ağustos	4		Falanj yönetmeliğinin yayınlanması		
		Akdeniz'de korsanlık eylemlerinin başlaması			Peki'in Japonlarca işgali
	11	Aragon Konseyi'nin dağılması			

	15	SIM'in kurulma kararnamesi			
	15	Belchite savaşı			
	26	Santander'in milliyetçiler tarafından alınması			
Eylül	10			Nyons Konferansı	
Ekim	1	UGT'de bölünme			
	7		Sosyal Hizmetlerin organizasyonu Papalık elçisinin Burgos'a gelişi		
	20	Gijón'un milliyetçiler tarafından alınışı			
	21	Caballero gözaltında			
	31	Hükümetin Barselona'ya nakli			
Kasım	6				İtalya Anti-Komintern Pakt'a katılıyor
	9				Şanghay'ın Japonlarca işgali
	16			Hodgson'un Burgos'a gönderilmesi	
Aralık	15	Teruel savaşının başlaması			
1938 Ocak	2	Jouhou'nun arabuluculuğu: UGT'de bölünmenin sona erişi			
	30		Caudillo'nun yetkilerini teyit eden yasanın çıkışı		
Şubat	1		İlk hükümetin kuruluşu		
	22	Teruel'in milliyetçilerce alınışı			

	25				Halifax Dışişlerinde Eden'in yerine geçiyor
Mart	9	Milliyetçilerin Aragon'daki taarruzları			Hitler Anschluss'u gerçekleştiriyor İkinci Blum hükümeti SSCB'de Buharin ve Rıkov'un idamı
Nisan	8	Prieto'nun Negrin hükümetinden ayrılması			
	8	Milliyetçiler Cumhuriyetçi İspanya'yı ikiye bölüyorlar			Fransa'da ikinci Blum hükümetinin sonu
	19		Yagüe'nün Burgos'taki nutku		
	30	Negrin'in On Üç Nokta'sı			
Haziran		Levante'de milliyetçi taarruz			
Temmuz	5			Müdahalesizlik Komitesi'nce gönüllülerin geri çekilişi projesinin kabulü	
	19		Franco Ordu ve Donanmanın Capitán General'i (Başkomutanı)		
	25	Cumhuriyetçilerin Erbe'yi geçmeleri			
Ağustos	16	Ayguade ve Irujo'nun bakanlıktan istifaları			
Eylül					Çekoslovakya'da Runciman misyonu

Ekim					Münih antlaşması
Kasım	1	POUM mahkemesinin sona ermesi			
	15	Cumhuriyetçi orduların Ebre'nin karşı tarafına çekilmeleri			
1939 Ocak			Siyasal Sorumluluk yasası		
	26	Barselona'nın teslim olması			
Şubat	7	Azaña Fransa'ya sığınıyor			
	9	Katalonya'da direnişe son verilmesi			Pius XII'nin (Kardinal Pacelli) Papa ilan edilmesi
	24	Azaña'nın istifası			
Mart	5	Negrin tarafından komünist askerî önderlerin atanması			
	5-6	Casado Cuntası'nın iktidarı alışı			
	27				Çekoslovakya'nın Hitler tarafından işgali
	28	Milliyetçi askerî birliklerin Madrid'e girmesi		İspanya'nın Anti-Komintern Pakt'a girmesi	Litvanya Memel'i Almanya'ya bırakıyor
Mayıs	19			Müdahalesizlik Komitesi'nin sonu	
	20	Zafer resm-i geçidi			İtalyan-Alman askerî ittifakı
				Condor Lejyonu'nun geri dönüşü	

Kaynakça

Aguirre, Jose Antonio. *De Guernica a Nueva York pasando por Berlin*, Buenos Aires, 1940. (Bask başkanının anıları, ilk bölümleri iç savaşla ilgilidir).

Aguirre, Jose Antonio. *Cinco conferencias*, Buenos Aires, 1944.

Alba, Victor. *Histoire des républiques espagnoles*, Vincennes, 1948. (Son bölümler iç savaşla ilgilidir, gazeteci olan yazarı POUM'a yakınlığıyla bilinir).

Alonso, Bruno. *La flota republicana y la guerra civil en España*, Mexico, 1944. (Eski donanma komiseri, sosyalist milletvekili tarafından yazılmıştır).

Alvarez Del Vayo, Julio. *La guerra empezo en España*, Mexico, 1940. (Doktor Negrin'in sağ kolu olan eski bakan tarafından yazılmış iç savaşla ilgili kitap).

Alvarez Del Vayo, Julio. *The Last Optimist*, New York, 1950.

Anfuso. *Roma-Berlino-Salo*, Milano, 1955. (Ciano'nun güvenilir adamı, eski İtalyan diplomatı tarafından yazılmıştır).

Ansaldo, Juan Antonio. *Para que? De Alfonso XIII a Juan III.* Buenos Aires, 1942. (Sanjurjo'nun dostu, İspanyol havacısı tarafından yazılmıştır).

Ansoldo, Juan Antonio. *Mêmoires d'un monarchiste espagnol*, Monaco, 1953.

Araquistain, Luis. Mis tratos con los comunistas, Toulouse.

Araquistain, Luis. El comunismo y la guerra de Espana, Carmaux, 1939. (Caballero'nun sağ kolu tarafından komünistlerin suçlanması).

Arraras, Joaquin. *El general Franco*, San Sebastian, 1937. (Franco'nun resmî biyografisi).

Asensio Torrado. (general Jose), *El general Asensio, su lealtad a la Republica* Barselona, 1937. (Caballero'nun eski danışmanının savunması).

Atholl (düşes). *Searchlight on Spain*, Londra, 1938. (İç savaş konusunda bir İngilizin görüşü).

Aznar y Zubigaray, Manuel. *Historia general de la guerra de España*, Madrid, l. baskı 1940. (Franco rejiminin önde gelenlerinden biri tarafından kaleme alınmış resmî tarih).

Bahamonde. *Un ano con queipo*, Madrid, 1938. (Savaş sırasında cumhuriyetçilere katılan bir eski milliyetçinin anıları).

Bajatierra, Mauro. Cronicas del frente de Madrid, Barselona, 1937. (Solidaridad obrera muhabiri tarafından).

Balbontin, Jose Antonio. *La Espana de mi experiencia* Mexico, 1952. (Bir eski komünistin anıları).

Balk, Theodore. *La quatorzième*, Madrid 1937. (Uluslararası tugaylarda görevli bir subay tarafından).

Baraibar, Carlos de. *La guerra de Espana en el plano internacional*, Barselona, 1938. (Largo Caballero'nun eski yardımcısı tarafından).

Barea, Arturo. *Forging of a Rebel*, New York, 1946.

Barea, Arturo. *La forja de un rebelde.* Cilt III. *La Llama*, Buenos Aires, 1954. (Otobiyografi; son bölümü tümüyle iç savaşa ayrılmıştır.)

Bayo. *Mi desembarco en Mallorca,* Guadalajara (Meksika), 1944. (Balear Adalarına çıkan Katalonya birliklerinin komutanı tarafından).
Benavides, Manuel D. La escuadra la mandan los cabos, Mexico, 1944.
Benavides, Manuel D. *Guerra y revolucion en Cataluna*, Mexico, 1946. (Yazar PSUC üyesiydi).
Bernaros, Georges. *Les grands cimetières sous la lune,* Paris, 1938. (Büyük bir Katolik Fransız yazarı milliyetçilere cephe alıyor.)
Berneri, Camillo. *Mussolini à la conquête des Baléares,* Paris, 1938. (Savaşın başında İtalyan müdahalesinin incelenmesi).
Berneri, Camillo. *Guerre de classe en Espagne*, Paris, 1938. (*Guerra di classe*'de çıkan makalelerin bir araya getirildiği kitap).
Bertan Guell, Felipe. *Preparacion y desarollo de alzamiento nacional,* Valladolid, 1939. (General Mola'nın bir yakını tarafından).
Beumelburg, Werner. *Kampf um Spanien*, Berlin 1939. (Alman müdahalesi).
Bloch, Jean Richard. *Espagne, Espagne!* Paris, 1937. (Bir komünist gazeteci ve yazarın kaleminden iç savaşın başlangıcıyla ilgili makaleler).
Bolloten, Burnett. *The Grand Camouflage,* Londra, 1961. (*United Press*'in eski İspanya muhabiri, devrimin Komünist Parti tarafından "örtbas" edilmesini kanıtlıyor. Ekte, Amerikan kütüphanelerinde bulunan İspanya üzerine yapılmış çalışmaların bir listesi bulunur).
Borkenau, Franz. *The Spanish Cockpit*, Londra 1937. (Komünizmle ilgili araştırmaların uzmanı. Savaşın ilk yılıyla ilgili en ciddî kitaplardan biri).
Bougoin ve Lenoir. *La finance internationale et la guerre d'Espagne*, Paris, 1938. (Uluslararası sermaye çevrelerinin İspanya iç savaşına karışmalarını açıklayan broşür).
Bowers, Claude. *Ma mission en Espagne,* Paris 1956. (Amerikan büyükelçisinin anıları)
Brasillach ve Bardèche. *Histoire de la guerre d'Espagne,* Paris, 1939. (İki aşırı sağcı yazar tarafından iç savaşın anlatılması.).
Brenan, Gerald. *The Spanish Labyrinth,* Cambridge, 1943. (İç savaşın toplumsal ve siyasal kökenleri konulu deneme).
Cacho, Zabalza. *La union militar española*, Alicante, 1940. (Resmî kitap)
Campoamor, Clara, *La révolution espagnole vue par une républicaine*, Paris, 1937. (Üçüncü Kuvvetin görüşü).
Carillo, Wenceslao. *El ultimo episodio de la guerra civil española*, Toulouse, 1948. (Cunta üyesi, Caballero'nun dostu, bir sosyalist tarafından).
Casado, Sigismundo. *The Last Days of Madrid,* Londra, 1939. (Bir aklanma çabası).
Castro Delgado, Enrique. *La vida secreta de la Comintern*, Madrid, 1950 (Eski bir komünist yöneticinin Sovyetler Birliği anılarından iç savaşla ilgili bölümler).
Cattell, David T. *Communism and the Spanish Civil War*, Berkeley, 1955.
Cattell, David T. *Soviet Diplomacy. and the Spanish Civil War,* Berkeley, 1957. (Bir Amerikalı üniversite öğretim üyesi tarafından belgelere dayanan iki inceleme).
Caubín, Julian. *La batalla de Ebro*, Mexico, 1944. (35. uluslararası tugay subaylarından biri tarafından).
Chalmers Mitchell. *My House in Malaga,* Londra, 1938. (Savaş patladığında Malaga'da oturan bir İngiliz bilgini tarafından).
Churchill, Winston. *Journal politique,* Paris, 1948. (*Step by Step: 1936-1939,* Londra 1939).
Ciano, kont Galeazzo. *Les archives secrètes du comte Ciano*, Paris, 1948.

Ciano, kont Galeazzo. *Journal politique*, Paris, 1940. (Mussolini'nin damadı ve dışişleri bakanının ölümünden sonra yayımlanan belgeleri).
Clérisse, Henry. *Espagne 36-37*, Paris, 1937. (Lüksemburg radyosu muhabiri tarafından iki İspanya).
Colodny, Robert Garland. *The Struggle for Madrid: Central Epic of the Spanish Conflict*, New York, 1958. (İspanya'da savaşmış, komünizm yanlısı bir Amerikan gazetecisinin kaleminden Madrid savaşı).
Comin, Colomer, Eduardo. Historia secreta de la Secunda Rebublica, Madrid, 1954-55, 2 cilt. (Resmî tarih).
Cordonie Canella. *Madrid bajo el marxismo*, Madrid, 1939.
Cot, Pierre. *The Triumph of Treason*, New York, 1944. (Léon Blum hükümetinin havacılık bakanı tarafından).
Cox Geoffrey. *Defence of Madrid*, Londra, 1937 (Bir İngiliz gazetecisi tarafından).
Dean. *European Diplomacy in the Spanish Crisis*. (İngiliz Dışişleri Bakanlığı raporları).
Delaprée, Louis. *Mort en Espagne*, Paris, 1937. (*Paris-Soir* muhabirinin makaleleri).
Deschamps. La vérité sur Guadalajara, Paris, 1938.
Despujol. *La gran tragedia de Espana*, Madrid, 1940. (Franco yanlısı).
Díaz, José. Lessons of the Spanish War, Londra, 1940.
Díaz, José. Nuestra bandera del Frente Popular, Madrid, 1936.
Díaz, José. *Tres anos de Lucha*. Paris, 1939. (İspanya Komünist Partisi söylev ve makaleleri son iki kitapta yer alıyor).
Díaz De Villegas, José. *Guerra de Liberacion*, Madrid, 1957. (Franco yanlısı bir general tarafından).
Díaz, Santiago. *La politica social en la zona marxista*. Bilbao, 1938. (Franco yanlısı).
Dominguez, Edmundo, *Los vencedores de Negrin*, Mexico, 1940.
Duhalde. Le nationalisme basque et la guerre civile. (Bask sorunuyla ilgili kısa yorum).
Dumas. *Euzkadi. Les Basques devant la guerre d'Espagne*, Paris, 1939. (Bir Hıristiyan Demokratın kısa incelemesi).
Duval, Maurice, general. Les leçons de la guerre d'Espagne, Paris 1938.
Duval, Maurice, general. *Les Espagnols et la guerre d'Espagne*, Paris, 1939. (Savaşın askerî yönüyle ilgili iki teknik inceleme).
Dzepely, E.N. *The Spanish Plot*, Paris.
Dzepely, E.N. *Inglaterra en Espana*, Mexico, 1940. (Diplomatik durum konusunda).
Ehrenburg, Ilya. *No pasarán!*, Londra, 1939. (Makaleler).
Ercoli. *The Spanish Revolution*, New York, 1938. (Togliatti'nin takma adı).
Falcon, Cesar. *Madrid*, Bar-le-Duc, 1938.
Farmborouch, Florence. *Life and People in National Spain*, Londra, 1938.
Ferrandiz Alborz. *La Bestia contra Espana*, Montevideo, 1951. (Bir Caballero yanlısı tarafından, Cumhuriyet'in sonu ve baskının başlangıcı).
Fisher, Louis. *Men and Politics*, Londra, 1941. (Bu Amerikalı gazetecinin otobiyografisinde, Stalinizmden kopuşundan sonra İspanya'ya ayrılan birkaç bölüm yer almaktadır).
Franco, general. Recopilacion de las mas importantes declaraciones, Madrid, 1947.
Galindez, Jesus de. *Los Vascos en el Madrid sitiado*, Buenos Aires, 1943. (Bask asıllı bir Katolik tarafından).

Galland. *Jusqu'au bout sur nos Messerschmitt,* Paris, 1954. (Alman havacılığının ası tarafından: Kitabın bir bölümü *Condor* lejyonuna ayrılmıştır).
Gamir Ulibarri, general *Guerra de España.* Paris, 1939. (Kuzey cephesinin eski cumhuriyetçi komutanı tarafından).
Garcia Pradas, José. *Rusia y España,* Paris, 1948. (Eski CNT yöneticisinin Sovyetler Birliği'ne yönelttiği suçlamalar).
Garcia Pradas, José, *Como termino la guerra de España,* Buenos Aires, 1940. (Savaşın son haftaları).
Garosci, Aldo. *Gli intelletuali e la guerra di Spagna,* Milano, 1959. (Koestler'in, Malraux'nun, Koltsov'un, Hemingway'ın ve öteki yazarların kitaplarının analizi).
Gillain, Nick. *Le Mercenaire,* Paris, 1938. (Uluslararası tugaylarda görev alan bir Belçikalı gönüllünün anıları).
Gonzalez, Valentin ya da El Campesino. *La vida y la muerte en* la U.R.S.S. (Eski komünist liderin İspanya'dan ayrıldıktan sonra yazdığı kitap).
Gonzalez, Valentin ya da El Campesino. *Communista en España, antistaliniano en U.R.S.S.* Mexico, 1950. (Pek çoğu iç savaşla ilgili olan bir makale dizisi).
Gorkin, Julián. *Canibales politicos,* Mexico, 1941. (Eski POUM yöneticisi tarafından, Hitler ve Stalin'in oynadığı rol üzerine).
Guttierez Rave. Les Cortes errantes del Frente Popular, Madrid, 1954.
Guzman, Eduardo de. *Madrid rojo y negro,* Mexico, 1946. (CNT açısından Madrid savunması).
Héricourt, Pierre. *Pourquoi Franco vaincra,* Paris, 1939. (İspanyol milliyetçilerinin bir Fransız milliyetçisi tarafından övülüşü)
Hernandez, Jesus. *Rojo y Negro,* Mexico, 1946. (Anarşistlerin iç savaş sırasındaki rolü, İspanyol Komünist Partisi yöneticilerinden birinin Moskova'da yazdığı kitap).
Hernandez, Jesus, *Yo fue un ministro de Stalin,* Mexico 1953. (Hernandez'in Komünist Parti'den ve Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra yaptığı açıklamalar).
Hoare, sir Samuel, (Lord Templewood). *Ambassadeur en mission spéciale,* Paris, 1946. (İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Politikası ve Franco yönetimi).
Hughes, Emmet John. L'Espagne de Franco, Paris, 1948. (İç savaş ertesinde İspanya).
Ibarurri, Dolores, ya da La Pasionaria. Articles et discours, Paris. 1948.
Iredell. Franco, valoroso caballero cristiano, Buenos Aires, 1945.
Iribarren, Jose Maria. *El general Mola,* Madrid, 1945. (Biyografi).
Irujo, Manuel de. Inglaterra ya los vascos, Buenos Aires, 1945.
Jacquelin, André. *Espagne et Liberté,* Paris, 1945, (Cumhuriyetçi görüş).
Jellinek, Frank. *The Civil War in Spain,* Londra, 1938. (Bir İngiliz gazetecisi tarafından).
Joubert, H. Tümamiral. *L'Espagne de Franco,* Paris, 1938 (Milliyetçi yanlısı)
Jouve, Marguerite. *Vu en Espagne rouge,* Paris, 1937.
Kaminski, Hans Erich. *Ceux de Barcelone,* Paris, 1937. (CNT yanlısı).
Kindelan, Alfredo. *Mis cuadernos de guerra,* Madrid, 1945. (Milliyetçi hava kuvvetleri komutanının savaş günlüğü).
Klotz. Leçons militaires de la guerre d'Espagne, Paris, 1937.
Knickerbocker. *The Siege of Alcazar,* Londra 1937. (Ünlü Amerikalı gazeteci tarafından).
Koestler, Arthur. *Testament Espagnol,* Londra, 1937. (Koestler'in İspanya serüvenleri, Malaga'nın düşüşü konusundaki tanıklığı).

Koltsov, Mihail, *İspanskiy dnevnik, (İspanya Günlüğü)*, Moskova, 1957. (*Pravda* özel muhabirinin günlüğünün yeni baskısı).
Krivitsky, Walter. *Agent de Staline*, Paris 1940. (Bir Rus gizli polis ajanının anıları; kitabın bir bölümü İspanya'ya ayrılmıştır).
Largo Caballero, Francisco. *Mis recuerdos*, Mexico, 1954 (Largo Caballero'nun sürgün dönüşü anılarıyla ilgili mektupları. Kitabın yarısı iç savaşa ayrılmıştır. Caballero'nun gerçek anıları hâlâ basılmamıştı).
Last, Jef. *Lettres d'Espagne*. Paris, 1938. (Bir Hollandalı yazarın mektupları).
Leval, Caston. *Ne Franco, ne Stalin: la colletivita anarchiche spagnola nella lotta contra Franco e la reaccione staliniana*, Milano, 1955 (İç savaşı yaşayan bir Fransız militanı tarafından anarşist yönetimi seçen köy ve kentler üzerine).
Lizarra, Andres Maria de Irujo. *Los Vascos y la Republica espanola*, Buenos Aires, 1944 (Manuel de Irujo'nun notlarına dayanan ve olayları Baskların görüş açısından ortaya koyan kitap).
Lizarza Iribarren, Memorias de la conspiracion en Navarra, Pamplona, 1953. (Requeté şefinin anıları).
Lojendio, Maria Luis de. Operaciones militares de la guerra de Espagna, Barselona, 1940.
Longo, Luigi. *Le brigate internationali in Spagna*, Roma, 1956. (Bir uluslararası tugay yöneticisinin ağzından komünist görüş).
Lopez Fernandez. *Defensa de Madrid*, Mexico, 1945. (General Miaja'nın bir yardımcısı tarafından).
Lopez Muniz. *La batalla de Madrid*, Madrid, 1943.
Madariaga, Salvador de. *España*, Buenos Aires, 1950, 4. baskı. (Ilımlı bir cumhuriyetçinin görüşleri).
Marcotte. *L'Espagne nationale-syndicaliste*, 1943. (Falanj yanlısı).
Martín Blázquez, José. I helped to Built an Army, Londra, 1939.
Martín Blázquez, José. Fransızca olarak: *Guerre civile totale*, Paris, 1939. (Bir cumhuriyetçi subayın anıları).
Martinez Barrio, Diego. *Origines de Frente Popular*, Buenos Aires, 1937. (Makaleler ve söylevler).
Massis, H. ve Brasillach, R. *Les cadets de l'Alcazar*, Paris, 1937. (Alcazar 'efsanesi').
Matthews, Herbert. *Two Wars and More to Come*, New York, 1939.
Matthews, Herbert. *The Education of a Correspondent*, New York, 1946.
Matthews, Herbert. *The Yoke and the Arrow*, New York, 1957. (*The New York Times* muhabiri tarafından).
Maurín, Joaquín. *Révolution et contre-révolution en Espagne*, Paris, 1937. (POUM liderinin iç savaş öncesinde yazdığı ve 1936-37 yıllarında Victor Serge'in notlarıyla tamamlanan eseri).
Milleron. *Etude sur l'économie espagnole*, Rabat, 1955. (Çok genel bir tablo).
Minlos. *Paysans d'Espagne en lutte*, Paris, 1937. (Toprak devrimi konusunda resmî komünist yayını).
Morrow, Felix. *Revolution and Counter-Revolution in Spain*. New York, 1938. (Cattel'in savunduğu gibi o sıra Franco yanlılarının elinde bulunan Maurín'in takma adla yazdığı bir kitap değil, bir Amerikalı gazetecinin kaleminden Troçkist görüş).
Munis G. *Jalones de derrota, promesa de victoria: Espana 1930-39*. Mexico, 1948. (Troçki yanlısı bir İspanyolun çok geliştirilmiş, ama belge adı vermeyen incelemesi).
Muro Zegri. *La epopeya de Alcazar*, Valladolid, 1937.

Narbona. *Frentes del Sur*; Madrid, 1953. (Franco yanlısı *Temas espanoles*'de çıkan makaleler).
Negrin, Juan. Lettre d'adieu aux combattants internationaux, Paris, 1940.
Negrin, Juan. *Epistolario Prieto-Negrin*, Paris, 1939. (İki sosyalist yöneticinin iç savaş konulu yazışmaları).
Nenni, Prieto. *Spagna*, Milano, 1958. Fransızca çevirisi, *La Guerre d'Espagne*, Paris, 1959. (Kısa tarihsel açıklama, günlükten alınma notlar ve makaleler).
Nin, Andrés. *Les problèmes de la révolution Espagnole?* (Makaleler ve söylevler. Kitap basılır basılmaz yok edildi, bildiğimiz kadarıyla iki tanesi kurtarıldı: Biri Paris Ulusal Kütüphanesi'ndedir, öbürü de kitabın önsözünü yazan Juan Andrade tarafından bize ödünç verilmiştir).
Orwell, George. *Homage to Catalonia*, Londra, 1938. (POUM milislerine katılan ünlü İngiliz yazarının Mayıs günleriyle ilgili tanıklığı).
Orwell, George. *Catalogne libre*, Paris 1955.
Ossorio y Gallardo. *La España de mi vida*, Buenos Aires, 1941.
Ossorio y Gallardo. *Vida y sacrificio de Lluys Companys*, Buenos Aires, 1941. (Companys'in siyasal görüşlerini paylaşan bir arkadaşı tarafından).
Pacciardi, Randolfo. *Il battaglione Garibaldi*, Lugano, 1938. (Taburun ilk cumhuriyetçi komutanı tarafından).
Palacio Solano. *La tragedia de Norte*, Barselona, 1938. (Bir anarşist gazeteci tarafından).
Pamplona. *La Bataille de Teruel*, Madrid, 1952. (Franco yanlısı, *Temas Espanoles*'in 15. sayısından alınan makaleler).
Peers, Allison, *The Spanish Tragedy* Oxford, 1937.
Peers, Allison. *Catalonia infelix*, Oxford, 1937.
Peirats, José. *La CNT en la revolucion española* Paris 1951-52, 3 cilt. (Hiç yayımlanmamış çok sayıda belgeye yer veren kalın bir eser).
Pencheniati, Carlo. *Brigate internazionali in Spagna*, Milano, 1950. (Nenni'ye ve komünistlere karşı olan bir İtalyan gönüllüsünün anıları).
Perez Salas. *Geurre en Espagna*, Mexico, 1947. (Bir Katalan subay tarafından).
Perez Solis, Oscar. *Sitio y defensa de Oviedo*, Valladolid, 1937. (Falanjistlere geçen ve Oviedo kuşatmasını yaşayan eski bir komünist tarafından).
Perrino Rodriguez. *Bibliografia de la guerra civil española*, Madrid, 1954. (1954 yılına kadar çıkan Franco yanlısı eserlerin eksiksiz ama yan tutan bibliyografyası.)
Prieto, Indalecio. *Como y por qué salí del ministerio de la defensa nacional*, Mexico, 1940. (1938 Nisanındaki hükümet buhranı üzerine).
Prieto, Indalecio. *Palabras al viento*; Mexico, 1952. (Makaleler).
Prieto, Indalecio. *Entresijos de la guerra de Espana*, Mexico, 1953. (Kitaplara hasredilmiş çeşitli makaleler).
Rabasseire, Henri. *Espagne, creuset politique.* (Savaşın ilk bölümünün, bir Alman tarafından, çok sayıda belgeye dayanan incelemesi).
Rama, Carlos A. Ideologia, clases sociales y regiones en Espana contemporanea, Montevideo, 1963.
Rama, Carlos A. *La crisis espanola en el siglo veinte*, Mexico, 1960. (Doktor tezi. Devlet sorununa ayrılan bu kitabın yarısı iç savaşla ilgilidir.)
Ramos Oliveira, Antonia. *Economics, Politics, and Men of Modern Spain*, Londra, 1946. (Negrin yanlılarından biri tarafından; son bölümler iç savaşla ilgilidir).
Ravines, Eudocio. *La gran Estafa*, Mexico, 1952. (Bir eski komünist tarafından).
Regler, Gustav. *The Great Crusade*, New York, 1940.

Regler, Gustav, *Das Ohr des Malchus,* Paris, 1960. (Eski komünist ve İspanya iç savaşında çarpışan Alman yazarının otobiyografisi).
Renn, Ludwig. *Der spanische Krieg,* Berlin 1956. (Komünist Alman yazarının İspanya izlenimleri ve katıldığı savaşlarla ilgili anıları).
Richards, Vernon. *Lessons of the Spanish Revolution,* Londra, 1953. (CNT-FAI'nin bir anarşist tarafından eleştirisi).
Rieger, Max. *Espionnage en Espagne,* Paris, 1938. (Komünist Parti'nin POUM ile ilgili tezi).
Rojo, Vicente. *Alerta a los pueblos,* Buenos Aires, 1939.
Rojo, Vicente. *Espana heroica,* Buenos Aires, 1942. (Bu iki eserde savaşın askerî tarihi cumhuriyetçi güçlerin genelkurmay başkanı tarafından anlatılıyor).
Ruiz de Alda. *Obra Completa.* (Falanj kurucularından ve şeflerinden birinin eseri).
Ruiz Villaplana. *Doy fe...,* Madrid, 1937. (Saf değiştirmiş bir milliyetçinin itirafları).
Santillan, Diego Abad de. *After the Revolution,* New York, 1937. (Makaleler).
Santillan, Diego Abad de. *Por qué perdimos la guerra,* Buenos Aires, 1940, (Bir FAI yöneticisi tarafından savaşın ve anarşistlerin politikasının incelenmesi).
Schultz ,Wilmersdog. Spanien politiker und generale, Berlin,1939.
Sencourt. *Spain's Ordeal,* New York, 1940.
Serrano Suñer, Ramon. Entre les Pyrénées et Gibraltar, Cenevre, 1947. (Franco'nun kayınbiraderi olan yazar, aynı zamanda politikasını etkileyenlerin de başlıcalarındandır).
Sevilla Andres, Diego. *Historia politica de la zona roja,* Madrid, 1954. (Cumhuriyetçi politikaya bir milliyetçi gözüyle bakış).
Sieberer. *Espagne contre Espagne,* Cenevre, 1937.
Souchy, Augustin. Collectivisations, l'oeuvre constructrice de la révolution espagnole.
Souchy, Augustin. *Nacht über Spanien,* Darmstadt, 1957. (Bir CNT yöneticisi gözüyle iç savaş).
Somoza Silva. El general Miaja, biografia de un heroe, Mexico, 1944.
Steer, G.L. *The Tree of Guernica,* Londra, 1937. (*The Times* muhabiri tarafından Bask ülkesinde savaş).
Trotsky, Léon. Leçon d 'Espagne, dernier avertissement, 2. baskı, 1946.
Van Der Esch, Patricia. Prelude to War: The International Repercussions of the Spanish Civil War, Den Haag, 1951.
Ximenez de Sandoval. Jose Antonio, biografia apasionada, Barselona, 1941.
Zugazagoitia, Julian. *Historia de la guerra de Espana,* Buenos Aires, 1940, (Pétain tarafından Franco'ya teslim edilen ve kurşuna dizilen, Negrin'in eski içişleri bakanı tarafından).

BELGELER

Wilhelmstrasse Gizli Arşivleri, Cilt III: L'Allemagne et la guerre civile espagnole, Paris 1952.
Causa general: la dominacion roja en Espana. Avance de la informacion instruida por el ministerio publico, Madrid, 2. baskı.
De Julio a Julio, Barselona, 1937. (Devrimin birinci yıldönümü onuruna kitap haline getirilen, CNT Valencia şubesi sözcüsü *Fragua Social*'de çıkan ve 1936 Temmuz olaylarını CNT militanlarının ağzından anlatan yazılar. Fransızcaya *Dans la tourmente* (Paris, 1938) adıyla çevrildi.

Epopée d'Espagne (1936-39 uluslararası tugaylar), Paris, 1937, 2. baskı. (Yeniden gözden geçirilip düzeltilen 2. baskı ilkinden çok farklıdır).
La persécution religieuse en Espagne, Paris, 1937. (Paul Claudel'in şiir-önsözüyle).

ROMANLAR

(İspanya iç savaşıyla ilgili bütün romanları kapsayamayacağından liste çok kısa tutulmuştur).
Hemingway, Ernest. *For whom the bell tolls* (Çanlar Kimin için Çalıyor), New York, 1940.
Kesten, Hermann. *Les Enfants de Guernica*, Paris, 1954.
Malraux, André. *L'Espoir* (Umut), Paris, 1939.
Sender, Ramon. *Los cinco libros de Ariadna*, New York, 1957.

GAZETE VE DERGİLER

Bu çalışmada yararlanılan gazete ve dergilerin listesini çıkarmak uzun sürecek bir çalışmayı gerektirir. 1936-39 yıllarının, *Le Temps*, *L'Humanité*, *Le Populaire*, *La Dépêche de Toulouse*, Paris-Soir, *The Times*, *The New York Times* gazetelerini ve ne yazık ki eksik olan *A.B.C.*, *Mundo obrero*, *Claridad*, El Socialista, *La Batalla*, *Solidaridad obrera*, vb. gibi İspanyol gazetelerinin adlarını belirtelim. Yararlandığımız gazete ve dergilerin adları metinde ve notlarda verilmiştir.

Kaynaklarımızın elden geçirilmesi, uluslararası tugaylarla ilgili araştırmasını bitirmek üzere olan M. K. Skrabek'in büyük bir yüce gönüllülükle bize verdiği bilgileri de belirtmek zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Dizin

A
Abdülkerim [Hattabi] 29, 204
Abramoviç, Rafail 234
Achuriaguera, Juan de 316
Adame 53
Aguirre y Lecube, José Antonio de 36
Alba dükü 334, 354, 379, 387
Albar, Manuel 183
Alba, Victor 31, 143, 293, 334, 354, 379, 387, 430
Albiñana 321
Alcala Zamora, Niceto 28, 56, 60, 61, 181
Aleksandar, I. Yugoslavya kralı 247
Alfonso Carlos 32
Alfonso, XIII. 28, 31, 32, 45, 334
Allard, Ceretti 292
Alonso Vega 305, 395
Alvarez, Arenas 339
Alvarez del Vayo 49, 54, 107, 150, 155, 157, 164, 165, 173, 182, 205, 207, 208, 227, 238, 286, 288, 289, 372, 373, 406, 408, 416
Amado 338, 339, 348
Amador, Fernandez 105, 167, 317
Ambou 301, 317
Andrade, Juan 52, 55, 126, 183, 213, 214, 230, 231, 233, 436
Anguiano, Daniel 47, 52
Ansaldo, Juan 32, 265, 334, 361, 430
Antona 71, 73, 87, 89, 104, 156, 167, 412
Anton, Francisco 182, 189, 371
Antonov-Ovseyenko 163, 183, 205, 288
Anweiler, Oskar 145
Aranda 78, 83, 84, 135, 359, 361, 363, 365, 368, 369
Araquistain 49, 152, 206, 207, 212, 220, 237, 401, 430
Arenillas, José Luis 314
Arias 395
Arin, Ernesto 104, 113, 166
Ariza Gonzalez, Tiburcio 176
Armentia 410
Arquer, Jordi 17, 52, 55, 110, 231, 232
Arraiz, Luis 184
Arrese, José Luis 333
Ascanio 411, 412
Ascaso, Domingo 222
Ascaso, Francisco 44, 87, 170, 222
Ascaso, Joaquin 106, 160, 166, 235, 236
Asensio Torrado, José 111, 309, 430
Asens, José 101, 108, 220
Astigarrabia, Juan 161, 307
Atholl, Düşes 24
Auriol, Vincent 239
Avila, Benito 137
Ayguade, Artemio 220, 228, 385, 428
Azaña, Manuel 38, 39, 47, 48, 57, 59, 60, 62, 63, 69, 70, 77, 78, 112, 149, 155, 156, 160, 162, 165, 171, 183, 206, 208, 226, 227, 228, 292, 326, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 422, 429
Azcarate, Justino 372, 379
Aznar, Agustin 331, 334
Aznar, Manuel 105, 141, 305, 307, 310, 395, 430
Azpeitia, Mateo 27

B
Bahamonde 142, 325, 341, 344, 345, 351, 431
Bakunin 41, 42, 46, 52, 111
Balboa 84
Balbo, Italo 32, 265
Balbontin, José Antonio 181, 431
Baldris, Gerardo 172, 197
Baldwin, Stanley 252, 377, 379, 426
Balius, Jaime 214
Baraibar, Carlos de 49, 88, 210, 217, 237, 431
Barato 144

Barbado 110
Barbieri 222
Barcelo Llacuri, Eduardo 411
Bardèche, Maurice 142, 287, 432
Barea, Arturo 188, 289, 431
Barrera, Emilio 33, 34, 66, 89
Barron 395
Barton 241
Bastiani 204
Basticos 267
Batet, Domingo 67, 142
Bautista Sanchez 75
Bayo 110, 185, 431
Beeb 76
Beimler, Hans 190, 294, 295, 299
Béla Kun 295
Beltran 368
Benavides 101, 218, 431
Benedito, José 104, 105, 113, 188
Bengoa 307
Beorlegui 138
Bérard, Léon 28
Berenguer 28
Bergonzoli 270
Bernanos, Georges 351
Berneri, Camillo 184, 205, 215, 222, 234, 431
Bernhardt 276, 278, 279, 280, 281
Bernier 124
Berti 267, 383
Bertoni 184
Bertran Güell, Felipe 77
Berzine 441
Besteiro, Julian 208, 410, 415, 418
Bevin, Ernest 260
Bianco, Jesus 197
Bilbao, Crescenciano 173
Bilbao Hospitalet, Tomas 385
Bismarck 259
Blanco Gonzalez, Segundo 84, 105, 317, 373, 406, 407
Bloch, Jean-Richard 49, 94, 133, 148, 431
Blum, Léon 137, 147, 205, 252, 253, 254, 255, 256, 262, 264, 283, 372, 376, 380, 381, 382, 390, 422, 428, 432
Bolin 181
Bolivar Escribano, Cayetano 53, 209
Bolloten 153, 205, 431
Bonet, Pedro 52, 231
Bonnet, Georges 231, 381
Borchgraeve 192
Borkenau, Franz 78, 94, 112, 117, 121, 127, 171, 176, 177, 179, 180, 184, 431
Borodin 295
Botella, Angel 314
Bowers, Claude 50, 70, 247, 431
Brasillach, Robert 140, 142, 143, 287, 432, 435
Bravo Martinez, Francisco 66
Brenan, Gerald 13, 26, 33, 44, 97, 432
Briand, Aristide 64
Bru, Robert 143
Bueno 348, 411
Bueno, Javier 83, 167, 318
Buharin, Nikolay 49, 428
Buiza 409
Bullejos, José 53
Burillo, Ricardo 183, 200
Butler 382

C-Ç
Cabanellas, San Miguel 67, 82, 321, 323
Cabello, Alfredo 189
Calvo Sotelo, José 32, 59, 66, 67, 73, 91, 265, 322, 339, 355
Camarassa 136
Cambo, Francisco 37, 58
Caminero, Francisco 83, 110, 189
Campesino, Valentin Gonzalez), El 171, 189, 193, 200, 201, 289, 434
Campis 142
Campoamor, Clara 66, 77, 155, 432
Canaris 276
Canizares 345
Cantalupo 315, 332
Carlos, Vittorio Vidali 18, 32, 49, 60, 87, 109, 170, 178, 182, 189, 190, 203, 204, 208, 210, 214, 217, 234, 237, 296, 301, 344, 431, 437
Carrasco 67, 68, 90
Carratala 88, 142
Carreno España 189
Carrillo, Wenceslao 169
Carrocerra 110, 318
Cartier 253
Carvajal 342
Casado, Sigismundo 212, 405, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 429, 432
Casanellas, Ramon 45
Casanovas, Juan 114, 151, 157
Casares Quiroga, Santiago 38, 60, 69, 70, 77, 78, 149, 150
Casaus 65
Cascajo 80
Castejon 395
Castello, Joaquin 113
Castillo, José del 441

Castro Delgado, Enrique 110, 182, 189, 190, 192, 200, 316, 317, 318, 412, 432
Castro, Francisco 410
Cattell, David 285, 287, 432
Cavagnari 266, 377
Cavaletti 315
Cayuela 305
Cazorla, José 189, 211
Cendaños 413
Cervera 84, 85, 339
Cervia, Juan de la 76
Chaintron, Jean Barthel denir 295
Challaye, Félicien 234
Chalmers Mitchell 181, 432
Chamberlain, Neville 377, 379, 380, 382, 386, 426
Chambrun 257
Chatfield 255
Checa, Pedro 188, 192, 412
Chetwood 383
Chueca 82
Churchill, Winston 148, 243, 244, 254, 432
Ciano, Galeazzo 249, 251, 257, 266, 268, 272, 273, 361, 367, 376, 377, 378, 379, 380, 387, 418, 420, 430, 432
Citrine, Walter 260
Ciutat, Francisco 113, 171, 180, 300, 301
Claudin Ponte, Fernando 189, 412
Clausewitz 203
Clérisse, Henry 135, 142, 432
Codovila, Victor 178, 226
Colodny, Robert Garland 188, 189, 190, 191, 195, 199, 289, 295, 432
Comorera, Juan 54, 101, 114, 151, 165, 218, 221
Companys, Lluys 37, 59, 61, 87, 100, 101, 109, 113, 114, 151, 153, 157, 158, 159, 160, 165, 170, 179, 183, 205, 213, 218, 220, 221, 223, 224, 436
Condes, Fernando 73
Conesa 411
Coppi 200, 270
Corbin 261
Cordon Garcia, Antonio 113, 171, 180, 412
Corridad Pita 142
Cot, Pierre 254, 432
Courmont 346, 348
Cowan 383, 408
Cox 295, 432
Cruz Salido 237
Cupini 266
Çapayev, Janos Szalvai 190, 294

D

Dahlem, Franz 294
Daladier, Edouard 252, 380, 381
Danjou, Henri 143
Darlan, François 255
Dato 45
Davila 185, 306, 307, 313, 322, 323, 324, 357, 360
De Dios, Maximo 189
De Falla, Manuel 354
De Gracia, Anastasio 157
Delaprée, Louis 79, 94, 105, 110, 117, 135, 144, 194, 195, 196, 432
De la Rocha, Francisco 344
Del Barrio, José 110
Delbos, Yvon 252, 256
Delesalle 296
Delgado Serrano 395
De Los Rios, Fernando 238
Del Rio, José 411
Del Rosal, Francisco 110
De Rosa, Fernando 290
Deterding 25
Deutsch, Julius 294
Diaz Alor 239
Diaz de Llano 345
Diaz Ramos, José 52, 53, 64, 125, 151, 179, 225, 228, 231, 284, 412
Diaz Sandino, Felipe 87, 158
Diaz Tendero, Eleuterio 113
Dieckhoff 259
Dieguez, Isidorio 189, 411, 412
Dimitrov, Georgi 53, 298
Di Vittorio, Eugenio 294, 296
Dolléans 180
Dollfuss 34
Dominguez, Edmundo 72, 238, 408, 433
Doria 308
Dos Passos, John 234
Douglas, Smuçkeviç), denir 139, 189
Doval 30, 332
Draeger 267
Drummond 379
Dumont, Jules 295
Duran, Gustavo 103, 171, 172, 241, 310, 371
Duran Rosell 103
Durruti, Buenaventura 41, 44, 45, 58, 86, 96, 101, 106, 109, 110, 121, 126, 127, 129, 133, 134, 135, 148, 169, 170, 175, 193, 194, 197, 214, 220, 221, 290

E
Echevarria 302
Erchevarrieta, Horacio 50
Eden, Anthony 253, 267, 306, 379, 380, 428
Engels 49
Eroles 176, 220
Escamez 143
Escobar, Aurelio 86, 110, 171
Escorza del Val, Manolo 44
Escude 231, 313
Espla, Carlos 91, 103, 112, 168, 208, 210
Esteban Bilbao 331

F
Fabien, Pierre Georges denir 294
Fabra, Juan 104, 110
Fal Conde, Manuel 33, 322, 324, 328, 331
Fanjul 34, 35, 67, 68, 88
Faraudo, Carlos 65, 66, 73
Farré, Juan 442
Faupel, Wilhelm von 268, 272, 274, 277, 278, 306, 315, 328, 332, 333, 372
Faure, Paul 254
Fejtö, Ferenc 241
Fenner, Brockway 120, 122
Fermoso, Francisco 324
Fernandez 34, 73, 97, 101, 103, 105, 108, 167, 188, 216, 237, 317, 322, 331, 334, 348, 372, 435
Fernandez, Aurelio 101, 103, 108
Fernandez Cuesta, Raimundo 73, 322, 331, 334, 348, 372
Fernandez, Rafaël 216
Ferrara 178, 413
Ferrer, Francisco 42, 124
Ferrer, Francisco, bir öncekinin torunu 222
Fischer, Louis 282, 289
Foss 442
Frade, Fernando 188, 189
Franco, Francisco 11, 19, 29, 34, 35, 59, 64, 66, 67, 68, 76, 78, 84, 85, 91, 132, 137, 138, 140, 141, 143, 148, 149, 167, 179, 181, 185, 187, 192, 195, 198, 200, 204, 205, 208, 210, 211, 212, 215, 216, 221, 222, 225, 232, 234, 243, 244, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 261, 263, 264, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 281, 284, 285, 286, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 342, 344, 346, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 368, 369, 372, 374, 377, 379, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 404, 406, 407, 409, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 423, 425, 428, 430, 433, 434, 435, 436, 437
Franco, Maximo 221
Franco, Nicolas 279, 323, 325
Franco, Nicolas, bir öncekinin oğlu 325
François-Poncet, André 257
Frank 250, 434
Frantzius 274
Freund, Henri 234
Frutos 410
Fuentes, Valentin 318
Funck 386
Furman 298

G
Gaikiss, Léon 207
Gal 200, 295, 299
Galan, Francisco 171, 180, 198, 318, 409
Galarza 66, 157, 168, 224
Galera 395
Galindez, Jesus de 192, 196, 433
Galland 274, 275, 306, 433
Gallo, Luigi Longo 201, 292, 294, 299
Galo Diez 140
Gambara 267
Gamir Ulibarri 308, 433
Garces, Santiago 241, 408
Garcia Alted 345
Garcia Atadell, Agapito 112, 192
Garcia, Enrique 189
Garcia Lorca, Federico 13
Garcia Oliver, Juan 44, 58, 86, 100, 101, 103, 111, 153, 162, 164, 165, 168, 169, 171, 173, 176, 220, 221, 224, 236
Garcia Pradas, José 207, 216, 407, 433, 434
Garcia Quejido 46, 47, 52
Garcia Valino 305, 395
Garijo, Antonio 414
Garrido 385
Garrigo Lopez 342
Gayman, Vital 293, 296
Gazolo 411

Geddes, Auckland 32
Geroe, Erno Pedro deni 178, 226, 288, 289
Gesgobu 140
Gide, André 284
Gillain, Nick 296, 434
Gil Robles, José Maria 33
Gil Roldan, Angel 173
Gil, Rosado 342
Giral, José 78, 91, 93, 105, 112, 114, 127, 137, 148, 149, 151, 152, 155, 157, 164, 168, 170, 173, 178, 179, 187, 228, 252, 372, 401, 406, 422
Girauta 410
Gironella, Enrique Adroher denir 231
Goded, Manuel 35, 66, 68, 69, 86, 87, 88, 91, 342
Goicoechea 32, 33, 59, 66, 74, 306, 328, 354
Goicoechea, Antonio 34, 73, 334
Golfin 230, 231
Goma y Tomas 351
Gomez Caminero 83, 110
Gomez Ossorio 410
Gomez, Paulino 53, 83, 110, 295, 299, 331, 335, 409, 410
Gomulka 294
Gonzalez Bueno 443
Gonzalez de Lara 67
Gonzalez Entrialgo, Avelino 408
Gonzalez Mallada, Avelino 443
Gonzalez Marin 189, 411
Gonzalez Pacheco 222
Gonzalez Peña, Ramon 34, 50, 105, 110, 207, 238, 239, 301, 373
Gonzalez Ubieta 443
Gorkin, Julian Gomez), denir 52, 55, 172, 183, 209, 230, 231, 241, 434
Goryev 234, 288, 289
Gosnjak 294
Goya 12
Graells, Francisco 86
Grandi, Dino 264, 380
Grebenaroff 298
Gregori, José 216, 237
Grigoryeviç, Gregoriy Stern denir 288, 289, 295
Grişin 289
Grosovskaya, Lidiya 290
Grossi 110
Guesde, Jules 46
Guzman, Eduardo de 177, 434
Güenes 199

H

Halifax 406, 428
Hankey, Maurice 255
Hans, Hans Kahle 190, 194, 294, 295, 434
Hassell 315
Hayes, Carlton 339
Hedilla, Manuel 322, 331, 332, 333, 334, 338, 426
Hemingway, Ernest 296, 383, 434
Henry, Jules 143, 404, 432
Herbette 149
Heredia 359
Hernandez Sarabia, Juan 171, 412
Hernandez Zancajo, Carlos 237, 239
Herrera, Angel 33
Herriot, Edouard 253
Hervas, Juan 103
Hidalgo de Cisneros, Ignacio 113, 171, 180, 181, 201, 408, 411
Hitler, Adolf 11, 34, 35, 147, 148, 190, 202, 216, 225, 232, 247, 248, 249, 250, 251, 258, 265, 276, 283, 291, 338, 384, 388, 420, 422, 428, 429, 434
Hoare, Samuel 338, 434
Hodgson, Robert 379, 427
Horthy, Miklos 250
Hruşçov, Nikita 288
Huelin 89
Hughes 35, 331, 434
Hull, Cordell 208

I-İ

Ibarola 359
Iglesias, Pablo 46
Ilundain 335, 351
Irujo, Manuel de 36, 89, 97, 106, 107, 115, 139, 161, 163, 173, 228, 229, 231, 233, 235, 239, 242, 385, 428, 434, 435
Isasi, Pedro 140
Issendorf 274

J

Jacquelin 272, 434
Jagwitz 276, 279
Jauregui 315
Jeanneney, Jules 253
Jimenez de Asua, Luis 64, 65
Jimenez, Enrique 34, 64, 65, 110, 129, 189
Jimenez Fernandez 34
Jordana, Francisco Gomez 277, 279, 281, 331, 339, 387, 403
Jouhaux, Léon 239

Jouvenel, Bertrand de 81, 143
Jover, Gregorio 44, 110, 172, 221
Jubert 199
Jukov, Gregoriy 289
Jurado 310, 402
Just, Julio 16, 412

K
Kérillis, Henri de 253
Kindelan, Alfredo 195, 323, 325, 334, 339, 435
Kléber 190
Klingenberg 279
Koestler, Arthur 181, 219, 434, 435
Koltsov, Mihail 45, 50, 55, 94, 135, 136, 150, 152, 155, 157, 165, 188, 189, 190, 192, 202, 204, 288, 289, 434, 435
Komar 294
Konyev, Ivan 289
Kopp, Georges 234
Krivitsky, Walter 284, 285, 287, 288, 289, 435
Kulik, Kupper denir 289
Kuznetzov, Nikolay, Kolya 289

L
Lafargue, Paul 46
Lamoneda, Ramon 52, 207, 228
La Mora, Constancia 181
Landau, Julia 234
Landau, Kurt 234
Largo Caballero, Francisco 47, 49, 50, 54, 60, 62, 63, 64, 65, 73, 77, 91, 150, 152, 153, 155, 156, 157, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 179, 183, 186, 187, 188, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 220, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 282, 286, 288, 292, 309, 315, 369, 371, 407, 416, 423, 424, 425, 426, 431, 435
Larranaga, Jesus 140
Laval, Pierre 283
Lecha, Manuel 87
Lecoeur, Auguste 295
Ledesma Ramos, Ramiro 35
Leizaola, Jesus de 36, 139, 307
Lenin, Vladimir Illich 49, 52, 55, 63, 100, 109, 152, 170, 206, 230
Lequarica, José Félix de 35
Leroy, Maurice 139, 140, 143
Lerroux, Alejandro 37, 39, 58, 225
Leunois, Jean 118
Liarte Lausin 83
Liddell Hart 289
Liebknecht, Karl 215
Linares 318
Lister, Enrique 110, 111, 171, 172, 199, 200, 201, 235, 236, 289, 310, 311, 312, 371, 392, 409, 411
Lizarza, Antonio 33, 34, 66, 68, 265, 435
Llano de Encomienda 300
Lloyd George 247
Lobo, Leoeadio 173
Lœwenstein 97
Lopez, Anita 143
Lopez, Bernabe 410
Lopez, Fernandez 188, 435
Louzon, Robert 42, 98, 117, 120, 223
Lukacs, Maté Zalka 295
Luxemburg, Rosa 215
Lyautey 29

M
Mackey Hodge 383
Madariaga, Salvador de 63, 77, 78, 435
Maksimov 289
Malatesta, Enrico 43, 44, 125
Malinovski 289
Malraux, André 86, 117, 136, 141, 171, 172, 189, 190, 284, 290, 291, 293, 434
Malumbres 65
Mancini 200, 201, 270, 272, 316
Mangada, Julio 110, 412
Mantecon 235
Manzana 110
Maragall, Joan 11
March, Juan 31, 35, 66, 327
Marcotte 341, 349, 435
Maroto, Francisco 211
Marquez, Antonio 110, 409
Marti 129
Martin, Antonio 105, 113, 142, 171, 219
Martin Blasquez, José 171
Martinez, Alfredo 212, 215, 234, 236
Martinez, Anido 42, 342
Martinez Barrio, Diego 38, 39, 57, 59, 77, 78, 89, 91, 103, 105, 112, 113, 149, 151, 179, 187, 208, 210, 228, 292, 406, 435
Martinez Cabrera 210
Martinez Carton, Pedro 53, 412
Martinez Dasi 237
Martinez, Miguel 189, 190, 192, 199
Martinez Monje, Fernando 103

Marty, André 199, 294, 296
Marx, Karl 41, 49, 52, 109, 170
Massis, Henri 140, 435
Mas, Valerio 123, 221
Matallana, Manuel 410, 411, 413
Mateu, Francesco 121, 122, 180, 401
Mateu Pla, Miguel 401
Matthews, Herbert 140, 202, 436
Maura, Antonio 244
Maura, Miguel 243
Maurin, Joaquin 42, 47, 52, 53, 54, 55, 59, 109
Medinaceli, due de 26
Medrano, Trifon 191, 216
Meichor, Federico 189
Menachem 139
Menendez 113, 171, 337, 359, 410, 411, 412
Mera, Cipriano 71, 73, 89, 111, 169, 172, 176, 201, 407, 410, 411
Mercader, Caridad 87
Mercader del Rio, Ramon 87
Meretskov, Aleksandr 289
Mesa, José 46
Mc Govern 234
Miaja, José 77, 105, 113, 171, 180, 187, 188, 189, 190, 193, 197, 199, 207, 208, 211, 212, 213, 309, 368, 373, 396, 407, 408, 410, 414, 415, 435
Mije Garcia, Antonio 53
Millan Astray 30, 324, 326
Miravittles, Jaime 100, 103
Miro, Fidel 236
Modesto 110, 171, 172, 200, 310, 408, 411
Moix, José 99, 242, 385
Mola, Emilio 66, 67, 68, 69, 74, 77, 78, 79, 82, 88, 89, 103, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 186, 187, 192, 267, 276, 300, 304, 305, 306, 321, 322, 323, 325, 328, 329, 334, 422, 431, 434
Molero 142
Molina Conejero 237
Molina, Juan Manuel 221, 237, 360
Molotov 206
Monasterio 356, 363
Montagnana, Rita 412
Montaner 323
Montseny, Federica 44, 45, 162, 175, 194, 220, 221, 226, 231, 232
Monzon, Jesus 302
Morales, Emilio 342
Mora, Teodoro 46, 47, 71, 89, 111, 134, 181, 392, 396
Morato 76
Morell 381
Moreno 73, 323
Morrow, Felix 45, 123, 148, 176, 205, 224, 436
Moscardo Ituarte, José 135, 140, 142, 270, 271
Mosley 383
Muennich, Ferenc 294
Mugica 75
Muirhead-Gould 403
Muñoz Grande 363
Muñoz, Manuel 169, 363
Mussolini, Benito 33, 34, 35, 36, 147, 148, 200, 201, 202, 232, 248, 250, 251, 264, 266, 267, 268, 270, 272, 276, 281, 291, 295, 317, 378, 384, 420, 431, 432
Mussolini, Bruno 254

N

Narviç, Léon 233
Negrin Lopez, Juan 157, 169, 174, 210, 211, 218, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 286, 287, 288, 308, 317, 358, 364, 365, 369, 370, 371, 372, 373, 380, 383, 384, 385, 388, 390, 396, 400, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 416, 428, 429, 430, 432, 435, 436
Nelken, Margarita 169, 209
Nenni, Pietro 201, 208, 294, 295, 436, 437
Neumann 297
Neurath 249, 251, 257, 258
Nieto, Luis 189
Nin, Andres 42, 47, 52, 53, 55, 64, 104, 115, 118, 130, 146, 154, 155, 158, 159, 167, 168, 213, 214, 230, 231, 232, 233, 234, 241, 436
Noël Baker 255
Noske, Gustav 215
Nuñez del Prado 142
Nuñez Maza 411
Nuvolari 270

O

Obregon, Enrique 86
Orgaz 67, 198, 199, 323, 339, 355
Orlov 226, 233, 234, 284, 289
Ortega, Leopoldo 414
Ortega y Gasset, Eduardo 65
Orthiano 140

Ortiz 72, 110
Ortiz Acevedo 72
Orwell, George 223, 224, 436
Ossorio y Gallardo, Angel 158, 436
Otero 110, 411

P
Pacciardi, Randolfo 294, 295, 436
Pacelli, Eugenio 315, 429
Palacios, Miguel 110
Pardo Aracil 176
Pasch 279
Pascua, Marcelino 207
Pasionaria, Dolores Ibarruri 53, 182, 189, 191, 193, 237, 370, 371, 411, 412, 434
Patxot 78, 89
Paul-Boncour 380
Pavlov 189, 199, 201, 288, 289
Pedregal 65
Pedrero 410
Peirats, José 44, 81, 121, 122, 142, 153, 160, 166, 362, 407, 412, 437
Peiro, Juan 97, 161, 162, 165, 166, 173, 174
Pelegrin, Francisco 108, 232
Pemartin 354
Peñaranda dükü 26
Perea, Juan 171
Pereda 315
Perez, Antonio 52, 87, 109, 110, 237, 411, 437
Perez Farras, Enrique 87, 109, 110
Perez Salas, Jesus 110, 437
Perez Solis, Oscar 52, 437
Péri, Gabriel 173
Perth 380
Pertinax 252
Pestaña, Angel 43, 57, 173, 244
Pétain, Philippe 388, 416
Pierrefeu, Jean de 142
Pivert, Marceau 147
Plymouth 261
Ponte 334
Portago 137
Portela, Luis 52, 55, 56, 59, 66
Portela Valladares, Manuel 56, 59, 66
Pozas, Sebastian 171, 180, 186, 188, 221, 289, 326
Pradas 207, 216, 317, 318, 407, 433, 434
Pradera 329
Prados, Adolfo 171
Prats 120
Pretel, Felipe 173, 238
Prieto, Indalecio 37, 47, 49, 50, 60, 62, 63, 64, 70, 74, 77, 83, 88, 93, 112, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 164, 165, 182, 183, 207, 208, 210, 217, 226, 227, 228, 229, 231, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 286, 309, 367, 369, 369, 370, 371, 372, 384, 385, 396, 428, 435
Primo de Rivera 15, 25, 28, 32, 35, 42, 47, 48, 52, 68, 70, 91, 322, 329, 332, 342, 349
Primo de Rivera, José Antonio 15, 25, 28, 32, 35, 42, 47, 48, 52, 68, 70, 91, 322, 329, 342
Primo de Rivera, Pilar 323, 332, 349
Pujol, Juan 344
Pyatakov, Yuriy 234

Q
Ochoa, Lopez 61
Queipo de Llano, Francisco 67, 68, 69, 74, 80, 81, 82, 96, 132, 143, 269, 321
Quemades, Salvador 228
Quinones de Léon 387
Quintana, Carlos Pedro 344

R
Rabasseire, Henry Paechter 25, 27, 109, 132, 155, 218, 437
Rada 395
Rajk, Laszlo 294
Rakosi 241
Rama, Carlos 13, 60, 203, 204, 214, 301, 437
Rankoviç, Aleksandar 294
Rau, Heinrich 294
Rebière, Henri 292, 294
Redondo, Onesimo 322, 349
Regler, Gustav 288, 289, 295, 296, 299, 437
Reichmann, Carlo 152
Reina, Ramon 72, 141, 302, 314
Reiss, Ignace 290
Renn, Ludwig Arnold Victh von Golssenau), denir 110, 295, 437
Rey d'Harcourt 359
Rhein, Marc 234
Ribbentrop, Joachim von 268
Richard, Antoine 49, 133, 148, 159, 294, 431
Ridruejo, Dionisio 332
Riquelme 171
Roatta 200, 267, 268, 269
Robles, José 33, 34, 35, 36, 56, 57, 65, 67, 69, 74, 234, 322, 328

Roces, Wenceslao 317
Roc, Luis Rosa denir 214
Rodes, José 99, 232
Rodezno 338, 351
Rodimtsev 289
Rodriguez Carrasco 67
Rodriguez Cuesta 216
Rodriguez del Barrio 34, 66, 67
Rodriguez, Enrique 34, 66, 67, 72, 106, 113, 155, 166, 183, 211, 216, 220, 221, 238, 338, 352, 410, 437
Rodriguez Salas 183, 220, 221
Rodriguez Vega 238
Rojo, Vicente 100, 136, 171, 189, 193, 198, 199, 200, 308, 309, 310, 312, 318, 319, 357, 361, 362, 363, 364, 366, 368, 390, 391, 393, 394, 399, 400, 401, 403, 404, 434
Rokosovski 289
Roldan Cortada 218
Rol, Tanguy), denir 294
Romanones, kont 31, 32, 139, 279, 354
Romerales 142
Romero 310, 400
Rosenberg, Marcel 155, 156, 163, 177, 183, 189, 190, 205, 206, 207, 284, 288
Rosselli, Carlo 120, 123
Rossi 270
Roupnel, Gaston 12
Rouquès, Pierre 297
Rousset, David 205
Rovira, José 110, 172
Ruiz de Alda 35, 322
Ruiz Funes, Mariano 91, 112, 113
Ruiz Olazarran, Juan 105, 166, 314

S

Sabath 277
Saenz de Burruaga 75
Sainz, José 332
Sainz Rodriguez 338, 352
Salas 67, 110, 183, 220, 221, 437
Salazar, Antonio 136, 265
Salcedo 142
Salgado, Manuel 192
Saliquet 68, 323
Samblancat 108
Sanchez 75, 77, 85, 172, 411, 415
Sanchez Requena 411, 415
Sanchez Roman 77
Sangroniz 324
Sanjurjo, José 30, 34, 53, 66, 68, 84, 91, 265, 321, 430
San Luis 403
Santi 194
Santillan, Sinesio Garcia Hernandez), D.A. denir 44, 58, 85, 86, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 116, 126, 130, 131, 146, 158, 162, 171, 175, 176, 204, 214, 219, 222, 223, 224, 236
Sanz 200, 349
Sanz Bachiller, Mercedes 349
Sarel 241
Saseta Echevarria, Candido 302
Sayagües, Prudencio 112, 241
Schulenburg 382
Schwendemann 361
Sedov, Léon 234
Segui 37, 45, 75
Segui, Salvador 37, 45, 75
Segura, Mgr 29, 32, 350
Sendin, Marino 412
Serge, Victor 42, 52, 224, 290, 436
Serrano Poncela, Segundo 189, 192
Serrano Suñer, Ramon 65, 329, 331, 337
Serrat, Francisco 324
Sesé, Antonio 222
Séverac 446
Siber 274
Slutski, Marcos 289
Smilie 234
Solano, Wilebaldo 214, 215, 232, 437
Solchaga 302, 305, 400
Soldevila 45
Souchy, Agustin 123, 125, 153
Sperrle 273, 274, 275
Staimer 294
Stalin, İosif Cugaşvili 52, 147, 149, 181, 183, 189, 190, 206, 207, 215, 228, 232, 233, 234, 235, 282, 283, 284, 286, 288, 379, 412, 420, 425, 434, 435
Staşevski 288
Steer 303, 306
Stepanov 178, 226
Stern, Antonia 190, 289, 295
Stevenson 404
Stöhrer, Wilhelm von 277, 279, 318, 334, 337, 338, 345, 350, 372, 386, 388
Struzelska 297
Suances 339
Suarez de Tangis 74

T

Tagueña 392, 409
Tarradellas, Juan 103, 129, 159

Tejon, Juan 104
Tella 137
Teral 412
Terez, Luis 314
Téry, Simone 172, 187
Thomma 289
Thorez, Maurice 147, 284
Tito, Josip Broz 292
Togliatti, Palmiro Ercoli denir, Alfredo denir 178, 412, 413, 433
Tomas, Belarmino 50, 64, 105, 166, 317
Tormin 145
Torrents, José 103, 129
Torres, Domingo 161, 222
Trilla 53
Trillas, Desiderio 96
Troçki, Lev 49, 52, 54, 55, 87, 115, 148, 162, 169, 172, 179, 234, 288, 290, 436
Trueba, Manuel 110, 135
Tundidor Lopez, José 237

U
Unamuno, Miguel de 340
Ungria 414
Uribarri, Vicente 90, 110, 185, 241, 371
Uribe Galdeano 53, 165, 226, 228, 242, 370, 408, 411

V
Valdes 85
Val, Eduardo 44, 73, 177, 192, 411
Vallejo, Eugenio 129
Vallespin 90
Valois, Simonov 289
Vanni, Ettore 289, 412
Van Paasen 45, 175
Varela, José 34, 66, 67, 142, 185, 186, 191, 193, 312, 360, 368, 369
Vazquez, Mariano 160, 224, 236, 362
Vega, Pedro 314
Velayev 289
Velez 334
Ventura 342, 370
Verardini, Antonio 192
Vidal, Germinal 86, 293, 296
Vidiella, Rafael 114, 221
Villalba 269, 392
Villanueva, Antonio 177, 199
Villegas 66, 67, 358, 433
Viola 332
Vişinski 234
Vittoria 414
Vittori, François 294
Vivaldi 268
Vivancos 172
Vlahoviç 294
Voelckers 85, 185, 198, 275
Voroşilov 189, 206
Vrangel 290

W
Walch 171, 355
Walter, Karol Swierczewski), denir 200, 260, 295, 299, 435
Warlimont 274
Waterhouse 383
Weil, Simone 290
Weizsäcker 276, 383
Welczeck 249, 256, 258, 262
Wilberg 274
Wisniewski 292
Wolff, Erwin 234

Y
Yagüe, general 75, 76, 137, 141, 187, 188, 189, 194, 332, 333, 334, 363, 400, 428
Yagüe, Pablo 197
Yuste, Gil 323, 324

Z
Zabala, Constantino 278, 315
Zabalza, Ricardo 166, 239, 432
Zaisser-Gomez, Wilhelm 295, 299
Zugazagoitia, Julian 228, 232, 233, 237, 317, 318

1936 Temmuz'undan 1939 Mart'ına kadar İspanya'da geçen olaylar, çok önemli bir siyasal sınavı belirlemekle, altı yıl boyunca dünyanın bir yarısını öbür yarasıyla karşı karşıya getiren II. Dünya Savaşı'nın bir genel provası olmakla kalmadı. Her şeyden önce, askeri bir darbeye karşı toplumsal bir başkaldırma görünümüyle ortaya çıktı.

Bu başkaldırma, P. Broué ve E. Témime'in kitabında yalnız olanca şiddetiyle değil, ama yarattığı umutlar, az da olsa gerçekleştirdikleri, düşleri ve üzerine damgasını vuran anarşist hareketin etkileriyle incelenmektedir. Askeri bir darbeden devrime, iş savaşa, kısacası savaşın kendisine giden yol çok kısa ve hızlıdır. Bu sürece girildikten sonra da, İspanya'nın kaderi yabancı devletlerin işe karışmasına bağlı kalacaktır. Ve general Franco, başrolleri Hitler, Mussolini, Chamberlain, Blum ve Stalin tarafından oynanan bu savaştan zafer kazanmış olarak çıkacaktır.

Pierre Broué ve Emile Témime dünya tarihinin dönüm noktalarından sayılan bu savaşa çok genç yaşta büyük eğilim duymuş, bu eğilimin ve yıllar süren araştırmalarla çalışmalarının ürünü olarak da bu kitap ortaya çıkmıştır. Pek çok yetkili kişinin gözünde de, İspanya İç Savaşı konusunda yazılmış en iyi kitaptır...

AYRINTI • TARİH
ISBN: 978-605-314-248-5
9 786053 142485

35 ₺